

Coll Nom Soc Les Cat Inscr

A R I S T O T E L I S DE *Bibl. con x au*
M O R I B V S A D N I C O M A C H V M

L I B R I D E C E M .

N V N C P R I M V M E G R A E C O E T L A -
tine & fideliter, quod vtrunque querebantur om-
nes præstitisse adhuc neminem, à D I O N Y S I O
Lambino expressi.

Eiusdem Dionys. Lambini in eisdem libros annota-
tiones, quibus cum obscuri loci multi illustrantur, de-
prauatiq; emendantur, tum, quid inter hanc & ceteras
horum librorum conuersiones intersit, aliqua ex parte
ostenditur.

C V M P R I V I L E G I O .

V E N E T I I S , Ex Officina Erasmiana,
apud Vincentium Valgrifsum.

C I O I O L V I I I .

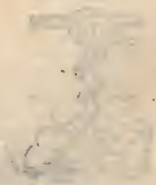
Handwritten text at the top of the page, possibly a title or date, written in a cursive script.

A large line of text, possibly a title or a chapter heading, written in a bold, serif font.

Two lines of text, likely a subtitle or a description, written in a smaller, serif font.

A large block of text, possibly a paragraph or a list, written in a serif font. The text is somewhat faded and difficult to read.

A single line of text, possibly a section heading or a sub-title, written in a serif font.

A large block of text at the bottom of the page, possibly a conclusion or a list, written in a serif font. The text is very faded and difficult to read.

Dionysius Lambinus Clarissimo , &
Amplissimo viro FRANCISCO
TURNONIO S. R. E.
Cardinali S. D.

VAE res esse dicuntur clarissime
atque ornatissime Cardinalis,
quæ ad laudem ac virtutem, vel
singulæ magnopere valeant, mul-
toq; adeò magis, si ambæ in vno,
eodemque homine concurrant,
natura & doctrina. Sed cum perrarò accidat, ut aut
is, quem natura ad singularem quandam vîrtutis
præstantiam finxit, doctrinam cum ingenii, na-
turæque bonitatē coniungat: aut is qui acerrimo
doctrinæ studio incensus totam ætatem in veterū
scriptis legendis ac peruolutandis conterit, ea, quæ
dixi, naturæ bonitate fretus discendi cupiditatem,
longius prouehere, feliciusq; promouere possit:
tū illud est hominum genus multo rarissimum,
qui primū omnibus & naturæ & doctrinæ bo-
nis cumulati, atq; instructi: deinde in reip. admini-
stratione, muneribusque ciuilibus assidue versati
non solum expressam ac solidam virtutis speciem
animo contemplari, & cogitatione comprehendere
potuerunt, verū etiam eius vsum, atq; vtilita-
tem tū suis ciuibus, tū exteris nationibus im-
pertire studuerunt. Quo quidem ex hominum ge-
nere nisi te in primis esse & sentiret & prædicaret

non modò Gallia, cui te notiorē esse credibile est,
sed etiam Italia & Hispania, quę duæ orbis terrarū
partes & de virtutibus tuis sæpe audierunt, et te
præsentem vehementer admiratę ac veneratę sunt:
ego longiore oratione diligenter & accuratę col-
lectis, ac sub vno aspectu positis legationū abs te
obitarum, peregrinationum, cōsiliorum, pacifica-
tionum, ceterarum deniq; rerum abs te gestarū
monumentis ac testimoniis id, quod dico, docerę
atq; ostendere conarer. Nunc autem cū sint hæc
omnibus nationibus notissima, nihilq; sit totius
tuę vitę curriculo clarius atque illustrius, quippe
quæ in oculis potentissimorum populorū, atq; in
media regnorū ac rerū publicarū luce assiduē ver-
sata est: non cōmittam, vt dum ea, quę omniū mor-
talium voce ac prædicatione comprobata, omniū
populorū vno ore testata, multorum Pontificum
Romanorū, Regum, Imperatorum sensibus inti-
mis impressa sunt, mea oratione amplificare & il-
lustrare studeo, rebus clarissimis tenebras offunde-
re videar: hoc tantum dicam, illud mihi in te videri
summa laude, atq; admiratione dignissimū, te ho-
minē maximis Reip. curis districtum, plurimis ac
grauissimis occupationibus distentum, ita nō in-
termittere studia doctrinæ, vt quotidie horas ali-
quot ad libros veterū vel legendos, vel animo tuo
rerum ciuiliū cura suspenso ac defatigato, audien-
dos tibi seponas. Quod vt minore negotio, & ma-
iore cū animi oblectatione efficere queas, curasti,
vt domi tuę viros haberes omniū ingenuarū artiū
laude

laudē præstātes, quibuscum de literis, de numero-
rū ac magnitudinū proportionibus ac mēsuris, de
sonorū ac vocum distinctionibus, & interuallis,
de rebus occultis, & ab ipsa natura inuolutis, de va-
riis poetarum generibus, de optima dicendi figu-
ra, de Iure ciuili, de rebus diuinis communicare, &
sermōnes conferre posses. Neq; verò nunc primū
istud facere instituisti, sed quo tempore tibi per oc-
cupationes tuas studio doctrinæ, & literarum dare
operam non licebat, cum Hispanienses, Italicas,
Britanicas legationes obibas: cū totius Regni Gal-
lici clauum tenebas, gubernaculaq; tractabas: cū
in mediis curarum ciuiliū vndis, negotiorūque
publicorum fluctibus versabaris, eo tempore do-
ctissimorum virorum comitatu stipatus iter facie-
bas, equitabas, nauigabas, diuersabare. Cui enim
ignoti, aut inauditi sunt magnarū artiū princi-
pes illi D. Coronæus, Hier. Fundulus, P. Danesius
nuper ob eximiam virtutem ac singularem doctri-
nam Vaurensis Pontifex creatus, Ar. Ferrerius, N.
Valla ambo Iurisconsulti, & Centumuiralis consi-
lii Parisiensis lectissimi Iudices, Regisq; consilia-
rii, N. Binetus, & Mat. Orisius Theologi, Fr. Ron-
deletus medicus in primis eruditus, aliq; complu-
res doctissimi & eloquentissimi viri? Tunc igitur
te talium virorum circumstabat comitatus, cū tan-
tum tibi temporis in studiis doctrinæ ponere lice-
bat, quantum à grauissimis Reip. curis, occupatio-
nibusq; superabat. Nūc autem cū tanquam for-
tis & inuictus miles, qui posteaquā luculēta sui
animi

animi, suæq; virtutis signa dedit, multis præliorū laboribus ac periculis perfunctus, multisq; victoriis potitus est, si non vacationem militiæ, & excusationem ætatis, at laborum remissionem ab Imperatore impetrat: Sic tu rebus præclarissimis cōsilio & ratione gestis in vrbe totius Italiæ pulcherri-
ma, opulentissima, quietissima, pacatis. à pristinis tuis curis ac laboribus non omnino quidem con-
quiescis, & vacas, sed aliquantulum laxamenti nas-
ctus respiras: tum tibi multo minus existimas taliū virorum cœtu, & præsentia esse carendum, quibus-
cū studia doctrinæ olim propter grauissimas illas occupationes tuas, abs te non ita accuratè, libereq;
cultā, paulo solutiore animo repetas, retractes ac re-
colas. Atque alii quidem pro suo quisque gradu. & munere præsto tibi sunt, tibi operam dant, tibi
inferuiunt homines in sua quisque arte nobiles ac
præstātes, P. Villarius iurisconsultus doctissimus, idemque Centumviralis consilii Parisiensis iudex
selectus, & Regis consiliarius. B. Broæus item iuris peritissimus, Vincen. Laurus Philosophus acutissimus, medicusq; clariss. Donat. Iannoctius cū
omnium rerum magnarum cōgnitione in primis instructus, tūm singulari probitate, atq; humanitate ornatus ac perpolitus, G. Torôdes Latinis & Græcis literis admodum eruditus, Io. Darcus: ego
autem quicumq; sum (neque enim de me dicere at-
tinet,) sed ego tamen, quando me quoq; in tuorum
numerum aggregare voluisti, cum tu superiori-
bus annis (vt memoria tenes) Aristotelis libros de-
cem

cem de moribus ad Nicomachum Græcos partim legeres, partim me legente regustares ac recognosceres, vnaq; adhiberes latinos quosdam interpretes, ex quibus alii tibi inquinatè loqui, alii non satis fideliter Aristotelis sententiam interpretari viderentur, atq; ob eam causam iussisses me operam dare, vt hos libros tibi in linguam latinam conuerterem, ita tamen, vt orationem meam nō nimis dilatarem (quod quidam non satis consideratè fecerant) sed quoad eius facere possem, Aristotelis breuitatem & limatissimum disserendi genus imitarer, atque exprimerem: honestissimæ tuæ voluntati cum primū potui, mihi obtemperandum esse existimaui. Neq; verò eo consilio id feci, vt in manus hominum aliquando peruenirent, sed tantum, vt tuo studio gratificarer, tibi officium meum præstarem, me hoc ære alieno liberarem. Verū cum hos libros Adriano Turnebo Galliæ nostræ ornamēto, M. Antonio Mureto, cuius eloquentiam ac doctrinam quadriennium iam admirantur Venetiæ, Lodoico Corrado Mantuano sapiētissimi, maximi animi, munificentissimi, omnium deniq; virtutum laude præstantissimi viri V I D I B A L D I Vrbinatum reguli familiari ac domestico ea mente legendos dedissem, vt iudicium interponerent suum: hortati sunt me, vt quæ tibi vni elaborauerā, ea cum ceteris communicarem. Accessit ad Turnebi, Mureti, Corradi hortationē P. Manutii doctissimi & eloquentissimi viri cōsiliū, atq; auctoritas. A quo tamē incœpto longè refugissem, valdeq;

abhorruissem, si te id molestè laturum suspicatus
esset: Sed cum intellexissem tibi quoq; horum di
uulgandorum librorum consilium probari: non
putavi quenquam, quod talibus viris auctoribus,
hortatoribus, approbatoribus suscepissem, id à me
minus consideratè factum ac susceptum esse dictu
rum. Iam verò cur eos in tuo nomine apparere vo
luerim, neminem arbitror quæsiturum, qui modò
& audierit eosdem te impulsore, atq; auctore à me
latinitate esse donatos, & scierit me, quanuis longo
post interuallo, in eorum esse numero tamen, quos
tibi nomine literarum domum tuam accersendos,
atque in fidem tuam recipiendos, omni deniq; li
beralitatis, & beneficentiæ genere afficiendos esse
duxeris. Quando igitur hoc, qualecunque est, à me
profectum, domi tuæ natum est, tibi que tuo iure
debetur, petam abs te amplissime Cardinalis, vt
qua me ipsum beneuolentia complecti soles, eandem
huic muneri, quod ad te defero, præstes, existi
mesque tibi hos libros non esse tanquam hospites
domum tuam recipiendos, sed vt domesticos fœ
tus recens editos tua præstanti fide ab omni ex
terna iniuria defendendos, tuoque firmissimo præ
sidio muniendos. Vale. Venetijs. a. d. 17
cal. Maias, an. CIO IO LVIII.

DIONYSIVS LAMBIVS

erudito, & bonis artibus expoli-
to lectori. S. D.

MIRABERIS fortasse humanissi-
me lector, quibus ego causis impulsus
is, cuius nulladum scripta in publicū
prodierunt, quæ mihi forsitan apud
homines nomen aliquod conciliare
potuissent; decem libros Aristotelis
de moribus ad Nicomachum à tam multis, & tam claris
uiris antea in latinum sermonem conuersos, quasi illis uel
doctior, uel eloquentior de integro susceperim interpre-
tandos. Atqui si is es, quem te esse & spero & opto, le-
ctis aliorum interpretationibus, & cum Aristotele sua
lingua loquente comparatis, quantum absint illi partim à
sanitate atque integritate latini sermonis, partim ab Ari-
stotelis sententia, dudum cognoscere potuisti: sin autem
cum eas artes didiceris, quibus excultus de Aristotelis sen-
tentia, & interpretum fide ac facultate iudicare possis, Pe-
rionij interpretationē tamen superiorum omnium lumini-
bus obstruxisse contendes, eiusq; eloquentiæ laude & glo-
ria me ab hoc incæpto deterreri ac refugere debuisse cen-
sebis: petam abs te optime lector, ut, priusquam hunc meū
laborem asperneris atque improbes, quid alij doctissimi
uiri de reliquis interpretibus sentiant, diligenter exqui-
ras atque explorēs, ac tum deniq; incipias de meo consilio
& conatu iudicare. Nam Perionium quidem cuius tu mi-
hi nomen statim opponis, magnam ex sua interpretatione

lau-

laudē esse consecutū non nego: sed eundem superioribus omnibus ita pręstare, ut etiam ijs, qui ætate sunt posteriores, omnem ad alicuius laudis spem aditum intercluserit, pal-
mamq; pręripuerit, id profectō nego. Neque uerō uideo
quamobrem, si Perionium à suo incæpto nomen Argyropy-
li non deterruit, me debuerint ab honestissimo de omnibus
benè merendi studio Perionij scripta reuocare. Quid enim
Argyropylo præter orationis nitorem, atque elegantiam
defuisse dicemus? quam culpam non hominis fuisse, sed tẽ-
poris, quiuis æquus harum rerum existimator facile iudica-
bit. Quanta autem ille reconditarum artium, & Græ-
carum literarum cognitione floruit? Quis erit Perionij
fautor ita pertinax, ut eum audeat Argyropylo antepone-
re? & tamen ausus est Perionius cornicum (ut dicitur) o-
culos configere, nouamq; nobis reiecto, ac penè dicā, ex-
tincto Argyropylo interpretationem moliri. Iudicio igitur
Perionij malus uidetur esse Aristotelis interpres Ar-
gyropylus. Ergo Perionius de uiris præstantiss. iudicabit,
eosq; ueluti censor quidam ordine mouebit: de Perionij
scriptis existimare nemo omnium mortalium audebit. E-
quidem de Perionio minuendæ eius gloriæ causa nihil cõ-
stitui dicere, nisi quod ita promptum & propositum est, ut
à quouis uel tacente me, animaduerti possit. Non est mei
ingenij, non mei pudoris, non meæ consuetudinis de cuius-
quam hominis laude decerpere, præsertim doctrinæ & elo-
quentiæ fama præstantis. Legebā adolescēs Perionij scri-
pta diligenter, & cum Aristotele conferebam: genus ora-
tionis pro illo, quod tum in eam ætatem cadebat, iudicio,
amplectebam, probabam, admirabar. Proceßi paulatim æ-
tate: probatorum scriptorum lectione, assiduo studio ac la-
bore;

bore, doctorum uirorum consuetudine conatus sum me ab
ignoratione literarum uindicare. Ac quantum quidem
profecerim, quantumq; mihi ad eruditionem etate progre
diente accesserit, aliorum esto iudicium: sed quaecunque
illud sit, quod legendo consecutus sum, de Perionij scriptis
mibi religio est sententiam ferre. hoc tantum liquido ue
req; affirmare possum, quotquot ingenio ac doctrina ex
cellentes uiros conuenerim (conueni autem tum in Gallia,
tum in Italia plurimos) partim eorum in Perionio diligen
tiam desiderare, partim illius scripta omnia uno genere cir
cumscrip̃ta improbare. Sæpe querelis interfui Gallorum
nostrorum: audiui reprehensiones seuerissimas, atq; acer
rimas Italorum, cum hi Perionium in disertorum numero
non haberent: illi quererentur eundem neque satis fideli
ter Aristotelem interpretatum esse, neque satis elegan
ter, aut, ut ita dicam, rotundè, græca latinè reddidisse.
Ego autem tametsi utrorunq; oratione aliquantulum com
mouebar, adduci tamen non poteram, ut eam, quam habe
bam de Perionio opinionem, præsertim inueteratam, &
penitus insitam, deponerem. Volui ego uiderè ecquid ipse
de aliorum scriptis iudicare possem: uolui experiri utrùm
maleuolentia & obtrectandi studio tum Galli, tum Itali
scripta Perionij de græcis conuersa parui penderent: an
incorruptè, integreq; iudicarent. Ac de ceteris quidem
Aristotelis libris, quos Perionius interpretatus est, in præ
senti taceo. Erit aliis nobis de eis quoque (si licebit) &
dicendi, et existimandi locus. Libros autem decem de mo
ribus ad Nicom. in manus sumpsi, eosq; cum Aristotele
Græco multo attentius, quam unquam antea, contuli. Di
cam tibi sine dissimulatione, quod sentio, humanissime le
ctor.

Flor. dabis autem mihi hanc ueniam, ut (quod me paulo ante facturum negaui) timide quidem, sed tamen sincere id, quod mihi uidetur, proferam, atque expromam. Ex illorum librorum lectione in hanc opinionem discepsi, ut existimem fieri omnino non posse, ut is qui Aristotelem Perionio interprete Latine loquentem legat, disputationem huius Philosophi de moribus mirifico ordine, purissimoque sermone absolutam, assequatur. Vidit hoc. N. Gruchius uir cum primis eruditus. Itaque conatus est ille huic malo publico subuenire. Sed ei nomen odiosum, atque inuidiosum nescio qui homines, præter ipsius (opinor) uoluntatem ascripserunt, quod eum Perionij correctorem appellarunt. neque tamen ille præstitit, quod se facturum esse ostenderat. Nam neque omnia Perionij uulnera sanauit, & ipse interdum, quæ erant à Perionio sat bene conuersa, quæque tolerabilia uidebantur, deteriora fecit. Ego autem neque me Perionij correctorem uolui profiteri: (Quis enim sibi hoc nominis sumat, nisi qui suæ uirtuti, suoque ingenio maximopere confidat) neque Gruchij studium atque optimam uoluntatem damnare animum induxi: sed de integro hos libros in latinum sermonem uertendos suscepi: idque non tam mea sponte, quam cum uiri omnibus & naturæ et fortunæ bonis ornatiss. FRANCISCI TVRNONII Card. att. floritate adductus, tum assiduus hominum uocibus, & clamoribus impulsus. Qua in re hæc secutus sum: Primum Aristotelis sententiam quam apertissime & fidelissime potui, oratione latina expressi: deinde orationis genere usus sum humili, presso, subtili, tenuiter limato, & ad docendum quam maxime accommodato: Tum optima & emendatissima exemplaria non solum typis excusa, uerum etiam manu scripta

scripta conquisiui, explorauī, consului: lectionis uarieta-
tem diligenter considerauī, eamq; in meis annotationibus
eo consilio proposui, ut tu lector erudite de ueritate, &
(ut ita dicā) germanitate scripturæ iudicares: Postremò
multos locos partim ueterum codicum fide ac testimoniis
fretus, partim coniectura quadam ductus emendaui. Neq;
Perionium autem, neque quenquam alium hominem læde-
re in animo habui, immò uerò omnes bonarum literarum
studiosos iuuare concupiui: hominum querelas, quibus uti
assiduè me audiente solebant, ferre non potui: cum ita di-
cerent, deplorandum, atque ingemiscendum esse, Aristoteli
libros decem de moribus, qui semper essent in mani-
bus tenendi, semperq; legendi, ad nostra tempora litera-
rum latinarum luce carere: in latinam linguam illos qui-
dem esse conuersos, sed ita, ut ex interpretibus alij non sa-
tis fideliter Aristotelis sententiam consequantur, neque
exprimant: alij sermone incondito, ac, penè dicam, inquina-
to præclari huius Philosophi splendorem obscurare, ma-
culare, extinguere uideantur. Hoc igitur onus ego unus
Reip. iuuandæ studio subij ac sustuli: ego amplissimi Car-
dinalis uoluntati morem gessi, ego exterarum nationum
sermonem ac reprehensionem sedare, ego nostratium ho-
minum querelas comprimere, ego adolescentium studijs
consulere conatus sum. Tuæ autem partes erunt humanis-
sime lector primùm ut legas, deinde ut iudices ac senten-
tiam feras. Legere autem debebis animo non solùm atten-
to, uerum etiam æquo & ab omni maleuolentia libero ac
soluto. Ac meum quidem studium & conatum si probabis,
meq; aliquanto propius, quàm superiores, à rectè inter-
pretandi laude abesse iudicabis: me mei laboris fructum ce-
pisse

pisse arbitrabor uberrimum : simulq; libros tres eiusdem
Philosophi de arte dicendi , & octo de rep. quos habeo in
manibus rudes adhuc , atque impolitos , alacrius tibi perpo-
liam , perpolitosq; diuulgabo : sin minus , hoc unum abs te
contendam , 'ut tibi persuadeas me incredibilem diligentia
in his libris conuertendis adhibuisse , singularemq; huius à
me suscepti muneris cumulatè administrandi uoluntatem
habuisse , sed mihi uires & facultatem defuisse. Vale
& utere . Venetijs . a. d. 17 Cal. Maias an. 1558.

Μάρκε Αρτανί Μερήτε .

Εἰπέ μοι ὦ κέρη, τίος ἢ βίβλος ἦδε πόνημα ;
 Παντοδαῆς αὐτῷ τάδε αὖτ' Ἀριστέλης .
 Τίς δ' ἐτὰρ κείνῳ πεπονημένα Ἑλλάδι φωνῇ ,
 Εἰς τὸν Ρ' ὠμαῖκόν νυῦ μετέφρασε λόγον ;
 Λαμβίνος τόδ' ἔρεξε, φίλον κάρα Δήλου ἀνακτι,
 Μυσῶν δ' Ὀπλοκάμων τηλυσέτης τρόφιμός ,
 ὧν πάρα καὶ μεμάθηκε δίκην τινὸς Ἀσέροπαίς
 Χρηῶσι ταῖς φωναῖς ἐξίσου ἀμφοτέραις .
 Ἀλλὰ σὺ τίς ; φήμη, περὶ Λαμβινοιο βωῶσα
 Πᾶσι παρ' ἀνθρώποις, κ' ὕποτε παυσομένη,
 Ὅ' ῃ τάδ' Ἀυσονίωιδε τὰ βιβλία τῶν ἀγαγόντων
 Οὗτος ἄτερθε φθόνου τὰ βλα τὰ πρῶτα φέρει .

Superiores M. Antonij Mureti versus græcos sic ver]
 tebat Lazarus Mocenicus Francisci filius,
 Patricius Venetus .

Dic mihi quisnam opifex horum est ὦ Virgo librorum?
 Hos sapiens olim scripsit Aristoteles.
 Sed quisnam, Graio quæ sermone edidit ille,
 In linguam vertit comniodus Ausoniam?
 Hoc fecit Lambinus, amat quem pulcher Apollo,
 Quem comptæ tenero Musæ aluere sinu .
 A quibus & didicit quidam veluti Asteropæus,
 Lingua Itala pariter, Cecropiaque loqui.
 Quæ tu? Fama ego sum, de Lambino, omnibus oris
 Vociferans seclis innumerabilibus:
 Ex iis qui libros verterunt hosce, sine vlla
 Invidia, hunc primum promeruisse decus.

FRANCISCO TURNONIO, S. R. E.

CARDINALI AMPLISS.

Idem Muretus.

Turnoni antiquæ spirans virtutis imago,
Quo stupet hæc ætas, quoque beata tumet :
Hæc tibi Lambinus multo uigilata labore
Dona dicat, nullo deperitura die :
Lambinus, cui multiplici pectusque refertum est
Doctrina, & variis lingua diserta modis,
Vt, tua cum feri repertent monimenta nepotes,
Si, dederint cælum quæ tibi facta, rogent :
Post alias laudes, quas bello & pace parasti,
Consilio moderans tempus vtrunque pari :
Quòd, quas fudit opes pleno tibi Copia cornu,
Assidue doctos foueris hisce viros,
Pectore & ingenuas constanti adamaueris artes :
Adiiciat titulis hoc quoque fama tuis.

Aristotelis de Morib.

AD NICOMACHVM

Libri decem,

DIONYSIO LAMBINO

INTERPRETE,

LIBER PRIMVS.

QUONIAM *ars, & omnis docendi uia
& ratio, itemq; actio, & consilium
bonum² aliquod appetere uidetur.
Itaque pulchrè ueteres id esse summū
bonum pronuntiarunt, quod omnia
appetunt. Ac uidentur quidem inter
se fines discrepare. Alij enim sunt muneris³ functiones,
alijs præter eas, opera quædam. Ac quarum rerum præ-
ter actiones, aliqui sunt fines, in his opera sunt actionibus
meliora natura. Quoniam uerò multæ sunt actiones, ar-
tes, & scientiæ: multi quoque fines extiterunt. Nam me-
dicinæ finis est, bona ualētudo: artis ædificandarum nauū,
nauis: artis Imperatoriæ, uictoria: rationis eius quæ in re
familiari tuenda uersatur, diuitiæ. Quæcunque autem ar-
tes huius generis uni alicui⁴ facultati subiectæ sunt, ut e-
questri ea quæ in frenis conficiēdis occupata est, ceteræq;
omnes ad instrumenta equestria comparatæ, atque hæc ip-
sa equestris, omnisq; actio militaris, arti Imperatoriæ, i-
temq; aliæ alijs: in ijs omnibus fines earum, quæ principē
locum obtinent, earum quæ eis subiectæ sunt, finibus sunt*

A optæ

⁵ optabiliore. Nam illorum causa hi quoque expetuntur. Nihil porro interest utrum functiones ipse muneris actionum sint fines, an præter has aliud quippiam, quemadmodum apparet in ijs artibus, quas suprà diximus. Si quis igitur est rerum, quæ sub actionem cadunt, finis, quem propter se uelimus, cuiusq; causa cetera, nec omnia propter aliud, eligamus (sic enim res abibit in infinitum; ita ut non ster omnis appetitus inanis & irritus sit futurus) perspicuum est hoc esse summum bonum, atque adeo bonorum optimum. Huius igitur cognitio magnum etiam ad uitam agendam habet momentum. Nam scopo aliquo nobis tantumquam sagittarijs proposito, facilius ⁶ id quod expetere nos oportet, consequimur. Quod si ita est, danda est opera ut eius ⁷ formam adumbremus, ut quid sit, & ad quā scientiam, aut facultatem pertineat, scire possimus. Videri autem possit ad reliquarum facultatum longè principem ac dominam, pertinere. Talis igitur etiam ciuilis prudentia est. Nam & quas in Rep. scientias esse oporteat, et quas quisque discere debeat, & quatenus, ea statuit, ac præscribit. facultates autem eas, quæ summo in honore sunt, ut artem imperatoriam, & rationem tuendæ rei familiaris, et bene dicendi facultatem huic esse subiectas uidemus. Quod si hæc reliquis omnibus artibus, quæ in actione uersantur, utitur, legibusq; latis quid agendum, & à quibus abstinendum sit, præscribit: necesse est profectò eius fine atque extremo reliquarum artium fines contineri. Itaque hoc erit summum hominis bonum. Nam ⁸ & si idem unius hominis & ciuitatis bonum sit, ciuitatis ⁹ tamen bonum et consequi & conseruare maior quædam res esse & perfectior uidetur. Enimuerò præclarè nobiscum agatur, si id quod

quod uel uni soli sit utile, reperire possimus: sed longè cer-
 te pulchrius ac diuinius, id quod gentibus & ciuitatibus
 usui est. Huic igitur arte & uia susceptæ disputationi
 hæc sunt proposita, cum sit ciuilis prudentiæ pars quæ-
 3. dam. In eius autem tractatione nihil desiderabitur, si pro
 rei subiectæ natura, explicetur. Non enim in omni di-
 sputationis ac sermonis genere per æquè docendi subtili-
 tas ¹⁰ requirendâ est: quemadmodum ¹¹ nec in operibus
 manu factis. Atqui in ijs rebus, quæ honestæ, quæq; iustæ
 sunt, quas ciuilis scientia considerat, tanta inest dissimili-
 tudo, tantusq; uersatur error, ut lege ¹² tantummodo, non
 etiam natura constare uideantur: eademq; de bonis quo-
 que dissensio, & idem error peruasit, propterea quod ex
 his multi detrimenta capiant. Alijs enim iam diuitiæ, alijs
 fortitudo ¹³ exitio fuit. Ergo satis erit, si ijs qui de rebus
 eiusmodi uerba faciunt, rudem quandam formam eius,
 quod in hoc genere uerum est, adumbrent, & qui de rea-
 bus, quæ plurimum eueniunt, atque ex talibus, disputa-
 tionem instituunt, talia quoque concludant, eodemq;
 modo quicquid dicitur, accipi, probariq; debet. est enim
 hominis eruditi tantam in unoquoque genere subtilitatem
 desiderare, quantam rei ipsius natura recipit. Nihil enim
 interest utrum mathematicum probabilibus ¹⁴ rationibus
 utentem feras, an ab oratore demonstrationes postules. De
 ijs autem, quæ sibi nota sunt, bene quisq; iudicat, & horum
 bonus ¹⁵ est iudex. De singulis ergo rebus rectè iudicabit
 is, qui singulas res perdidicit. absolute uerò et uniuersè de
 omnibus homo in omni doctrinæ genere uersatus. Quo-
 circa ad ciuilem scientiam non est iuuenis accommodatus
 auditor. Est enim actionum, quæ in hac uita uersantur,

imperitus, de quibus habetur, & ex quibus constat hæc nostra disputatio. Præterea uero cum affectibus animi seruiat, & obtemperet, inanem atque inutilem operam in audiendo sumet: quandoquidem finis prudentiæ ciuilis in actione, non in cognitione consistit. Aetate autem sit iuuenis, an moribus adolescentulus, nihil refert. Non est enim culpa in tempore, sed in eo quod conuenienter suis affectibus & uiuat, & unumquique persequatur. Huiusmodi enim hominibus, ut & ¹⁶ incontinentibus, inutilis cognitio futura est. At uero qui ratione suas appetitiones & actiones dirigunt: ijs fructum uberrimum ferre potest. Ac de auditore quidem qualis esse debeat, quoque modo accipiendum quicque sit, & quid nobis ad dicendum sit propositum, hæc procemij loco dicta sint. ¶ Repetitis igitur ijs quæ supra diximus, quoniam omnis cognitio, omneque adeo consilium, bonum aliquod expetit, dicamus quidnam illud sit, quod ponimus à ciuili scientia expeti, et quod sit omnium rerum, quæ in actione uersantur, summum bonum. Et certe inter omnes ferè de nomine conuenit. Beatitudinem enim & multitudo & politiores homines appellant. Bene autem uiuere, & bene rem gerere, quod greci benè agere dicunt, idem quod beatum esse, existimant. sed quid sit beatitudo, de ea re uero omnis controuersa est. Neque uulgi & sapientes similiter eam declarant. Alij enim aliquid eorum, quæ sunt in præceptu, et quæ perspicua sunt, esse uolunt, ut uoluptatem, ut diuitias, ut honorem, alijque aliud. sæpenumero autem unus & idè aliud. Aeger enim bonam ualeitudinem, pauper, diuitias: qui autem sibi ignorantia conscijs sunt, eos admirantur qui magna quædam, & ipsorum facultate superiora, loquuntur.

Liber primus.

5

tur. Quidam uerò præter hæc complura bona; aliud quoddam per se bonum esse putabant, quod & his omnibus, cur bona sint, causa est. Atque omnes quidem opiniones expendere fortasse operam ludere fuerit. satis autem erit, si eas potissimum, quæ sunt insigniores, quæq; aliqua ratione niti uidentur, in medium proferamus. sed hoc ignorare ¹⁷ non debemus interesse inter eas rationes, quæ à principiis proficiuntur, & eas quæ ad principia fiunt. Rectè enim Plato de hoc dubitabat; quæbatq; utrùm uia à principiis ad fines, an à finibus ad principia duceret: uelut in stadio, utrum ab ijs qui præmia proponunt, ad calcem, an contrà. Atque initium certè ab ijs rebus, quæ notæ sunt, sumendum est. harum autem duo genera sunt. aliæ enim nobis notæ, aliæ per se & absolute notæ sunt. fortasse igitur nobis initium ab ijs rebus sumendum est, quæ sunt nobis notæ. Quocirca qui de rebus honestis & iustis, & ut semel dicam, de ciuilibus uoliter auditurus est, eum oportet esse benè eductum, beneq; moratum. Principium ¹⁸ enim est rem ita esse. quod si sit perfectum, cur ita sit non magnopere desiderabitur. Homo autem eiusmodi aut iam tenet principia, aut ea facile percipere possit. Cui uerò neutrum horum suppetit, audiat Hesiodi uersus.

Optimus ¹⁹ ille quidem est, qui per se mente, animoq;
Omnia perlustrat; quæ sint meliora futura
Postea ad extremæ usque nouissima tempora uitæ:
Estq; adeò ille bonus, monitis qui obtemperat æquus
Rectè suadentis. uerùm deterrimus ille est,
Qui neque consilium per se explicat ingenij expers,
Nec monita alterius sequitur, neque mente recondit.

Sed nos eò unde digressi sumus, orationem reuocemus. 5.
 Nam uulgus quidem & ²⁰ odiosissimi, insolentissimiq; ho-
 mines esse summum bonum & beatitudinem, uoluptatem
 ex multis uitæ generibus non sine ratione existimare ui-
 dentur. itaque eam etiam uitam amplectuntur, quæ tota
 in perfruendis uoluptatibus consumitur. Tria enim uitæ
 sunt genera, quæ maximè antecellunt, unum quod modo
 diximus, alterum ciuile, tertium id quod in contemplatio-
 ne & cognitione rerum uersatur. Ac multitudo quidem
 mancipiorum similima est, ut quæ pecudum uitam sequi
 uideatur. sed probabili ratione, cur ita uiuat, nititur, nem-
 pe quòd còplures eorum qui potestate & auctoritate præ-
 diti sunt, similibus atque Sardanapalus, animi affectibus
 seruiant. politi ²¹ uerò homines, & ij qui ad agendum
 nati sunt, beatam uitam in honore positā esse putant. Fe-
 rè enim uitæ ciuili, hic propositus finis est. Sed uide-
 tur eo quem querimus, exilior ²² ac minutior esse. Est e-
 nim honor situs in ijs potius, qui honorem deferunt, quàm
 in eo qui honore afficitur. At summum bonum proprium
 quiddam, & omnibus custodijs septum ac munitum esse au-
 guramur. Prætereà uerò honorem eò persequi uidentur,
 ut credant ²³ se ipsos bonos esse. Itaque colise atque ho-
 nore affici à prudentibus, & ab ijs quibus noti sunt, &
 uirtutis nomine, uolunt. Perspicuum est igitur horum qui-
 dem iudicio uirtutem esse honore meliorem. Atque hanc
 fortasse qui uitæ ciuili esse finem statuerit, non magnope-
 re fallatur. sed hæc ipsa quoque imperfecta & manca quo-
 dāmodo esse uidetur. fieri enim potest ut qui uirtute sit
 præditus, aut dormiat, aut in tota uita nihil agat, et præ-
 terea maximis in malis et calamitatibus uersetur. eum
 autem

autem qui ita uiuat, nemo in beatis numerauerit, nisi qui propositum ^{ad} admirabile tueri uelit. Ac de his quidem satis. Nam de eis abunde in ijs ²⁵ libris dictum est, quos en exilia inscripsimus. Tertium uitæ genus est, quod in rerum contemplatione, cognitioneq; consumitur, quod deinceps considerabimus. Nam qui in pecuniæ quærendæ studio uersatur, ad uim alteri inferendam facile impellitur: & profecto in diuitijs non est id bonum, quod quærimus, positum: Illæ enim utiles sunt duntaxat, neque propter se, sed propter aliud expetendæ. Quapropter eos potius quos supra exposuimus, fines esse merito quis existimauerit. propter se enim adamantur. Verumtamen ne illi quidem bonorum sunt fines, quanuis multæ rationes ad hoc ostendendum ac probandum sint allatæ. Sed hæc missa

6. faciamus. Vniuersum autem bonum considerare, quoq; modo dicatur, quærere, fortasse præstiterit, tametsi nobis sit hæc quæstio lubrica ²⁶ sanè atque ardua futura, propterea quod nobis amici sunt ij, qui ideas introduxerunt. At qui par esse, atque oportere fortasse uideatur ueritatis conseruandæ causa uel nostra ipsorum decreta euertere, præsertim & philosophos. Nam cum utrique cari sint, tum pium est amicis antiquiorem habere ueritatem. Qui porro hanc sententiam attulerunt, non faciebant earum rerum ideas, in quibus prius, & posterius aliquid esse dicerent. itaque ne numerorum quidem ideam constituebant. At bonum & in essentia (si hoc uocabulo nobis uti licet) dicitur, & in qualitate, & in eo quod ad aliquid refertur. At id quod per se est & (ut ita dicam) essentia, eo quod ad aliquid refertur, prius est natura. hoc enim stoloni, eiq; rei quæ ei quod est, accidit, simile est. Itaque nec e-

rit in his idea aliqua communis. præterea cum bonum totidem modis dicatur, quot id quod est, (nam & in essentia dicitur, ut Deus, ut mens: & in qualitate, ut uirtutes: & in quanto, ut mediocritas: & in ijs quæ ad aliquid referuntur, ut utilitas: & in tempore, ut occasio: & in loco, ut domicilium, seu diuersorium, & alia huius generis) perspicuum est commune aliquod & unum bonum uniuersum esse non posse. Non enim in omnibus categorijs, sed in una sola diceretur. Præterea quoniam eorum omnium, quæ una idea continentur, una duntaxat scientia est, necesse quoque esset, bonam omnia una scientia comprehendere. Nunc uero scientiæ plures sunt etiam eorum quæ uni categoriæ subiecta sunt, ut occasionis, in bello, ars imperatoria: in morbo, medicina: & mediocritatis, in uictu, medicina: in laboribus, ars ea quæ ad exercitationem corporis pertinet. Sed querat aliquis quid sibi uelit apud illos ipsum²⁷ quicque, quod appellant, cum & in ipsum hominem & in hominem una eademque quadret hominis definitio. Nam²⁸ quia homo sit ipse homo, nihil different. Quod si ita est, nec quia bonum sit. Neque uero eo quod sempiternum sit, magis erit bonum, si quidem neque res candida diuturna, candidior est ea, quæ unum diem candida est. Mihi uero probabilius de eo Pythagorei loqui uidentur, qui unum in²⁹ bonorum ordine locant, quos & Speusippus uidetur esse secutus. Sed de his quidem non est hic proprius dicendi locus. De ijs autem quæ dicta sunt aliquantulum ambigi potest, propterea quia non de omni bono sumus locuti, cum dicatur unum genus eorum quæ per se expetuntur & amantur, horum uero aut efficientia, aut aliquo modo conseruantia, aut contrariorum prohibendo-

rum uim habentia, propter hæc, & alia ratione bona ap-
pellentur. Perspicuum igitur est bonorū duo esse genera,
unum eorū quæ per se bona sunt, alterum eorū quæ pro-
pter hæc: seiunctis igitur ijs quæ per se bona sunt, ab utilib.
utrum illa una idea cōtineatur, uideamus. sed quæ nā p se
bona habenda sunt: an quæcūque uel sola & à ceteris de-
stituta, sequimur: quale est sapere: uidere, & non nullæ
uoluptates, & honores? (hæc enim & si propter aliud
quippiam sequimur, tamen in bonis per se fortasse nume-
randa sunt) an nihil 3° aliud erit per se bonum præter i-
deam? Erit igitur inanis idea. Quod si hæc quoque in ijs
quæ per se bona sunt, numerari debent, boni definitionem
eandem necesse erit in his omnibus elucere, ut in niue, &
ecrussa, candoris. At honoris & prudentiæ & uoluptatis
dissimiles ac disparēs sunt definitiones quæ bona sunt: non
est igitur summum bonum cōmune quiddam quod una idea
declaretur. quonam igitur modo dicitur? non enim simi-
le est ijs quorum fortuitu nomen est commune. An quia
ab eo uno proficiscuntur omnia? an quod in unum omnia
desinunt? an potius proportionē, scilicet 3ⁱ ut in corpore
uidendi sensus, mens in animo, & aliud in alio? Sed for-
tasse hæc in præsentī sunt omittenda. Nam ad disputandū
de ijs subtilius, alia philosophia accommodatior esse uidea-
tur, itemq; de idea. Nam si quod est unum bonum, quod
communiter de multis dicatur, aut si quod est ab alijs se-
iunctum & ipsum per se, id nimirum nec sub actionem hu-
manam cadere, nec ab homine comparari potest. Nunc
autem tale aliquid queritur. Sed fortasse satius esse duxe-
rit quisspiam id cognitum habere ad ea bona quæ posside-
ri, quæq; agi possunt, comparanda. Nam cū ipsum tan-
quam

quàm exemplar, nobis propositum habebimus, facilius ea quoque quæ³² nobis bona sunt, & cognoscemus, & cognita consequemur. Atqui probabiliter quidem hæc dicuntur, sed à sciētīs atque artibus plurimùm discrepant. Nam cū aliquod bonū omnes expetant, semperq; id quod deest, requirant, eius tamen cognitionem prætermittunt. Atqui non est uerisimile neque consentaneum, artifices tantum adiumentum & fuisse ignoraturos, neque fuisse requisituros. Illud quoque maximè dubium & penè inexplicabile est, quidnam utilitatis ad artem suam textor aut faber ex eius cognitione consecuturus sit, aut quo tandem modo uel ad medendum, uel ad exercitum ducendum aptior sit futurus is, qui ideam ipsam contemplatus fuerit. Videtur enim medicus hoc modo non inspicere ualeitudinem, sed hominis, immò fortasse huius hominis potius. Singulis enim medicinam adhibet. Ac de his quidem hætenus dictum sit.

Ita uerò ad id bonū quod queritur, reuertamur, & quid illud sit tandem, uideamus. Aliud enim in alia actione & arte uidetur esse. siquidem aliud est in medicina, aliud in arte imperatoria, & in reliquis artibus eodem modo.³³ Quod nam igitur cuique actioni, artiq; summum bonum este non ne id cuius causa aguntur cetera? hoc autem in medicina, bona ualeitudo est, in arte imperatoria, uictoria: in arte ædificandi, domus, aliudq; in alia. in omni denique actione, & consilio, finis. quandoquidem eius causa omnes agunt reliqua. Quocircā si quis est omnium rerum, quæ in actione uersantur, finis, hoc erit bonum, quod sub actionem cadit: si plures, hæc erunt bona. Sed³⁴ dum huc & illuc labitur oratio, eodem reuoluta est. uerū danda nobis opera est, ut hoc planius explicemus. Quo-
niam

7. *niā igitur plures esse fines uidetur, atq; ex his aliquos propter alios expetimus, ut diuitias, tibus, et uno nomine instrumenta omnia: perspicuū est non omnes esse perfectos. Quod autem optimum est, id perfectum quiddam uidetur. Si quis ergo unus undique perfectus sit, hic erit finis, quē querimus: sin plures, horum absolutissimus. Atqui quod propter se expetendum est, eo quod propter aliud expetitur, perfectius esse dicimus: & quod nunquam propter aliud optabile est, ijs quæ & propter se, & propter aliud eliguntur, magis absolutum est. Atque, ut uno uerbo dicam, perfectum est id, quod propter se semper sumitur, atque eligitur, nunquam propter aliud, qualis uidetur esse in primis beatitudo. Hanc enim propter se semper, nunquam propter aliud, optamus. At uerò honorem, & uoluptatem, & mentem³⁵ sanam, ac uegetam, & omnes uirtutes cum propter se quidem illas sequamur (nam etiam, si nullum ex ijs fructum percepturi simus, tamen eorum unumquicq; optaremus) tum uerò beatitudinis causa expetimus, quod existimemus nos his adiumentis beatos futuros. At beatitudinem nemo neque harum, neque aliū omnino rei causa expetit. Idem porro etiam³⁶ ex ea copia quæ per se ipsa homini satis est, ³⁷ effici uidetur. id enim bonum quod undique perfectum est, ipsum per se satis esse, nullamq; rem externam desiderare uidetur. satis esse autem ipsum per se id dicimus, non quod ipsi soli uitam soliuagam & solitariam agēti, sed quod parentibus, liberis, cōiugi, & (ut semel dicam) amicis & ciuibus satis est. Quandoquidem homo ad uitam, societatemq; ciuilem natus est. sed in his certus quidam finis constituendus est. Nam si porrigamus ad parentes, ad posteros, amicorumq;*

amicos, abibit res in infinitum. uerum de hoc quidem alio loco postea uidebimus. Copiam autem per se ipsam abunde bonis cumulatam ponimus eam, quæ ab alijs bonis deserta uitam efficiat optabilem, nulliusq; rei indigentem. Tale autem quiddam beatitudinem esse statuimus, atque adeo maxime omnium optandam, etiam si cum alio bono non coniungatur. quod si cum aliquo uel minimo bono coniungatur, erit nimirum optabilior, magisq; sumenda. Id enim quod accedit, bonorum excellentiam gignit atque efficit. At quo quicque bonum maius est, eo magis optandum est. Hoc igitur perspicuum est beatitudinem perfectum quiddam esse, & se ipso contentum, bonisq; omnibus per se cumulatum cum rerum omnium, quæ in actione positæ sunt, sit extremum. sed fortasse dicet aliquis beatitudinem summum bonum esse sine controuersia, uerum ut planius, quid ea sit ostendamus, desiderari. Hoc autem facile assequemur, si opus ac munus hominis proprium sumptum fuerit. Ut enim tibicini & statuarum fictori, omniq; artifice, & omnino ijs qui opus aliquod efficiunt, actionemq; obeunt atque exercent, in opere ipso bonum & artis perfectio consistere uidetur: sic homini, si quod est eius opus et munus, in eo ipso bonum eius & bene uiuere positum esse uideatur. ergo fabri & sutoris erunt aliqua opera, & actiones, hominis erit nullum, atq; ad desidiam, inertiamq; natus reperietur? An non potius ut oculi, manus, pedis, singularumq; partium suum cuiusque opus ac munus est, sic hominis quoq; præter hæc omnia, opus aliquod esse statuemus? Quoddam igitur illud tandem erit? Nam uiuere quidem cum stirpibus & plantis ei commune est. At proprium hominis opus quaeritur. Itaque uita alendi, augendiq;

diq; uī ac facultate prædita remouēda est¹. Hanc proximē sequitur ea in qua sentiēdi uis posita est. At hæc communis est et equo et boui et animātibus omnibus. Relinquitur ergo uita quædam, quæ ad actionem apta sit, eius³⁸ propria, quod ratione præditum est. Huius autem pars una est, quæ rationi obtemperat ipsa rationis expers, altera quæ rationē prædita est, cogitandiq; munere fungitur. Sed cū³⁹ hæc uita, quam ad actionem aptam diximus, duobus modis dicatur, eam quæ in functione muneris occupata est, ponere debemus. hæc enim magis propriè dici uidetur. Quod si ita est, opus & munus hominis erit functio muneris animi rationi consentanea, aut certè ratione non carens. Idem⁴⁰ autem genere opus esse dicimus huius hominis & huius uirtute præditi hominis, quemadmodum ci tharædi & boni ci tharædi. Et omninò hoc ita est in omnibus, si accedat ad opus excellentia ea quæ è uirtute est. Ci tharædi enim est ci thara canere, boni benè canere. Quod si ita est, hominis opus ac munus uitam quandam, eamq; functionem animi & actionem cum ratione coniunctam, boni autem uiri benè & præclare hoc munere fungi ponere debemus. Atqui sua quicq; uirtute benè perficitur. Quod si ita se habet, hominis⁴¹ bonum erit functio muneris animi uirtute directæ: ac si plures uirtutes sint, uirtute optima ac perfectissima, & præterea in uita perfecta. Ut enim una hirundo uer non efficit, nec dies unus, sic neque dies unus, neque exiguum tempus efficit felicem ac beatum. Atque hoc quidem modo descriptum sit summum bonum. Primum enim fuit adumbrandum atque informandum, deinde postea suis coloribus depingendum erit atque illustrandum. Cuiusuis autem hominis esse uideatur

tur ea quæ benè suis lineamentis descripta & conformata sunt, dilatare, suisq; ueluti membris & articulis distinguere: atque eiusmodi rerum inuentor aut certè adiutor esse tempus: unde artes ipsæ tam ualde amplificate & propagatæ sunt. cuius enim facile est id quod deest, addere. Sed ea meminisse nos oportet, quæ suprâ dicta sunt, subtilitatem illâ enucleatam non per æquæ in omnibus esse requirendam, sed in unaquaque re pro materiæ subiectæ ratione, usque eò scilicet quoad docendi uia ac ratio patiatur. Nam faber & geometra non eodem modo rectum angulum exquirunt. Sed ille quatenus operi usui est: Hic autem quidnam sit, & qualis, inquit. nam in uero contemplando uersatur. Eodemq; modo faciendum est in ceteris omnibus, ne operum accessiones & ornamenta existant operibus ipsis longiora. Neque uerò in omnibus causa flagitanda est, sed satis esse debet in quibusdam si bene demonstratum sit rem ita esse: quemadmodum in principijs. Rem ita esse autem primum & principium est. Principiorum porro alia inductione percipiuntur & cognoscuntur, alia sensu, alia consuetudine, alia aliter. ea autem singula persequi oportet, quemadmodum cuiusque natura patitur, dandaq; opera est, ut benè definiantur. Magnū enim momentum ad ea quæ sequuntur, afferunt. Quocirca à principium plusquàm dimidium totius uidetur esse. multaq; in questione posita eo cognito declarantur.

[De beatitudine autem uidendum est non ex conclusionibus solū, ijsq; quibus ratio constat, sed ex ijs etiam quæ de ea feruntur. Nam cum uero congruunt omnia, quæ in re insunt: à falso autem citò uerum dissidet, ac discrepat. Cum igitur bona tres in partes sint distributa, aliæq; bona externa,

externa, alia animi, alia corporis dicantur : animi bona in primis & maxime propriè bona dicimus . Actiones autem & functiones muneris animi in animo collocamus . Itaque cum ex hac sententia & uetere, & à philosophis uno ore comprobata rectè hoc à nobis dicatur, tum uerò propterea quòd actiones & functiones muneris nonnullæ, finis ratione continentur . sic enim efficitur ut in animi bonis, non in externis numeretur . Cum hac ratione congruit & illud, benè uiuere & benè rem gerere uirum beatum . Nam uitam benè actam & rem bene gestam, quam bonam ⁴² actionem Græci appellant, propenodum beatitudinem esse dictum est . Atque etiam in eo quod à nobis dictum est, ea omnia uidentur inesse, quæ in beatitudine requiruntur . Alij enim uirtutem, alij prudentiam, alij sapientiam quãdam, beatitudinem esse existimant . Nonnulli hæc ipsa aut horum aliquid cum uoluptate coniungunt, aut à uoluptate seungi nolunt . alij etiam rerum externarum facultatem & copiam complectuntur . Atque horum alia multi ac ueteres, alia pauci & clari uiri loquuntur, quorum neutros probabile est omni ex parte, sed aliquatenus errare, & in plurimis rectè sentire . Ac cum ijs quidem qui beatam uitam esse dicunt omnem aut aliquam uirtutem, nostra congruit oratio . Functio enim muneris uirtute perfecta ac directa, uirtutis est : sed multum fortasse interest, summum bonum in possessione, an in usu positum esse putemus ; in habitu, an in functione muneris . Accidere enim potest, ut habitus qui insit, nihil boni efficiat, ut in eo qui dormit, aut qui alio aliquo modo otiosus ac feriatus est . de functione muneris idem dici non potest . Aget enim necessariò, & rectè aget . Quemadmodum autem in ludis Olympicis non

pul-

pulcherrimus aut ualentissimus quisque coronâ donatur, sed qui certant (ex his enim uincit aliqui) sic ea quæ sunt in uita, bona atque honesta, assequuntur, et obtinent ij qui recte faciunt, eorumq; uita per se iucunda est, per seq; delectat. Delectari enim, in eorum numero ponitur quæ ad animum pertinent. Iam uerò cuius quisque rei nomine ac ratione amans appellatur, ea delectatur, ut equo is qui amat equos: spectaculo, spectaculis deditus, itemq; rebus iustis letatur is qui iustitiam amore complectitur, & omnino rebus omnibus quæ cum uirtute consentiunt, is cui uirtus cara est. sed quæ res, multitudini iucundæ sunt, ea pugnant inter se, propterea quòd non sunt per se tales. Iis autem hominibus qui studiosi sunt honestatis, ea sunt iucunda, quæ natura iucunda sunt: Quo in genere sunt ea quæ uirtuti congruunt, actiones. Itaque & his sunt iucundæ, & per se iucundæ. Quare uoluptate nihil eget eorum uita, tanquam appendice quadam, sed habet in se inclusam uoluptatem. Nam præter ea quæ dicta sunt, non est is uir bonus, qui honestis actionibus non delectatur. Neque quisquam aut iustum dixerit eum, qui non ex iustè factis capiat uoluptatem, aut liberalē, qui liberalibus actionibus non delectetur, idemq; de cæteris uirtutibus sentiendum. Quod si ita est, confitendum est per se iucundas esse uirtuti consentaneas actiones, atque etiam bonas & honestas & horum unumquicque esse maxime, si quidem de ijs uerè iudicat uir bonus, ut certè iudicat, quæ admodum diximus. Est igitur quiddam optimum, pulcherrimum & iucundissimum beatitudo. Neque uerò hæc ita distincta sunt, quemadmodum distinguit Deliacum epigramma.

Iustitia

Iustitia est formosa: ualetudo optima res est:

Dulce frui, cuius quenque perurit amor.

Insunt enim hæc omnia in optimis actionibus: quas quidē, aut harum unam optimam, beatitudinem esse dicimus. sed tamen bonis quoque externis eget, ut dicimus. Nefas est enim aut certē difficile eum, cui nullæ suppetunt facultates, res agere præclaras. Per multa enim geruntur ueluti instrumentis quibusdam, amicorum opera, ac diuitijs, & potentia ciuili: & quedam res sunt quibus si careant homines, felicitatis splendorem obscurant, atque inquinant, ut nobilitas generis, prospera liberorum soboles, pulchritudo. Neque enim admodum facilē est ei uitam beatam consequi, qui insigniter deformis, aut obscurissimo loco natus, aut orbus sit. Ac multò etiam minus fortasse si cui sint liberi omni uitiorum genere cooperti, uel cuius amici, qui essent uiri boni, exceßerint de uita. Talem igitur prosperitatem, ut diximus, uita beata desiderare uideatur. Ex quo fit ut nonnulli eodē numero et loco beatitudinē habeant, atque secundam fortunam: nonnulli uirtutem.

9. Ex quo etiam nascitur quæstio utrū uel doctrina parari, uel consuetudine quæri, uel alia aliqua exercitatione comparari possit, an potius diuinitus, an etiam fortuitò obueniat. Et certē si quod aliud à dijs munus est hominibus datum, profectò consentaneum est beatitudinem quoq; à dijs immortalibus donari, eoq; maximè quod rerum humanarum est optima. sed hoc fortasse ab eo quod considerare instituiamus, alienum est, neque huius disputationis proprium. Illud quidem perspicuum est, etiam si non sit à dijs immortalibus dono missa, sed uirtute ac doctrina aliqua aut exercitatione quærat, in rebus diuinissimis ta-

men esse numerandam. Virtutis enim premium & extremum optima quædam res esse, & diuina, et beata uidetur. eadem in medio est posita, ut cum multis communicetur. Potest enim contingere uel doctrina, uel studio aliquo ijs omnibus, qui nō sunt naturæ, aut fortunæ uitio⁴⁵ quasi manci ac debiles ad uirtutem inepti. Quod si sic præstat, quàm fortunæ temeritate beatum esse, certè ita esse probabile est, siquidem res naturales ut pulcherrimæ esse possunt, ita à natura procreatæ sunt, idemq; de ijs quæ ab arte & omni alia causa perficiuntur, iudicari debet, multoq; maxime à præstantissima. Rem porro omnium maximam & pulcherrimam arbitrio fortunæ permittere, ualde nefarium ac flagitiosum fuerit. Atque etiam ex definitione, id quod querimus, perspicuum esse potest. Diximus enim eam esse cuiusdammodi ex uirtute⁴⁶ animi functionem. Cetera autem bona alia præsto esse necesse est, alia adiuvant & conducunt natura, instrumentorum instar. Atque hæc cum ijs quæ initio diximus, consentiunt. Ciuilis enim sciētiæ finem optimum esse statuebamus, quæ magnam diligentiam adhibet, ut ciues certo⁴⁷ quodammodo affectos, bonosq;, & ad res honestas agendas idoneos reddat. Merito igitur neque bouem, neque equum, neque aliud animal ullum beatum dicimus. Nulli enim eorum esse potest talis functionis communitas. Atque ob eā causam ne puer quidem beatus est. nondum enim per aetatem ad hæc agenda satis aptus est. qui autem beati dicuntur, propter spem, quam de ijs habent homines, tales prædicantur. Opus est enim (ut diximus) cum absoluta uirtute, tum uita integra & perfecta. Multæ enim in uita rerum commutationes, uarijque casus interueniunt, fieriq; potest,

ut cuius res hodie sint ualde secundæ, maximis in senectute calamitatibus afficiatur, quemadmodum de Priamo fabulantur poëtæ. Porro qui tales casus fuerit expertus, misereq; de hac uita decesserit, eum profectò ne-
 io. mo duxerit beatum. ¶ Nemo ne igitur alius mortalium quandiu manet in uita beatus est iudicandus? sed ⁴⁸ Solonis sententia, spectandum tempus ætatis extremum? Et si hoc ita esse fatemur, etiã ne beatus est tùm cum excefferit è uita? an hoc quidem prorsus absurdum est, nobis præsertim, qui beatitudinem functionem quandam muneris esse dicimus? Quod si nec nos eum beatum dicimus, qui mortuus est, nec hoc uult Solon, sed tùm denique aliquem uerè, ac tutò beatum prædicari tanquam extra omnium malorum atque ⁴⁹ infortuniorum discrimen positum: ne hoc quidem dubitatione uacat. Nam si ei qui uiuit, neque sentit, aliquid malum Et bonum est, aliquid est Et mortuo, ut honores Et ignominia, liberorum Et omnino posterorum res secundæ Et aduersæ. Difficultatem hæc quoque afferunt, fieri enim potest, ut quem uita beata usque ad senectutem prosecuta sit, Et qui supremum ⁵⁰ uitæ diem conuenienter actæ iam ætati obierit, eum multæ in posteris mutationes ac uarietates excipiãt, ut eorum alij boni sint, eaq; uita, quam merentur, potiantur, alij contrà. atq; hoc ⁵¹ perspicuum est etiam magno spatio interiecto, magnam in eis morum ac fortunæ dissimilitudinem ac uarietatem, si cum parentibus conferantur, euenire posse. Absurdum igitur fuerit, si unà cum eis mortuus quoque commutetur, fiatq; nunc miser, nunc contrà beatus. Absurdum uerò est etiam illud esset res posterorum nihil ne ad ullum quidem tempus, ad parentes pertinere. Sed redeundum est ad id.

quod suprà dubitatum est . Ex illo enim fortasse id quoque quod quærimus, intelligetur . Si igitur supremus uitæ dies spectandus est, & tūc quisque beatus existimandus, cū cum diem obierit, non quod nunc beatus sit, sed quod anteā fuerit : an non absurdum est, cū quis beatus est, tūc id quod ei inest, de ipso non uerè dictum iri ob hanc causam, quod uiuos beatos prædicare nolumus propter rerum commutationes, casuumq; uarietatem, & quia cū beatitudinem firmum quiddam & propè immutabile esse existimemus, fortuna sæpe sese identidem conuertens, atque in orbem uoluens eosdem homines feriat & Certum est enim si fortunæ casus sequamur, nos eundem nunc beatum, nunc miserum sæpe esse, dicturos, chamæfontem quendam uirum beatum nostra oratione fingentes, neque satis stabili sede collocantes . An potius indignum atque iniquum est fortunæ uarietatem & instabilitatem sequi? non enim bene uel malè uiuendi ratio in ea posita est, sed fortunæ bona ut adiumenta quædam, humana uita desiderat, quemadmodum diximus . actiones autem uirtuti consentaneæ beatitudinis⁵² dominæ sunt, & miseriarum contrariæ. Atq; huic rationi testimonio est hoc ipsum de quo ambigitur . Nulla enim in re humana tanta inest firmitudo, quāta in ijs actionibus, quæ cū uirtute cōsentiūt. Nā uel sciētis ipsis stabiliiores ac diuturniores esse uidentur . Atque harum ipsarum ut quæque plurimi est, ita diutissimè permanet, propterea quod in eis ætatem assidue agunt beati : quæ uidetur esse causa cur nulla unquam obliuione deleantur . Inerit ergo in beato id quod quærimus, talisq; per totam uitam futurus est. nam uel semper, uel omnium⁵³ maximè ea & aget & animo cernet, quæ cum uirtute coniuncta sunt,

for

fortunæq; casus pulcherrimè, omniq; ex parte & planè
concinne feret, uerè uir bonus, & culpa sine ⁵⁴quadra=
tus: Sed cùm multa fortuitò eueniant, eaq; magnitudine
& paruitate differant, perspicuum est ea fortunæ bona,
itemq; contraria, quæ parua sint, nihil ad uitam momen=
ti habere: magna autem fortunæ beneficia & multa uitam
beatiorē esse effectura. Nam & unà ornamento suapte
natura solent esse, & usus eorum pulcher & bonus est.
Contraria uerò uitam beatam excruciant, lædunt, et cor=
rumpunt. Aegritudines enim animis inferunt, & multo=
rum munerum functiones impediunt. Veruntamen etiam
in his splendet atque elucet ipsum honestum tum maximè,
cùm quis multas & magnas calamitates fert leniter et pla=
cidè, non quòd doloris sensu careat, sed quòd generosi,
magniq; sit animi. Itaque si uitæ dominatum, summamq;
adeo potestatem obtinent actiones, ut diximus, nullus bea=
tus ullo pacto miser esse potest. Nunquam enim quicquam
aget improbum atque odio dignum. Nam qui uerè bonus
& benè sanæ mentis est, eum putamus omnes fortunæ ca=
sus decenter & ex personæ suæ dignitate ferre, semperq;
ex ijs quæ suppetunt, res pulcherrimas agere. quo modo
bonus imperator eo exercitu qui præstò est, semper uti=
tur bellicosissimè, & sutor ex ijs pellibus, quæ ad eum dela=
tæ sunt, calceum pulcherrimum conficiet, eodemq; modo
ceteri artifices omnes. Quod si ita est, profectò uir bea=
tus nunquam miser futurus est: haud facillè tamen beatus
dici poterit, si in Priami calamitates inciderit. Neque igitur
uarius & mutabilis est. nam ut neque facillè de beata
uita poterit demoueri, neque à quibuslibet rebus aduer=
sis, sed à magnis & multis: sic neque talibus fortunæ casti=
bus

bus perfunctus rursus breui tempore fieri poterit beatus, sed si fiet, longo & iusto temporis interuallo fiet, magnarum et honestarum rerum interea compos effectus. Quid prohibet igitur, quo minus eum dicamus beatum, qui suas actiones perfecta uirtute dirigit, bonisq; externis mediocriter instructus est, non ad quodlibet tempus, sed per totam uitam? an eodem etiam addere debemus, qui sit ita uicturus, & mortem ei uitæ conuenienter obiturus? quando quidem obscura nobis sunt futura. Beatitudinem autem finem esse, & quiddam prorsus & omni ex parte perfectum ponimus. Quæ cum ita sint, beatos ex uiuis dicemus eos, in quibus ea insunt & inerunt, quæ à nobis supra dicta sunt. beatos autem, ut ⁵⁵ homines. Atque hæc quidem hactenus. ¶ Fortunam autem secundam, & aduersam posterorum & amicorum omnium nihil ad beatam uitam ualere dicere, cum ualde ab amicitia alienum sit, tum à communibus hominum opinionibus abhorrere uideatur. sed cum multa quotidie euenta existant, eorumq; magna sit uarietas, cumq; alia magis, alia minus ad nos pertineant: ea quidem singillatim explicare, atque in partes distribuere longum atque infinitum uidetur: uniuersè autem ostendere ac ueluti ⁵⁶ rudi imagine adumbrare fortasse satis fuerit. si igitur, ut & res aduersæ quæ cuiq; accidunt, aliæ pondus aliquod & momentum habent ad uitam, aliæ sunt leuioræ: sic eæ etiam, quæ amicis omnibus: & si multum interest, unusquisque casus acerbis uiuis an mortuis accidat, et longè quidem magis quàm utrùm facinora cōtra leges admissa, & atrocita priusquàm in tragœdijs agantur, extiterint, an nunc cum inducuntur actores, perpetrentur: colligenda quoque hoc modo erit differentia, immo uerò de hoc

hoc⁵⁷ querēdū ac dubitādū est, an mortui boni alicuius aut mali sint participes. Apparet enim ex his, etiam si quid ad eos perueniat, quodcunque sit illud, siue bonum, siue malum, perquā id exiguum atque obscurum uel absolutē, uel illis esse: sin⁵⁸ aliter, at certē tantillum, ac tale, ut neque eos qui non sunt, beatos efficiat; neque beatitudinem ijs, qui eam adepti sunt, adimat. Videntur igitur res amicorum tum secundæ, tum aduersæ non nihil ad mortuos pertinere, sed ita & tantum, ut neque beatos miseros efficiant, neque quicquam aliud tale. His distinctis, restat ut de beatitudine uideamus. Vtrum habenda sit in numero rerum laudabilium, an in earum quæ honore dignæ sunt. Est enim perspicuum eam non numerari in⁵⁹ potestatibus, seu (si quis malit) facultatibus. Videtur igitur id omne, quod laudabile est, ob eam causam laudari, quod sit cuiusdammodi, et ad aliquid quodammodo referatur. nam iustum, fortem, & omnino uirum bonum, ac uirtutem propter facta & actiones laudamus. Robustum autem & eum qui ad cursum aptus est, & nunquenque aliorum, propterea laudamus, quod à natura sic comparati sunt, & quodammodo ad aliquod bonum & præstantiam aliquam affecti. Quod etiam ostendunt deorum laudes. Ridiculæ enim⁶⁰ uidentur cum ad nos referuntur. Atque hoc propterea accidit, quod laudes, quæ admodum diximus, comparatione, & relatione quadam constant. Quod si laus talibus rebus tribuitur, nimirum perspicuum est rerum præstantissimarum non esse laudē, sed quiddam laude maius, & melius quemadmodum & apparet. Nam & Deos beatos ac felices usurpamus, & uiros maxime diuinos uitam beatam degere dicimus. Itēq;

ea bona quæ diuinitatis sunt plenissima, beata ducimus. beatitudinem enim nemo laudibus effert ut iustitiam, sed ut diuinius & melius quiddam suspicit, & in rerum beatissimarum numero collocat. Videtur autem eleganter Eudoxus causam uoluptatis egisse cum primas partes, principemq; locum dignitatis ei tribuere uellet. Nam eo quod cum sit ipsa in numero rerum bonarum, non laudetur, declarari putabat eam rebus ijs, quæ essent laudabiles, esse meliorem. talem autem esse deum ac summum bonum. Ad hæc enim cetera quoque referri. Nam uirtuti⁶¹ quidem laus propriè tribuitur. ab hac enim ad res honestas agendas idonei efficimur. Encomia⁶² autem factorum sunt potius, tam eorum quæ corporis, quam eorum quæ animi uiribus obeuntur. Sed de his quidem subtilius ac limatius disputare, eorum est magis qui in encomijs scribendis occupati sunt: nobis autem ex ijs quæ dicta sunt, perspicuum est, in bonis ijs, quæ honore digna & perfecta sunt, uitam beatam esse numerandam. Atque ita uidetur esse etiam propter hanc causam, quod principium est. Huius enim gratia omnes reliqua omnia agimus. Principium autem, causamq; cur cetera bona sint, honore dignum et diuinum quiddam esse ducimus. Sed quoniam⁶³ beatitudo^{13.} functio quædam muneris animi est uirtuti undique absoluta congruens, de uirtute ipsa nobis iam uidendum est. Sic enim fortasse & de beatitudine melius dispiciemus. Atque is quidem qui ad remp. administrandam uerè idoneus est, in huius studio maximè exercitatus esse uidetur. Huc enim se parat, atque hoc studet, ut ciues suos uiros bonos, & legibus obediens efficiat: quarum rerum exempla nobis suppeditant Cretensum & Lacedæmoniorum legum

legum latores, & si qui tales extiterunt. Quod si hæc
civilis scientiæ propria disputatio est, nimirum ad id con-
silium, atque institutum, quod ab initio suscepimus, quæ-
stio hæc erit accommodata. De uirtute autem uidendum est
humana scilicet. Nam cum summum hominis bonum, tum
beatitudinem humanam quærebamus. Virtutem porro hu-
manam appellamus non corporis, sed animi uirtutem. At
beatitudinem functionem muneris animi dicimus. Quod
si hæc ita se habent, nimirum ut eum qui oculos & totum
corpus curaturus est, oculorum, totiusq; corporis natu-
ram ~~curaturus est~~, oportet perspectam habere: sic eum
qui ad gubernacula reip. aptus futurus est, ea quæ ad ani-
mum pertinent, scientia comprehendisse, atque eo quidẽ
magis, quo maiore honore digna, quam medicina, scien-
tia civilis est. Atqui politiores medici multum studij atque
operæ in cognitione corporis ponere consueuerunt. Ergo
ei quoque qui ciuitatis regendæ peritus futurus est, in
animi cognitionem cura atque opera multa conferenda
est, conferenda, inquam, harum rerum gratia & quatenus
satis sit ad ea quæ querimus. Nanque accuratissime ea
ius uim inquirere atque explicare, maioris fortasse negotij
sit, quam ea ipsa, quæ nobis proposita sunt. De quo in ijs
libris quos ⁶⁴ quoniam populariter scripti sunt, exter-
nos appellamus, satis copiose à nobis dicta sunt nonnul-
la: atque eis utendum est, uidelicet unam esse animi par-
tem rationis expertem, participem alteram: quæ utrũ
distinctæ sint quemadmodum corporis partes, & quic-
quid in partes secari potest, an ratione duæ sint suapte
alioqui natura indiuisæ, ut in rotunda figura ea pars quæ
conuexa, & ea quæ concava dicitur, ad id quod agimus,
nihil

nihil refert. Eius autem partis, quæ rationis expers est, ætæ aliæ partes intelliguntur, quarum altera eius, quæ omnium communis est, & quæ stirpibus propriè conuenit, similis est: eam dico quæ alendi augendiq; corporis causa est. Talem enim animi uim cum in ijs omnibus quæ aluntur, atque adeò in foetibus imperfectis ponere licet, tam etiam in perfectis animantibus. probabilius est enim hanc eandem esse, quàm aliam. Huius autem uirtus omnium communis, ut dixi, non hominis propria est, quippe cum in somnis hæc particula, atque hæc uis suo munere fungatur. Atqui bonus ab improbo in somno minimùm discernitur. hinc illud est, quod aiunt, inter beatos ac miseros dimidiam uitæ partē nihil interesse: eiusq; rei ratio probabilis, cur ita accadat, afferri potest. Somnus enim animi est cessatio, uacatiōque ab opere quā is bonus dicitur et malus, nisi si motus quidam perueniunt ac permanant ad aliquam eius partem, atque hæc ratione bonorum, quàm quorumlibet aliorum uisa sunt ⁶⁵ meliora. Sed de his quidem satis. Alendi itaque uis prætermittenda est, quandoquidem uirtutis humane expers est sua natura. Altera autem est animi uis, quæ tametsi rationis expers esse uideatur, eius tamen aliquo modo est particeps. nam & continens et incontinentis rationem, animiq; partem eam quæ ratione prædita est, laudamus. Recta ⁶⁶ enim illa est, & ad optima facta hortatur, atque excitat. Apparet autem in eis innata alia quædam pars à ratione auersa, quæ rationi repugnat ac reluctatur. Planè enim ut quibus nonnullæ corporis partes resolutæ sunt, si eas dextrorsum mouere animum inducant, in contrariam partem sinistrorsum peruersè feruntur, sic in animo euenit. Abeunt enim in

contrarias partes incontinentium appetitiones. sed in corporibus id quod⁶⁷ peruersè mouetur, oculis cernimus, in animo non cernimus. at nihilominus tamen existimare debemus in animo quoque aliquid inesse, quod à ratione sit deuium, eiq; aduersetur ac repugnet. Quod quomodo à ratione⁶⁸ sit aliud ac diuersum, nihil refert. rationis autem hoc quoque uidetur esse particeps, ut diximus. Paret enim rationi in continente ac multò quidem magis in uiro forti ac temperante. in quibus omnia una penè dicam uoce cum ratione consentiunt. Apparet ergo uim rationis expertem esse duplicem, unam ad stirpes propriè pertinentem nulla ex parte rationis participem: alteram ad concupiscendum & omnino ad appetendum impellentem, aliqua ex parte ratione præditam, quatenus scilicet ei pareat atque obtemperat. Sic igitur dicere solemus nos⁶⁹ patris & amicorum rationem habere, non quò modo rerum mathematicarum. Rationi enim quodammodo parere animi partem rationis expertem cum præcipiendi ac monendi ratio, tum omnis reprehensio atque exhortatio indicat. Quòd si fatendum est hanc uim ratione quoque esse præditā, uis erit animi duplex ratiois particeps, altera propriè, et ut habens eā in se ipsa: altera ueluti filius, qui parētis dicto audiens est. Atque ex hac animi diuisione ac differentia, uirtutis quoque distinctio, partitioq; nascitur. alias enim uirtutes in cogitatione ac ratione positas esse dicimus, alias ad mores pertinere. In ratione positæ sunt sapientia, intelligentia, prudentia: In moribus liberalitas, temperantia. Nam cum de moribus alicuius loquimur, nō illum sapientem, aut intelligentem dicimus, sed clementem ac lenem, aut temperantem. laudamus autē sapientem quoque

*les, uirtutum nominibus nuncupamus.
quoque propter habitum. at habitus eos qui sunt laudabi-*

Liber Secundus.

CUM sint igitur duo uirtutum genera, unum earum
que ab ratione & cogitatione proficiuntur, alte-
rum earum quas morales à moribus appellamus:
illæ quidem quæ in ratione positæ sunt, magnam partem à
doctrina ortum & incrementum habent. Itaque cum u-
sum, tum spatium, tempusq; desiderant. Morales autem
ἐξ ἔθους. i. ex more cōparātur, à quo nomē quoq; traxerūt,
quod parum admodum ἀπὸ τῆς ἔθους. i. à more desceſcit. Ex
quo perspicuum est nullam omnino uirtutem moralem in-
ſitam nobis eſſe à natura. nihil enim eorum quæ natura
constant, aliter atque eſt, aſſueſcieri poteſt: ut lapis qui
deorſum fertur natura, nulla ratione aſſueſcieri poſſit, ut
ſurſum moueatur, ne ſi decies millies quidem quis cum ſur-
ſum iaciens aſſueſcere conetur. Neque ignis unquam
deorſum feratur; neque quicquam aliud eorum, quæ ali-
ter à natura comparata ſunt, aliter aſſueſcieri poſſit. Er-
go neque natura, neque præter naturam nobis ingeneran-
tur uirtutes, ſed ſic affectis, ut ad eas ſuſcipiendas apti ſi-
mus natura, perficiamur¹ autem perpoliamurq; more,
& conſuetudine. Præterea quæcunque nobis à natura ob-
ueniunt, eorum poteſtates² prius accipimus, quàm fun-
ctiōes muneris obeamus: quod in ſenſibus perſpici po-
teſt. neque enim ex eo quòd aut ſæpe aſpeximus, aut ſæpe
audiuimus, ſenſus adepti ſumus, ſed contrà ſenſus adepti
eis

eis uſi ſumus, non quia uſi ſumus, habemus. At uirtutes conſequimur uirtutis prius muneribus functi: quod item in ceteris fit artibus. Nam quæ nos oportet poſtea quàm didicerimus, efficere, ea cùm efficiamus, diſcimus: uelut homines ædificando fiunt ædium ædificandarum artiſices, & fidibus canendo, fidicines. Itemq; iuſtis actionibus exercendis, iuſti: temperatis, temperantes: fortibus fortes efficiuntur. Atque etiam hoc ipſum teſtantur ea quæ in ciuitatibus factitari ſolent. legum latores enim ciuibz ad uirtutem aſſuefaciendis, eos bonos efficiunt. Eſt enim hæc omnium, qui³ leges ferunt mens & uoluntas. Quod qui minus rectè faciunt, errant. Atque hoc uno Reip. ſtatus ab altero differt, bonus à uitioſo. Præterea ex iſdem rebus, & per eaſdem, uirtus omnis naſcitur, quibus inte-rit. Idemq; de arte ſentiendum. Nam ex eo quòd fidibus canunt, & boni & mali fidicines euadunt, eademq; ratione ædificandi artiſices & reliqui opifices omnes. Nam ex eo quòd bene ædificant, boni ſunt ædificandi artiſices futuri: ex eo quòd malè, mali. Quòd niſi ita ſe res haberet, nec magiſtro qui doceret, opus eſſet, & omnes boni aut mali artiſices naſcerentur. Eadem igitur uirtutum ratio eſt. Agendis enim iſs rebus, quæ ab hominibus inter ipſos contrahi ſolent, alij iuſti, alij iniuſti efficiuntur. Et cùm ea quæ in rebus horribilibus ac periculoſis habentur, agimus, ac ſubimus, aſſueſcimusq; ea aut timere, aut præſenti animo ferre, aliàs fortes, aliàs timidi euadimus. ſimilis eſt et cupiditatũ & iracundiæ ratio. Alij enim rēperantes & lenes: alij intemperantes, & iracundi efficiuntur, hi quia ſcē, illi quia aliter in iſs uerſantur: Atque (ut uno uerbo dicam) ex ſimilibus actionibus ſimiles habitus oriuntur.

Itaq;

Itaque danda opera est ut actiones nostras certo quodam
 modo conformemus. earum enim differentias, habitus
 differentes ac dispares consequuntur. Non igitur parum
 refert, sed permultum utrum sic an sic à pueris assuesca-
 mus. immò uerò totum in eo positum est. Quoniam 2.
 igitur negotium hoc, quod est in manibus, non cognitionis
 causa susceptum est, ut alia (non enim quid sit uirtus quæ-
 rimus, ut cognoscamus, sed ut boni efficiamur, alioquin ni-
 hil ex ea utilitatis caperemus) quemadmodum actiones
 obeundæ & exercendæ sint, considerandum est. In eis
 enim situm est (quemadmodum dixi) ut habitus sic uel sic
 conformentur. Atque hoc quidem commune omnium est
 & positum³ sit, recte rationi conuenienter agere oportere.
 qua de re posterius dicemus, & quid sit, recta ratio,
 & quomodo ad reliquas uirtutes affecta sit, exponemus.
 Illud autem præterea confessum, ratum, & fixum sit, om-
 nem, quæ de rebus in agendo posita habetur, orationem
 rudiore quadam forma & adumbrata, non exquisita neq;
 accuratius expressa constare oportere, atque (ut initio
 diximus) sermones materiæ subiectæ conuenientes esse po-
 stulandos. Atqui quæ in actionibus uersantur, quæq; ad
 aliquid conducunt, nihil firmitatis, nullamq; certam sedem
 habent, quemadmodum neque res salubres. Et cum sit ex
 iusmodi ea, quæ ad genus uniuersum pertinet, tum multò
 magis tenuitate limata caret ea, quæ de rebus singularibus
 habetur, oratio. Eæ enim neque sub artem, neque sub
 præceptionem ullam cadunt. eos autem qui in rebus agen-
 dis uersantur, tempus oportet intueri, atque obseruare,
 quemadmodum in arte medendi & gubernandi fieri uide-
 mus. Veruntamen etiam si talis sit hæc, quam instituimus,

oratio

oratio, danda tamen opera est, ut huic incommodo subue-
niamus. Hoc igitur in primis animaduertendum ac sciendu-
m est, hæc talia ab eo, quod parum, ⁶ & ab eo quod ni-
mium est, corrumpi ac perimi solere natura, quemadmo-
dum in uiribus corporis & ualetudine fieri uidemus. cla-
ris enim & perspicuis exemplis ad ea quæ sunt obscura de-
claranda, testimonij loco utendum est. Nam & immode-
ratæ & pauciores ac remissiores exercitationes, vires
minuunt, & corrumpunt. Itemq; poculenta & esculen-
ta æquè copiosiora ac parciora ualetudinem lædunt, ac
perdunt. moderata bonam ualetudinem efficiunt, augent,
ac tuentur. Atque eodem modo se res habet in temperan-
tia, fortitudine, alijsq; uirtutibus. Nam ut qui fugit et ex-
timefeit omnia, nihilq; subit ac perfert, is timidus effici-
tur, sic qui à nullo omnino periculo deterretur, sed ad o-
mnia ruit, audax, Itemq; & qui omni genere uoluptatis
perfruitur, nullaq; se abstinet, intemperans: & qui ab o-
mnibus refugit, quemadmodum solent homines agrestes,
is ueluti stipes quidam & sensus expers euadit. Nam ut
temperantiam, & fortitudinem perimit nimium & parum,
sic seruat mediocritas. Neque uerò solum ortus & incre-
menta, & interitus ex iisdem rebus, & ab iisdem profici-
scuntur, sed etiam muneris functiones in iisdem uersari re-
perientur. Nam in ijs quoque quæ manifestiora sunt, ita
usu uenire consuevit, ueluti in uiribus corporis, quæ ut ex
eo nascuntur, si quis multum cibum capiat, multosq; la-
bores excipiat ac perferat, sic hoc utrumque maxime po-
test is efficere, qui uiribus corporis pollet. Idem igitur de
uirtutibus sentiendum. Nam quemadmodum prætermite-
tendis & fugiendis uoluptatibus temperantes efficiuntur.
sic

sic effecti temperantes aspernari uoluptates maxime possumus. Similis est ratio fortitudinis. Nam & assuescendo ea quæ terribilia sunt, pro nihilo putare, eaq; sufferre ac perpeti, fortes euadimus, & fortitudinem consecuti maxime possumus ea quæ terrorem afferunt, subire ac perferre. ¶ Quales autem sint habitus, uoluptas aut dolor qui facta subsequitur; indicio esse debet. Nam qui se à corporis uoluptatibus abstinet, eoq; ipso delectatur, is temperans: qui molestia ex eo afficitur, is est intemperans. Et qui res græues & acerbæ perfert, ex eoq; letitiam capit, aut certe nulla molestia afficitur, fortis: qui molestia afficitur, timidus habendus est. Virtus enim moralis omnis in doloribus ac uoluptatibus uersatur. Nam & uoluptatis illecebris ad turpes & improbas actiones inuitamur, & doloris morsu ab honestis auocamur ac deterræmur. Itaque statim à pueris (ut ait Plato) ita nos oportet quodammodo esse educatos & institutos, ut quibus rebus oportet, ijs rebus & letemur & doleamus. Hæc est enim recta institutio. Præterea si in actionibus & perturbationibus uirtutes sunt occupatæ, omnem autem perturbationem & actionem dolor sequitur & uoluptas, ob hanc quoque causam uirtus in doloribus & uoluptatibus uersabitur. Atque hoc etiam supplicia indicant, quæ doloribus inferendis constituuntur in maleficos. Curationes enim quædam sunt. At curationes ex contrarijs rebus adhiberi solent natura. Præterea, quemadmodum supra dixi, quibus rebus omnis animi habitus deterior ac melior sit natura, ad eas res eius natura pertinet, & in ijs uersatur. At propter uoluptates ac dolores uitiosi habitus nobis innascuntur, quia & illas consecramur, & hos fugimus

fugimus, aut quas & quos non oportet, aut quando aut quomodo non oportet, aut quot⁹ modis alijs hæc à ratione distinguuntur. Itaque uirtutes nonnulli uacuitates¹⁰ quasdam perturbationum, animorumq; status quietos ac placatos definiunt. Veruntamen in eo minus rectè quòd simpliciter & absolutè dicunt, nec adiungunt quomodo, et quo tēpore uel oportet, uel non oportet, & cetera, quæ addi consueuerunt. Hoc ergo tanquam concessum ponitur, talem uirtutem, quæ in uoluptatibus ac doloribus uersatur, ad res optimas agendas idoneam esse: uitium autem contrā. Atque hæc eadem nobis esse poterunt ex his quæ iam dicemus, planiora. Nam cum tria sint, quæ sequi & expetere solemus, honestum, utile, iucundum: tria cōtraria, quæ fugimus, turpe, inutile, molestū: cumq; in his omnibus uir bonus rectè faciat, improbus et uitiosus erret, et offendat:¹¹ tūm maximè in uoluptatibus. Omnium enim animātium communis est uoluptas, eorumq; omnium quæ sub electio- nem cadunt, assidua comes est. Nam quicquid honestum, quicquid utile est, id omne iucundum uidetur. Præterea uerò cum à teneris unguiculis unā nobiscum educata sit, hunc affectum animi, quo uita nostra tineta & penitus imbuta est, eluere atque abradere difficile est. Iam uerò nostras actiones uoluptatis ac doloris regula dirigimus, alij magis, alij minus. Itaque necesse est totum hoc quod à nobis susceptum est, negotium, in his rebus uersari. Non enim parum momenti ad actiones affert rectè aut perperā letari uel dolere. Præterea difficilior est (ut ait Heraclitus) uoluptati quàm iracundiæ obsistere. at ut quicque est difficilissimum, ita in eo maximè ars & uirtus occupata est. In hoc¹² enim melior est bonitas effectio- nis & actionis.

Itaque etiam propter hanc causam negotium omne disputationis moralis, prudentiæq; ciuilis, in doloribus ac uoluptatibus elaboratur. Nam qui in his rectè se gerit, is uir bonus: qui secus, is improbus futurus est. Virtutem igitur in uoluptatibus ac doloribus occupatam esse, & quibus ex rebus gignitur, ab eisdem eam & augeri, & cum eodem modo non efficiuntur, perimi: à quibus denique rebus ortum habuit, in eis suo munere fungi, ita sit à nobis explicatū. ¶ Sed quærat aliquis quid sibi uelit hoc quod 4. dicimus, iustitiæ muneribus fungendis iustos, temperantiæ, temperantes effici oportere. Si enim iustas actiones obeunt atque explicant, iusti: si temperatas, iam sunt temperantes: ut qui ea, quæ grammaticorum, musicorumq; sunt propria officia, explent, ij grammatici, & musici sint necesse est. an ne in artibus quidem ita est? Fieri enim potest ut quispiam aliquid grammaticum efficiat, & fortuito & altero præeunte ac suggerente. Ergo ita denique grammaticus erit, si & grammatici munus aliquod gesserit, et grammaticè, hoc est ex arte grammatica, qua præditus est. Præterea ne artium quidem ac uirtutum similis ratio est. Nam quæ ab artibus gignuntur, cum artis perfectionem in se ipsis inclusam habeant, satis est ea certo quodam modo conformata effici. At quæ ex uirtutibus aguntur, non si ea cuiusdammodi sint, iustè aut temperanter aguntur, sed si is quoque qui agit, quodam modo conformatus agat. ac primùm quidem si sciens: deinde si consilio 13 capto, & propter ea ipsa capto: postremo si firma, perpetua & constanti uoluntate agat. Atque hæc omnia in artibus possidendis non opus est adhiberi: sed scire satis est. Ad uirtutes uerò comparandas cum scientia parum

rum aut nihil ualeat, tūc cetera non paruam uim habent, sed multo maximam, atque adeo omnem: quæ quidem ex iteratis atque identidem repetitis iustis ac temperatis actionibus, quærentur. Ergo tūc denique res iustæ ac temperastæ dicuntur, cum tales sunt, quales uir iustus ac temperans egerit. Iustus autem et temperans est, non qui has res gerit tantum, sed qui ita gerit ut iusti et temperantes homines solent. Recte igitur hoc dicitur iustis ac temperatis actionibus iustos ac temperantes effici. Eas autem qui neglexerit, is profecto nunquam uir bonus futurus est. sed plerique omnes cum recte facere non curent, atque ad uerba confugiant, philosophari se arbitrantur, itaque futurum sperant, ut boni sint, non multum ab ægris differentes, qui medicos studiosè illi quidem ac diligenter audiunt, sed nihil eorum, quæ ab illis præcipiuntur, facere uolunt. Quemadmodum igitur illis nunquam corpus erit bene constitutum, dum ita curantur, sic nec his animus, dum hoc modo philosophantur. [Sequitur iam deinceps ut quid sit uirtus, uideamus. Quoniam igitur quæ in animo ingenerantur, tria sunt: perturbationes, ¹⁴ potestates, habitus: necessario ex his tribus unum aliquod erit uirtus. Perturbationes autem dico ¹⁵ cupiditatem, iram, timorem, audaciam, ¹⁶ inuidentiam, gaudium, amicitiam, odium, desiderium, æmulationem, misericordiam, et omnino ea omnia quæ sequitur uoluptas aut dolor: potestates autem quibus ad has perturbationes propensi dicimur, ut quarum impulsu uel ad irascendum, uel ad dolendum, uel ad miserendum procliues sumus: habitus uerò sunt quibus aut bene aut malè aduersus perturbationes affecti sumus: ueluti si ita affecti simus, ut uehementius aut remis-

flus irascamur, malè affecti sumus: si ut intra modum,
 benè: itemq; in ceteris. Neque uirtutes autem neque
 uitia perturbationes sunt: primum quia ex perturba-
 tionibus nec boni nec mali dicimur: ex uirtutibus au-
 tem ac uitijs, dicimur: deinde quoniam perturbatio-
 nes nobis nec laudi dantur, nec uitio. Neque e-
 nim qui timet, laudatur, neque qui irascitur: neque qui
¹⁷ simpliciter irascitur, uituperatur: sed qui certo modo.
 Propter uirtutes uerò, & uitia laudamur, aut uitupera-
 mur. Deinde irascimur aut timemus inconsulte. At uirtu-
 tes aut consilia sunt, aut non sine consilio. Postremo à per-
 turbationibus moueri dicimur: à uirtutibus & uitijs non
 moueri, sed quodammodo conformari. Propter easdem
 porrò causas nec sunt potestates. Neque enim eò quòd a-
 gendi potestate præditi simus simpliciter, boni uel mali di-
 cimus, neque laudamur, aut uituperamur. Præterea po-
 testates insunt in nobis natura: boni autem uel improbi non
 sumus natura, qua de re supra diximus. Quòd si uirtutes
 nec perturbationes sunt, nec potestates, relinquitur ut
 sint habitus. Quid igitur sit uirtus genere, diximus.

¶ Sed non satis est ita dicere, uirtutem habitum esse: ue-
 rum etiam ostendendum, qualis sit habitus. Dicendum igitur
 est uirtutem omnem, & id cuius ipsa uirtus sit, benè
 affectum reddere, & opus eius ornare ac perpolire: exē-
 pli gratia, ¹⁸ uirtus oculi cum oculum ipsum probum effi-
 cit, tum aptum ad suum munus explendum. Virtute enim
 oculi benè cernimus. Itemq; uirtus equi cum equum bo-
 num efficit, tum ad currendum, equitemq; uehendum, &
 hostes expectandos promptum ac paratum. Quòd si ita est
 in omnibus, hominis profectò uirtus habitus erit, quo ho-

mo & bonus fiat, & suo munere bene fungatur. Atque hoc quidem quoniam modo futurum sit, cum iam antea dixerimus, tum etiam magis perspicuum ita esse poterit, si qualis sit uirtutis natura, considerabimus. Licet igitur in omni re continente ac diuidua, & plus & minus & aequale sumere, eaquae uel ex ipsa re iudicantur, uel ad nos referuntur. Aequale autem dicitur id, quod medium est inter nimium & parum. Iam rei medium appello, quod aequaliter abest ab utroque extremo: quod quidem unum et idem est omnibus. Medium porro ¹⁹ ad nos, est id quod nec superat, nec deserit id quod oportet adesse: quod nec unum omnibus, nec idem est: exempli causa, si decem, multa: duo, pauca sunt, sex rei media sumere consueuerunt. Aequaliter enim superant & superantur. Atque hoc medium est proportionem arithmetica. At quod nobis medium est, non ita sumendum est. Non enim si cui decem minas edere nimium sit, duas parum, sex minas ²⁰ alipta praescribet. est enim hoc quoque fortasse multum, uel parum ei qui sit cibum capturus. Miloni enim parum: ei qui nunc ²¹ primum incipit exerceri, multum. similiterque de cursu & luctu sentiendum. Itaque sciens ²² omnis nimium & parum fugit: mediocritatem exquirat atque exoptat, mediocritatem, inquam, non rei, sed eam, quae nobis est mediocritas. Quod si scientia omnis ita demum bene suum munus explet, & absoluit, si mediocritatem sibi ab oculis proponat, ad eamque sua opera reuocet ac dirigat (ex quo ea opera quae scite & affabre facta sunt, hac ad extremum oratione commendare solent, nec eis quicquam detrahi, nec addi posse, quasi nimium & parum omnem perfectionem artis corrumpat & perimat, conseruet mediocritas) & si

boni artifices, ut quidem dicimus, in suis operibus efficiendis hanc intuentur et spectant, uirtus autem, quemadmodum et natura, omni arte limatior ac melior est: ea profectum medium²³ ueluti collineando petat, necesse est. De ea autem uirtute loquor, quæ ad mores pertinet. Hæc enim in perturbationibus atque actionibus uersatur, in quibus est et nimium et parum et mediocritas: ut timere, fidere, concupiscere, odisse atque aspernari, irasci, misereri, et (ut semel dicam) gaudere et dolere potest quisque nimium et parum, atque utrunque non recte: At uero quo tempore, et propter quam causam, et quibus et cuius rei gratia, et quomodo oportet, his affectibus commoueri: id sane et medium est, et optimum, quod in uirtute consistit: Itemque in actionibus nimium, parum, medium reperitur. At uirtus in actionibus et perturbationibus uersatur, in quibus nimium et parum et peccatum est, et uituperatur: mediocritas et laudi datur, et recte factum est, quæ duo sunt uirtutis. Est igitur uirtus mediocritas quædam, cum mediocritatem ueluti signum quoddam sibi propositum petat: Præterea peccare multis modis possumus. malum enim (ut Pythagorei coniectura quædam consequeretur) est infiniti atque interminati, bonum finiti et terminati. At recte facere uno modo. Itaque hoc difficile, illud uero facile: à seopo scilicet aberrare facile est, seopum ferre difficile. Atque ob has quidem causas nimium et parum ad uitium pertinent, mediocritas ad uirtutem. Vno nanque²⁴ boni multi modisque; mali, ut inquit ille. Est igitur uirtus habitus ad²⁵ consilium agendi capiendum exeditus, in ea mediocritate positus, quæ ad nos comparatur, quæque ratione est definita, et ut prudens desipiret. Medio-

critas autem seu medium, duorum uitiorum est, unius quod ex nimio, alterius quod ex eo, quod parum est, nascitur : atque adeò ideo mediocritas est, quòd alia²⁶ uitia deserunt id, quod fieri debet tum in perturbationibus, tum in actionibus, alia superant : uirtus autem medium inuenit & sequitur. Quocirca uirtus ex sua (ut ita dicam) essentia & ratione, quæ, quid sit res declarat, medium, seu si²⁷ hoc uerbo (uti licet) medietas est : ex præstantia autem & perfectione summum. Verum non omnis actio, nec perturbatio mediocritatem recipit. Sunt enim quædam, quorum nominibus uitium est implicatum, ut maleuolentia letans alieno malo, impudentia, inuidentia : & in actionibus, adulterium, furtum, cædes. Hæc enim omnia, & quæ sunt huius generis, sic appellantur, quòd ipsa mala sunt, non eorum immoderationes, aut paucitates. Nunquam igitur fieri potest, ut in his rectè fiat, sed semper peccatur, neq; in talibus rectè aut non rectè faciendi uis in eo posita est, ut cum qua, ²⁸ & quo tempore, & quo modo adulterium facere oporteat, animaduertatur : sed simpliciter & absolutè quiduis horum admittere, peccare est. Quamobrem mediocritatem seu medium in his postulare, perinde sit, ac si quis in iniuria facienda, aut in uita ignaua & intemperata mediocritatem, nimium, et parum querat. Nam hac quidem ratione esset nimij, & eius, quod parum est, modus ac mediocritas, & nimij nimium, & eius quod parum est, aliquid parum. Sed quo modo temperantiæ ac fortitudinis nec nimium est, nec parum, propterea quòd medium²⁹ quodam modo est summum : sic ne illorum quidem mediocritas est, nec nimium, nec parum : sed ut quicque admissum fuerit, ita peccatum est.

Omnino. n. nec nimij, nec eius quod est parum, mediocritas esse potest, nec mediocritatis nimium & parum. [Non 7.
 solum autem hoc uniuersè dicendum est, sed etiam ad singulas uirtutes accommodandum. Sermones enim, qui habentur de actionibus ij, qui ad genus uniuersum pertinent, aliquanto ^{3o} sunt inaniore: qui uerò partes & res singulares explicant, ueriores. In rebus enim singularibus consistunt actiones. Cum his autem oportet orationem cōgruere. Hæc igitur ex descriptione sumenda & intelligenda sunt. Ac fortitudo quidem mediocritas est in metu & confidentia occupata. Eorum autem qui modum superant, is qui timoris uacuitate superat, caret nomine: (Sunt autem multa, quæ nomine carent) qui uerò fidendo modum superat, audax appellatur. qui autem metuendo ultra modum progreditur, fidendo modum deserit, ignauus. Iam uerò in uoluptatibus & doloribus nō omnibus, sed ijs quæ ad corpus pertinent, atque harum in eis maxime, quæ in tactu uersantur, minus deniq; in doloribus, quàm in uoluptatibus mediocritas, temperantia est, nimium, intemperantia. In uoluptatibus porro qui eò peccent, quòd eas parum expetant, rarò reperiuntur. Ita ne nomen quidem cōsecuti sunt, sed appellentur sanè sensus expertes. In donandis autem & accipiendis pecunijs, mediocritas est ea, quæ liberalitas dicitur: nimium autem & parum, ³¹ effusio & illiberalitas. Eas autem quas dixi, mediocritates, contraria inter se ratione uitiosi homines & superant & deserunt. Prodigus enim in profundenda pecunia ultra modum prodit, in accipienda modum deserit. Illiberalis in accipienda immoderatus est, in donanda parcior, ac restrictior. Hæc igitur nunc quidem ueluti adumbramus, sum-

matinq; perstringimus, in presenti hoc ipso cōtenti: postea
 rius eadem enucleatius ³² & subtilius distinguemus. In pe
 cunijs autem altæ quoq; uersantur animi affectiones, quæ
 rum mediocritas magnificentia nominatur. Magnificus. n.
 eo differt à liberali, quòd ille in magnis, hic in parvis uer
 setur. Nimum ³³ αἰσχροκαλία, id est elegantie infcitia.
 & βαυαρία, id est operaria quedam in sumptu facien
 do insolentia: ³⁴ parum μικροπρέπεια, id est indecora in
 sumptu faciendo parsimonia: differuntq; hæ ab ijs, quæ
 ad liberalitatem pertinent. quid differant autem poste
 rius dicemus. Iam uerò ea, quæ in honore & infamia uer
 satur mediocritas, animi magnitudo nuncupatur: nimium,
 χαυρότης à Græcis appellatur: quæ si uerbum è uerbo ex
 primas laxitas quædā animi dici pōt. sed à nobis elatio ani
 mi, aut superbia ³⁵ in animis extollendis nominetur: parū,
 humilis & demissus animus. Quam autem comparatio
 nem habere dicebamus cum magnificentia liberalitatem
 eo differentem, quòd in paruis uersetur, eandem habet cū
 animi magnitudine, quæ in magno honore uertitur, uirtus
 quædā altera, quæ in paruo est occupata. Euenire .n. pōt,
 ut quis & pro eo ac satis est, honorem expetat, & ut ni
 mium & parum expetat. Qui igitur honoris cupiditate mo
 dum superat, ambitiosus: qui deserit, contemptor ³⁶ hon
 oris appellatur: medius nomine caret: atque etiam affe
 ctiones ipsæ carent nomine, præter quàm ambitiosi, cuius
 uitiositas ambitio nominatur. Hinc extremi de medio loco
 concertant ac litigant. Atque adeò nos ipsi eum, qui me
 dius est, nunc ambitiosum, nunc honoris contemptorem
 appellamus: & aliquando ambitiosum, aliquando honoris
 contemptorem laudamus. Quod quamobrem faciamus,

in ijs, quæ deinceps sequentur, explicabimus. nunc uero eo, quo ³⁷ cœpinus, modo de ceteris dicamus. Est autem etiam in ira nimium, parum, mediocritas. sed cum ferè nomine uacent, medium clementem ac lenem, mediocritatem clementiam ac lenitatem nominabimus: extremorum uero is, qui modum superat, iracundus; uitiumq; iracundia dicatur: qui deserit, lentus ³⁸ quidam, & uitium lentitudo appelletur. Iam uero sunt & tres aliæ mediocritates, quæ tametsi similitudine quadam inter se conueniant, differunt tamen. Omnes enim in sermonum & actionum communitate uersantur: sed hoc differunt, quod una in ueritate ea, quæ in eis ipsis rebus inest, uertitur: aliæ duæ in earum iucunditate positæ sunt: atque huius quidem iucunditatis altera pars in ioco, altera in ijs omnibus, quæ in hac uita quotidiana usu uenire solent, cernitur. Quamobrem de his quoque nobis pauca dicenda sunt, ut in omnibus rebus mediocritatem esse laudandam, extrema autem neque recta neque laudanda, immò uero uituperanda planius intelligamus. Tametsi igitur permulta sint ex his, quæ careant nomine; danda tamen opera est, ut eorum, quemadmodum et aliorum, nomina fingamus, tum perspicuitatis gratia, tum ut aptior, ac faciliior sit series orationis. In ueritate igitur is, qui mediocritatem tuetur ac retinet, uerax, & mediocritas ueritas appelletur: simulatio autem, quæ rem auget, & maiorem facit, arrogantia; & qui ea affectus est, arrogans: ea uero, quæ de se detrahit, rei; ueritatem extenuat, dissimulatio: & qui ea uti solet, dissimulator uocetur. In iucunditate porro ea, quæ in ioco cernitur, is qui mediocritatem & modum seruat, facetus aut urbanus,

¶ affectio urbanitas nominetur: niniū, scurrilitas; & qui ea affectus est, scurra: qui modum deserit, rusticus; agrestis, atque insulsus, & habitus; rusticus atque insulsa. **M**as. In altera autem incunditate ea, quæ in uitæ communione locum habet, is qui se ita incundum præstat, ut debeat, amicus, & mediocritas amicitia nominetur: qui modum superat, si nullo suo commodo adductus, ^{3º} placendū studiosus seu blandus: sin suæ utilitatis causa, assentator; qui deserit, seseq; omnibus in rebus insuauem atque acerbum præbet, is pugna in contentionibus; difficilisq; nominetur. Atque etiam in perturbationibus, ijsq; rebus, quæ ad perturbationes pertinent, mediocritates insunt. Verecundia enim non est illa quidem uirtus, ueruntamen laudatur is qui uerecundus est. His enim in rebus alius est medius is, quem modò diximus; alius qui modum superat, tanquàm obstupescens atque animo perculsus, qui omni in re uerecundatur: qui autem modum deserit, quemq; nihil omnino pudet, impudens: medius autem ille pudens ac uerecundus dicitur. ^{4º} Indignatio uerò mediocritas est inter inuidiam & malevolentiam malis alienis letantem interiecta. Versantur autem in molestiis ac uoluptatibus ob ea commoda susceptis, quæ alteri obtigerunt. Nam qui ad indignandum propensus est, is dolet eorum rebus secundis, qui eis indigni sunt: Inuidus hunc superans rebus omnium secundis contabescit. At maleuolus alienis malis letans ex incommotis aliorum nō modò molestia ac dolore non afficitur; uerum etiam uoluptate perfunditur. Sed de his quidem alibi suo loco ac tempore dicemus. De iustitia autem quoniam non simpliciter, nec uno modo dicitur, deinceps diuisione eius in duas partes facta, quemadmodum

dum ambæ sint mediocritates, ostendemus, itemq; de uirtutibus ijs, quæ rationem attingunt, differemus. Cum sint 8. autem affectiones tres, nempe duo uitia, quorum alterum modum superat, deserit alterum, una uirtus, quæ mediocritas est: omnes inter se quodammodo pugnant. Nam extremæ et cū mediæ, et inter se pugnant, et cum extremis mediæ. Quemadmodum enim si id quod æquale est, cū eo, quod minus est, comparetur, maius est; si cum maiore, minus: sic mediij habitus si cum ijs, qui modum deserunt, comparentur, superant: si cum ijs qui superant, deserunt, tū in perturbationibus, tū in actionibus. Fortis enim ad ignauium, audax, ad audacem ignauius, ac timidus uidetur. Similiterq; temperans ad eum, quem sensus expertem diximus, intemperans: ad intemperantem sensus expertus habetur. liberalis autem si cum illiberali conferatur, prodigus: si cum prodigo, illiberalis existimatur. Accircò mediū uterque extremorum alter ad alterum propulsat, fortemq; timidus audacem, audax timidum nominat: Et ita peræqua proportionē se res habet in alijs. Cū hæc autem ita pugnent inter se, tū maior extremorum inter se, quā cum medio pugna est: quandoquidem longius abest alterum ab altero, quā utrunque à medio: quemadmodum magnum à paruo, Et paruum à magno longius remotum est, quā utrunque ab æquali. Præterea uerò quibsdam extremis cum medio similitudo quædam intercedere uidetur, ut audaciæ cum fortitudine, effusioni cum liberalitate: extremis autem maxima esse inter se dissimilitudo: At ⁴¹ ea quæ plurimum distant inter se, definiuntur esse contraria. Itaque magis contraria sunt, quæ longius inter se disiuncta sunt. Cum medio autem parum in

non

non nullis magis pugnat, in quibusdam nimium : ut fortitudini non audacia, quæ modum superat, sed ignavia quæ deserit, maxime aduersatur : at cum temperantia non immanitas illa in uoluptatibus aspernandis sensus expers, quæ modum deserit, sed intemperantia, quæ superat, maxime pugnat. Quod quidem duabus de causis accidit : quarum altera ex ipsa re ducitur : nam quia propius abest alterum extremum à medio, eiq; similis est, iccirco non hoc, sed contrarium potius illi opponimus : uerbi gratia quoniam fortitudini similior et propior esse uidetur audacia, dissimilior ignavia, propterea hanc potius, quam illam, ei opponimus. Quæ enim longius absunt à medio, uidentur esse magis contraria. Atque hæc quidem causa ex ipsa re trahitur : altera est quæ à nobis ducitur. nam ad quæ uitia procliuiores sumus natura, ea medio magis contraria uidentur esse : ut quia nos ad uoluptates natura sinxit proniores, iccirco ad intemperantiam facilius, quam ad temperantiam impellimur, ac prolabimur. Quapropter ea magis contraria dicuntur, ad quæ progressio magis fieri solet. Atque ideo intemperantia, quæ nimis habitus est, temperantiæ contraria magis est, quam alteri extremo. ¶ Virtutem igitur eam, quæ moralis appellatur, medium seu mediocritatem esse, et quo modo sit mediocritas, ac duorum uitiorum esse mediocritatem, quæ sunt nimium, et parum : talem denique eò esse, quod eam mediocritatem, quæ in perturbationibus atque actionibus inest, sibi propositam habeat, ut signum, satis demonstratum esse arbitror. Quocirca difficile atque operosum est, uirtute esse præditum. magni enim negotij est in una quaque re medium consequi, ut circuli punctum medium reperire

non

His igitur factis (ut eorum, quæ dixi, summam faciam) mediocritatem facillime assequemur. Est autem res sanè difficilis & laboriosa, præsertim in rebus singularibus. Neque enim facile est distinguere quoniam modo, quibus hominibus, quibus de causis, & quandiu sit irascendum. Nos enim interdum eos homines, qui parum irascuntur, laudamus, & lenes appellamus: interdum eos, qui graviter succensent, animo virili esse dicimus. At qui ⁴⁷ paulum à perfectione deflectit, siue modum aliquantulum superet, siue aliquantulum deserat, non vituperatur, sed is tantum qui longius, quàm par sit, ab eo discedit. Hic enim non est obscurus neque ignotus. Quatenus autem, & quantum irascatur is, qui vituperabilis est, non est facile oratione definire, ut neque aliud quicquam eorum, quæ sensibus subiecta sunt. Quæ sunt autem eiusmodi, in rebus singularibus posita sunt, ac de ijs iudicat sensus. Hoc igitur ⁴⁸ quod hætenus à nobis dictum est, ostendit ac declarat mediocre habitum in omnibus esse laudabilem. Declinandum est autem nunc ad nimium, nunc ad id, quod est parum. Sic enim id quod medium & perfectum est, facillime consequemur:

Liber tertius.

CUM igitur uirtus in perturbationibus & actionibus uersetur: ijsq; rebus, quas sponte nostra suscipimus, laudes & uituperationes contingant, ijs autem quas inuiti facimus, uenia atque etiam interdum misericordia tribuatur: fortasse nobis, qui uirtutis uim, naturamq; quaerimus, necesse est id quod sponte & id quod inuite fit, definire, ac distinguere. Atque hæc oratio latoribus legum quoque tum ad honores bene meritis de rep. decernendos, tum ad supplicia, in improbos constituenda, utilis est futura. Ea igitur suscipere dicimur inuiti, quæ aut ui coacti, aut per inscientiam agimus. Est autem id uiolentum, cuius principium extra est, atque eiusmodi, ut nihil adiuuenti afferat is, qui agit aut qui patitur: ut si quò uetus detulerit, aut ij homines, quorum sub potestate sumus. Quæcunque uerò maiorum malorum metu, uel honesti alicuius causa fiunt, uerbi gratia, si quis tyrannus, cuius in manu parentum & liberorum uita posita sit, alicui ut turpe quippiam faciat, imperet, ita ut illi, si faciat, salui sint: sin minus, moriantur, utrum hæc sponte, an inuite fiant, ambigi potest: eademq; de iacturis quæ orta in mari tempestate fieri solent, controuersa esse potest. Simpliciter enim & absolute nemo sua sponte rerum suarum iacturam facit, sed suæ ac ceterorum salutis causa, omnes faciunt, qui modo sane mentis sint. Mixtæ igitur sunt tales actiones: sed eis, quæ sponte aguntur tamen, similiores. sunt enim optabiles & eligendæ tum cum aguntur, atqui actionis finis ex oportuna

portunitate temporis spectandus est. Sponte igitur agi aliquid uel inuitè dicendum est, tum cum agitur. At sponte agit. In eo enim est partium mouendarum earum, quæ instrumentorum locum obtinēt in huiusmodi actionibus, principium. Quarum autem rerum in aliquo principia insunt, earum agendarum, uel non agendarum, penes eum potestas est. Hæc igitur talia sponte aguntur: simpliciter autem fortassis inuitè. Nemo enim quicquam tale ipsum propter se optauerit. Iam uerò in talibus actionibus homines laudibus efferuntur, cum magnarum atque honestarum rerum causa turpitudinem aut molestiam aliquam subierint, ac pertulerint: & si aliter faciant, uituperantur. nam res turpissimas nullius honestæ rei, aut mediocris gratia, sufferre, uitiosum est. Ac sunt quædam, propter quæ laus quidem nulla tribuitur, sed uenia datur duntaxat, cum ea quis egerit, quæ non sunt agenda ijs rebus compulsus, quæ humanam naturam superant, quasque nemo perferre queat. Sunt autem fortasse nonnulla eiusmodi, ut nulla ui aut necessitate coacti ea agere debeamus, potiusque nobis mors sit oppetenda, grauissimique cruciatus perferendi. Etenim ridicula uidentur ea, quæ Alcæonem Euripidis, ut matrem interficeret, impulerunt. Difficile est autem interdum quid cui anteponendum sit, quidque pro quo perferendum, iudicare. Difficilius uerò etiam est in eo, quod decretum sit, perstare, ac perseuerare. Ferè enim ea quæ expectantur, molesta sunt: ea autem ad quæ impelluntur homines, turpia. Hinc laudes & uituperationes eos, qui ad agendum necessitate coacti fuerunt, aut non, consequuntur. Quenam igitur uiolenta sunt dicenda? An simpliciter & propriè cum causa in eis est, quæ sunt extrinsecus, & is, qui

agit, nihil operæ ad actionem confert: Quæ autem per se inuitè suscepta sunt, sed hoc tempore, & in horum locum optabilia, quorum denique principium est in eo, qui agit: per se quidem inuitè suscepta sunt, uerùm hoc puncto temporis, & in horum locum sponte suscepta, ijs autem, quæ sponte suscipiuntur, sunt similia. Nam in rebus singularibus uersantur actiones. At res singulares, sponte geruntur. Quæ autem quibus optabiliora sint, non est facile uerbis ostendere. Multæ enim sunt in rebus singularibus differentiæ. Quod⁴ si quis dicat ea quæ iucunda, & ea quæ molesta sunt, esse uiolenta: cogere enim cùm extrà sint: hac ratione erunt omnia uiolenta. Horum enim gratia omnes agunt omnia: Et qui ui aliqua coacti atque inuiti agunt, molestè ferunt: qui⁵ iucundo ad agendum inuitantur, cùm uoluptate & iucunde agunt. Ridiculum igitur fuerit ea quæ extrà sunt, accusare, non seipsum potius, qui à talibus rebus facile capiatur: & rerum quidem honestarum, in se ipsum; turpium in iucunda, causam conferre. Violentum igitur id esse uidetur, cuius principium extrà est, cùm id cui uis affertur, nihil operæ conferat. Quod autem⁶ fit per inscientiam, fit omne illud quidem non sponte: ab inuito autem id sanè fieri dicendum, quod subsequitur dolor, cuiusq; eum, qui egit, pœnitet. Nam qui per inscientiam quidlibet egerit, neque ex ea actione dolore afficitur, sponte ille non egit, utpote quod nesciebat: neque rursus inuitus, quippe qui dolore non afficiatur: Eorum igitur qui per inscientiam agunt, is quem facti pœnitet, inuitus egisse uidetur: quem uerò non pœnitet, quoniam alius est ab illo, egisse non sponte dicatur. Satiùs est enim hunc, quandoquidem differt ab altero, nomen proprium

prium habere. Aliud est autem per inscientiam agere, aliud inscientem. Ebrius enim aut iratus agere per inscientiam non uidetur, sed propter eorum aliquid, quæ dicta sunt: nec sciens, sed insciens, atque ignorans. Atqui ignorat⁷ sanè improbus omnis, quænam sint agenda, & à quibus abstinendum, propterq; hoc adeò peccatum, homines efficiuntur iniusti, & (ut semel dicam) mali. Actum⁸ autem ab inuito dici debet, non si quis, quod expedit, nesciat: non enim ea inscientia, quæ in consilio uersatur, causa est cur id quod agitur, actum esse inuitè dicatur, sed improbitatis: neque rerum uniuersarum inscientia, quoniam hæc uittio datur, sed rerum singularium, in quibus omnis actio uersatur. In his enim uenia & misericordia locum habent: & qui harum aliquam ignorat, inuitus agit. Sed non erit fortassis incommodum quæ, & quot eæ sint, distinguere. Hæc igitur res sunt, quis, & quid agat, & in qua re uerseatur, aut instat actio. Interdum uerò & quo ueluti instrumento, & cuius rei causa. Verbi gratia salutis: & quomodo, ut leniter, an uehementer. Hæc igitur omnia nemo ignorauerit, si modo non insaniat. Perspicuum uerò est neque eum qui agit ei ignotum fore. Quis enim se ipsum ignoret? sed accidere potest, ut quis quid agat ignoret: Vt ij qui aliquid efferunt, aiunt⁹ sibi ex ore excidisse, aut se nesciuisse res esse tacendas ac reconditas, ut Aeschylus mysteria, aut cum¹⁰ ostendere uellet quispian, de manibus amisit. Vt is qui catapultam. Fieri autem potest ut aliquis uel filium hostem esse existimet, ut Merope, & hastam sphaere in modum¹¹ esse obtusam, quæ mucronem habeat acutum, & lapidem esse pumicem, & ut interficiat qui salutis causa uerberabat, & ut pulset is, qui docere ue-

lit: ut pugiles, qui summis manibus dimicant. Cum in his igitur omnibus inscientia uersetur, in quibus actio consistit, is qui eorum aliquid ignorabit, inuitus fecisse uidebitur, ac multò quidem maximè in ijs quæ principem locum obtinent, ea autem principem locum uidetur obtinere, in quibus & actio consistit, & id, cuius gratia actio suscipitur. Cum igitur ex tali insciētia inuitè factum nominetur, tum præterea eam iniucundam ac molestam esse oportet, eiusq; illum qui agit, poenitere. Quoniam autem id inuitè factum dicitur quod uel uolētum, uel per inscientiam admissum est: sponte factum esse uideri possit id, cuius principium est in eo, qui agit, res singulares eas, in quibus actio consistit, non ignorante. Fortasse enim non rectè illud dicitur ea esse inuitè facta, quæ uel ira, uel cupiditate hortate fiunt. Nam primò si hoc ita erit, nullum aliud animal sponte aget, ac ne pueri quidē. Deinde nihil ne eorum quæ ira, uel cupiditate incitati agimus, sponte agimus? an uerò honesta sponte, turpia inuiti? nonne hoc fuerit ridiculum, cum præsertim una sit utrorumq; causa? Absurdum uerò fortasse etiam fuerit ea inuitè facta dicere, quæ sunt appetenda: Atqui & ob aliquas causas irascendum est, & quædam sunt cupiendæ, ut bona ualetudo, & doctrina. Iam uerò quæ inuitè fiunt, molestiam: quæ ex cupiditate uerò, uoluptatem uidentur asferre. Præterea ¹² uerò quamobrem ea peccata, quæ ira commissæ sunt, ab ijs, quæ ratione peccantur, eo differant quòd inuitè facta sint & utraq; enim sunt fugienda. Neque uerò perturbationes rationis expertes minus humane uidentur esse. Actiones autem hominis tum ab ira, tum à cupiditate nascuntur. Absurdū igitur fuerit hæc in ijs, quæ inuitè fiunt, numerare.

Distinctis

2. [Distinctis igitur ijs quæ sponte & quæ inuitè fiunt, sequitur ut de consilio dicamus. Nam & uirtuti coniunctissima res est, & ab eo magis quàm ab actionibus, mores dijudicari uidentur. Ac uidetur sanè consilium, quiddam esse sponte susceptum, non tamen est idem: sed id quod sponte fit, latius patet. Eius enim quod sponte fit & pueri sunt participes, & reliqua animalia, sed non consilij. Ac repentina quidem sponte nostra suscipi interdum dicuntur: consultiò autem nequaquam. Qui dicunt autem consilium esse cupiditatem, aut iram, aut uoluntatem, aut opinionem aliquam, sanè mihi non satis rectè dicere uidentur. Consilium enim non est eorum commune, quæ sunt rationis expertia: Cupiditas autem & ira maxime: Præterea incontinens à cupiditate impulsus agit, non consilio capto: continens contra consilio capto, non cupiditate impulsus. Et consilio contraria est cupiditas, cupiditati autem cupiditas nequaquam. Tum¹³ cupiditas & iucundi est, & cum molestia coniuncta: Consilium, neque iucundi, neque cum molestia coniunctum. Multo autem minus ira est. Nam quæ per iram fiunt, consilio minimè consentanea esse uidentur. Neque uerò uoluntas est, etiam si ei finitimum esse uideatur. Consilium enim nõ est eorum quæ fieri non possunt: & si quis dicat se talium rerum agendarum consilium cepisse, stultus esse uideatur. Voluntas autem etiam eorum est, quæ contingere possunt nemini, uerbi gratia immortalitatis. Præterea uoluntas etiam ad ea pertinet, quæ nullo modo is qui uult, per se agere possit: ut si quis uelit histrionem illum uel athletam superiorem discere. At nemo talium rerum consilium capit, sed earum duntaxat, quas per se effici posse arbitratur. Præterea uo

luntas est ultimi ac finis: consilium autem eorum quæ ad finem pertinent: uerbi gratia bene ualere uolumus, consilium autem capimus eas res adhibere, quibus bene ualeamus. Et beati esse uolumus, atque hoc nos uelle dicimus: sed consilium nobis captum esse, ut beati simus, neque dicimus, ¹⁴ neque conuenit ita loqui. Omnino enim consilium ad eas res pertinet, quæ sunt in nostra potestate. Neque uerò erit opinio. Ad omnia enim pertinere uidetur opinioni, nec minus ad ea quæ æterna sunt, quæquæ à nobis fieri non possunt, quam quæ in nobis sita sunt. Præterea uero & falso diuiditur ac distinguitur opinio, non bono ac malo: At consilium his potius, quam illis. Omnino igitur idem quod opinionem esse consilium, fortasse ne dicere quidem quisquam conabitur, ac neque idem quod quandam ¹⁵ opinionem. Nam eo quod consilium nobis captum sit, ut bona uel mala sequamur, cuiusdammodi ¹⁶ sumus, sed eo quod opinemur, non item. Et consilium capimus uel adipiscendi, uel fugiendi, uel tale quiddam faciendi. Opinamur autem quid sit, aut cui conducatur, aut quemadmodum: adipisci certè aut fugere non admodum opinamur. Et consilium eò laudatur, quod eius rei ¹⁷ sit quæ agenda est, uel quod rectè consilium captum sit: at opinio quod uerè quis opinetur. Præterea consilium capimus earum rerum agendarum, quas maximè exploratum habemus esse bonas: sed ea opinamur, quæ non admodum nobis nota, nec explorata sunt. Postremo non iidem uidentur de rebus optimis consilium capere, atque opinari: sed nonnulli melius opinantur, uerum animi uitio corrupti ea neque sequuntur, neque sumunt, quæ sequi ac sumere oportet. Vtrum uerò opinio consilium antecedit, an subsequatur, nihil refert. Non enim nobis

nobis propositum est hoc considerare : sed utrū idem sit, atque aliqua opinio . Quænam igitur aut qualis res est, quandoquidem nihil est eorum quæ suprà dicta sunt? Et sanè uidetur quiddam esse quod sponte fiat : uerū non quicquid sponte fit, de eo consilium captum est, sed id utique de quo prius consultatum est . Consilium enim cum ratione & cogitatione coniunctum est : quod quidem nomine ipso apud græcos significatur. προαιρετὸν enim illi appellant tanquā præ ceteris optabile, & sumendum.

3. [Sed utrū consultant de omnibus rebus homines, omniaq; in consultationem cadunt : an de quibusdam consultari non solet? Ac fortasse id quidem in consultationem uenire dicendum est, non de quo stolidus aliquis, aut insanus consultauerit, sed de quo is, qui mentis est compos. De rebus æternis autem consultat nemo : ut de mundo, de diametro & latere, quoniam nulla dimensione inter se conuenire possunt : neque de ijs, quæ cū perpetuò moueantur, eodem semper modo fiunt, siue necessitate, siue natura, siue propter aliquam aliam causam: ut de solis conuersionibus, ortuq; solis uario ac multiplici : nec de ijs, quæ alias aliter fiunt, ut de siccitatibus, & imbribus, neque de ijs, quæ fortuitò eueniunt, ut de thesauri inuentione, immò ne de omnibus quidem rebus humanis, uerbi gratia, quemadmodum Scythæ optimè suam remp. administrare possint, Lacedæmoniorum consultat nemo. Nihil enim horum per nos effici potest. At de ijs consultamus, quæ cū sub actionem cadant, tū in nostra potestate sunt. Hæc autem sunt reliqua . etenim ¹⁸ rerum omnium causæ uidentur esse, natura, necessitas, fortuna : adde præterea mentem, & ¹⁹ quicquid per hominem agit. singuli autem homines de

ijs consultant ac deliberant, quæ ab ipsis agi possunt. neq; uerò in scientijs exquisitis, suaq; ui contentis, consultationi locus est: uerbi gratia, de literis non consultamus. non enim quomodo scribendum sit, ambigimus: sed de ijs quæ tametsi opera nostra fiant, non tamen semper eodem modo fiunt: ut de ijs quæ ad medicinam, & ad artem²⁰ pecuniæ quærendæ pertinent: & in arte gubernandarum nauium, potius quàm in ratione corporum exercendorum dubitare solemus, quanto minus illa, quàm hæc enucleatis, & exquisitis præceptionibus absoluta est: & præterea item de reliquis. Magis autem in artibus, quàm in scientijs consultationi locus est. In ijs enim sæpius ambigere solemus. Consultandi autem ratio in ijs uersatur, quæ plerunque usu ueniunt, cum eorum exitus incertus sit, & in quibus nihil est definiti. Porro ad res magnas considerandas alios in consilium adhibemus, nobis ipsis diffidentes, quasi minus ad eas dispiciendas ac dijudicandas idoneis. Consultamus autem non de finibus, sed de ijs, quæ ad fines pertinent. Neque enim aut medicus an²¹ sanaturus sit, consultat: aut orator, an persuasurus, aut uir ad remp. administrandam aptus, an bonas²² leges conditurus: aut alij denique artifices de suis finibus deliberant, sed omnes proposito sibi certo aliquo fine, quemadmodum, et quibus rebus eum possint assequi, cogitant. Ac si compluribus modis, ac rationibus id quod uolunt, confici posse uideatur, qua facilius & optime confici possit, inspiciunt: sin autem una ratione commode possit absolui, qua uia ad illam perueniant, & qua ad hanc, eò usque dum ad primam causam peruenierint, quæ inuentione est ultima. Qui consultat enim, is inquirere ac retexere ueluti descriptionem²³ quandam

mathe-

mathematicam uidetur, quemadmodum dictum est. Sed illud certe apparet non omnem quaestionem esse consultationem, ut sunt quaestiones mathematicae: consultationem uero omnem esse quaestionem, Illud etiam planum est, quod est retexenti postremum, id esse agenti primum. Quod si i qui acturi sunt, in aliquid inciderint, quod fieri nequeat, ueluti si pecunia sit opus, eiusque expediendae nulla ratio inueniri possit, tum ab eo quod instituerunt, desistunt: sin autem alicunde suppeditari posse. uideatur, tum ad agendum aggrediuntur. Fieri autem posse dicuntur ea, quae nostra opera effici possunt. nam quae amicorum studio & cura transiguntur, nostra opera quodammodo fieri uidentur. Principium enim in nobis est. Quae aruntur autem aliquando instrumenta, aliquando eorum usus, itemque in reliquis: interdum cuius opera, aliquando quomodo, aut quauia res explicari possit. Ac uidetur sane homo, quemadmodum dictum est, actionum esse principium. Habetur autem consilium ijs de rebus, quae a quoque agi possunt. At actiones aliarum rerum causa suscipiuntur. De fine igitur consultari non potest, sed de ijs quae ad fines pertinent: neque de rebus singularibus, uerbi gratia sit ne hoc panis, aut sit ne ita coctus, ut ²⁴ oportet. Haec enim sensu iudicantur. Quod si semper consultauerit, abibit in infinitum. Id autem de quo consultatur, & id de quo consilium captum est, eadem sunt inter se, nisi quod definitum iam ac decissum est id, de quo consilium capitur. Quod enim consultatione adhibita reliquis praepositum est, id est de quo consilium captum est. Nam quemadmodum sit quisque acturus, tum querendi finem facit, cum principium ²⁵ ad se ipsum, & ad eam sui partem, quae praest, atque imperat.

reuocarit. Hæc enim ²⁶ est quæ consilium capit. Quod ex ueteribus quoque reip. statibus, quos Homerus imitabatur, perspicui potest. nam quibus de rebus reges consilium ceperant, eas populo renuntiabant. Quoniam autem id de quo consilium capitur, sub deliberationem, appetitionemq; earum rerum, quæ in nobis sitæ sunt, cadit: consilium erit earum rerum quæ in nostra potestate sunt, appetitio ad consultationem accommodata. Nam posteaquàm consultatione adhibita iudicauimus, tùm ei consultationi conuenienter appetimus. Ac consiliũ quidem quid sit, quibusq; in rebus uersetur, earum denique rerũ esse, quæ ad fines pertinent, sic à nobis ueluti adumbrãdo expositum sit. ¶ Ultimi autem seu finis potius esse uoluntatem dictum est. sed alij eius esse quod bonum est, alij eius quod uidetur bonum, existimant: Atqui ²⁷ eorum oratione, qui id quod sub uoluntatem cadit, dicunt esse uerũ bonum, euenit ut id quod uult is, qui minus rectè eligit, nõ cadat sub uoluntatem. Nam si sub uoluntatem cadet, erit & bonum: at erat, si casus ita tulit, malum. Eorum aut sententia, qui id quod sub uoluntatem cadit, specie duntaxat bonum esse dicunt; nihil erit quod sub uoluntatem cadat natura, sed quod cuiq; uidebitur. Atqui aliud alij uidetur, & si causa ita tulerit, etiam contraria. Quod si hæc minus probanda sunt, dicendum est ergo absolute & re uera sub uoluntatem cadere uerum bonum, sed sub cuiusq; uoluntatem cadere id, quod speciem boni habeat. uirò bono igitur id erit uoluntati ²⁸ optabile, quod re uera bonũ est: uitioso autem quicquid forte oblatum fuerit. Ut corporibus bene constitutis salubria sunt ea, quæ re uera talia sunt: morbofis autem & ægris alia, itemq; amara, dulcia,

cia, calida, graua, & ceterorum unumquodq;. Nam & ue
 re de singulis rebus iudicat uir bonus, & ei statim quod in
 quaq; re ueri est, elucet. Ex unoquoque enim habitu
 propria sibi quisque honesta & iucunda fingit. atque eo
 ipso fortasse longe præstat reliquis uir bonus, quod singu
 lis in rebus uerum perspiciat, quasi earum norma sit ac
 mensura. Multitudini autem fucum facere uidetur uolu
 ptas, quippe quæ cum bonum non sit, boni speciem præ se
 ferat. Itaque iucundum sequitur, ut bonum: dolorem au
 tem fugit, ut malum. ¶ Quoniam igitur finis sub uolunta
 tem cadit, de ijs autem quæ ad finem pertinent, & consul
 tari & consilium capi potest, consequens est ut quæ in eis
 uertuntur actiones, & consilio consentaneæ sint, & spõ
 te obeantur. At functiones & munera uirtutum in his uer
 tuntur. Iam & uirtus & uitium pariter in nostra potesta
 te sunt. Quas enim res agere in nobis situm est, easdem nõ
 agere possumus: & quas non agere in nobis situm est,
 earundem quoque agendarum potestas nostra est. itaque
 2° si quid agere, quod honestum actu sit, in nobis situm est,
 non agere quoque cum id non agere turpe sit, in nobis erit
 situm; & si non agere, quod non agere honestum sit, in
 nostra potestate est, agere quoque quod actu turpe sit, in
 nobis erit situm. Quod si honesta et turpia agere nostri arbi
 trij est, similiterq; non agere: hoc autem erat bonos et malos
 esse: nostri quoque arbitrij erit profectò ut probi & im
 probi simus. Iam quod dicitur, Spõte 3° improbus nemo,
 nec inuitus beatus ullus est: illud quidem falsum, hoc autem
 uidetur esse uerum. Nam ut inuitus beatus est nemo, sic ui
 tiositas spõte nostra contrahitur: alioqui ea quæ iā nunc di
 cta sunt, erunt in dubium & controuersia uocanda, negan
 dumq;

dumq; erit hominem esse principium ac parētem actionū, tanquam liberorum. Quod si hæc nobis probantur, & uera esse patet, neque eas possumus ad alia principia, capitāq; præter quā ad ea, quæ in nobis insunt, reuocare, profectō quarum rerum principia in nobis insunt, eæ res quoque in nobis sitæ sunt, nostraq; sponte suscipiuntur. Testimonio sunt his cum ea quæ priuatim à singulis, tum ea quæ publicè à latoribus legū fieri solēt, qui eos oēs, qui res flagitiosas, atque improbas admittunt, castigant, supplicioq; afficiunt, si modo non per um aut per inscientiam, quæ non ipsorum culpa contracta sit, admiserint: eos autem qui res honestas & præclaras gerunt, honoribus & præmijs ornant, quasi hos excitaturi, illos à maleficio deterrituri. Atqui ad eas actiones excitatur nemo, quæ neque in nobis positæ sunt, neque sponte nostra obeuntur, perinde quasi nihil profuturum sit persuasum nobis esse, ut ne uel caleamus, ³¹ uel doleamus, uel esuriamus, uel aliquid aliud tale. Nihil enim minus ea feremus. nam etiam propterea quod ignoratum sit, castigant latores legum, si quis sibi ipse suæ inscientiæ causa esse uideatur: Verbi gratia in ebrios duplex pœna constituta est. Principiū enim in ipsis est. Nam situm in eis erat ne ebrii fierent. Ebrietas autem causa inscientiæ est. Præterea in eos, qui aliquid ignorant eorum quæ legibus cauta sunt, cum & sciēda, neque cognitu difficilia sint, animaduertunt, itemq; sit in ceteris quæ negligentia sua uidentur ignorare, cum liceat ipsis non ignorare. Poterant enim sibi, ut diligētiam adhiberent, imperare. sed eiusmodi est aliquis fortasse, ut diligentiam adhibere non possit. Verū cur tales extiterint, causam ipsi sustinent, quippe qui negligenter ac dissolūte

lutè uiuant, & cur iniusti atque intemperantes sint, causa in ipsis consistit, utpotè quorum alteri in maleficijs, alteri in compotationibus & id genus delicijs & tatem consument. Nam quales sunt in quaque re collocatæ actiones, tales eos qui agunt, efficiunt. Quod ex ijs perspicuum esse potest, qui se in quouis certamine aut actione exercēt. Nunquàm enim certare, atque agere intermittunt. Ignorare igitur è studijs & actionibus in quaq; re positis, habitus gigni, hominis est sensu ferè carentis. Præterea hoc ipsum certè à ratione alienum est cum qui iniuste alterum lædat, iniustum, & qui intemperanter uiuat, intemperantem effici nolle. Atqui si quis sciēs eas res agat, quibus euadat iniustus, sponte sua profectò efficiatur iniustus. Neque si uelit tamen, esse desinat iniustus, & iustus sit. Nam ne ager quidem sanus³² ac firmus sit, cum uoluerit, etiam si forte sponte sua ægrotet, quippe qui & incōtinenter uiuat, & medicorum imperium, consiliūq; aspernetur. Tunc igitur ei integrum erat in morbum non incidere. At posteaquàm sese effudit, ac proiecit, non iam est integrum: quemadmodum nec is qui lapidem misit, retrahere eum iam potest. erat tamen in eius potestate in manum³³ sumere ac iacere. Principium enim in ipso est. sic & iniusto atque intēperanti homini ab initio licebat talibus nō esse. iccirco sua uoluntate tales sunt; posteaquàm uerò tales facti sunt, non possunt non esse. Non solū autem animi uitia sponte contrahuntur, sed in nonnullis, etiam corporis: quos sanè reprehendere solemus. Nam qui sunt de formes natura, eos reprehendit nemo, sed eos demū, qui propterea quòd exercitationes corporis præmittunt, et ualitudinem non curant, id mali contraxerunt. Eadem est

ima

imbecillitatis, ³⁴ deformitatis & debilitatis ratio. Nemo enim cecitatem ei, qui uel natura, uel morbo, uel istu aliquo cæcus sit, probri loco obijcit: quin eius miseretur potius: sed qui ex ebriositate, aut aliqua alia intemperantia cecitatem contraxerit, eum nemo est qui non reprehensione dignum duxerit. Quæ ergo uitia corporis in nostra potestate sunt, reprehenduntur: quæ non sunt, non reprehenduntur. Quod si ita est, in ceteris quoque rebus omnibus ea quæ reprehenduntur uitia, in nostra potestate esse uidebuntur. Quod si quis dixerit id quæque expetere quod sibi uideatur bonum, uerum non in cuiusque potestate ³⁵ uisionem esse sitam, sed qualis quisque sit, talem ei finem uideri: immò nerò si sibi quisque in generandi habitus quodammodo causa est, erit & uisionis perfectio sibi ipse quodammodo causa: Sin autem ³⁶ maleficij admittendi sibi causa est nemo, sed ignoratione finis in maleficio quisque uersatur existimans hoc genere uitæ se maximo bono potiturum, & si ³⁷ appetitionem finis nemo sibi suo arbitratu ³⁸ adoptare potest, sed ita natus quisque sit oportet, ut quasi aciem habeat, qua & rectè iudicare, & id, quod uerè bonum est, sumere atque optare possit, & si is est benè ³⁹ informatus à natura, cui hoc naturæ beneficio benè constitutum est (rem. n. maximam & pulcherrimam, quamq; ab alio neque consequi, neque discere possit, sed qualiscunque à natura facta est, talem obtinebit, eamq; benè & pulchrè à natura factam, & compositam esse, ea demum perfecta & uera fuerit naturæ bonitas) si igitur hæc uera sunt, quamobrem uirtus magis quam uitium nostra sponte ac uoluntate suscipitur? utrique enim & uiro bono & improbo homini uel

uel natura, uel quolibet alio modo finis & uidetur & ⁴⁰
 positus est: reliqua uerò omnia in agendo quoquo modo
 illi agant, eò referunt. siue igitur finis cuique non natu-
 ra, qualiscunque ille sit, uidetur, sed aliquid etiam ⁴¹ est
 penes eum qui agit, siue, ut finis naturalis sit, eò tamen
 quòd uir bonus reliquas res sua sponte gerit, uirtus spon-
 te suscipitur: nihilominus profectò uitium quoque sponte
 contrahetur. Aequè ⁴² enim in homine malo ut in bono ui-
 ro inest hoc, ut per se agere possit, etiam si minus inst, ut
 finem per se uidere possit. Si igitur quemadmodum dici-
 mus, uirtutes sponte nostra comparantur (etenim habituū
 causas ipsi adiuuamus, ex eoq; quòd sic, uel sic affecti su-
 mus, talem nobis finem proponimus) profectò uitia quoque
 sponte nostra contrahentur. Similis enim utrorumque ra-
 tio est. Ac de uirtutibus quidem uniuersè à nobis dictum
 est: earum genus rudi quadam imagine informatum atque
 adumbratum est, nimirum esse mediocritates, & habitus,
 & à quibus ⁴³ rebus gignuntur ij habitus, etiam ad eas
 res agendas ualere, idq; per se: & esse in nobis sitos, & no-
 stra sponte suscipi, & ita, ut recta ratio præscripserit. Sed
 aliter actiones nostra uoluntate suscipi dicuntur, aliter ha-
 bitus. Actionum enim à principio ad extremum, domini
 sumus, cum rerum ⁴⁴ singularium cognitionem habemus:
 habituū uerò principium dūtaxat in nostra potestate est.
 at rerum singularium accessio nota non est: ut in morbis
 euenit; uerum quia sic, aliterue tractare res singulares no-
 bis licebat, iccirco habitus nostra sponte suscipi dicuntur.
 De singulis igitur uirtutibus disputationē à capite repeti-
 tam ordiamur, quæ ^{sunt, &c.} qualibus in rebus uersentur, & quo-
 modo sint uirtutes. Eodem uerò negotio quot sint numero
 uirtu-

uirtutes, planum fiet. Ac primum de fortitudine dicamus.
 [Fortitudinem igitur esse mediocritatem quæ in formidi. 6.
 ne & fiducia uertitur, iam antea diximus. Timemus au-
 tem nimirum ea omnia, quæ exterrēt, quæ uno uerbo ma-
 la sunt. Itaque metum definiunt mali expectationem.
 Ea igitur metuimus omnia, quæ mala sunt, ut infamiam,
 paupertatem, morbum, solitudinem, ⁴⁵ uitamq; sine ami-
 cis, mortem. Non tamen uidetur in his omnibus conte-
 mnendis uir fortis uersari. Aliqua sunt enim pertimescen-
 da, eaq; & pertimescere honestum, & contemnere turpe
 est, ut infamiam. Nam qui eam metuit, is & probus est,
 & pudens; qui uerò non metuit, impudens. Sed is à non-
 nullis fortis appellatur, ex quadam sermonis translatio-
 ne, quoniam quiddam habet forti simile. ab omni enim me-
 tu liber, & solutus est etiam uir fortis. Paupertatem ue-
 rò pertimescere fortasse non oportet, neque morbum, neq;
 ea omnia, ut semel dicam, quæ neque à uitio nascuntur,
 neque culpa nostra contrahuntur. At neque is, qui in his
 se à metu uacuum præstiterit, fortis est dicendus. Fortem
 tamen hunc quoque ex similitudine quadam dicimus. Nō-
 nulli enim cū in belli periculis timidi sint, atque ignaui, li-
 berales sunt tamen, & in pecunia amittenda ⁴⁶ fidenti
 ac præsentī sunt animo. Neque igitur si quis contumeliam
 in liberos & uxorem extimescit, uel inuidiā, uel aliquid
 eius generis, ignauus est: nec fortis is qui animo confidat
 tū cū se fustibus uerberatum iri uideat. Quibus ergo
 in rebus formidolosis uir fortis cernitur? nō ne in maximis?
 nec enim quisquam res horribiles, & asperas patientius to-
 lerat. Omnium autem rerum nihil horribilius morte est.
 nam omnium rerum est extremum: nihilq; reliquum esse
 mortuo

6. mortuo uidetur neque bonum, neque malum. sed non in
 omni mortis genere uir fortis cernitur. ut si quis uel in ma-
 ri naufragio pereat, uel morbis conficiatur. In quo-
 nam igitur? nōne in eo quod pulcherrimum est? At tale est
 id quod in bello oppetitur. Maximum enim & pulcherri-
 mum in eo periculum aditur. Testantur & comprobant
 hæc, quæ dicimus, honores ijs qui & in liberis ciuitati-
 bus, & apud reges eis, qui in bello ceciderint, decernun-
 tur. Quocirca fortis proprie uideatur is, qui nec morte ho-
 nestæ, nec ijs impendentibus atque instantibus, quæ mor-
 tem afferunt, perterretur: cuiusmodi sunt ea maxime,
 quæ in bello accidunt. Veruntamen tum in mari, tum in
 morbis uir fortis uacuuus est ille quidem à metu, sed non ita
 ut nautæ. Fortes enim cū de salute sua desperent, tū
 genus hoc mortis ægrè ferunt: nautas usus & experien-
 tia confirmauit, beneq; sperare docuit: simulq; illi fortem
 animum præstant ijs in rebus, in quibus aut uiribus opus
 est, aut excedere de uita est honestum: quorum neutrum
 7. in his generibus interitus reperitur. Horribile aut nō o-
 mnibus unū & idē est, estq; aliquid quod hominis cōstantiā
 superat, quod profectō omnibus qui sanæ mentis sunt, ter-
 rorem iniicit. Quæ autem homini⁴⁷ tolerabilia sunt, ea
 magnitudine differunt, eoq; quōd alia grauiora sunt, alia
 leuiora: itemq; ea quæ fiduciam afferunt. Cū sit autem
 uir fortis⁴⁸ inperterritus, atque impavidus, ut homo, hæc
 talia quoque pertimescet tamen, sed ita,⁴⁹ ut oportet,
 & ut ratio postulat, subibit ac perseuet honesti causa. Hic
 enim uirtutis finis est. Fieri autem potest, ut hæc quis &
 magis, & minus, quā debet, extimescat, & præterea
 ut quæ non sunt formidolosa, perinde ac si talia sint, me-
 E tuat.

tuat. Peccata autem committuntur alia quòd id agitur quod non oportet, alia quòd non ut oportet, alia quòd non quo tempore oportet, aut aliquid huiusmodi. Idem & de ijs quæ fiduciam afferunt, sentiendum. Qui igitur ea quæ debet, et cuius rei causa debet, et ut debet, perfert, et metuit, fortis est. itemq; & qui confidit. Nā pro rei ⁵⁰ dignitate, & quo tempore par est, & ut ratio postulat, patitur et agit uir fortis. Omnis ⁵¹ autem actionis finis est id quod habitui conuenit. At uiro forti fortitudo honestum quiddam est. Talis igitur est & finis. suo enim quicque fine definitur ac terminatur. Honesti igitur causa uir fortis & suffert, & agit omnia quæ fortitudini consentanea sunt. Ex ijs autem qui modum superant, is qui metus uacuitate superat, caret nomine. Esse autem multa quibus imposita nomina non essent, suprā diximus: sed appellari poterit uel insanus quidam, uel doloris omnis expertus, si nihil metuat, neque terræ motum, neque procellas, quales aiunt esse Gallos. Qui autem in eo modum superat, quòd in rebus formidolosis præfidat, audax est. Atque etiam idem arrogans esse, sibiq; fortitudinis laudem sumere uidetur. itaq; quo ille animo est in rebus formidolosis, eodem uult hic uideri. Quibuscunq; igitur rebus potest, eum imitatur. ita fit etiam ut plerique eorum timiditatem habeant cum audacia coniunctam. Nam cum in his se iactent, res formidolosas tamen neque audent subire, neque possunt perpeti. At qui metuendo modum superat, is ignauus, timidusq; nominatur. nam & quæ metiunda non sunt, & quemadmodum non sunt, metuit: omniaq; eiusdem generis eum comitantur. In fidendo quoque modum deserit: sed ubi in doloribus ac molestijs modum superat, magis sese indicat

ac prodit . omni igitur ferè spe destitutus est ignauus . Omnia enim pertimescit : fortis uerò contrà . hominis est enim bona spe freti , beneq; sperantis confidere . In ijsdem igitur ⁵² rebus timidus , audax , & fortis uersantur . sed nō eodem modo in eas affecti sunt . Illi enim modum transeunt ac deserunt , hic mediocritatem seruat , seseq; in his ita ut debet , gerit . Atque audaces sanè præproperi sunt , ac præcipites , periculumq; antequàm in periculo uersentur , adire uolunt , in ipso autem periculo sunt tardiores , & à sententia desistunt . At uiri fortes in factis ipsis acres sunt , & celeres : ante facta sedati & quieti . Quapropter fortitudo (ut dixi) mediocritas est quæ uersatur cùm in eis quæ fiducia complent animos , tùm in ijs quæ terrorem afferunt , non omnibus , sed ijs quæ suprâ diximus , eaq; sumit , ac perfert , uel quia perferre honestum , uel quia non perferre turpe est . Sibi autem ipsum mortem consciscere fugiētem uel paupertatem , uel amorem , uel ægritudinem aliquam , uiri fortis non est , sed ignaui potius . Mollis enim animi est res erumnosas & laboriosas fugere . Præterea non ob id quòd honestum sit , sed quòd malum fugere studeat , mortem subit ac perfert . Ac fortitudo quidem talis quædam res est . [Eius autem & alij quinq; modi feruntur , quarum primus est eius quæ ciuilis appellatur . ad illam enim quæ uerè & propriè fortitudo est , proximè uidetur accedere . Videntur enim ciues pericula subire cùm legitimis pœnis atque ignominijs compulsi , tùm honoribus ac præmijs inuitati : atque ob eam causam apud eos maxime uiri fortissimi reperiuntur , apud quos & infamia notantur ignaui , & honore afficiuntur uiri fortes . Ac tales quidem facit Homerus uerbi gratia Diomedem & Hectorem .

Primus Pulydamas turpi me labe notabit. Et Diomedes. Nam Teucrorum inter sic Hector agmina dicet, Tydides à me. Hæc autem similima uidetur ei quæ primo loco à nobis posita est, quoniam eius effectrix uirtus est. Pudor enim et honesti appetitio uidelicet honoris, et dedecoris, quod turpe est, fuga, eam efficiunt. Eundem autem in numerum referre licet eos qui ab ijs, quorum sub imperio sunt, sortes esse coguntur. sed illis hi sunt eo deteriores, quod non pudore, sed metu adducti id faciunt, nec eò quod turpitudinem, sed quod dolorem fugiant. Cogunt enim ij penes quos est potestas, ut Hector, Quem procul à pugna sese subducere cernam, Non tamen hic auium atque canum minus esca iacebit. Cogunt⁵³ etiam ij qui in primo ordine locant, et si retrocedant illi, uerberant. idem faciunt et qui ante fossas et alias huius generis munitiones disponunt. Namq; omnes hi cogunt. Sed par est honesto excitatum fortem esse, non ui, aut necessitate coactum. Atque etiam usus in quaque re nomen sibi fortitudinis uendicat. Ex quo et Socrates fortitudinem scientiam esse putabat. Atque usu periti et exercitati, alij quidem sunt alijs in rebus, sed in bellicis milites. Nam multi uidentur esse belli⁵⁴ terrores inanes, quos hi experiendo maxime perspectos habent et cognitos. Quocirca fortes propterea habentur, quod alij, quales sint terrores illi, non intelligunt. Deinde cum aduersarios damnis afficere, nullisq; ipsi affici usu et consuetudine maxime possint, tum ictus uitare, et hostem ferire in primis sciunt, quippe qui et armis expeditissime possunt uti, et huiusmodi armis instructi sunt, quæ ad damnum hosti inferendum, et à se propulsandum maxime ualent. Ut igitur cum inermibus

arma=

armati, & ut athleteæ cum luctandi imperitis decertant. Nanque etiã in talibus certaminibus non fortissimus quisque pugnacissimus est, sed qui plurimum uiribus ualet, corporeq; est præstantissimo. At uerò milites tum ignaui sũt, cum & periculum maius est, quàm ut possint obsistere, & copijs atque apparatu sunt inferiores. Primi enim terga uertunt: ciuiles autem copię pugnantes occidunt. Id quod in Hermæo ⁵⁵ contigit. Nam & fuga ciuibus turpis, & mors tali salute optabilior est. Illi uerò initio pugne sese periculis offerebant, perinde ac si meliores essent: at cognito periculo salutem fuga petierunt, mortem peius turpitudine pertimescentes: qualis uir fortis esse non solet. Porro autem iram quoque fortitudini ascribunt. fortes enim esse uidentur etiam ij qui ira concitati tanquam beluæ, in eos irruunt, qui uulnerarunt: quoniam fortes quoque sunt iracundi. Maximum ⁵⁶ enim ad adeunda pericula calcar admouet iracundia, ex quo & Homerus uires addidit iræ. Et illud, bilem conciuit et iram. Et Acris per nares subiit furor. & toto feruebat corpore sanguis. Hæc enim omnia celeritatem atque impetum animi concitati significare uidentur. Ac fortes quidem honesti causas omnes gerunt, eosq; ira ⁵⁷ adiuvat: bestię autem dolore affectæ. Nam uel quòd ictæ fuerunt, uel quòd metuant. Nam si sint in ⁵⁸ sylua, aut palude neminem aggrediuntur. Non ⁵⁹ igitur eò fortes dicendæ sunt, quòd dolore & ira incitata periculum adeant, nihil eorum quæ graua & periculosa sunt, præuidētes. Nam isto quidem modo asinos fortes dicere licebit cùm esuriunt, quoniam ne uerberibus quidem à pastu demouentur: & adulteri cupiditate inflammati multa faciunt audacius. non igitur for-

tia sunt ea quæ dolore uel ira elata sese in discrimen offerunt. Videtur autem ea fortitudo maximè naturalis esse, quam ira excitauit, & si consilium, idq; cuius causa res sit, assumpserit, uerè fortitudo poterit appellari. Præterea homines cum irascuntur, dolore: cum iniuriam acceptam ulciscuntur, uoluptate afficiuntur. At qui his causis impulsī periculum adeunt, pugnaces⁶⁰ illi quidem, sed non fortes appellandi sunt. Non enim propter honestum, neque ita, ut ratio monet, id faciunt, sed perturbatione aliqua concitati: Verum simile⁶¹ quiddam habent. Sed nec ij qui bona spe freti sunt, fortes sunt habendi. Nam propterea quod & sapius & multos uicerunt, in periculis fidunt. eo autem sunt similes, quod utrique fiducia præditi sunt. Veruntamen fortes propter eas causas, quas diximus, fidunt: hi quia animum induxerunt se uiribus esse omnium præstantissimos, nihilq; incommodi uicissim accepturos. Ac tale quiddam faciunt ij, qui ebrii facti sunt. Nā bona spe eriguntur. Cum uerò alia, quàm sperauerunt, eis euenerunt, profugiunt: Erat autem uiri fortis quæ formidolosa homini & sunt & uidentur, ea ob eam causam perferre, quia & perferre honestum sit, & non perferre turpe. Itaque uiri fortioris esse uidetur in repentinis terroribus sese imperterruum, minimeq; perturbatum præbere, quàm in præuisis. Hæc. n. animi constantia magis ab animi habitu profisciscitur, minusq; præparationis habet. Nā quæ multo ante prospecta sunt, de ijs quiuis animi agitatione & ratione consilium ceperit: At de repentinis, habitu. fortes porro uidentur ij quoque qui periculum ignorant. Nec longè absunt ab ijs, qui bona spe ad audendum prouebuntur. hoc quidem certè sunt deteriores, quod nihil splendoris,

doris, nihilq; dignitatis in his elucet: in illis uerò plurimum. Itaque illi aliquantum temporis permanent in incœpto. Hi autem quasi decepti, & in errorem inducti, statim ut aliud esse quàm suspicati sunt, cognouerunt, fugiūt, Quod Argiuis accidit qui in Lacedæmonios pro Sicyonijs inciderunt. Ac uerè fortes quidem, & ij qui uidentur esse
 9. fortes, quales sint, diximus. Sed cùm in fiducia, metuq; uersetur fortitudo, non tamen peræquè in utroque: sed in rebus formidolosis magis cernitur. Nam qui in his omni animi motu ac perturbatione uacat, quiq; in eis ita affectus est animo, ut debet, is fortior eo est, qui in ijs rebus quæ fiduciam afferunt, constantiam retinet ac tuetur. Ex eo igitur fortes appellantur, ut suprâ à nobis dictum est, quòd res molestas atque asperas fortiter ferant. Itaque doloris & molestiæ plena res est fortitudo, eaq; iure laudatur. Difficilius enim est res molestas toleranter pati, quàm se à iucundis abstinere. Verùm tamen fortitudinis finis possit uideri iucundus, sed ab ijs rebus, quæ circumstant, obscurari ac penè deleri: cuiusmodi quiddam in ludis gymnicijs accidit. Pugilibus enim finis ipse cuius causa decertant, iucundus est, ut corona, & honores: at ictus & uerbera, omnis denique labor, cum ex carne constent, dolore molestiaq; eos afficit. Quoniam autem multa sunt laboriosa & molesta: finis, qui tenuis, & exiguus est, nihil iucunditatis in se inclusum habere uidetur. Quòd si talis quoque est fortitudinis ratio, & natura, mors & uulnera forti uiro molestiam etiam inuito sunt allatura: Ea tamen omnia subibit ac perferet, quia & perferre honestum, & non perferre turpe est. Atque idem quo uirtutibus omnibus instructior fuerit, & quo beatior, eo molestius mor-

tem feret. Nam cum uir talis uita sit dignissimus, tum sciens ac prudens maximis bonis spoliatur. Quod quamuis ei molestum accidat, nihilominus tamen in his sese uirum fortem præstat, atque eo fortasse magis, quod illis omnibus id quod in bello honestum est, anteponit. Non igitur hoc in omnibus uirtutibus inest, ut earum muneribus & actionibus liceat iucundè persungi, nisi quoad finem attingunt. Nihil autem prohibet fortasse quominus milites præstantissimi sint, non qui sint tales, sed qui & minus fortes sint, & nihil aliud boni, quam lacertos & uires habeant. Hi enim ad pericula subeunda parati sunt, uitamque cum paruo questu paciscuntur & commutant. Ac de fortitudine qui dem hætenus. Quid sit autem, non est difficile ex ijs quæ dicta sunt, rudi quadam forma descripta atque adumbrata cognoscere. ¶ Sequitur iam ut de temperantia disseramus. hæc nanque uirtutes earum animi partium uidentur esse, quæ sunt rationis expertes. Temperantiam igitur mediocritatem esse quæ uersatur in uoluptatibus, iam à nobis dictum est. Minus enim, nec eodem modo in doloribus uersatur. In his autem utrisque intemperantia quoque uertitur. Nunc igitur quibus in uoluptatibus uersetur, facta earum distinctione, explicemus. Ac primum constitutur hæc uoluptatum partitiō, ut aliæ sint animi, aliæ corporis: ut honoris cupiditas, quam ambitionem dicimus, & discendi studium, animi sunt: uterque enim eo delectatur, cuius amore & studio tenetur, cum corpus nihil afficiatur, sed uis cogitandi potius. Qui autem huiusmodi uoluptatibus dediti sunt, nec temperantes, nec intemperantes nominantur. Itemque neque ij qui in alijs occupati sunt, quæ ad corpus non pertinent. Nam qui fabelarum

larum cupiditate, studioq; rerum narrandarum ducitur,
et qui in rebus quas casus obtulerit, totos dies conterunt,
eos loquaces, non intemperantes dicere solemus. Ne eos
quidem qui ex pecuniarum iactura, uel amicorum obitu,
maiores dolorem capiunt. Itaque in corporis uoluptati-
bus intemperantia uertatur necesse est: ac ne in his qui-
dem omnibus. Nam qui delectantur ijs rebus, quæ aspectu
sentiuntur, ut coloribus, figuris, pictura, nec temperan-
tes appellantur, nec intemperantes. Atqui fieri posse uide-
tur, ut his rebus et ita ut oportet, et supra atque infra
modum delectemur. Idemq; de ijs, quæ ad auditum per-
tinent, sentiendum. Neque enim quisquam eos, qui supra
modum cantilenis, uel histrionum gestu latantur, intempe-
rantes: aut eos qui intra modum, temperantes appellat:
nec eos qui ijs rebus, quæ sub odoratu cadunt, delectantur,
nisi⁶² ex euentu. non enim eos qui malorum, aut rosarum,
aut suffimentorum capiuntur odoribus, intemperantes di-
cimus, sed eos potius, qui unguentorum, et obsoniorum.
his enim gaudent intemperantes, propterea quod eis hæc
ipsa earum rerum quæ desiderari solent, memoriâ reficiant.
Cernere autem licet alios, cum esuriunt, ex ciborum odore ca-
pere uoluptatem. Atqui talibus rebus delectari hominis
est intemperantis. Nam intemperantium sunt hæc rerum
desiderabiliū genera. his autem sensibus ne cetera quidem
animalia percipiunt uoluptatem, nisi ex euentu. nam neq;
leporum odore delectantur canes, sed cibo. sensum porro
odor commouet, atque excitat: neque leo bonis uoce, sed
esca. Ex uoce autem eum propinquum esse sensit. quo fit,
ut hac delectari uideatur. Similiter autem, nec teruo
uiso capreaue reperta lætatur, sed quia se nactum esse
uidet,

uidet, quod edat. Vertuntur igitur temperantia & intemperantia in huiusmodi uoluptatibus omnibus, quæ nobis sunt etiam cum reliquis animantibus communes. Ex quo seruiles eas et beluinas iudicare licet. Hæ autem sunt tactus et gustatus uoluptates. Ac uidentur sanè gustatu parum admodum, aut prorsus nihil intemperantes uti. De saporibus enim propriè, suoq; iure gustatus indicat, quod faciunt ij qui uina explorant, & obsonia condiunt. Neque igitur admodum, aut nihil planè saporibus delectantur intemperantes, sed ipsa perceptione uoluptatis, quam profectò totam tactus efficit, cum in esculentis & poculentis, tum in ijs rebus quæ ueneræ appellantur. Quapropter⁶⁴ colalum sibi quidam obsoniorum gurges & helluo gruis collo longius optauit, ut qui tactu maximam capiebat uoluptatem. Tactus autem omnium sensuum latissimè patet, in eoq; sita intemperantia est, quæ meritò, ut turpis, & flagitiosa, maledicti loco obijcitur, propterea quia inest in nobis, non quia homines, sed quia animalia sumus. His igitur talibus delectari, eaq; uehementius amare beluarum est. Nam exceptæ sunt sanè uiris honestis & ingenuis omnium quæ tactu percipiuntur, dignissimæ uoluptates, cuiusmodi sunt eæ, quæ in gymnasii fricatione & calefactione gignuntur. Non enim intemperantis hominis tactus per totum corpus pertinet, sed quibusdam partibus circumscribitur.

[Cupiditatum autem aliæ communes esse uidentur, aliæ ii. propriæ & ascitæ, ut cibi cupiditas est naturalis. Omnes enim,⁶⁵ cum indigent, alimentum uel siccum, uel humidum appetunt, aliquando utrunque, lectumq; ⁶⁶ iugalem (ut ait Homerus) adolescens aliquis & qui floret ætate. At hoc, uel illud alimentum non iam omnes, neq; eadè omnes deſt=

desiderant . Itaque hoc propriè nostrum est . Veruntamē.
habet quiddam etiam à natura insitum . Alij enim alijs de-
lectantur , & sunt nonnulla , quæ magis quàm res forte
fortuna oblata omnes homines delectant . In naturalibus
igitur cupiditatibus offendunt ⁶⁷ pauci , atque in uno , sci-
licet in eo quod nimium est . Nam edere aut bibere quæ ca-
sus obtulerit , quo ad plenior sis , quàm naturæ necessitas
postulat , nihil aliud est quàm mensuram naturæ conueniē-
tem copia superare . Naturalis enim cupiditas est , id quod
deest , explere uelle . Itaque græco uocabulo appellantur
hi γαστρίμαχοι : id est uentri usque ad insaniam indulgen-
tes , tanquam eum supra modum implentes . Ac tales qui-
dem euadunt ij , qui seruii admodum ingenio præditi sunt .
At uerò in proprijs uoluptatibus complures & multis mo-
dis peccant . Nam cùm huius , ⁶⁸ aut illius rei amantes eò
dicantur , uel quòd ijs rebus delectentur , quibus non opor-
tet , uel quòd nimium ⁶⁹ delectentur , uel quòd ita ut uul-
gus , uel quòd non ita , ut oportet , uel quòd non qua ⁷⁰ par-
te oportet : intemperantes omnibus in rebus modum supe-
rāt . Nam & quibus rebus non oportet , quoniam odio di-
gnæ sunt , delectantur , & si maximè quibusdam talibus re-
bus delectari oporteat , magis quàm oportet , & ita ut mul-
titudo , delectantur . Id ergo nimium , quod in uoluptati-
bus uertitur , esse intemperantiā , ob eamq; causam esse
uituperabile , perspicuum est . In doloribus autem non ita ,
ut uir fortis , sic temperans eò quòd dolores perferat : nec
quòd non perferat , intemperans appellatur : sed eò intem-
perans dicitur , quòd ægrius , quàm debet , ferat ,
nullam se corporis percipere uoluptatem . Et uerò ei
dolorem affert uoluptas . Temperans autem dicitur cùm

ob id quòd se carere uoluptatibus non molestè ferat, tum quòd aspernetur & prætermittat uoluptates. Intemperans igitur omnia quæ iucunda sunt, concupiscit, aut certè quæ iucundissima. itaque à cupiditate trahitur, ut illa ceteris rebus habeat potiora. Quapropter & cùm uoluptatibus ⁷¹ potiri non potest, & cùm eas concupiscit, dolore angitur. semper enim cum dolore cupiditas coniuncta est: tametsi absurdum uideatur, propter uoluptatem dolore affici. Iam qui in expetendis uoluptatibus modum deserant, minusq; quàm oportet, ijs delectentur, rarò existunt. Non est enim humanus huiusmodi stupor omni penè sensu hominem spolians. Nam cetera quoque animalia pabulum à pabulo discernunt, hisq; delectantur, illis non itè. Quòd si cui nihil sit iucundū, nihilq; inter hoc, et illud intersit, is profectò ab humanitate fuerit remotissimus. Quoniam igitur qui talis sit, non admodum reperitur, suo nomine non est appellatus. Temperans autem in his rebus mediocriter et moderatè affectus est. Nam neque ijs delectatur, quibus maximopere intemperans, sed offenditur potius, neque omnino ⁷² quibus ex rebus capienda uoluptas non est, ex ijs capit uoluptatem, neque ulla re tali uehementer delectatur, neque si eæ res absint, discruciat: neque concupiscit, nisi moderatè, neque magis ⁷³ quàm debet, neque quo tempore non debet, neque omnino quicquàm tale concupiscit. Quæcunque autem ita iucunda sunt, ut eadem ad bonam ualitudinem, uel optimum corporis habitum pertineant, ea modicè, & ut debet, concupiscit, ceteraq; quæ his non sunt impedimento, aut quæ ab honesto non abhorrent, aut quibus res familiaris non exhauritur. Nam qui ita animo affectus est, is uehementius, quàm par sit, ta

i2. les uoluptates amplectitur . At temperans talis non est ,
sed rectæ rationi paret , atque obtemperat . ¶ Videtur
autem intemperantia magis quàm timiditas , sponte ac uo=
luntate suscipi . Illa enim propter uoluptatem , hæc ob do=
lorem , quorum alterum optabile est , alterum fugiendum .
Ac dolor quidem naturam eius , qui angitur , de suo statu
deturbat , & interimit . uoluptas autem nihil tale facit , im=
mo uerò quiddam est , quod sponte nostra consecuta=
mur . Itaque probrosior ac flagitiosior est . Nam & faci=
lius est rerum iucundarum mediocritati seruandæ assuesce=
ri : multa enim huiusmodi in uita quotidiana occurrunt : et
assuescendi exercitatio ac meditatio periculo uacat . In re=
bus autem formidolosis contrà euenit . Sed aliter timiditas
sponte contrahitur , aliter res singulares sponte nostra ex=
timeſcimus . Illa enim doloris expers est , hæc doloris ma=
gnitudine homines exterrent , & ut ne ipsi apud se sint , ef=
ficiunt , adeò ut arma abijciãt , aliãq; suæ personæ indeco=
ra faciant . Itaque uidentur esse uiolentæ . contrà fit in in=
temperante . Res enim singulares sponte ab eo suscipiun=
tur , nempe concupiscente , ac desiderante . Vniuersum ue=
rò genus minus . intemperans enim esse cupit nemo . No=
men autem intemperantiæ ad errata ⁷⁴ puerilia transferi=
mus . inest enim in his quædam similitudo . utrum autem ab
utro sit appellatum , ad institutum nostrum nihil refert .
Perspicuum illud quidem est à priori posterius esse nomi=
natum . Nec malè sanè translatio uidetur esse facta .
Id enim castigandum , & coërcendum est , quod turpia cõ=
cupiscit , & quod impunitate amplificatur , & propaga=
tur , quales sunt maxime cupiditas & puer . Nam ⁷⁵ etiam
pueri cupiditatem tanquàm uitæ suæ sequuntur ducem , ma=
xime=

ximeq; in his rerum iucundarum appetitio dominatur. Itaque si non parebit rationi, neque sub eius erit imperio: serpet & manabit latius. Nam cum sit inexplibilis rerum iucundarum appetitio maxime in stulto & amente, tum cupiditatis usus eius, quod cognatum est, vires amplificat, adeo ut si magnæ sint & uehementes cupiditates, mentem ac rationem de sua sede detrudere ac deturbare possint. Danda igitur opera est, ut mediocres sint & modicæ, neque quicquam rationi aduersentur. Atque hoc ipsum est quod obediens & castigatum dicimus. Vt enim puer è custodis & magistri præscriptione uiuere, sic uis hæc concupiscendi obtemperare rationi debet. Quocirca debet in uiro temperante cum ratione cōcinere ea pars animi, quæ ad concupiscendum ualet. Vtrique enim propositum honestum est: appetitq; temperans, quæ oportet omnia, & quæ admodum, & quo tempore oportet: quæ quidem est rationis lex atque institutio. Ac de temperantia quidem hætenus.

Liber quartus.

DEINCEPS de liberalitate dicamus, quæ uidetur i. esse mediocritas in pecunijs occupata. Nam laudem inuenit homo liberalis non in rebus bellicis, nec in quibus temperans, neque in iudicijs, sed in donatione & acceptione pecuniæ: ueruntamen magis in donatione. Pecuniis autem appellamus omnia, quorum æstimationem metitur nūmus. Iam uerò ea quæ appellatur à Grecis δωρία, latino autem nomine uix satis exprimi potest

potest, nisi forte profusionem aut luxuriam nominemus, & illiberalitas, sunt in pecunia nimium & parum. Atque illiberalitatem quidem semper ijs ascribimus, qui nimio pecuniarum studio tenentur. Asotiam autem attribuimus hominibus interdum cum alijs uitijs copulantes. Incontinentes enim et eos qui in libidinem atque intemperantiam sumptus immensos faciunt, asotos uocant Græci, nos (si placeat) uel prodigos, uel profusos, uel luxuriosos appellemus. Quare improbißimi uidentur esse. nam multis simul uitijs cooperti sunt. non igitur proprio nomine appellantur. Asotus enim proprie is uidetur esse, qui uno uitio affectus est, nimirum eo² quod rem familiarem perdat & consummat. Nam qui per se, suaq; opera perit, is est nobis prodigus, græcis asôtus. Videtur porro interitus quidã sui ipsius esse etiam facultatum cõsumptio & iactura, quasi ex his tota uiuendi ratio pendeat. Profusionem igitur hoc modo accipimus. Quarum autem rerum usus aliquis est, ijs & recte & perperam utiliter ac solutum est. Atqui diuitiæ in bonis utilibus numerantur. Iam qui propria cuiusq; rei uirtute præditus est, is ea re optime uti potest. optime igitur diuitijs utetur is, qui uirtutem eam quæ ad pecuniarum usum pertinet, consecutus sit. Atque hic est liberalis. est autem pecuniarum usus, sumptus, & donatio. Acceptio autem & custodia quærentis est potius, quam utentis. Itaque hominis liberalis est magis quibus largiendum est, largiri, quam & à quibus accipiendum est, accipere, & à quibus accipiendum non est, non accipere. uirtutis enim proprium magis est bene mereri, quam beneficium accipere, & res honestas ac præclaras gerere, quam turpitudinem non admittere. Minime autem illud quidem

obscurum est quin & donationem beneficium conferre, resq; honestas agere: & acceptionem beneficio affici, aut se à turpiter factis abstinere subsequatur. Præterea ei qui donat, habetur gratia, non ei qui non accipit: multoq; maior laus illi, quàm huic tribuitur. Tum facilius est non accipere, quam dare. suum enim quisq; mauult non profundere, quàm accipere alienum. deinde liberales dicuntur ij, qui largiuntur: qui non accipiunt autem non magis liberalitatis, quàm iustitiæ nomine laudantur. At qui accipiunt, non admodum sanè laudantur. Iam uerò omnium³ hominum, qui uirtutis nomine cari sunt, maxime diliguntur liberales. Nam prosunt alijs: quod quidem in donatione situm est. Actiones autem ex uirtute, & honestæ sunt & honesti gratia suscipiuntur. Dabit igitur liberalis honesti causa, & rectè dabit. Nam & quibus dandum est, & quantum, & quo tempore: & cetera omnia adhibebit, quæ rectam dandi rationem consequuntur, eaq; libenter & iucundè prestabit, aut certè non grauatur. Nam quod uirtuti conuenienter geritur, aut iucundum est, aut à molestia uacuum: molestum⁴ autem minimè. At qui dat uel quibus dandum non est, uel non honesti gratia, sed aliqua aliena causa impulsus, hic nō est liberalis, sed aliquo alio nomine appellabitur. Atque adeò ne is quidem qui grauatur dat. hic enim facile adducetur, ut pecuniam honestis actionibus anteponat, quod minimè conuenit liberali. Nec uerò unde non oportet, accipiet liberalis. Nam hoc accipiendi genus non est eius, qui pecuniam nihili æstimat. Nec erit in poscendo prociac. Non enim hominis est benefici facile beneficium accipere. Accipiet tamen unde debet, uerbi gratia, de suis bonis, & fructibus, non quòd honestum sit, sed

sed quòd necessarium, ut habeat dandi facultatem. Nec rem familiarem negliget, si quidem ex his uelit aliquibus commodare, eisq; suppeditare quæ desiderant. Neque quibuslibet largietur, ut suppetat ei quod largiri possit, quibus oportet, et quo tempore, & ubi honestū est. Magnopere autem proprium est hominis liberalis ita in dando modum superare, ut sibi pauciora relinquat. Nam sui rationem non habere liberalis est. Iam uerò ex facultatibus et penditur & appellatur liberalitas. Non enim in multitudine beneficiorum quæ dantur, sed in habitu eius qui dat, liberalitatis uis sita est. Hic autem dat pro facultatibus. Ex quo nihil prohibet eum esse liberaliorem, qui pauciora donet, si modo ex paucioribus donet. Videntur porro liberaliores esse qui suas facultates non quæsiuerunt, sed ab alijs partas acceperunt. Egestatis enim incommodum non sunt experti. Præterea sua cuique facta sunt cariora, ut parentibus & poëtis. Difficile est autem liberalem diuitem esse, quippe qui nec ad accipiendum sit attentus, nec ad custodiendum pertinax, immò uerò ad profundendum facilis ac paratus, pecuniam denique non sua, sed beneficij conferendi causa, magni æstimet. Iccirco & uulgò criminari fortunam solent, quòd minime omnium diuites sunt qui diuitijs & copijs rei familiaris sunt dignissimi. Sed hoc non temerè contingit. Neque enim fieri potest ut pecunijs abundant ij, qui nullam diligentiam, ut pecuniosi sint, adhibent, quemadmodum neque quicquam aliud sine studio ac diligentia comparatur. Non tamen aut quibus non debet, aut quò tempore non debet, aut ceteris id genus honesti formulis neglectis, dabit. Non enim ægeret conuenienter liberalitati, & si sumptum in hæc fa-

ceret, unde impenderet in ea quæ sumptum desiderant nō haberet. Est igitur is liberalis (ut diximus) qui & pro facultatibus, & quas in res oportet, sumptum facit. qui autem modum transit, prodigus. Itaque reges prodigos dicere non solemus. Rerum enim quas possident, uim et copiam, non uidetur esse facile donationibus & sumptibus exhaurire. Quoniam igitur liberalitas mediocritas est, quæ in dandis & accipiendis pecunijs uertitur: largietur & impendet profectò liberalis in eas res in quas debet, & quantum debet, non aliter in paruis, quàm in magnis, idq; faciet libenter, & iucundè. præterea undè & quantum accipere debet, accipiet. Nam cùm uirtus hæc mediocritas sit ad utrumque pertinens: utrumque quemadmodum debet, administrabit. Bonam enim donationem similis consequitur acceptio, & quæ similis non est, contraria est. Quæ igitur se mutuò consequuntur, simul in eodem inesse possunt. Contrarias in eodem non inesse perspicuum est. Quod si ei euenerit, ut contrà atque oporteat, aut præter honestum, sumptum faciat, ægre feret ille quidem, sed modicè, & quemadmodum debet. uirtutis est enim et quibus rebus, & quomodo letandum & dolendum est, letari ac dolere. In societate autem rei pecuniariæ facilem se ac commodum præbet liberalis. Quoniam enim pecuniam contemnit, ad accipiendam iniuriam expositus est, potiusq; grauatur se sumptum, cùm res postularet, non fecisse, quàm se tùm cùm facere non oporteret, fecisse molestè fert: neque ei⁸ probatur Simonides. Pròdigus autem etiam in his offendit. Nam neque gaudet, neque dolet quibus, aut quo modo debet. quod ex ijs quæ deinceps dicentur à nobis, planum fiet. Atque hoc quidem iam diximus,

mus,

mus, profusionem & illiberalitatem, nimium esse & parum, idq; utrunq; in duobus consistere, in donando scilicet & accipiendo. Sumptum enim in genere donationis collo- camus, illumq; huius nomine uolumus contineri. Ac profu- sio quidem donando & non accipiendo modum superat : accipiendo autem deserit. Illiberalitas uero donando mo- dum deserit, accipiendo superat, præterquam in paruis. ea igitur quæ profusionis propria sunt, non facile⁹ copu- lari, neque unâ cohærere possunt. neque enim facile est eum qui à nemine accipiat, omnibus donare. Nam cele- riter deficiunt eos facultates, qui cum sint priuati, plus æquo largiuntur : qui quidem prodigi uidentur esse. alio- qui nemo profectò negauerit eum qui talis sit, auaro non paulo esse meliorem : facile enim ad sanitatem reuerti po- test, & ætatis maturitate correctus, & egestate coa- ctus, atque ita ad mediocritatem peruenire. In eo enim insunt ea omnia quæ conueniunt liberali. nam & donat, & non accipit : sed neutrum neque ut debet, neque bene. Quòd si huic rei assuescat, aut alia aliqua ratione immu- tetur, iam fuerit liberalis. Nam & quibus erit dandum, dabit, neque unde accipere nefas erit, accipiet. Itaque non male moratus esse uidetur. non enim improbi neque humilis aut degeneris hominis est, sed stulti potius largien- do & non accipiendo modum superare. Prodigus igitur his moribus præditus, auaro multo melior esse uidetur cum propter eas causas, quas diximus, tum quòd hic iuuat multos, ille neminem, atque adeò ne se ipsum quidem. sed plerique prodigi, quemadmodum à nobis dictum est, unde non debent, accipiunt, eoq; ipso sunt illiberales. efficiun- tur autem ad accipiendum propensi, propterea quòd cum

sumptus facere uelint, hoc assequi non facile possunt. Nā cito deficiunt eos rei familiaris copiae. Aliunde ¹⁰ igitur querere & rem facere coguntur, simulq; quia nullam honesti rationem ducunt, sine religione, nulloq; discrimine, undique corradunt, largiendi autem cupiditate flagrant: quomodo, aut unde largiantur nihil sua referre existimant. Quare ne liberales quidem sunt eorum donationes. Nam nec honestae sunt, nec honesti causa fiunt, nec ut par est, sed interdum quos homines oporteat in paupertate aetatem agere, hos collocupletant, & cum ijs qui temperatis & probatis sint moribus, nihil donent, in assentatores, aliarumq; uoluptatum ministros, multa largiter effundunt. itaque et plerique eorum sunt intemperantes. Nam cum facile impendant, etiam in res obscenas, & ab intemperantia nates sumptuosi sunt. Et quia uitam suam honesti regula non dirigunt, ad uoluptates propensiores euadunt. Ac prodigus quidem si custode & moderatore careat, in haec mala ¹¹ delabitur: sed alicuius cura & diligentia nixus, ad mediocritatem, & ad id quod oportet, perueniat. Illiberalitas autem atque auaritia insanibilis morbus est. uidetur enim senectus & omnis imbecillitas, illiberales efficere: eaq; magis in hominibus innascitur, quam profuso. Nam plerique omnes pecuniae studio ducuntur, potius quam ad largiendum prompti sunt. Tum etiam lauissimè manat, et est multiplex. multa enim genera, multiq; modi auaritiae esse uidentur. Cum enim in duabus rebus uertatur, et in dando infra modum, et supra modum accipiendo: haudquaquam integra inest in omnibus: sed interdum diuellit, ac seiangitur, aliiq; reperiuntur qui accipiendo modum superant, alij qui dando deserunt. Nam

in

in quos quadrant tales appellationes, uerbi gratia parci, tenaces, sordidi, omnes hi in largiendo modum deserunt, sed aliena nec appetunt, nec accipere uolunt: alij ^{tum æ}quitate ¹² & bonitate quadam, tum rerum turpium cauendarum studio adducti (uidentur enim nonnulli, dicunt quidem certè sua se iccirco seruare ac tenere, ut ne quid turpe admittere aliquando cogantur, quorum in numero est cum insector ille & quisquis talis est, qui ex eo nomen traxit quòd supra modum à dando abhorreat) alij autem metu deterriti se à rebus alienis abstinere, perindè quasi non sit facile eum qui aliena tollat, sua ab alijs intacta retinere. Placet igitur eis neque ab alijs accipere, neque alijs dare. Alij rursus in accipiendo sunt nimij, quia undique et quidlibet accipiunt, quales sunt ij qui operas illiberales præstant, & sordidas artes exercent, ut lenones & omnes huius notæ homines & fœneratores, quibus ^{et} ¹³ exiguum lucrum magna mercede constat. Omnes hi enim à quibus non debent, & quantum non debent, auferunt, communisq; eorū uidetur esse lucri turpitudine. Nam propter quæstum, eumq; exiguum, turpitudinem ac dedecus subeunt. Nam qui magna à quibus, & quæ nō debent, auferunt, quales sunt tyrāni, qui urbes ¹⁴ euertunt, tēplaq; expiunt, eos non auaros, sed improbos potius, & impios, & iniustos dicimus: Iam aleatores & grassatores qui obuios spoliant, & latrones, in numero illiberalium sunt habendi: Nam turpem quæstum confectantur. Quæstus enim causa utrique & hi quos proximè nominauimus, & illi superiores in negotio uersantur, & dedecora, ignominiaq; perferunt. Atque hi quidem lucri gratia maximis in periculis uersantur, illi ab amicis quibus donare debebant, lucrum faciunt,

Vtrique igitur quoniam ab ijs, à quibus non debent, lucrum captant: turpis quæstus studiosi dicendi sunt, omnesq; tales accipiendi rationes & viæ sunt illiberales. Merito autem liberalitati illiberalitas esse contraria dicitur. Nam cum malum sit profusione maius, tum facilius ac sapius in hac quam in illa, quam diximus, profusione homines offendunt. Ac de liberalitate quidē ijsq; utijs, quæ cum ea pugnant, hætenus. ¶ Sequitur ut de magnificentia 2. quam μεγαλοπείαν Græci dicunt, differamus. Nam ea quoque uirtus quædam est in pecunijs occupata. Verum non ut liberalitas, ad omnes pecuniarias actiones, sed ad sumptuosas duntaxat pertinet, in quibus liberalitatem magnitudine superat. Nam ut nomen ipsum subindicat, sumptus est in rebus amplis & magnis decorus. Magnitudo autē ad aliquid refertur. Neq; enim sumptus idē Trierarchi decet, et spectaculorū præfectum. Decorum igitur & personæ, & loci, & temporis, & rerum, in quas pecunia impenditur, spectatur. Qui autem sumptus facit in res paruas, uel mediocres pro earum rerum dignitate: is non dicitur magnificus, ut qui dicebat, Mendicoq; uago¹⁵ dare sepe solebam: sed is demum qui in res magnas. nam qui magnificus est, idem est liberalis, sed qui liberalis, non cōtinuò est magnificus. Huius autem talis habitus id quod est parum, indecora parsimonia appellatur; nimium, operaria quædam in sumptu faciendo insolentia, & elegantie inscitia, & quotquot sunt tales uitiorum appellationes: quæ modum superant non magnitudine rerum in quas magnificentia conferenda sit, sed eo quod magnos & insolentes sumptus faciunt in eas res, in quas, & quo modo faciendi non sunt. Verum de ijs posterius dicemus. Magnificus au-

tem

tem¹⁶ homini scienti similis est. nam & decorum animo cer-
nere, & magnos sumptus concinne facere potest. Nan-
que (ut diximus) omnis habitus actionibus, ijsq; rebus qua-
rum est habitus, terminatur. Sumptus porro uiri magnifi-
ci, magni sunt & decori. talia igitur & eius opera sunt.
sic enim sumptus & magnus, & ad opus accommodatus,
ac decorus futurus est. Itaque cum opus sumptu dignum
esse debeat, tum opere sumptus, aut etiam superior. sed
hæc talia honesti gratia uir magnificus impendet, (Hoc e-
nim omnium uirtutum commune est) & præterea iucun-
dè ac prolixè. Nam subtilius rationes subducere, & om-
nia ad calculum reuocare, hominis est parsimoniam inde-
coram confectantis. Deinde quo modo opus quàm pulcher-
rimum, & quàm maximè decorum potius, quàm quanti,
& qua ratione minimo efficiatur, cogitabit. Necessariò
igitur uir magnificus erit quoque liberalis. Impendet e-
nim liberalis & quæ oportet, & ut oportet. Sed in his
quicquid¹⁷ magni est, magnifici proprium est, nempe ma-
gnitudo atque amplitudo¹⁸ eius quæ in his uersetur, li-
beralitatis. Ac pari impensa opus efficiet quod magnifi-
centia præstet. Non enim eadem possessionis, atque¹⁹ ope-
ris uirtus est. Nam possessio plurimi æstimanda est ea, quæ
pretiosissima & carissima est, ut aurum: opus autem plu-
rimi faciendum est, id quod est & magnum & pulchrum.
Eius enim operis, quod tale est, spectatio admiratione spe-
ctatores afficit. Quod autem magnificum est, id admira-
bile est, operisq;²⁰ uirtus ac præstantia est, magnificen-
tia quæ in magnitudine consistit. Sumptus autem quos am-
plos & honoratos dicimus, uerbi gratia sunt dona quæ su-
spenduntur in templis, dijsq; dicantur & constructiones.

templorum, & sacrificia, itemq; ea omnia, quæ in omne numen diuinum impenduntur, & quæcunque in remp. honestæ laudis studio conferuntur, ut sicubi ludos se splendide facere, aut triremium præfecturam de suo administrare, aut epulum præbere ciuitati putent oportere. In omnibus autem, ut dictum est, eius qui agit, habenda ratio est, qui sit, & quæ sint eius facultates. Sumptus enim digni facultatibus esse debent, neque opus solum, sed etiam eum qui facit, decere. Quocirca nemo pauper magnificus esse potest, quia non habet domi unde sumptus conuenienter & decore facere queat, & qui conetur, stultus sit habendus, quoniam & præter²¹ dignitatem & præter id quod fieri oporteat, conetur. Quicquid autem recte fit, id omne ex uirtute fit. decet porro²² magnificentia cum eos, quibus res huiusmodi uel ipsorum labore & uirtute partæ sunt, uel à maioribus, aut ijs quibuscum aliqua necessitudine sunt coniuncti, relictæ, tum honesto loco natos & claros uiros; eos denique qui tali aliqua laude antecellunt. inest enim in his omnibus amplitudo quædam & dignitas. talis igitur est maxime uir magnificus, & in huius generis sumptibus magnificentia, ut diximus, elucet. Maximi sunt enim & honore dignissimi. In priuatis autem sumptibus ijs, qui semel fiunt, etiam locum habet, quales sunt nuptiæ, & si quid eius generis est, & si qua in re uel tota ciuitas occupata est, uel ij qui dignitate præstant. In recipiendorum quoque hospitum & dimittendorum officio, in donis & remunerationibus. Non enim in se ipsum sumptuosus est uir magnificus, sed in remp. Dona autem simile quiddam ijs rebus habent, quæ Diis consecrantur, & ante eorum simulacra suspenduntur. Est etiam ui-

ri magnifici domum ita exædificare, ut eius species diuitiis conueniat, (aliquid enim ex hac quoque ornamenti comparatur) & in eas res potius pecuniam impendere, quæ diuturnæ sunt futuræ, (sunt enim hæ pulcherrimæ) & in unaquaque decorum seruare. Non enim eadem dijs atque hominibus conueniunt, neque eodem sumptu fanum & sepulcrum ædificandum est. Ac sumptus quidem in suo quisque genere magnus est, & cum sit ille sumptus magnificentissimus qui in opere magno ponitur, tum hic id splendidissimum est, quod in his rebus magnū est. Interest enim inter id quod est in opere magnum, & id quod est in sumptu. Nam pila uel ampulla²³ pulcherrima doni²⁴ puerilis magnificentia illa quidem obtinet, sed huius pretium exiguum & illiberale est. Itaque magnifici est cuiuscunque generis opus efficiat, magnificè facere. Nam quod erit eiusmodi, id nec facile superari poterit: & sumptus magnitudini respondebit. Talis igitur est uir magnificus. Qui autem modum superat, & is quem operariorum more in sumptu faciendo insolentem diximus, eo superat, quod secus ac debet, impendit. In res enim paruas & quæ paruum sumptum desiderant, multam pecuniam insumit, splendoremque ac magnificentiam ostentat inconcinnè, atque inuenuste, exempli gratia, nuptiali apparatus eos accipit, qui symbolam²⁵ in cœnam dederunt, & comædis dux chori præpositus proditurus in scenam histrionibus substerneudâ purpuram confert, quemadmodum facere consueuerunt Megarenses. Atque hæc omnia faciet non honesti, sed ostentandarum diuitiarum causa, & quod se his rebus homines admiratione affecturum sperat: & quas in res multa impendere debet, in eis sumptum exiguum faciet: ubi parua impensa

impensa desideratur, ibi largus & profusus erit. Homo autem indecorè parcus, quem Græci *μικροπρεπὴν* appellant, in omni re à modo aberit, maximâque pecunia consumpta, in parua honestum omne perdet atque extinguet. quicquid facturus est, procrastinans, & cunctabundus efficiet, & qua ratione quàm minimo sumptu id conficere possit, considerabit: & in his lamentabitur, & ingemiscet, omniâque se efficere maiora, quàm oporteat, arbitratitur. Sunt igitur hi habus vitia. nullam tamen turpitudinis aut dedecoris notam incurrunt, quia nec alteri damnum inferunt, neque admodum sunt deformes. [Magnitudo 3. animi autem magnis in rebus, ut nomen ipsum declarat, elucere videtur. Ac primum sanè quales sint hæ res, intelligamus. Nihil porro interest utrum ipsum animi habitum, an eum qui eo sit præditus, consideremus. Magno autem animo habendus est is, qui magna se mereri existimat, idque suo merito. Qui enim præter meritum ac dignitatem id facit, stolidus est. At eorum qui uirtutem colunt, nemo stolidus est, nemo mente captus. Est igitur magno is animo, quem descripsimus. Qui enim se cum paruis rebus, atque honoribus dignus sit, paruis quoque dignum iudicat, hic non magnanimus, sed modestus habendus est. Animi enim magnitudo in magnitudine sita est, quemadmodum in magno corpore, pulchritudo. Brevis autem staturæ homines uenusti²⁶ ac lepidi sunt quidem illi, aptaque membrorum conuenientia & proportionem præditi, sed pulchri non item. Qui uerò magna se meritum esse putat, immeritò tamen, elatus ac superbus est: quem Græci *χευρον*, id est laxum ac uastum quendam nominant. Quisquis autem²⁷ maiora sibi deberi, quàm quibus dignus sit, arbitrat, non

continuò superbus est . Verùm qui se minoribus dignum ,
quàm mereatur , existimat , is angustò & humili animo est ,
siue magnis , siue mediocribus , siue paruis dignus , etiam
minora sibi tribui putet oportere : tantòque humiliore ani-
mo uideatur , quanto maiora meretur . Quid enim eum fa-
cturum putemus , si tam magnis dignus non sit ? Est igitur
magnanimus magnitudine ille quidem summus , sed eo quòd
ita , ut oportet , de suis meritis iudicat , medius . ijs enim quæ
ipsius dignitati , meritisq; respondent , se ipsum dignum iu-
dicat : alij modum uel superant , uel deserunt . Ergo si se
magnis esse dignum meritò existimat , & maximè , si maxi-
mis , in una re ²⁸ potissimum sanè uersabitur . Quenam ²⁹
igitur sit huiusmodi res , ex dignitate intelligamus . Iam
dignitatis nomen ad externa bona refertur : quorum ma-
ximum hoc locare debemus , quod & Dijs immortalibus
tribuimus , et ij omnes , qui dignitatem in rep. consecuti
sunt , expetunt , quod est denique rerum pulcherrimè ge-
starum præmium . Talis uerò est honos . hoc enim est exter-
norum bonorum maximum . In honore igitur et infamia
sic se gerit , ut oportet , uir magni animi . Neque uerò ³⁰
uerbis aut ratione opus est ad docendum uiros magnani-
mos in honore uersari . honore enim maximè magni uiri
se dignos esse existimant , sed pro eo ac merentur . At qui
demisso et humili animo est , is modum deserit , siue ipsius
persona , siue magnanimi dignitas spectetur . Superbus au-
tem si eius personam spectes , superat , non si eū cū uiro ma-
gnanimo conferas . Quòd si magnanimus maximis fuerit
honoribus dignus , erit ille profectò uir optimus ac præstan-
tissimus . Nam quo quisque melior est , eo maiore præmio
atque honore dignus est , & quidem optimus quisque ma-
ximo ,

ximo. uerè igitur magnanimus uir bonus sit necesse est. Atque etiam quod in quaque uirtute magnum & amplum est, uiri magnanimi esse uideatur. Neque porro conueniat magnanimo ³¹ dimissis manibus fugere, neque inuicem cuiquam facere. Quid est enim cur turpe aliquid admittat, cui nihil sit magni? Atque ei quidem qui res singillatim inspicere uelit, ridiculus esse uideatur magnanimus, si non sit idem uir bonus. Quin ne honore quidem dignus erit, si malus & uitiosus sit. Præmium enim uirtutis est honor, & tribuitur uiris bonis. Quocirca uidetur animi magnitudo quasi quoddam uirtutum omnium esse ornamentum. Nam & maiores eas, amplioresq; facit, & sine illis constare nullo modo potest: ob eamq; causam qui re uera magno sit animo, non facile reperitur, quippe qui sine eximia quadam, & præclara bonitate talis esse non possit. In honoribus igitur & ignominijs uir magni animi maxime cernitur. Ac magnis quidem honoribus, & ijs qui à uiris bonis deferentur, modicè delectabitur, tanquam suos, sibiq; accommodatos, atque etiam sua uirtute minores, & inferiores consecutus. Virtuti enim omnibus suis numeris perfectæ & absolutæ non facile par ullus honos reperiri potest. Verùm tamen eos æquo animo accipiet, uel ob hanc causam, quòd illi non possint ei tribuere ³² maiora. Eum autem honorem qui & à quibuslibet & ob res paruas tribuetur, prorsus negliget atque aspernabitur. tales enim non meretur: Itemq; ignominiam ³³ atque infamiam, quia in eum iure cadere non poterunt. Maxime igitur & potissimum in honoribus uersatur uir magnanimus. Verùm tamen in diuitijs quoque, & principatu, in omni denique secunda atque aduersa fortuna quicquid acciderit,

derit, se moderatum præbebit, neque in rebus secundis letitia efferetur, neque in aduersis mœrore contrahetur. Nā ne in honorem³⁴ quidem sic animatus est, qui tamen quāmaxima res est. Principatus enim & diuitiæ propter honorem sunt optabilia. Nam qui hæc bona consecuti sunt, his³⁵ ipsis honore affici uolunt. Cui igitur honos in rebus paruis numeretur, huic ne cetera quidem magna erunt. Quocirca magnanimi ceterorum contemptores & superbi uidentur esse. Iam uerò etiam res secundæ ad animi magnitudinem comparandam uidentur adiuuare. Nam & honesto, summoq; loco nati honore digni putantur, & ij qui principatum obtinent, aut opulenti, quoniam ceteris antecellunt. Quo quicque porro bono aliquo magis excelsit, eo honoratius est. Itaque his talibus quoque homines animi maioris efficiuntur, quia uidelicet à nonnullis honorem consequuntur. Sed si uerum querimus, solus uir bonus afficiendus honore est. Cuius autem uirtuti coniuncta fortuna est, is honore dignior habetur. Quibus uerò sine uirtute talia bona contigerunt, hi neque se ipsos magnis honoribus dignos merito existimant, neque rectè magnanimi appellantur. Hæc enim sine uirtute integra atque undique perfecta constare nullo modo possunt. Itaque aliorum contemptores ac superbi & contumeliosi, & huiusmodi uitij³⁶ affecti euadunt. Difficile est enim sine uirtute res secundas compositas concinneq; ferre. Cum porro ferre non possint, seseq; ceteris præstare existiment, tum illos contemnunt, tum ipsi quicquid fors tulerit, agunt. Virum magnanimum enim imitantur, cum sint ei dissimiles. Quibuscunque autem rebus possunt, hoc faciunt. Nec ea igitur quæ uirtuti consentanea sunt, agere studet,

Et alios tamē fastidiosē despiciunt. Magnanimus autem
 non iniuriā despicit. De rebus enim uerē opinatur et iu-
 dicat. At uulgus quomodocunque fors tulerit, iudicat.
 Iam uerō ³⁷ neque sese offert ad casus paruorum pericu-
 lorum, neque periculi adeundi cupidus est, quoniam pau-
 ca sunt quæ magni faciat. Magnis autē periculis sese obij-
 cit: et cū in discrimine uersatur, uitæ non parcit,
 perinde quasi planē indignum sit eum in uita manere. Et
 cū eo sit animo ut libenter beneficium in alios conferat,
 tūm si accipiat, erubescit. Illud enim præstantis et excel-
 lentis hominis est, hoc inferioris. Idem beneficium maio-
 re mensura quā accepit, reddere consuevit. sic enim is
 qui de eo prior benē meritus est, etiam ei debet, et bene-
 ficio ³⁸ deuinctus erit. Præterea uidentur magnanimi eos
 meminisse, quos beneficio affecerint: à quibus autem acce-
 perint, non item. Est enim is qui beneficium accepit, eo qui
 dedit, inferior. At uult magnanimus quā maximē excel-
 lere: atque illa audit libentissimē ac iucundissimē, hæc
 grauātē. Itaque neque Thetis ³⁹ Ioui sua in eum beneficia
 commemorat, neque ⁴⁰ Lacedæmonij Atheniensibus, sed
 quæ ab illis acceperunt. Est etiam magnanimi neminem ⁴¹
 aut uix quēquam rogare, libenter alteri operam dare at-
 que inseruire, et in eos qui aliqua dignitate præditi sunt,
 quorumq; res ualde sunt secundæ, magnum se atque excel-
 sum: in eos quorum mediocris fortuna est, modestum ac mo-
 deratum præbere. Illis enim antecellere difficile, et am-
 plum, his facile est: et inter illos gloriari, generosi ho-
 minis est: inter humiles autem et infimos, odiosum, ⁴² uixq;
 tolerabile est, quemadmodum in imbecillos uires suas ex-
 promere atque experiri. Est et eiusdem ad ea non ire quæ
 sunt

sunt honorata, et in quibus alii principem locum obtinent: præterea cessatorem et cunctatorem esse, nisi ubi aut magnus honos proponatur, aut magna res agatur: deinde aptum esse ad res gerendas paucas illas quidem, sed magnas et omnium sermone, famaque celebrandas. Iam uero et apertas eum inimicitias gerere, & aperte amare necesse est. timentis est enim fronte occultare sententiam. Deinde maiorem ueritatis, quam opinionis curam habere: tum aperte & dicere & agere omnia. Amat enim⁴³ orationis libertatem, quia propensius est ad ceteros cōtemnēdos natura. Contēptor est autem natura, quia libertatem & ueritatem orationis amat, nisi ubi dissimulanter loquitur. Est autem dissimulatio in uilius. Neque uero⁴⁴ alterius nutu atque arbitratu uiuere potest, nisi amici. Est enim hoc seruile. Itaque ut assentatores omnes mercenarii quidam sunt, sic humiles & demississimi homines, assentatores. Neque facile⁴⁵ admiratur. nihil enim ei magnum uidetur. Non meminit iniurias. uiri enim magnanimi non est memorem esse præsertim iniuriarū & malorum, sed ea potius pro nihilo putare. Neque de hominibus crudē loquitur, quippe qui nec de se, nec de ceteris dicturus est: Nam neque ut laudetur magnopere sollicitus est, neque ut alij uituperētur. Nec rursus aliorum laudator est: & ob hanc causam neque maledicus, ne in inimicos quidem, nisi contumeliā accepta. In iis autem malis, quæ aut necessaria, aut exigua sunt, minimè queri bundus est, neque supplex. Est enim hominis⁴⁶ nimium studium, nimiamque curam in res humanas cōferentis, sic affectum esse. Atque etiam ita comparatus est, ut res honestas, easdemque steriles possidere malit, quam utiles & frua-

fructuosas. Hoc enim magis proprium hominis est se ipso contenti, et bonis omnibus per se cumulati. Motum etiam magnanimi uiri tardum futurum esse credibile est, uocem grauem, orationem stabilem ac sedatam. Neque enim festinat is qui paucis rebus studet, neque uehementer contendit cui nihil magnū esse uidetur. Propter has⁴⁷ causas autem et uox⁴⁸ acuta et celer ingressus esse solet. Ac magnanimus quidem talis est. Qui autem modum deserit, is angusto, paruoq; animo dicitur: qui superat, elatus ac superbus, qui sane minimē mali uidetur esse. nihil enim maleficiū in quenquam admittunt: uerū tamen peccant. Nā qui demisso paruoq; animo est cū sit bonis dignus, ipse se iis rebus fraudat quas meretur. Præterea eo malo affectus esse uidetur, quod sese bonis indignum esse arbitrat. Tum uerō se ipsum ignorare. nam si ita esset, ea expeteret, quibus dignus est, cū bona sint. stulti tamē hi nō uidetur esse, sed pigri⁴⁹ potius et segnes. Talis aut opinio quam de se ipsis habent, eos uidetur efficere deteriores. Ea enim quæ meretur, quisque expetere solet. Tum præterea ab honestis actionibus et studiis, perinde quasi indigni sint, itemq; à bonis externis longē refugiunt. Superbi autem cū stulti sint, tum seipsos quoque ignorant, neque id obsecrē. Nam perinde quasi digni sint, res amplas et honoratas conantur ac suscipiunt, deinde se ipsi⁵⁰ quales sint, indicant, & ab alijs coarguuntur. Iam uerō ex uestitu, totoq; habitu & gestu corporis, talibusq; rebus ornatum sibi querunt, suasq; res secundas omnibus notas & perspicuas esse uolunt, & de se ipsis prædicant quasi ex his honorem consecuturi. Magis autem animi magnitudini aduersatur humilitas & demissio animi, quàm elatio ac superbia.

Nam

Nam & crebrior est, & deterius malum. Diximus igitur animi magnitudinem, in magno honore uersari.

4. [Videtur autem etiam in hoc alia quædam uirtus esse occupata, ut in superioribus diximus, quæ parem ad animi magnitudinem, rationem habere uideatur, atque ad magnificentiâ liberalitas. Nam cum ambæ hæ uirtutes à magno remotæ sint, tum in rebus paruis & mediocribus nos ita ut par est, afficiunt. Ut in accipiendis autem & dandis pecunijs locum habent mediocritas, nimium & parum: sic honos & uehementius, & minus quàm oportet, et rursum unde, & quo modo expetendus est, expeti potest. Nam & ambitiosum uituperamus, & eum qui nullo honoris studio ducitur, quem honoris contemptorem nominamus: illum quia & nimia honoris cupiditate affectus est, et inde honore aucupatur, unde nō oportet: hūc quia ne ex rebus honestis quidē honoris adipiscendi consilium capit. Interdum autem ambitiosum laudamus ut uirum fortem & honestatis studiosum. Interdum eum qui ab omni honoris cupiditate liber & solutus est, tanquam modestum & temperantem, ut suprâ diximus. Perspicuum est autem cum multis modis quis huius uel illius rei studiosus dicatur, non in eandem rem semper ambitiosum nomen ualere: sed si laudemus, in eum ⁵¹ qui studiosior sit honoris quàm uulgus: sin uituperemus, in eum qui studiosior sit, quàm oporteat, conuenire. Quoniam autem mediocritas uacat nomine, ideo fit ut extrema de eius possessione, quasi de loco uacuo ac deserto concertent ac litigent. Iam quibus in rebus nimium reperitur, & parum: in ijs etiam mediocritas. Atqui honorem homines & nimium expetunt, & parum. Eum igitur expetere licet quoque intra modum, &

ut oportet. Laudatur itaque hic habitus, qui profectò mediocritas est in honore expetendo occupata non nominata: quæ si cum ambitione comparatur, honoris contemptio: si cum honoris contemptione, ambitio uideri possit. sed cum utraque comparata, utriusque speciem præ se ferat. quod etiam in reliquis uirtutibus apparet. Pugnare autem hic uidentur inter se extremi,⁵² quia ei qui medius est, nomen impositum non est. ¶ Lenitas autem mediocritas est quæ in iris uersatur. sed quia medius uacat nomine ac ferè etiam extremi, medio lenitatem ascribimus, ad id quod est parum, quod ipsum nomine uacat, propensum. nimium autem iracundia dici potest. Perturbatio enim ipsa ira est, cuius multæ & uariæ causæ sunt efficientes. Atque is quidem qui quibus de rebus, quibusq; hominibus oportet, irascitur, præterea uerò quemadmodum, quo tempore, & quandiu oportet, laudatur, mansuetusq; ac lenis appellari potest, si modo lenitas, laudabilis est. Ea enim⁵³ uidetur esse mansueti & lenis hominis natura, ut & ab omni animi tumultu sit liber ac solutus, nec se à perturbatione trahi patiatur, sed ut ratio præceperit, ita, et his de causis, & tandiu irascatur. Peccare autem uidetur in eam partem, quæ est infra modum. non enim ad ulciscendum implicatus est, sed potius ad ignoscendum propensus. parum autem siue lentitudinem, siue quo alio nomine placet appellari, uituperatur. Nam cum ij qui non succensent ob eas causas, ob quas succensere debent, stulti uideantur, tùm ij qui non quo modo, & quo tempore, & quibus debent. Videtur⁵⁴ enim hic prorsus sensu carere, neque unquam condolefcere, neque ad propulsandam iniuriam, quippe qui non irascatur, facile excitari. Enim uerò aliorum in se & in suos contumelias perpeti ac ne

gligere, mancipiorum est. Nimum autem omnibus quidem peccandi modis contrahitur. Nam & quibus, et propter quas causas irasci non debemus, et uehementius quam debemus, & citius, & diutius quam oportet, irascimur. nō tamē hęc in uno insunt omnia. fieri. n. nō potest, ut insint. Nam cū malum omne per se perdat atque interimat, tū si integrum sit, intolerabile efficitur. Iracundi igitur sunt iritabiles, celeriterq; irascuntur, & quibus, & propter quas causas non oportet, & uehementius quam oportet: sed ijdem sunt placabiles, irascendiq; sinē citō faciunt, quod quidem est in illis optimum. Atque hoc eis propterea accidit, quia iram non comprimunt, neque cohibent, sed statim iniuriam acceptam referunt (qua ratione quo animo sint, ostendunt,) propter animi concitati celeritatē, deinde irasci desinunt. Ἀπρόχολοι autem qui à summa bilis concitatione sunt appellati (dicantur nunc à nobis si placet, summopere biliosi, aut summopere iracundi) ij supra modum sunt celēres, & ad omnia, et omnibus de causis iracundia exardescunt, unde et nomen natum est. At amari quos illi πικροχόλοι nominant: propemodum sunt implacabiles, diuq; in iracundia perseuerant. Iram enim continent et comprimunt, quæ tū quiescit, cū iniuriæ ultī fuerint. Ultio enim iram sedat doloris loco uoluptatē afferens. quod si assequi non possunt, graui quodam onere premuntur. Quia enim dolor eorum non est alijs notus, nemo eis ut se placabiles præbeant, persuadet. Ad irā autem in se ipso concoquendam tempore opus est. Ita hoc hominum genus cū ipsum sibi sit molestissimum, tū amicisissimis. Sæuos autem et asperos eos appellamus qui et propter quas causas non debent, et grauius, et diutius, quam

debent, irascuntur, et qui nunquam placantur, nisi iniuriam ulti sint, uel etiam castigarint. Leuitati autem magis opponimus nimium, quàm parum. frequentius enim est, quandoquidem hominibus usitatus & solennius est iniuriâ ulcisci. Præterea sæui & asperi homines, ad conuictum, uitæq; consuetudinem minus accommodati sunt. Sed quod supra dictum est, ex ijs quoque, quæ nunc dicimus, intelligi potest, non esse facile oratione distinguere quomodo, & quibus, & quibus de causis, & quandiu sit irascendum, & quousque quis in iracundia perseverans rectè faciat, aut peccet. Qui enim paulum ⁵⁶ quiddam à modo siue in nimium, siue in id quod est parum abscedit, non uituperatur. Interdum enim eos qui modum deserunt, laudamus, mansuetosq; ac lenes appellamus: interdum eos qui grauiter irascuntur, esse animo iurili dicimus, tanquam ad imperandum idoneos. Quàm longè igitur & quomodo à modo deflectēs aliquis sit uituperabilis, non est facile uerbis definire. In rebus enim singularibus, & sensu iudicium huius rei situm est. Sed illud certè perspicuum est, medium habitum esse laudabilem, quo et quibus, & propter quas causas, et quomodo oportet, irascimur, ceteraq; id genus: nimium autem & parum uituperabilia, quæ si non longè absunt à medio, leuiter: si longius, grauiter: si longissime, grauissimè sunt uituperanda. Perspicuum igitur est medium habitum diligenter esse retinendum. Atque ij animi habitus qui in ira uersantur, hætenus sint à nobis explicati. In congressu autem hominum & uitæ quotidiana ⁶ consuetudine, denique in sermonum ac factorum communicatione, alij blandi seu placendi studiosi uidentur esse, qui ut sint uoluptati, laudant omnia, nulla; in re aduersantur,

tur, sed putant se eos quibuscum quotidie congregantur, nullo modo offendere oportere. Alij contra in omni re aduersantur, neque magnopere laborant, ne quem offendant: qui appellantur morosi⁵⁷, & in contentionibus pugnares ac peruicaces: qui quidem animi habitus nimirum sunt uituperabiles, ut horum medius laudabilis, quo uir bonus ea omnia quæ probanda, & ut probanda sunt, probabit, offendeturq; contrarijs. Nomen autem ei nullum impositum est, sed ad amicitia similitudinem proximè uideatur accedere. Nam qui hoc medio animi habitu præditus est, eiusmodi est, cuiusmodi commodum⁵⁸ & bonum amicum significamus, cum amandi affectum assumpserit. Eo autem differt ab amicitia, quod animi motu, amorisq; affectu in eos quibuscum uersatur, caret. Non enim eo quod uel amet, uel oderit, quicq; ut oportet, approbat, sed quia eo ingenio, eaq; instituta uitæ uoluntate est. Aequè enim hanc facilitatem erga notos atque ignotos, æquè erga eos, quorum consuetudine utitur, atque eos quibuscum nulla consuetudine coniunctus est, adhibebit: sed ita, ut cuique conueniet. Non enim æquè conuenit homines consuetudine & familiaritate coniunctos, atque alienos uereri, & obseruare: neque rursus offendere. Vniuersè igitur iam dictum est, eum cum hominibus ita, ut debet, uersaturum & communicaturum, sed ad honestum & utile suas actiones referens, hunc sibi scopum propositum habebit, ne quæ offendat, aut ut delectet potius. In ijs enim uoluptatibus, ac molestijs uersari uidetur, quæ ex sermonibus & cœtibus hominum capiuntur: ex quibus, quos delectare erit ipsi non honestum, aut damnosum,⁵⁹ eos improbabit ac reprobet, multoq; malet offendere. Quod⁶⁰ si quid erit,

quod ei, qui faciat, magno dedecori sit, aut damno: aduersando autem, leui illum molestia afficiat: factum illud turpe, aut damnosum non probabit, sed improbabit potius, ac moleste feret. Aliter autem cum ijs communicabit, et colloquetur, qui dignitate aliqua præditi sunt, aliter cum infimis: aliter cum notioribus, aliter cum minus notis, similiterq; in alijs dissimilitudinibus suum cuique tribuet decorum. ac delectationem quidem per se sequetur atque eliget: offensionem uero uitabit: ijs autem⁶¹ quæ sunt euentura, si maiora sint, adhaerescet, honesto inquam & utili: denique magnæ in posterum uoluptatis causa leuiter offendet. Talis igitur medius est, quanuis non nominatus. Eorum autem qui delectant, is qui nihil aliud sibi proponit, quod assequi uelit, quam ut sit incundus: blandus, & placendi studiosus appellatur. Qui uero id facit ut aliquam ex eo utilitatem capiat, quæ uel in pecunia, uel in ijs rebus, quæ pecunia æstimantur, positæ sunt, assentator: at eum qui omnibus offenditur, morosum, & in contentionibus pugnacem diximus appellari. Pugnare autem idcirco inter se uidentur extrema, quia mediocritati nomen impositum non est. ¶ In iisdem autem ferè arrogantia 7. quoque mediocritas uertitur: Hæc uero etiam nomine uacat. Non erit autem incōmodum hos quoque habitus persequi. Nam & planius ea quæ ad mores pertinent, cognoscemus singulis explicatis, & uirtutes mediocritates esse, magis erit nobis persuasum ac probatum, cum ita esse in omnibus perspexerimus. De ijs igitur qui in conuictu, uitæq; societate uoluptatem et offensionem eorum quibuscū uersantur, spectant, dictum est. Nunc de ijs qui ueritatem colunt, aut mentiuntur, idq; uerbis pariter ac factis, & simulatione

mulatione, pauca dicenda sunt. Videtur autem arrogans res sibi gloriosas uendicare, quæ uel non insunt, uel sunt ijs quæ insunt, maiores. Dissimulator contra uel ea quæ insunt, negare, uel minora⁶² fingere, atque extenuare; medius uerò cum singulis in rebus sui iuris atque arbitrij sit, uita & oratione uerax esse, qui ea quæ habet, in se inesse confitetur, neque ea uerbis auget, neque extenuat. Nihil aut obstat quominus quis hæc singula & alicuius, & nullius rei causa faciat. Iam uerò qualis quisque est, talis eius & actio & oratio est, talis denique & uita, nisi rei alicuius agat, & loquatur gratia. Per se autem malum, & uituperabile mendacium est: uerum autem, & honestum & laudabile. ita & uerax cum sit medius, laudabilis est. At qui mentiuntur ambo sunt illi quidem uituperandi, sed magis arrogans. De utroque autem dicamus, ac primum de ueraci. Non enim de eo loquimur qui in pactis conuentis, neq; de eo qui in rebus quæ ad iniustitiam, iniustitiamue pertinent, uerus est, (alius enim hæc sunt fortasse uirtutis) sed de eo qui quibus in rebus nihil refert, uerum sit eiusmodi, nec ne, tum in oratione, tum in uita, ueritatem colit & sequitur, eo ipso quòd tali animi habitu sit præditus: qui idem uir bonus meritò uideri possit. Nam qui ueritatem amat, ueraq; loquitur quibus in rebus id facere nihil attinet, is multo magis in ijs uerè loquetur, in quibus magnopere referet. Mendacium enim, ut turpe fugiet, ac uitabit, quod iam per se, suapteq; natura fugiebat. At uir talis laudabilis est: sed ad extenuandam rerum ueritatem propensior est. concinnius enim illud esse uidetur. quoniam omne nimium graue & odiosum est. At uerò qui maiora sibi quàm quæ insunt, tribuit, ac uendicat, nullius

rei causa: est ille quidem improbo similis (non enim mendacio delectaretur) ueruntamen leuis hominis potius ac nugatoris, quàm mali similitudinem gerere uideatur. Quòd si alicuius rei gratia faciat: sanè is qui gloriæ uel honoris causa faciat, non est ualdè uituperandus, ut arrogans: At qui pecuniæ aut aliarũ rerum, quæ pecuniæ loco sunt, multo turpior est. Nec uerò ⁶³ ui ac facultate, sed consilio intelligitur arrogans. Ex habitu enim & eò quia talis sit, est arrogans, quomodo & mendax: quorum hic mendacio ipso delectatur, ille gloriæ, quæstusue causa sibi plusquàm par est, sumit atque arrogat. Atque ij quidem qui cupiditate gloriæ incensi sibi plus æquo tribuunt, ea sibi uendicant, propter quæ homines uel laudari, uel beati prædicari solent. Qui autem quæstus causa id faciunt, ea sibi sumunt, quæ alijs fructum ac uoluptatem asserunt, & in quibus cuique facile est perficere ut nesciant homines non esse eum talem, qualem ille se esse profiteatur, uerbi gratia, medicum aut uatem sapientem. Atque ob hanc causam complures sibi talia arrogant. In his enim ea reperiuntur quæ à nobis dicta sunt. Dissimulatores autem qui sua omnia uerbis eleuant, moribus uidentur illi quidem esse politioribus: Non enim lucri causa ita loquuntur, sed quòd elationem ⁶⁴ animi, iactationemq; fugiant. maxime autem etiam hi gloriosa omnia de se negant: quod faciebat & Socrates. Qui uerò res paruas, & in promptu positas dissimulant, *Λαυκαταρπυοι* à Græcis appellantur, quos gloriosos ueteratores (si placet) nominemus, suntq; hi abiecti & contempti homines. Atque adeò interdum hoc uitium arrogantis similitudinem gerit, qualis est ⁶⁵ Lacedæmoniorum uestitus. Nam sibi & nimium as-
sumere,

sumere, & parum, aut nihil tribuere, de seq; omnia detrā
here, arrogantis est. Qui uerò intra modum dissimulatio-
ne utuntur, eaq; dissimulant, quæ non admodum nota, ne-
que in promptu sunt posita, ij politi homines uidentur. Ar-
rogans autem potiusquàm dissimulator neraci uidetur op-
8. poni. deterior enim est. Sed cùm sit in uita suus etiā
requieti locus, in eaq; ipsa requie temporis aliquid cum
ludo & ioco ponere liceat: hic quòque uidetur communi-
catio quedam sermonis apta & concinna consistere; ut
cùm talia dicantur, qualia, & quemadmodum dici debēt;
tūc etiam audiantur. Intererit⁶⁶ autem etiam inter quales
quis loquatur, qualesue loquentes audiat. Iam uerò per-
spicuum est in his & nimium esse & parum: quorum u-
trunque abest à medio. Atque ij quidem qui risu mouendo
ultra modum prodeunt, scurræ uidentur esse, & ⁶⁷odiosi
homines, ac penè dicā intolerabiles, qui ridiculorum in-
credibili cupiditate afficiuntur, magisq; sibi hunc scopum
propositum habent, ut risum moueant, quàm ut honesta ac
decōra loquantur, & non offendāt eius, in quem falsè di-
cunt, uoluntatem. Qui autem nec ipsi quicquàm ridiculè,
falsèq; dicere queunt, & ijs qui dicunt, insensi sunt, agre-
stes & insulsi homines habendi sunt. At qui concinnè
& lepidè salibus & iocis utuntur, faceti aut urbani no-
minantur, apud græcos ἀγέαιστοι quasi ἀγροποι, id est
uersatili ingenio præditi. Ingenij enim & morum tales mo-
tus uidentur esse. Quemadmodum autem corpora ex mo-
tibus iudicantur, ita & mores. Iam uerò cùm sales & ri-
dícula increbuerint, ⁶⁸ compluresq; iocis & falsè dictis
magis, quàm par sit, delectentur: fit ut scurræ faceti ap-
pellentur, tanquam humanitate politi homines. Atqui ex
ijs

ijs quæ diximus, multum inter eos interesse perspicuum
 est. huic autem medio habitui dexteritas quoque quæ ap-
 pellatur, accommodata est. Dextereri porro hominis est ea et
 dicere & audire quæ uiro bono ac libero conueniunt. sunt
 enim quedam quæ talem uirum ioco deceat & dicere &
 audire: magnumq; inter ingenuo dignum & seruilem io-
 cum interuallum interiectum est: magnum inter eruditi io-
 cum & ineruditi: quod quidem ex ueteribus & nouis co-
 mœdijs cuius intelligere licet. Illis enim ridicula res erat
 uerborum obscœnitas. His sententia potius uerbis tecta.
 inter quæ sanè ad speciem honestam ac decoram multum
 interest. Vtrum igitur is qui benè in alterum dicta salsa
 dicit ex eo definiendus est, quòd ea dicat, quæ ingenuum
 decent & an quòd eum qui audit, non offendat, aut etiam
 deleat & an uerò hoc quoque incertum nec definitum est?
 Alia enim alijs odiosa sunt & iucunda. Qualia autè quis
 in alterum dixerit, talia libenter auditurus est. Nam quæ
 quisque ⁶⁹ æquo animo audit, hæc facere quoque uidetur.
 Non quiduis igitur in alterum dicet. falsè dictum enim
⁷⁰ quoddam maledicti genus est. At latores legum quæ-
 dam maledicti loco obijcere uetant. sed oportebat eosdem
 fortasse prouidere quoque ne quiduis in alterum falsè di-
 cere liceret. Homo igitur politus & ingeniùs sic erit affe-
 ctus, et ipse sibi quodammodo lex erit. Ac medius quidem
 talis est, siue dexter, siue facetus, siue urbanus appella-
 dus sit. Scurra autem ⁷¹ ridiculo moderari non potest,
 cum nec ⁷² sibi nec alijs parcat, dummodo risum moueat,
 talia denique dicat quæ humanitate politus homo nūquam
 dixerit, nonnulla autem etiam eius aures respuerint.
 Agrestis autem ille et rusticus atque insulsus ad tales cō-
 gres-

gressiones & sermonis communicationes prorsus ineptus & inutilis est. Nam cum ipse nihil ad eas operæ confectat, tum omnibus offenditur. Videntur autem ad hominū uitam requies & iocus esse necessaria. Tres igitur sunt illæ, quas diximus, in uita mediocritates, quæ omnes in quorundam sermonum & actionum communitate uersantur: sed eo differunt quod una in ueritate, reliquæ duæ in iucunditate sitæ sunt. Atque harum ipsarum quæ ad iucunditatem pertinent, altera in iocis, altera in congressionibus, re-

9. liquæq; uitæ communitatibus uertitur. [De uerecundia autem, quasi uirtus sit aliqua, non attinet dicere. perturbationi enim, quàm habitui similior est: Definitur itaque infamiæ metus quidam. Existit autem similiter, atque metus, qui in rebus formidolosis uersatur. Erubescunt enim ij qui pudore afficiuntur: pallescunt autem qui mortem extimescunt. Apparet igitur utrunque quodammodo ad corpus pertinere. quod quidem perturbationis potius, quàm habitus proprium esse uidetur. Non omni porro ætati, sed adolescentiæ hæc perturbatio conuenit. nam qui hac ætate sunt, pudentes & uerecundos esse putamus oportere, quia cum eorum uita assiduis perturbationibus agitetur, multa peccent, à quibus pudore reuocantur. Prætereà iuuenes laudamus eos, qui sunt pudentes. Senem uerò quod facile pudore afficiatur, nemo laudauerit. nihil enim eum arbitramur agere oportere eorum, propter quæ pudor existere solet. Nam ne uiri boni quidem est pudore affici, si quidem ex rebus malis pudor nascitur. Res enim humisnodi ne agendæ quidē sunt. Nihil uerò refert utrū alia sint re ipsa turpia, alia opinione. neutra enim sunt agenda. ergo pudore affici non oportet. Prætereà uerò improbi

improbi hominis est talem esse, ut turpe aliquid agere animum inducat. Ita autem animatum esse aliquem, ut si quid tale admiserit, pudore afficiatur, atque ob eam causam se uirum bonum esse putare, absurdum est. eorum ⁷³ enim quæ sponte nostra agimus, nos pudet. At uir bonus nunquam quicquam mali sponte sua admittet. Sed tamen ex conditione uerecundia potest bonum uideri. Nam si quid turpe admiserit, fieri potest, ut pudore afficiatur. sed hoc non inest in uirtutibus. Neque uerò si impudentem esse; nulloq; pudore à turpibus actionibus reuocari, malum est, iccirco turpia agentem pudore affici, bonum erit. tùm uerò ne continentia quidem uirtus est: sed quiddam uirtutis habet admixtum, de qua posterius dicemus. nunc autem de iustitia disseramus.

Liber quintus.

DE iustitia autem & iniustitia hoc primùm uidendū i. est, quibus in actionibus uersentur, quæ nā mediocritas sit iustitia, quarū deniq; rerum mediū sit ius. Quibus in rebus exquirendis et explicādis eadem atque in superioribus uia, rationeq; utemur. Videmus igitur eum animi habitum, quo ad res iustas gerendas homines efficiuntur idonei, quoq; res iustas & agunt & uolunt, ab omnibus iustitiā intelligi, atque appellari solere: eodemq; modo iniustitiam habitum esse, quo et iniuriam faciunt, et res iniustas uolunt. Itaque hæc primùm nobis quoque ueluti quadam imagine adumbrata, posita sint et concessa. Neque enim ita se res habet in scientijs et facultatibus;

ut

ut in habitibus . facultas enim (sic appello δυνάμιν) et scientia eadem contrariorum uidetur esse : habitus autem contrariorum contrarius nequaquam , uerbi gratia à bona uale tudine contraria non aguntur , sed ea quæ sunt bonæ uale tudinis propria duntaxat . Dicimus enim aliquē ualēter ambulare cū ita ambulat ut is qui benē ualeat . Sæpe numero autem ex cōtrario habitu intelligitur contrarius , sæpe ex rebus habitui subiectis . nam si bona corporis constitutio nota sit , nota erit et mala : et cognitis ijs , quæ bonam corporis constitutionem efficiunt , bona quoque corporis constitutio erit cognita : et rursus ex hac ipsa , ea quæ bonam corporis constitutionem efficiunt . si enim bona corporis constitutio soliditas² carnis est , malam , carnis esse raritatem necesse est , & quod uim habet efficientem bonæ corporis constitutionis , idem ad carnis soliditatem gignendam ualebit . Plerunque autem sequitur ut si alterum multis modis dicatur , alterius quoq; multi sint significandi modi , uerbi gratia , si multe sint iusti significationes , erunt & iniusti multe . Multis autem modis iustitia et iniustitia dici uidetur . Sed quia ualde est propinqua earū³ nominis cōmunitas quam ὁμοιότης græci dicunt , iccirco obscurior est , neq; ita , ut in ijs quæ longē inter se distant , apparet . Magna enim differentia est , ea quæ ex specie est , uerbi gratia ,⁴ clauis apud græcos uno & communi nomine appellatur , et ea quæ ceruicibus animalium subest , et ea qua ostia claudunt . hoc igitur intellectum sit , quot modis homo iniustus dicatur . Et certē uidetur iniustus esse et is⁵ qui contra legem committit , & is qui sibi plus uendicat , quicūq; inæqualis est . ex quo perspicuum est iustum quoq; futurū et eū qui legibus parcat , et eum qui æquus seu æqualis sit .

Ius igitur⁶ erit tūm id quod legibus cauetur, quod legitimum appellant, tūm id quod æquum est: et contra iniuria, tūm id quod in legem committitur, tūm id quod iniustum est. Quoniam autem iniustus plus bonorum sibi deposcit ac uēdicat, in bonis erit occupatus nō omnibus, sed in ijs dūtaxat in quibus secunda et aduersa fortuna locum habet: quæ sunt bona simpliciter et absolute quidē illa sēper, sed huic uel illi nō semper. Homines autem hæc uotis omnibus expetunt, ac persequuntur: quod facere non oportet, sed optare potius, ut quæ⁷ simpliciter bona sunt, ea nobis quoque bona sint: eligere autem ac sumere quæ nobis sunt bona. Sed iniustus⁸ non semper id quod plus est, eligit, uerumetiam quod minus est, in ijs quæ absolute mala sunt. Sed quia⁹ uidetur minus malum quodammodo bonum esse: cupiditas⁹ autem eius quod plus est, boni cupiditas est, iccirco ille uidetur esse eius, quod plus est, cupidus, sed tūm est iniquus (hæc uox enim utrunque continet et est communis) tūm contra leges committit. Nam hoc¹⁰ ipsum quod peccatum in legem dicimus, omnem iniustitiam continet, omnisq; iniustitiæ commune est. Quoniam igitur quisquis contra leges committit, iniustus est, qui autem leges seruat, iustus: perspicuum est ea omnia quæ legitima sunt, quodammodo esse iusta. Nam cum ea quæ à scientia legum ferēdarum descripta et definita sunt, legitima sint, tūm unumquodque horum ius esse dicimus. Leges autem omnibus de rebus ita cauent, ut uel communē omnium utilitatem spectent, uel optimorum, uel eorū penes quos summa rerum est potestas, cum præsent ceteris aut uirtutis nomine, aut alio aliquo tali modo. Quocirca uno modo iura appellamus ea quæ uitam beatam, eiusq;

eiusq; partes, ciuili societati conciliare et cōseruare possunt. Ac lex quidem et uiri fortis muneribus fungi imperat, ut non deserere locum atque ordinem in acie, neque fugere, neque arma abijcere: et temperantis, ut non adulterari, neque cuiquam stuprum inferre: et lenis ac mās sueti, ut neminem uerberare, neque cuiquā maledicere, itēq; in ceteris uirtutibus ac uiuijs partim iubendo, partim uetando, rectē¹¹ quidem ea lex, quæ rectē ac salutariter: perperam autem, quæ negligenter et inconsideratē lata est. Atque hæc iustitia uirtus est illa quidem perfectā, sed non simpliciter, neque absolutē, sed si ad alterum refertur. ob eamq; causam sæpe, omnium præstantissima uirtutum uidetur esse iustitia, neque uesper neque lucifer tāta nos admiratione afficit. Tūm solemus hoc uti prouerbio: Iustitia una alias uirtutes continet omnes: et perfectissima uirtus, quia perfectæ uirtutis usus est. Est autem ideo perfectā, quia qui ea præditus est, is etiam cum alijs, non secū solum, uirtutem colere potest. Plerique enim in suis quidem rebus uti uirtute possunt, in ijs autem¹² quas cum altero contraxerunt, non possunt. Quocirca preclare Bīātis illud uidetur esse dictum, magistratus uirū declarabit: Nam qui magistratum gerit, is iam cum altero rationem habet, & in communionē uitæ uersatur. Atque ob hanc ipsam causam sola ex omnibus uirtutibus iustitia alienum uidetur esse bonum, quia ad alterum refertur ac pertinet. Aliorum enim utilitati consulit; nempe aut principis, aut reip. Deterimus igitur ille quidem habendus est, qui improbitate & apud se, & cum amicis utitur: optimus autem, non qui secum & sibi, sed qui cum alijs uirtutem committit. hoc enim difficile atque operosum est. Ergo hæc iustitia
non

non uirtutis pars est, sed uirtus uniuersa: neque ei contra-
 ria iniustitia, pars uitij est, sed uitium integrum atque uni-
 uersum. Quid intersit autem inter uirtutem, & hanc ius-
 titiam, ex ijs quæ diximus, perspicuum est. sunt enim re-
 eadem, sed ratione non sunt eadē. uerū quā cum alte-
 ro rationem habet, iustitia est: quā talis habitus est, abso-
 lutē uirtus est. 2. Iustitiam autem querimus eam, quæ
 pars est uirtutis. Est enim aliqua, ut diximus: itemq; in-
 iustitiam eā quæ in partibus uitij numeratur. Aliquam por-
 rō esse huiusmodi argumento est, quod qui agit aliquid eo-
 rum quæ ad cetera uitia pertinent, facit ille quidem inius-
 ste, sibi tamen plus boni non uendicat: uerbi gratia, qui ely-
 peum abiecit propter ignauiam, aut qui male dixit ira in-
 census, aut qui pecunia non est alicui opitulatus. ob illibe-
 ralitatem: cum autem sibi plus boni uendicat, sepe nullo
 tali uitio, certē non omnibus, sed uno aliquo peccat. Nam
 eum iniustitiæ nomine uituperamus. Est igitur alia quedam
 iniustitia tanquam iniustitiæ pars quedam uniuersa: itēq;
 iniustum quoddam ut totius pars iniusti eius, quod contra
 leges committitur. Præterea si quis quæstus causa adul-
 terium committat, mercedemq; etiam ferat, alter cupidi-
 tate inflammatus idem faciat dans aliquid de suo, iactu-
 ramq; rei suæ faciens: hic quidem intemperans potius,
 quā eius quod plus est, auidus, seu plus sibi appetens es-
 se uideatur: ille autem iniustus, sed non intemperans,
 propterea scilicet quia quæstus causa facit. Præterea
 in ceteris omnibus iniuste factis, si quid peccetur, id sem-
 per ad aliquod genus improbitatis refertur: uerbi causa,
 si quis adulterium commisit, ad intemperantiam: si eum
 qui¹³ in acie proximus locatus erat, deseruit, ad timidi-

iatem:

tatem : si pulsauit , ad iracundiam : sed si quæstum fecit ,
ad nullum aliud uitium , nisi ad iniustitiam refertur . Per-
spicuum est igitur præter uniuersam iniustitiam , aliã quan-
dam esse eius partem uno , eodemq; nomine appellatã , quo-
niam eodem genere utriusque definitio continetur . Vtri-
usque enim uis in eo posita est , ut ad alterum referatur .
sed hæc quidem in honore uersatur , aut pecunia , aut salu-
te , aut si quo uno nomine hæc omnia complecti possimus ,
et propter uoluptatem suscipitur eam , quæ è lucro pro-
ficiscitur : illa autem in ijs omnibus , in quibus uir bonus oc-
cupatus est . Iustitias ergo plures esse , aliamq; quandam
præter uniuersam uirtutem , esse , perspicuum est . Quæ sit
porrò et qualis , nunc est intelligendum . Hæc igitur à no-
bis proposita est , iniuriæ distinctio , unam esse quæ contra
leges committitur , alteram iniquitatem , seu inæqualita-
tem . Itemq; ius esse unum legitimum , æquale alterum .
Atque ex ea quidem quæ contra leges committitur , iniu-
ria , superior iniustitia orta et appellata est . uerùm quo-
niam non ¹⁴ est idem iniquum seu inæquale , quod plus , sed
aliud ad aliud relatiũ , ut pars ad totũ : quicquid . n . plus est , i-
niquũ seu inæquale est , sed non quicquid est iniquum , plus
est : quoniamq; itidem ea iniuria quæ contra leges commit-
titur , et iniquitas , non sunt idem , (nam quicquid iniquum
est , contra leges committitur , sed non quicquid contra le-
ges committitur , continuo est iniquum) efficitur ut hæc
iniuria , et hæc iniustitia , non sint eadem , atque illæ , sed
ab illis differant : partiumq; rationem ad tota obtineant .
Hæc enim iniustitia totius iniustitiæ pars est , itemq; totius
iustitiæ hæc iustitia . itaque et de iustitia ea quæ generi
subiecta est , et de iniustitia , quæ illius iniustitiæ pars est ,

nobis est dicendum, eodemq; modo de iure atque iniuria. Eam igitur iustitiam atque iniustitiam, quæ in eodem, atq; uirtus uniuersa, ordine locata est, quarum altera uirtutis, altera uitij usus est cum altero, prætermittamus: ius quoq; & iniuria, quæ sunt his consentanea, quonam modo discernenda sint, non est obscurum. Nam pleraq; ferè iura legitima ea sunt, quæ ab uniuersa uirtute præscribuntur. unicuique enim uirtuti conuenienter uiuere lex iubet, & unumquodq; uitium sequi uetat. Causæ autem efficiētes uirtutis uniuersæ sunt ea iura legitima omnia, quæ legibus de disciplina ad remp. utili comprehensa, & constituta sunt. Sed de disciplina cuiusque priuata, qua quis absolute uir bonus est, utrum sit prudentiæ ciuilis, an alterius facultatis, cauere, posterius erit disputandum. non est ¹⁵ enim fortassis idem uirum bonum esse, & bonum ciuem. Eius autem iustitiæ, quæ subiecta generi est, iurisq; eius quod ei consentaneum est, una species est, quæ in distributione uel honoris, uel pecuniæ, uel aliarum rerum, quæ inter eos diuidi possunt, qui eiusdem reip. communione cōiuncti sunt, uersatur. in his enim est ¹⁶ ut alter cum altero & æquum & iniustum consequatur: altera quæ in rebus contrahendis uim emendandi habet. Huius porro duæ sunt partes. Contractuum enim alij sponte ac uoluntate nostra: alij nobis inuitis fiunt. sponte fiunt exempli causa hi, uēditio, emptio, mutuum, fideiussio, commodatum, depositum, locatio & conductio. Dicuntur uerò sponte fieri, quia horum cōtractuum principium nostra sponte instituitur. Eorum autem qui nobis inuitis fiunt alij sunt clandestini, ut furtum, adulterium, ueneficium, lenocinium, serui alieni deceptio aut corruptio, cædes dolo commissa, falsum testi-

monium : alij sunt uiolenti, ut uerbera, uincula, mors, rapina, debilitatio corporis, maledicentia, contumelia.

3. Quoniam autem & iniustus iniquus, & iniuria iniquitas est, perspicuum est aliquod esse eius, quod iniquum est, medium. hoc autem est æquale. In quacunque enim actione plus est & minus, in ea æquum quoque seu æquale reperitur. Si igitur iniuria est iniquitas, seu inæqualitas: erit profectò ius æqualitas. quod etiã si rationẽ cur ita sit, nõ afferamus, ita uidetur omnibus. Quoniã autẽ æquale, mediũ est: ius quoq; mediũ quoddã erit. Atq; æquale quidẽ in duobus minimum¹⁸ reperitur. Quarẽ necesse est ius, & medium esse & æquale, & ad aliquid referri, & quibusdam ius esse. Ac quã medium est, aliquorum medium est, quæ quidem sunt plus & minus: quã æquale, duobus æquale est: quã ius, aliquibus est ius. Necessariò igitur ius in quatuor minimum uersatur. Nam & quibus ut sit ius, accidit, duo sunt: & in quibus ius ipsum situm est, res due: atque eadem erit æqualitas & eorum quibus ius tribuitur, & earum rerum in quibus ius consistit. Nam ut res illæ in quibus ius positum est, se habent, sic & illi quibus ius tribuitur. Nisi. n. sint æquales, habebunt non æqualia. sed hinc prælia, querelæq; & expostulationes nascuntur, cum aut æquales non æqualia, aut non æquales æqualia consequuntur, atque obtinent. Præterea ex eo quod cuique pro sua dignitate tribuitur, hoc perspicuum est. nam quod ius in distributionibus¹² positũ est, id fatẽtur omnes pro cuiusque dignitate esse oportere. Verũ dignitatem non eandem omnes dicunt esse, sed qui statu reip. populari utuntur, libertatem: qui paucorum principatu, diuitias: alij nobilitatem generis: ij autem apud quos²⁰ reip.

præ sunt optimates, uirtutem. Ius igitur proportionem & comparationem quadam constat. Non enim solum eius numeri quo²¹ aliquid numeramus, proprium est proportionem constare, sed etiam eius qui uniuersæ & omnino numerus est. Proportio enim rationis est æqualitas, quæ in quatuor minimum reperitur. Dissunctam igitur proportionem in quatuor consistere non obscurum est, similiterq; continuatam, seu continentem. Hæc enim loco duorum, uno utetur, & bis unum sumet: uerbi gratia, quæ proportio est primæ lineæ ad secundam, eadem secundæ ad tertiam. bis igitur secunda sumpta est. Quare si lineæ secunda bis posita fuerit, quatuor erunt proportionem inter se comparata. est autem & ius minimum in quatuor, eademq; eius ratio est. Dissuncti sunt enim similiter & ij quibus ius tribuitur, & eæ res quæ distribuuntur. itaque quæ erit extremi A ad extremum B proportio, eadem extremi C ad extremum D. Alterna igitur ratione: ut extremum A ad extremum C. sic B ad D. Ergo & totum cum toto comparabitur. idq; distributio copulat, & si ita inter se componantur, iuste copulat. Extremi igitur A cum extremo C, & extremi B cum extremo D coniugatio, ius est, quod in distributione consistit, & ius est²² iniuriæ mediū, id est eius quod à proportionem auersum est. Nam quod proportionem constat, medium est. Ius autem proportionem constat. Appellant porro mathematici talem proportionem, geometricam. In geometrica enim euenit ut quo modo totum cum toto, sic utrumque cum utroque comparatur. Non est autem continens hæc proportio. non enim sit extremum unum numero is cui tribuitur, & res quæ tribuitur. Ex his igitur satis intelligitur hoc ius proportionem constare: in-

iuriam autem, à proportionē deuiam atque auersam esse .
 quò fit ut alterum sit plus , alterum minus : quod quidem
 etiā in factis reperitur . Nam is qui iniuriam facit , plus
 boni sibi uendicauit : ei qui afficitur iniuria , minus est boni .
 contrā fit in malo : boni enim rationem obtinet leuius ma-
 lum , si cum grauiore malo comparctur . Nam leuius ma-
 lum optabilius grauiore est . at quod optabile & sumen-
 dum est , id bonum est : & quo quicque optabilius est , co-
 4 maius bonum est . atque hoc sanē iuris unum genus est . Re-
 liquum autem alterum est id , quod ad corrigendum & e-
 mendandum ualet , uersaturq; in rebus & sponte & inui-
 tē contractis . Atque hoc ius aliud est à priore . ius enim
 quod in distribuendis rebus communibus uertitur , semper
 ea , quam dixi , proportionē constat . Nam si pecuniæ com-
 munis distributio faciendā sit , eadem ratione utendū erit ,
 quam habent inter se res ex quæ à quoque in medium alla-
 tæ sunt : eaq; iniuria , quæ huic iuri opponitur , à propor-
 tione auersa est . Ius autem quod in contractibus uersa-
 tur , est illud quidem æquale quiddam , & iniuria , in æqua-
 le , uerū non illa proportionē , sed arithmetica . nihil enim
 refert utrū uir bonus malum fraudarit , an malus bonum :
 neque utrū uir bonus , an malus adulterium fecerit , sed
 damni tantū differentiam intuetur lex , ijsq; utitur tan-
 quam æqualibus , an hic faciat iniuriam , ille iniuria afficia-
 tur : & an hic damnum intulerit , ille acceperit . Itaque
 hanc iniuriam , quæ inæqualitas est , iudex ex æquare co-
 natur . Nam cum hic percussus fuerit , ille percusse-
 rit , aut etiā occiderit , hic mortuus sit , perperessio
 & actio in partes inæquales diuisa est . sed damno & mul-
 cta conatur ex æquare , de lucro detrahens . Nam (ut semel

dicam) in his omnibus etiam si quibusdam nomen non conueniat, lucrum appellatur: uerbi gratia, in eo qui percussus est, lucrum: in eo autem qui percussus fuerit, damnum. Sed cum perpeſſionem metitur iudex, hoc damnum, illud lucrum nominatur. Itaque eorum quidem, quæ sunt plus et minus, æquale est medium: lucrum autem ²³ et damnum plus est et minus contrarie: boni plus et mali minus, lucrum est: contrarium damnum, quorum mediū esse æquale modo demonstrabamus, id quod ius esse dicimus. Erit igitur id ius, quod ad corrigendum et emendandum ualeat, damni et lucri medium. Itaque et cum ambigunt aliqua de re inter se homines, ad iudicem confugiunt. Adire autem ad iudicem, adire ad ius est. Nihil ²⁴ aliud enim uidetur esse iudex, quam ius quoddam animatum: quaruntque iudicem medium. Itaque uocant eos nonnulli ²⁵ iudices id est medium diuidentes, seu medium adiudicantes, perinde quasi facile futurum sit, ut ius suum obtineant, si medium consequantur. Ius ergo medium quiddam est, si quidem etiam iudex ipse medius est. Ac iudex quidem æquat, et ueluti lineam in duas partes inæquales secta, quo maior pars dimidiam superat, hoc de illa detrahit, et ad partem minorem addit. Toto autem in duas partes æquales diuiso, tum se suum dicunt obtinere, cum partes æquales abstulerint. Est autem æquale medium rei maioris et minoris proportionem arithmetica. propterque hanc adeo causam ius à græcis δίκαιον appellatur, quia δίχα ἐστὶν id est in duo æqualia diuisum est, perinde ac si quis dixerit δίκαιον: et δίκασις nominatus est, quasi δίκασις, quæ uox cum significaret, qui rem in duas partes æquales secaret. Nam si duæ res sint æquales, et quod ab una fuerit detractum, addatur alteri, his duobus fragmentis hæc illa

superabit: si enim detractum quidem uni fuisset, non etiam alteri additum, uno duntaxat superaret. Mediam igitur ea res cui accessit aliquid, uno superat, eaque cui detractum est, à media uno superatur. Ex hoc itaque cognoscemus & quid ei, qui plus habet, detrahendum sit, & quid ei, qui minus, addendum. nam quo quis medium superat, id ei qui minus habet, addendum est: quo medius superatur, id maximo detrahendum. Sint tres lineæ. AA. BB. CC inter se æquales. lineæ AA detracta sit pars AE, addaturq; ad lineam CC, sitq; ea pars CD. ita tota lineæ DCC lineam EA superabit lineam CD. & lineæ CH. ergo & lineam BB lineam CD. Hoc autem inest etiam in alijs artibus. Tollerentur enim et cōciderent, nisi quantum & quale id, quod efficiendi vim habet, efficit, tantundem & tale perpeteretur id quod patitur. Nata sunt autem hæc nomina damnum & lucrum ab eo contractu qui sponte initur. nam plus suo obtinere, lucrum facere appellatur: minus autem, quàm quod initio suppetebat, habere, damno affici: ut sit in rebus uendendis & emendis, alijsq; contractibus, in quibus per legem licet impune suis rationibus consulere, lucrumq; facere. Vbi uerò neque plus, neque minus habent, sed paria²⁶ paribus respondent, tunc se sua habere dicunt, & neque damnum accepisse, neque quicquam lucri fecisse. Itaque lucri²⁷ cuiusdam & damni, quæ præter uoluntatem obuenerint, medium ius est: ut tantundem quis habeat postea, quantum antequàm iniuria fieret, habuit.

5. Videtur autem quibusdam talio quoq; id est reciproca quædam perpesio, ius esse simpliciter, & absolute, quæ admodum Pythagorei dixerunt. Desinebant enim id esse

ius absolute, quod quis à se factum uicissim ab altero pate-
retur. ius talionis²⁸ porro neque ad id ius quod in distri-
butione bonorum uersatur, neque ad id quod ad emenda-
tionem factorum ualet, accommodari potest. (Atqui hanc
talionem ius Rhadamanthi quoque fuisse uidentur signi-
ficare: Si quis, quod fecit, patiatur, ius erit æquum) mul-
tis enim locis à iure disidet ac discrepat: ueluti si quis
magistratum gerens aliquem pulsauerit, non est referien-
dus. Et si quis eum, qui magistratum gerat, pulsauerit,
non modò uerberandus, sed etiam castigandus est.

Præterea permultum interest inter id quod sponte no-
stra, & id quod inuite facimus. Sed in communitatibus
rerum contrahendarum ac permutandarum sanè hoc ius
talionis proportionem, nō æqualitatem ciuili societatem²⁹ cō-
tinet. Factis enim proportionē³⁰ reciprocis manet cōiun-
ctio ciuitatis. Aut enim malum³¹ acceptum repone-
re conantur, quod si non liceat, seruitus esse uidetur in-
iuriam referre non posse: aut ei qui benemeritus sit, re-
ferre gratiam uolunt: quod si non fiat, sublata est rerum³²
communicatio: at rerum communicatione societas & con-
iunctio ciuium manet. Itaque & gratiarum templum in
propatulo urbis loco constituitur, ut sit remuneratio. Hoc
enim gratiæ proprium est. Nam & ei qui beneficium de-
derit, referendum beneficium est, & rursus is qui accepit,
alterum beneficio promouere debet. Facit autem remune-
rationem proportione constantem ea quæ medijs trāsuer-
sis lineis fit, coniunctio: exempli causa, sit ædificiorum opi-
fex A. sutor B. domus C. calceus D. Aedificiorum opifi-
cem igitur necesse est de sutoris opere sumere, eiq; summa
impartiri. Ergo si primum æqualitas sit ea quæ proportio-

ne constet, deinde reciproca perpesio fiat, id est tantumdem accipiat, quantum datum sit: extabit id quod a nobis dicitur: sin minus, neque erit æqualitas, neque manebit societas. Nihil prohibet enim quin unius opus alterius opere sit præstabilius. hæc igitur exæquanda sunt. quod item fit in alijs. artibus. Tollantur³³ enim & concidant, nisi & quantum & quale id quod efficiendi uim habet, efficit, tantumdem & tale accipiat id quod patitur. Non enim ex duobus medicis constat societas, sed ex medico & agricola, & omnino ex diuersis ac dissimilibus, denique inæqualibus, quos tamen oportet exæquari. Quapropter, quarum rerum sit permutatio, eas res oportet esse eiusmodi, ut inter se comparari possint. Atque ad hanc rem nummus quæstus & comparatus est, qui omnium rerum quodammodo fit medius³⁴. nam res oēs metitur. Quare et nimium et parum metitur: quot igitur calcei domui uel alimento sint æquales. Oportet ergo quam proportionem et comparisonem habet ædificandi artifex ad futorem, tot numero calceos cum domo aut alimento comparari. Nam si hoc non ita fiet, neque erit permutatio, neque communitas. Nō poterunt autem cum domo calcei comparari, nisi domus & calcei quodammodo sint æquales. Ergo quemadmodum supra dixi, rem unam aliquam esse oportet, quæ ceteras omnes metiatur. Hæc autem re uera indigentia est, quæ omnia cōtinet. Nā si nulla re egerent homines, aut si nō similiter egerent: uel nulla uel non eadē esset permutatio. sed in indigentia locum ex hominum pacto & cōuento quodammodo successit nūmus. ob eamq; causam νόμος quæ uocatur à græcis ἀπὸ τοῦ νόμου, id est à lege, quia non natura, sed lege ualeat, sitq; in nobis sitū cum immutare,

inu

inutilemque reddere. erit igitur tunc perperatio reciproca, cum res fuerint exaequatae. Itaque quanti est agricola sutor, tanti par est esse sutoris opus, agricolae. Sunt autem ³⁵ in figuram proportionis deducendi cum permutaturi sunt. quod si non fiet, alterum extremum utramque exuperantiam habebit. uerum tamen cum suas res habent, ita sunt aequales inter se, ac socii, quia haec aequalitas in eis effici potest. Agricola A. alimentum C. sutor B. opus eius exaequatum D. Quod si hoc modo non liceret uicissim perpeti, seu accipere, nulla unquam societas esset, nulla communitas. Indigentia autem societatem hominum contineri, tanquam uno quodam, quod uinculi instar sit, ex eo perspicui potest, quod ubi aut neuter eget re alterius, aut alter eorum non eget, permutatio inter eos contrahi non solet: quemadmodum cum eius, quod quis habet, alter indiget, ut puta uini, exportandi frumenti sit potestas. Hoc igitur oportet exaequari. In permutationem ³⁶ futuram autem, si forte re aliqua nunc non egeamus, eius tunc nobis facultatem et copiam fore cum egebimus, ueluti fideiussor quidam nobis nummus interponitur. Oportet enim unicuique eam rem, qua eget, accipere licere, ubi nummum attulerit. Sed idem nummo quoque interdum accidit. non enim semper aequalem ³⁷ uim habet. ueruntamen immutabilior atque immobiliior permanere solet natura. Itaque debent esse res omnes aestimatae. Sic enim rerum permutatio semper futura est: si permutatio, ergo et societas. Nummus igitur tanquam mensura ³⁸ quaedam communis postea quam res apta quadam compositione et conuenientia consentientes reddidit, tunc eas exaequat. Nam neque si non sit permutatio, societas constare poterit, neque sine aequalitate,

per-

permutationi locus erit: neque sine apta quadam rerum compositione & conuenientia erit æqualitas . Res igitur inter se tam dissimiles ac dispares (si uerum quærimus) nulla communi mensura inter se componi, nec conuenire possunt: sed quod ad utilitatem, indigentiamq; attinet, satis commodè possunt. Quare unum aliquod extare necesse est, idq; hominum concessu & ex conditione. ³³ Quapropter uisus quædam à græcis, id est nummus appellatur. Hic enim res inter se dispares apta quadam compositione et conuenientia præditas efficit. nihil est enim quod non metiatur. sit domus A. minæ decem B. lectus C. A igitur dimidium B fuerit, si domus quinque minarum sit, aut tanti, quanti quinque minæ sunt. C autem lectus, ipsius B decima pars intelligatur. Perspicuum igitur est, quot lecti domui pretio sint æquales, nempe quinque. Sic autem rerum permutationem fieri solitam esse ante nummi usum, non est obscurum. Nihil enim interest utrum lecti quinque, an quod tanti sit, quanti lecti quinque, pro domo detur. Quid igitur sit iniuria, quid ius à nobis explicatum est. His autem distinctis, perspicuum est iustam actionem ⁴⁰ inter faciendam & accipiendam iniuriam, mediam esse. illud enim plus obtinere est, hoc minus. Iustitia porro non quo modo uirtutes superiores, mediocritas est, sed quia medij id est æqualitatis est, eò mediocritas intelligitur. iniustitia ⁴¹ autem extremorum est. Præterea iustitia uirtus est, qua quis amplius est tum ad agendum id quod iustum est, consultò, tum ad ius tribuendum & sibi, si cū altero contrahat, et alteri cum altero contrahenti, non ita, ut sibi plus eius, quod optabile est, minus alteri: & contrà sibi minus damni, plus alteri, sed æquum sibi & alijs per æqua proportionem tribuat. idemq;

obseruet in alijs inter ipsos. Contra iniustitia uitium est,
 quo ad id quod iniustum est, agendum; nobisq; & alijs di-
 stribuendum, apti sumus. Hoc autem est nimium & pa-
 rum commodi & incommodi à proportionem alienum. Itaq;
 iniustitia est nimium & parum, quia est & eius quod ni-
 mium est; & eius quod parum: in sua quidem causa nimium
 rei absolute utilis sibi tribuit, inutilis & damnosa parum:
 In ⁴² aliorum autem negotio generaliter ad eundem mo-
 dum se gerit, sed quod ad id iniquum, quod à proportionem
 auersum est, attinet, utroque modo casus ⁴³ tulerit. In-
 iuste ⁴⁴ facti autem cum duo sint extrema, minus extre-
 mum iniuriam accipere est, maius autem iniuste facere.
 De iustitia igitur, & iniustitia quæ nam sit utriusque na-
 tura, itemque de iure & iniuria, uniuersè hæc à nobis di-
 cta sint. [Sed quoniam fieri potest ut is qui iniuriam **6.**
 facit, nondum tamen sit iniustus: quibus nam iniurijs in-
 ferendis iam iniustus est in unoquoque iniustitiæ genere, ut
 fur, aut adulter, aut latro? an nihil interest? nanq; fieri
 potest, ut quis cum aliqua muliere rem habeat sibi nota
 quidem illa; uerum tamen non consultò, sed perturbatio-
 ne, & libidine inflammatus. Facit igitur hic quidem iniu-
 ste, sed non ideo iniustus est, quemadmodum nec fur est,
 etià si furatus sit: nec adulter, et si adulterium commiserit,
 iteq; in ceteris. Ac supra quid quæ ratione reciproca per-
 pectio, quam talionem uocant, ad ius habeat, explicatum à
 nobis est. Sed sciendum est ius esse simpliciter, et ius civile id
 quod quærimus. Est autem ius civile in ijs qui communita-
 te ⁴⁵ & societate uitæ inter se coniuncti sunt, ut homines
⁴⁶ liberi & æquales uel proportionem, uel numero, rerum
 ad uitam necessariorum copijs per se abundant, nihilq; a-
 liunde requirant. Itaque quibus hoc non est, eis ⁴⁷ inter

ipsos non est ius civile, sed ius quoddam, & ex illius similitudine sic appellatum. Communi enim iure utuntur ij, quibus & lex inter ipsos communis est. Lex autem eorum communis est, quorum & iniustitia est. iudicium⁴⁸ enim iuris & iniuriæ disceptatio est. Inter quos autem iniustitia est, inter eosdem & iniuriæ faciendæ locus esse potest. Quibus autem inter ipsos iniuriæ faciendæ locus est, non continuo in ijs omnibus iniustitia reperitur. Est autem iniuriam facere, eorū quæ absolute bona sunt, sibi plus tribuere, minusq; eorum quæ absolute mala. Itaque hominē nō sinimus imperare, sed rationem, quia hoc ille sibi facere cōsuevit, sitq; tyrannus. Est aut is qui præest, iuris custos, quod si iuris, ergo et æqualitatis. Nā uerō quoniā si quis iustus sit, nihilo plus ad eum boni, quā ad ceteros, uidetur peruenisse (non enim eorum quæ absolute bona sunt, plus sibi, quā alijs, tribuit, nisi ex proportionē quadam ei debeat) ideo alteri laborat, & ob hanc causam bonum alienum (ut suprà dixi) iustitiam esse uolunt. Danda igitur ei merces aliqua est, quæ est honos, & gloria. Qui uerō his contenti non sunt, ij efficiuntur tyranni. Ius autem domini in seruos, uel patris in liberos, non est idem, atque hæc, sed tamen simile. neque enim cuiquam in sua iniustitiæ locus esse potest absolute. Atqui possessio, & liberi usque eō dum parui sint, neque à patre seiuncti, partitis instar sunt. se autem consulto damno afficit nemo. Non est igitur cuiquam in se ipsum iniustitiæ locus. Ex quo efficitur, neque iniuriæ, neq; iuri civili locum esse. Lege enim ius constare, in ijsq; locum habere, apud quos legem esse patitur natura, dicebamus. Eos autem esse docuimus, quibus est inter ipsos imperandi & parendi æqualitas. Ita-
 taq;

taq; inter uirum & uxorem magis, quàm inter patrem & liberos, dominumq; & seruum, iuris est communitas. Hoc enim ius est ad tuendam rem familiarem pertinens, quod aliud est à ciuili. ¶ Ius ciuile⁵⁰ autem aliud naturale est, aliud legitimum. Naturale quod apud omnes idem ualet, non quia ita uel decretum sit, uel non decretum. Legitimum autem, quod ab initio hoc, an illo modo fiat, nihil refert: cum constitutum fuerit uerò, tunc demum refert, quale est illud, mina captiuum redimere, aut illud,⁵¹ capram Ioui immolare, non oues: præterea quæ de rebus singularibus lege cautæ sunt, ut Brasidæ sacra facere, & quæcunque à populo scita & decreta sunt. Existimant autem nonnulli iura omnia esse huiusmodi id est legitima, quoniam id quod constat natura, immobile atque immutabile est, & ubique eandem uim habet, quemadmodum ignis & hic, & apud Persas urit: iura autem quotidie uident immutari. sed non⁵² ita est omni quidem ex parte: est certè ex aliqua. Et sanè⁵³ apud Deos fortasse sic se res habet: sed apud nos est certè aliquid naturale, mutabile, non tamen omne. Veruntamen nihilominus aliud ius natura ualet, aliud minime. sed quod⁵⁴ nam & quale sit ius illud eorum quæ aliter euenire, mutariq; possunt, quod natura ualeat, & quod non ualeat natura, sed lege & consensu, si quidem ambo per æquæ sunt mutabilia, ex his quæ afferam, cognoscere licebit: ceteris uerò eadem distinctio poterit accommodari. Manus dextera ualentior est sinistra natura. Atqui euenire potest, ut omnes sinistra perinde ut dextera, utantur. Iam uerò quæ iura ex consensu & utilitate hominum nata sunt, ea mensuris similia sunt. Neque enim omnibus in locis sunt æquales uini triticiq; mensuræ: sed apud

apud eos qui emunt, maiores: apud eos qui uendunt, minores. Item iura non naturalia, sed humana, non sunt omnibus in locis eadem. Nam ne reip. quidem status idem & unus est apud omnes, sed unus duntaxat ubiq; consentaneus naturæ estis, qui optimus. Iam unumquodq; ius & unumquodq; legitimum eandem rationem habet ad hominum actiones, quam res uniuersæ ad singulares. Nam quæ aguntur, multa sunt: sed unumquodq; illorū unum. Est enim uniuersum quiddam. Differt^{ss} autem ab iniuria iniuste factum, & à iure iustum officium, quo alter ius suum obtinet, iustusq; efficitur. Nam iniuria uel natura uel cōstitutio-
ne iniuria est. hæc eadem eū illata fuerit, iniuste factum est: priusquam illata sit, nondum iniuste factum est, sed iniuria. Eademq; iusti officij, seu iuste facti ratio est. sed quod etiam commune est, id magis proprio nomine iusta actio appellatur, quæ græcis est δικαιοσύνη. iustum officium autem, seu iuste factum, quod illi δικαίωμα dicunt, correctio & emendatio iniuriæ est. Quæ sint autem singulorum horum genera, & partes, & quot sint, & in quibus uersentur, posterius nobis erit uidendum.

8. Iam cum iusta & iniusta ea sint, quæ sunt à nobis exposita, tum & facit quisque iniuste, & iuste agit, cū sponte sua facit. Cum uerò inuitus: neq; iniuste facit, neq; iuste agit, nisi ex euentu. Ea enim agit, quibus euenit, ut iusta uel iniusta sint. Atqui iniuste factum, iustamq; actionē sponte & inuite agere definit ac terminat. Nam cum quis sponte sua agit, tum & uiuperatur, & iniuste factum est. Erit ergo aliquid iniustum, quod nondū erit iniuste factū, nisi cō accesserit, ut sponte egerit. sponte agi autē dico, quæ admodum & suprā à nobis dictum est, id quod quis in sua potest

potestate positum agit sciens, nec cum quem iniuria afficit, ignorans, nec quod quasi instrumento, nec cuius rei gratia: uerbi causa, quem uerberet, quare uerberet, cuius denique rei causa uerberet: atque illorum unumquodque fiat, neque ex euentu, neque ut ueluti si quis alicuius manu apprehensa alterum uerberet. at sponte non uerberauit is, cuius est manus, non enim in eo situm fuit. Fieri autem potest ut pater sit is, qui pulsatur: is qui pulsatur uero, illum esse hominem duntaxat, aut eorum aliquem, qui adsunt, sciat, patrem esse nesciat: eademque distinctio in eo cuius causa res agitur, adhiberi potest, in tota denique actione. Quod igitur ignoratur, aut cum minime ignoretur, tum uel in eius qui agit, potestate non est, uel ei uis offertur, id ab inuito agi dicitur. Nam multa sane eorum quae natura nobis offert, scientes et agimus, et patimur, quorum nihil nec sponte nostra, nec nobis inuitis fieri dicendum est, ut scire nescire, aut mori. In rebus iustis autem et quae atque in iniustis euenta locum habent. Nam si quis depositum reddiderit uel inuitus, uel metu coactus, is neque iusto officio fungi, neque res iustas agere dicendus est, nisi ex euentu: itemque qui necessitate coactus, et inuitus depositum non reddiderit, is ex euentu iniuriam facere, resque iniustas agere dicendus est. Eorum autem quae sponte aguntur, alia consilio capto agimus, alia consilio non capto. Consilio capto agimus, quae re deliberata: non capto consilio, quae re non deliberata agimus. Iam cum in societate generis humani tria sint damnorum genera: ea quidem peccata cum inscientia coniuncta sunt, cum quis aut quem minime existimauit, uulnerauerit, aut id quod non putauit, aut quo instrumento non putauit, aut cuius rei gratia non putauit, fecerit.

fecerit. nam aut se non vulneraturum, aut non hoc instru-
 mēto, aut nō hunc, aut nō huius rei causa, arbitratus est, ue-
 rū accidit non id cuius causa se facere existimauit, sed lō-
 gē aliud: uerbi gratia non ut uulneraret, sed ut pungeret,
 ferrum strinxit, aut eum quem non putauit, uulnerauit,
 aut nō ut uoluit. Cū igitur nec opinatō ⁵⁶ damnum illatum
 fuerit, infortunium nominatur. Cum autem non nec opina-
 tō quidem illud, sed tamen non malitiosē, peccatum est.
 peccat enim tum quisq; cum in ipso causę principiū inest:
 infortunatus est, cū principium extrā est. Vbi quis sci-
 eus uerō læsit alterum, sed sine deliberatione, iniuste fa-
 ctum est: uerbi causa quæcunque uel ab ira, uel ab alijs af-
 fectibus, qui cū aut necessarij sint, aut naturales, homi-
 nibus accidunt. Nam qui his impulsī lædunt alterum, &
 qui his peccant, iniuriam illi quidem faciunt, & eorum fa-
 cta sunt iniuste facta, nondum tamen propter hæc iniusti,
 neque improbi sunt. non enim malitiosē damnum illatum
 est. Cum autem consilio capto, & de industria, tū &
 iniustus & improbus est dicendus. Quapropter rectē quæ-
 per iram fiunt, ⁵⁷ non de industria facta iudicantur. non
 enim prior lædit is qui iratus facit: sed qui laceßiuit. Præ-
 terea non est controuersia de facto, sed de iure. Ob ⁵⁸ in-
 iustitię enim speciem animo obiectam ira commouetur.
 nanq; hic non de facto cōtrouersia est ut in rebus cōtrahen-
 dis inter eos qui contraxerunt, quorum necesse est alte-
 rum esse improbum, nisi obliti id faciant: sed de facto unū.
 & idem sentientes, de iure disentiunt, atque ambigunt.
 At qui insidiatus est, non ignorat factum. Itaque qui ab ⁵⁹
 irato læsus est, iniuriam se accepisse putat: qui iratus læ-
 sit, nullam se fecisse iniuriam existimat. Quod si consultō

damnum inferat, iniuriam facit: & qui his iniurijs inferēdis iniurius est, iniustus est, cum uel à proportionē, uel ab æqualitate discesserit: itēque iustus est tum cum consulto iuste agit. Iuste agit autem si modo sponte & uoluntate sua agat. Eorum autem quæ inuitē fiunt, alia uenia digna sunt, alia non item. quæcunque enim non solum inscientes, sed etiam per inscientiam peccant homines, ijs uenia debetur: quæcunque uerò non propter inscientiam peccant, sed quanuis inscientes, tamen perturbationibus nec naturalibus nec humanis incitati, ueniam non merentur.

[Dubitare autem possit aliquis, satisne distinctē de accipiēda & faciēda iniuria à nobis disputatum sit. Ac primum quidem utrū ita se res habeat, ut dixit ⁶⁰ Euripides, cuius hæc sunt in primis absurda. Matrem ut meā necauerim dicam breui: Volens uolentem uel uolentem non uolens: An possit quisquam uerē iniuriam sua uoluntate accipere, nec ne: an potius omnis inuitō fiat iniuria, quemadmodum & quisquis iniuriam facit, sponte facit: & num quisq; iniuriam accipiat, uel hoc uel illo modo, quemadmodum iniuriam quisq; sua uoluntate facit: an una sit quam quis sua sponte, altera quam inuitus accipit: eademq; sui iuris ⁶¹ obtinendi ratio sit. quisquis enim iuste agit, sponte agit. itaque consentaneum est utroque similiter inter se opponi iniuriam accipere & ius suum obtinere, ut utrunque uel sponte perferatur, atq; obtineatur, uel inuitē. Sed absurdum uideri possit etiam in suo iure obtinendo, si omnis qui ius suum obtinet, sponte obtineat. Nonnulli enim ius suum obtinent non sua uoluntate. nam hoc quoq; cuiuspiam dubium esse possit, utrū quisquis aliquid iniusti pertulit, iniuriam accepisse dicendus sit, an uerò ut in agendo, sic se res habeat etiam in perpetiēdo.

Fieri enim potest ut quis ex euentu in utrisq; iuris sit parriceps. Quod idem in rebus iniustis perspicuum est. Non enim idem est res iniusta agere, atque iniuriam facere, neque res iniustas perferre, atq; iniuriam accipere: idēq; de re iusta agenda, & de iure suo obtinendo sentiendum. Nam fieri non potest, neque ut quisquam iniuriam accipiat, nisi sit qui faciat, neque ut ius suum obtineat, nisi sit qui iuste agat, iustiq; iudicis munere fungatur. Quod si simpliciter iniuriam facere est alicui sponte sua nocere: sponte autem facere est scientem & cui, & quo, & quomodo noceas: incontinens autem sponte sua sibi ipse nocet: ergo & sponte sua iniuria afficietur, & accidere poterit, ut quis se ipse iniuria afficiat. At hoc est unum ex ijs quæ dubitantur, accidere ne possit ut quis sibi ipse iniuriam faciat. Præterea sponte sua aliquis propter incontinentiam suam ab altero⁶⁷ eius uoluntate damno affici possit: itaq; fieri poterit, ut quis sponte sua iniuria afficiatur, aut non est recta definitio, illisq; uerbis nocere scientem & cui, & quo, & quomodo noceas, addenda sunt hæc, contra illius uoluntatem. Damno igitur sua sponte quispiam affici, resq; iniustas perferre & perpeti potest, iniuriam autem accipere non potest: omnino enim uult nemo iniuriam accipere, ac ne incontinens quidem: sed præter suam uoluntatem agit: nemo enim id existimandus est uelle, quod non arbitretur esse bonum. At incontinens id quod agendum esse non putat, agit. Neque uero qui dat sua, quemadmodum scribit Homerus Glaucum Diomedæ dedisse Aurea dat pretio arma boues æquantia centum: Aerea fert nubi loq; nouem meliora iuuenis, iniuria afficitur. in eius enim potestate est dare, aut non dare. At iniuriam accipere

re non est in eius, qui accipit, potestate situm, sed adst
 is oportet qui iniuriam faciat. Iniuriam igitur sponte ac
 cipere neminem ex his intelligi potest. Sed ex ijs quæ pro
 posuimus, duo nobis sunt explicanda, utrum is iniuriam fa
 ciat, qui plus alicui⁶³ tribuit præter eius meritum ac di
 gnitatē, an is qui plus consecutus est: & utrum fieri poss
 sit, ut quis sibi ipse iniuriam faciat. Nam si probari potest
 id, quod priore loco dictum est, eum qui distribuit, facere
 iniuriam, non eum qui plus obtinuit: si quis plus alteri,
 quam sibi, tribuat sciens, & sua uoluntate, id quod mo
 desti homines facere consueuerunt: (nam uir bonus de suo
 iure libenter et facile alijs concedere solet) hic se ipse in
 iuria afficere uidebitur. an. ne hoc quidem simplex est?
 Nam plus sibi alterius boni, si casus ita tulit, uendicauit,
 ueluti gloriæ, aut eius⁶⁴ quod absolute honestum est. Præ
 terea ex⁶⁵ definitione faciendæ iniuriæ, hoc dissoluitur. Ni
 hil enim ei accidit præter ipsius uoluntatem. Quare non
 ideo iniuria afficitur, sed ut hoc demus, damno afficitur,
 duntaxat. Perspicuum autem etiam illud est eum quidē, qui
 plus distribuit, facere iniuriam, sed eum, qui plus obti
 net, non semper. Non enim is, in quo id inest, quod iniu
 stum est, iniuriam facit, sed in quo ut sponte hoc faciat,
 hoc est à quo actionis principium proficiscitur: quod sanc
 est in eo qui distribuit, non in eo qui capit. Præterea quo
 niam facere multis modis dicitur, quoniamq; dici possunt
 inanimata quodammodo interficere, & manus, & seruus
 domini iussu: non faciūt illa iniuriam, sed res iniustas. Præ
 terea si quis ignorans iudicauit, quod ad ius legitimum at
 tinet, neque facit iniuriam, neq; iudicium iniustum est, sed
 est ueluti iniustum. Nam ius legitimum aliud est ab illo pri
 mo

mo & naturali. Quod si sciens iniuste iudicauit, iam ipse quoque plus consecutus est, uel in eo quod gratiam iniit ab altero, uel in eo quod inimicitias suas ultus est. Perinde igitur est ac si quis iniurie factae sit socius ac particeps: & is qui propter hanc iniuste iudicauit, plus obtinere intelligitur. nam & qui agrum alteri adiudicauit, is non agrum, sed pecuniam accepit. Homines autem in sua potestate positum esse putant iniuriam facere, eoque facile esse iustum esse: sed non ita est. Nam cum uicini uxorem habere, & alterum uerberare, & manu pecuniam largiri, tum facile est, tum in eorum, qui faciunt, potestate situm est: sed sic affectos hanc facere, neque facile, neque in eorum potestate situm est: itemque iura & iniurias nosse, nullius sapientiae esse putant, quia ea de quibus loquuntur leges, intelligere difficile non est: Verum hanc non sunt iusta, nisi ex euentu, sed cum certo quodam modo & aguntur & distribuuntur, tum iusta sunt. Hoc autem maius opus est, quam res salubres cognoscere. nam illic quoque mel, uinum, elleborum, uisionem, & sectionem cognoscere facile est: sed quomodo, & cui, & quando ad sanitatem⁶⁶ adhibenda sint, scire, ita magnum & operosum est, ut medicum esse. Propter hanc eandem causam non minus iusti, quam iniusti hominis esse putant iniuriam facere, quia iustus non minus quam iniustus, immo uero magis, unumquodque horum agere possit. Nam & illum cum aliena uxore rem habere, & alterum uerberare, & uirum fortem clypeum abijcere, & uerso tergo in utranuis partem currere posse dicunt. Atqui ignauum esse, & iniuriam facere non est hanc facere, nisi ex euentu, sed sic affectum facere: quemadmodum mederi & sanare non est se-

care, aut non secare, medicamento purgare aut non purgare, sed sic affectum hæc præstare. In his autem iura locum habent inter quos eorum quæ absolutè bona sunt, communitas est, & quibus horum nimium & parum interuenire potest. Alijs enim non est eorum nimium, ut fortasse dijs: alijs nulla prorsus eorum pars utilis est, scilicet hominibus insanabilibus, & omni uitiorum genere contaminatis, sed omnia nocent: alijs aliquatenus utilia sunt, atque hoc humanum⁶⁷ est. [Sequitur ut de æquitate & de iō. æquo bono dicamus, quam rationem æquitas ad iustitiam, quam æquū bonū ad ius habeat. namque qui propius⁶⁸ intuentur, ijs neque ut idem omnino, neque ut aliud genere uidetur: & interdum æquum bonum laudamus, eumque uirum qui æquus bonus est. Itaque cum laudare uolumus, etiam hoc nomen ad alia transferimus pro bono æquius melius usurpantes. quo quidem id, quod æquius melius sit, melius esse significamus. interdum ijs, qui rationem sequuntur, absurdum uidetur, æquum bonum, si sit quiddam unū à iure diuersum, esse laudabile. nam uel ius⁶⁹ non est bonum, uel æquum bonum non est bonum, si à iure aliud ac diuersum est, uel si utrunque bonum est, idem est. Omnis igitur de æquo bono quæstio ex his propemodum causis nascitur. sed hæc quodammodo bene habent omnia, nec quicquam est quod secum pugnet. nam cum æquum bonum iure quodam melius sit, tum ipsum ius est, neque ita iure melius est, ut sit aliud quoddam genus. idem ergo est ius, & æquum bonum. Cumque ambo sint bona, melius est æquum bonum. Sed hinc nata dubitatio est, quod quanuis æquum bonum ius sit, non est tamen ius lege constitutum, aut legitimum, sed iuris legitimi correctio. Cuius rei hæc causa est

est, quod lex omnis generalis est. De quibusdam autem rebus uniuersè et generaliter rectè præcipi non potest. Itaq; quibus in rebus legis uocem uniuersam ac generalem esse necesse est, id autem non satis rectè fieri potest; id sumit lex quod plurimum solet euenire, quanuis in hoc peccari satis intelligat. nec tamen ideo minus recta est. Non enim culpa legis est, neq; eius qui legem tulit, sed naturæ rerum. Earum enim rerum, quæ sub actionem cadunt, talis materia est. Cum igitur lege generaliter locuta, aliquid euenit postea præter genus illud uniuersum: tunc par est, quâ prætermisit aliquid lator legis, et peccauit in eo quod absolutè locutus est, id quod deest, quodq; omissum est, corrigere, quod lator legis, si adesset, ita loqueretur, et de quo 7° legem tulisset, si præsciuisset. Itaq; cum æquum bonum ius sit, tum quodam iure melius est, non eo quod absolutè ius est, sed eo peccato, quod ex simplici et generali sermone natum est. Denique hæc æqui boni uis ac natura est, ut legis correctio sit, quâ aliquid ei deest, propterea quod generaliter loquitur. Hæc enim causa est cur non omnia lege sint comprehensa, quod de quibusdam lex ferri non possit. plebiscito igitur opus est. Rei enim non definitæ infinita quoq; regula est, ut structuræ Lesbiæ regula plumbea est. nam ad lapidis figuram torquetur et inflectitur, neque manet eadem: sic et populi scitum ad res quotidianas accommodari et transferri solet. Quid sit igitur æquum bonum, quid ius, quo deniq; iure melius, ex his perspicuum est. Ex hoc autem etiam apparet, quis sit uir æquus et bonus. nam qui consilium huiusmodi cepit, ut hæc sequatur, ad eaq; ipsa agēda aptus est, et qui nō est iuris interpres in sua causa durior, neq; in deteriore pars

tem propensus, sed de suo iure concedit potius, etiam si legis auxilio nitatur, is est equus bonus: & hic habitus æquitas appellatur, quæ iustitia quædam est, non alius quidam habitus. ¶ Ex ijs quæ dicta sunt, perspicuum est, ii. utrum fieri possit, ut quis sibi ipse faciat iniuriā, nec ne. Nā quæ ex omni uirtute legibus constituta sunt, ea in iuribus sunt habenda: uerbi gratia, non iubet lex se ipsum interficere, et quæ non iubet lex, uetat. Præterea cum aliquis contra legem nocet alteri, nullo ab eo incommodo accepto, sponte facit iniuriam. Sponte autem facit, qui sciens cui, & quō faciat, iniuriam facit. At qui ira impulsus sibi ipse mortem consciscit, hoc sponte facit contra rectam legem, quod lex non permittit. Iniuriam igitur facit: sed cui? certē ciuitati. Sponte enim hunc casum subit, ac perfert, cum iniuria nemo sponte afficiatur. Itaq; & cum multat ciuitas, et ignominia afficitur is, qui se ipse 72 exanimauit, ut qui ciuitatem iniuria affecerit. Præterea 73 ex eo quod iniustus est is, qui iniuste facit tantum, & non prorsus improbus, fieri non potest, ut quisquam sibi ipse iniuriam inferat. hoc enim aliud est ab illo. nam iniustus ita quodammodo improbus est, ut ignauus, non ut is qui omni genere improbatiss sit affectus. Itaq; ne hac iniustitia quidē sibi iniuriam facit: alioqui idem eidem adimi simul, & accedere posset: quod fieri nullo modo potest, sed semper in pluribus ius & iniuriam esse necesse est. præterea iniuriā facere cum à uoluntate & consilio proficiscatur, tum etiā tempore prius est. Nam qui malo accepto parem refert iniuriam, facere non uidetur. At qui se ipse interimit, eadem ipse & patitur simul, & facit. Deinde acciperet aliquis sponte sua iniuriam. His accedit quod nemo sine singulis

gulis iniuriarum generibus, iniuriam facit. At uxorem suam nemo adulterat, nemo parietem suam perfodit, nemo rei suae furtum committit. Postremo refellitur hoc in summa, sibi quenuquam iniuriam facere, ex ijs quae⁷⁴ à nobis distincta & decisa sunt, nempe neminem sponte sua iniuriam accipere. Iam uero minime illud quidem obscurum est, utrumque esse malum accipere & facere iniuriam. alterum enim minus, alterum plus medio obtinere est: quod⁷⁵ quidē similem rationem obtinet, atque in medicina id, quod ad bonam ualitudinem pertinet: in arte autem corporum exercendorum id, quo firma corporis constitutio comparatur. ueruntamen deterius iniuriam facere est. Namque iniuriam facere cum uitio coniunctum, & uituperandum esse dicebamus: & cum uitio quidem uel perfecto atque integro, & quod simpliciter tale est, uel eo quod ei finitimum est. Non enim quicquid sponte fit, coniunctum cum iniustitia est. accipere iniuriam autem uitio & iniustitia uacat. per se igitur leuius malum est accipere iniuriam, quamuis ex euentu grauius esse nihil prohibeat. sed de hoc ars non laborat. Quin lateris dolorem pedis offensione semper esse dicit morbum grauiorem, & tamen ex euentu pedis offensio morbo lateris maius malum poterit esse: ut si cui offenso pede contigerit, ut propterea quod ceciderit, capiatur ab hostibus & occidatur. Ex translatione autem & similitudine quadam sermonis poterit esse quadam non ipsi secum, sed sui partium aliquibus iuris communitas, uerum non omnis iuris, sed uel eius quo dominus infernum, uel eius quo paterfamilias, in familiam suam uti solet. His enim rationibus ea pars animi, quae rationis est particeps ab ea distat, quae ratione uacat. Ad quae si aspe-

ctum

etum referamus, uidetur quoq; homini in se ipsum iniustitiae locus esse, quia fieri potest, ut in his partibus aliquid à suis appetitionibus alienum ac diuersum perferat. Itaque inter animi partes, ut inter eum qui praest, et eum qui paret imperio, ius aliquod intercedere uidetur. de iustitia igitur, alijsq; uirtutibus, quae ad morales pertinent, cum hac distinctione sic à nobis sit explicatum.

Liber sextus.

QUONIAM autem supra diximus medium esse deligendum, non nimium, neque parum: medium autem ita esse, ut recta ratio praescribit, de hoc distinctius disseramus. in omnibus enim, quos dixi, habitibus, quemadmodum et in alijs rebus, scopus aliquis inest, quem spectans is qui rationis est particeps, intendit aliquid, et remittit: finisq; ac terminus aliquis est medioeritatum, quas inter nimium et parum interiectas esse dicimus, rectae rationi cōsentaneas. quod cū ita dicitur, est illud quidem uerum, sed non satis apertum. namq; in ceteris studijs, atque exercitationibus, in quibus scientia aliqua uersatur, licet hoc quidem uerè dicere neque plus, neque minus laboris, aut desidia, quam res postulet, suscipiendum esse, sed omnia mediocriter, et ut recta ratio praescribit, esse facienda: uerū qui hoc tantum perceptū et cognitū habeat, nihil eo amplius sciat: exēpli causa, si quis quæret qualia alēdo et curādo corpori sint adhibenda, respondeat, quae ars medendi praecipit, et ut is, qui ea peditus est, praecipit. Quapropter etiam in habiti-

bus

bus animi non solum hoc esse ³ uerè dictum, sed etiam distinctum atque explicatum esse oportet, quæ sit recta ratio, quæq; eius definitio. Atque animi quidem uirtutes ita distribuimus, ut alias morum, alias cogitationis esse dicemus. Eas igitur, quæ ad mores pertinent, explicauimus: de ceteris autem tum disseramus, cum pauca fuerimus de animo locuti. Dictum est supra duas esse animi partes, alteram rationis participem, expertem alteram. Nunc item eius partis, quæ ratione prædita est, facienda eodem modo diuisio est. Atq; hoc positum sit, duas esse animi partes ratione præditas, unam qua res eas cernimus, quarum principia aliter sese habere non possunt, alteram qua eas, quæ hoc uel illo modo possunt euenire. Ad ea enim quorum non est idem genus, intelligenda, partium quoque animi ^{etiam} quæ ad utrumque apta sit natura, oportet genere differre, si quidem ⁴ eis ex similitudine quadam, atq; affinitate cognitio comparatur. Appelletur autem harum altera, pars in qua uis inest sciendi, altera quæ ad ratiocinandum ualeat. Nam cōsultare & ratiocinari eadem sunt. Iam uerò nemo de ijs consultat, quæ aliter euenire non possunt. Itaque ea quæ ad ratiocinandum ualeat, una quædam pars est eius animi partis quæ ratione prædita est. Intelligendum igitur est utriusque harum partium quis optimus sit habitus. Hic enim utriusque uirtus est. At uirtus ad suum quæque opus pertinet. [Tria autem sunt in animo quæ actionis & ueritatis dominatum obtinent, sensus, mens, appetitus. quanquam ex his tribus sensus nullius actionis principium est. Quod ex eo perspicuum est, quod tametsi bestia sensu sint præditæ, actionis tamen communionem non habent. Quod est autem in cogitatione affirmatio

matio & negatio, hoc est in appetitu rei alicuius persecutio et fuga. Quare quoniam uirtus quæ ad mores pertinet, habitus est ad consilium capiendum expeditus: consilium autem appetitus est ad consultationem accommodatus, idcirco si consiliū bonum esse uolumus, oportet & rationem esse ueram, & appetitum rectum, eademq; & illam affirmare, & hunc persequi. Hæc igitur cogitatio & ueritas ad agendum ualeat. Cogitationis autem eius, quæ ad res contemplandas, non ad agendas, neque ad faciendas ualeat, præstantia & uitium, est uerum & falsum. Omnis enim potestatis cogitandi hoc propriū opus ac munus est. Agendi autem & cogitandi potestatis opus est ueritas conspirans & congruens cum appetitu recto. Actionis igitur principium consilium est, principium⁵ inquam unde motus proficiscitur, non cuius gratia res agitur. Consilij autem capiendi principium est appetitus & ratio ea, quæ finem aliquem sibi propositum habet. Quocirca neque sine mente & cogitatione, neque sine habitu⁶ eo, qui ad mores pertinet, cōsiliū esse potest. nam neque bona perfectaq; actio, neque ei contraria, sine cogitatione & moribus constare potest. cogitatio⁷ autem ipsa nihil mouet, nisi ea quæ alicuius rei gratia comparata est, & quæ ad agendum est idonea. Hæc enim⁸ etiam ei, quæ ad efficiendum ualeat, præest. Nam quisquis⁹ aliquid efficit, alicuius rei singularis causa efficit: neque absolute id quod efficitur, finis est, sed ad aliquid refertur, & alicuius est. quod idem de eo, quod sub actionem¹⁰ cadit, dici non potest. actionis enim ultimū est perfecta actio, id est res bene gesta. Consilium itaque aut mens est ad appetendum excitās, aut appetitus cogitandi uim habens. principiiq; tale homo est.

Appetitus¹⁰ aut uultus
mi est.

est. Nullius autem rei iam factæ cōsiliū capi potest: Verbi gratia, nemo consiliū¹¹ capit illum euertere. nam neque de re præterita deliberat quisquam, sed de futura, & ea quæ fieri potest. Quod factum est autem ut sit infectum, fieri non potest. Itaque rectè Agatho Hoc natiue duntaxat negatum ipsi Deo est, Quæ facta sunt infecta posse reddere. Quocirca ambarum animi partiū quæ ad cogitandum ualent, opus est ueritas: Qui igitur habitus efficiunt ut utraque pars uerum enuntiet, ij sunt
3. utriusq; uirtutes. [Principio igitur altius repetito de ijs rursus copiosius disseramus. Ac sint sanè quinque numero, quibus animus uerum enuntiat uel aiendo, uel negando, ars, scientia, prudentia, sapientia, mens, siue intelligentia. namq; existimatione¹² & opinione ut mentietur animus, euenire potest. Ac scientia quidem quid sit, ex hoc perspicuum esse potest, (si rei ueritatem subtiliter exquirere, non similitudines consuetari uolumus) quod omnes existimamus, ut id quod scimus, aliter se habeat; euenire non posse. Quæ autem sese aliter habere possunt, ea cum longè¹³ à conspectu remota sunt, sint nec ne sint, obscurum est. Ergo quod scientia comprehendi potest, necessario est. ex quo efficitur ut æternum sit. nam quæ necessario¹⁴ sunt simpliciter, ea sunt æterna omnia. Aeterna autem quæ sunt, ea neq; unquam orta sunt, neq; interire possunt. Præterea scientia omnis sub doctrinam cadere uidetur, & quicquid sub scientiam cadit, discendo percipi potest. Iam uerò ex quibusdam rebus antè cognitis omnis doctrina gignitur, quemadmodum in analyticis dicebamus. Alia enim inductione, alia ratiocinatione comparatur. Atque inductio¹⁵ quidem principium est; etiam
uni-

uniuersorum. ratiocinatio autem principijs uniuerſis conſtat. Sunt ergo principia aliqua ex quibus conſtituitur ratiocinatio, quorum non eſt ratiocinatio. eſt igitur eorum ²⁶ inductio. Scientia ergo habitus eſt ad rem demonſtrandam idoneus, & cetera omnia quæ in analyticiſ ad definitionem addidimus. Cum enim rem ita eſſe, quodammodo credit aliquis, & nota ſunt ei principia, tunc ſcire dicitur. Quod ſi non erunt conſuſione notiora: ex eueniunt partem ſcientiam habebit. Ac de ſcientia quidem cum hac diſtinctione à nobis dictum ſit. ¶ Eorum autem quæ aliter 4. euenire poſſunt, aliud eſt quod ſub effectiōnem cadit, aliud quod ſub actionem. Differt autem ab actione effectio, de quibus & libri populariter, neq; admodum enucleatè à nobis ſcripti, quos *ἐκ τῶν κοινῶν* appellamus, fidem facere nobis debent. Itaq; & habitus cum ratione coniunctus ad agendum idoneus ab eo differt, qui cum ad efficiendum ualeat, cum ratione coniunctus eſt, neuterq; ab altero continetur. Nam neq; actio effectio, neq; effectio actio eſt. Quoniam autem ars edificandi ars quedam eſt; atq; idipſum quod habitus quidam cum ratione cōiunctus ad efficiendum idoneus; neq; ars ulla eſt quæ non ſit habitus cum ratione coniunctus ad faciendum idoneus, neq; ullus talis habitus eſt, qui non ſit ars: idem erunt ars & habitus ad faciendum idoneus cum uera ratione coniunctus. Ars autem omnis in origine ²⁷ & molitione rei occupata eſt, idq; molitur & ſpectat, ut aliquid fiat eorum, quæ eſſe & non eſſe poſſunt, quorumq; principium in eo qui facit, non in eo quod fit, poſitum eſt. Nam neq; eorum quæ neceſſariò uel ſunt uel fiunt, ars eſt, nec eorum quæ natura conſtant. Hæc enim in ſe ipſis incluſum habent principium. Quoniam au-

tem effectio & actio inter se differunt, necesse est artem effectiois esse, non actionis: in iisdemq; rebus quodammodo ars & fortuna uersantur, quemadmodum ait & Agatho, Fortuna ut artem, sic & ars fortunam amat.

Ars igitur (ut dictum est) habitus est quidam cum uera ratione coniunctus ad efficiendum idoneus. Inertia¹⁸ contra habitus cū ratione falsa coniunctus ad efficiendum idoneus in eo, quod aliter euenire potest, occupatus.

5. De prudentia autem sic optime cognoscemus, si quos prudentes appellemus, perceperimus. Ac prudentis quidem esse uidetur in ijs quæ sibi bona ex exusu sunt, nō singillatim, uerbi gratia quænam ad bonam ualeitudinem, aut ad uires, sed uniuersè, quæ ad bene beatèq; uiuendum cōducant, bene consultare posse. Cuius rei argumentū est, quod prudentes in re aliqua dicimus eos, qui bene ratiocinando quomodo ad honestum finem perueniant, assequuntur in ijs, quæ arte non continentur. Quocirca qui ad cōsultandum ingenio ualeat, is prudens omnino iure poterit appellari. Consultat autem ijs de rebus nemo quæ aliter sese habere, quæ uē ab ipso agi non possunt. Quare si scientia omnis cū demonstratōne coniuncta est, & si quorū principia aliter sese habere possunt, eorum non est demonstratio, (omnia enim¹⁹ sese aliter quoq; habere possunt) de ijs deniq; quæ necessario sunt, cōsultari non potest: neque scientia, neque ars, erit prudentia: scientia, quia quod sub actionem cadit, sese aliter habere potest: ars, quia²⁰ aliud actionis, aliud effectiois est genus. Restat igitur ut ea sit habitus cum ratione uera coniunctus ad agendum idoneus in ijs occupatus quæ homini bona & mala sunt. Effectiois enim²¹ aliud quàm effectio finis est: actionis ue-

rō²² non semper alius ab actione. Est. v. ipsa res bene ge-
 sta seu perfecta actio actionis finis. Ac propter hanc cau-
 sam Periclem, ceterosq; tales viros, prudentes esse arbi-
 tramur, quod ea quæ sibi, hominumq; generi bona sunt,
 dissipare, ac providere possunt: quales esse putamus eos,
 qui rei familiaris tuendæ, reiç publicæ administrandæ pe-
 riti sunt. Ex qua nomen inuenit apud græcos temperan-
 tia, quam illi appellant σωφροσύνην tanquam prudentiæ
 conservatricem. Talem enim existimationem tuetur &
 conservat. Non enim omnem existimationem corrumpit,
 neque pervertunt dolor & voluptas, exempli causa, trian-
 gulum duobus rectis partibus angulos habere, aut non habe-
 re: sed eas duntaxat, quæ ad id, quod sub actionem cadit,
 pertinent. Eorum enim quæ²³ sub actionem veniunt, prin-
 cipia sunt eæ res, quarum rerum gratia suscipiuntur actio-
 nes. statim autem ut quis voluptate aut dolore corruptus
 est, ei principij videndi facultas eripitur, neque is animo
 cernere potest se huius rei causa, & propter hanc causam
 omnia optare, atque agere oportere. Vitium enim prin-
 cipij delendi ac perimendi vim habet. Quapropter neces-
 se est prudentiam²⁴ habitum esse cum ratione vera coniū-
 ctum, ad agendum idoneum, in bonis humanis occupatum.
 Artis porro virtus & præstantia est aliqua, prudentiæ au-
 tem nulla. Et qui sua voluntate in arte titubavit, atque of-
 fenderit, ei est antefrendus, qui inuitus: in prudentia con-
 trā deterior est is, qui sponte sua offenderit, quemadmo-
 dum & in virtutibus. Perspicuum igitur est eam, virtutem
 esse quandam, non artem. Cum sint autem duæ animi par-
 tes rationis participes, eius partis quæ ad opinandū valet,
 virtus est prudentia. In ijs enim quæ aliter sese habere pos-
 sunt

sunt, & opinio et prudentia uersatur. Sed nec habitus²⁵ est cum ratione coniunctus tantum. Idq; ex eo perspicui potest, quod huiusmodi habitū delere pōt obliuio, nō pōt prudētiā.

6. Quoniam autem scientia existimatio est de rebus uniuersis, ijsq; quæ necessariō sunt, quoniamq; rerum quæ sub demonstrationē cadunt, omnisq; scientiæ sunt aliqua principia: (cum ratione enim coniuncta scientia est) consentaneū est principij earū rerū, quæ scientia comprehēdi possunt, neq; scientiam esse, neq; artem, neque prudentiam. Nam quod scientia comprehēdi potest, demonstrari quodque potest: ars autem & prudentia in ijs rebus uersantur, quæ sese aliter possunt habere. Ne sapientia quidem horum esse potest. Sapientis est enim nonnullarum rerū demonstrationem expedire posse. Si igitur nihil est, quo uerum enuntiemus, nunquamq; mentiamur tū in ijs rebus, quæ non possunt aliter sese habere, tū in ijs quæ possunt, præter scientiam, prudentiam, sapientiam, & mentem, seu intelligentiam: nullum²⁶ autem ex his tribus, principiorum esse potest (tria dico prudentiam, sapientiam, scientiam) relinquitur ut mens sit principiorū.
7. Sapientiā autem in artibus, ijs attribuimus, qui cuiusq; artis sunt peritissimi, ut Phidiam sapientem lapidum sculptorem, Polycletum statuarum fictorem dicimus, nihil hīc aliud per sapientiam, quā artis uirtutem significantes. Nonnullos autem uniuersē sapientes esse arbitramur, non singillatim, neq; alia in re ulla sapientes, quemadmodum ait Homerus in²⁷ Margite Hic neque fossor erat, nec arator munere diuū, Nec sapiens ulla in re alia. Quapropter perspicuum est scientiarum omnium limatissimam & absolutissimam esse sapientiam. sapientem igitur oportet non ca-
- K solū

solum intelligere, quæ ex principiis colliguntur, sed etiam
 in principiis uersantem de ijs uerè loqui, uereq; sentire.
 Itaque sapientiam ²⁸ dicere licebit esse tum mentem, tum
 scientiam, ac scientiam quidem rerum honoratissimarum,
 quasi capitis instar obtinentem. Absurda sit enim eius sen-
 tentia qui scientiam civilem aut prudentiam, omnium opti-
 mam esse putet, nisi forte rerum omnium quæ in mundo
 sunt, homo sit res una præstantissima. Quod si salubre ac
 bonum aliud est hominibus, aliud piscibus: album autem
 & rectum semper est idem: idem profectò semper esse di-
 cent omnes id, quod sit sapientia præditum, prudens aliud
 & diuersum. Quod ²⁹ enim singulis in rebus pro cuiusque
 rei natura præstantiam seu bonitatem actionis perspicit, id
 prudens esse dixerint, & eas res huic commiserint. Itaque
 & bestias quasdam prudentes esse dicimus eas, quæ rerum
 ad uitam necessariarum providendarum facultatem habea-
 re uidentur. Civilem autem scientiam non esse idem, quod
 sapientiam, minimè obscurum est. Nam si eam sapientiam
 esse dicent, quæ in suis cuique emolumentis comparandis
 sit occupata, multæ reperientur sapientiæ. Non enim una
 est quæ uersetur in omnium animantium bono, sed in singu-
 lis alia atque alia, nisi forte omnibus, quæ sunt in rerum
 natura, etiam medicina una est. Neque uerò quicquam ad
 rem attinet, quod homo reliquorum animalium quiddam
 sit quàm optimum. Sunt enim & alia homine multo diui-
 niora natura, ut ea quæ omnibus maxime sunt in conspe-
 ctu, ex quibus hic mundus coagmentatus est. ex ijs igitur
 quæ diximus, perspicuum est, sapientiam esse earum re-
 rum, quæ sunt honore dignissime natura, scientiam et mē-
 tem, siue intelligentiam. Quocirca Anaxagoram, Thale-
 tem,

tem, ceterosq; tales uiros sapientes quidem esse dicunt, prudentes uero minime, cum uideant eos, quæ sibi utilia sint, ignorare. Atque eos fatentur recondita atq; eximia quædam, & admirabilia, & difficilia, & diuina tenere, sed inutilia, quia humana bona non quærunt. Prudentia uero in rebus humanis, ijsq; de quibus consultari potest, uersatur. Prudentis enim maxime hoc proprium munus esse dicimus, bene consultare. De ijs autem consultat nemo, quæ aliter sese habere non possunt, neque de ijs quorum non est finis id bonum, quod sub actionem cadit. Plane autem consultator is bonus est, qui id, quod homini est eorum, quæ sub actionem cadunt, optimum, ratione consequi, & explicare potest. Neque uero rerum uniuersarum modo prudentia est, sed debent etiam esse notæ res singulares. Ad agendum enim idonea est. In rebus singularibus autem omnis actio uersatur. Itaque cum hic inscij non nulli scientibus ad agendum sint aptiores & compositiores, tum in alijs rebus ijs, qui sunt usu periti. Nam si quis sciat carnes leues esse ad concoquendum faciles, & salubres, leues autem quæ sint ignoret, bonam ualetudinem non efficiet, sed is potius efficiet, qui auium carnes sciet esse leues & salubres. Prudentia autem in agendo posita est. Danda igitur opera est ut uel utranque cognitionem habeamus, uel hanc potius, quam illam. Erit autem hic quoque princeps quædam & quasi

8. familiam ducens cognitio. ¶ Ciuilis scientia autem & prudentia sunt illæ quidem idem habitus, sed natura quæ sunt tamē, nō est eis eadē. Atq; eius sciētiae, quæ ad ciuitatē pertinet, altera pars est tanquā princeps & domina prudentia, quæ est legum scribendarum ratio & facultas: altera quemadmodum singularia, communi nomine ciuilis appellatur,

latur, cuius omnis opera, in agendo, & consultando consumitur. Populi scitum enim aliquid est quod sub actionem cadit, tanquam ³⁰ extremum. Itaque hos solos rempublicam administrare dicunt. hi enim soli, ut operarij quidam, in rebus gerendis uersantur. Ea autem etiam uidetur esse prudentia maxime qua³¹ sibi quisque, & uni prospicit: & hæc communi nomine appellatur prudentia. Illarum autem alia rei familiaris tuendæ & curandæ ratio, alia scientia legum ferendarum, alia ciuilis. Atque huius pars altera ad consultandum pertinet, ad iudicandum altera. Genus igitur quoddam cognitionis esse uideatur sibi scire, sibiq; sapere. Sed huius differentie sunt multe. Ac uidetur sanè is qui sua, quæq; ad se pertinent, habet cognita, & in eis uersatur, prudens esse. At ij qui ad remp. se contulerunt, multarum actionum ³² studio, rerumq; alienarum cura distinctentur. Iccirco & ³³ Euripides, Prudentem enim quis me putet mortalium, Cui suppetebat absque ullo negotio In totius turba numerato exercitus Sortem parem obtinere sapientissimo. Præstantiores nanque & eos, qui pluribus se rebus implicant, malè odit Iupiter. Quærun enim uiri prudentes id quod sibi bono est, idq; unum agere se arbitrantur oportere. Ex hac igitur opinione natum est hos esse prudentes. atqui suum negotiū agere sine rei familiaris, rei q; publicæ cura fortasse nemo possit. Præterea quomodo suum quisque negotium gerere debeat, obscurum est, et res eget consideratione. Cuius rei hoc argumentum est, quod iuuenes & geometræ, & mathematici, & talibus disciplinis eruditi fiunt, prudentes non fiunt. Causa hæc est quod in rebus singularibus prudentia uertitur, quarum cognitio usu comparatur. Adoles-

scens

scens autem usum rerum non habet, quippe quem temporis longinquitas sit allatura. Nam hoc quoque consideratione dignum est, quamobrem puer mathematicus effici possit, sapiens aut physicus non possit. An quod illa à materia diuulsa atque abstracta sunt: horum principia ex usu & experientia nascuntur? & quod his non assentiuntur, neque fidem habent iuuenes, sed ea dicunt tantum: quid sint illa autem non est obscurum. Præterea quicquid in consulando peccatur, uel ad res singulares pertinet, uel ad uniuersas. Nam uel omnes aquas graues, esse insalubres, uel hanc ³⁴ esse grauem. Prudentiam autem non esse scientiam perspicuum est: extremi enim est, ut dictum est. Tale enim est id quod sub actionem cadit. Menti igitur seu intelligentiæ opponitur. Mens enim est eorum terminorum, quorum ratio afferri non potest. Prudentia extremi, quod non scientia, sed sensu percipitur, non illo cui ³⁵ propriæ sunt attributæ qualitates, quas sentiat, sed eo quo sentimus hoc extremum in mathematicis esse triangulum. Nam illic quoque insistit. ueruntamen ³⁶ prudentia sensus est potius. Illius autem ³⁷ alia forma, aliaq; notio est.

9. Querere autem & consultare inter se differunt. Nam consultare certè querere est. Sed de bona consultatione, ³⁸ quid sit, distinctione adhibita uidendum est, utrum scientia aliqua sit, an opinio, an bona coniectura, an aliud quoddam genus. Ac primum sanè nō est scientia. Nā de ijs quæ sciuntur, queri non solet. At bona consultatio, consultatio quædam est: et qui aliqua de re consultat, quærit & ratiocinatur. Iam uerò neque coniectura esse potest. nam cum bona coniectura sine ratione fiat, tum celebritate in ea opus est. In consultando autem multum tem-

poris consumitur, aiuntq; id de quo consultaueris, celeriter esse agendū, sed spīse lenteq; consultandum. Præterea aliud est sagacitas, ³⁹ siue acumen, aliud bona consultatio. sagacitas autem bona coniectura quædam est. Neque uerò ulla bona consultatio, opinio est. sed quoniam qui male consultat, peccat: qui bene, recte consultat: perspicuum est bonam consultationem quoddam rectum esse, sed neque scientiæ tamen, neque opinionis. scientiæ enim nullum ⁴⁰ est rectum. nam neque eius est ulla prauitas. Opinioni autem rectum est ueritas. simulq; id omne cuius est opinio, decisum ⁴¹ iam ac constitutum est. sed neque sine ratione bona consultatio est. cogitatione ⁴² igitur est inferior. Hæc enim nondum ⁴³ enuntiatio est. Nam & opinio non questio, sed quædam iam enuntiatio est. At qui consultat siue bene, siue male consultet, is querit aliquid, & ratiocinatur. sed certè bona consultatio rectum quoddam consultationis est. Primum igitur querendū est quid sit consultatio, deinde in quo uersetur. sed quoniā rectum multis modis dicitur: nō omne rectū bonam consultationem esse perspicuum est. Incontinens enim et malus homo, quod sibi proposuerint ad inspiciendum, ratiocinatione consequitur. Itaque rectè consultasse uidebuntur, sed magno malo ⁴⁴ accepto. Atqui bene consultasse bonum quoddam uidetur esse. Id enim consultationis rectum, quod ad boni adeptionem ualet, bona consultatio est. sed fieri potest, ut quis etiā ratiocinatione falso cōclusa bonum adipiscatur, et id quidem, quod facto opus est, consequatur, non autem qua ratione oporteat, sed medius ratiocinationis terminus falsus sit. Itaque nec ea quidem bona consultatio est, qua cōsequitur aliquis quod oportet, sed non qua ratione oportebat.

Præterea

Præterea accidere potest, ut alius diu, alius celeriter cōsultando, id quod uult, assequatur. Nondum igitur ne illa quidem bona consultatio est: sed id consultationis rectum quod ad utilitatem, & ad id quod oportet, obtinendum, quomodo et quo tempore obtineri debet, accommodatum est. Præterea licet & absolutè bene consultare, et ad certum aliquem finem consultationem referre. Ac bona sanè consultatio absolutè ea est, quæ proposito sibi absoluto & totius uitæ humanæ communi fine bene procedit: quedam autem bona consultatio est, quæ certum aliquem & propriū finem spectat. Quòd si bene cōsultare prudentiū est, bona consultatio rectum quoddam consultationis erit ad utilitatem accommodatum, cuius uera existimatio est prudentia.

io. ¶ Est autem et intelligentia non illa quam uouē Græci, sed quam σοφειν appellant, cui contraria est stultitia, siue tarditas, ex quibus intelligentes, & stulti nominantur. neque idem profus est quod scientia, aut opinio. omnes enim essent intelligentes, neque una aliqua ex scientiis singularibus, ut medicina: in cognitione enim rerum salubrium, aut in curanda ualetudine uersaretur: aut geometria: nam in magnitudinibus esset occupata. Neque enim hæc intelligentia, quam hoc loco dicimus, earum rerum est, quæ semper sunt, nunquamq; mouentur, neque ullius earum, quæ oriuntur, & intereunt, sed earum, de quibus dubitari, & consultari potest. Quapropter in iisdem sanè rebus, in quibus & prudentia, uersatur. sed tamen non est idem intelligentia, quod prudentia. Habet enim uim quandā præcipiendi atque imperandi prudentia. Nam propositus ei finis est, quid agendum sit, aut non agendum: intelligentia autem, iudicandi solum. Idem est

enim intelligentia, quod *ἐπιστήμη* id est bona intelligentia. Nam qui sunt intelligentes, iidem quoque sunt bene intelligentes, ut Græci loquuntur. Intelligentia autem neque habere prudentiam est, neque consequi. Sed ut ij, qui discunt, tum intelligere dicuntur, cum scientia utuntur, sic cum aliquis opinione utitur ad iudicandum ijs de rebus, de quibus prudentia iudicat, alio loquente,⁴⁵ & probè iudicandum quidem: bene enim & probè idem sunt. Atque hinc natum est intelligentiæ nomen. ex qua bene intelligentes à græcis appellantur; ex ea scilicet quæ est in discēdo, intelligentia. Sæpenumero. n. intelligere pro discēdi uocabulo usurpamus. [Ea aut⁴⁶ quæ *γνώμη* à græcis appellatur, ii. proprioq; uocabulo latino caret, nisi fortè eā, sententiā uelimus nominare, ex qua quosdā in sētētia dicēda moderatos, et sentētia dicēda ualere dicimus, est uiri boni et moderati rectum iudiciū. cui rei hoc argumento est, quod uirum æquum bonū ac moderatū ad cōsentiendū⁴⁷ id est ad ignoscendum promptum ac propensum dicimus, & æquum bonum esse in nonnullis delictis.⁴⁸ consensum accommodare (ut græci loquuntur) id est ignoscere ac ueniā dare. Atq; hic consensus id est uenia, sententia est uiri æqui⁴⁹ boni recta ad iudicandum apta: recta autem ea est, quæ hominis ueri est. Meritò autem ij omnes habitus eōdem pertinent. Nam sententiam, intelligentiam, prudentiam, mentem sanam ac uegetam ijsdem attribuentes, sententia dicenda ualere, & ui mentis præstare uiros prudentes & intelligentes dicimus. Omnes enim hæc animi potestates, sunt extremorum & rerum singularium. Atque intelligens quidem, & in sententia dicenda moderatus, aut ad consentiendum id est ignoscendum facilis, in eo spectantur, ut apti sint

sint ad iudicandum ijs de rebus, de quibus iudicat prudens.

Aequa bona enim omnium uirorum bonorum communia sunt in ea re, quæ cum altero contrahitur. In singularium

autem ei extremorum numero habenda sunt ea omnia, quæ sub actionem cadunt: ea enim uiro prudenti notâ esse debent. Intelligentia autem et sententia in ijs quæ sub actionem cadunt, uersantur, quæ sunt extrema. Et mens extremorum est in utranque partem. est enim mens et primorum terminorum idest principiorum, et extremorum id est singularium, non ratio: ea mens quidem quæ in demonstrationibus occupata est, immobilium et primorum terminorum; altera autem extremi, et eius, quod euenire potest, et alius pronuntiati, in ijs artibus, quæ ad agendum sunt utiles. Hæc enim pronunciatorum genera eius cuius gratia res est, principia sunt. nam ex singularibus oriuntur et percipiuntur uniuersa. singularium igitur sensu præditum esse oportet. at hic sensus, mens est. Quod circa uidentur hæc ferè nobis tributa à natura: et cum sapiens nemo sit natura, tamen sententia dicenda ualet et est intelligens, et mentis acie præstat quisque natura. cuius rei hoc argumentum est, quod hos habitus ætatem comites et ueluti pedisequos esse arbitramur, itaque loqui soleamus, hæc ætas mentis acie præstat, et sententia dicenda ualet, perinde quasi horum sit effectrix et causa natura. Quapropter principium et finis mens est. Ex his enim ortum habent et constant demonstrationes. Itaque usu peritorum, et senum, aut prudentium pronuntiatis, atque opinionibus, quæ demonstrari non possunt, non minus quam demonstrationibus, attendendum atque obtemperandum est. nam quoniam usu oculum quendam consecuti sunt, prin-

cipia rerum facile cernunt. Quid sit igitur sapientia, & prudentia, & in quibus utraque uersetur, & utranq; non esse eiusdem animi partis uirtutem dictum est.

Sed quærat aliquis quam utilitatem afferant. sapientia 12. enim nihil eorum considerat, quibus homo beatus sit futurus, quia nullam ad rem, quæ oriatur, quæue agatur utilis est. Prudentia autem habet hoc illa quidem, sed quid ea opus est, siquidem prudentia est ea quæ in rebus iustis & honestis, hominib; bonis atque utilibus occupata est, hæ autem sunt res quas administrare atque agere uiri boni est? nihilo enim nos ad agendum efficiet aptiores earum cognitio, si quidem uirtutes habitus sunt: quemadmodum neque earum rerum, quæ ad bonam ualeitudinem, aut ad bonam corporis constitutionem pertinent, quæcunque scilicet ita dicantur, non quòd efficiendi uim habeant, sed quòd ab habitu proficiantur. Nihilo enim ad agendum aptiores sumus, quòd medicinam aut artem exercendorum corporum teneamus. Quòd si non propter has causas prudens statuendus est, sed ut probi⁵¹ efficiamur: certè ijs qui iam probi sunt, nihil profutura prudentia est. Prætereà nec ijs qui uirtute præditi non sunt. Nihil enim refert utrùm ipsi prudentes sint, an prudentibus obtemperent. Hoc enim satis fuerit, quemadmodum satis est in ualeitudine⁵² curanda. nam tametsi ualere uelimus, nō tamen medicinam discimus. Prætereà absurdum esse uideatur, prudentiam maiorem, quàm sapientiam, habere dominatū, cum ea sit deterior. Nā ea certe⁵³ quæ efficit, in unaquaq; re agenda præest atque imperat. De his igitur nūc dicendum est. Adhuc enim de ijs duntaxat quæsiuimus. Ac primum quidem hoc dicimus has per se necessario esse optabiles & expetendas, cum utraq; utriusque partis animi uir

tus sit, etiam si neutra earum quicquam efficiat. Deinde efficiunt illæ quidem, ueruntamen ⁵⁴ non ut ualitudinem medicina, sed ut ualitudo, sic sapientia uitam beatam. Nā cum sit pars uniuersæ uirtutis: eò quòd inest ut habitus, & quòd suo munere fungitur, beatum facit. Præterea ex prudentia atque ex uirtute ea, quæ ad mores pertinet, opus absoluitur. uirtus enim scopum, qui proponitur agentis, rectum efficit: prudentia uerò ea quæ ad scopum referuntur, & conducunt. Quartæ autem animi partis, in qua uis inest alendi, nulla talis uirtus est. Non est enim in ea possum, ut agamus, uel non agamus. Sed quod supra obiectum est, nihilo nos aptiores ad res honestas & iustas à prudentia effici, paulo altius nobis huius rei repetendum principium est, hinc ordientibus. Quemadmodum enim quosdam, qui res iustas agunt, nondum iustos esse dicimus, ut qui ea quæ legibus constituta & præscripta sunt, faciunt, uel inuiti, uel ignorantia, uel propter aliud quippiam, non propter ipsa: (atqui agunt ea quæ sunt agenda, & quæ uirum bonum oportet agere:) sic par est (ut uideatur) unumquenq; certo quodam modo affectum quicq; agere, ut sit uir bonus: dico autem uerbi gratia, propterea quòd tale consilium ceperit, & earum rerum, quæ geruntur, causa. Consilium igitur rectum uirtus efficit. Ea autem difficere, quæ illius causa agi consueuerunt, hoc non uirtutis, sed cuiusdam alterius facultatis munus est. de quibus accuratius & planius est dicendum. Est igitur uis, seu potestas quædam quam solertiam ⁵⁵ uocant. hæc autem eiusmodi est, ut ea quæ ad scopum propositum pertinent, agere & consequi possit: ac si scopus quidem honestus sit, laudabilis: sin malus ac turpis, uersutia est nominanda.

Itaq;

Itaque prudentes eosdem & solertes, uersutosq; dicimus. Non est porro⁵⁶ prudentia, hæc potestas, sed tamen non sine hac. Habitus autem⁵⁷ hoc quasi animi oculo ingeneratur in nobis non sine uirtute, ut & dictum à nobis est, & perspicuum est. Ratiocinationes⁵⁸ enim eæ quæ rerum sub actionem cadentium principium continēt, eò sunt, eoq; ualent, quòd finis talis est, & quòd est optimū bonorum, quodcunque illud tandem sit. Esto enim uerbi gratia, aliquid forte fortuna oblatum. Hoc igitur non nisi uiro bono apparet. Peruertit enim & deprauat iudicium rationis uitiositas, efficitq; ut de principijs ad agendum aptis falsum iudicemus. Ex quo perspicui potest fieri non posse, ut quis sit prudens, quin idem sit uir bonus.

[Rursus igitur nobis de uirtute uidendum est. Nam ut^{13.} prudentia solertiae similis est, non eadem: sic & uirtus ea quæ propriè & præcipuè uirtus est, cum uirtute naturali comparatur. Singuli enim mores in omnibus hominibus quodammodo uidentur inesse natura. Nanque ad iustitiam, temperantiam, fortitudinem, ceterasq; uirtutes, apti atque habiles sumus cum primū nascimur. Sed tamen aliud quiddam quod propriè bonum sit, adesse postulamus, et uirtutes eiusmodi aliter in nobis inesse uolumus. in pueris enim, & bestijs naturales insunt habitus: sed sine mēte detrimētū uidētur asferre. Atque hoc ex similitudine corporis humani perspicui potest. nam ut robusto & ualido corpori, quod sine uidendi sensu mouetur, graues offensiones accidunt, propterea quòd uidēdi sensu careat: sic se res⁵⁹ habet in ijs animi bonis quæ à natura tribuuntur. quòd si mentē adepta fuerint, incredibile est quāto in agendo⁶⁰ ceteris antecellant. Habitus autem cum similis

milis illis extiterit, tunc propriè uirtus erit. Itaque quæ
admodum in ea parte animi quæ ad opinandum ualeat, duæ
sunt formæ, solertia & prudentia: ita & in ea quæ mori-
bus attributa est, duæ, quarum altera est uirtus naturalis,
altera ea, quæ præcipuè & propriè uirtus appellatur.
Quarum hæc quæ præcipuè uirtus est, sine prudentia cō-
stare non potest. Itaque uirtutes omnes prudentias esse di-
cunt. Et Socrates quidem partim rectè querebat, par-
tim errabat. Nam quod uirtutes⁶¹ omnes prudentias esse
putabat, in hoc errabat: quod autem eas prudentia non
uacare arbitrabatur, pulchrè dicebat. Cuius rei hoc ar-
gumentum est, quod nunc omnes cum uirtutem definiunt,
postea quàm eam, habitum esse dixerunt, & in quibus uer-
setur, docuerunt, addunt, rectæ rationi cōsentaneum.
Recta autē ratio est ea, cui⁶² prudentia moderatur. Ergo
omnes quodāmodo uidentur augurari, talem habitum pru-
dentia cōsentaneum, esse uirtutem. ueruntamen paulum
immutanda hæc definitio est. Non enim rectæ rationi cō-
sentaneus solū, sed cum recta ratione coniunctus habi-
tus, uirtus est. Recta autem talibus de rebus ratio, pruden-
tia est. Itaque Socrates uirtutes rationes esse existimabat.
omnes enim, scientias esse: nos autem cum ratione coniu-
ctas. Ex ijs igitur quæ dicta sunt, perspicuum est nec sine
prudentia quenquam propriè uirum bonum esse posse, nec
prudentem sine uirtute ea, quæ ad mores pertinet.
sed & hoc eodem modo dilui ac refelli potest ea ratio, quæ
disputare possit aliquis uirtutes inter se separari. Nō enim
idem ad omnes uirtutes aptissimus est natura. Itaque hæc
iam adeptus est, illam autem nondum⁶³ erit consecutus.
Nam in ijs quidem uirtutibus quæ à natura ingenerantur
in

in nobis, hoc euenire potest: in ijs autem ex quibus absolute uir bonus nominatur, non potest. Vnā enim cum prudentia, quæ una est, ceteræ omnes præstò aderunt. Perspicuū est autem etiam si ad agendum nullam uim haberet, eam tamen necessariam futuram, quia partis animi uirtus est, & quia consilium sine prudentia, sineq; uirtute non erit rectum, Hæc enim ut finem, illa ut ea quæ ad finē pertinent, agamus, efficit. At uerò neque in sapientiam dominatur, neque animi particulae melioris habitus est, quemadmodum neque medicina bonæ ualeitudinis principatum habet. non enim ea utitur, sed ut⁶⁴ existat, & adsit, operam dat. illius igitur causa præcipit atque imperat, non illi. Præterea sub prudentiæ imperio sapientiā esse dicere, perinde est ac si quis dicat scientiam ciuilem Dijs immortalibus præesse, quia omnia instituat ac præcipiat quæ sunt in repub.

Liber septimus.

SEQVITVR nunc ut alio initio facto, dicamus, eorum, quæ in moribus fugienda sunt, tria esse genera, uitiositatem, incontinentiam, & immanem quandam feritatem. Ac duorum quidem primorum contraria nota sunt. Alterum enim uirtutē, alterum continentiam appellamus. Feritati autem illi immani dici possit aptissime opponi eam quæ supra nos est, heroicam quandam ac diuinam uirtutē, quemadmodum Priamum Homerus de Hectore loquentem facit, quoniam bonitate ac uirtute præstabat: nanque illū haud esse putares Mortali genitore satum, at genus esse

esse deorum. Itaque si (ut aiunt) propter excellentiam, præstantiamq; uirtutis Dij ex hominibus efficiuntur, talis erit profectò is animi habitus, qui feritati illi opponitur. Nā ut feræ neque uitium, neque uirtus est, sic neque Dei, sed hæc quidem uirtute præstabilius et honoratius quiddā est, illa aut aliud quoddā à uitio genus est. Verum quoniam raro admodum euenit, ut uir diuinus existat, quemadmodum¹ Lacônes cum solent diuinum appellare & salutare, quæ magnopere admirantur: O uirum diuinum (inquiunt.) sic inter homines raro aliquis reperitur feritate belluarū similis natura: sed si quis, is maximè apud barbaros exoritur: nonnullasq; adeò huiusmodi immanitates, morbi, & membrorum debilitationes pariunt. Atque eos homines qui uitio & improbitate ceteris antecellunt, turpi atque infami nomine feros & immanes appellamus. sed de hac quidem animi affectione nobis erit aliquid posterius dicendum. De uitiositate autem supra diximus. Nunc de incōtinentia, & mollitie, & luxu dicendum est, itemq; de cōtinentia & tolerantia, siue patientiam appellare malis. Nō enim de utraque perinde existimandum est, aut quasi ijdem habitus sint, atque uirtus & uitium, aut quasi diuersa sint genera. Oportet autem quod in alijs facere solemus, propositis primū ijs, quæ sunt in prōptu, atque in quæstionem dubiumq; reuocatis, ita explicare atque ostendere ea quidem omnia maxime, quæ hominum opinionibus comprobata de his animi perturbationibus ferūtur: sin minus, at certè plurima & præcipua. Nam si ea quæ difficilia et impedita sunt, dissoluantur atque expediantur, & relinquuntur ea quæ probabilia & opinionibus hominum recepta sunt, satis hoc fuerit à nobis declaratum. Videtur igitur

tur continentia & tolerantia in numero rerum bonarum
 & laudabilium esse: Incontinentia autem et mollitia in ma-
 larum, & uituperabilium. Idemq; est continens, & qui in
 eo permanet, quod ratio præcipit: idem quoque inconti-
 nens, atque is qui facile desciscit à iudicio rationis. Atque
 incontinens quidem sciens res esse malas, agit tamen per-
 turbatione animi concitatus: continens autem quia cupi-
 ditates esse turpes & malas intelligit, à ratione reuocatus
 non sequitur. Ac temperantem quidem continentem et to-
 lerantem esse uolunt: eum autem qui talis sit, esse tempe-
 rantem alij aiunt; alij negant. Itemq; alij intemperantē,
 incontinentem: & incontinentem, intemperantem confusē
 dicunt esse: alij eos inter se differre uolunt. Prudentem ue-
 rò interdum negant ullo modo intemperantem esse posse:
 interdum nonnullos qui prudentes sint, & solertes, inconti-
 nentes esse. Præterea dicuntur ira, & honoris, & lucri
 incontinentes. Hæc igitur sunt quæ de his uirtutibus ac uiti-
 tijs crebris hominum sermonibus usurpantur. ¶ Ambigere autē possit aliquis quomodo is qui rectē de rebus exi-
 stimat, incontinenter uiuere possit. Atque is quidem qui
 sciat, ut incontinenter uiuat, fieri posse negant nonnulli.
 Graue enim ac difficile fuerit, ut arbitrabatur Socrates,
 in quo insit scientia, in eo aliud quippiam dominari, & huc
 & illuc eum quasi mancipium trahere. Socrates enim pe-
 rinde quasi nulla sit incontinentia rationem^o eorum, qui
 aliquam statuebant, oppugnabat. Neminem enim qui bene
 de rebus existimaret, quicquam aliud, quàm quod sit opti-
 mum, agere: sed si agat, per inscientiam agere. Hæc igitur
 oratio ea in controuersiam reuocat, quæ sunt in prom-
 ptu, quæq; perspicue apparent: & querendum est si per-
 tur-

turbatio incontinentis ab inscientia proficiscitur, quis sit hic ignorantie modus. Incontinentem enim id quod agit, non putare agendum esse prius quam perturbatione cōcitetur, perspicuum est. Sunt autem nonnulli, qui alia ex his concedunt, alia non item. nihil enim scientia potentius esse fatentur. neminē aut quicquā prāter id quod ei potius esse uideatur, agere non fatentur. atque ob hanc causam dicunt incontinentem non scientia prāditum, sed opinione duntaxat imbutum à uoluptatibus superari. Atqui si opinio est incontinentis, non scientia, neque firma existimatio quæ aduersetur & obsistat cupiditati, sed infirma et imbecilla, ut ijs contingit, quorum in dubio est animus: profectò ei ignosci debet, si in ea non permaneat aduersus uehementes & firmas cupiditates. improbitati certè non est ignoscendum, neq; ulli cuiquam rei uituperabili. Superatur igitur à cupiditate incontinens prudentia reclamante & repugnante. Hæc enim potētissima quædam res est. At hoc absurdum. Erit enim idem prudens & incontinens. Nemo autem prudentis esse dixerit, sua uoluntate res turpissimas admittere. Præterea supra docuimus, qui sit prudens, eundem ad agendum esse aptissimum, quippe qui in extremis, id est in rebus singularibus uersetur, alijsq; uirtutibus ornatus sit. Præterea si in eo situs est continens ut uehementibus & malis cupiditatibus incendatur, non erit profectò temperans continens, neque continens temperans. Nam neque immoderatum quicquam, neque malis cupiditatibus affici, temperantis est: quod sanè ita esse oporteret. Nam si bonæ sint cupiditates, malus est habitus, qui prohibet sequi. ita non omnis erit bona continentia. quòd si sint imbecillæ, neque admodum malæ: non erit gloriosum eas uin-

cere : si male & imbecille, non magnum. Præterea si nos in omni opinione perseverantes efficit continentia, mala est : puta⁵ si etiam in falsa. Et si incontinentia de omni opinione facile demouebit, erit aliqua bona incontinentia : exempli causa, Sophoclis Neoptolemus in Philoctete laudandus est, qui non maneat in ijs, quæ persuaserat ei Ulysses, quia ei⁶ mentiri sit molestum. Præterea sophistarum ratio quam⁷ mentientem uocant, dubitationem affert penè inexplicabilem. Nam quia uolunt aduersarium adigere ad assentiendum rebus inopinatis & abhorrentibus ab opinione populari, ut si affecti fuerint, quod uolunt, solertes, & acuti esse uideantur, ratiocinatio ea, quæ collecta est, dubitationem parit inexplicabilem. Vincita enim mens est cum ille neque uult insistere, quia id quod conclusum est, non probat, neque longius progredi potest, propterea quod rationem dissoluere nequit. Euenire autem ex aliqua ratione potest, ut imprudentia cum incontinentia sit uirtus. Contra enim facit atque existimat, propter incontinentiam. existimat autem ea quæ bona sunt, esse mala, neque esse agenda. Ita quæ bona sunt, acturus est, non quæ mala. Præterea qui ea, quæ iucunda sunt, eo ipso quod ita persuasum habeat, taleq; consilium ceperit, agit & persequitur, is eo melior uideatur, qui non ratione, sed incontinentia ad turpitudinem aliquam impellatur. facilius enim sanari potest, quia de sententia possit demoueri. In incontinentem autem quadrat id quod tritum est sermone prouerbium, cum aqua fauces premit, quid opus est adbibere ?⁸ si enim persuasum⁹ ei esset, ut ea quæ agit, ageret, profecto simul ac ei dissuasum esset, de sententia desisteret. Nunc autem, tametsi non sit ei persuasum,

ut

ut agat, agit tamen. Præterea si in omnibus uersatur continentia & incontinentia, quis absolutè incontinens est? Nemo enim omni genere incontinentiæ affectus est. At aliquos esse dicimus incontinentes absolutè. Et hæc quidem tales quædam sunt difficultates, quæ dubitationem afferunt, quarum aliæ tollendæ, aliæ relinquendæ sunt. difficultatis enim & dubitationis dissolutio, inuentio est.

3. [Primum igitur uidendum est utrùm scientes peccēt incontinentes, nec ne: & quemadmodum scientes: Deinde quibus in rebus incontinens & cōtinens locandus sit, id est utrùm in omni uoluptate & dolore, an in certis uoluptatibus ac doloribus: continēsq; & patiens, utrùm idem sint, an differant, itemq; de alijs omnibus quæ sunt huic disputationi quasi cognata. Ducitur autem hinc huius orationis initium, utrùm continens & incontinens appelleantur ac differant inter se, ex ijs rebus, in quibus uersantur, an ex animorū habitu: hoc dico utrùm incōtinēs dicatur eò solum quòd in his aut illis uersetur, nec ne: an potius quòd sic¹⁰ uel sic affectus sit, nec ne: an potius ex utrisque: deinde utrùm in omnibus uersetur incontinentia & continentia, nec ne. nō enim in omnibus uersatur is qui absolutè est incōtinēs, sed in quibus intemperans: neque eò dicitur, quòd absolutè in hæc affectus sit (idem enim esset¹¹ incontinentia, quòd intemperantia) sed quòd hoc modo sit affectus. Nam intemperantia quidem cupiditatibus seruit consilio capto, existimans præsentem iucunditatem sequi semper oportere. Incontinens autem non existimat ille quidem, sed sequitur tamen. Quòd si quis dicat uerā opinionem esse, nō scientiā, præter quam incontinententer uiuat: nihil refert ad eam rē, de qua disputamus. Nonnulli enim¹² eorum qui aliqua de

re opinantur, non sunt incerti, neque ambigunt, sed certò se rem scire existimant. si igitur ij, qui opinantur, propterea quòd leuiter et modicè credunt ita rem esse, de qua opinantur, facilius quàm qui sciunt, contrà atque existimant, agent: nihil inter scientiam & opinionem intererit. Nonnulli enim¹³ non minorem fidem habent ijs, quæ opinantur, quàm alij ijs, quæ sciunt: quod declarat¹⁴ Heraclitus. Sed quoniam scire dupliciter dicimus: (nam & is qui scientia præditus est, nec ea utitur, & is qui utitur, scire dicitur) intererit utrùm is, qui cùm scientia præditus sit, ea non cernit & contemplatur animo, quæ scientia comprehendit, an is qui re ipsa ea, quæ scit, animo contemplatur, agat quæ non sunt agenda. mirum enim uideatur, si quis in eorum, quæ scit, cogitatione & contemplatione defixus, non si is, qui id, quod scit, non cernit animo, aliena à scientia agat. Præterea¹⁵ quoniam duo sunt enuntiationum genera, nihil prohibet, quo minus is, qui utrumque genus tenet, aliquid præter scientiam agat, dum enuntiatione uniuersa, & generali utitur, non ea quæ ad res singulares pertinet. res enim singulares tantùm sub actionem cadunt. Iam uerò etiam ipsius uniuersi sunt aliquæ differentie. Aliud est enim quod in se ipso uertitur, aliud quod ad rem accommodatur, uerbi gratia, omni homini sicca prodesse, & hunc esse hominem, uel hoc tale siccum esse: Verùm sit ne hoc tale, aut nescit, aut si scit, scientis munere non fungitur. Incredibile igitur est quantum hæc duo genera inter se differant, adeò ut si quis ita sciens peccet, nihil absurdi sit: sin illo modo, ualdè mirum uideatur. Præterea¹⁶ alio modo fieri potest ut homines scientia præditi sint, quàm quos modos paulo antè exposuimus. nam
eius

eius qui scientiam ¹⁷ habet, neque ea utitur, habitum magnopere discrepare uidemus, adeo ut habere quodammodo, & non habere uideatur, qualis est is, qui dormit, & furiosus, & uinolentus. Atqui dubium non est quin homines aliqua animi perturbatione concitati, ita ut illi, sint affecti. Iræ enim & rerum uenerearum cupiditates, et nonnullæ huiusmodi animi perturbationes perspicue corpus quoque ipsum immutant: nonnullis etiam furores immitunt. Nimirum igitur dicendum est similiter his affectos esse incontinentes. nec uero si quis rationes & sententias à scientia ductas & perfectas pronuntiet, satis signi sit eum scientiæ conuenienter agere. Nam qui his animi perturbationibus æstuant, demonstrationes, & uersus Empedoclis recitant: & qui primum didicerunt, uerba illi quidem connectunt, sed nondum intelligunt. oportet enim illa ¹⁸ unà cum ætate adulescere. cui rei tempore opus est. Quocirca ut histriones, sic existimandi sunt loqui incontinentes. Præterea hoc etiam modo huius rei causam ex natura spectare licet. Nam cum opiniones aliæ sint de rebus uniuersis, aliæ de singularibus, quarum sensus arbiter ac dominus est, necesse est, ubi ex eis una effecta sit, in ijs quidem quæ sunt ¹⁹ cognitionis, animū id quod conclusum est, enuntiare, & affirmare: in ijs autem, quæ ad effectiōnem pertinent, statim agere: ut si omne dulce gustandum est, hoc autem dulce, tanquam unum de singularibus, necesse est simul atque dictum sit, eum qui possit, quiq; non prohibeatur, agere. Cum igitur inest uniuersa opinio, quæ gustare prohibet: secūda, omnia dulcia esse iucunda, et tertia, hoc esse dulce (hæc autem ²⁰ est quæ agit,) & inhaeret forte cupiditas: opinio illa prima fugere iubet,

cupiditas aliò trahit. potest enim unanquamque animi partem commouere. ita fit ut à ratione & opinione quodammodo nascatur incontinentia, non quòd opinio per se sit rationi contraria, sed ex euentu. Cupiditas enim, non opinio, rectæ rationi aduersatur. Quocirca etiam propter hanc rationem, bestiae non sunt incontinentes, quia non habent rerum uniuersarum existimationem, sed singulorum uisa quædam, & memoriam. Quo pacto autem inscientia depulsa scientiam recuperet incontinens, eadem & communis ratio est ebriorum ac dormientium, non huius perturbationis propria, quæ ex ijs audienda est, qui de natura rerum disputant. Quoniam autem ultima enuntiatio, eius, quod sub sensum cadit, opinio est, actionumq; domina, atque arbitra: hanc aut non habet is qui in perturbatione est, aut certè sic habet ut eam²¹ habere non sit scire, sed uinolentorum more uersus Empedoclis recitare. Et quoniam non est uniuersus, neque similem uim habet ad scientiam efficiendam terminus ultimus, atque id quod uniuersum est, non immeritò uidetur id quod quærebat Socrates, euenire. Non enim tum cum præsto est illa, quæ uerè & propriè uidetur esse scientia, existit perturbatio, neque ea scientia à perturbatione conuellitur, sed cum adest ea, quæ sensu continetur. De eo igitur qui sciens aut insciens, sit incontinens, & quomodo sciens ut incontinententer uiuat, fieri possit, hætenus à nobis dictum sit.

*[Deinceps utrùm sit aliquis absolutè incontinens, 4.
 an omnes ex parte, & certæ rei sint incontinentes: tum si quis est absolutè incontinens, in quibus uersetur, dicendum est. Continentes igitur & patientes, incontinentes & molles in uoluptatibus et doloribus uersari perspicuum est.]*

est. Quoniam autem eorum, quæ uoluptatem efficiunt, alia sunt necessaria, alia per se expetenda quidem illa, sed eiusmodi ut supra modum expeti possint: (sunt autem necessaria ea, quæ ad corpus pertinent, ea inquam, quæ in uictu & rerum uenerearum usu posita sunt, ceteraq; humanius generis, quæ ad corpus referuntur, in quibus intemperantiam & temperantiam locauimus: quæ uerò cum necessaria non sint, per se tamen sunt optabilia & expetenda, sunt, uerbi gratia, uictoria, honos, diuitie, taliaq; bona & iucunda:) eos igitur ²² qui in his contra rectam rationem, quæ in ipsis inest, modum superant, absolutè sanè incontinentes non dicimus, sed cum adiectione, pecunie incontinentes, lucri, honoris, iræ: absolutè autem nequam, tanquàm ab illis differant, & ex quadam similitudine sic appellantur: ut is qui in Olympijs uicerat, homo ²³ dicebatur: communis enim illius appellatio ac ratio à propria paulo differebat, sed alia tamè erat. cuius rei hoc ²⁴ argumentum est, quòd incontinentia uituperatur nò solum ut peccatum, sed ut uitium quoddam aut simpliciter et absolutè, aut aliqua ex parte: horum autem quos proximè posui, incontinentium nemo sic uituperatur. Eorum uerò qui in corporis uoluptatibus perfruendis uoluntantur ijs, in quibus temperantem atque intemperantem uersari dicimus, qui non eò quòd id consilij ceperit, rerum iucundarum nimium sequitur, & rerum molestarum nimium fugit, ut famis, sitis, caloris, frigoris, earumq; omnium, quæ ad tactum, gustatumq; pertinent, sed præter consilium, & cogitationem, is incontinens dicitur, non cum adiectione humanius uel illius rei, ut iræ, sed simpliciter. Cuius rei ²⁵ hoc argumentum est, quòd qui harum rerum nimium ferre non

possunt, molles dicuntur, non qui ab illarum nimio uincuntur. Atque ob hanc causam in eadem re incontinentem et intemperantem locamus, itemq; continentem & temperantem, quia in eisdem quodammodo uoluptatibus & doloribus uersantur, sed illorum neminem. uerum quauis²⁶ hi in ijsdem uersentur, non eodem tamen modo, sed intemperantes consilium ceperunt ita uiuendi: incontinentes non item. Itaque potius eum intemperantem appellauerimus, qui non cupiens, aut leui certè cupiditate affectus, immoderatas uoluptates persequitur, & mediocres dolores fugit, quàm eum qui idem agat magnis & indomitis cupiditatibus incensus. Quid enim faciat ille, si acris & uehemens aliqua cupiditas accedat, & ob rerum necessariarum penuriam ingens & uehemens dolor excruciet? Quoniam autem cupiditatum et uoluptatum aliæ sunt genere honestæ & bonæ (nam iucundorum aliqua sunt natura expetenda, alia his contraria, alia his interiecta, quæ admodum supra partiti sumus, ut pecunia, lucrum, uictoria, honor) in his igitur omnibus, ceterisq; eiusdem generis, & medijs, non quòd afficiantur, aut cupiant, aut ament homines, uituperantur: sed quòd hoc modo cupiant, uel ament, & quòd modum superent. Quocirca²⁷ qui secus ac monet ratio, aut uincuntur, aut persequuntur aliquod natura bonum, atque honestum, ut qui nimio honoris, aut liberorum, aut parentum amore studioq; ducuntur: (hæc enim in numero bonorum habenda sunt, & qui hæc studiosè colunt atque expetunt, etiam laudantur: uerum tamen est etiam in his aliquod nimium, si quis ut Niobe, cum dijs pugnet, aut ut Satyrus ille qui patris amans uocatus est, immodico patris amore afficiatur: ualde enim

de=

desipere videbatur :) Vitium igitur in his nullum est, propterea quod, ut dixi, unumquodque eorum per se expetendum est natura : sed eorum nimis atque immoderate cupiditates male sunt, ac fugiendæ : similiterq; nulla incontinentia : Incontinentia enim non solum fugiendæ res est, uerum etiam in ijs rebus numeratur, quæ sunt uituperabiles. Propter²⁸ similitudinem autem perturbationis, adiectione præterea facta rei cuius incontinentia est, ita cuiusque rei incontinentiam dicere solent : quemadmodum malam medicum, et malum histrionem, quem absolute nemo malum dixerit. Ut igitur hic non dicuntur simpliciter mali, quia non est uitium medici, aut histrionis, sed proportionem quadam uitio simile, sic, et illic existimare debemus duntaxat eam esse incontinentiam, et continentiam quæ in iisdem atque temperantia et intemperantia, uersatur. In ira autem ex similitudine quadam aliquem dicimus incontinentem. Itaque cum adiectione dicimus, iræ incontinentem, quemadmodum honoris, et lucri. ¶ Sed quoniam alia qua sunt iucunda natura, eorumq; alia simpliciter et absolute, alia diuersis animantium atque hominum generibus iucunda sunt, alia non sunt iucunda natura, sed partim propter debilitationes corporum, partim ex consuetudine, partim propter uitiosas naturas, fiunt iucunda: licet in his singulis consimiles habitus animaduertere, immanes, inquam, et ferinos, qualis erat eius mulieris, quam dicunt grauidis mulieribus apertis ac perfectis, pueros deuorare solitam, aut qualibus rebus efferatos quosdam circa Pontum populos delectari ferunt, alios scilicet crudis, alios humanis carnibus, alios, liberos suos inter se mutuos in epulas dare, aut quale est id quod de Phalaride traditum est

est. ferini igitur hi sunt habitus. alij autem propter morbos & furores nonnullis innascuntur, qualis ille fuit, qui matrem immolauit, & comedit, & qui conserui iecur: alij uel ex morbo, uel ex consuetudine proficiuntur, ut pilorum euulsiones, & unguium corrosiones, carbonum quoque & terræ. Præterea uenereorum usus cum masculis. Nanque hæc cupiditas alijs naturalis est, alijs ex consuetudine nascitur, ut qui à pueris consueuerunt. Atque eorum quidem, quibus natura causam præbet, incontinentem dixeris neminem, quemadmodum neque mulieres quod²⁹ in complexu uenereo non agant, sed patiantur: eademque ratione neque eos qui ex consuetudine uitium morbi simile contraxerunt: his igitur singulis animi malis tentari, extra uitij terminos ac fines egredi est, quemadmodum immani feritate ad belluarum naturam proximè accedere. His autem tentatum atque affectum superiorem esse aut inferiorem, non simplex continentia aut incontinentia est, sed ex similitudine: quemadmodum³⁰ & eum qui in ira hoc modo affectus est, ut uincatur, huius perturbationis incontinentem, incontinentem autem dicere non debemus. Omnis enim modum superans uitiositas, & amentia, & timiditas, & intemperantia, & sæuitia uel ferina est, uel morbosa. Nam qui natura talis est, ut omnia extimescat, etiam si mus stridorem ediderit, ferina quadam timiditate timidus est: alius erat qui selem morbo affectus metuebat: & ex amentium numero, ij qui natura stulti, & inconsiderati sunt, sensuque duntaxat uiuunt, ferarum sunt similes: quemadmodum nonnullæ longinquorum barbarorum nationes: qui uero propter morbos ueluti comitiales, uel furores, ij sunt morbofi. Nihil obstat autem quo minus aliquis

quis interdum his uitij affectus sit tantum, sed non uincatur: hoc dico: ut si Phalaris cum pustonem concupiscat uel ad edendum, uel ad potiendum absurda rerum uenerari uoluptate, se cobibeat, & contineat: neque uero quicquam obstat, quo minus etiam uincatur, non solum affectus uitio sit. Quemadmodum igitur improbitas alia absolute dicitur improbitas ea, quæ in hominem cadit, alia cum adiectione improbitas ferina, aut morbofa, non absolute: sic nimirum incontinentia est alia ferina et immanis, alia morbofa. simpliciter autem & absolute ea sola, quæ humanæ intemperantiæ conuenit. Incontinentiam igitur & continentiam in eisdem uersari, in quibus intemperantia et temperantia: in alijsq; aliud incontinentiæ genus situm esse, quod ex translatione nominis, non absolute dicitur, perspicuum est. ¶ Nunc autem iræ, quàm cupiditatum minus esse turpem incontinentiam cognoscamus. Videtur enim ira audire illa quidem rationem, sed ministrorum præproperorum more negligenter & confuse audire, qui priusquàm id omne, quod dicitur, audierint, exiliunt: deinde ab actione³¹ aberrant: & ut canes, qui priusquàm attenderint, utrum sit amicus, nec ne, si quis modò fores, pulsauerit, aut strepitum aliquem ediderit, latrant: sic ira propter feruorem & celerem naturæ motum, audit illa quidem rationem, sed imperio non exaudito ad pœnas repetendas omni impetu fertur. Ratio enim aut uisio contumeliam uel contemptum in facto inesse indicauit, illa perinde ac si ratiocinando concluderit huic tali qui contumelia affecerit, uel contempsit, bellum inferre oportere, continuo excandescit. Cupiditas autem si ratio deprauata, uel sensus illud esse iucundum dixerit modò, ad perfruedam

dam uoluptatem incitatur. Ita rationem ira quodammodo sequitur: cupiditas uerò minimè. Hæc igitur turpior illa est. nam iræ incontinens à ratione quodammodo superatur: ille autem alter à cupiditate, non à ratione. Præterea ignoscendum ei magis est, qui naturales appetitiones sequitur. Nam & ijs cupiditatibus danda uenia est, quæ sunt omnium communes, & quatenus sunt ³² communes: ira autem & sæuitia magis naturalis est, quàm cupiditates immoderate, minimeq; necessaria: ut ille qui hac defensione, cur patrem uerberaret, utebatur. nam iste (inquit) suum uerberauit, & ille suum, & hic quoque me uir factus, uerberabit, paruulo filio suo demonstrato. est enim hoc nobis cognatum. Et qui à filio trahatur, trahendi finem facere iubebat ad ³³ fôres. nam se quoque usque ad hunc locum, patrem suum traxisse. Præterea quo quisq; occultior & insidiosior est, eo est iniustior. at homo iracundus minimè est insidiator, neque ira ipsa, immò uerò aperta. Cupiditas autem fallax & insidiosa, quemadmodum aiunt Venerem Nectentisq; dolos Veneris. & ut ait Homerus. Dixit: tùm niueo cestum de pectore solauit, In quo sermo inerat blandus, qui mente sagaci Quanius prudentem spoliât. Quare si iniustior, ergo & turpior hæc incontinentia est, quàm quæ in ira uersatur: estq; hæc absolutè incontinentia, & quodammodo uitiositas. Præterea nemo ³⁴ dolens stuprum infert alteri: at qui ira incitatus aliquid facit, dolens facit: qui stuprum infert, cum uoluptate infert. Si igitur sunt ea quæque, iniustissima, propter quæ iure optimo irascimur, profectò incontinentia ob cupiditatem suscepta iniustior est. nō inest enim ³⁵ in ira uoluptaria libido. Incontinentiam igitur

cam,

eam, quæ in cupiditatibus uersatur, iræ incontinentia turpiorem esse, continentiamq; & incontinentiam in cupiditatibus, & corporis uoluptatibus uersari, perspicuum est. Harum autem ipsarum differentiarum sunt cognoscendæ. Nam quemadmodum initio à nobis dictum est, aliæ sunt humanæ & naturales tum genere, tum magnitudine: aliæ immanes & ferinæ, aliæ ex corporis debilitationibus, & morbis uatæ. Quarum in primis duntaxat uersantur temperantia & intemperantia. Itaque neque temperantes, neque intemperantes bestias dicimus, nisi per translationem sermonis, etiam si animantium genus aliud ab alio libidine & profusa ad rem ueneream petulantia, & omnium rerum edacitate differat. Non enim consilium ullum habent, nullaq; rationis agitatione prædita sunt, sed à natura descuerunt, ut homines furiosi. Est autem minus malum quidem feritas uitiositate, sed horribilius tamen. Neque enim corruptum est in illis id quod est optimum, quo modo in homine, sed eo³⁶ carent. Perinde est igitur ac si inanimatum cum animato conferatur utrum sit peius. Innocentior³⁷ enim, minusq; perniciofa improbitas eius est, quod principium non habet. Mens autem principium est. Simile igitur est ut si iniustitiam cum homine iniusto conferamus. nam fieri potest, ut utrumque altero sit peius. In finitis certe partibus plura mala intulerit homo uitiosus et

7. improbus, quam fera. ¶ In uoluptatibus autem & doloribus, quæ tactu & gustatu percipiuntur, itemq; in earum cupiditatibus, & fugis, in quibus temperantia & intemperantia supra posita est, potest quis ita affectus esse, ut ab eis etiam uincatur, quibus plerique sunt superiores: potest rursus eas uincere, à quibus uulgus superatur. horum

rum igitur is qui à uoluptatibus uincitur, incontinens : qui uoluptatum uictor est, continens : & qui doloribus est inferior, fractus & mollis est : qui superior, patiens dicendus est . Sunt autem maximæ partis hominum habitus inter hos interiecti, quâuis ad uitiosos magis uergere uideantur . Quoniam autem uoluptates aliæ sunt necessariae, aliæ non necessariae, & illæ usque ad aliquem finem necessariae, earum uerò nimium & parum non sunt necessaria : similiterq; de cupiditatibus, & doloribus sentiendum : qui iucunditates aut immoderatas, aut immoderate sequitur, uel propterea quod consilium cepit huiusmodi, & propter ipsas, non propter aliud quicquam, quod ex eis redeat, is intemperans est . Hunc enim necesse est non facile factorum suorum poenitere . itaque insanabilis est . nam qui ita natura comparatus est, ut eum non poeniteat, is ad sanitatem nunquam reuertitur . Qui autem modum deserit in expectendis uoluptatibus, huic opponitur . At medius temperans nominatur . similiterq; intemperans est, qui dolores corporis fugit, non quia uincitur, sed quia consilium cepit ita uiuendi . Eorum ³⁸ autem qui consilium non ceperunt ita uiuendi, alius propter uoluptatem, quouis impellitur : alius quia dolorem fugit, ex cupiditate nascentem . Itaque inter se differunt . Nemo est autem cui non uideatur deterior is, qui nulla aut leui cupiditate affectus turpe aliquid admittat, quàm qui uebementi : & qui non iratus alterum pulset, quàm qui idem faciat ira incitatus . quid enim faceret commotus ac perturbatus ? Itaque deterior est incontinente, intemperans . Eorum ³⁹ igitur qui supra à nobis dicti sunt, alter est mollis, alter incontinens . Opponitur autem incontinenti continens, molli patiens . patiens

cientia enim est in resistendo, continentia in uincendo. aliud est autem resistere, aliud uincere: quemadmodum aliud est non uinci, aliud uincere. Quare continentia optabilius quiddam est, quam patientia. Iam uero qui modum deserit in ijs, quibus plerique obsistunt, & obsistere possunt, is mollis & delicatus est (deliciae enim mollicies quaedam est) qui uestem trahit ne quid in ea attollenda laboris suscipiat, ac doloris: & cum ægrum imitetur, miserum se esse non arbitratur, qui tamen misero sit similis: itemque de continentia & incontinentia sentiendum. Neque enim si quis à uehementibus & immodicis uoluptatibus, aut doloribus superetur, mirum debeat uideri: immò uero uenia sit dignus, si obsistendo uincatur: ut Theodectæ ⁴⁰ Philoctetes à uipera percussus, uel Carcini Cercyon in Alope: & ut qui risum comprimere conantes uniuersum effundunt, quod Xenophanto accidit: sed si quis, quibus uoluptatibus multi possunt obsistere, ab ijs superetur, neque possit contrà niti non propter generis naturam, aut morbum, quemadmodum Persarum ⁴¹ regibus mollities propter genus innata est, & ut scæmina ⁴² à mare distat. Atque etiam is qui ludo & ioco magnopere deditus est, uidetur intemperans esse, sed mollis est potius. ludus enim remissio animorum est, siquidem est requies. in ijs autem qui modum iocandi ac ludendi superant, iocosus, siue ludibundum appellare malis, numeratur. Incontinentia autem alia est festinatio præceptis, alia imbecillitas. Hi enim potestæquam deliberauerint, non constant in eis, quæ deliberata sunt, propter perturbationem: illos autem quia non consularunt, neque deliberarunt, quouis trahit ac rapit perturbatio. Nonnulli enim ut ij qui se ipsi ante ⁴³ tirillarint,

runt, non titillantur ab alio, sic quia præsenserunt, ac prae-
 uiderunt, se ipsos denique, ac rationis iudicium ante ex-
 pergefecerunt, à perturbatione non uincuntur, siue in-
 cunditatem ostendet, siue dolorem afferat. Maxime autem
 & ij quos acuta, & ij quos atra bilis uexat, precipiti illa
 incōtinētia sunt incontinētes: illi enim propter celeritatē,
 hi propter acrimoniam, rationem ⁴⁴ non opperiuntur, cō
 quōd species animo oblatas, uisionesq; facile sequantur.

Intemperantem autem, ut suprà diximus, non facile
 suorum factorum poenitet. Perstat enim in consilio susce-
 pto. Incontinens autem omnis eiusmodi est quodammodo,
 ut eum facile poeniteat. Itaque non ita se res habet, ut su-
 prà quæstiuimus. sed hic quidem sanabilis est: ille insana-
 bilis. similis igitur est uitiositas aquæ inter cutem, & tabi:
 incontinentia autem morbis comitialibus. illa enim assidua
 & perpetua est: hæc non est perpetua improbitas. Atq; in
 summa aliud est incontinentiæ genus, aliud uitiositatis. ui-
 tiositas enim latet, non latet incontinentia. horum autem
 ipsorū ij sunt meliores, qui facile de sententia, & de gra-
 du deijciuntur, ut dicitur, quàm qui ratione in consilium
 adhibita, in ea non perstant. Hi ⁴⁵ enim primum à minore
 perturbatione superantur: deinde non sine deliberatione
 antegressa, ut illi alteri. Similis est enim incontinens hic,
 quem imbecillum diximus, ijs qui citò & modico uino, &
 pauciore quàm uulgus, fiunt ebrij. Incontinentiam igitur
 non esse uitiositatem, perspicuum est, nisi forte aliqua ra-
 tione. ~~hic~~ enim à consilio auersa est: ~~hic~~ cōsilio cōgruit.
 In actionibus tamen reperiuntur similes, quale illud est
 Demodoci in Milesios, Milesii non sunt illi quidem stulti,
 sed tamen eadem faciunt, quæ stulti: sic incontinentes nō
 sunt

sunt illi quidem iniusti, sed iniuste tamen faciunt. Quoniam autem incontinens eiusmodi est, ut non quod ⁴⁶ ita sibi persuaserit, immoderatas & à recta ratione alienas sequatur corporis uoluptates: intemperans sibi persuasit ita uiuendum esse, quia talis est, ut eas sequatur: ergo ille facile de sententia deducetur, hic non item. Nam ut uirtus principium tuetur & conseruat: ita uitiositas perdit, atque extinguit. In rebus agendis autem id cuius illæ gratia suscipiuntur, principium est: ut in mathematicis ea quæ ⁴⁷ posita, & concessa sunt. neque igitur illic principia ratione doceri possunt, neque hic, sed uirtus aut naturalis, aut ea quæ ex consuetudine ⁴⁸ cõparatur, recte sentienda de principio magistra est. Talis igitur est temperans. Huic autem contrarius intemperans. Est porro aliquis alius qui propter perturbationem à recta ratione auersus de consilio, quasi de gradu deijcitur, quem quidem perturbatio hactenus superat, ut non agat, quod monet & præscribit ratio: sed ut talis sit, ut sibi persuadeat impudenter & improbe persequendas esse huius generis uoluptates, non superat. Hic proprie est incontinens intemperante melior, neque absolute improbus. salua enim res est ea quæ omnium est optima, principium. Alter est huic contrarius, qui in sententia permanet, quiq; propter animi perturbationem de eo, quod constituit, non depellitur. Ex hoc autem perspicuum est habitum hunc esse bonum: illum malum & uitiosum.

9. ¶ Utrum igitur continens sit is, qui in qualibet ratione & quolibet consilio perstat, an is demum, qui in recta ratione: & utrum is incontinens, qui in quolibet consilio, atque in quauis ratione non permanet, an is qui in ratione falsa, & in consilio minus recto, quemadmodum

suprà à nobis dubitatum est, an ex euentu in quauis ratione & quouis consilio, per se autem in uera ratione, et recto consilio permaneat continens, non permaneat incontinens, uideamus. Si quis enim illud propter hoc optet & expectat, aut persequatur: per se quidem hoc persequi et optare dicendus est: ex euentu uerò illud prius, per se autem, simpliciter & absolutè intelligi uolumus. Itaque accidere potest, ut in qualibet opinione ille permaneat: hic ex qualibet depellatur, absolutè autem in uera ille permanet: hic non permanet. Sunt autem quidam qui in opinione sua facile perseverant: atque ⁴⁹ hi sunt, quos in sententia obfirmatos & pertinaces appellamus, quales sunt ij, qui agrè sibi aliquid à quoquā persuaderi patiuntur, quiq; non facile de sententia deducuntur: qui simile quiddam habent continenti, ut prodigus liberali, & audax fidenti: sed in multis ab eo discrepant. Continens enim propter perturbationem & cupiditatem, sententiam non mutat. Nam ubi fors ita tulerit, facile sibi fidem fieri patietur. Pertinax autem & in sententia obfirmatus de sententia non decedit, etiam si suadeat ratio. Magna enim pars hominum cupiditates ultrò arcescit, ac recipit, seseq; à uoluptatibus duci facile patitur. Obfirmati autem in sententia, sunt ij qui præcipuas quasdam sibi sententias in animum induxerunt, indoctiq; & agrestes homines: Atque ij quidem qui præcipuas sententias sibi in animum induxerunt, propter uoluptatem ac dolorem sunt pertinaces. Lætantur enim cum uincunt, si de sententia sua non deducantur, & grauiter molesteq; ferunt, si sua ueluti decreta rescindantur atque infirmantur. Itaque incontinenti, quàm continenti sunt similiores. Sunt autem nonnulli qui non
perstant

perstāt in eis quæ ipsi decreuerunt & cōprobarunt, sed nō propter incontinentiam, ut in Sophoclis^{5c} Philoctete Neoptolemus. Atqui propter uoluptatem in sententia non persistit: at honestam. nam uerē loqui erat ei pulchrum, atque honestum. persuasum autem ei fuerat ab Vlisse, ut mentiretur. Non enim quisquis uoluptate adductus aliquid agit, intemperans est, neque improbus, neque incontinens: sed qui turpi. Quoniam autem est aliquis eiusmodi, qui minus quā debeat, corporis uoluptatibus delectatur, & qui in ratione non permaneat: inter hunc, & incontinentem, medius continens locatus est. Incontinens enim propterea se in rationis gyro non continet, quia magis⁵¹ quā par est, uoluptatibus delectatur: ille autem nomine uacans, propterea quod minus delectatur. Continens autem in ratione permanet, neque propter alterutrum, sententiam mutat. Necessario autem quoniam continentia bonum est, ambo habitus contrarij mali sunt, quemadmodum apparet. sed quia alter in paucis & raro reperitur, ideo ut temperantia intemperantiæ duntaxat uidetur aduersari, sic incontinentiæ continentia. Sed quandoquidem ex similitudine multa dicuntur, temperantis quoque continentia ex similitudine quadam ducta est. Nam & continens & temperans eiusmodi sunt, ut nihil à ratione faciant alienum propter corporis uoluptates, sed ita ut ille prauis afficiatur cupiditatibus, hic non item: & hic eiusmodi est, ut nulla re delectetur præterquā ratio postulat, ille eiusmodi, ut delectetur, sed non ut trahatur. Similes sunt quoque inter se incontinens & intemperans, cum inter se tamen differant. Enimuerō corporis delectationes uterque persequitur: sed hic ita ut existimet eas sequi oportere, il-

le ita ut non existimet. ¶ Neque uerò fieri potest, ut idem io.
 unà prudens sit, & incontinens. Nam prudentem bonum
 uirum eundem & simul esse ostendimus. Præterea non ex
 eo solùm prudens aliquis est, quòd sciat, sed ex eo etiam
 quòd ad res agendas idoneus sit. At incontinens ad res ge-
 rendas ineptus est. Solertem autem nihil prohibet incon-
 tinentem esse. Itaque uidentur nonnulli prudentes esse, et
 tamen incontinentes, quia solertia differt à prudentia eo
 modo, quo modo superiore libro diximus: & propterea
 quòd ratione sunt duo illa quidem finitima, sed consilio dif-
 ferunt. Non igitur ⁵² incontinens est instar eius qui scit,
 eaq; quæ scit, re considerat, & animo contemplatur: sed
 eius qui dormit, uel qui uino obrutus est. Et sanè sua spon-
 te facit quidem ille: facit enim quodammodo sciens et quid
 & cuius rei gratia faciat: sed improbus non est tamen.
 Consilium enim eius bonum est. Itaque dimidia ex parte ma-
 lus est: neque iniustus est, quoniam non est subdolos, aut
 infidiosus. Incontinentium enim aliqui non perstant in eis
 quæ deliberarint: Ii autem qui atra bile laborant, ne ad
 consultandum quidem ulla ex parte apti sunt. Similis igitur
 est incontinens ciuitati, quæ omnia quidem decernit,
 quæ sunt decernenda, legesq; habet bonas atque utiles, sed
 earum nulla utitur: quemadmodum Anaxandrides falsè
 dixit: Consultat, ⁵³ à qua spernitur lex, ciuitas: Ma-
 lus autem ei similis est, quæ legibus utitur, sed malis uti-
 tur. Versatur autem incontinentia & continentia in eo
 quod multitudinis habitum superat. Continens enim ma-
 gis: incontinens minus, quàm maxima pars hominum pos-
 sit, in recta ratione permanet. Eorum autem incontinen-
 tia sanabilior est, qui atra bile affecti sunt, quàm eorum
 qui

qui in eo, quod deliberarunt, non permanent. faciliusq; sanari possunt qui ex consuetudine, quàm qui ex natura, incontinentiam contraxerunt. facilius est enim consuetudinem mutare, quàm naturam. propterea enim consuetudinem mutare difficile est, quia natura similis est, quemadmodum ait Euenus. Longos, quod partum est meditando, permanet annos, Atque in naturam tandè conuertitur usus. Quid igitur sit continentia, quid incontinentia, quid tolerantia, & mollities, & quam inter se hi habitus rationem habeant, hætenus à nobis expositum est.

- ii. De uoluptate autem & dolore cognoscere eius hominis est, qui in ciuilibus prudentiæ studio se uersari profectus est. Hic enim ultimi bonorum omnium præceptor & architectus est: quod intuentes, unumquicque partim bonum, partim malum dicere solemus. Præterea uerò necessario nobis de his disputandum & considerandum est, quia uirtutes & uitia quæ ad mores pertinent, in uoluptate ac dolore locauimus. Iam plerique uitam beatam cum uoluptate copulatam esse dicunt. itaque *μακάριον* beatum ἀπὸ τῆς χαίρης id est à gaudendo nominarunt. primum igitur sunt qui nullam uoluptatem bonum esse censent, neque per se, neque ex euentu. non enim idem esse bonum & uoluptatem. Alij nonnullas esse bonas, multas uerò malas. Tertij disputant etiam si uoluptates omnes sint bonum, non posse fieri tamen, ut summum bonum sit uoluptas. Prorsus igitur non esse bonum, quia uoluptas³⁴ omnis, quidam ad naturam ortus est, qui sensu percipiatur. At nullus ortus finibus est cognatus, ut nulla ædificatio cum ædibus cognitionem habet. Præterea temperans fugit uoluptates: tum prudens indolentiam persequitur, non uoluptatem: dein-

de prudenter sentiendi facultatem impediunt uoluptates, eoq; magis quo quisque magis delectatur, quales sunt eæ, quæ ex rebus ueneris percipiuntur. In uoluptate enim neminem quicquam animo agitare aut ratione explicare posse. Præterea⁵⁵ uoluptatis ars nulla est. atqui quicquid est bonum, artis opus est: Tùm uerò uoluptates pueri & bestiarum persequuntur. Non omnes autem esse bonas id declarat, quòd sunt aliquæ turpes, & quæ uitio uertuntur, & quæ damnum afferunt. Quædam enim eorum quæ iucunda sunt, morbos gignunt. non esse autem summum bonum uoluptatem ex eo ostenditur, quòd non finis, sed ortus sit. atque hæc ferè sunt quæ contra uoluptatem disputantur. Ex his autem non effici, ut neque bonum, neque summum bonum sit uoluptas, ea quæ dicemus, declarabunt: primum quia cum duplex sit bonum, alterum quod absolute & per se bonum est, alterum quod alicui est bonum, eandem partitionem sequentur & naturæ & habitus. eandem igitur & motiones, & ortus. Et quæ⁵⁶ malæ uidentur uoluptates, earum aliæ sunt simpliciter malæ, sed alicui non malæ, immò optabiles: aliæ ne huic quidem sunt optabiles, sed aliquando, & non diu. non sunt tamen optabiles. hæ autem ne sunt quidem uoluptates, sed uidentur, nempe quotquot cum dolore aliquo coniunctæ sunt, & curationis causa adhibentur, ut ægrotorum. Præterea cum bonum aliud sit muneris functio, aliud habitus, eæ uoluptates quæ in naturalem habitum restitunt, ex euentu iucundæ sunt. Inest autem in cupiditatibus functio carentis⁵⁷ re aliqua habitus, atque naturæ. Sunt enim aliquæ doloris & cupiditatis expertes uoluptates, quales sunt functiones muneris in contemplando occupatæ, natura

tura nihil desiderante, nullaq; re egente. illas autem non esse ueras uoluptates argumento est, quod non iisdem rebus iucundis delectantur homines cum expletur,⁵⁸ & cum in suo statu est natura: sed natura constituta, rebus delectantur absolute iucundis: cum expletur uero, etiam contrarijs. acerbis enim, & amaris gaudent, quorum nihil est neque natura, neque absolute iucundum. Ergo ne uoluptates quidem. Vt enim ea quæ iucunda sunt, inter se comparantur, sic eæ, quæ ab his oriuntur, uoluptates. Nec uero necesse est aliud quicquam uoluptate melius esse, ut adiunt nonnulli ortus finem ortu esse meliorem. nō enim sunt⁵⁹ ortus, uoluptates: ne omnes quidē sunt cū ortu cōiunctæ, sed muneris functiones potius, & finis. Nec cum gi gnuntur res aliquæ, sed cum aliquibus rebus utimur, eueniunt atque existunt uoluptates. neque omnium uoluptatum finis, quiddam ab illis diuersum est, sed earum quæ ad naturæ perfectionem perducunt. Quapropter neque recte dicunt uoluptatem ortum esse, qui sensu percipitur: sed dicendum fuit potius functionem muneris esse habitus cum natura consentientis: & in locum illorum uerborum, qui sensu percipitur, substituendum est, non impeditum. Accirco autem ortum esse existimant, quia functio muneris proprie bonum est. nam functionem muneris ortum esse arbitrantur, sed aliud est. Quod autem declarari ex eo putant uoluptates esse malas, quia nonnulla iucunda morbos pariunt: eadem ratio contra salubria facit: quia nonnulla sunt ad pecuniam querendam inutilia. Hac igitur ratione erunt utraque mala: sed non ideo mala sunt. nam causas rerum animo contemplari, & discere, nocet interdum uoletudini. sed neque prudentiam, neque ullum alium ha-

bitum uoluptas impedit ea quæ ab unoquoque habitu profiscitur, sed quæ sunt alienæ. eæ enim quæ ex contemplatione rerum & disciplina manant, uoluptates, efficiunt ut magis ac magis contemplemur, & discamus. Nullam uero uoluptatem artis opus esse, non est mirum: neque id sine ratione accidit. Nam neque ullius alijs functionis ars est, sed facultatis potius: quanquam unguentaria & culinaria uidentur esse uoluptatis artes. Quod uero aiunt temperantem fugere uoluptates, & prudentem sequi uitam à dolore uacuum: pueros autem & bestias, uoluptates; eadem ratione hæc omnia dissoluuntur. Nam quoniā exposuimus quem ad modum sint absolute bonæ uoluptates, & quemadmodum non omnes bonæ: hæc tales pueri & bestie persequuntur, harumq; indolentiam uir prudens: eas dico quæ cum cupiditate & dolore coniunctæ sunt, & quæ ad corpus pertinent (sunt enim hæc huiusmodi) earumq; immoderationes, ex quibus intemperans & dicitur & est intemperans. quo fit ut has fugiat temperans. Nam sunt & temperantis propriæ quædam uoluptates.

¶ Inter omnes porro conuenit malum esse dolorem ac fugiendum. alius enim absolute malum est, alius quia aliquo modo impedit. Quod autem rei fugiendæ cōtrarium est, quā fugienda & mala, bonum est. Necessario igitur bonum quiddam est uoluptas. Neque enim ea, quā utebatur Speusippus, dissolutio quadrat, ut maius minori⁶⁰ & æquali contrarium est, sic uoluptati duo esse contraria, & dolorem, & id quod medium est. sed non rectè Speusippus. non enim dixerit uoluptatem idem esse quod aliquod malum. Iam uero nihil prohibet, si nonnullæ uoluptates malæ sunt, quominus aliqua uoluptas sit summum bonum, quem-

quemadmodum & scientia aliqua est optima, etiam si alia
 quæ sint mala: immò uerò fortasse & necesse est, si qui-
 dem uniuscuiusque habitus functiones liberæ sunt, & non
 impeditæ, siue omnium habituum functio beatitudo est, si-
 ue alicuius eorum, modo non sit impedita, eam maxime es-
 se expetendam. At hæc est uoluptas. Itaque erit aliqua
 uoluptas summum bonum; cum sint multa, si fors ita ferat,
 absolute malæ. Ob eamq; causam, uitam beatam iucundam
 esse existimant, et beatitudinem cum uoluptate connectunt
 non iniuria. Nulla ⁶¹ enim muneris functio, si impediatur,
 perfecta esse potest. At beatitudo in perfectis rebus nume-
 ratur. Quocirca & corporis & externa bona, & fortu-
 nam quoque, ne hæc impediuntur, desiderat beatus. Qui
 autem ei, qui in rota crucietur, & qui maximis calamita-
 tibus afficiatur, beato esse licere dicunt, si modo uir bo-
 nus sit, nihil dicunt, siue sua sponte, siue inuiti ⁶² dicant.
 Propterea autem quòd fortunam desiderat, quibusdam ui-
 detur idem esse uita beata & secunda fortuna, cum longè
 aliud sit. nam etiam ipsa, si sit immoderata, impedimento
 est uitæ beatæ, nec ea iam secūda fortuna iure nominatur.
 ea enim circūscribitur ac definitur ex ipsius cum uita bea-
 ta comparatione. Et quòd omnes bestię atque homines
 persequuntur uoluptatem, argumento est eam quodam-
 modo esse summum bonum. Fama ⁶³ autem haud dubiè
 non funditus interit illa, Quam multi celebrant popu-
 li. Sed quoniam neque una natura optima, neque unus
 habitus optimus est, aut uidetur: ne eandem quidem sequū-
 tur omnes uoluptatem, sed omnes tamen uoluptatem. For-
 tasse uerò etiam sequuntur non eam quam putant, neque
 eam quam dixerint, sed eandem. In omnibus enim diui-

num quiddam inest natura, sed nominis hereditas uenit ad corporis uoluptates, propterea quod plerunque se se ad eas homines applicant, earumque sunt omnes participes. Quia igitur hæ solæ notæ sunt, ideo hæ solas putant esse uoluptates. Perspicuum autem etiam illud est, si neque uoluptas, neque functio muneris bonum sit, uirum beatum iucundè non uicturum. Quamobrem enim ea desideretur, si non sit bonum? Immo uerò⁶⁴ fieri etiam poterit, ut in dolore ac molestia uitam agat. Nam neque malum, neque bonum erit dolor, si quidem neque uoluptas. itaque cur eum fugiat? nihil igitur erit iucundior uiri boni uita, nisi etiam eius muneris functiones sint iucundiores.

[T]am de corporis uoluptatibus eos oportet differere, qui i4. nonnullas uoluptates magnopere dicunt esse expetendas, quales sunt honestæ, non eæ quæ ad corpus pertinent, nec eæ in quibus uersatur intemperans. Cur igitur dolores his uoluptatibus contrarij mali sunt? malo enim bonum contrarium est. an ita dicendum, eas esse bonas quæ sint necessariae, quia id quod non est malum, bonum est? an usque ad aliquem finem bonæ sunt? nam quibus in⁶⁵ habitibus ac motibus, eius quod est melius, nimium non reperitur, ne eorum uoluptatis quidem nimium est: quorum autem nimium reperitur, uoluptatis quoque nimium reperitur. Corporis autem uoluptatum aliquod est nimium, et malus quisque ex eo est, quod immoderatas uoluptates sequatur, non quod necessariae. Delectantur enim omnes quodammodo obsonijs, uino, et rebus uenereis, sed non ita ut oportet. Contra fit⁶⁶ in dolore. Nam non fugit quisque immoderatum dolorem, sed omnino dolorem. non enim nimio dolor est contrarius, nisi ei qui nimium consecretur.

Quoniam

Quoniam autem non solum oratio uera esse debet, uerum etiam causa cur falsa pro ueris habita sint, aperienda est, (hoc enim ad fidem faciendam ualet. nam cum probabilis ratio uisa fuerit, quamobrem uisum sit aliquid uerū, quod uerum non esset, tū magis adducimur ut uero fidem habeamus) iccirco exponenda ratio est, cur uoluptates corporis magis expetendæ uideantur. Primum igitur immoderatam uoluptatem, & omnino eam quæ ad corpus pertinet, tanquam medicamentum, & curationem quandam persequuntur, tū quia dolorem discutit, tū propter immoderatos dolores. Curationes autem omnes sunt uehementes, eoq; studiosè queruntur: quia uidentur ⁶⁷ cum suo contrario pugnare. Videtur igitur non esse bonum uoluptas duabus his de causis, ut dictum est, quod ⁶⁸ uoluptates partim uitiosæ naturæ sunt actiones aut à primo animantis ortu, ut ferarum, aut consuetudine, ut uitiosorum hominum: partim curationes, quia sunt eius, quod aliquid desiderat, easq; haberi, quam percipi præstat. hæ autem pariuntur cum explentur ⁶⁹ cupiditates, & cum ij qui illas desiderant, in perfectam naturam restituuntur. Ex euentu igitur bonæ sunt. Præterea consecretantur eas ij quibus aliæ oblectationes non suppetunt, quia sunt uehementes. itaque sitim quandam sibi ipsi querunt & conciliant. Vbi igitur innoxias sequuntur, non est reprehendendum: Vbi damnosas, & perniciosas, malum. Nam neque alia habent, quibus delectentur, & si neutrum adsit, plerique dolore, molestiaq; afficiuntur. perpetuo enim labore defatigatur animal, ut etiam libri de natura scripti testantur, in quibus scriptum est, uidere & audire laboriosum ac molestum esse: sed quotidiana consuetudine fieri, ut minus

sentiamus, ut aiunt. itemq; in adolescentia propterea quod ea etate corpus magnitudinem, & vires colligit, sic afficiuntur homines, ut uinolenti: & etas iuuenum iucunda est. At uero qui ab atra bile affliguntur natura, semper egent curatione. corpus enim eorum assidue uellicatur, ac mordetur, propter temperationem, semperq; in uehementi appetitione uersantur. uoluptas autem dolorem eiecit ac depellit, tum ea quae contraria est, tum quaelibet alia, si ualida sit & uehemens. Et propter has causas, efficiuntur homines intemperantes & uitiosi. Quae autem doloris sunt expertes uoluptates, ea nihil habent nimium, nihil immoderatum. Atque ea sunt, quae ex rebus natura, non euentu iucundis proficiuntur. Ea autem euentu iucunda appello, quae curationis causa adhibentur. Nam quia euenit ut medicamento curetur aliquis parte ea quae ⁷⁰ sana atque integra subest, aliquid agente, iccirco hoc uidetur esse iucundum. Natura autem iucunda ea dico, quae talis naturae actionem eliciunt, atque expromunt. Iam uero nihil idem nobis semper est iucundum, quia simplex non est nostra natura, sed inest ea etiam aliquid al- ⁷¹ terum ac dispar, ex quo intereat necesse est. Itaque si quid agat altera pars, hoc alteri naturae praeter naturam est. Cum uero exaequatae sunt ambae partes, neque molestum, quod agitur, neque iucundum uidetur. Nam si cuius natura simplex sit, eadem actio semper erit iucundissima. Itaque semper una & simplici deus uoluptate potitur. Non enim motionis tantum functio est aliqua, sed etiam uacuitatis a motione, magisq; est in quiete, quam in motu uoluptas. Mutatio at rerum omnium dulcissima est, ut ait poeta. sed id ex hominum improbitate quadam
 & uitio

et uitio nascitur. Quemadmodū enim uitiosus ingenio mobili ac mutabili est, sic ea natura quæ mutationem desiderat, mala ac uitiosa est. Non enim simplex neque bona est. De continentia igitur, & incontinentia, de uoluptate ac dolore, quid sit eorum unumquodque, quoq; modo eorum alia bona, alia mala sint, dictum est. restat ut de amicitia dicamus.

Liber octauus.

His ergo expositis, deinceps nobis de amicitia est differendum. Etenim aut uirtus quædam est, aut cum uirtute coniuncta. Præterea res est ad uitam agendam maximè necessaria. Nemo enim est, qui sine amicis uitam sibi optabilem esse ducat, etiam si ceterorum bonorum copia circumfluat. Nam etiam ij, qui diuitijs, imperijs, & potentia instructi, atque ornati sunt, maximè uidentur amicorum officium, operamq; desiderare. Quem enim fructum ferat huiusmodi rerum prosperitas sublata beneficentia? quæ & in amicos confertur maximè, & summis laudibus, cum in amicos usurpatur, dignissima est: aut quonam modo sine amicis custodiri, incolumisq; seruari possit? Nam quanto maior est, tanto pluribus casibus & periculis proposita est. Iam in paupertate, ceterisq; rebus aduersis, unicum per fugium amicos esse putant. Atque adolescentibus¹ opitulatur amicitia, ne quid peccent: senibus prodest, ut colantur, & ut, quibus ipsi in rebus agendis interesse non possunt propter ætatis infirmitatem, eæ ab amicis conficiantur ac transigantur: ijs quorum æ-

tas floret, ut res magnas & præclaras gerant: Atque duo cum² unâ carpunt iter, alter abundat Consilio, quod sæpe comes non explicat alter. Ambo enim agendi atque intelligendi maiorem habent facultatem. Ac uide-
tur sanè in ijs, quæ procrearunt, in eâ quæ procreata sunt, inesse amicitia natura, neque id solum in hominibus, ue-
rùm etiam in auibus, & plurimis animalibus, in ijs deniq; quæ sunt eiusdem generis ac gentis inter se: sed in homi-
nibus maximè. Ex quo eos qui apud græcos ab hominum amore nomen traxerunt, humaniq; à nobis, φίλῶνδρωποι ab illis appellantur, laudare consueuimus. Cernere etiam licet in erroribus quàm sit homo homini accommodatus, atque amicus. Videtur autem amicitia ciuitates continere, maioriq; quàm iustitia, latoribus legum, curæ fuisse. nam & concordiam, quæ amicitia similima ac gemina est, sum-
mopere expetunt, & seditionem ei inimicam omni studio eijciunt, atque exterminant. Et si ciues inter se amicitiam colant, nihil sit, quamobrem iustitiam desiderent. At si ~~non~~ iusti sint, tamen amicitia accessionem requirant. Et id quod ex omnibus³ iuribus maximè ius est, ad amicitiam uidetur maximè pertinere. Neque uerò necessaria solum res est, uerùm etiam honesta. Nam & eos laudamus, qui amicos amant, & amicorum⁴ multitudo in rebus pulchris atque honestis numeratur. Præterea nonnulli eosdem uiros bo-
nos & amicos esse putant. Sed de ea magna multis in re-
bus controuersa est. Alij enim eam esse similitudinē quā-
dam statuunt, & similes amicos: ex quo prouerbia nata sunt Nam⁵ semper similem, ad similem: & graculus cū graculo, & cetera huius generis. Alij contrā hos tales, figulos⁶ inter se dicunt omnes esse. ac de his ipsi disputa-
tionem

tionem altius, & magis à natura repetunt, primum Euripides, qui ita loquitur. Tellus quidem imbrem amat ubi campus aridus. Obsiccitatem sterilis humore indiget: Cælum at beatum cum refertum est imbribus, Ardet cadendi mira in humū libidine: deinde Heraclitus, contrarium idem utile: & ex rebus dissimilibus pulcherrimū concentum existere, & ex discordia nasci omnia. Aduersantur his cum alij multi, tum Empedocles. Simile enim eius, quod simile est, desiderio teneri. Dubitationes igitur eas, quæ sunt naturales, missas faciamus: non enim huic disputationi conueniunt. eas autem quæ ad homines, eorumq; mores, et perturbationes pertinent, uideamus: quales sunt, utrum inter omnes possit esse amicitia, an inter malos non possit: & utrum sit unum genus amicitiae, an plura. Qui enim ob eam causam unum esse putant, quia amplificationem & diminutionem recipit, non satis firmo nituntur argumento. Recipiunt enim amplificationem & diminutionem multa, quæ tamen specie & forma differunt, de quibus supra dictum est. Hæc autem fortasse plana fient, si quid sit amabile, fuerit cognitū. non enim omnia uidentur amari, sed id duntaxat quod amabile est: cuiusmodi est id quod uel bonum, uel iucundum, uel utile est. Id autem utile uidetur, quo aut aliquod bonum, aut uoluptas comparatur. itaque amabilia sunt bonum, & iucundum tanquam fines. sed utrum id quisque diligit, quod absolute bonum est, an quod sibi est bonum? quoniam hæc nonnunquam inter se discrepant. Itemq; de rebus iucundis ambigi potest. Videtur autem & id quisque amare, quod sibi bonum est, & esse absolute amabile summum bonum, & cuique amabile, quod cuique bonum est. Amat porro

porrò unusquisque non quod sibi re uera bonum est, sed quod uidetur. Neque quicquam intererit. erit enim amabile, quod bonum esse uidebitur. Cum sint autem tria in quibus inest causa cur amemus, in inanimorum⁸ amatione amicitiae nomen non usurpatur. Nam neque mutuo amant, neque eis quisquam uult bona euenire. Rideatur enim si quis dicat se uino bona euenire uelle. sed ut quam liberalissimè⁹ agamus, dabimus ei ut uelit uinum saluum & incorruptum manere, ut ipse habeat. Atqui amicum bonis affici uelle eius causa, non sua, aiunt oportere. qui autem ita uolunt amico omnia benè euenire, eos beneuolos appellant, si non idem ab illo referatur: Amicitiam autem esse beneuolentiam in ijs, qui inter se par pro pari referunt, nisi fortè eò addendum est, non occultam, neque incognitam. Multi enim eos quos nunquā uiderunt, beneuolentia complectuntur: uerū eos esse uiros bonos, aut sibi utiles fore existimant: fieriq; potest ut illorum aliquis sic in hunc sit affectus. Quocirca inter eos quidē beneuolētia intercedit, sed amicos quāobrē eos dixerit, quorū alter de alterius in se animo nihil explorati habet? Ergo ut sint amici, eos oportet se mutuo beneuolētia cōprehendere, uelleq; omnia benè alterum alteri euenire ita, ut hoc utriq;¹⁰ perspectū sit & cognitū, propter unū aliquod eorū, quæ dicta sunt.

[Sed cū hęc ipsa tria quæ amari solere dicimus, generē³ differant, amationes quoq; differunt, & amicitiæ. sunt enim tria amicitiae genera, quæ rebus amabilibus pari numero respondent. Est enim sua cuiusque generis mutua amatio, non obscura, neque incognita: & qui inter se amant, alter alteri omnia benè euenire uolunt, quā amant. Atque ij quidem qui utilitatis causa amant inter se, non propter se, cau

saq;

saq; sua inter se amāt , sed quā quippiam boni alteri ab al-
tero queritur . Eadem est eorum ratio qui propter uolu-
ptatem amicitiam inter se compararūt . Non enim facetos
et urbanos propterea diligimus , quia cuiusdāmodi sunt ,
sed quia delectant . Deniq; et qui utilitatis causa amicitia
inter se iuncti sunt , propter id quod ipsis bonū est , diligunt :
et quos uoluptas ad amandum excitat , amicitiam iucun-
do metiuntur : nec is qui amatur , quā est , amatur , sed quā
utilis , aut iucundus est . Ex euentu igitur constant hae a-
miticiae , quoniam non quā est is qui diligitur , quicumque
sit , amatur , sed quā illi utilitatem aliquā praebeāt , ac sup-
peditāt , hi uoluptatem . Quocirca facile tales amicitiae
dirimuntur , cū ijs similes non permaneant . Nam si neque
amplius iucundi , neque utiles sint , amandi finem faciunt .
Vtile autem non idem permanet , sed aliud aliās efficitur .
Eo igitur , quod amicitiam contraxerat , dissoluto , amicitia
quoque dissoluitur , perinde ac si amicitia cū illis rebus es-
set instituta : cuius generis amicitia maximē in senibus cer-
nitur . nam neque qui hac aetate sunt , in amicitijs iucundi-
tatem sequuntur , sed utilitatem , neque ex iuuenibus , et
aetate florentibus ijs qui emolumento ducuntur . Non admo-
dū autem tales homines societate uitae inter se cōiunguntur .
nam interdum ne iucundi quidem sunt . Neque igitur taliū
hominum consuetudinē desiderant , nisi sint utiles . Nam tā-
tisper sese iucundos praebeant , quandiu se commodum ali-
quod consecuturos esse sperant . Atq; in hoc genere hospi-
talis quoq; amicitia locatur . Iuuenū autē amicitia uoluptatis
causa cōparari uidetur . Nā cū affectibus et perturbationi-
bus animi in uita obtēperent , tū id quod iucundum , quodq;
praesens est , sequuntur maximē . Et quia mutata aetate ,

mutatur et ea quæ sunt iucunda. iccirco celeriter & amici fiunt, & amare desinunt. Nam eorum amicitia unâ cum eo quod iucundum eis est, immutatur, atque euanescit. Talis autem uoluptatis celer est mutatio. Ad amorem autem etiam propensi sunt adolescentes. Nam magna ex parte re amatoriam regit ac gubernat perturbatio: parit atq; efficit uoluptas. Amant igitur, citoq; amandi finem faciunt, ita ut sæpe uno eodemq; die uoluntatē mutant. uolunt autem hi totos dies unâ traducere, uitæq; societate coniungi, quia hac ratione id eis cōtingit, quod amicitia maxime cōuenit. At uerò perfecta est uirorum bonorum, & uirtute similitum amicitia. hi enim se mutuò bonis affici uolunt, quia sunt boni. boni autem sunt per se. Iam qui bona amicis optat, illorū causa, ij maxime sunt amici. Sunt. n. hoc animo p se, nō ex euentu. Manet igitur horū amicitia tandiu quamdiu boni sunt. At uirtus diuturna quædam res est, & maxime stabilis. estq; ¹¹ uterque & simpliciter absoluteq; bonus, et alteri. nā utri boni, & absolute boni sunt, et inter se utiles, iteq; iucundi: siquidē boni & absolute iucundi, et inter se iucundi sunt. Sui enim ¹² & tales qualis quisq; est, cuiq; sunt uoluptati actiones. bonorum autem tales, aut similes sunt actiones. Talis porro amicitia merito firma ac stabilis est. Omnia enim cōcurrunt in ea quæ in amicis esse debent. nam omnem amicitiam uel bonum aliquod contrahit, uel uoluptas: & utrumq; horum uel absolute, uel ei qui amat, & ex similitudine quadam. in hac autem ea insunt omnia quæ iam dicta sunt per se. Nam & ¹³ his & ceteris rebus inter se sunt similes. Denique quod absolute bonum est, id absolute quoque est iucundum. Sunt autem hæc amabilia maxime. Et amare igitur in eis uiget maxime

me, & amicitia optima . Non est autem mirum tales amicitias esse raras . magna est enim talium uirorum paucitas . Præterea tempore & consuetudine uitæ opus est . uerum enim illud prouerbium est , Multos modios salis simul edendos esse , ut inter se norint . Neque uerò quenkūq; in¹⁴ amicitiam recipere , probareq; oportet , neque ullos inter se amicos esse , priusquā alter alteri dignus , qui ametur , iussus fuerit , fidesq; mutua perspecta sit , & cognita . Qui uerò citò ea , quæ amicitie propria sunt , inter se faciunt , amici illi quidem esse uolunt , non sunt tamen , nisi digni sint , qui amentur , idq; habeant exploratū . Amicitia igitur conciliandæ uoluntas celeriter illa quidem suscipitur , sed non statim amicitia nascitur . Hæc igitur & tēpore et reliquis rebus omnibus perfecta et cumulata est , et his omnibus cōstat . similis denique utriq; ¹⁵ ab altero est : quod in amicitia inesse debet .

4. ¶ Ea autem quæ iucundi causa comparatur amicitia , huic similis est . boni uiri enim inter se iucundi sunt : itemq; ea quam utilitas , emolumentumq; conflauit . Tales enim sunt inter se uiri boni . Maximè autem & in his amicitia permanet , cum par pro pari inter se referunt , uerbi gratia , uoluptatem : neque hoc modo solum , sed ex una & eadem re , ut sit inter urbanos ac facetos , non ut inter amatorem , eumq; qui amatur . non enim iisdem rebus hi delectantur : sed amator illius amore : is qui amatur , amatoris erga se studio , atque obseruantia . forma porro euanescente interdum euanescit quoq; amicitia . Illi enim eius , qui amatur facies desinit esse iucunda : hic ab illo non amplius colitur , neque obseruatur . Plerique autē in amicitia permanent , si consuetudine uitæ adhibita mores dilexerint , cū sint inter se moribus similes . Qui autē

in rebus amatorijs non iucundum, sed utile permutant, cū minus amici sint, tūm minus¹⁶ diu in eadem inter se uolūtate permanent. Qui uerò utilitatis causa sunt amici, utilitate sublata dirimuntur. Non enim mutuò amabant, sed emolumentum. Quocirca propter uoluptatem, & malis inter se, & bonis cum malis, & neutri cum qualicūq; amicitia intercedere potest. Sed propter se amici sunt inter se uidelicet soli uiri boni. Mali enim familiaritate mutua non delectantur, nisi aliquā utilitatē alter ab altero percipiat: Et uerò sola bonorū amicitia criminibus & calumnijs uacat. Non enim facile est quicquam alicui de eo credere, quem ipse diu probaris ac spectaris. Præterea fides habetur alteri ab altero maxime, summaq; ab utroq; diligentia adhibetur, ne alteri ab altero iniuria inferatur, ceteraq; omnia in his insunt, quæ uera amicitia postulat. In alijs autē sodalitatibus ac societatibus nihil prohibet quominus huiusmodi mala incidant. quoniā enim homines, appellant amicos & eos qui utilitate ad amandū adducuntur, ut ciuitates, (inter ciuitates enim utilitatis causa societates contrahuntur) et eos qui uoluptate inuitantur, ut pueri: fortasse hos quoq; tales amicos appellare, compluraq; amicitie genera ponere debemus: ac primo sanè loco & propriè eam amicitiam nominare, quæ est inter bonos, quā boni sunt: reliquas ex similitudine. Amici enim sunt ea ratione, qua est in eis boni quippiam, & aliquid boni simile. Iucundum enim bona quædam res est ijs, qui rebus iucundis ducuntur: sed hæc amicitie non sæpe copulatæ reperiuntur, neque iidem inter se fiunt amici propter utilitatem ac iucunditatem. nam non admodum¹⁷ copulantur, neque uinā coherent quæ ex euentu constant. Cum sit autem in hæc genera

genera amicitia distributa, mali quidem propter utilitatem, aut uoluptatem inter se erunt amici, quando sunt hac ratione ueris amicis similes: boni autem propter se amici futuri sunt. quæ enim boni sunt. atque hi absolute amici:
5. illi ex euentu, & eò quòd his sint similes. **Q**uemadmodum autem in uirtutibus alij habitu, alij re & functione muneris boni nominantur: sic & in amicitia alij mutua uitæ consuetudine, & conuictu inter se delectantur, utilitatesq; alter alteri suppeditant: alij uerò aut dormientes, aut locorum interuallo disuncti amicitia muneribus non funguntur quidem illi, sed ita tamen sunt animati, ut fungi possint. non enim locorum interualla amicitias simpliciter dirimunt, sed muneris functionem. Quòd si diuturna fuerit absentia, efficere uidetur ut amicitiam quoque inobscure obliuio: ex quo dici solet Neglectum alloquium multos disiunxit amicos. Sed nec senes, nec austeri ad amicitiam esse idonei uidentur. nam cum apud eos non multum sit loci uoluptati relictum, tum nemo neque cum eo qui grauis ac molestus est, neque cum eo qui non est iucundus, dies totos consumere queat. Et dolorem enim maxime fugit, & iucunditatem maxime expetit natura. Iam uerò qui inter se probati & accepti sunt, nec communi uitæ consuetudine deuinciuntur tamen, beneuolis, quam amicis sunt similiore. Nihil est enim amicorum tam proprium, quam uitæ societate coniungi. Nam utilitatē quidem egentes expetunt: consuetudinem uitæ autem etiam diuites ac beati. Solitaria enim uita eis minime omnium conuenit. At unà uiuere non possunt qui nec iucundi sunt, nec iisdem rebus delectantur: quod habere uidetur maxime sodalitas. Est igitur amicitia bonorum maxime amici-

tia, quemadmodum sæpius iam à nobis dictum est. Nam cum
 id amabile & optabile sit, quod absolute bonum ac iucun-
 dum est, tum id cuique amabile est, quod ei tale est. at uir
 bonus uiro bono propter horum utrunque amabilis est. Sed
 amatio¹⁸ perturbationi similis est: habitui amicitia. ama-
 tio enim etiam in res inanimatas confertur. redamare au-
 tem cum consilio coniunctum est, quod ab habitu profici-
 scitur. Præterea bonis affici uolumus eos quos amamus, il-
 lorum causa, non perturbatione aliqua incitati, sed ex ha-
 bitu: & qui amicum diligunt, id quod sibi bonum est, dili-
 gunt. Nam uir bonus amicus alicui factus, ei ipsi cui ami-
 cus est, bonum est. uterque igitur cum id quod sibi bonum
 est, diligit; tum par pro pari refert, & uoluntate¹⁹ & ge-
 nere. Nam uulgo dici solet, amicitia æqualitas. ergo in
 amicitia uirorum bonorum hæc insunt maxime. Inter au-
 steros autem, & senes eo minus amicitia conciliatur, quo
 sunt difficiliōres, minusq; hominum congressu & sermo-
 ne delectantur. hæc enim & propria sunt amicitia maxi-
 me, & ad eam conglutinandam plurimum ualent. itaque
 cito fiunt iuuenes amici: senes non item. non enim fiunt ijs
 amici, quibus non delectantur: similiterq; acerbi, tri-
 stesq; natura. Sed tales homines sanè beneuoli inter se es-
 se possunt: bene enim alter alteri omnia uolunt euenire,
 præstoq;²⁰ adsunt atque occurrunt in rebus aduersis: sed
 non facile sunt amici, quia neque unà totos dies commoran-
 tur, neque alter alterius moribus delectantur, quæ maxi-
 me uidentur amicitia conuenire. Sed perfecta cum mul-
 tis amicitia nemini intercedere potest, sicut fieri non po-
 test, ut quis multarum amore uno tempore captus sit. nam
 perfecte amare ninio simile est. hoc autem ut cum uno
 duna

duntaxat suscipiatur, patitur natura. Sed uni eodem tempore multos uehementer placere haud facile est: fortasse uerò neque ²¹ bonum esse. Oportet autem & periculum facere, & consuetudinem cum eis habere. quod est omnium difficilimum. Propter utilitatem autem & iucunditatem ut quis multis placeat, fieri potest. nam & huius generis hominum magna copia est, & breui tempore duo illa suppeditare possunt. Harum autem duarum ea magis amicitiae similitudinem gerit, quæ iucunditatis causa instituta est, cum eadem ab altero alteri præstantur, & alter altero delectatur, aut uterq; eisdem, quales amicitiae iuuenum sunt. Magis enim in his elucet ingenium quoddam liberale. At ea quæ propter utile comparatur, eorum est qui faciunt ²² mercaturam. Et diuites ac beati, non utiles, sed iucundos amicos desiderant. uiuere enim cum aliquibus uolunt: dolorem autem ac molestiam ferunt illi quidē breue quoddam tempus: perpetuò uerò qui perferre possit, reperias neminem: immò ne ipsum quidem bonum, si ei molestum sit. Itaque iucundos amicos quærunt. sed fortasse ²³ & bonos quærere oportet, qui etiam amicis sunt tales. sic etiam eis illa suppetent, quibus amici instructi atque ornati esse debent. Qui uerò sunt auctoritate aliqua & potestate præditi, distinctis ac diuisis amicis uti uidentur. Alij enim sunt eis utiles, alij suaues ac ²⁴ iucundi. Nō admodum autem iſdem utilium ac iucundorū partes agūt. Nam neque eos quærunt qui iucundum cum uirtute coniunxerunt, neque eos utiles, qui ad res honestas sibi usui esse possunt: sed iucundos quidem, qui sint faceti atque urbani, quoniam rerum iucundarum ²⁵ desiderio tenentur: utiles autem, qui sint solertes & habiles ad id quod imperatum

sit, agendum. Hæc autem non admodum in eodem repe-
 riuntur. Atqui iucundum, simul & utilem bonum uirum
 esse diximus. Verum homini²⁶ dignitate ac potentia præ-
 stanti, talis non facile fit amicus, nisi etiam præstans ille
 uirtute superetur. Nam si hoc non ita sit, non æquatur
 proportionem cum illo præstantiore is qui superatur. raro
 admodum autem tales homines reperiri solent. In æquali-
 tate igitur eæ, quas supra diximus, amicitie posite sunt.
 Aut eadem enim ab utrisque præstantur, eademq; alter al-
 teri uult euenire, aut aliud cum alio commutant, uerbi gra-
 tia cum utilitate uoluptatem. Has autem minus esse amici-
 tias, minusq; diu permanere, dictum est, uidenturq; pro-
 pter eiusdem rei similitudinem, ac dissimilitudinem, & es-
 se amicitie, & non esse. Ex similitudine enim eius amici-
 tie, quæ uirtute constat, amicitie similitudinem gerunt.
 Inest enim in altera iucundum, utile in altera: Hæc au-
 tem insunt & in illa. sed eò quòd illa criminationum et ca-
 lumniarum expers est, & firma penè ad perpetuitatem:
 hæc autem celeriter intercidunt, alijsq; multis rebus diffe-
 runt, non uidentur amicitie, propter illius dissimilitudi-
 nem. Aliud autem amicitie genus est, quod in excel-
 lentia positum est, ueluti quæ patri intercedit cum filio,
 seni cum iuvene, uiro cum uxore, omni denique qui præ-
 est, cum eo qui imperio parere debet. sed hæc quoque inter
 se differunt. Non enim eadem parentum cum liberis, &
 eorum qui præsunt, cum ijs qui sub imperio sunt: sed neque
 eadem patris cum filio, quæ filij cum patre, neque eadem
 uiri cum uxore, quæ uxoris cum uiro amicitia est. Alia en-
 nim cuiusque horum uirtus est, aliæ sunt partes, alia deni-
 que ea propter quæ amant. Aliæ sunt igitur & amationes,
 &

Et amicitia. Eadem igitur utrique ab altero neque præstantur, neque sunt postulanda. Cum uero ijs qui procreantur, ea quæ debent, liberi tribuunt, uicissimq; filijs parentes, quæ debent liberis, tum firma, et æquabilis talis amicitia futura est. Proportione autem in ijs amicitijs, quæ in excellentia posita sunt, amatio debet extare, ut scilicet is qui potior est, ametur magis quam amet: et is qui plus utilitatis affert, itemq; ceteri singuli. Cum enim amatio pro dignitate præstatur, tum quodammodo existit æqualitas, quod amicitia proprium esse uidetur. Non ita porro se habet in rebus iustis, ut in amicitia, æqualitas. Etenim in rebus iustis primo loco⁷ ponitur æqualitas ea quæ pro cuiusque dignitate est: secundo ea quæ æqualem numero aut magnitudine singuli partem ferunt: in amicitia contra primo loco statuitur id æquale, quo æquæ magnam quisque partem consequitur, secundo id quo rata cuique pars pro sua cuiusque dignitate tribuitur. Quod ex eo perspicui potest si magna sit uirtutis, aut uitij, aut copiae, aut alius alius cuius rei distantia. Non enim iam amici sunt, immò ne æquum quidem esse iudicant. Idq; in dijs maxime apparet. omnibus enim bonis longè antecellunt. Perspicuum idem est in regibus quoque. Nam ad eorum amicitiam ne aspirare quidem conantur ij, qui multo sunt inferiores, neque optimorum uirorum, aut sapientissimorum amicitiam expetunt humiles et contempti, nulliusq; pretij homines. Constitui igitur in his subtilis terminus non potest, quatenus⁸ progredi amicitia possit. Nam si multa ab altero detrahantur, manet etiamnum amicitia: sin longiore⁹ intervallo inter se disuncti sint, ut homo à deo, non iam manet. Ex quo ambigitur uelint ne amicos amici ba-

nis

nis quàm maximis affici, uerbi gratia deos esse. neque enim iam amici sunt eis futuri. non igitur bona. amicorum enim bona sunt amici. Quòd si pulchrè hoc dictum est, suo quenque amico bona optare illius causa, profectò ³⁰ maneat oportet, qualiscunque tandem ille sit. Verùm ei certè ut homini, maxima bona uolet euenire, sed fortasse non omnia: sibi enim maximè uult quisque bona euenire.

[Multitudo autem honoris studio ducta malle uidetur 8.
amari quàm amare. Itaque magna pars hominum assentatorum amatrix et cupida est. Est enim ³¹ assentator amicus qui ab altero superatur, uel certè qui sese talem esse simulat, amareq; magis quàm amari. Amari autem & honore affici, cuius rei plerique omnes sunt cupidissimi, finitima esse uidentur. Verùm honorem non propter se expetere uidentur, sed ex euentu. Vulgus enim letatur cum ab ijs qui potestate & imperio præditi sunt, honore afficitur propter spem: existimat enim futurum, ut si qua re egeat, ab illis consequatur, honoreq;, quasi beneficij accipiendi argumento, & pignore delectatur: Qui uerò à uiris probis, et ijs quibus noti sunt, honorem expetunt, suam de seipsis ³² opinionem stabilire & confirmare uolunt. Se igitur bonos esse gaudent, eorum iudicio, qui id dicunt, fidem habentes. Se amari autem gaudent per se. Itaque carum esse atque amari melius esse uideatur, quàm honore affici, amicitiaq; per se esse optabilis & expetenda. Magis autem in eo consistere uidetur, ut ames, quàm ut amaris. Atque hoc ipsum matres indicant, quæ eo ipso quòd amant, magnopere letantur. Nonnullæ enim filios suos dant alendos, eosq; scientes ex se natos, amant, nec ut ab eis redamentur, magnopere laborant, si fieri utrunque non

non possit : satisq; habent si uideant eos frui secunda fortuna : denique nihilominus eos diligunt , quanuis illi non possint matri, propterea quod eam non norunt , quæ conuenit , tribuere . Cum igitur in eo ut amemus, magis quam in eo ut amemur, amicitia consistat, laudenturq; ij qui suos amicos amore complectuntur, probabile est amicorum uim ac uirtutem in eo ut ³³ amemus, esse sitam . Itaque in quibus hoc sit pro dignitate , ij stabiles ac firmi permanent amici , taliumq; amicitia integra & incolumis est permanens . Atque hoc quidem modo homines inter se inæquales, maximè fiunt amici. sic enim possunt exæquari . Aequalitas autem & similitudo, amicitia est, maximeq; eorum qui uirtute similes sunt , similitudo . Nam cum hi maneant ex se ipsis firmi ac stabiles , tum inter se firmitatem tuentur ac retinent, neque res malas desiderant , neque se talium rerum ministros præbent, immò uerò penè dicam , etiam eas prohibent ac reprimunt . Virorum enim bonorum est, neque peccare , neque amicis permittere ut peccatorum ac flagitiorum sint administri . Mali uerò cum stabile nihil habeant, quippe qui ne sui quidem similes permaneant, tum ad perexiguum tempus amicitiam inter se tuentur , mutua improbitate delectati . Vtiles autem ac iucundi diutius permanent . tandiu enim manent , quoad utilitates ac uoluptates mutuò suppeditent . Ea autem amicitia maximè, quam utilitas constituit, ex contrarijs constare uidetur , ut cum pauper diuiti, doctus indocto sit amicus . Nam qua quisque re forte fortuna eget, eam ab altero expetens , alio genere illum remuneratur . Adhunc numerum amatorem & eum qui amatur, formosum ac deformè licet aggregare . Quocirca uidentur interdum amatores ridiculi , cum eos quos amant

amant, sibi in amore respondere uolunt. & certè si a què digni sint, qui amentur, iure & uolunt & postulant: sin nihil tale habeant, ridiculum sit id postulare. fortasse uerò neque res contraria contrariam per se expetit, sed ex euentu. appetitio autem medijs est. hoc enim bonum est: uerbi gratia rei aridæ bonum est, non humidam fieri, sed ad mediocritatem peruenire: itemq; rei calidæ & ceteris. sed hæc omittantur sanè. sunt enim ab instituto nostro alieniora. ¶ Videtur autem, quemadmodum principio dictum est, tum ad eadem pertinere, ius & amicitia, tum in iisdem uersari. Nam in omni societate aliquod ius & uerò amicitia aliqua reperitur. Itaque amicos appellant, & eos quibuscum nauigant, & commilitones, itemq; eos quibuscum aliam societatem inierunt. Quanta ³⁴ porro societas est, tam latè patet & amicitia. nam tantum patet & ius. recteq; monet prouerbium, amicorum omnia esse cōmunia. in societate enim & communione posita est amicitia. Sunt autem fratribus et sodalibus omnia inter ipsos cōmunia: reliquis certa quædam ac distincta, alijsq; plura, alijs pauciora. nam & amicitia aliæ magis, aliæ minus sunt amicitia. harum autem differunt & iura. non enim eadem sunt patri cum liberis, quæ fratribus inter ipsos, neque sodalibus, & ciuibus: similiterq; se res habet in alijs ³⁵ amicitijs. Aliæ igitur ³⁶ sunt & iniuriæ in hos singulos, ex eoq; sumunt incrementum, quòd amicioribus inferuntur: exempli gratia sodalem pecunia fraudare grauius est, quàm ciuem: & fratri non succurrere, quàm alieno, et parentem uerberare, quàm quenlibet alium. Solet autem unà cum amicitia ius amplificari natura, perinde quasi in iisdem rebus consistant, & a què latè pateant. Omnes autem

tem societates ciuilis societatis partibus ac membris sunt
 similes. unà enim iter faciunt & congregantur homines
 cùm emolumentum alicuius gratia, tùm ut aliquid quærant,
 & parent eorum quæ ad uictum, cultumq; pertinent. Iam
 uerò etiam societas ³⁷ ciuilis, & ab initio utilitatis causa
 constituta uidetur esse, & permanere. hoc enim legum la-
 tores & sibi tanquam scopum, proponunt, & ius esse di-
 cunt, quod communiter & reip. utile est. Ceteræ igitur so-
 cietates pro sua quæq; parte utile expetunt: uerbi gratia
 nautæ id quod ex nauigatione ³⁸ quæritur ad pecuniæ stu-
 dium, aut aliquid tale: commilitones id quod bello para-
 tur, siue pecuniam concupiscant, siue uictoria potiri, siue
 urbem aliquam expugnare cupiant: itemq; tribules, &
 populares. Nonnullæ autem societates propter uolupta-
 tem comparari uidentur, ut eorum qui unà epulantur, ac
 saltant: & eorum ³⁸ qui pro rata cuiusq; parte symbolas
 in conuiuium conferunt. Hæ enim partim sacrificij, par-
 tim conuentus & conuictus causa comparantur, omnesq;
 ciuili subiectæ esse uidentur. Non enim præsentem utili-
 tatem, sed eam quæ ad omnem uitam pertinet, ciuilis socie-
 tas expetit: ut cùm ciues unà sacra faciunt, & ad ea ce-
 lebranda unà conueniunt, et congregantur, honoresq; dijs
 immortalibus tribuunt, & sibi requiem cum uoluptate cõ-
 iunctam præbent. Verisimile ⁴⁰ est enim prisca sacrificia,
 cœtusq;, & conuentus qui sacrificiorum causa habebãtur;
 collectis iam fructibus ut primitias quasdam, fuisse institu-
 ta. his enim temporibus maxime ab opere cessabant. Ap-
 paret igitur societates omnes ciuilis esse membra. Quales
 autem fuerint societates, tales amicitia consequentur.

io. [Status porrò reip. tria sunt genera, totidemq; ab illis
 siue

siue digressiones, siue declinationes, quasi earum pestes, & interitus. sunt autem reip. status regnum, optimatum principatus, timocratia, quam ex censu potestatem non inepte possumus appellare. Sed eam plurimi solent remp. nominare. Horum omnium regnum est optimum: ex censu potestas deterrima. declinatio à regno tyrānis est. in utroque⁴¹ enim penes unum summa rerum est potestas. sed plurimum tamen inter se differunt. tyrannus enim suam, rex eorum quibus imperat, utilitatem spectat. Etenim rex non est is cui sua nō satis sunt, quiq; non omnium bonorum copia antecellit. At qui talis est, nihil præterea desiderat. Itaque non sua, sed eorum quibus præest, commoda intuebitur, sibiq; proponet. Nam qui⁴² talis non fuerit, rex quidam sortitò factus uidebitur. Huic aduersatur tyrannis. nam quod sibi expedit, sequitur: atque hanc magis perspicuum est esse deterrimam. Quod enim⁴³ optimo est contrarium, pessimum. Ex regno autem in tyrannidē degenerat. nam monarchiæ uitium tyrannis est. rex malus autem tyrannus efficitur. Ex optimatum potestate uerò in paucorum principatum fit commutatio, eorum qui præsunt, culpa, qui res ciuitatis distribuūt indignis: omnia bona, aut multo maximam eorum partē sibi uendicant: magistratus iisdem semper deferunt, diuitias rebus omnibus antepōnētes: ita fit ut pauci magistratum gerant, ijq; improbi ac uitiosi pro uiris optimis, atque æquissimis. Ex timocratia autem (quam ex censu potestatem nominauimus.) in popularem statum fit conuersio. Sunt enim hi reip. status inter se finitimi. nam ex censu potestas quoque natura sua multitudinis uidetur esse. omnesq; qui censi sunt, inter se sunt pares. & æquales. sed minimum omnium uitiosa, popularis potestas

stas est, quia admodum paululum à reip. forma deflexit. **A**
 reip. quidem status hoc maxime modo commutari solent.
 Sic enim minima & facilima mutatio est. Eorum autem
 similitudines & ueluti exempla ex familijs priuatis sume-
 re licet. patris enim cum filijs societas regni speciem quã-
 dam præ se fert. Nam filij patri curæ sunt. Hinc & Ho-
 merus Iouem, patrem appellat, Patriam enim ⁴⁴ potestã-
 tem regnum proxime uidetur inimitari. sed est apud Persas
 patria potestas tyrannica. utuntur enim liberis suis, ut ser-
 uis. Est & domini in seruos imperium tyrannicum. in eo e-
 nim negotium domini agitur, eiusq; utilitati cõsultitur. atq;
 hoc sanè rectum est. sed Persicum deprauatum, ac per-
 uersum. Eorum enim qui differunt, imperia quoque differ-
 re debent. Iã uiri & uxoris potestas ad optimatum impe-
 rium proxime uidetur accedere. Pro dignitate enim uir im-
 perat, in eisq; rebus, imperat, in quibus uirum oportet im-
 perare: & quæ mulieri conueniunt, ei permittit. Quod si
 in omnibus dominetur, in paucorum potestatem fiet com-
 mutatio, id enim faciet præter dignitatem, non quã me-
 lior est. Interdum uerò fit ut mulieres imperent & scilicet
 quibus amplissimæ uenerunt hæreditates. Non igitur
 tum ex uirtute, sed propter diuitias, & potentiam impe-
 ratur, quemadmodum in paucorum principatu. Ex cen-
 su potestati fraterna societas similis est. Sũt. n. pares, nisi
 quoad ætatibus inter se differũt. quocirca si multũ inter
 se distent ætatibus, iam amicitia fraterna constare non po-
 test. Est autem popularis status quidem cũ in ijs fami-
 lijs maxime quæ domino carent: hic enim ex æquo omnes
 imperãt, tũ in quibus imbecillus est is qui imperat, suaq;
 ii. cuique auctoritas datur & licentia. ¶ In unoquoque
 au-

autem reip. statu eatenus ⁴⁵ sese proferre uidetur amicitia, quatenus & ius. Ac quæ regi sanè amicitia cum ijs, qui sub regno sint, intercedit, in quadam beneficij excellentia posita est. benè enim meretur de ijs, quibus imperat, si cùm sit bonus, curâ eorû habeat, tanquam ouium pastor, ut sint fortunati ac beati. Vnde Agamemnonem Homerus pastorem populorum appellauit. Talis est autem & paterna amicitia, nisi quod beneficiorum magnitudine præstat. Est enim pater filio causa cur sit: quæ uidetur esse res omnium maxîma: idemq; alendum & erudiendum curauit. Atque hæc eadem auis & maioribus tribuuntur. Ad imperandû enim apti sunt natura & pater liberis, & auis nepotibus, & reges ijs qui sub regno sunt. Hæ autem amicitie in excellentia quadam posite sunt. itaque parentibus tribuitur honos. Ius igitur in ijs non idem uersatur, sed id, quod pro dignitate est. Talis enim & horum amicitia est. Iam uiri & uxoris amicitia eadem est, atque ea quæ est in optimatum principatu: ex uirtute enim res tota penditur, & plus boni meliori tribuitur, & quod cuique aptum, & accommodatum est: Idem porro & de iure sentiendum. Fratrum autem amicitia, sodalium amicitia similis est. sunt enim pares inter se, & æquales ætate: & qui sunt tales, plurimûm ijsdem studijs, ⁴⁶ ac disciplinis dediti, consimilibusq; moribus præditi sunt. Huic igitur similis amicitia ea est, quæ in eo reip. statu reperitur, in quo ex censu magistratus, imperiaq; deferuntur. Postulat enim ratio & natura ciuium, ut inter se sint pares, & uiri boni, atque æquabiles: uicissim denique & æqualiter solent imperare. Talis igitur & eorum amicitia est. In declinationibus ⁴⁷ autem à recto reip. statu quemadmodum iuri parum loci
reli-

relictum est, sic & amicitiae, minimumq; in deterrima. in tyrannide enim aut nihil, aut parum loci amicitiae est relictum. inter quos enim nihil est commune ei qui imperat cū eo qui paret: nec ulla prorsus amicitia est. Nam ne iuris quidem inter eos ulla est communitas. Sed tantundem iuris et amicitiae est, quantum intercedit artificii cū instrumēto, animo cum corpore, domino cum seruo. His enim⁴⁸ prosunt quidem & consulunt ii qui utuntur: uerū nec amicitia, nec ius est nobis cum rebus inanimis: immo ne cum equo quidem aut boue: sed neque cum seruo, quā seruus est. nihil enim domino cum seruo commune est. nam seruus instrumentum est animatum: instrumentum autem seruus inanimatus. Quā igitur seruus est, nulla nobis cum eo amicitia intercedit, sed quā homo est. nam omni homini cum eo, qui legis & conuenti particeps esse potest, ius aliquod intercedere uidetur. ergo & amicitia, quoad homo est. In tyrannidibus autem, neque amicitijs, neque iuri multum relictum est loci. at in popularibus potestatibus plurimū. multa enim inter eos, qui sunt pares, communia sunt.

12. ¶ In societate igitur & communitate quadam omnis amicitia cernitur, quemadmodum diximus, nisi quis forte & cognatorum & sodalium amicitiam ab his secludere uelit. At uerō ciuium & tribulium, & eorum qui unā nauigant, & quaecunque sunt huius generis amicitiae, sociorum amicitius sunt similiores. Consensu enim & pacto quodam uidetur constare. atque in eodem numero & ordine hospitalem collocare licet. Iam uerō cognatorum amicitia multiplex ac multiformis esse, totaq; à paterna pendere uidetur. Parentes enim natos diligunt ut aliquid sui. Nati autem parentes ut ab illis quippiam profectum: Melius

O autem

autem nouerunt parentes suos liberos quàm sciunt liberi se ex his esse procreatos : maiore denique necessitudine coniunctum est ei, quod generatum est id, à quo generatum est, quàm id, quod natum est ei, quod efficit. nam quod ab aliquo profectum est, eius est proprium, à quo profectum est, ut dens, aut pilus, & quidlibet eius, cui inhaeret : id autem, ⁴⁹ à quo aliqua orta sunt, illorum nullius, aut certè minus. Præterea temporis longinquitate patris amor in filium superior est. parentes enim liberos statim ut nati sunt, diligunt : liberi parentes ætate progressi tum denique cum intelligere, sentireq; coeperunt. Atque ex his perspicuum est etiam quamobrem matribus liberi sint cariores. Parentes ⁵⁰ igitur liberos, ut se ipsos, diligunt : nam qui ex eis nati sunt, eo ipso quòd separati sunt, tanquam alteri ipsi sunt : liberi autem parentes, ut ex illis nati. At fratres inter se amant quòd ex eisdem nati sint. Nam eo ⁵¹ ipso quòd idem sunt, atque illi, fit ut inter se quoque sint idem. Idcirco de fratribus ita loqui solent, idem sanguis, stirps eadem, & cetera eiusdem generis. sunt igitur quodammodo unum, & idem etiam in corporibus diuisis, ac separatis. Magnum autem ad amicitiam momentum habet educationis communitas, & ætatis æqualitas. Nam ⁵² æqualem æqualis, inquit ille : & qui familiaritate, consuetudineq; mutua delectantur, sodales sunt. Itaque amicitia fraterna sodalium amicitia similima est. Patrueles autem, reliquiq; cognati ex horum coniunctione, inter se coniuncti sunt : ex eo enim scilicet quòd ex eisdem orti sunt. Atque horum alij sunt inter se propinquiores, alij alieniores, quòd uel propius, uel longius ab eis abest eorum generis auctor. Ea autem quæ li-
beris

beris cum parentibus, & hominibus cum Dijs immortalibus amicitia intercedit, ut cum bona quadam re atq; excellente intercedit. Beneficijs enim nos maximis affecerunt. Cur simus enim, & postea quàm nati sumus, cur educati atque instituti fuerimus, causæ sunt. Inest autem in tali amicitia eo plus iucunditatis & utilitatis, quàm in alienorum, quo uitæ communitate magis inter se deuincti sunt. Insunt etiam in fraterna, eadem quæ in sodalium amicitia, ac multo quidem magis in probis & equis, & omnino similibus, quàm sunt inter se coniunctiores, quatoq; magis ab eo tempore, quo primùm in lucem editi sunt, se mutuo diligunt: quanto denique similibus moribus præditi sunt, qui ex eisdem nati, & unà educati, & simili cura ac diligentia eruditi sunt. Postremò probatio ea, quæ tempore constat, in hac & plurima, & firmissima est. Per æqualem autem proportionem in ceteris quoque cognatis ea quæ amicitia propria sunt, reperiuntur. Iam uerò quæ inter uirum & uxorem amicitia est, maximè secundum naturam esse uidetur. Homo enim ad coniugium aptior est natura, quàm ad societatem ciuilem, quanto prior, magisq; necessaria ciuitate domus est, quatoq; procreatio animantibus omnibus communior est. atque in ceteris quidem⁵³ hætenus progreditur societas. homines autem non solum procreætionis liberorum causa communi domo utuntur, sed etiam ut eorum quæ ad uitam pertinent, maior eis sit facultas. statim enim descripta ac diuisa sunt eorum officia ac muneræ, aliæq; sunt uiri, aliæ uxoris partes. Inseruiunt igitur alter alteri sua in medium afferentes, ob eamq; causam in hac amicitia & utilitas inesse uidetur, & uoluptas. Quòd si probi fuerint, propter uirtutem amicitiam inter

se colere uidebuntur. Est autem sua utriusque uirtus, ac tali re sanè lætabuntur. Liberi autem communes, uinculi cuiusdam instar obtinent. Itaque citius dissoluuntur, qui liberis carent. Liberi enim communes, amborum sunt bonum. At id omne quod commune est, ad continendum ualeat. Viro autem cum uxore, & omninò amico cum amico quo modo sit uiuendum si queratur, nihil aliud sit, quàm querere quid inter eos iuris intercedat. Non enim idē ius amico cum amico, atque cum alieno, neque cum socio, & condiscipulo. ¶ Cum tria sint autem amicitiae genera, 13. quemadmodum initio diximus, & in unaquaque alij sint pares amici, alij præstantia quadam inter se differant, (nam & æquè boni inter se fiunt amici, & melior deteriori, similiterq; iucundi, & ij qui utilitatem sequuntur, tum utilitatibus præbendis æquales, tum inæquales ac differentes) eos quidem qui inter se sunt pares, & amando & reliquis rebus oportet exæquari: dispares autem præstantiæ & excellentiæ id proportionē reddere, quo sunt inferiores. Oriuntur autem criminationes & querelæ in ea amicitia sola quam constituit utilitas, aut certè in ea maxime, nec immeritò. Nam qui ob uirtutem sunt amici, student alter de altero benè mereri. Hoc enim uirtutis & amicitiae proprium est: illis porrò hac de re certantibus, neque criminationes existunt, neque pugna. In eum enim qui amat, et benè meretur, nemo offenso est animo: immò uerò si humanitate sit politus, & gratus, refert gratiam. Iam qui beneficijs⁵⁴ alterum superat, cum id quod cupit, assequatur, non queretur de amico. uterque enim bonum expetit. Ne in amicitijs quidem propter uoluptatem conciliatis, admodum sæpe querelæ incidunt. nam si conuictu lætantur

tantur, id quod expetunt, pariter cōtingit ambobus. Ridiculus autē uideatur is, qui alterū eriminetur eò quòd ab eo non delectetur, cū liceat cum eo totos dies nō cōterere. Amicitia autem ob utilitatem constituta criminationum et querelarum plena est. Nam quia inolumenti causa utuntur opera & consuetudine mutua, semper plura desiderant, semperq; minus quā sibi conueniat, se habere existimant: denique queruntur se tam multa non consequi, quā multis egent, cū præsertim digni sint. Illi autem qui beneficium conferunt, tam multa suppeditare non possunt, quā multis egent ij, in quos beneficia conferuntur. Videtur autem ut ius est duplex, alterum non scriptum, alterum scriptum & legitimum, sic & amicitia, ⁵⁵ quam utilitas constituit, altera in moribus esse posita, altera legitima. Nascuntur igitur criminationes maximè ubi non ex eadem, atque contraxerunt, amicitia, fit solutio. Est autem legitima ea quæ lege dicta, certaq; mercede præstituta constat: estq; hæc duplex: altera prorsus mercaturæ similis, in qua de manu in manum merces aut pretium numeratur: altera liberalior, in qua in diem conferitur utilitas, sed ex pacto & consensu aliquid pro aliquo præstatum. Neque uerò in hac obscurum est, neque dubium id, quod debetur: sed amicitie conuenientem dilationem habet. Itaque apud nonnullos horum non dantur actiones, neque ius dicitur, sed putant eos, qui fidem alterius secuti cum eo contraxerunt, æqui boni ⁵⁶ facere oportere. Ea autem quæ in moribus posita est, non habet ullam legem dictam, neq; utilitatē præstitutā, sed hic tanquam ⁵⁷ amicus eo donat, aut quidlibet aliud agit. Verum tamen æquum esse censet tantundem, aut plus ad se redire, perinde quā

si non donauerit, sed mutuò dederit. Quod si aliter ei soluetur, quàm contraxerit, alterum accusabit. Hoc autem propterea accidit, quia uolunt omnes, aut quàm plurimi res honestas, sed honestis utiles anteponunt. Honestum autem est bene de altero mereri nulla uicissim utilitate sperata: Utile, beneficium accipere. Debet igitur qui facultatem habet, tantundem, quantum accepit, referre, idq; sua sponte (non enim nobis amicum^s quenquam qui nolit, facere debemus) tanquam qui iam ab initio errarit, beneficiumq; ab eo à quo non debebat, acceperit. non enim ab amico accepit, neque ab eo qui amicitiae causa beneficium conferebat. Itaque perinde quasi beneficium acceperit, certa lege dicta, sic debet dissoluere. Qui potest igitur, fateatur se beneficium referre oportere: si non possit uerò, ne is quidem, qui dedit, sibi reddi æquum esse duxerit. Quocirca si facultatem habet, referendum beneficium est. Videndum autem statim à principio est, à quo beneficium accipiat, & quam beneficii mercedem ille expectet, ut hac conditione se beneficio affici aut patiatur, ^s aut recuset. Sed ambigi potest utrum eius utilitate qui accepit, beneficium sit ponderandum, eiusq; ratione habita referenda sit gratia, an eius qui dedit, liberalitate metiendum. Nā qui acceperunt, ea se à bene meritis extenuantes accepisse dicunt, quæ & illis erant parua, & ab alijs consequi licebat. Illi contrā se quàm maxima potuerint, contulisse: & quæ ibi ab alijs non tulissent: & in periculis & in talibus eorum rebus aduersis, & necessarijs temporibus. An igitur si amicitiam quidem utilitas constituerit, eius, qui beneficium accepit, utilitate sunt metienda? Hic est enim qui eget, & ille huic opitulatur tanquam parem gratiā accepturus,

T an=

Tantum igitur ille huic opis tulit, quantam hic utilitatem cepit. Si igitur tantundem reddendum est, quantum est cōsecutus, aut etiam amplius. hoc enim longè pulchrius atque honestius est. In ijs autem amicitijs, quæ uirtute cōstant, nullæ criminationes innascuntur, eiusq; qui bene meritus est, consilio beneficium uidetur esse merendum. uirtutis enim & morum principatus in consilio positus est.

14. Tam uerò in ijs quoq; amicitijs quæ in excellentia quadam consistunt, disidia nonnulla oriuntur. Postulat enim uterque plus sibi tribui: quod cum sit, dirimitur amicitia. Existimat enim & is qui melior est, sibi plus tribui conuenire, (bono enim plus tribui solere) & similiter is qui uiliior est. Negant enim eum qui sit inutilis, æquam partem auferre oportere. Famulatum enim & ministerium, non amicitiam futuram, nisi dignitati factorum ac munerum ea quæ ab amicitia proficiscuntur, respondebunt. Arbitratur enim, ut in societate pecuniarum, plura auferunt, qui plura in societatem attulerunt, sic & in amicitia fieri oportere. Egens autem & inferior contrà. Esse enim boni amici egentibus opitulari, eaq; quæ desiderant, suppeditare. Quid enim iuuat (inquiunt) uiro bono aut potenti amicum esse, si nullum ex eo fructum sis consecuturus? Videtur autem æqua utriusque esse postulatio, & utrique ex amicitia plus tribuere oportere, sed non eiusdem rei, uerùm præstantiori plus honoris: egenti uerò plus quæstus, & emolumentum. Virtutis enim & beneficentiæ præmium est, honos: egestatis autem & inopiæ subsidium, lucrum. Atque etiam in omni re ip. statu ita sese res habere uidetur. Non enim honore afficitur is qui nihil boni confert in remp. At res quædam communis ei tribuitur, qui de re communi & pu-

blica bene meretur. Honos autem res communis est. Non enim fieri potest, ut quis è rebus communibus ac publicis, pecuniosus simul, & honoratus discedat. Nemo enim omnibus in rebus suam conditionem deteriore esse patitur. Itaque ei qui in re pecuniaria deteriore conditione fuerit, honorem tribuunt: eiq; qui⁶⁰ muneribus capitur, pecuniam. Dignitatis enim conseruatio amicitiam exæquat & conseruat, quemadmodum diximus. Sic igitur eos qui non sunt æquales, alterum cum altero congrédi & agere par est, & qui uel pecunia uel uirtute auctus & ornatus est, is alterum honore remunerari debet, id saltem referens cuius facultatem habet. Id enim quod præstari potest, amicitia desiderat ac requirit, non quo quisque dignus sit. Nam ne omnibus quidem in rebus id effici potest, quæ admodum⁶¹ in honoribus ijs, quos diis immortalibus & parentibus habere solemus. Nemo est enim qui honorē iis dignum tribuere possit, sed qui eos pro uiribus & facultate colat, is probus & pius⁶² esse uidetur. Quocirca uidetur patrem abdicare filio non licere, sed patri filium maximè. Eum enim qui debet, oportet reddere. Quicquid autem fecerit filius, nihil beneficium à patre acceptis dignū fecerit. Semper igitur debet. Iis porro quibus debetur, dimittendi debitoris potestas datur. Ergo & patri. Simulq; nemo⁶³ fortasse discedere uelle uideatur nisi ab eo qui improbitate excellat: nam præter amicitiam naturalem, humanum est auxilium non aspernari. Illi autem qui sit improbus, huic opitulari aut fugiendum est, aut non admodum laborandum. Plerique enim omnes beneficium accipere uolunt, dare uerò ut rem inutilem fugiunt. Ac de his quidem hætenus.

Liber nonus.

IN omnibus autem dissimilium amicorum amicitijs proportio amicitiam exæquat, & conseruat, ut diximus: ut & in civili, futuri pro calceis, textori, & ceteris pro ijs quæ dant, remuneratio fit ex merito, & dignitate. Hæc igitur mensura communis quæsitæ & comparata est, nummus: atque ad hunc omnia referuntur, hic omnia metitur. In amatoria uero amicitia queritur interdum amator de eo quem amat, quod cum incredibiliter & unice amet alterum, ille sibi mutuo non respondeat in amore, quanuis fortasse nihil ipse habeat amabile. Sæpe is qui colitur, de amatore queritur, quod cum antea omnia promitteret, nunc nihil præstet. atque hæc tunc eueniunt, cum amator cum qui colitur, propter uoluptatem amat, alter amatorem, propter utilitatem, & hæc utrique non suppetunt. Nam quoniam hæc amicitiam constituerunt, dirimitur tum, cum ea non præstantur, in quibus inerat causa diligendi. Non enim alter alterum diligebat, sed ea quibus potiebantur: quæ stabilia non permanent. Quam ob rem tales sunt & amicitiae. At uero ea quæ ex moribus proficiuntur amicitia, cum per se sit, manet, ut diximus. Dissident autem etiam inter se amici cum alia, & non ea quæ expetebant, consequuntur. Perinde enim est ac si quis nihil consequatur, cum id quod cupiebat, non consequitur: Quale illud est de citharædo quodam, cui is qui promiserat, quanto melius caneret, tanto se plura datarum, manere promissam mercedem exigenti, uoluptatem se pro uoluptate reddidisse respondit. Si hoc igitur uolebat uterque, satis

tis illi factum esset: sin hic oblectationem, ille quæstum
 atque utilitatem petebat: & hic habet, quod uoluit, ille
 non habet: non erit id, quod societatis ratio postulat, ei
 persolutum. Nam quibus quisque eget, ad hæc animum ha-
 bet attentum, illorumq; gratia hæc quæ habet, daturus est.
 Sed æstimationem rei facere utrius est, eius ne qui ante
 dedit, an eius qui ante accepit? Nam qui dat prior, per-
 mittere illi uidetur: quod aiunt & Protagoram facere so-
 litum. Cum enim docuisset quod ei tandem uisum esset, cum
 qui didicerat, iubebat æstimare quanti esse uiderentur ea,
 quæ sciret, & tantum auferebat. In talibus autem placet
 illud nonnullis. Dicta² uiro merces. Qui autem præ-
 cepta pecunia, nihil eorum quæ dixerunt, præstant pro-
 pter immoderatā promissorum magnitudinem, merito ac-
 cusantur. non enim persoluunt ea quæ promiserunt. Sed
 hoc sophistæ fortasse facere coguntur propterea quòd ne-
 mo est, qui ea quæ sciunt, pecunia sit redempturus. igitur
 quia ea quorum mercedem acceperunt, non faciunt, non
 immerito accusantur. In quibus autem nulla intercedit
 pro opera ac ministerio, mercedis restipulatio: qui de³ al-
 tero propter ipsum priores benè merentur, apud eos nihil
 criminationibus esse relictum loci dictum est. Talis est e-
 nim ea quæ uirtute constituitur amicitia, atque in ea ex
 consilio facienda remuneratio est. Hæc enim & amici &
 uirtutis est propria. eademq; ratio ijs quibuscum philoso-
 phia communicata est, uidetur esse seruanda. neque enim
 sapientiæ æstimationem pecunia metiri potest, neque præ-
 tium⁴ parisi momenti reperiri queat. sed fortasse satis sit
 id quod uires & facultates patiuntur, referre: quemad-
 modum & dijs & parentibus præstari solet. Vbi uerò⁵

non

non hoc modo, nec hoc animo beneficium confertur, sed remunerationis & mercedis alicuius spe: facienda fortasse, remuneratio est maxime quæ utriq; beneficio accepto digna esse uideatur: sin minus hoc contingat, non modò necessarium, uerùm etiam iustum fuerit eum qui prior⁶ accipiat, quantum sit reddendum, præfinire. Quanta enim⁷ utilitas huic allata est, aut quanti uoluptatem emisit, si tantum ille uicissim acceperit, iustum pretium uidebitur esse consecutus. Nam etiam in rebus uenalibus hoc idem uidemus facilitari: & quibusdam in locis legibus cautum est, ne cōtractuum uoluntariorum sint iudicia, nèue actiones, quasi oporteat, cuius quis fidem secutus est, ei sic, ut contraxit, dissoluere, Nam cui permissum est, eum iustius⁸ esse arbitrantur, quantum sit reddendum, præstituerè, quàm eum, qui permiserit. Multa⁹ enim non tantidem æstimant ij qui habent, & qui ea accipere uolunt. Sua enim quisque, & quæ quisque dat, magni putat esse æstimanda. Veruntamen tanta compensatio esse debet, quantam præscripserint ij, qui acceperunt. Tanti autem fortasse res æstimanda est, non quanti tum esse uidetur, cùm eam quis habet, sed quanti priusquàm eam nactus esset, æstimabat.

2. ¶ Sed huiusmodi quoque quæstiones dubiæ sunt, ac difficiles, omnia ne patri sint tribuenda, eiq; in omnibus sit obtemperandum; an æger medico parère debeat, & an imperator sit creandus uir bellicosus, rei q; militaris peritus: itemq; an amico potius, quàm uiro bono opera danda sit, & ei ne qui bene meritus est, gratia sit referenda potius, quàm sodali donandum, si utrique satis fieri non possit. hæc igitur omnia subtiliter & enucleatè distinguere non facile est. Multum enim uarieq; differunt inter se & magnitudine,

tudine, & paruitate, & honestate, & necessitate. Non omnia autem uni eidemq; esse præstanda minimè obscurum est; beneficiaq; potius ijs à quibus acceperis, esse referenda, quam sodalibus gratificandum: quemadmodum mutuum ei cui debetur, reddendum est potius, quam sodali donandum. Atque hoc fortasse non semper: Verbi gratia utrum is qui à prædonibus redemptus sit, cum qui redemerit, captum uicissim redimere, quisquis sit, aut non capto illi quidem, ueruntamen repetenti, quod impenderit, reddere: an patrem redimere debet? nam patrem¹⁰ potius quam uel seipsum redimere debere uideatur. Vniuersè igitur id quod debetur, reddendum est, ut diximus: sed si donatio uel honesto, uel necessitate uincat, ad hæc propensiores esse oportet. interdum enim ne æquum quidem est sodali, qui alterum beneficio prouocarit, parem gratiam referre, cum ille sciens esse uirum bonum, beneficium in eum contulerit: illi autem gratia referatur, quem hic improbum esse existimat. Nam ne ei quidem¹¹ qui mutuum dedit, interdum mutuum uicissim dandum est. Ille enim existimans se suum recuperaturum; mutuum dedit uiro bono: hic autem ab improbo se se recuperaturum esse non sperat. Siue igitur re uera ita se res habet, minimè par dignitas est: siue aliter est, sed existimant tamen ita esse, non absurdè facere uideantur. Quod igitur sæpe numero à nobis dictum est, omnis quæ in perturbationibus & actionibus explicandis uersatur, oratio, nihilo magis incerta aut definita est, quam ea in quibus uersatur. Non eadem igitur omnibus esse tribuenda, neque patri omnia, quemadmodum neque¹² Ioui omnia immolantur, non obscurum est. Quoniam autem alia atque alia parentibus, & fratribus, &

sodalibus, & benè meritis debentur, sua cuique & accom-
modata sunt tribuenda. Atque ita sanè homines facere ui-
dentur. Ad nuptias enim cognatos uocant. nam cum hi
genus habeant commune, erunt quoque quæ in hoc uersan-
tur actiones, communes. Atque ob eandem causam existi-
mant cognatos maximè funeribus¹³ & parentalibus in-
teresse oportere. Videntur autem filij parentibus maximè
res ad uictum necessarias suppeditare debere, tanquam de-
bitores, pulchriusq; est ijs per quos sumus, quàm nobis ip-
sis in his rebus opitulari. Præterea parentibus honos, ut
dijs immortalibus, est habendus, sed non omnis parentibus.
Nam nec patri idem, qui matri, debetur. Neque uerò sa-
piente aut imperatore dignus honos, sed paternus: itemq;
matri maternus. Omni autem ætate grandiori, pro ætate
honos tribuendus est: ut ei assurgamus, ut de sede, & ac-
cubatione honoratiore decedamus, et cetera talia præste-
mus. Sodalibus autem & fratribus inter ipsos orationis li-
bertas, omniumq; rerum communitas dari debet. Postre-
mò ut cognatis, tribulibus, ciuibus, ceterisq; omnibus suū
cuique ius, suumq; honorem tribuamus, danda opera est:
conferendaq; sunt inter se & perpendenda quæ cuiq; in-
sunt, ex necessitudine & uirtute, uel usu. Ac de ijs qui-
dem qui eiusdem generis & sanguinis sunt, facilius iudi-
cari potest: de ijs autem quorum nulla communio sangui-
nis est, difficilius. non tamen iccirco desistendum est: sed
inter se quoad eius fieri possit, distinguendi, ac discernen-
di sunt. ¶ Existit autem questio & dubitatio subdiffi-
cilis de distrahendis & dirimendis amicitijs, sit ne aliena-
tio, disunctioq; ab ijs qui iidem non permanent, qui fue-
rant, facienda, an discessionem et dissidium nasci inter eos,
quorum

quorum amicitiam utilitas, aut iucunditas contraxit, non
 sit absurdum. Illarum enim rerum erant amici: à quibus
 destituti non est mirum si iam desinant amare. Merito au-
 tem quis eum accuset qui, cum utili, aut iucundo ad aman-
 dum adducatur, simulet se moribus; & uirtute ad hoc ip-
 sum excitari. Nam, quod initio diximus, plurima amico-
 rum disidia sunt, cum baud ita, ut existimarunt, sunt ami-
 ci. Cum igitur aliquem sua fefellerit opinio, existimaritq; se
 propter mores diligi, ille autem nihil agat huiusmodi,
 quamobrem alter id existimet, de se ipso queratur. Cum
 uero illius simulatione, in fraudem inductus fuerit, merito
 is accusandus est, qui fefellit, tantoq; magis, quam qui num-
 mos adulterant, quanto in re pretiosiore, & cariore ma-
 leficium admittitur. Sed si eum in amicitiam receperit, ut
 uirum bonum: malus autem euaserit, aut euasisse uidea-
 tur: utrum etiam nunc amandus est? an hoc ¹⁴ fieri non po-
 test, siquidem non omnis res amabilis est, sed ea demum
 quæ bona est? Neque uero quisquam uitiosus est diligen-
 dus, neque diligi debet. Non enim oportet rerum ¹⁵ mala-
 rum studio, neque amore teneri, neque improborum ho-
 minum similem effici. Suprà autem dictum est simili ami-
 cum esse simile. Vtrum igitur statim discindendæ sunt ami-
 citiæ, an non cum omnibus, sed cum ijs quorum improbitas
 insanabilis est? ijs autem qui corrigi possunt, auxilium fe-
 rendum est, multo magis ad mores, quam ad fortunas &
 facultates: quanto hoc melius, amicitiaeq; conuenientius
 est? Videatur autem is qui sese ab amico disjungit, nihil
 absurdi facere. non enim huic, aut tali amicus erat. Quo-
 niam igitur eum immutatum restituere ac seruare non po-
 test, sese ab eo semouet ac segregat. sed si hic, idem qui fuit,
 mane-

maneat: alter autem longè melior fiat, multoq; uirtute antecellat: utrùm etiam nunc hoc amico utendum est? an hoc fieri non potest? quod certè in magna distantia maxime perspicere licet, ut in ijs amicitijs, quæ à pueritia¹⁶ constitutæ sunt. Si enim alter animo & cogitatione puer maneat: alter uir sit quàm optimus, & præstantissimus; qui fieri potest, ut sint amici, qui neque eadem probent, neque eisdem aut delectentur, aut offendantur? nam neq; hæc in eorum altero, erga alterum inerunt. At sine his fieri non posse, ut sint amici, dicebamus. Vnà enim uiuere non possunt. Sed de his satis iam dictum est. Vtrùm igitur non alio¹⁷ in eum animo esse debet, quàm si nunquàm ei amicus fuisset, an uerò præteritæ consuetudinis memoria cõseruanda est? & quemadmodum amicis potius, quàm alijs gratificari putamus oportere: ita & ijs quibuscum aliqquando nobis usus intercessit, aliquid concedendum est propter amicitiam pristinam? nisi forte insignis quædam & immoderata improbitas dissidij causam præbuerit.

4. ¶ Ea autem quæ in amicitia ab amicis in amicos conferri solent, & quibus amicitia terminantur, ac circumscribuntur; ex ijs quæ sibi ipsi quisque exoptat, ac tribuit, uidentur fluxisse. Eum enim amicum esse ponunt, qui amicum bonis ornatum esse cupit et ornat ipse quàm plurimis; uel quæ reuera talia sunt, uel quæ bonorum speciem quandam præ se ferunt, illius causa: aut eum qui amicum uult esse & uiuere eius causa, quemadmodum matres erga filios affectæ sunt, & amici ij inter quos¹⁸ aliqua offensionum nata est. alij amicum esse uolunt, qui unà etatem agit, eandemque uitæ degendæ uiam atque eadem studia sequitur: aut eum qui pari dolore, pariq; lætitiq;
atq;

atque amicus, afficitur: quod quidem & matribus acci-
dit maximè. horum autem aliquo amicitiam definiunt. At-
qui unumquodque horum in uiro bono inest erga se ipsum:
in ceteris autem quàm sese tales esse existimant. Consenta-
neum est enim uirtutem & uirum bonum unicuique rei es-
se mensuram, quemadmodum suprà diximus. Hic enim se-
cum ipse sentit, eademq; non ¹⁹ una aliqua animi parte, sed
toto animo expetit, uultq; ea sibi euenire quæ & uerè bo-
na sunt, & talia uidentur: ea denique ipsa agit. Viri enim
boni est in eo quod uerè bonum est, omni contètionem elabo-
rare, idq; sua ipsius causa, nimirum eius animi partis gra-
tia, in qua cogitandi uis inest, quæ unusquisque esse uide-
tur. Vult præterea se uiuere, & saluum esse, maximèq;
eam partem qua ²⁰ sapit & prudenter sentit. Viro bono
enim bonum est esse, sibi autem bona quisque uult eueni-
re. sed nullus est qui ²¹ si alius quàm qui prius erat, esse
etius sit, optet id in quod commutatus sit, bonis omnibus
abundare. Obtinet enim nunc quoque deus uerum bonū,
ita tamen ut sit id quod est, quicquid tandem sit. Non im-
merito autem id quod in nobis intelligit, unusquisque no-
strum esse uideatur, aut maximè. Tum uerò is qui talis est,
secum habitare, secumq; uult uiuere. Id enim libenter fa-
cit. nam & rerum gestarū memoria est iucunda, & spes fu-
turarum bona. talis autem est & iucunda. Præterea re-
rum plurimarum perceptione ²² & cognitione mens eius
abundat, doletq; & letatur unà secum maximè. Idem e-
nim omnino ei semper est molestum, idemq; iucundum, ne-
que aliàs aliud, cum penè dicam nihil agat cuius enim præ-
nitere possit. Quoniam igitur hæc singula ²³ in uiro bono
insunt erga seipsum, estq; sic animatus in amicum, ut in se
ipsum,

ipsum, (amicus enim alter ipse) efficitur ex his, ut amicitia quoque aliquid horum esse, ijs; in quibus hæc insunt, amici esse uideantur. Vtrum autem cuiquam erga se ipsum amicitia intercedere possit, nec ne, in præsentî quæ-
rere omittamus. Sed certè ²⁴ primum hac ratione amicitia esse uideatur, qua unusquisque nostrum duo sumus, aut plura, ex ijs quæ suprà diximus. Deinde quia amicitia nimia & immoderata ei amicitia, quæ cuique secum est, similis esse dicitur. Videntur autem ea quæ à nobis dicta sunt, etiam in uulgo inesse, quanuis improbo. Non igitur quæ sibi ipsi placet, & arbitratur se bonum esse, hac parte eorum est particeps: nam in eorum profectò qui ualdè uitiosi & scelerati sunt, nemine insunt: quin ne inesse quidem uidentur, nec ferè in quoquam uitioso. Semper enim secum pugnant, ac dissident, aliaq; concupiscunt, alia uolunt: ut incontinentes. Iis enim spretis ²⁵ ac reiectis, quæ sibi bona esse opinantur, iucunda sequuntur, & sumunt, quæ damnoſa sunt. Alij propter ignauiam ac desidiam ab actione earum rerum, quas sibi optimas esse ducunt, longè se remouent. Iam qui multa & atrocia facinora admiserunt, propter ²⁶ improbitatem uitam oderunt ac fugiunt, sibiq; manus afferunt. Et uitiosi homines, atque improbi querunt quibuscum dies totos traducant, se ipsos autem fugiunt. multa enim grauiâ atque horrenda recordantur, taliaq; cùm soli sunt, expectant: cum alijs obliuiscuntur: & cùm sit nihil in eis amabile, nullo erga se amoris affectu commouentur. Neque igitur qui tales sunt, sibi ipsis bona gratulantur, neque secum pari dolore afficiuntur. In eorum enim animo discordiæ & seditiones concitantur: & altera pars propter ²⁷ improbitatem, quia sese à quibus-

dam rebus abstinet, discruciat: altera uoluptate afficitur: & huc altera, illuc trahit altera tanquam eum²⁸ diuellentes ac distrahentes. Quod si fieri non potest, ut quis simul doleat, ac letetur: at certe paulopost, quod letatus sit, mœrore conficitur, nolletq; hæc sibi uoluptatem attulisse. Malos enim assidue actionum suarum pœnitet. Non uidetur igitur homo malus ne in se ipsum quidem amico esse animo, quia nihil habet amabile. Quod si ita affectum esse, ualde est miserum, acerrima contentione fugienda improbitas est, operaq; cuique danda, ut sit bonus. sic enim & amico in se ipsum erit animo, & alijs poterit amicus esse. Beneuolentia autem similis est illa quidem s. amicitie, non tamen amicitia est. Nasitur enim beneuolentia etiam erga ignotos, eaq; obscura & occulta esse potest: amicitia non item: atque hæc supra à nobis explicata sunt. sed nec amatio est. Nam neque²⁹ contentionem habet, neque appetitionem: quæ duo amationem consequuntur. præterea amatio cum uitæ consuetudine coniuncta est, beneuolentia autem subito conciliari potest, quem ad modum & in pugilibus aut gladiatoribus usu uenit. Beneuoli enim eis fieri homines solent, eademq; omnia, quæ illi uolunt, exoptant: sed eos sua opera³⁰ adiuuare aut subleuare nolint. nam quemadmodum diximus, repētino quodam animi motu beneuoli efficiuntur, neque admodum altas amor eorum radices agit. Principium igitur³¹ amicitie beneuolentia uidetur esse, quemadmodum & amoris, ea quæ aspectu gignitur uoluptas. Nemo enim amoris capitur, qui non fuerit antè forma, specieq; delectatus, nec is tamen qui specie delectatur, continuo amat: sed tum cū & absentem desiderat, & præsentiam concupiscit. Sic igitur

igitur nec fieri potest ut inter se sint ulli amici, nisi ante fuerint inter se beneuoli. At beneuoli non continuo inter se amant. Volunt enim duntaxat eos bonis augeri atque ornari, quibus sunt beneuoli: sed eos nec opera sua adiuuare, nec quicquam laboris, aut molestiae eorum causa sumscipere uelint. Itaque recte quis translatione ³² sermonis usus eam dixerit esse amicitiam otiosam: acceptione temporis autem, & consuetudine adhibita fieri amicitiam, sed non eam quae utilitatis aut iucunditatis causa constituatur. nam ne beneuolentia quidem propter haec conciliatur. Is enim qui beneficium ab altero accepit, si ob illius erga se liberalitatem, ei beneuolentiam praestat, iure & merito praestat: qui uero ³³ alicui res secundas exoptat sperans se illius opera locupletem & copiosum futurum: non in illum, sed in se ipsum potius beneuolo esse animo uidetur: quemadmodum nec amicus dicendus est, si propter utilitatem aliquam eum colat. In summa propter uirtutem & bonitatem quandam conciliatur beneuolentia. cum praese fert aliquis aut honestatis, aut fortitudinis, aut alicuius huiusmodi uirtutis speciem, quemadmodum in pugilibus aut cursoribus & alijs huiusmodi fieri solere diximus.

6. **I**am uero & concordia ad amicitiam uidetur pertinere. Quocirca non est opinionum consensus. hoc enim etiam ijs contingat, qui inter se sunt ignoti. Neque uero concordēs eos esse dicimus, qui de re aliqua, quaecūque sit, idē sentiūt, ut eos quorum una est de rebus coelestibus sententia. Non enim ad amicitiam pertinet his de rebus concordēs esse. Sed ciuitates concordēs esse dicimus cum de ijs, quae sibi expediunt, unum sentiunt, eademq; consilia capiunt, & quae communi consensu fuerint approbata, exequun-

tur, ac transigunt. in ijs igitur rebus, quæ sub actionem cadunt, concordia uersatur, atque harum in ijs quæ magnitudine excellunt, & quæ contingere possunt uel utrisque, uel omnibus: exempli gratia, concordēs sunt ciuitates cū placet ciuibz omnibz eligi magistratus, aut belli societatem cum Lacedæmonijs iniri, aut Pittacum præesse ciuitati, quod idem ipse uelit. Cū uerò se ipsum uterque nult præfici, ut illi in Phœnijs, ³⁴ seditionem inter se concitāt. Non est enim concordēs esse, duos unum & idem sentire, quicquid illud sit, sed idem in eodem: uerbi causa, cū populus, & uiri boni optimates præesse ciuitati uolunt. Sic enim omnes id quod expetunt, consequuntur. Concordia autem, quemadmodum & dicitur, ciuilibz amicitia uidetur esse. uersatur enim in ijs, quæ reip. conducunt, quæq; ad uitæ cultum pertinent. Inest autem concordia talis in uiris bonis. hi enim & secum ipsi concordant, & inter se, cum in ijsdem, penè dicam, consilijs & factis uersentur ac perseuerent. Talium enim uiuorum eadem manent uoluntates, neque instar ³⁵ Euripi, fluunt & refluunt. Iidem tūc ea quæ iusta, tūc ea quæ utilia sunt, uolunt, & horum cupiditate communiter affecti sunt. Mali autem concordēs esse nullo modo possunt, nisi parum admodum, quæ admodum & amici aliquantulum esse possunt, cum in rebus utilibus quidem superiora omnia habere uelint: in laboribus autem adeundis, muneribusq; publicis obeundis uinci se facile patiantur. At ubi sibi ³⁶ ipsi quisque eadem concupiscit: in eum qui sibi proximus est, inquit, eumq; arcet, & prohibet. Res communis enim interit, dum eam nemo tuetur neque conseruat. Accidit ergo eis, ut discordijs & seditionibus inter se confluentur, dum alter alteri

7. necessitatem imponit: ipsi autem quæ iusta sunt, facere nolunt. [Benefici autem eos de quibus bene meriti sunt, uehementius amare uidentur, quam ij qui beneficium acceperunt, bene de se meritos: eiusq; rei, quasi³⁷ præter rationē, et opinionē omnium fiat, ratio quaeritur. Eo igitur fieri plerisque uidetur, quod illi debent, his debetur. Quemadmodum³⁸ itaque in rebus mutuis, debitores suis creditoribus interitum exoptant: at ijs qui mutuum dederunt, debitorum salus magnæ curæ est: sic & eos qui de aliquibus bene meriti sunt, eorum qui beneficium acceperunt, incolumitatis studiosos esse, tanquam beneficij gratiam consecuturos: illos autem de gratia referenda non magno opere laborare. Atque hæc fortassis eos loqui dicat Epicharmus, ex hominum³⁹ improbitate spectantes. Sed hæc certe ab humano ingenio non abhorrent. Nam magna pars hominum beneficij immemor est, mauultq; beneficium accipere, quam dare. Verum huius rei causa à natura potius repetenda est, neque ulla ex parte ei rei, quæ ad eos, qui pecuniam mutuam dederunt, pertinet, similis est. Non enim amant hi suos debitores, sed illos saluos esse uolunt, ut suum recuperent. sed qui beneficium contulerunt, amant, & diligunt eos, quos beneficio affectrunt, etiam si neque in præsentia ulla in re sibi sint utiles, neque sint postea futuri. quod in artificibus usu uenit. Amat enim suum quisque opus uehementius, quam ab opere⁴⁰ suo amaretur, si ex inanimato fiat animatum. Atque hoc in poetis fortasse maxime contingit. Sua enim poemata supra modum amant, & affectum in ea, tanquam in liberos, induunt paternum. Non admodum huic dissimilis est beneficorum ratio. id enim quod beneficio affectum est, eorum opus est. hoc igitur

tur illis carius est, quàm operi, is qui effecit. Huius rei causa est, quòd omnibus esse optabile & amabile est. Functione autem muneris sumus, eò nimirum quòd uiuamus, & aliquid agamus. qui opus ⁴¹ effecit igitur, re & functione muneris quodammodo est. ergo suum opus amat, quia & esse ei carum est. Est autem hoc naturale. Quæ ⁴² res enim potestate est, hanc opus functione muneris indicat ac declarat. Præterea homini bene de altero merito pulchrum est id quod ex actione est, ita ut eo, in quo hoc inest, delectetur: ei autem qui beneficium accepit, nihil pulchri in eo, qui bene meritus est, inest: sed si quid est, emolumentum est. at hoc minus iucundum, minusq; amabile est. Affert porro & rei præsentis usus ac functio, et futura spes, & præterita memoria uoluptatem. Omnium autem ⁴³ rerum ea iucundissima est, quæ usu & functione est, itemq; amabilissima. Ei igitur, qui beneficium contulit, manet opus: honestum enim diuturna quædam res est: ei autem qui accepit, utilitas celeriter eualescit. Et rerum bonarum memoria iucunda: utilium non admodum, aut certe minus. Contra se res habere ⁴⁴ uidetur in expectatione. Præterea amatio effectiōi similis est. Amari autem perpeffioni. Eos igitur ⁴⁵ qui in actione sunt superiores, & amare & ea quæ amicitie propria sunt, comitantur. Præterea omnes ea quæ magno labore consecuti sunt, magis amplectuntur. ut pecunias qui quæsierunt, quàm qui ab alijs acceperunt. At beneficium accipere minimè laboriosum uidetur esse: conferre autem difficile atque operosum. Atque ob hanc causam patribus matres liberorum sunt amantiores. Nam & laboriosior partus est, & sciunt certius suos esse. Atque hoc etiam beneficiis

8. accommodari posse uideatur. { Occurrit autem dubitatio utrū se ipsum maxime amare oporteat, an alium quencquam. Solent enim uulgò obiurgari qui sui sunt amantiſſimi, & quasi ea res cum dedecore coniuncta sit, *φιλαντοι* idest sui amantes appellantur: uideaturq; homo improbus omnia sua causa agere, eoq; magis, quo sit uitiosior: itaque cum criminantur, & accusant quòd nihil agat ⁴⁶ à suis rationibus, & commodis alienum: uir bonus autē omnia propter honestum agit: & quo sit melior, eo magis propter honestum, & amici causa: suum commodum autem negligit, ac prætermittit. Verū ab hac oratione facta discrepant, neq; immeritò. Aiunt enim maxime cum amare oportere, qui maxime ⁴⁷ sit amicus. At is maxime ⁴⁸ amicus est, qui quem uult bonis ornatum esse, eum uult illius ipsius causa ornatum esse, etiam si nemo ⁴⁹ sciturus sit. Hæc autem ⁵⁰ insunt in unoquoq; erga se ipsum maxime. & cetera igitur omnia, quibus amicus definitur. Suprà enim diximus omnia quæ amicitie propria sunt, à nobis ipsis profecta ad alios dimanare ac peruenire: atque omnia prouerbia consentiunt, quale illud est, unus animus, & amicorum omnia communia, & amicitia æqualitas, & genu crure propius. Hæc enim in unoquoque erga se ipsum insunt maxime. Sibi enim quisque maxime amicus est. quo fit ut sibi sit quisque maxime diligendus. Meritò porrò dubitatur harum orationum utram sequi oporteat, cū utraque sit uerisimilis. Fortassis igitur tales orationes distinguendæ sunt, quatenus, & quæ ex parte utraq; uera est. Itaque si quid ⁵¹ utrique sui ipsius amorem appellent teneamus: res erit fortasse plana & aperta. Qui igitur cum, ut probrum, obijciunt, sui a-

mantes appellant eos qui in pecunia, in honoribus, in uoluptatibus denique corporis sibi ipsis maiorem partem tribuunt, ac uendicant. hæc enim uulgus concupiscit, & in eis ut omnium rerum optimis, omne studium suum collocat. atque iccirco de ijs inter se dimicare solet. Qui igitur in his priores ac superiores esse uolunt, suis cupiditatibus & (ut uno uerbo dicam) suis affectibus, eique animi parti, quæ rationis expers est, obsequuntur. Tale autem est uulgus hominum. Itaque à multitudine, quæ uitiosa est, fluxit appellatio. merito igitur ijs, qui hoc modo sui amantes sunt, amor hic, maledicti loco obijcitur. Eos autem qui sibi talia tribuunt, uulgò solere sui amantes appellari, minimè obscurum est. Si quis enim omnium maxime ea quæ iusta sunt, aut temperata, aut qualiacunque uirtuti consentanea, agere studeat, & omnino semper honestum sibi uendicet: nemo hunc talē neque sui amantem dicet, neque uituperabit. Atque uir huiusmodi amans sui potius esse uideatur. sibi enim res pulcherrimas, atque optimas tribuit, eique sui parti quæ principatum obtinet, gratificatur, et omnibus in rebus obtemperat. Quemadmodum⁵² autem pars præcipua atque optima ciuitatis, etiam uidetur esse ciuitas, itemque de quous alio conuentu sentiendum: sic & hominis pars ea, quæ dominari debet, homo est. Est igitur ille sui amantiſſimus, qui hanc amat, & qui huic gratificatur. Et uerò continens atque incontinens eò dicuntur, quòd mens⁵³ in illo superior sit: in hoc inferior, quasi sua quisque mēs sit. Videturque homines ea ipsi, suaque sponte egisse maxime, quæ cum ratione egerunt. Vnūquēque igitur mentem suam esse maxime, eamque optimo cuique esse carissimā perspicuum est. Itaque sui fuerit amantiſſimus genere quodā amoris ab eo
 qui

qui uitio datur, differe[n]te, tantū distans à superiore, quā
tū⁵⁴ interest utrū quis rationi cōuenienter uiuat, an af=
fectibus & perturbationibus animi seruiat: & utrū hone=
stum; an id quod utilitatis speciem habet, appetat. Eos igitur
qui praeclaris atq; honestis actionibus egregiē prae-
ceteros student, omnes probant, et laudant. Quod si omnes
ad honestum certatim p[er]uenire; resq; honestissimas ge-
rere contenderent: tum communiter omnibus id quod res
postulat, t[em]p[or]e priuatim cuique maxima bona suppetere[n]t,
siquidem uirtus talis res est. Itaque uirum bonum quidem
sui amantem esse oportet: (nanque & ipse ex honestis a-
ctionibus utilitatē percipiet, & alijs proderit) improbum
autem ac uitiosum non oportet. Et sibi enim & proximo
cuique nocebit uitiosis animi perturbationibus obtēperās.
Improbi igitur hominis facta ab ijs quae sūt agenda, discre-
pant: uir bonus autem quae sunt agenda, ea & agit. Ete-
nim mens omnis id sumit ac sequitur, quod sibi est optimum.
at uir bonus imperio mentis paret. Quod autem de uiro
bono dicitur eum multa & amicorum & patriae causa a-
gere, etiam si mors ei sit oppetenda, uerum est. nam &
pecuniae, & honorum, & omniū eorum bonorum, de qui-
bus homines inter se decertare solent, iacturam faciet,
ut sibi ipsi honesti possessionem comparet ac uendicet. Pau-
lisper enim magna uoluptate potiri, quā diu parua ma-
lit: et annum unum honestē uiuere, quā multos temerē et
ex arbitrio, nutuq; fortunae: unam denique actionem ma-
gnam atque honestam multis & paruis antepouat. Atque
hoc ijs, qui uel pro amicis, uel pro patria excedunt de uita,
fortasse contingit. Magnam igitur sibi honestatem expe-
tunt atque eligunt, pecuniasq; libenter amittant ac profu-
dant,

quibus sunt res secundæ, nonnullos in quos beneficium cōferant, desiderent. Verum absurdum illud quoque fortasse sit beatum solitarium facere: nemo enim hac conditione bonis omnibus abundare uelit, ut solus ætatem agat. Ciuile enim animal homo est, & ad societatem uitæ aptum natura. Hoc igitur uiro beato suppetit. habet enim profectò ea quæ natura bona sunt. Iam uerò perspicuum est cū amicis & uiris bonis, quàm cum alienis, & forte fortuna oblati hominibus totum diem consumere præstare. Amicis igitur uiro beato opus est. quenam ergo est priorum illorum oratio? aut qua ex parte uera? an quòd uulgus eos esse amicos existimat qui utilitatē afferunt? At talibus nihil egebit beatus: quandoquidem omnium ei bonorum suppetit copia. ne ijs quidem qui propterea quòd delectant, sunt amici, aut parum admodum. Nam cū eius uita sit suauis, & iucunda: uoluptatem aduentitiam non requirit. At si talibus amicis non egeat, amicis egere non uidetur. Sed hoc fortasse uerum non est. A principio enim diximus beatitudinem muneris functionem quandam esse. Muneris functio autem nimirum oritur ac gignitur, neque ut possessio quædam, subest aut suppetit. Quòd si beatum esse, in uiuendo & in muneris functione consistit, & uiri boni functio per se bona & iucunda est, ut initio dictum est: id autem quod cuiusque proprium est, numeratur in iucundis: alterum uerò facilius quàm nos ipsos, & illius actiones, quàm nostras cernere possumus: & si uirorum bonorum actiones, eorundemq; amicorum bonis sunt suauis & iucundæ (habent enim ea utrique quæ sunt iucunda natura) si igitur hæc uera sunt: talibus amicis egebit beatus, si quidem bonas & honestas actiones et proprias intueri exoptat.

optat. Tales autem sunt uiri boni, quidem sit amicus, & actiones. Existimant autem beatum iucundè uiuere oportere. Atqui homini solitariam uitam agenti, molesta & acerba uita est. Non enim ei qui solus uiuat, continenter munere fungi facile est. Cum aliis autem, & erga alios facilius. Erit igitur ea muneris functio magis assidua, minusq; interrupta quæ per se iucunda est: quod quidem penes beatū esse oportet. Nam uir bonus, uirtuteq; preditus, quia bonus est, actionibus uirtuti consentaneis delectatur, offenditurq; contrariis: quemadmodum muscus ex modulatis cantibus uoluptatem percipit: malos autem & discordes grauiter & moleste fert. Iam uero ex consuetudine & conuictu bonorum exercitatio quædam uirtutis capi possit, quemadmodum⁵⁸ ait Theognis. Sed si quis magis à natura causā huius rei petat, uidetur uir bonus uiro bono optabilis amicus esse natura. Diximus enim quod natura bonum est, id uiro bono per se bonū ac iucundū esse. Viuere autem in animantibus potestate sentiendi: in hominibus, sentiendi aut intelligendi terminatur. at potestas ad muneris functionem deducitur: rei autem⁵⁹ principatus in muneris functione consistit. Videtur porro uiuere propriè esse sentire aut intelligere. Viuere autem in iis quæ per se bona & iucunda sunt, numeratur. Est enim aliquid terminatum. quicquid autem terminatum est, ad naturam⁶⁰ ipsius boni pertinet. Iam quod natura bonum est, idem & uiro bono bonum est. Quocirca⁶¹ uiuere uidetur omnibus esse iucundum. Sumenda autem non est uita uitiosa, & corrupta, nec doloribus confecta. Nam cum uita talis nullis terminis circumscripta sit, tum ne ea quidem, quæ insunt in ea. sed in ijs sanè, quæ deinceps dicturi sumus, de

de dolore planius & copiosius differemus. Quod si uiuere bonum est, etiam est iucundum. quod quidem ex eo uel maxime probabile est, quod cum omnes homines, tum maxime uiri boni, & beati, uiuendi cupiditate affecti sunt. his enim uita est maxime expetenda, eorūq; tota uita ratio beatissima est. Qui autem uidet, sentit se uidere: & qui audit, audire: & qui ambulat, ambulare: in alijs denique item omnibus est aliquid quod sentit nos fungi munere, & agere. Sentire autem ⁶² nos sentire, & intelligere nos aliquid intelligere, possumus. At sentire à nobis aliquid sentire: & intelligere aliquid intelligi, sentire atq; intelligere est nos esse. Esse enim, sentire aut intelligere est. Sentire autem se uiuere, in rebus per se iucundis numeratur. uita enim bonum est natura. Sentire autem in se ipso bonum inesse, iucundum est. At uiuere cum omnibus sit optabile, tum bonis maxime, quia eis esse & bonum est, et iucundū. Cum enim una id quod per se bonum est, sensu percipiunt, uoluptate afficiuntur. Quo modo autem in se ipsum uir bonus animatus est, sic & in amicum. Amicus enim alter ipse. quemadmodum igitur cuique se esse optabile & expetendum est, sic & amicum, aut non multo secus. Esse autem ⁶³ eò cuique optabile esse dicebamus, quod id sentiat esse bonum. huiusmodi autem sensus magna per se afficit uoluptate. Vnà igitur sentiat oportet, etiam amicum esse: quod continget in consuetudine uictus, & communicatione sermonis & cogitationis. his enim nominibus consuetudo & societas uitae appellari debere uideatur in hominibus, non ut in pecudibus, pastus & pabuli communitas. si uero igitur beato esse optabile est per se, cum sit bonum, iucundumq; natura, idemq; propè de amici statu, & uita
 sen=

illos etiam inter se amicos esse oportet, si futurum est, ut omnes inter se coniuncti sint. Verum hoc esse in multis difficile est. Illud quoque magni negotij est communi cum multis letitia, doloreq; ad cuiusque affectum accommodatè affici. Probabile est enim uno tempore accidere posse ut cum altero letetur, doleat cum altero. Fortasse igitur commodius ac tutius erit cum quàm plurimis amicis usu coniungi nolle: sed tot quærere, quot ad uitæ societatem satis futuri sunt. Neque enim natura pati posse uideatur, ut quis multis ualde sit amicus. Quapropter ne plurium quidem amore captus esse quisquam potest. Amor enim⁶⁷ quoddam amicitiae nimium uidetur esse: Hoc autem cum uno duntaxat intercedere potest. Vehementer igitur amare inter paucos locum habet. Atque id quod dicimus, re, factisq; comprobatur. In eam enim amicitiam, qua sodales inter se coniuncti sunt, non recipiuntur multi: ea autem quæ omnium sermone, fama; celebrantur, inter duos fuisse dicuntur. Qui uerò multitudine amicorum delectantur, & cum omnibus familiariter, comiterq; uersantur, ac loquuntur, amici uidentur esse nemini, nisi ciuili more, quos blandos seu placendi cupidos appellant. quin⁶⁸ ciuili more quidem fieri potest, ut quis sit multis amicus, etiam si non sit blandus, sed re uera uir bonus ac modestus: Virtutis autem nomine et propter se ut quis multos amet, fieri non potest. Præclare enim nobiscum agatur, si uel paucos tales reperire possimus. Sed utrùm in rebus secundis magis an in aduersis, amicis opus est? In utroq; enim tempore requiruntur. nam & ij quibus aduersatur fortuna, alterius egent auxilio: & qui fruuntur secunda, conuictiores & aliquos de quibus bene mereantur, desiderant.

uiriq; muliebri ingenio præditi hominibus, quibuscum suos gemitus ac ploratus communicent, delectantur: eosq; ut amicos, & sui doloris participes ac socios, diligunt. sed omnibus in rebus uidelicet imitandi sunt meliores. Amicorum autem præsentia in rebus⁷¹ secundis cum habeat uitæ traducendæ consuetudinem suauem, & iucundam: tum incredibilem affert amico uoluptatem cogitanti eos suis bonis letari. Itaque uidentur ad res secundas amici cupide, studioseq; uocandi: de alijs enim libenter benè mereri præclarum est: ad dubias autem & aduersas dubitant, ac timide. Quàm parcissimè enim mala sunt amicis impertienda: ex quo illud Satis est⁷² miserum esse me. Sed tum maximè uocandi sunt cum parua molestia deuorata ualde sunt ei profuturi. Contra autem ad eos quos aduersa & iniqua fortuna premit, cupide & ultrò eundum est, nec expectandum dum uoceris. Amici est enim benignè facere, & maximè quidem necessarijs ac difficilibus eorum temporibus, & ijs qui non postularunt. Vtrisque enim & honestius & iucundius est. ad res secundas autem alacriter & cursim eundum est, ut quidem in rebus agendis adiutor sis. Ad has enim amici sunt utiles ac necessarij: sed ut beneficium accipias, gradatim accipere tenim. non enim honestum est percipiendæ ab altero utilitatis cupidiorē esse. ueruntamen⁷³ acerbatis opinio in recusando, si quid ab amico deferatur, fugienda & uitanda fortasse est. nam interdum usu uenit. Præsentiam igitur amicorum in omnibus rebus esse optabilem, perspicuum est.

12. ¶ Vtrum igitur quemadmodum amantibus rei adamatæ aspectu frui amabilissimum est, atque hunc sensum ceteris anteponunt, quasi ex eo potissimum amor &

Q

con=

constet & oriatur: sic & amicis uita societas optabilissima est & societas enim & communitas quædam est amicitia: & ut quisque in se ipsum animatus est, sic & in amicum. se ipsum ⁷⁴ autem sentire esse optabile est: ergo & amicum. eius autem sensus functio societate uita continetur. Hanc igitur non immerito expetunt: & quacunque ⁷⁵ in re suis cuique uiuendi status positus est, cuiusue rei gratia manere exoptat in uita, in ea re cum amicis uolunt omnes uitam traducere. Itaque alij compotant: alij tesseris colludunt: alij unâ exercentur & uenantur, aut denique unâ philosophantur, in hoc singuli studio totos dies collocantes, quod maxime omnium uitæ studiorum adamarunt. Cum enim unâ cum amicis uiuere uelint, hæc faciunt, hæcque inter se communicant, quibus sese arbitrantur communi uitæ societate copulari. Malorum igitur uitiosa amicitia est. Rerum enim malarum habent inter se commercium, cum sint instabiles: & uerò deprauantur, dum similes inter se fiunt. Bonorum autem bona amicitia est, quotidianisque sermonibus & congressu amplificatur. uidentur denique in dies fieri meliores ex eo, quod suo quisque munere fungatur, alterque alterum corrigat. Ea enim fugit, exprimitque alter ab altero quæ probat: ex quo illud Virtutem discas ex fortibus. Ac de amicitia quidem hætenus dictum sit. deinceps ⁷⁶ autem nobis de uoluptate fuerit differendum.

Liber decimus.

SEQVITVR fortasse ut de uoluptate dicamus. nostro
 enim generi uidetur esse coniunctissima. Itaque qui
 pueros instituunt, eos uoluptate ac dolore moderan-
 tur & gubernant. Iam ad uirtutem morum plurimum ua-
 lere uidetur ijs rebus delectari, quibus oportet, easq; odif-
 se quæ odio dignæ sunt. Hæc enim per omnem uitam fun-
 duntur & latissime manant, cum magni sint ponderis, ma-
 gnamq; uim habeant ad uirtutem, & uitam beatam. In-
 cunda enim potissimum sequuntur omnes, aspernanturq;
 & fugiunt ea, quæ molestiam afferunt. De talibus autem,
 minime uidetur esse tacendum, præsertim cum de ijs ma-
 gna sit controuersia. Alij enim uoluptatem summum bonū
 dicunt esse: alij contrā magnum malum: quorum alij for-
 tasse ita sibi persuaserunt rem se habere: alij utilius homi-
 num uitæ esse putant damnare uoluptatem, eamq; etiam
 si malum non sit, in numero malorum locare. Multitudi-
 nem enim ad eam esse propensam, uoluptatibusq; seruire.
 in contrariam partem igitur reflectere ac retrahere o-
 portere. sic enim homines ad id quod medium est, peruen-
 turos. sed uerendum est, ne non satis recte dicatur uolu-
 ptas esse malum. Omnes enim qui de perturbationibus ani-
 mi & actionibus habentur sermones, minorem quàm fa-
 cta, fidem faciunt. Ita cum ab ijs quæ sensibus iudicantur,
 discrepant, contemnuntur: simulq; si quid in eis ueri inest,
 funditus euertunt. nam qui uoluptatem uituperat, si quan-
 do eam concupiscere uisus fuerit, sic ad eam uidetur pro-
 pendere, quasi omnis uoluptas sit expetenda. Distingueret

244 Aristotelis de moribus.

enim non est multitudinis. Videntur igitur ueri sermones non solum ad cognitionem, uerum etiam ad uitam bene degendam esse perutiles. Nam ubi cum factis congruunt, fidem faciunt. Itaque eos qui audiunt, ad uitam consentaneam acuiunt, atque excitant. Sed de his satis. Nunc quæ de uoluptate ab alijs dicta sunt, persequamur.

[Summum igitur bonum esse uoluptatem putabat Eudoxus, propterea quia omnia animalia & ratione prædita & rationis expertia eam desiderare & appetere uideret. At omnibus in rebus id² quod sit appetendum, esse bonum: & ut quicque maximè appetendum, ita longè optimum. Quòd autem omnia ad idem ferantur, eo id omnibus esse optimum, declarari. Vnunquicque enim id quod sibi sit bonum, ut & cibum, reperire. Quòd igitur omnibus est bonum, & quod omnia desiderant, id esse summum bonum. Atque hæc sanè oratio fidem faciebat propter uirtutem, moresq; hominis magis, quàm ipsa propter se. Egregie enim præter ceteros temperans habebatur. Quare non ut uoluptati amicus hæc loqui putabatur: sed reapse ita esse uidebatur. Neque uerò ex eius contrario minus id perspicuum esse existimabat. Dolorem enim per se omnibus esse fugiendum: itemq; eius contrarium optabile, atque expetendum. Id porro maximè esse expetendum, quod nō propter aliud, neque alius rei gratia expetimus. Talem autem esse sine controuersia uoluptatem. Neminem enim ex altero querere cuius rei gratia uoluptate afficiatur, quasi per se sit optabilis & expetenda uoluptas, & cuiusque rei bonæ accedat, eam efficiat magis expetendam, qualis res est³ iuste agere, & temperanter uiuere. Bonum igitur ipsum se ipso amplificari atque augeri. Videtur

tur ergo hæc ratio ostendere eam in bonis esse numerandam, nihiloq; magis⁴ bonū, quā alterū ei adiunctum. Omne enim bonum cum altero bono coniunctum optabilius est, quā ipsum per se, & ab alio bono desertum. Ac tali ratione eorū sententiam Plato labefactabat, qui uoluptatem summum bonum esse dicunt. optabiliorem enim esse uitam iucundam cum prudentia coniunctam, quā sine prudentia. Quod si iucundum⁵ alteri bono admistum melius est, non esse summum bonum uoluptatem. summum bonum enim nullius rei adiunctione optabilius fieri posse. Sed perspicuum est neque aliud quicquam, quod cum alio per se bono coniunctum optabilius fiat, summum bonum futurum. quid nam igitur est summum bonum, cuius⁶ quidem nobis sit communior tale enim queritur. Iam uerò qui pertinaciter negant id esse bonum quod omnia desiderant⁶ atque appetunt, uereor ne nihil dicant. Nam quod omnibus uideatur, hoc esse dicimus: nec qui hanc persuasionem labefactarit, multo probabiliora, certiora uē dicturus est. nam si sola⁷ mentis expertia uoluptates appetere, esset id aliud quid quod ab eis dicitur: sed si etiam ea quæ sapiunt & prudenter sentiunt, quid causæ est cur audiendi sint? fortasse uerò etiam in uitiosis naturale quoddam bonum inest melius, quā ipso⁸ sit captus, quod bonum sibi accommodatum appetit. Iam uerò neque quod de contrario dicunt, recte dici uidetur. Negant enim effici ex eo si dolor malum sit, uoluptatem esse bonum. Nam & malum malo opponi, & utrunque ei quod neutrum est. atque hæc quidem dicunt non male: ueruntamen⁹ si ad ea quæ dicta sunt, exigantur, minus uerè. Nam si ambo mala essent, necessario ambo esset fugienda: si neutrum¹⁰ esset malum:

uel neutrum esset fugiendum, aut æquè utrumque. Nunc uidemus dolorem fugi, ut malum: uoluptatem expeti, ut bonum. sic igitur & opponuntur inter se.

[Neque uerò si uoluptas non est qualitas, iccirco non est 3.
in bonis numeranda. nam neque uirtutis functiones sunt qualitates, neque beatitudo. Dicunt autem bonum esse terminatum: uoluptatem nullis terminis circumscriptam, quia contentior & remissior esse potest. Si igitur ex perceptione¹¹ uoluptatis hoc iudicant, in iustitia¹² quoque & ceteris uirtutibus, ex quibus perficiuntur ei eos, qui uirtutes colunt, magis & minus cuiusdammodi fieri, idem erit. iustiores enim alij alij sunt & fortiores. fieri etiam potest ut iuste agamus, temperanterque uiuamus magis & minus: si ex uoluptatibus ipsis, uerendum est, ne causam non afferant, siquidem sunt aliæ¹³ puræ ac sinceræ, aliæ mixtæ. Sed quid prohibet, quemadmodum ualetudo quæ terminata est, intendi potest, & remitti, sic & uoluptatem? Non enim eadem in omnibus temperatio corporis & conuenientia est: neque in eodem semper est una, sed ita remittitur & languescit, ut usque ad aliquem finem permaneat: eoque differt, quod intenditur & remittitur. Tale igitur quiddam in eo quoque, quod ad uoluptatem attinet, accidere potest. Et cum summum bonum perfectum quiddam esse statuunt, motus autem & ortus imperfectos: uoluptatem esse motum & ortum ostendere conantur. Sed neque recte dicere uidentur, neque¹⁴ uoluptas est motus. Omnis enim motionis propria uidetur esse celeritas & tarditas si non per se, at cum alia comparata: qualis est ea¹⁵ qua mundus mouetur. In uoluptate neutrum horum inest. fieri enim potest, ut quis citò fuerit affectus uoluptate,

te, quemadmodum & ut citò iracundia exarserit: sed ut uoluptate celeriter afficiatur, non potest, ne si cum alio quidem conferatur: sed ut ambulet, & augeatur, & quæ sunt huius generis omnia, potest. Nihil igitur obstat quo minus celeriter & tardè ad uoluptatem traducamur: sed ut celeriter uoluptatis munere fungamur, fieri non potest. uoluptatis autem munere fungi dico uoluptate affici. Iam uerò qui possit ortus esse? uidetur enim non ex re qualibet quæuis oriri: sed ex quo quicque oritur, in hoc dissoluitur, atque interit. Et cuius rei ortus est uoluptas, eius rei erit interitus, dolor. Deinde aiunt dolorem eius rei, quæ est secundum naturam, penuriam esse: uoluptatem expletionem. At hi sunt affectus corporis. Si uoluptas igitur, eius quod secundum naturam est, expletio est, id in quo¹⁶ fiet expletio, etiam uoluptate afficietur. Corpus ergo uoluptate afficietur. At non uidetur ita esse. Non est ergo uoluptas expletio. Verùm cum sit expletio, potest aliquis uoluptate affici, & cum feratur, dolere. Hæc opinio autem ex doloribus ac uoluptatibus, quæ in alimento uersantur, uidetur esse nata: homines enim cum egent alimento, & cum antegressus dolor est, expletionem delectari. Sed hoc non in omnibus uoluptatibus accidit. Sunt enim doloris expertes tum mathematicæ, tum ex ijs, quæ in sensibus¹⁷ positæ sunt, et, quæ ex odoratu percipiuntur, uoluptates. Et uerò¹⁸ acroamata, & spectacula, multæ etiam res memoria repetitæ, multæ denique speratæ uoluptatem afferunt. Cuius igitur rei hæc ortus erunt? nullius enim rei antegressa est penuria, aut egestas, cuius expletio consequatur. Iis aut qui turpes & probrosas uoluptates obijciunt, responderi possit, hæc non esse iocunda. Non enim

si hominibus malè affectis sunt iucunda, absolute iucunda sunt habenda: sed his tantum: quemadmodum neque ea, quæ sunt egrotis salubria, aut dulcia, aut amara: neque ea quæ lippientibus uidentur alba, talia sunt re uera. potest etiam hoc modo responderi, uoluptates esse expetendas, sed non ab his rebus profectas: quemadmodum diuitem esse optabile est, sed non ex proditione: et ualere, sed non quolibet cibo uescenti. postremo dicendum est specie differre uoluptates. aliæ enim sunt ea quæ ex rebus honestis capiuntur, ab ijs quæ ex turpibus: neque fieri ullo modo potest, ut quis iusti hominis uoluptate potiat, qui non sit iustus, neque musci, qui non sit muscus: similisq; est terrorum ratio. Atque etiam uidetur amicus, qui ab assentatore differt, non esse bonum uoluptatem, aut certe specie differre uoluptates, declarare. Ille enim congregatur et uersatur cum amico, ut ei sit bono: hic ut uoluptati: et hoc uituperatur: illud laudant omnes, quasi amicus sermones et congressus suos aliò, quam assentator, refectat. neque uerò quisquam est, cui uita sit optabilis, ut cum per omnem uitam cogitationem, et mentem obtineat puerilem, ijs rebus, quibus pueri¹⁹ letantur, quam maxime fieri potest, delectetur: neque qui gaudere exoptet turpissimo aliquo flagitio admissò, etiam si nunquam sit propterea doliturus: multas denique ad res studium atque operam nostram contulerimus, etiam si nullam uoluptatem sint allaturæ, uerbi gratia, ad uidendum, memoria tenendum, sciendum, ad uirtutes denique comparandas. Nec refert quòd his necessario succedunt uoluptates. hæc enim sequeremur et expeteremus, etiam si nulla ex ijs proficeretur uoluptas. Non esse igitur bonum uoluptatem, neque

que omnem esse expetendam, esseq; nonnullas per se expetendas, uel specie, uel ijs rebus, ex quibus oriuntur, differentes, perspicuum esse uidetur. Atque ea quidem quæ de uoluptate ac dolore dicuntur, satis à nobis exposita sint.

4. Quid sit autem aut qualis, planius fieri poterit, si ab initio repetamus. Videtur enim aspectus ²⁰ quouis tempore perfectus esse. Nam nihil desiderat, quod cum postea contigerit, eius formam sit absoluturum. huic similis est uoluptas, namque totum quiddam est, atque integrum: neq; quisquā uoluptatē ullo tēpore sumat, cuius si longius producat, forma sit perfectior futura. Itaque ne motus quidem est. Omnis enim motus in tempore uersatur. Et ad aliquem finē refertur: uerbi gratia, is qui in edificando cōsumitur, tum perfectus est, cum id quod desiderat, effecerit. Aut igitur in toto tēpore, ²¹ aut in hoc. In partibus autem temporis omnes sunt imperfecti, specieq; Et à toto, Et ipsi inter se differunt. Lapidū enim compositio Et structura alia est à colūnarum, ²² ad pares angulos collocatione: Et hi motus alij sunt à templi perfectione. Ac templi quidem motus perfectus est: nihil enim desiderat ad id quod propositum fuerat. fundamenti autem Et lacunaris ²³ imperfectus: uterque enim partis est. specie igitur differunt, neque in ullo tempore, qualecunque illud sit, perfectus in suo genere motus sumi potest, aut si maxime potest, in toto potest: similiterq; de incessu, Et reliquis motibus sentiendum. Si enim loci mutatio ²⁴ motus est alicunde aliquò, huius quoque ²⁵ formæ dispares ac differentes, uolatus, incessus, ²⁶ saltus, Et cetera huiusmodi, motus sunt alicunde aliquò. Nec solum ita se res habet in alijs loci mutationibus, uerum etiā in ipso incessu. Nam incessus alia

alicunde aliquò non est idem in stadio, atque in eius parte: neque idem in una atque in alia: neque eadem loci mutatio est, qua hæc linea, & qua illa transitur. Non enim hæc linea solum transitur, verum etiam linea quæ in loco est, at hæc in alio loco, quam illa est. subtiliter igitur & enucleate de motu in alijs libris disputatum à nobis est. Videtur autem non omni tempore perfectus esse, sed plerique imperfecti, specieq; differentes, siquidem termini alicunde aliquò motum²⁷ informant. At uoluptatis in quouis tempore perfecta forma est. Perspicuum²⁸ igitur est motum & uoluptatē inter se differre, uoluptatemq; totum quiddam & perfectum esse. Quod quidem etiam ex eo intelligere licet, quòd fieri non potest, ut quis moueatur nisi in tempore: sed ut uoluptate afficiatur, potest. Nam quod in puncto temporis positum est, totum quiddam est. Atque ex his perspicuum illud quoque est minus rectē ab his dici uoluptatem motum aut ortum esse. Non enim omnium rerum dicuntur esse motus & ortus, sed earum duntaxat, quæ partitionem recipiunt, & quæ non sunt tota. neque enim aspectus, nec puncti, nec monadis ortus est: neque horū²⁹ quicquam uel motus, uel ortus est. ergo neque³⁰ uoluptas. Est enim totum, atque integrum quiddā uoluptas. Iā uerò cum sensus omnis in id quod sub eū sensum cadit, suo munere fungatur, & perfectē quiddē fungatur is, qui bene affectus est, cum eorum, quæ sub illo sensu posita sunt, pulcherrimo quoque comparatus (tale enim quiddam maximē uidetur esse perfecta muneris functio: atque utrū sensum suo munere fungi dicamus, an id, in quo sensus inest, nihil intersit), in unoquoque igitur³¹ genere optima est functio eius quod optime affectum est, cum eorum, quæ sub eū sen-

sensum cadunt, præstantissimo quoque comparatum. Hæc autem & perfectissima fuerit, & iucundissima. habet enim sensus suam quisque uoluptatem, itemq; cogitatio & cognitio: atque ut quæq; ³² uoluptas est perfectissima, ita iucundissima est. est autem perfectissima eius, quod bene affectum est ad eorū quæ sub illum sensum aut cogitationem cadunt, optimum. Perficit autem muneris functionem uoluptas: sed non ita ³³ perficit, ut & res sensui subiecta, & sensus ipse cum bona sunt: quemadmodum bona ualeatudo aliter causa est cur aliquis ualeat, aliter medicus. Iam perspicuum illud profectò est in omni sensu uoluptatem existere. Dicimus enim quædam, quæ cernuntur, & quæ audiuntur, esse iucunda: atque eorum uidelicet iucundissima sunt, cum & sensus est optimus, & in id quod tale sit, suam actionem explicat, suoq; munere fungitur: Quandiu autem talia erunt & id, quod sensu percipitur, & id, quod sentit, semper erit uoluptas, dummodo præstò sit, quod efficit, & quod patitur. perficit autem muneris functionem uoluptas non ut habitus penitus insitus, sed ut finis quidam subsequens, ueluti ³⁴ eos qui florent ætate, formæ maturitas. Quandiu autem id, quod sub sensum, uel intelligentiam cadit, tale fuerit, quale oportet esse: et quandiu id, quod iudicat aut contemplatur, tale: tandiu in functione muneris futura est uoluptas. Nam cum similia sunt, cumq; eodem modo inter se affecta sunt & id, quod ad accipiendum seu patiendum, aptum est, & id in quo efficiendi uis inest, eadem res ex illis existere solet natura. Qui fit igitur ut nemo continenter delectetur? an quod defatigatur? nullæ enim res humanæ assiduam muneris functionem ferre possunt: ita neque perpetua uoluptas gigni potest.

fun=

functionem muneris enim consequitur . Nonnulla autem delectant quandiu noua sunt . Sed posterius nõ æquẽ, propter hanc causam . Principio enim ³⁵ incūbit in ea cogitatio & contentē in ijs suo munere fungitur , ut qui defixis oculis rem aliquam intuentur : postea uerò talis in fungendo munere diligentia non adhibetur , sed negligenter administrantur . Quapropter uoluptas quoque obscuratur . Existimare autem possit aliquis omnes iccirco expetere uoluptatem , quia & uiuendi cupiditate omnes afficiuntur : uita autem muneris functio quædam est : & in ijs elaborat quisque maximè , suoq; munere fungitur , quæ maximè adamat , ut muscens auditu in sonis & cantibus : disciplinarum studiosus agitatione mentis in cognitione rerum , & ita ceteri suo quisque in studio . At uoluptas functiones muneris perficit atque absoluit , & uitam quoque , quam omnes expetunt . Non temerè igitur uoluptatem appetunt . uitam enim , quæ cuique optabilis est , perficit . Verum autem propter uoluptatem uitæ retinendæ studio ducamur , an uiuendi causa uoluptatem sequamur , omitamus in præsentī disputare . Videntur enim hæc inter se esse copulata , neque alterum ab altero sciungi posse . Nam neque sine aliqua muneris functione paritur uoluptas , & omnem muneris functionem perficit uoluptas . **¶** Quare 5. specie quoq; differre uidetur uoluptates . Nam quæ specie differunt , ab ijs quæ specie quoq; differunt , perfici existimamus . Hoc enim uidemus & in rebus naturalibus , & in ijs , quæ arte constant , ita esse , ut in animalibus , arboribus , tabulis pictis , statuis , domo , uasis . Eodem igitur modo & muneris functiones , quæ specie differunt , ab ijs quæ specie differunt , perfici . At differunt ³⁶ specie functiones cogitationis ,

tionis, ab ijs quæ conueniunt sensibus, & hæc inter se. Ergo & uoluptates eæ quæ illas perficiunt. Atque hoc ex eo cognosci poterit, quod suæ, quæque uoluptas muneris functioni, quam perficit, coniuncta est. Auget enim & amplificat muneris functionem sua uoluptas. Nam diligentius quicque iudicant, accuratiusq; persequuntur, & administrant, qui cum uoluptate munere funguntur. uerbi gratia, geometriæ sunt periti, qui geometriæ studijs & actionibus delectantur, & nunquicque facilius ac planius intelligunt: itemq; musicæ & artis ædificandi studiosi, & ceteri artifices magnos progressus in suo quisq; studio & munere faciunt, si eo delectentur. Augent igitur studium & actionem uoluptates. At quicquid auget, hoc ei, quod auget, familiare & coniunctum est. Quæ autem ijs, quæ specie differunt, accommodata & coniuncta sunt, ea quoq; specie sunt diuersa. Præterea planius hoc ex eo fieri poterit, quod eæ uoluptates, quæ ab alijs, ac diuersis rebus profiscuntur, muneris functionibus impedimento sunt. Nam qui tiliarum cantu delectantur, si aliquem, qui tibia canat, exaudierint, orationi quæ habetur, attendere animum non possunt, quoniam magis eos delectat tiliarum cantus, quam negotium, quod agitur. Ea igitur, quæ ex tiliarum sonis percipitur uoluptas, muneris functionem eam, quæ in oratione expromitur, corrumpit: itemq; in alijs hoc usu uenit, cum quis simul duabus rebus operam dat. Quæ enim muneris functio iucundior est, ea depellit ac discutit alteram, eoq; magis, quo illius maior sit uoluptas, adeo ut in altera re suo munere fungi non possit. Itaq; cum re aliqua, quæcunq; illa sit, uehementer delectamur, non ferè aliud facimus, contra cum aliquid aliud leuiter, modice.

diceq; probamus, aliud agimus: cuiusmodi est id, quod fit
 ab ijs, qui in theatris edunt bellaria. tunc enim uel maxi-
 me hoc faciunt, cum inepti³⁷ & mali sunt equorum agi-
 tatores, aut histriones. Quoniam autem propria uoluptas
 muneris functiones quodammodo limat, accuratioresq; et
 diuturniores, meliores denique efficit: alienæ autem cor-
 rumpunt: perspicuum est inter eas multum interesse. Pro-
 pmodum enim idem quod proprii dolores, efficiunt alie-
 næ uoluptates. Muneris enim functiones corrumpunt pro-
 prii dolores: uerbi gratia si cui scribere aut ratiocinari sit
 iniucundum ac molestum, ille non scribit, hic non ratioci-
 natur, quia molesta est huius muneris functio. Euenit³⁸
 igitur muneris functionibus à proprijs uoluptatibus con-
 trarium atque à proprijs doloribus efficitur. Sunt autem
 ij proprii dolores, propriæq; uoluptates eæ quæ muneris
 functionem per se subsequuntur. Diximus autem alienas
 uoluptates simile quiddam dolori efficere. corrumpunt e-
 nim, sed dissimili modo. Iam cum functiones muneris boni-
 tate & uitio inter se differant, aliæq; sint expetendæ, aliæ
 fugiendæ atque aspernandæ, aliæ neutre: similis est ra-
 tio uoluptatum. sua enim cuiusque functionis uoluptas est.
 Atque ea quidem quæ bonæ propria est, bona est: quæ ma-
 læ, uitiosa. Cupiditates enim rerum honestarum sunt lau-
 dabiles: turpium uituperabiles. Verum muneris functio-
 nibus propinquiores & coniunctiores sunt eæ, quæ in eis
 insunt, uoluptates, quàm appetitiones. Hæ enim distinctæ
 sunt & temporibus, & natura: illæ functionibus muneris
 sunt proximæ & coherent, itaq; sunt indistinctæ & con-
 fuse, ut controuersa sit, an idem sit muneris functio, quod
 uoluptas. Non tamen³⁹ uidetur uoluptas, cogitationis aut
 sensus

sensus esse functio. absurdum enim fuerit : sed propterea quod non separantur, idem esse uounulli existimant. Quæ admodum igitur diuersæ sunt inter se muneris functiones, sic & uoluptates. Differt autem uidendi sensus à tactu sinceritate, auditusq; et odoratus à gustatu: similiterq; differunt uoluptates, & ab his eæ quæ in cogitatione uersantur, & utraq; inter se. Postremo uidetur sua cuiusque animalis, ut & munus, esse uoluptas. Est enim functioni muneris consentanea cuiusque propria. Quod in singulis si quis spectare uoluerit, perspicuum esse poterit. Alia enim equi uoluptas est, alia canis, alia hominis, quemadmodum ait Heraclitus, asinis culmos & paleas auro esse optabiliore. Iucundius enim est asinis pabulum, quam aurum. Eorum igitur quæ specie differunt, specie quoque differunt uoluptates. Eas autem quæ sunt eorundem, eisdem probabile est. Verum in hominibus magna est earum uarietas. Eadem enim alios offendunt, alios delectant : & his odiosa ac molesta sunt : illis amabilia & iucunda. Atque hoc in rebus dulcibus usu uenit. non enim eadem ei qui æstu, febriq; iactatur, & ualenti dulcia uidentur : nec idem calidum imbecillo, & ei, cui corpus firmum & bene constitutum est, similiterq; hoc in alijs accidit. Sed in omnibus, quæ sunt huiusmodi, id esse re uera uidetur, quod uiro bono, uirtuteq; prædito uidetur. Quod si hoc recte dicitur, ut uidetur, & si uniuscuiusque rei mensurâ uirtus, & uir bonus est, quâ talis est : erunt eæ profectò uoluptates, quæ huic uidentur uoluptates, & ea iucunda, quibus hic delectatur. Neque uerò mirum cuiquam esse debet, si quæ huic sunt aspera & molesta, esse alicui iucunda uideantur. Multæ enim exoriuntur hominum pestes & corruptelæ.

la. Non sunt autem illa iucunda, sed his, & sic affectis. Eæ igitur, quæ sine controuersia sunt inhonestæ uoluptates, non sunt dicendæ uoluptates, nisi forte hominibus corruptis & deprauatis. Sed earum, quæ ⁴² uidentur esse bonæ, qualis aut quæ nam hominis dicenda uoluptas est? an hoc declarabunt muneris functiones? hæc enim suæ cōsequuntur uoluptates. Siue igitur una, ⁴³ siue plures sunt perfecti & beati uiri functiones, eæ quæ has perficiunt, uoluptates, propriè dici possunt hominis esse uoluptates: reliquæ autem secundo loco, & longo post intervallo, quæ admodum & muneris functiones. ¶ Expositis ijs, quæ 6.
ad uirtutes, amicitias, & uoluptates pertinent: reliquum est ut de beatitudine, quoniam eam ultimum bonorum humanorum posuimus, formam eius adubrantes, disseramus. Itaque repetitis ijs, quæ supra diximus, breuior erit oratio. diximus autem non esse habitum. nam si ita esset, eius compos esse posset is qui in omni uita nihil aliud, quàm dormiat, & stirpis uitam agat: & qui maximis calamitatibus afficiatur. Quod si hæc non probantur, sed in functione quadam muneris potius locanda est, quemadmodum superioribus libris ostendimus: & si muneris functiones aliæ sunt necessariae, & propter alia expetendæ, aliæ per se: perspicuum est beatitudinem in earum numero, quæ per se sunt expetendæ, non earum quæ propter aliud, habendam esse. Nullius enim rei beatitudo indiget: sed suis bonis cōtenta est. Per se autem eæ sunt optabiles, à quibus nihil præter ipsam functionem muneris requiritur, quales sunt consentaneæ uirtuti actiones. Nam in rebus honestis ac bonis agendis assidue uersari, in rebus per se expetendis numeratur: & uerò ex ludis ⁴⁴ ij qui remissionis animorū,

Et oblectationis causa sunt instituti, per se sunt expetendi. non enim propter aliud eos sequuntur, cum detrimento ab ijs afficiantur potius, quam utilitatē capiant, nec corporū, nec rerum quas possident, curam habentes. Atque ad talem uiuendi consuetudinem cōfugiunt plerique eorum qui habentur beati. Itaque apud reges et principes magno sunt in honore et pretio, qui in huiusmodi uitæ degendæ consuetudine sunt comes et urbani. Nam quæ illi expetunt, in his sese præbent suauēs et iucundos: quod genus hominum desiderant. Hæc igitur ad uitam beatam iccirco uidetur pertinere, quia homines imperio ac potestate præditi in his totos dies occupati sunt. Sed ex talium hominum uita fortasse huius rei argumentum sumi non potest. Neque enim in principatu et potentia consistit uirtus, neque mens, à quibus probæ muneris functiones proficiuntur: neque si hi, quia puram et liberalem uoluptatem nunquam gustauerunt, ad corporis uoluptates confugiunt, iccirco nos oportet existimare has magis esse expetendas. Nam et pueri quæ apud ipsos in honore sunt et pretio, arbitrantur esse optima. Probabile est igitur quemadmodum alia pueris, alia uiris, magni pretij esse uidentur: sic alia uideri uitiōsis hominibus, alia bonis uiris. Ea igitur, ut sæpe à nobis dictum est, et magni pretij et iucunda sunt, quæ uiro bono, uirtuteque prædito talia sunt. Sed cum omnibus hominibus ea quæ cuiusque habitui conuenit, muneris functio, optabilissima sit, tum uiro bono, ea quæ uirtuti. Non igitur in ludo uita beata posita est. Absurdum sit enim ultimum bonorum esse ludum et iocum, totamque uitam in negotio conterere, plurimosque labores ac molestias suscipere ludendi ac iocandi gratia. omnia enim ferè propter aliud sequi-

R mur

mur & optamus, præterquam uitam beatam. Ea enim omnium bonorum finis est. Serias autem res agere, & laborem sufferre ac perpeti ludi causa, stultum uidetur, ualdeq; puerile: ludere uero ut res serias agas (ut sentit Anacharsis) probandum est. Requieti enim similis ludus est. Verum quoniam perpetuum laborem ferre non possumus, laxamenti & requietis indigemus. non est igitur finis requies. fungendi enim muneris causa quiescimus & cessamus. Præterea uita beata uidetur esse ex uirtute. atque ex uirtute⁴⁵ uita degitur, in rebus grauib; et serijs, nõ in ludo neque in ioco posita est. Tam uero meliores esse res serias ridiculis, ijsq; quæ cum ludo & ioco coniunctæ sunt: & tum partis animi, tum hominis melioris functionem semper esse meliorem, & grauiorem dicimus. At quo quæq; res melior est, eo eius muneris functio est melior, atque ita demum beatior. Præterea corporis uoluptatibus postremo homines & mancipia non minus quam optimi & præstantissimi uiri potiantur: beatitudinem autem mancipio impertit nemo, nisi & uitam cum uirtute⁴⁶ coniunctam. Non enim in talibus uitæ degendæ generibus beatitudo posita est, sed in actionibus uirtuti consentaneis, quemadmodum supra diximus. Quod si beatitudo muneris functionis est uirtuti consentanea, probabile est præstantissimæ uirtuti esse consentaneam. Atque hæc fuerit eius, quod in homine est optimum. Siue igitur hoc mens sit, siue aliud quippiam, quod quidē uidetur imperare ac præesse debere natura, rerumq; honestarum ac diuinarum in sese notionem continere, siue diuinum sit illud ipsum, siue eorū, quæ in nobis sunt, diuinissimum: huius muneris functio ex propria uirtute, perfecta & absoluta erit beatitudo. Esse autem

tem in contemplatione rerum positam suprà diximus, quod quidem & superioribus nostris disputationibus, & ueritati congruere uideatur. Præstantissima enim hæc est muneris functio: (nam & eorum quæ sunt in nobis, mens quiddam est optimum, & omnibus, quæ cognosci possunt, ea quæ mente complectimur, longè antecellunt:) Præterea uerò & maximè assidua. Nam & res assidue contemplari magis quàm quiduis agere possumus: & cum beatitudini admixtam & quasi implicatam esse uoluptatem arbitremur: tum omnium muneris functionum quæ uirtuti cōgruunt, eamquæ ex sapientia est, iucundissimam esse omnes uno ore consentiunt. Videtur itaque sapientia ⁴⁷ mirabiles quasdam tum sinceritate, tum stabilitate continere uoluptates. Probabile est autem eos qui sciunt, quàm eos qui quærunt, uitam traducere iucundiores. Iam uerò ea quæ appellatur copia bonis omnibus per se cumulata, nihilquæ extrinsecus desiderans, in ea beatitudine maximè, quæ in rerum contemplatione uersatur, reperietur. Nam eorum sanè, quæ ad cultum uitæ necessaria sunt, & sapiens, & iustus, & reliqui omnes indigent. Sed cum hi talibus abundè fuerint instructi: uir iustus erga quos, & cum quibus iustas actiones obeat, itemquæ temperans, & fortis, & ceteri desiderabunt. At sapiens etiam cum secum erit, res poterit contemplari, tantoquæ magis, quanto sapientior fuerit: fortasse uerò ⁴⁸ melius, si quos habeat adiutores: Verum tamen omnium maximè se ipso contentus est. Videatur autem ea sola beatitudo propter se diligi. nihil enim ex ea redit præter contemplationem. ex ijs autem rebus, quæ sub actionem cadunt, aliquid præter actionem aut plus aut minus consequimur. Præterea beatitudo in otio uide-

tur esse sita. Versamur enim in rebus gerendis, ut in otio uiuamus: & bella gerimus, ut pace potiamur. Ac uirtutum quidem earum, quæ ad agendum ualent, functiones aut in ciuilibus, aut in bellicis rebus positæ sunt: atque eæ quæ in his uersantur, actiones negotiosæ esse uidentur. De bellicis igitur minimè dubium est, quin sint omnino negotiosæ. Nemo enim ⁴⁹ bellum gerendum neque apparandum suscipit, ut bellum gerat. uideatur enim planè impurus quidam scarius ac sceleratus, si cum amicis ⁵⁰ inimicitias suscipiat, ut pugna committantur & cædes fiant. Homini quoque qui in rep. gerenda uersatur, administratio negotiosa est, quæ, præter ipsam reip. administrandæ curam atque operam, potentiam & honores, aut beatitudinem tum ei, tum ciuibus comparat, à facultate ciuili ⁵¹ diuersam ac differentem: quam etiam ut diuersam uidelicet quærimus. Si igitur omnibus ijs, quæ uirtutibus consentaneæ sunt, actionibus ciuiles & bellicæ pulchritudine ac magnitudine antecellunt: hæ autem ⁵² sunt negotiosæ, finemq; aliquem expetunt, neque propter se sunt expetendæ: & si mentis functio grauitate & studio rerum seriarum uidetur præstare cùm in rerum contemplatione consistat, & præter eam nullum alium finem expetere, propriamq; uoluptatē habere, (hæc aut muneris functionē amplificat) relinquitur profectō, ut copia bonis omnibus cumulata, nihilq; prætereā desiderans, & libera cessandi, otiaandiq; facultas, & uita defatigationis expers, prout res humana ferunt, & quæcunque alia uiro beato tribuuntur, in hac functione muneris comparere uideantur. Perfecta igitur fuerit hæc hominis beatitudo, si perfectam uitæ longitudinem adepta sit. Nihil enim eorum, quæ sunt beati

beatitudinis, inchoatum & imperfectum est. Erit autem hæc uita melior, quàm hominis natura ferat. non enim quàm homo est, ita uiuet: sed quàm diuinum quiddam in eo inest. Quanto autem hæc particula toti, & concreto antecellit, tanto & eius functio ei functioni præstat, quæ alijs uirtuti consentanea est. Si igitur mens cum homine comparata diuinum quiddam est: uita quoque menti consentanea diuina sit necesse est, si cum humana confratur. Neque uerò nos oportet humana sapere ac sentire, ut quidam morientur, cum simus homines: neque mortalia, cum mortales: sed nos ipsos, quoad fieri potest à mortalitate uindicare, atque omnia facere ut ei nostri parti, quæ in nobis est optima, conuenienter uiuamus. Nam etsi mole parua est, potestate tamen & honoris gradu longè omnibus antecellit. Atque pars hæc esse quisque uideatur, siquidem id quod principatum obtinet, etiam melius est. Absurdum igitur fuerit, si non suam, sed alienam uitam expetat, & sequatur. Præterea quod ante à nobis dictum est, etiam huic loco conueniet. Nam quod cuiusque proprium est natura, idem & optimum cuique est, & iucundissimum: ergo & homini optima ea uita est, quæ menti conuenienter traducitur, si quidem hæc pars homo est maximè. Hæc igitur uita & beatissima. [Secundo loco ea, quæ alijs uirtuti consentanea est. muneris enim functiones ei conuenientes humanæ sunt. Iustitiæ enim & fortitudinis, & aliarum uirtutum muneribus inter nos fungimur, in rebus contrahendis, in nostris & aliorum necessarijs, ac difficilibus temporibus, & uarijs actionibus, denique in perturbationibus quod⁵³ decorum est, cuique conseruantes. Hæc porro omnia uidetur esse

humana . Nonnulla autem & à corpore videtur proficisci, multisq; in rebus uirtus morum cum perturbationibus esse coniuncta . Quin prudentia quoque cum uirtute morum, & hæc cum prudentia est copulata, siquidem prudentiæ principia ex uirtutibus morum constant, & quod recti in uirtutibus inest, prudentia moderatur . Cum sint autem hæc perturbationibus quoque implicatæ, in eo etiam quod ex animo & corpore conflatum est, inerunt. At eius, quod compositum & concretum est, uirtutes humanæ sūt: ergo & uita ei consentanea & beatitudo. Mentis beatitudo autem seiuncta est: de ea enim hætenus dictum sit. Nam subtilius & preßius de ea disputare maioris negotij est, quam id quod nobis propositum est, postulat. Videatur autem & externorum bonorum copia parum admodum egerere, aut minus, quam ea beatitudo, quæ moribus continetur . demus enim utrique rebus ad uictum necessarijs, & æqualiter opus esse: (quauis in corpore, & ceteris huius generis magis elaborat is qui se ad rēp. administrandam contulit:) parum enim referat: sed ad muneris fūctiones multum intererit. Liberali enim pecunia opus erit ad actiones liberales, & iusto ad remunerationes, rerumq; creditarum solutiones, (obscuræ sunt enim hominum uoluntates, multiq; simulant se res iustas agere uelle, qui non sunt iusti:) uiro forti autem potentia, si quidem aliquid suæ uirtuti consentaneum effecturus est: & tēperanti³⁴ auctoritate & licentia. qui enim sciri poterit sit ne talis, an longè alius? Queritur autem utrum in uirtute consilium dominetur magis, an actiones, perinde quasi uirtus in utrisq; consistat . Minimè uerò illud obscurum est in utrisque perfectionem esse sitam . Ad actiones

nes autem multa desiderat , tantoq; plura , quanto fuerint maiores & pulchriores . Ei autem qui res animo cernit & contemplatur , ad muneris functionē nullis talibus opus est : immo uerò ea contemplationi rerum penè dicam impedimēto sunt . Quà autem homo est , & cum pluribus uitæ consuetudine coniungitur , studet & exoptat ea , quæ uirtuti consentanea sunt , agere . Talibus igitur rebus exorbitat ut cum hominibus uersetur , & humaniter ⁵⁵ uiuat . Perfectam autem beatitudinem , functionem quandam muneris esse in rerum contemplatione positam , etiam ex hoc perspicere licet , quòd deos felicissimos ac beatissimos esse arbitramur . Actiones autem quas eis tribuere nos oportet iustas , ne , an ridiculi uidebuntur contrahentes inter se , & deposita reddentes et cetera id genus ? at fortes , ut res formidolosas subeant ac perferant & periculū adeāt quia honestum sit ? an liberales ? cui uerò donabunt ? absurdū autem si apud eos erit nummus , aut aliquid tale . Iam ⁵⁶ uerò utrum erunt temperantes , an odiosa , & ⁵⁷ non ferenda laus illa deorum futura est , uitiosis cupiditatibus eos carere ? Quòd si omnia quæ in actionibus uersantur , persequamur , exigua sanè , Dijsq; indigna reperientur . Atqui nemo est qui non eos uiuere existimet : ergo & aliquo munere fungi . Non enim eos oportet dormientes fingere , ut Endymionem . ei igitur qui uiuit , si actio , multoq; magis , si effectio adimatur , quid præter contemplationem relinquitur ? Quocirca Dei muneris functio ea quæ beatitudine antecellit , in contemplatione cōsistere reperietur . ac proinde humanarum functionum ut quæque huic similia est , ita ad beatam uitā constituendam plurimū ualeat . cui quidem rei argumento est , quòd cetera animalia , quæ

tali muneris functione orbata sunt, beatitudine quoque excluduntur. Dijs enim immortalibus omnis uita beata est: hominibus autem, quatenus simulacrum aliquod talis functionis habent. Reliquorum uero animalium beatum est nullum, quoniam nulla est eis contemplationis cōmunitas. Quam longè igitur, lateque funditur et pertinet contemplatio, tam longè et beatitudo: et in quibus maior inest contemplandi assiduitas, ij sunt et beatiores, neque id ex euentu, sed ex contemplatione. Ea enim per se magni pretij est, magnoque honore decoranda. Itaque beatitudo erit cōtemplatio quædam. Verum opus erit beato etiā prosperitate externa cum sit homo. Non enim suis ipsa bonis contenta natura est ad contemplandum, sed et corpus ualeat, et uictus, reliquique uitæ cultus adsit oportet. Nec tamen si fieri nō potest, ut quisquam sine bonis externis sit beatus, ideo exstimandum est multa et magna uirum beatum desideraturum. Non enim copia bonis omnibus per se cumulata in nimio posita est, neque huius rei iudicium, neque actio. Fieri autem potest ut etiam ij qui maris et terræ imperium non habent, res agant preclaras. nam potest quis bonis mediocribus instructus, quæ uirtuti consentanea sunt, administrare. Atque hoc perspicue cernere licet. Priuati enim homines nō minus quam dynastæ, res æquitati, omni que uirtuti consentaneas agere uidentur, atque adeo magis. satis est autem tantum suppetere, quantum postulent honestæ actiones. Erit. n. eius uita beata, qui muneribus fugatur uirtuti cōsentaneis. Et fortasse Solon beatos non male pronuntiabat eos, qui mediocriter bonis externis instructi sunt, et qui res quæ potuerint, honestissimas gesserunt, temperanterque uixerunt. Fieri autem potest, ut ijs, qui mediocria bona tenent

nēt ac possidēt, agāt ea quæ sunt agēda. Anaxagoras quon-
 que non diuitem, neq; potentem aliquem uirū beatū exi-
 stinasse uidetur, quippe ⁶⁰ qui dixerit mirum sibi non fu-
 turum, si multitudini absurdus & ineptus quidā esse uidea-
 tur. Hæc enim ex rebus externis iudicat, propterea quod
 has tantum sensu percipit. Atq; his rationibus sapientū opi-
 niones cōgruere uidetur. Habent igitur aliquid etiā talia,
 quod ad faciendā fidem ualeat. Verū cum de ijs quæ sub
 actionem cadunt, quæritur, ex factis & uita ueritas iudi-
 catur. In his enim uis ⁶¹ actionū præcipua cōsistit. Ita igi-
 tur ea quæ ante dicta sunt, spectare oportet, ut ad facta
 uitāq; referamus: & si cum factis consentiant, probanda:
 sin dissintiant, & discrepēt, uerba sunt habenda. Qui uerō
 muneribus fugitur mēti cōsentaneis, et hāc colit, estq; opti-
 mē animo affectus: eum probabile est Deo carissimum esse.
 Nam si dii immortales curam habent rerum humanarum,
 quemadmodū uerisimile est: illud quoque probabile fuerit,
 eos re omnium optima, sibiq; maxime cognata, delectari:
 (hæc autem mens est) ijsq; qui hanc maxime diligunt, &
 plurimi faciūt, præmia persolvere, gratiamq; referre: ut-
 pote qui eorū, quæ ipsis cara sunt, curam habeāt, rectasq;
 atq; honestas actiones obeant, atq; exerceant. hæc autē o-
 mnia in sapiente inesse maxime, nō est obscurum. Est igitur
 Deo carissimus, eūdēq; beatissimū esse uerisimile est. Itaq;
 9. sapiens hoc modo beatissimus est futurus. ¶ Vtrum igitur
 si de his, et de uirtutibus et præterea de amicitia, et uolu-
 ptate satis copiose à nobis dictū est, earumq; omniū forma
 quodammodo adumbrata est, cōsiliū nostræ disputationis
 absolutum esse existimandum est? an quemadmodum di-
 citur, in ijs, quæ sub actionem cadunt, finem non esse ani-
 mo

mo cernere, & cognoscere, sed agere potius: sic neque uirtutem perspectam et cognitam habere satis est, sed eam habere, eaq; uti conandum, aut si qua alia ratione boni eua-
dere possumus? Si igitur uerba per se satis ualerent ad bo-
nitatem, uirtutemq; comparandam, Multa⁶² quidem et
merito præmia magna ferant: ut ait Theognis, eaq; persol-
uere oporteret. Nunc uerò uidentur illa quidem satis ma-
gnā uim ad ingenuos adolefcētes cohortandos habere, in-
geniumq; generosum & re uera honesti studiosum, docile
ad uirtutem⁶³ reddere, atq; inflammare posse: multitu-
dinem autem ad honestatē ac probitatē excitare nō posse.
Nō enim illa pudore solet retineri natura, sed metu potius
coërceri: neq; se à rebus uitiosis propter turpitudinem ab-
stinere, sed propter supplicium. Nam cum eius uitam per-
turbatio moderetur, tum suas uoluptates, eaq; quibus hæ-
pariuntur, consecratur: dolores ei contrarios fugit: ho-
nesti autē, uereq; iucundi ne notionem quidē unquam ani-
mo depinxit, utpote quod nunquā degustauerit. Tales igi-
tur homines quæ ratio corrigere, et à uitijs ac flagitijs ad
uirtutem traducere queat? Nō enim fieri potest, aut cer-
tè uix, ut quæ iam pridem moribus concepta sunt, oratione
deleantur: præclareq; ⁶⁴ fortasse nobiscum agatur, si cum
omnia nobis suppetant quibus boni fieri solemus, uirtutē
adipisci possimus. Bonos autem fieri putant alij natura, alij
cōsuetudine, alij doctrina. Quod igitur à natura tribuitur,
in nobis minime situm esse, sed ab aliqua diuina causa pro-
fectum inesse in ijs qui re uera sunt fortunati, perspicuum
est. Verendū est aut ne nō per æquē in omnibus ratio et do-
ctrina ualeant, sed oporteat animum⁶⁵ auditoris, ut humū,
quæ feminis alendi facultatem habitura est, consuetudine

antē subigi & excoli, ut rectē latetur, rectēq; oderit. Nā qui perturbatione uitā dirigat, is nunquā illum à quo deterratur, atq; auocetur à uitio, patiēter auditurus est, nūquā eius orationē intellecturus. At eū qui ita sit affectus, quo nam modo ⁶⁶ oratione de sua sententiā demouere possis? Omnino perturbatio non uidetur orationi cedere, sed ui esse cogenda. Mores igitur ante quodāmodo insint oportet ad uirtutē accommodati qui honestū amplectantur, turpitudine offendantur. A puero autē directā ad uirtutem institutionē consequi difficile est, nisi qui in talibus legibus fuerit educatus. Tēperanter. n. et patienter uiuere cum uulgo sit inuicendū, tūm iuuenibus maxime. Itaq; educationē, studiūq; et exercitationes legibus esse descriptas necesse est. Nō. n. molestæ eæ res futuræ sunt cōsuetudine adhibita. Fortasse autē non satis est pueros & adolescētes quandiu in ea ætate sunt, benē educari, diligenterq; institui: sed quoniam corroboratis iam ætatibus ea quæ didicerunt, studiosè tractare & persequi, ijsq; assuefieri oportet: etiam in his nobis fuerit legibus opus, & omnino in omni uita traducenda. Magna enim pars hominum necessitati potius, quā rationi pareat, et pœnis magis, quā honesto commouetur. itaq; existimant nonnulli eos, qui leges ferunt, ad uirtutē cohortari & excitare honesti cāusa oportere, perinde quasi ⁶⁷ ui ri boni in primis consuetudine adhibita sint obtēperaturi: in eos autem qui nō parebunt, quiq; ad uirtutē, et officium inepti sunt natura, esse animaduertendū et supplicia cōstituenda: postremo insanabiles exterminandos ac de rep. tollendos. nā uirum bonū, eumq; qui honesti regula uitā suā dirigat, orationi obtemperaturum: uitiosum autē atq; improbum, quando uoluptatem uehementer expetit, dolore

et plagis, ut iumentum, castigandū & coërcendū esse. Atq; ob hanc causam eos inuri dolores dicūt oportere maxime, qui uoluptatibus ijs, quas illi adāmant, aduersentur. Quod si eū qui uir bonus futurus est, quemadmodum diximus, primum oportet bene esse educatū, et honestis officiis assuescitū; deinde rectis uitæ studijs atq; institutis uitā traducere, postremo neq; inuitū, neq; sua uoluntate res turpes ac flagitiosas admittere: hæc autem contingere ijs possunt maxime, qui mentē aliquā sequuntur uitæ suæ ducem, rectumq; ordinem ab ea præscriptum, uiribus instructum: in paterno iusso quidem nulla satis magna uis aut necessitas inest, neq; omnino in unius uiri iusso, nisi sit rex, aut regi similis: lex autem uim habet ad cogendum ualentē, cum sit ratio ab ali qua prudentia, menteq; profecta. Atq; eos quidem homines in odio esse uidemus, qui malorum cupiditatibus et appetitionibus aduersantur, etiam si id rectē faciant. At lex ea quæ æquum & bonum præscribit, minimē grauis aut molesta est. In sola autem Lacedæmoniorum ciuitate cum paucis alijs, lator legū educationis & studiorum curā habuisse uidetur: In plurimis hæc neglecta sunt, uiuitq; suo quisque arbitratu Cyclopum⁶⁸ more Vxorem & natos priuata lege gubernans. Optimum igitur est ciuium institutionem communiter ab omnibus & rectē procurari, idq; efficere posse: Quod si hæc cōmuniter & publicē negligantur, unicuique conuenire uideatur suis liberis & amicis ad uirtutem comparandam, operam nauare, aut certē hoc animo & consilio esse, ut nauare operam uelit. Ex iis autem, quæ diximus, hoc efficere posse uideatur maxime, si legum ferendarum scientiam fuerit consecutus. Nā cum publicarum disciplinarum procuratio uidelicet contineatur

tur legibus, tūc ea bona est, quæ bonis. quæ utrum scriptæ sint, an non scriptæ, nihil referre uideatur. Neq; uerò refert utrum his legibus unus, an plures instituantur: quæ admodum neque in musica, & arte corporum exercendorum, ceteris deniq; ⁶⁹ institutionibus. Nā ut in ciuitatibus leges & instituta, sic et in familiis priuatis oratio paterna et mores ualent, multoq; adeo magis, propter generis cōmunitatem, et beneficia. Filii enim multo antè parentes diligunt, suntq; ad ⁷⁰ parendum faciles, flexibilesq; natura. Præterea uerò singulares & priuata institutiones, à communibus et publicis differunt: quemadmodum euenit in medicina. Vniuersè enim ei, qui febris afflicta, inedia & quies utilis est: Alicui autem fortasse inutilis. Et is pugil qui docendi facultatem habet, fortasse non in eodem pugne genere discipulos omnes exercet. Videatur autem ille subtilius ac limatius rei singularis naturam persequitur, si propria ac priuata diligentia adhibeatur. Ita enim ⁷¹ quod sibi opportunum, atq; utile est, unus quisque magis consequetur atq; obtinebit. Sed & medicus & exercendorum corporum magister, et quiuis alius optime uniuscuiusq; curam rationeq; habuerit, qui genus uniuersū cognouerit: uerbi gratia uel omnibus, uel talibus esse utile: rerum enim cōmunium atq; uniuersarum & dicuntur & sunt scientiæ. Veruntamen nihil fortasse prohibet quo minus etiam is qui sit inscius, uni alicui pulchrè consulat, dummodo experiēdo, quæ cuiq; accidāt, accuratè perspexerit, quemadmodum & nonnullos ⁷² ipsos sibi medicos esse optimos uidemus, cū alteri subuenire atque opitulari non possint. Nihilominus autem ei quidem qui bonus artifex, & ad res percipiendas & contemplandas idoneus effici uelit,

uelit, ad genus uniuersū sit progrediendum atq; in illo cognoscendo quo ad eius fieri possit, elaborandū. In hoc enim scientias postas esse diximus. Et fortasse ei qui uel multos uel paucos cura et studio uelit efficere meliores, opera dāda sit, ut legū ferēdarū⁷³ sciētia præstet, si inest hæc uis in legibus ut eis boni fieri possimus. Non. n. cuiuslibet hominis⁷⁴ est quenuis, & eum qui propositus & traditus fuerit erudiendus, rectē cōformare, sed si cuius est, profectō scientis est: quemadmodum in medicina et ceteris artibus, quarum aliquod studium, prudentiaq; aliqua est, cernere licet. Non ne igitur deinceps uidendum est unde & quonā modo quis legibus ferendis idoneus esse possit? an, ut sit in ceteris artibus, ab us qui in rep. gerenda uersantur, hanc facultatem cōparāturus est? (ciuilis enim prudentiæ pars esse uidebatur legum ferendarum facultas) an uerō aliter se res habet in ratione reip. gerendæ, atq; in reliquis tum scientiis tum facultatibus? In ceteris enim eosdem uidemus artem, facultatemq; agendi tradere, & facultatis munere fungi: ut medicos et pictores. At rerump. administrandarum scientiā docere ac tradere se profitetur sophistæ: eorum tamen administrat remp. nemo, sed ij qui in rep. gerenda uersantur: qui quidem ui & potestate quadam freti, usq; potius, quā mentis agitatione hoc agere uideātur. nam neq; eos scribere, neq; dicere de talibus rebus (atqui præclarius hoc erat fortasse, quā orationes iudiciales, aut conciones scribere) neq; uel filios suos, uel ullos alios ex amicis suis ad remp. gerendam aptos effecisse uidemus. quod quidem probabile & consentaneum erat eos fuisse facturos, si id ulla ratione cōsequi potuissēt. Nā neq; quicquam ciuitatibus melius reliquissēt, neq; aut sibi, aut am-

cissi

cissimis quicquam hac facultate præstātius exoptare possent. Veruntamen non parum usus & exercitatio uidentur ualere. Alioqui usu reip. gerendæ & consuetudine homines ad remp. gerendam compositiores & aptiores non efficerentur. Quamobrem qui aliquid de republica gerenda scire cupiunt, credibile est ijs usu opus esse. Iam uerò sophistæ qui hanc facultatem se tradituros profitentur, ab eo longissimè uidetur abesse, ut docere possint. Omnino. n. neq; quid ea sit, neq; in quibus uersetur, sciunt. Nō enim si scirent, uel eandem esse atq; artem dicendi, uel deteriore statuerent: neque ferre leges esse facile putarent ei qui leges omnium iudicio comprobatas collegisset, quoniam (inquiunt) præstantissimas eligere licet: quasi uerò delectus non sit intelligentiæ: aut quasi non sit maximum rectè iudicare, quemadmodum in ijs quæ ad musicam pertinet. Nam qui cuiusq; rei usu periti sunt, cum de artis operibus rectè iudicent, tum quibus rebus, aut quo modo ea, quæ par est effici, perficiantur, & quæ quibus congruant et concināt, sciunt: Imperiti uerò præclare secum agi putant, si non ignorent rectène an perperam opus effectum sit: quæadmodum fit in pictura. Leges autem opera ciuilia uidentur esse. Quonā igitur pacto quis aut ad leges ferendas aptus his effici, ut quæ sint optimæ, iudicare possit? Nam ne medicinæ quidem satis periti fieri uidentur ex commentariorū lectione. Atqui cōmemorare & tradere conantur illi non solum curationū genera, sed et quibus remedijs ægros sint curaturi, & quemadmodum medicinam facere oporteat, de cuiusq; habitudine corporis distinctè ac distributè differentes. sed hæc usu peritis & exercitatis prodesse posse credibile est: imperitis autē atq; inscijs nequaquam. Fortasse igitur

gitur & legum, rerumq; publicarū genera collecta eis qui animo cernere & iudicare possunt, quid bene, quid contrā constitutum sit, & quæ quibus apta sint, usui esse poterunt: Li autem qui hæc sine habitu persecuti fuerint, rectē iudicandi facultatem quidem sibi nunquā comparabunt, nisi fortē temerē & aliquo casu: Intelligētiores autem fortasse in his poterunt esse. Cū igitur superiores illi legum ferendarum rationem exquirere atq; inuestigare omiserint, operæ pretium fortasse faciemus, si nos ipsi de ea, et omnino de omni reip. statu commentemur, ut quantum in nobis est, tota quæ ad res humanas pertinet, philosophia perfecta sit. Primum igitur si quid præclarē à ueteribus singillatim literis proditū est, id persequi conemur: deinde ex rerum publicarū formis undiq; collectis, quæ res ciuitatibus et singulis rebus pub. interitum afferant, et quibus de causis aliæ benē, aliæ secus administrantur, uideamus. His enim perspectis et cognitis fortasse & qui sit optimus reip. status, & quibus unanquamque remp. institutis, quibusq; legibus ac moribus temperari conueniat, ut sit optima, planum fiet. Exordiamur igitur dicere.

M. ANTONIVS MVRETVS

PVRIORIS AC POLITIORIS

PHILOSOPHIAE STUDIO-

SIS. S. D.

QUANTA gratia, quantaq; laus
Dionysio Lambino, homini om-
nium bonarum artium scien-
tia instructissimo debeatur, cu-
pio à vobis omnibus mea opera
intelligi. qui cum, decem Ari-
stotelis de moribus libros & reconditoris cuius-
dam doctrinæ, & eiusmodi præceptionum, qua-
rum singularis vtilitas ad omnes vitæ partes perti-
neret ac permaneret, refertos esse, cognosceret,
quicquid obstare atque officere illorum, qui eos
peruolutare cuperent, intelligentiæ videretur, id
omne vt remoueret ac tolleret, nullum sibi labo-
rem detrectandum putauit. cumque eorum, qui
se ad philosophiæ studia conferunt, alij Græcæ lin-
guæ gnari, Græce scriptos Aristotelis libros ma-
nibus terant: alij, quibus ad eam linguam perdi-
scendam vel tempus, vel magister, vel animus de-
fuit, interpretum operam necessariò desiderent:
vtrisque opem haudquaquam exiguam tulit. quip-
pe cum Græcorum exemplarium scripturam mul-
tis admodum locis seu librariorum oscitans incu-
ria, seu quæ alia fatalis calamitas deprauasset: con-
S quisitis

quisitis vndique quàm potuit plurimis perbonis,
 perque veteribus libris, non paucos, eorum auxi-
 lio, locos emendauit: nonnullos etiam acumine
 ingenii, & naturali quadam *disertia* felicissime re-
 stituit: postremo quoscumque amicorum in his li-
 bris insignioris operæ aliquid aliquando posuisse
 acceperat, eos sibi adiutores ad tam præclari ope-
 ris perfectionem comparauit. Hoc labore perfun-
 ctus, animum adiecit ad eosdem libros, omni ad-
 hibita diligentia, latine interpretandos. videbat e-
 nim, qui hactenus interpretes extitissent, eorum
 partim, omni orationis ornatu, omni flore negle-
 ctò, id modo studentes, vt cuiusquemodi verbis
 philosophi sententiam exprimerent, horridum
 quoddam & agreste dicendi sectatos genus: alios,
 satis alioqui concinnos non inelegantium vocula-
 rum structores, dum id agunt vnum, ne quod ver-
 bum ponant, quod non è Cicerone decerpserint,
 sæpenumero longissime ab Aristotelis sententia
 aberrasse: itaque alteros à multis, propter oratio-
 nis asperitatem, non attingi: alteros à doctis & in-
 telligentibus, propter sententiarum deprauationem,
 repudiari. Harum ipse reprehensionum vt in neu-
 tram incideret, magno studio enisus est: ac, quan-
 tum ego quidem iudicare possum, vel omnino, vel
 ex maxima parte, id quod voluit, consecutus. Erit
 autem hic labor utilis & fructuosus non modo ru-
 dibus Græcarum literarum, (quanquam iis qui-
 dem plurimum) verum etiam eruditis: non enim
 parum sæpe contingit, ut quod, Græce dictum, vel
 opti-

optime intelligimus, id tamē latine exprimere nequeamus. cui difficultati vix vlla res melius, quā accurata & diligēs huius generis librorum lectio, medeatur. Iam, cum hæc scriberem, facile prospiciebam animo, tam laudabilibus amicissimi hominis vigiliis duo parata genera reprehensorum fore: vnum, eorum, quibus philosophiam polite eleganterq; tractari non placet: quiq; hac comp-
 2æ orationis cura, detrahi aliquid de illius dignitate opinantur. in quibus illud primum est, quod admirer: si ad rerum pulchritudinem verborum quoque splendor accedat, cui tandem id incommodo arbitrentur fore: aut in sordibus & illuie orationis quam tandem ipsi reperiant dignitatem. Nam Aristoteles profecto ipse, & illius magister Plato, & qui ei successit in schola, Theophrastus, & ceteri deinceps, cum plurimum operæ ac studii in rerum peruestigatione posuissent: illud quoq; studuerunt, vt quæ scientia comprehendissent, ea optimo & ornatissimo dicendi genere explicarēt. Quin hoc liquido affirmare posse videor, multo magis sollicitos in retinenda vocabulorum proprietate, quā vlllos alios scriptores, fuisse. Id si in Græca lingua factū est, cur in Latina fieri, quantum quidem ipsius inopia fert, non debeat, equidem non video. Nam illud quidem nihil ad hanc rem pertinet, quod ipsi mihi sæpenumero obiectum est, cum aduersus istos disputarem: multos superiori ætate egregios ac præstantes philosophos sine vllis orationis pigmentis fuisse, multos

etiam hodie viuere: multos contra nostris temporibus exortos esse, qui philosophiam se exornaturos professi, summam suam rerum philosophicarum inscientiam prodiderunt. Equidem, si alterutrum deferendum sit, multo malim sine orationis nitore cognitionem rerum, quàm sine rerum intelligentia volubilitatem linguæ: neq; vnquam ita mens sim, vt non aut diuini hominis Thomæ Aquinatis, aut Alberti Magni indifertam Sapientiam ineruditæ multorum loquacitati infinitis partibus anteponam. Sed si quis hæc vtraque coniungere conetur, & ijs ipsis quæ sanctissimi illi & eruditissimi homines horride & inculte, temporum magis, quàm suo vitio, tradiderunt, ornatum aliquem adhibere studeat, quis vsque eò iniquus futurus est, vt eius industriam contemnendam potius, quàm commendandam putet? Alterum fortasse genus erit eorum, qui causam nullam fuisse dicent, cur, post Ioachimum Perionium, quisquam præterea his libris in Latinum sermonem conuertendis admoueret manus. his ego respondere nolo. Scholia, quæ tum alijs, tum hac quoque de causa, hisce libris Lambinus adiecit, ea pro auctore suo respondeant, volo. quibus quidè in scholiis si summo ipse iure cum Perionio agere voluisset, verendum erat, ne suspiciosus hominibus, & omnia ad deteriore partem accipientibus, non tam probandæ industriæ suæ, quàm alienæ vituperandæ studio ad ea conscribenda adductus videretur. Modum igitur tenuit, aut potius intra modum

dum, constitit: & propositis paucis, de ceteris lectores voluit suspicari: neque sibi maiorem eruditionis & diligentiae, quam pudoris, & modestiae rationem habendam esse duxit. Quare cum Lambinus ipse omni laude, atque omni praedicatione dignus est: tum FRANCISCVS TVRNONIVS sacrosanctae Romanae ecclesiae Cardinalis amplissimus, cuius benignitate Lambini studia fouentur, longe dignissimus, pro cuius salute & incolumitate, quicumque haec studia colimus, assidue vota faciamus. Quod vtinam & ceteri temporibus nostris principes viri exemplum illius in alendis honestarum artium hominibus imitarentur: & qui eorum opibus fouentur, ocium suum huius exemplo ad studia laudandarum artium, pro sua quisque parte, adiuuanda conferrent. Valete.

No. Mar. CIOIOLVIII. Patauio.

DIONYSII LAMBINI
S C H O L I A,*In Librum primum.*

P ^I **CONSILIVM**] studij ego in his libris vertendis ad vnam rem significandam, vna & eadem voce perpetuò ferè uti, præsertim quæ ad hanc disputationem de prioribus pertineret, & vel in definitione, diuisioneque ac distinctione aliqua rerum dissimilium adhiberetur, vel ipsa definiretur, atque ab alijs distingueretur: idque eo consilio feci, vt & planior esset oratio, & ne cõturbaretur lector variarum vocum pro re eadem multitudine. Προαίρεσις igitur quid sit apud Græcos sciunt ij qui Græcas literas vel summis digitis attigerunt: quæ vox Latina huic græcæ respondeat, id verò obscurum est. neque desunt qui vllam esse in tota lingua latina negēt: atque in hac sententia P. Victorium virum doctiss. esse audio: qui cūm hos libros Florentiæ explicaret, græco vocabulo προαίρεσις, cūm latinè loqueretur, semper utebatur. Iam quòd nonnulli propositum vertunt, in quibus est Perionius, id faciunt minus rectè. propositum enim vel finis est, vel de fine dicitur, vt ex M. Tullio multis locis cognoscere licet. epist. lib. 1. cūm omnibus nobis propositum esse debeat id, quod à me sæpissimè dictum est, cūm dignitate otium. & ibid. neq; mihi in omni vita tam erit res vlla proposita, quàm vt quotidie vehementius te de me optimè meritum esse lætèrè. lib. 4. de finib. si congruunt ipsa sibi, & à proposito non aberrant. & lib. 5. omnem naturam esse conseruatricem sui, idq; habere propositum quasi finem & extremum, se vt custodiat in quàm optimo sui generis statu. At Aristot. lib. 3. τὴν προαίρεσιν vult esse eorum, quæ ad finem pertinent. Neque verò delectus est. Est enim nomen hoc angustius, quàm vt huic loco atque ei rei, quæ græco vocabulo notatur, significandæ aptum sit: vt cum dicebat
Cæsar

Cæsar verborum delectum originem esse eloquentiæ: delectus hîc electionem huius vel illius rei simpliciter significat. at *προαίρεσις* est pluribus rebus, quæ sub actionem cadunt, propositis, vnius, quam agamus & sequamur, cum diu, multumque deliberauerimus, electio. Ne consilium quidem est, si pro eo, quod Græci *συνέδριον*, id est consessum, vel pro eo quod *συμβουλὴν* dicunt, accipias. Est enim consilium vox *πολύσημος*, significatque & consessum, vt diximus: (atque ita M. Tullius senatum orbis terrarum consilium, & alio loco sapiens consilium nominat) & *συμβουλὴν* id est rationem quandam rei agendæ vel non agendæ ab altero excogitatam, & alteri datam, nondum decisam tamen neque fixam: (esset enim tum *προαίρεσις*) & suasionem: de quibus in his libris non disputat Aristot. Institutum autem latius patet, neque in hac re, quæ græco vocabulo significatur, locum habet. Denique eorum vocabulorum, quibus ad eandem rem vtitur, multitudo, argumento est illum non habuisse constitutum, quo potissimum vteretur. At sanè præstabat vno aliquo semper vti, quàm tot nominibus vnâ rem significantibus lectoris docilitatem, memoriamque conturbare. Ego igitur & *προαίρεσιν* consilium appellauî & *προαίρεσιν* consilium capere latinè reddidi. ac de hoc quidè suo loco dicemus, simulque cur ita verterim, rationem afferemus. consilium autem idem valere interdum apud latinos quod apud græcos *προαίρεσις*, id est ratio rei agendæ, vel non agendæ explicata, fixa, & constituta, declarant exempla ex Plauto & M. Tullio. Plautus igitur, in Aulularia.

Narraui amicis multis consilium meum de conditione hac: Euclionis filiam laudât, sapienter factum, & consilio bono.

M. Tull. in Lucullo. Nec verò satis constituere possum quod sit eorum consilium, aut quid velint. Idem Philip. xi. nonne eo consilio ex Italia profectus est, vt prohiberet Syria Dolabellam? & lib. v. de finib. Nam voluptatis causa facere omnia oportere cum etiam si nihil consequamur, tamen illud ipsum consilium ita faciendi per se expetendum & honestum & solum bonum sit, nemo dicit. & off. 1. Qui igitur ad naturæ suæ non vitiôsæ genus, consilium vitæ omnine contulerit, is constantiam teneat. & de finibus 3.

Quis est qui virorum fortium, atque omni virtute præstantium facta, dicta, consilia cognoscens nulla omnino afficiatur voluptate? quibus locis & consilium προαίρεσις & consilia προαίρεσις græco nomine dici possunt.

2 Bonum aliquod appetere videtur] ἀγαθὸν τι ποθεῖν δόκει. Perionius sic. ad bonum aliquod refertur. non mihi videtur Perionius (pace eius dixerim) satis aptè hæc verba vertisse. Primum enim ἐφίεσθαι idem est quod ἐρέγεσθαι, quod valet appetere aut desiderare. sic idem Aristot. lib. 4. τῶν δ' ἄλλο τριῶν οὐκ ἐφίεσθαι aliena non appetunt: deinde non video cur fugere debuerit hoc loquendi genus, appetere bonum, quo & M. Tullius utitur in lib. 2. de finibus, quo loco definit bonum, ut hic Aristoteles. M. Tullij verba sunt. Bonum ipsum etiam quid esset fortasse, si opus fuisset, definisses: aut quod esset natura appetendum, aut quod prodesset. & paulo post. simulatq; natum animal est, gaudet voluptate, & eam appetit, ut bonum. Neque est quod mihi dicat quisquam, quod quidam nuper obiecit, cum hæc legeret, bonum id esse, quod omnia appetunt. dicebat autem ille inanima non posse dici appetere latinè. acutum verò hominem. cur magis Aristoteles aut Græcus alius ita loqueretur πάντα τοῦ ἀγαθοῦ ἐφίεσθαι quàm latinus omnia bonum appetunt? Atqui etiam apud M. Tullium, si exemplum quaeritur, res inanima dicitur appetere, quamvis impropriè. sic enim ille in Rullum. In hac partitione ornatus non plus victoria Marcelli populo Romano appetiuit, quàm humanitas. & Tuscul. 1. sic hæc duæ partes una ignea, altera animalis rectis lineis in cœlestem locum subuolent, siue ipsa natura superiora appetentes, siue quod à grauioribus leuiora natura repellantur. Postremò aliud est ad aliquid referri, aliud aliquid appetere. quanuis enim finis & bonum re sint eadem, aliter tamen (si proprias definitiones, & exquisitas adhibere volumus) bonum definimus, aliter finem. nam finem id esse dicimus, ad quod cetera referuntur, vel cuius causa aguntur: bonum autem id quod omnia appetunt, ut hoc loco testatur Aristoteles à veteribus esse definitum.

3. Muneris functiones] sic ἐνερργείας Latinè reddidi, ut quem-

quemadmodum Aristot. duobus græcis nominibus utitur, *ἀπάτης* & *ἐνέργεια*, sic & nos duobus latinis uteremur actio & functio muneris. Nam *ἐνέργειαν* commodè latinè fungi munere verti posse, ex bonis linguæ latinæ auctoribus intelligere licet. Cæsar lib. 7. hunc ex proximis vnus iacentem transgressus eodem illo munere fungebatur. M. Tull. de diuinat. lib. 2. possunt aliquando oculi non fungi suo munere. & Tuscul. 1. nemo parum diu vixit, qui virtutis perfectæ functus est munere. ibidem. conturbatus oculus non est probè affectus ad suum munus fungendum. Itaque κατ'ἀρετὴν *ἐνέργειαν* virtutis munere fungi latinè reddere solemus, & *ἐνέργειαν* functionem muneris. nam & M. Tullius sic laborem definit lib. secundo Tuscul. functionem quandā grauioris operis ac muneris.

4 Vni alicui facultati] secutus sum libros quosdam veteres in quibus ita scriptum est, ὑπὸ μίαν τινὰ δυνάμιν: atque hanc scripturam confirmat Eustrat. Alij libri quos secutus est vetus interpreter, habent ἀρετὴν. quæ vox sine dubio, si demus eam esse veram lectionem, valet hoc loco δυνάμιν.

5 Optabiliore] scio optabile id esse propriè & vltatius, quod Græci dicunt ἀκτόν. & optare ἀρχειν, aliudque esse ἀρχειν & ἀρετὴν, quàm εὐχεσθαι & ἀκτόν. Veruntamen in hac linguæ latinæ inopia cum videam Græco vocabulo ἀρετὴν nullum aliud Latinum respondere, quàm eligibile, quod vsus improbat, ac respuit, peto vt mihi ignoscant ij homines quibus aures sunt teretes ac purgatæ, si optabile interdum pro eo, quod Græci dicunt ἀρετὴν, vsurpo, præsertim cum M. Tull. lib. 2. de finib. ea ipsa voce latina videatur Græcam ἀρετὴν reddidisse his verbis. Quæ honesta & recta sunt, ipsa per se esse optabilia. & offi. 1. hoc erat tertium quod de interitu Hippolyti iratus optauit: & de claris oratoribus. Quando autem dubium fuisset apud patres nostros, eligendi cui patroni daretur optio, quin Antonium, optaret, aut Crassum? & Virgil. æneid. 1. Pars optare locū recto: vbi notat Seruius optare valere ἀρχειν id est eligere.

6 Facilius id quod expetere] μᾶλλον αὖ τυγχάνοιμεν τὸ δέοντος. Perion. sic. facilius decorum assequemur. aliud est τὸ δέον quod ducitur à verbo δεῖν oportere: aliud τὸ ἀρετὴν

πον quod M. Tullius decorum appellat.

7. Ut eius formam adumbremus] Aristot. *τύπῳ γέ περιλαβεῖν*. quid sit *τύπῳ* καὶ ἐν *τύπῳ* nemini obscurum est. Sed qui hos libros verterunt, non satis aptè Latine reddiderunt. Alij enim crassa & pingui Minerua, alij crassiore doctrina. ego *τύπον* rudem formam aut imaginem commodè Latine reddi posse arbitror. Iam formam rei adumbrare, aut rem informare ex M. Tullio sumpsimus. sic ille orat. perf. excellentis eloquentiæ speciem & formam adumbrabimus. & ibidem. informabo qualis fortasse nunquam fuit.

8 Nam et si idem] Aristot. *εἰ γὰρ καὶ*: mendosè Perionius. Etenim si &c.

9 Ciuitatis tamen bonum & consequi] *τὸ τῆς πόλεως καὶ λαβεῖν καὶ σώζειν*. Perion. remp. capessere. nihil ad sententiam Aristotelis. non enim hic queritur, de capessenda rep. sed de ciuitatis bono inueniendo ac tenendo. Quis Graecorum autem ita locutus est, λαβεῖν τὸ τῆς πόλεως ἀγαθόν, pro eo quod latini capessere remp. dicunt? λαβεῖν hoc loco mihi poni videtur pro reperire, vel intelligere, vel consequi. sic idem Arist. lib. 1. *περὶ ζώων γενέσεως*, λάβοι δ' αὖ τις ἐκ τέτων καὶ τὸ ἄρ' ἔν πῶς συμβάλλεται εἰς γένεσιν. i. Ex his intelligere licet quomodo mas ad animal gignendum adiuuet. & primo lib. *τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ* de Empedocle. λάβοι δ' αὖ τις αὐτὸ θεωρῶν ἐκ τῶν ἐπ' αὐτῶν. id est. id autem ex eius versibus si quis inspicere velit, intelligere licet. & infra lib. nono. *Εἰ δὴ λάβοιμεν τὸ φίλαυτον πῶς ἐκάτεροι λέγουσι, τάχ' αὖ γένοιτο δῆλον*, & lib. 3. *περὶ δ' αὖ φρονήσεως ἔτι πῶς αὖ λαβοιμεν*. & ῥητορ. primo. *μύγισον δὲ καὶ κυριώτατον ἀπάντων πρὸς τὸ διώσασθαι πείθειν, καὶ καλῶς συμβουλεύειν, τὰς πολιτείας ἀπάσας λαβεῖν*. & horum lib. 2. *ληπθῆναι οὐδ' αὖ ταῦτα ἐκ τῆς διαγραφῆς*.

10 Docendi subtilitas] *τὸ ἀκριβές*. ille limatum accuratumque dicendi genus. non queritur hic de tribus illis dicendi generibus, quæ M. Tull. exponit in orat. perf. sed negat Aristoteles subtilitatem illam limatam docendi persequè in omni disputatione ac sermone desiderari.

11 Quemadmodum nec] Arist. ὥπερ ἐδ' ἐν τῷ 15. Perionius omisit negationem quæ tamen reperitur in omnibus codi-

codicibus emendatis. *τοιοῦτος*

12. Ut lege tantummodo, non natura constare] hac de re plura dicemus in commentariis nostris in Horatium ad illum locum. Atque ipsa utilitas iusti prope mater & æqui.

13. Aliis fortitudo exitio] non erat quodd quicquàm ad hunc locum annotarem, nisi quidam doctissimi viri, cū quibus hos libros contuli, vereri se mihi dixissent, ne non satis aptum esset huic loco fortitudinis nomen, propterea quodd significaret hīc Aristoteles non habitum animi cum ratione coniunctum & cet. sed robur corporis potius. Quibus cum responderem mihi æquē fortitudinis nomine ad vtrunque significandum vti licere, vt Aristoteles nomine *ἀνδρίας* ad vtrunque vsus esset, quærebant exempla. ego autem M. Tullium statim protuli, cuius hæc verba sunt offi. 1. in feris inesse fortitudinem sæpe dicimus, vt in equis, in leonibus: iustitiam, æquitatem, bonitatem non dicimus. quo loco perspicuē fortitudinis nomen pro corporis robore usurpat. Quemadmodum igitur græcum *ἀνδρία* improprie ad corpus quoque accommodatur, sic & latinum fortitudo. Simile est id quod de virtutis nomine infrā dicemus. quæ & ipsa in equo, verbo, opere, & alijs dicitur.

14. Probabilibus rationibus] *Αριστ. πιθανολογοῦντος*. nō rectē Perionius. Vtrūm mathematicum suadentem probes: non enim hīc quæritur de suasionē aut dissuasionē, sed hoc ait, quemadmodum non est audiendus mathematicus, qui rationibus probabilibus & dialecticis vtatur, sic non esse ab oratore demonstrationes idest argumentationes necessarias flagitandas.

15. Et horum bonus est iudex] *καὶ τῶν ἐς τὸ ἀγαθὸς κριτής*. Perio. æquus æstimator. mallet dixisset existimator, tolerabilisquē fuisset. existimare enim interdum iudicare, aut certē opinari est. Cic. de orat. lib. 2. nullius rei quæ quidē esset in his artibus, de quibus aliquid existimare possem, rudem aut ignarum esse visum. ibid. non stultus alieni artificii existimator. Brutus Ciceroni. Quanta sim lætitia affectus cognitis rebus Bruti nostri & consulum, facilius est tibi existimare, quàm mihi scribere. & de claris oratoribus tantum detraxit, quantum non quivis vnus ē populo, sed existima-

stimator doctus, & intelligens posset cognoscere. Idem in top. sed vulgi opinio mutari vix potest, ad eamque omnia dirigunt, & qui iudicant, & qui existimant. Et partit. cū aut augendi alterius, aut minuendi sui causa alia dici ab oratore, alia existimari videntur. Aestimato autem & existimare plane hoc loco inepta sunt. Sed negat ille eleganter atque adeo latinè dici bonus iudex, cum M. Tull. ita loquatur tamen. sic enim verr. 6. Est boni iudicis parvis ex rebus, coniecturam facere vniuscuiusque & cupiditatis & incontinentiæ. & septima. Iudex bonus esse nemo potest qui suspicione certa nō mouetur. sed quid religiosius quā quod idem alibi non est ausus dicere boni citharœdi, sed clari? quasi verò clarus citharœdus idem sit latinè quod apud Græcos *απουδ αἶος κιθαρωδὴς*.

16 Vt & incontinentibus] *τοῖς ἀκρατέσι*. lege hac de re scholia numeri 66. hoc lib. *ἐγκρατῇ & ἐγκράτειαν* continentem & continentiam. *ἀκρατῇ καὶ ἀκράτειαν*, incontinentem & incontinentiam multorum virorum doctorum exemplo latinè reddidi, eisdemque vocibus semper vsus sum. neque putavi mihi fugienda nomina incontinens & incontinentia, quorum altero Plautum, Terentium, Horatium, altero etiam M. Tullium vsos esse scio. Præterea quanuis sciam impotentem eum esse qui sese continere, sibi que imperare non possit, quæ vis est vocabuli græci *ἀκρατής*, incontinens tamen & incontinentia propterea quod oppositionem habent ad continentem & continetiam propiorem ac faciliorem, magis mihi probata sunt.

17 Sed hoc ignorare non debemus] *μὴ λανθάνειν δ' ἡμᾶς*. Perio. Sed hoc obliuisci non debemus. Aliud est *λανθάνειν*, aliud *ἐπιλανθάνεσθαι*. illud est latere, obscurum & incognitum esse: hoc obliuisci & immemorem esse.

18 Principium enim est rē ita esse] Arist. *τὸ ὅτι*. id est *τὸ εἰδέναι ὅτι ἐστὶ*. Docet autem ille lib. 2. *ἀναλυτ. ὑστέρων* totidem esse ea quæ quærentur, quot ea quæ scimus. Scimus porro quatuor, rem esse, quid sit res, talem rei effectum esse, seu ita rem se habere, cur ita res se habeat. quibus totidem respondent quæstiones an sit, quid sit, an ita sit, cur ita sit. Verba Arist. hæc sunt ordine commutato. *τὰ ζητούμενα*

μένα εἰς ἴσα τὸν ἀριθμὸν, ὅσα περ ἐπισάμεθα. ζητῶμεν δὲ τίπαρα, τὸ ὅτι, τὸ διότι, εἰ ἔστι, τί ἐστι. i. totidem sunt ea quæ quærentur, quot sunt ea, quæ sciuntur. quærimus autem quatuor, an ita sit, cur ita sit, an sit, quid sit. malè igitur Perio. qui vertit τὸ ὅτι rem esse. scire enim τὸ ὅτι non est scire rem esse, sed ita rem se habere. verbi gratia solem deficere, mundū æternum esse. scire autē rem esse, respōdet q̄stioni εἰ ἔστι. i. an res sit simpliciter: quæ λόγῃ alia est à quæstione ὅτι. Iam hæc loquendi forma quærare ὅτι, vel quæstio ὅτι, nata est à Græcorum loquendi consuetudine. cum enim significabant se scire rei alicuius effectum, verbi causa lunam deficere, dicebant se scire ὅτι ἐστὶ. i. rem ita se habere, quod latini philosophi barbarè loquentes verterunt, scire quia est, vel quòd est. Itaque quærare τὸ ὅτι, quod vulgò appellant in scholis quærare quia, est quærare de effectu rei. Iccircò dixit Arist. primo lib. τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ, vel, ut eruditiores appellant, περὶ σοφίας, τοὺς ἐμπείρους τὸ ὅτι μὲν εἰδέναι, διότι δ' οὐκ εἰδέναι. id est vsu peritos scire τὸ ὅτι: exempli causa scire hanc radicem esse ad hoc vulnus sanandum vtilem: cur sit utilis autem, nescire. Ait igitur hoc loco Aristot. benè moratum eum esse oportere qui intelligere cupiat disputationem de virtutibus, & omnino de rebus ciuilibus: vultq̄ hoc esse omnibus persuasum tanquā principium quoddam: cur ita sit, non admodum esse quærendum. Sic infra cū posuisset humanum bonum esse muneris animi functionem cuiusdammodi ex virtute &c. statim subiicit satis esse hoc indicasse, neque quærendum esse quamobrem ita sit. M. Tullius orat. perf. postea quā ostēdit etiam in oratione numeros locum habere, sic loquitur. Esse igitur numerum quendam in oratione non est difficile cognoscere. iudicat enim sensus, in quo iniquum est, quod accidit, non agnoscere, si cur accadat, reperire nequeamus. Aristoteles in eo libro, quem modo commemoravi περὶ σοφίας, scribit sensus nulla de re, cur ita sit, iudicare, verbi causa, cur sit ignis calidus: sed tantū effectum rerum sentire, verbi causa, ignem esse calidum, aquam esse frigidam. Verba Aristot. hæc sunt, ἀλλ' οὐ λέγουσι τὸ διὰ τί περὶ ἐδενός, οἷον διὰ τί θερμὸν τὸ πῦρ, ἀλλὰ μόνον ὅτι θερμὸν.

19 Optimus ille quidem] *ὁὗτος μὲν πανάριστος*. Versus sunt Hesiodi oninibus noti. Perionius Virgilij versum vnum atque alterum duobus primis Hesiodi opposuit. Felix qui potuit rerum cognoscere causas &c. sed quorsum, cum aliud Hesiodus loquatur, aliud Virgilius? scilicet vt Ciceronis verba, & sententias integras inculcat, etiam si nihil ad Aristotelis sententiam pertineant, ita Virgilij versibus, qui ei visi sunt elegantes & ornati, vt reuera sunt, Hesiodum nobis interpretari voluit, eò fortasse quòd aliquid de felicitate loqui videbantur. Hanc Hesiodi sententiam ad uerbum ferè T. Liuius exprimit lib. xxxi. sub Minutij persona. sæpe ego audiui milites eum primum esse virum, qui ipse consulat, quod in rem sit: secundum eum, qui benè monenti obediat: qui nec ipse consulere, nec alteri parere scit, eum extremi ingenii esse. eandem usurpat M. Tull. in Cluentiana. Sapientissimum esse dicunt eum, cui quod opus sit, ipsi veniat in mentem: proximè accedere illum, qui alterius benè inuentis obtèperet. & Sophocles in Antigone. *φημ' ἔγωγε πρὸς βδέειν πολὺ Φύσαι τὸν ἀνδρα πάντ' ἐπισήμης πλέω* Εἰδ' οὐδ', φιλεῖ γὰρ τὸ το καὶ ταύτῃ ρέπειν, Καὶ τῶν λεγόντων ἔυκαλον τὸ μανθάνειν.

20 Et odiosissimi] *φορτικώτατοι* Perion. importunissimi. non satis mihi probatur. *φορτίον* est onus. *φορτικός* igitur latinè puto commodè verti posse odiosus, insolens, non ferendus, vel vt placet Adriano Turnebo viro Gallix nostræ doctiss. cuius sententiam in his libris vertendis studiosè exquisiui, cuiusque iudicium multis locis secutus sum, ineptus. Cicero quidem de orat. lib. i. videtur insolentè pro eo quem græci *φορτικὸν* nominant, posuisse. ne in re nota multus & insolens sim: & in orat. perf. idem significasse videtur duobus nominibus. Nihil insolens atque ineptum. vititur autem hac voce *φορτικός* in his libris sæpius Arist. locos proponemus omnes ob oculos, vt quiuis intelligere queat, græco vocabulo hæc latina ferè æqualiter respondere. lib. quarto igitur vbi de magnanimo loquitur, *ἐν ἐκείνοις μὲν σεμνύνεσθαι οὐκ ἀγεννές, ἐν δὲ τοῖς ταπεινοῖς φορτικόν*. id est inter illos gloriari, generosi hominis est: inter humiles autem & infimos, odiosum, vixque tolerabile. & eod. lib.

lib. de ridiculis. οἱ μὲν οὖν τῷ γελοίῳ ὑπερβάλλοντες, βωμολόχοι δοκῶσιν εἶναι, καὶ φορτικοὶ ὀλιγάμενι πάντως τῷ γελοίῳ. quæ sic vertimus. Atque ij quidem qui risu mouendo ultra modum prodeunt, scurræ videntur esse odiosique homines ac non ferendi, qui omne suum studium in ridicula confecerunt. & lib. decimo. οἱ δὲ σώφρονες τί αὖ εἶεν, ἢ φορτικός ὁ ἔπαινος ὅτι οὐκ ἔχει φαῦλας ἐπιθυμίας. Iam verò utrum Deos dicemus esse temperantes? an odiosa, minimeque ferenda deorum laus futura est, si dicamus eos vitiosis cupiditatibus carere? & primo φυσικῆς ἀκροῆς. μᾶλλον δὲ ὁ Μελίσσου λόγος φορτικός, καὶ οὐκ ἔχων ἀπορίαν. id est odiosior autem Melissi ratio est, minusque ferenda & quæ dubitationem non habet. Aelianus autem in secundo ποικίλ. ἰσorp. πολυτελῆ δ' ἔσθια καὶ φορτικὰ appellat cœnas sumptuosas, & graues ijs, qui eis delectentur.

21 Politi verò homines] οἱ δὲ χαρίεντες. sic M. Tull. academic. 2. Propter id quod docetur à politioribus physicis, singularum rerum singulas proprietates esse. χαρίεντας dici puto à græcis quos lepidos, festiuos, atque humanitate politos appellamus.

22 Sed videtur eo quem quærimus, exilior] φαίνεται δ' ἐπιπολαιότερον εἶναι τῷ ζητούμενῳ. scio ἐπιπόλαια ea esse quæ extant, quæ eminent, quæ sunt denique in summa terræ vel aquæ extremitate. sed significat Aristoteles hunc finem firmum, stabilem, diuturnum, solidum nō esse, quemadmodum nec ea solent esse fixa, nec diuturna, quæ non sunt altius in terram defixa, aut defossa. Tertio rhetoricorum autem ἐπιπόλαια nominat τὰ παντὶ δῖλα καὶ ἀμειδέν εἶ ζήτησαι.

23 Ut credant se ipsos bonos esse] ἵνα πισδῶσιν ἐαυτοὺς ἀγαθοὺς εἶναι. Perionius mendosè vertit. ut opinionem alijs afferant se esse probos: sententia Aristotelis hæc est. honorem expetunt nonnulli, ut credant ipsi alijs se bonos esse. Multi enim sunt qui aliorum de se iudicio, atque orationi maiorem fidem habent, quàm sibi, siquæ conscientiz. quod genus hominum reprehendit Horatius in epist. ad Quintium. Tu rectè viuīs si curas esse quod audis: Iacetamnis iam pridem omnis te Roma beatum: Sed vereor

ne

ne cui de te plus quàm tibi credas . sed quis Aristotelis sententiam melius, quàm ipse Aristoteles explicare potest? hic sic infrà loquitur lib. octauo . *οἱ δ' ὑπὸ τῶν ἐπιεικῶν, καὶ εἰδὸς τῶν ὀρεγόμενοι τιμῆς, βεβαιῶσαι τὴν οἰκίαν δέξαντες περὶ αὐτῶν ἐφίενται. χαίρουσι δὴ ὅτι εἰσὶν ἀγαθοὶ πιστεύοντες τῇ τῶν λεγόντων κρίσει.* Latantur (inquit) tales homines, eorum qui id dicant, iudicio credentes . idem ῥητορ . *καὶ τιμὴ καὶ ἀδoξία τῶν ἡδίστων, διὰ τὸ γίγνεσθαι φαντασίαν ἐκαστῷ, ὅτε τοιοῦτος καὶ ἀπουδαῖος, καὶ μᾶλλον ὅταν φῶσιν, ἕς οἴεται ἀληθεύειν.* i. honos & bona fama in rebus iucundissimis numera sunt, quia se quisque cogitatione talem, & virum bonum depingit, multoque adeo magis cum hoc dicunt ij, quos vera loqui arbitratur. In eundem scopulum offendit Strebæus, qui ita vertit, vt fidem faciant se bonos esse . At qui quis nescit *πιστεύειν* esse fidem habere & credere ? fidem facere autem, & persuadere, dici à græcis *πείθειν* nec me commouet quòd *πίσεις* apud græcos probationes appellantur, ex quo quidam Græcorum interpretes *πιστεύειν* volunt esse probare & confirmare lib. 2. *ἀναλυτ. προτέρων*, quod nihil ad ad hunc locum pertinet. Stultum igitur & ridiculum meherculè hoc hominum genus est, qui cum sibi ipsi pulchrè noti sint, sciantque nullam inesse in se virtutem, nihil denique se laude dignum vel à natura, vel à disciplina habere, laudari tamen ab alijs virtutis nomine volunt, atque hac inani & falsa aliorum de se prædicatione pascuntur, ac delectantur.

24 Propositum admirabile] *θέσιν*. scio ab Aristot. *θέσιν* sic definiri lib. topicorum 1. *θέσις ἐστὶν ὑπόληψις παράδοξος τῶν γνωρίμων τινὸς κατὰ φιλοσοφίαν, οἷον ὅτι οὐκ ἐστὶ ἀντιλέγειν, καθάπερ ἐφη Ἀντιθένης· ἢ ὅτι πάντα κινεῖται.* Sed cum videam *θέσιν* propositum à M. Tullio nominari, sintque theses opinationes admirabiles, & præter omnium ferè opinionem, vt vult Aristot. mihi visus sum hoc loco sic thesū rectè appellare posse . poteram & existimationē seu opinationem admirabilem nominare .

25 In ijs libris dictum est] Quosnam libros fuisse dicemus *ἐγκύκλια* ? an qui omnium artium doctrinam, & quasi orbem disciplinarum continerent ? an potius qui quæstiones quotidianas & peruagatas, & quæ quotidianorum ministeriorum

nisteriorum instar in orbem redeunt, cōplecterentur. Cum hos libros iam pridem à me in Gallia in latinum sermonē verfos, anno superiore in Umbria recognoscerem ac veluti recuderem, accuratiusq; mecum cogitarem, qui fuissent hi libri, neq; mihi quicquàm in mētē veniret, in quo acquiescerē, visum est mihi ad Guliel. Sirletum virum doctiss. olim Pontificis Maximi Marcelli secundi, nūc Pauli 11 11 itidem familiarem ac domesticum, scribere, ab eoq; petere, vt mihi suā sententiā hac de re per literas exponeret. ille autē vt est cū in omnes humanissimus, tūm mihi peramicus, sic rescripsit. Sirletus Lambino S. Peto abs te mi Lambine vt des veniam, si tuis literis tam serō respondeo. sum enim tot ac tantis occupationibus distractus, vt vix calamum in manum sumere queam. ignosces igitur occupationibus meis. Quod quæris quosnam fuisse putem libros illos, quos Aristoteles *ἐγκύκλια* nominat, ego existimo sic ab illo philosopho nominari libros eos, qui non de vna aliqua certa materia, sed de quæstionibus omnium disciplinarū scripti sint, vt *προβλήματα* & res huiusmodi. *Εγκύκλια* enim scimus apud auctores dici ea quæ non ad vnā rem, sed ad vniuersas pertinent, vt Plutarch. *ἐν τῷ περὶ παιδῶν ἀγωγῆς, ἐγκύκλια παιδῶν ματὰ* appellat, quæ orbem disciplinarum comprehendunt. sic & apud nonnullos scriptores animaduerti *ἐγκυκλίους ἐπιστολάς* nominari, quæ non ad aliquem certum hominem, sed ad omnes prouincias mittebantur. hæc habui quæ tibi hac de re scriberem. si quid prætereà occurrerit, scribam postea. nunc te rogo vt me ames, vt facis. Vale Romæ quarto nonas Ianuar. 1557.

.26. Lubrica sanè atque ardua) Arist. *προσάτης τῆς τοιαύτης γενομένης ζητήσεως*. Non dicit Aristoteles hanc quæstionem esse difficilem aut obscuram, aut vix explicabilem, sed *προσάτη* idest arduam, vixque tractabilem. quemadmodum Sallustius ait in primis arduum sibi videri res gestas scribere. non enim arduum (inquit Gellius) pro difficili tantum, sed pro eo quoque ponit, quod græci *δυσχερὲς* aut *χαλεπὸν* appellant: quod est molestum quoque & incommodum & intractabile.

.27. Ipsum quicque] *αὐτοίμασον*. Vide Platonem lib.

6. de rep. quo loco sic appellat vniuscuiusque rei formam seu ideam.

28 Nam quâ homo sit] *ἡ ἀνθρωπίνος*. Perion. quia homo fit. à quo magnopere dissentio, quanuis ostendere conetur M. Tullium ita hanc particulam *ἡ* vertere solere. sed errat mea quidem sententia. Nam in illis omnibus exemplis, quæ profert ex M. Tullio, illud quia, respondet uoci græcæ *ὅτι*, non *ἡ*. quâ autem, quo uocabulo sæpe vtitur M. Tullius, æprissimum mihi ad hanc particulam *ἡ* latine reddendam videtur esse. sic Paulus Iuriscons. ad legem falcid. sed nec ille, qui filium alienum possidet, tantum habet, quanti eum patri vendere potest, sed in præsentia non quâ filius alicuius, sed quâ homo, æstimatur. quâ valet qua ratione. sic Cæcilius ad seipsum. Difficile est, verum hoc quâlibet efficias. i. quâlibet ratione: et idē ad Ravidum. Quid vis? quâlibet esse notus optas?

29 In bonorum ordine] constituebant Pythagorei duplicem ordinem: vnum bonorum, alterum malorum, hoc modo.

συνσυστήναι id est coniunctio & societas ordinis.

ordo bonorum	ordo malorum
vnum	multitudo
mas	fœmina
finis, seu finitum	infinitem
dexterum	læuum
quiescens seu immotum	quod mouetur
rectum	curuum
lux	tenebræ
impar	par.
quadrangulum	altera parte lōgius
mens seu intelligentia	opinio.
addunt quidam æquale	inæquale

30 An nihil aliud erit bonum præter ideam?] hæc sunt legenda cum interrogatione, ita tamen vt membrum superioris proximum interpositionis nota includatur. alioqui sic erūt

erunt vertenda, & enuntiando pronuntianda. hoc modo. aut nihil aliud erit per se bonū. 31 Scilicet, vt in corpore]

Arist. lib. de sapientia 4. quatuor genera exponit eorū quæ unum sunt. alia .n. unum esse numero; alia vnū specie, alia vnum genere. alia vnum proportionē. dicuntur autem vnum proportionē, quæ inter se comparantur vt aliud ad aliud. sic Arist. κατ' ἀναλογίαν δὲ ὅσα ἔχει ὡς ἄλλο πρὸς ἄλλο. idem topicorum primo, similitudinem esse querendam in disparibus generibus, ὡς ἑτέρον πρὸς ἑτερόντι: οὕτως ἄλλο πρὸς ἄλλο: οἷον ὡς ἐπιστήμη πρὸς ἐπιστήδον. οὕτως αἰδησις πρὸς αἰδητόν, καὶ ὡς ἑτέρον ἐν ἐτέρῳ τινί, οὕτως ἄλλο ἐν ἄλλῳ, οἷον ὡς ὄψις ἐν σώματι ἕταιρῳ ἐν τῇ ψυχῇ. illud γὰρ αὐτὸ qd' ἔ hoc loco ὡς γὰρ ἐν σώματι ὄψις, reddidi scilicet, & itellige hæc sic ab Arist. dici quasi ab eo qui probabilia loquatur, neq; audeat liquidò ita esse affirmare. solet enim Aristot. querendo, & interrogādo, quod sibi uideatur, exponere, nō enuntiādo, in problematibus maximè, & in disputationibus civilibus ac moralibus. vtpotē in quibus rationes nō admodū exquisitæ neq; tenuiter limitæ adhibeantur.

32 Quæ nobis bona sunt] τὰ ἡμῖν ἀγαθὰ. Perionius. salutaria: quasi vero hīc de salute cuiusquā queratur, aut quasi salutaria & bona idem sint.

33 Quodnam igitur cuiq;] Arist. τί δὲ καὶ ἑκάστῃ τ' ἀγαθόν. ἐκάστῃ subau. πράττει καὶ τέχνη. non rectè igitur Perionius, Quid est igitur quod sibi quisq; bonum statuit? debuerat ita vertere potius. quid est igitur quod sibi quæq; ars & actio summum bonum proponit?

34 Sed dum huc & illuc labitur] Arist. μεταβαίνων δ' ὁ λόγος εἰς τὸ αὐτὸ ἀφίπται. sic Perionius. mutata enim tamē eodem spectat definitio. Quid sibi hæc verba velint, non video. ea quidem scio ab Aristotelis sententia plurimū discerepare.

35 Mentem sanam ac vegetam] καὶ νοῦν. dixissem intelligentiam vt sepe M. Tull. sed cum infrā hoc nomine σοφίαν appellem, ne eiusdem nominis duas res significantis errore conturbaretur lector, νοῦν interdum mentem simpliciter, interdum mentem sanam ac vegetam Latine reddidi, ratio intelligentiam.

36 Ex ea copia] ἐκ τῆς αὐταρκείας, pluribus verbis hæc vox αὐτάρκεια, cui nulla vna respondet latina, fuit declaranda. Est autem αὐταρκής is qui suis bonis contentus, satisque copiosè instructus est, quiq; nullas externas opes desiderat. Videtur mihi Lucret. lib. 1. vim huius nominis græci expressisse. sic ille de natura diuina. Nam priuata dolore omni, priuata periculis Ipsa suis pollens opibus, nihil indiga nostri. & Horat. de natura humana. Diues opis natura suæ.

37 effici videtur] συμβαίνειν. Apud Aristot. συμβαίνειν multis locis est ex enuntiationibus antegressis consequi, & concludi. atq; ita accipiunt hoc loco græci interpretes, quos secutus sum. sic ῥητορ. α. τὸ δὲ τινῶν ὄντων ἑτερόν τι διατὰ ταῦτα συμβαίνειν παρὰ ταῦτα, τὸ ταῦτα εἶναι ἢ καθόλου, ἢ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἐκεί μὲν συλλογισμὸς, ἐν ταῦθα δὲ ἐνδύμμημα καλεῖται. & primo lib. priorum analyt. συλλογισμὸς δ' ἐστὶ λόγος, ἐν ᾧ τεθέντων τινῶν, ἑτερόν τι τῶν κειμένων ἐξ ἀνάγκης συμβαίνει τῷ ταῦτα εἶναι.

38 Eius propria] id est hominis. sic enim Arist. τῷ λόγον ἔχοντος. At Perionius ab Aristotelis sententiā longè aberrat. sic eni in ille, quæque ab ea parte animi profisciscitur, quæ rationis est particeps.

39 Sed cum hæc vita &c.] duobus modis dicitur vita ad agendum apta. vno cum vsu & functione muneris, quid possit ac valeat, declarat, id est cum agit, & munere suo fungitur, altero cum agendi potestate non utitur, neque vim suam experitur, sed otiosa ac feriata est: exempli causa hominis liberalis vita ad agendum apta est, sed hoc duobus modis: vno cum vi ac potestate tantum, cum habitu tamen, liberalis est, nihilque benignitatis aut beneficii confert in alterum, forte quia ei non suppetunt facultates: altero cum re liberalis est, virosq; bonos egentes subleuat, beneficiisq; afficit, & cumulat.

40 Idem autem genere] non minus latinè dici posse putavi idem genere, quàm id quod à M. Tullio dictum est in perfecto orat. specie dispar.

41 bonum] hæc est summi boni humani definitio quam commemorat M. Tullius lib. 2. de finibus, his verbis. Aristoteles

teles

teles virtutis vsum cum vitæ perfectæ prosperitate coniunxit.

42 Quam bonam actionem] ἀπράξιν nominat Aristoteles.

43 Cuius quisque rei nomine ac ratione] πρὸς ὃ λέγεται φιλοτοιοῦτος. hanc tam aptam nominum compositionem lingua latina non potest imitari, nedum assequi. φιλοτοιοῦτος autem is est qui rem aliquam quæcunque illa tandem sit, amat. ut ὀρίππος qui equos amat, φιλοθέωρος qui spectulorum studio ducitur.

44 Nefas est enim] ἀδυνάτον. sic M. Tullius in Timæo vertit ἀδυνάτον. Atque illum quidem quasi parentem huius vniuersitatis inuenire difficile est, & cum iam inueneris, indicare in vulgus, nefas. sic & Horat. ode XXI III. libro I. Durum, sed leuius sit patientia, Quicquid corrigere est nefas. & idem alibi. Tu ne quæsieris, scire nefas, quem mihi, quem tibi Finem Di dederint, quanuis non omnes hoc loco sic accipiant.

45 Quasi manci ac debiles] conatus sum exprimere vim vocabuli græci πεπηρωμένοις id est debilibus aut debilitatis. debiles autem sunt apud Latinos (ut sciunt qui latini sermonis vsum tenent) ii quibus aliquod membrum imminutum, fractum, aut corruptum est, quos græci ἀσπίρους appellant: infirmi verò & imbecilli alij sunt ab illis. πεπηρωμένους autem ad virtutem nominat Aristoteles per translationem eos, quibus ita vel natura, vel fortuna inimica est, ut virtutem adipisci nullo modo possint.

46 Cuiusdammodi] ποῖά τις. sic M. Tullius lib. v. de finib. Iam verò animus non esse solum, sed etiam cuiusdammodi debet esse.

47 Certo quodammodo affectos] ποίους τινὰς. poterā & sic vertere, cuiusdammodi. ut suprā.

48 Solonis sententia] hac de re Herod. libro primo. Atque hanc eandem sic expressit Sophocles in Trachin. sub persona Deianiræ.

Λόγος μὲν ἐς ἀρχαῖος ἀνθρώπων φανείς,
ὧς οὐκ αὖ αἰὼν ἔχμαθις ἑρῶν, πρὶν αὖ
Θαῦμα τις ἢ χρεός, ἔτι τίω κακός. &c.

49 Infortuniorum] *δυσυχνημάτων*. infortunium vocabulum est Plauto & Terentio vñtatum, ne quis forte minus exercitatus in lingua latina secus existimet.

50 Et qui supremum vitæ diem convenienter] *Ἀριστοῦ τελευτήσαντι κατὰ λόγον*. Perion. migraueritque conuenienter rationi. mendosè. verba enim illa *κατὰ λόγον*, præcisè posita sunt. plena autem esset oratio si ita dixisset, *κατὰ λόγον τοῦ βίου* uel *τῶν βιωμένων*. i. pro ratione vitæ superioris, seu ætatis antè actæ. & ita loquitur infrà.

51 Atque hoc perspicuum est] hunc locum satis (vt opi nor) aperte vertimus. Veruntamen si quis forte huius rei exemplum querit: finge parentes locupletes, honestos, magnificos, lenes, iustos fuisse: euenire potest longo intervallo vt eorum liberi ac posterì alij egentes, alij turpes & infames, alij sordidi ac præparci, alij iracundi, alij iniusti, multisque alijs vitijs affecti, & fortunæ casibus confictati multum sint & illis, & inter se dissimiles. Adrianus Turnebus vir doctiss. has dissimilitudines ad commutationes, varietatesq; fortunæ tantum referebat.

52 Beatitudinis dominæ sunt] *κύριαί εἰσι τῆς δ' δαιμονίας*. sic sæpe loquitur M. Tullius. significat autem in actionibus virtuti consentaneis beatitudinis dominatum esse positum.

53 Omnium maximè] *Ἀριστ. μάλιστα πάντων*. sic habent boni codices nou *μάλιστα πάντως*. quam posteriorem scripturam secutus esse videtur Perion.

54 Et culpa sine quadratus] *καὶ τετράγωνος ἀνευλόγου*. principium est versus heroici nescio cuius poetæ. idem *Ἀριστ. lib. ῥητορ. γ.* ait virum bonū quadratum appellari per translationem quia vterque perfectus est.

55 Beatos autem, vt homines] sic habent scripti codices, confirmatque hanc lectionem vetus interpres, *μακαρίους δ' ὡς ἀνθρώπους*. sæpe autem hoc modo loquitur M. Tullius, veluti in Bruto. quorum vtriusque orationes sunt in primis, vt Asiatico in genere laudabiles: ibid. orationes autem eius, ut illis temporibus, valdè laudo. & off. 3. Tum Pythius, vt argentarius, qui esset apud omnes ordines gratus. & Tuscul. v. At Diogenes, liberius vt Cynicus, &c. &

in Catone maiore, multæ etiã vt in homine Romano literæ.

56 Ac veluti rudi imagine adumbrare] καὶ τύπω. suprâ de hoc vocabulo satis multa diximus . Perion. Summatim & populariter. Summatim græci dicunt ἐν κεφαλαίῳ . populariter addidit de suo. est autem tralatio ducta à picturis primùm obscurius adumbratis , deinde postea illustrius expressis. M. Tull. ad Att. lib. 4. τὴν παρῶσαν κατὰσασιν τυπωδῶς, ne istuc hospes planè veniam, idest præsentem reipublicæ statum mitte ad me rudi quadam forma adumbratam . &cet.

57 immo verò de hoc quærendum.] μᾶλλον δ' ἴσως τὸ διαπορεῖσθαι, ego hunc locum aliquantum corruptum ita restituendum puto, μᾶλλον δ' ἴσως τὸ δὲ εἰ διαπορεῖσθαι. Argyropylos quidem & vetus interpres horum verborum sententiam expresserunt.

58 Sin aliter, at certè tantillum.] sic. Arist. εἰ δὲ μὴ, τοσοῦτον γὰρ καὶ τοιῶν ὥς μὴ ποιεῖν δ' δαίμονας &c. quam lectionem retinet codices Florent. Paris. Ven. sequitur Argyropylos. sed vetus interpres sic videtur legisse . εἰ δὲ μὴ τοσοῦτον γὰρ καὶ τοιοῦτον ὥς ποιεῖν δ' δαίμονας τοὺς μὴ ὄντας . cuius scripturæ hæc erit sententia . sin aliquid valeat , at non tantum certè neque tale esse, vt vel eos qui non sint, beatos efficiat, vel ijs qui sint, beatitudinem eripiat.

59 Non numerari in potestatibus] τῶν δυνάμεων οὐκ ἔστι . Quia quærere cœperat utrùm beatitudo bonum esset laudabile , an honore afficiendum , potestas autem seu facultas neque laudabilis, neque honore afficienda est, negat statim beatitudinem in potestatibus esse habendam . δυνάμιν autem quam appellant græci, ego interdum vim, interdum potestatem & facultatem latinè reddo, neque veritus sum, ne hæc appellationum varietas lectorem conturbaret, cùm hæc nomina sint Latinis pro græco δυνάμεις, vsitata. Quauis autem vir quidam omni doctrina præstantissimus malit δυνάμιν potestatem , quàm facultatem latinè nominari, Quintilianus tamen ostendit ea tria, quæ dixi, latina, vsu esse recepta. Quintiliani verba sunt hæc. Quod ego vim appello, plerique potestatem, nonnulli facultatem vocant .

quæ res ne quid ambiguitatis afferat, vim dico τὴν δυνάμιν.

60 Ridiculæ enim videntur] γελοῖοι γὰρ φαίνονται πρὸς ἡμᾶς ἀναφερόμενοι. nomēn γελοῖοι puto referri ad proximum superius ἐπαίγων quavis vetus interpres, & Argypylus ad nomen θεοῦς retulerint. Verūm hanc rationem secutus sum, quia hoc loco idem propemodum significari ab Aristotele putavi, quod docet lib. decimo, ubi ita scriptum est. ἢ φορτικὸς ὁ ἐπαινὸς ὅτι οὐκ ἔχουσι φάυλας ἐπιθυμίας, an potius odiosa seu (ut alij verti malunt) inepta Deorum laus futura est, si quis eos ita laudet quod malis cupiditatibus careant?

61 Nam virtuti quidem laus. sic rhet. 1. Ἐστὶ δ' ἐπαινος λόγος ἐν φανίῳ μέγας ἀρετῆς. i. laus est oratio quæ virtutis magnitudinem ostendit ac declarat.

62 Encomia autem factorum] hoc idem docet eodem loco Arist. τὸ δ' ἐγκώμιον ἔργων ἐστὶ.

63 Sed quoniam beatitudo.] Ab hoc loco principium ducit, occasionemque & causam arripit Arist. de virtutibus disputandi.

64 Quos quoniam populariter] libri Aristotelis alij dicuntur ἐξωτερικοὶ fuisse appellati, alij ἀκροαματικοὶ, de quibus sic M. Tull. lib. v. de finibus. De summo autem bono, quia duo genera librorum sunt, vnum populariter scriptum, quod ἐξωτερικὸν appellabant, alterum limatius, quod in commentarijs reliquerunt. &c. quam librorum diuisionē quavis sciam à Sepulveda, & alijs viris doctis improbari, malo tamen Ciceroni qui propius ab illis temporibus ab erat, vel sine ratione credere, quàm eorum qui aliter sentiunt, rationibus, quavis probabilibus & speciosis assentiri: neque me pudebit errare cum Cicrone, Gellio, Budæo, si forte errabo. Quanquàm non est nobis contemnendus Plutarchus qui diserte in Alexandro libros περὶ φυσικῆς ἀκροάσεως ἀκροαματικούς nominat.

65 Visa sunt meliora.] sic appellat M. Tullius τὰ φαντάσματα, tūm alijs locis, tūm lib. 2. Acad. quæst. & φαντασίαν visionem: quam distinctionem nos in his libris perpetuò seruauimus. Nam M. Tullius quidem φαντασίαν nūc visum, nunc visionem nominat. Verba eius sunt lib. 2. Acad. dem.

dem. Quæritur qualis visio fuerit aut furentium, aut somniantium tum cum commouebantur. idem lib. i. quam ille *φαντασία*, nos visum appellemus licet, & teneamus hoc verbum quidem. erit enim vtendum in reliquo sermone sæpius.

66 Recta enim illa est] *ὀρθὸς γὰρ*. subaud. λόγος. Perio- sic. inuitat enim ratio bene sanos ad iustitiam, mendosè omnino & perperam. putauit scilicet legendum *ὀρθὸς γὰρ*. eaq; verba coniunxit cum ijs quæ deinceps sequuntur. Strebaeus autem sic. quippe quæ rectè adhortetur: ex quibus verbis uidetur legisse *ὀρθῶς*. neuter igitur Aristotelis sententiam expressit. significat enim Aristoteles continentis & incontinentis rationem rectam esse. ac de continente quidem res in promptu est: de incontinente autem libro septimo, vbi docet quid intersit inter incontinentem & intemperatam, scribit rationem ac mentem intemperantis esse corruptam vtpote cui sit persuasum turpes atque immoderatas voluptates omni studio esse persequendas. contrà incontinentis rationem alioqui rectam, à perturbatione eatenus affici & superari, vt de sententia deducatur, nec agat quod monet ac præscribit ratio: nunquam tamen tantum in eum valere perturbationem aut cupiditatem, vt sibi persuadeat impudenter esse consecutandas tales voluptates. Incontinentia igitur non corrumpit in incontinente principium, idest mentem, sed ea pars quæ rationis est expers, non obtemperat rectæ rationi: in intemperante autem ratio corrupta ac deprauata est. atque iccirco insanabilis est intemperans: sanabilis incontinens.

67 Sed in corporibus id, quod peruersè] *τὸ παραπερόμενον*. Strebaeus vertit. quod præter voluntatem fertur. *παράπερθε* non est præter voluntatem ferri, sed peruersè & perperam ferri. quanuis qui peruersè mouentur, plerumque præter voluntatem moueantur. Perionius multo detestatur hoc modo. sed in corporibus id quod rapit ac distrahit. *τὸ παραπερόμενον*, & id quod distrahit non cohererent.

68 A ratione sit aliud.] *ἕτερον*. sic alibi Aristot., φίλος ἑτερος τῷ κόλακος id est amicus alius est ab assentatore. Plato in

in Menone. Σκόπει δὴ τῶν αὐτῶν σοὶ δοκεῖ μὴ ἐπισήμη εἶναι, ἀλλ' ἄλλο ἐπισήμης. idest, sed aliud à scientia. sic enim loquuntur boni latini sermonis auctores. M. Brut. Cicero-
ni lib. ix. epist. nos ab initio spectasse otium, nec quicquàm aliud à libertate communi quæsisse, exitus declarat. & Ho-
rat. epist. ad Quint. libr. i. Nèc putes alium sapiente bo-
noque beatum. & Satyra 3. lib. 2. Qui species alias veris, sce-
lerisque tumultu Permittas capiet, commotus habebitur.
sic enim legendum esse docuimus in commentarijs nostris
in Horat. quos propediem edituri sumus, non vt olim veri
scelerisque &c. Sunt autem species aliz veris, vel aliz à ve-
ris, differentes a veris & penè dicam falsæ, vt dicam ἐν πα-
ρόδῳ.

69 Dicere solemus nos] ἔγω δὴ καὶ τῷ πατρὶ καὶ τῶν
φίλων φαιμέν ἔχειν λόγον &c. Perionius sic vertit; atqui eam
dicimus compotem quidem, & parentis, & amicorum, non
tanquàm mathematicorum, quæ verba cùm ab Aristotelis
sententia sint remotissima, tum insignem Perion. in his li-
bris vertendis negligentiam indicant. hunc igitur locum
sic explico. Quemadmodum (inquit) cum dicimus nos ha-
bere patris & amicorum rationem, non significamus ratio-
nem patris & amicorum in nobis inesse, aut cur pater & ami-
ci aliquid agant, rationem nos afferre posse, sed hoc ostendi-
mus nos patris & amicorum voluntatem spectare, ad eamq;
nostra studia, consilia, voluntates denique accommodare ac
flectere: mathematicorum autem rationem tum dicimur
habere, cùm perceptorum (sic θεωρήματα nomino) mathe-
maticorum causas animo & intelligentia comprehensas ha-
bemus. sic vna animi pars est rationis experts illa quidem,
sed rationi tamen obtemperans, qualis est appetitio conti-
nentis: altera ita rationis est particeps, vt rationem in sese
contineat. Est autem hæc pars ea quam Græci λογικὸν μέρος
appellant.

In librum secundum.

1 Perficiamur autem, perpoliamurque more &c.] *τελει-
μένοισι δια τῶ ἔθους*. Perion. & efficiendas consuetudine :
non dicit Aristot. virtutes effici consuetudine, sed nos na-
tura factos ad suscipiendas virtutes, consuetudine perfici.
sed quis nō uidet hoc *τελειούμενοις* coniungendum esse cum
illo ἡμῖν?

2 Potestates] sic interdum appello *δυνάμεις*, aliquādo
facultates quod quidam malunt.

3 Qui leges ferunt] Perion. qui leges imponunt, scio
leges imponere latinè dici, sed in aliam sententiam, quàm
ferre leges. Est enim imponere, leges, ferre leges, pernicio-
sas, duras, atque intolerabiles, vt Cic. de oratore. nimis
mihi duras leges imponitis. & Philipp. leges ciuitati per
vim imposuit. & pro Cornel. Balbo, nobis iniquissimæ le-
ges impositæ sunt. sic enim dicimus imponere leges, vt im-
ponere onus, vim, necessitatem, vulnus, iniuriam.

4 Certo quodammodo conformemus.] Arist. *ποιᾶσ
ἀποδιδόναι*. sic M. Tull. de finibus. vna pars philosophiæ
est qua mōres conformemus. & pro Arch. poeta. Quod si
hæc vox huius hortatu, præceptisq; cōformata, quod igitur
Aristoteles dicit *ποιῶν ἀποδιδόναι*, non ineptè verti possē
puto certo quodammodo, efficere, & conformare, vel vt su-
prà, cuiusdammodi efficere.

5 Et positum sit] omnes boni codices habent *ὑποκεί-
δω* præter Florentinum, in quo scriptum est *ὑπερκείδω*,
sed mendosè. illam autem confirmat vetus interpres, &
Aspasius.

6 Ab eo quod parum, &c.] *τὴν ἐνδεῖαν* aut *τὴν ἑλλείν*
semper in his libris, parum, reddidimus: *ὑπερβολὴν*, nimium.
sic M. Tull. perf. orat. magis offendit nimium, quàm parum
Idem Phil. 1x. in illius viri consiliis atq; factis nec ni-
mium, nec parum vnquam fuit.

7 Quales autem sint habitus] his consentiunt & con-
cinunt ea quæ statim in principio lib. decim. scribit his ver-
bis. Iam ad virtutem morum plurimum valere videtur iis
rebus

rebus delectari, quæ delectare debent, & eas odisse, quæ sunt odio dignæ.

8 Quæ doloribus inferendis] Arist. αἰ καλᾶσεις γινόμεναι διὰ τῶτων. subaud. λυπῶν. Perion. sic. supplicia quæ ob eas constituta sunt. quasi vero significet Aristoteles supplicia constitui ob uoluptates. quod longè aliter est. significat enim quemadmodum nos expressimus, castigari maleficos doloribus. sed quis nescit διὰ cum patrio casu iunctum aut nunquam aut rarò admodum, ob, seu propter, significare, sed cum accusandi casu, tunc coniungi solere.

9 Aut quot modis alijs] ut si quis sequatur & expetatur voluptates lege aut institutis prohibitas, verbi gratia ex adulterio, ex incestu, ex alio denique nefario concubitu: si honestam & legitimam quidem illam, sed incommodo valetudinis, & contra officium. Item si quis fugiat dolores honestos, pro patria, pro liberis, pro religione, pro libertate.

10 Vacuitates quasdam] ἀπαθείας τινὰς καὶ ἡρεμίας: de quorum sententia Stoici sapientem esse ἀπαθῆν quendam, ἀδάληχτον, ἀτάραχον. i. ab omni perturbatione, dolore, trepidatione & tumultu animi vacuum volunt.

11 Offendat] offendendi verbum pro peccare interdum poni declarant exempla ex M. Tull. ut epist. ad Varr. lib. ix. Quis est tam Lynceus qui in tantis tenebris nihil offendat, nusquam incurrat? de orat. lib. i. nihil tam ad diuturnitatem memorie stabile, quam id, in quo aliquid offenderis. in Cluentiana. quia in eodem genere, in quo ipsi offendissent, alios reprehendissent, se ad præmia legis venire oportere. & Lucius Ciceroni in extrema epistola: ex quibus aut in altero mihi velim si potes, obtemperes: aut in altero non offendas.

12 In hoc enim melior] maioris enim artis est è lignis scabris, nodosis, tortuosis signa fabricari, quam ex læuibus, rectis, ac politis: & medici melioris est morbum difficilem ac periculosum depellere, quam reduuiam curare. Quòd autem sic locuti sumus: ars & virtus in eo quod est difficilimum, occupata est, in eo M. Tullium ducem secuti sumus. sic enim ille de finibus lib. 4. omne animal in se conseruando esse occupatum. & ibid. munus sapientie in hominis cul

tu esse occupatum. Verùm non est omittendum hanc sententiam Aristotelis, quam verbis illis expressimus: In hoc enim melior &c. multo aliter accepisse Perionium: sic enim ille. Quod enim vndique perfectum, absolutumque est, id ibi maiorem obtinet & splendorem & dignitatem. Verba speciosa, sed à sententia Aristotelis longè remota. Sunt enim eius hæc verba καὶ γὰρ τὸ δὲ βέλτιον ἐν τῷ τῷ. non dicit Aristoteles τὸ δὲ πεποιημένον, sed τὸ δὲ. id tale est quasi dicas ipsum bene, quod Latine reddidimus, bonitas effectiōis & actiōnis: præstantiam quoque appelles licet, & perfectiōē, ut alibi fecimus. non significat igitur Aristoteles id quod bene sit, in eo quod sit difficile, melius esse, sed eā ipsam bonitatē, ac præstantiam rei præclare factæ, atque omnibus suis numeris absolutæ, in eo quod sit difficile, positam esse meliorem.

13 Si consilio capto] Arist. προαιρέμενος. Perionius. si volens & ultro, quæ non sunt à Gruchio emendata, vt nec alia plurima. quasi ἐκὼν & προαιρέμενος sint idem, ac non maximè differant, ut infra docebit Aristot. Præterea longè aliud est ultro, quàm uolens aut ἐκὼν, vt uel pueris notum est. Cur autem προαιρέσθαι consilium capere reddiderimus latine, rationem suo loco afferemus.

14 Potestates] δυνάμεις. sic maluimus hoc loco δυνάμεις appellare, quàm facultates. dicuntur enim hoc loco δυνάμεις, παθητικὰ ποιότητες id est qualitates, in quibus uis quxdam inest atficiendi ac perturbandi, quæ ex motibus animorum turbidis inueteratis, atque vsitatis principium duxerunt. de quibus sic Aristot. in categoriis. ὁμοίως δ' ἐν τῷ τῷ καὶ κατὰ φύσιν παθητικὰ ποιότητες καὶ πάθη λέγονται. ὅσα τε γὰρ ἐν τῇ γενέσει αὐτῶν ἀπὸ τινων παθῶν δυσκινήτων γέγονται, ποιότητες λέγονται καὶ αὐτὰ, ὅσον ἡ τε μανικὴ ἔκστασις, καὶ ἡ ὀργή, καὶ τὰ τοιαῦτα. πῶς γὰρ καὶ κατ' αὐτὰς λέγονται, ὀργίλοι τε καὶ μανικοί.

15 Cupiditatem, iram] ἐπιθυμίαν, ὀργὴν. hæc verba in quibusdam codicibus impressis sequitur vox θυμόν. quæ ab est à meliorib. atq; adeò à scriptis. & certè mihi videtur inanis esse. iccirco ego eam prætermisi.

16 Inuidiam] φθόνον. inuidiam potius, quàm inuidiam latine reddidimus M. Tullio auctore ac magistro.

Cu-

Cuius hæc sunt uerba lib. 3. Tuscul. si sapiens in ægritudine incidere posset, posset etiam in misericordiam: posset in inuidentiam: non dixi in inuidiam, quæ tum est, cum inuidetur: ab inuidendo autem inuidentia rectè dici potest, ut effugiamus ambiguum nomen inuidiæ. & paulo infra. Ut ægritudini subiicitur inuidentia (utendum est enim verbo minus usitato, quoniam inuidia non in eo qui inuidet solum, dicitur, sed etiam in eo cui inuidetur.) &c.

17 Simpliciter irascitur] ἀπλῶς, non video cur fugiamus uocabulum simpliciter: quo toties utitur M. Tull. ad idem significandum, quod uox græca significat. nam quòd Perion. uertit omninò, probare non possum.

18 Virtus oculi] ἡ τῆς ὀφθαλμοῦ ἀρετὴ. existimaui æquè latinè dici uirtus oculi, ut uirtus narrationis, arboris, equi, uerbi. quorum extant exempla apud M. Tull. sic enim ille secundo de oratore. narrationis uirtus est ut iucunda sit & ad persuadendum accommodata. idem in Planciana. Quo quidem etiam magis sum non dicam miser (natura quidem abhorret à uirtute uerbi) sed certè exercitus. idem lib. 1. de legib. Nam nec arboris, nec equi uirtus, quæ dicitur, (in quo abutimur nomine,) in opinione sita est, sed in natura. sic Arist. lib. 3. ῥητορ. Virtutem uerbi dicit esse perspicuitatem. uerba eius hæc sunt. λέξεως ἀρετὴ σαφὴ εἶναι. σημειῶν γὰρ ὅτι ὁ λόγος ἐὰν μὴ δηλοῖ, εἰ ποιήσει τὸ ἐαυτοῦ ἔργον. id est. uerbi seu uocabuli uirtus est, ut sit dilucidum: cui rei argumento est, quòd oratio, si non declaret, suo munere non fungetur. & infra lib. quarto. μεγαλοπρέπειαν ἐν μεγάλῃ dicit esse ἀρετὴν ἔργου. i. operis uirtutem. Quòd si uirtus nihil aliud est, quàm in se perfectà & ad summum perducta natura, ut definit M. Tull. lib. 1. de legibus, uel, ut Aristot. lib. 2. ἠθικῶν ad Eudemum, optima affectio, aut optimus habitus, aut optima facultas singulorum, quorum aliquis usus, uel opus aliquod est: non debeat profecto absurdum uideri, si quis ita loquatur, equi, arboris, operis, uocis & talium rerum uirtus, cum eo nomine nihil aliud significetur, quàm earum rerum præstantissima natura, uel præstantissima affectio, uis ac potestas.

19 Medium porrò ad nos] non sum ueritus ita loqui, cum

cum sciatis, ad, in comparationibus adhiberi interdum sole-
re. Terē. nihil ad nostram hanc & Cic. de finib. 2. quid ad u-
tilitatem tantæ pecuniæ?

20 Alipha] αλείψης. hac uoce usus est M. Tull. cum la-
tinè loqueretur in epist. ad Lentulum lib. 1. At Perionius
qui nobis scripsit librum de optimo genere interpretandi,
αλείψην ludi magistrum uertit, cum αλείψης & ludi magister
nimirum quantum inter se differant ac discrepent.

21 Ei qui nunc primum incipit exerceri.] Aristot. τῷ
ἀρχομένῳ γυμνασίῳ. Perion. tironi. quam benè, iudicent
eruditi: sed hoc leue est.

22 Sciens omnis] πᾶς ἐπισήμων. Perion. artifices om-
nes. non probò.

23 Medium ueluti collineando petat necesse est.] Aris-
τῷ μέσῳ αὐτῇ ἐστὶ σκοπαστική. σκοπεῖσθαι est scopum propositum
petere aut ferire. collineandi autem uerbo eo libentius usi
sumus, quod à M. Tull. usurpatum est libro 11. de diuinat.
Quis est enim: qui totum diem iaculans non aliquando col-
lineet? Est autem collineare hastam ueluti recta linea ad
signum propositum dirigere: neque mihi placet eo loco le-
gi collimare à limis oculis, ut quidam uolunt. Nam qui sco-
pum ferire student, non limis oculis, sed altero oculo clau-
so potius, alteroque aperto atque directo signum intuentur.
Præterea: cum uerbum limandi à lima, non à limis oculis
deducatur, non fit mihi uerisimile collimare ad hanc rem si-
gnificandam latinum uerbum esse.

24 Vno nanque boni, multum modisq; mali.] ἑὸλοι μὲν
γὰρ ἀπλῶς, πάντοδ' ἀπῶς δὲ κακοί. Versus est pentameter,
quem totidem penè uerbis pentametrum latinum fecimus.
multum modis autem antiquo more diximus Plautum, Teren-
tium, Lucretium secuti.

25 Ad consilium agendi capiendum] προαιρετική. προ-
αιρεῖσθαι, consilium capere latinè reddidi. cuius mei facti
rationem, ne quis in lingua latina parum exercitatus, uel
miretur, uel tacite reprehendat, reddere non recuso. dico
igitur consilium capere esse non consultare, ut uulgus existi-
mat, sed duobus aut pluribus, quæ in consultatione ueniant,
& de quibus queratur, utrum, uel quod eorum agere aut se-
qui

qui præstet, unum aliquod potissimum suscipere. exempli causa L. Arunculeius Cotta & Titurius Sabinus Cæsaris legati cōsultant utrū præster magna Gallorum multitudine aduentante castra defendere, neque iniussu Cæsaris ex hibernis discedere, an priusquā hostes veniant, saluti fuga consulere. Illi igitur disputatione ad multam noctē producta (ut scribit Cæsar lib. quinto) consentiunt tandem & pronuntiari iubent, prima luce ituros. In ea autem disputatione sic loquitur Cotta. Postremò quid esse leuius, quā auctore hoste de summis rebus capere consilium? nemo opinor dicet, hoc loco capere consilium esse consultare, sed de summis rebus consultantes unū aliquid, quod agamus, sumere, seu unum consilium ceteris anteferre. Paulo post ita Titurius Sabinus loquitur, Cæsarem se arbitrari profectum in Italiam, neque aliter Carnutes interficiendi Tasgetii consilium fuisse capturos. Idem Cæsar lib. 7. Omnia experti Galli, quoddam res nulla successerat, postero die consilium ceperunt ex oppido profugere. eod. lib. Vercingetorix priusquā munitiones à Romanis perficiantur, consilium capit à se equitatum noctu dimittere. M. Tull. in Orat. pro Quinto. Quatibi uadimonium non sit obitum, eadem te hora consilium cepisse hominis propinqui fortunas funditus euertere. & Verr. 4. de Heraclio. capit consilium de amicorum & propinquorum sententia non adesse ad iudicium: & epist. ad Atticum lib. xi. nec alia causa profectionis mihi ulla fuit cū consilium cepi legari à Cæsare. & lib. vii. subito consilium cepi ut antequā luceret, exirem. & offic. 3. cū autem consilium hoc principes cepissent, cognationē superbi, nomenque Tarquiniorum & memoriam regni esse tollendam. & pro Rosc. Amer. consilium ceperunt plenū sceleris & audaciæ ut nomen huius de parricidio deferrent. & pro Cluent. capit hoc consilium ut pecuniam quibusdam iudicibus polliceatur. Plaut. Mercat.

Neq; is cū roget, quid loquar, cogitatum est mihi.

Ita animi decem pectore incerti certant, nec quid corde nunc

Consilii capere possim scio, tantus cū cura meo est Error animo. Terent. in Andr. Quid ais? cum intellexeras

intellexeras id consilii capere, cur non dixi ex templo Pamphilo? & in heautontimorum. Et si hoc consilium quod cepit, rectum esse, & tutum scio. In illis locis omnibus consilium capere, esse *προαυρεῖσθαι* id est ex duobus aut pluribus consiliis vnum, quod sequaris, sumere, non autem (ut alii putant) consultare, planius est, quam ut id pluribus verbis docere debeamus. idem esse porro consilium capere, & *εὐσίσλιον* suscipere, intelligere licet tum ex alijs locis, tum ex offic. 1. ubi sic de Catone. cum semper in proposito, susceproque consilio permansisset.

26 Alia vitia deserunt] *τὰς μὲν ἐλλείπεν*. deserere modum seu mediocritatem, pro *græco ἐλλείπειν* ferè perpetuò posuimus, ut superare modum pro *ὑπερβάλλειν*. Nam deserendi verbum non solum derelinquere ac destituere (quod omnibus notum est) significat, ut cum ait M. Tullius, me amici partim deseruerunt, partim prodiderunt, sed verbo quoque superandi, atque antecedendi opponitur. Ut apud eundem offic. 1. efficiendum autem est, ut appetitus rationi obediant, eamque neque præcurrant, neque propter pigritiam, aut ignauiam deserant: sic Horat. od. 2. lib. 3. Rarò antecedentem scelestum Deseruit pede pœna claudò. est autem in his exemplis deserere id, quod Græci alijs verbis dicunt *ἀπολείπειν* & *ὕστειν*.

27 Seu (si eo verbo uti licet,) medietas] Arist. *μισότης*. sic M. Tull. in Timæo. ut in singulis essent bina media: vix enim audeo dicere medietates, quas Græci *μισότητας* appellant: sed quasi ita dixerim, intelligatur: erit enim planius.

28 Cum qua & quo tempore &c.] Aristot. *ἢν δὲ* &c. sequitur verbum *μοιχεύειν*, id est quam adulterare oporteat. scio legi in quibusdam codicib. *ἢ δὲ*, sed mendosè. Perion. neque *ἢν*, neque *ἢ* expressit, sed præterijt, ut particulam otiosam. Verbum *δὲ* autem vertit opus est, non oportet, quasi hoc sit minus latinum: eum aliud sit oportere, aliud opus esse, ut sciunt Latine docti.

29 Propterea quòd medium quodammodo est] *διὰ τὸ τὸ μέσον εἶναι πᾶσι ἄκρον*. Strebæus sic vertit. propterea quòd medium sit quodammodo extremorum. videtur codi-

cem secutus esse deprauatum, in quo scriptum esset ἀκρων. sed iterat Aristoteles id, quod paulo antè dixerat, virtutem; si definitionem eius spectes; esse mediocritatem: si præstantiam & perfectionem, summum.

30. Aliquanto sunt inaniiores] scripti codices ferè omnes, & ij qui Florentiæ, Venetijs; Lutetiæ sunt excusi, habent οἱ μὲν καὶ δόλου καυώτεροι εἰσι: nonnulli tamen κοινώτεροι. Ego utranque lectionem initio secutus eram, quòd & hæc sententiam continebat non ineptam, & illa optimorū librorum fide atque auctoritate nitebatur: sed postea illud καυώτεροι reieci, tūm mea sponte propter vocem ἀληθινώτεροι proximè sequentem, tūm de M. Antonij Mureti sententia viri doctiss. cum quo nuper hos libros Venetijs recognoui, ut duobus ab hinc annis cum Adriano Turnebo Lutetiæ: anno superiore, cum Ludouico Corrado Mantuano Pisauri contuleram.

31. Effusio & illiberalitas] δαυρία καὶ ἀνελευθερία prodigalitatis nomine uti fuit nobis religio, præsertim cum suppetere nobis aliud & magis lectum, & Ciceroni vsitatum. sic enim Cicero in partitionibus: liberalitatem imitatur effusio, quæ iam effusionis nomini geminum est profusio. itaque hoc quoque interdum vsi sumus.

32. Enucleatius ac subtilius] ἀκριβέστερον. sic M. Tull. ad Q. fratrem de aqua nihil prætermisi, in quadam epistola, quin enucleatè ad te scriberem. idem in Bruto: Subtiliter, præsertim enucleatè, quæ tria vni respondent græco ἀκριβῶς.

33. Nimum] ἀπεροκαλία. ἀπεροκαλίαν elegantiae inscitiam nominavi. cuius mei facti hanc rationem assero. Elegantes homines laudabiliore aliquanto sunt, & splendidiore parces: minus splendidi, quàm qui magnifici appellantur. Potest hoc intelligi ex M. Tullio in oratore perf. quo loco de eo, quem Atticum oratorem dicunt, idest subtilem ac limatum, disputat his verbis. Nam sic, ut in epularum apparatu à magnificentia recedens non se parcum solum, sed etiam elegantem videri volet. Idem ad Attici lib. xi. xi. Nam lautiores, eleganter accepti. idem de finib. Viri mundus & elegans. mundū autem collocat Horatius inter sordidum & profusum, satyr. 2. lib. 2. Mundus erit qui non offen-

det

det sordibus, atque

In neutram partem cultus miser.

Corn. Nepos de Attico. elegans non magnificus: splendidus non sumptuosus: omni diligentia munditiam non affluentem affectabat. Cum igitur ἀπειροκαλία nomen sit ex duobus ἀπειρος & καλὸν compositum; non ineptè latine elegantiam in scitiam reddi posse existimavit. imperitiam dixissem, si mihi videretur vitium. alterum autem illud quod Aristot. pro eodem ponit, βαναυσίαν, operariam in sumptu faciendo insolentiam nominavi. insolentiam enim video de sumptuosis cænis, ædificiis, alijsque rebus à M. Tullio dici, ut epist. lib. ix. ad Pap. Præsum. In Epicuri nos aduersarij nostri castra coniecimus: nec tamen ad hanc insolentiam, sed ad illam tuam lautitiam, veterem dico, cum in sumptus habebas, & Philipp. ix. cum paulo antè dixisset M. Tullius gratiorem Ser. Sulpitio in legatione mortuo fore æneâ statuarum pedestrem, quàm inauratam equestrem: hanc rationem subiicit. mirificè enim Ser. Sulpitius maiorum continentiam diligebat, huius seculi insolentiam vituperabat. operariam autem addidi propterea quod βαύουσι nominantur à Græcis artifices illiberales, sordidi, operarij, & βαύουσι aut βαναυσικὰ τέχνηαι, artes ignobiles, humiles, & quæ ab operarijs hominibus exercentur. Imperiti igitur elegantiam dicuntur, qui dum magnifici videri volunt, sumptus magnos illi quidem faciunt, sed sine munditia atque elegantia, aut non suo tempore, neque suo loco: qualis erat Nævius ille apud Horat. qui vinctam conuiuiis præbebat aquâ: aut qui sumptus illos in rem parvam & contemptam, & indignam denique conferunt. Idcirco ab Aristot. βαναυστοι appellantur id est operariorum in morem in sumptu faciendo insolentes, & βαναυσία eorum vitium nominatur: quam nos latine reddidimus operariam in sumptu faciendo insolentiam.

34 Parum μικροπρέπεια id est μικροπρέπεια nomen est compositum ex duobus simplicibus μικρόν & πρέπειν, id est paruum & decere: quibus duobus respondere videtur parsimonia indecora. addidimus, in sumptu faciendo, maioris perspicuitatis gratia M. Tullium imitari, qui lib. 3. de

finibus, ait se solere, si aliter non possit, quod vno græci, idē pluribus verbis exponere.

35 Superbia in animis extollendis.] sic M. Tull. par- tit. his verbis. magnitudinem animi inuitatur superbia in a- nimis extollendis.

36 Contemptor honoris.] ἀφιλότιμος. sic maluimus ἀφιλότιμον latinē nominare, quā ut Perion. vacuum ab honore: dixisset potius vacuum ab honoris studio, seu cupi- ditate.

37 Eo quo cæpimus modo] κατὰ τὸν ὑφηγημένον πρό- πον. Perionius, nostro more. non rectē. significat Arist. se rationem docendi ac disputandi institutam, in reliqua di- sputatione secuturum. Est enim ὑφηγημένον idem quod προσηγημένον, eoque verbo crebrō utitur Arist. non longē abieris. tertio περὶ ζώων γενέσεως, his verbis. περὶ δὲ τῶν ἐντόμων, καὶ τῶν ὄσρα κοδέρμων λεκτέον κατὰ τὴν ὑφηγημέ- νην μέθοδον. & lib. de repub. primo. ὅλων δὲ περὶ πάσης κτήσεως καὶ χρηματιστικῆς θεωρήσωμεν κατὰ τὸν ὑφηγημένον τρόπον.

38 Lentus quidam, & uit.] ἄόργητος τις, ἢ δ' ἄλλος τις ἄορ- γησία. sic videtur M. Tull. ἄόργητον appellare de orat. 2. his verbis. In quo ego non quo libenter malē audiam, sed quia ego causam non libenter relinquo, nimium patiens, & lentus existimor. ibid. Neq; enim facile est perficere ut ira- scatur, cui tu velis, iudex, si tu id lentē ferre videre. ad Q. fr. epist. 1. vbi de lingua continenda loquitur. Quæ quidem mihi virtus nō interdum mihi minor videtur, quā omni- nō non irasci. Nam illud non solū est grauitatis, sed non- nunquā etiam lentitudinis.

39 Placendi studiosus seu] ἄρεσκος. M. Antonius Muretus vir doctiss. mihi etiam antequā eum vidissem, propter ingenij atque eloquentiæ famam notissimus: nunc autem postea quā hoc anno Venetijs & conuēni, & loquē- tem tū ex æquo, tum ē superiore loco audiui, propter exi- miam doctrinam pari humanitate, modestia, comitate, pro- bitate ornatam, carissimus; in commentarijs suis doctissimis, ac probatissimis in Catullum, scribit bellos homines eos esse, quos Aristot. ἀρέσκους, lib. 3. de moribus appellat.

Qua

Qua in re cum eo non magnopere pugnabo. Verùm tamen aliquanto mihi videtur aptius huic rei, quæ græco vocabulo *ἄρεσκος* significatur, latinum blandus. Nam cùm aliud nihil intersit inter *ἄρεσκον* & *κόλακα*, nisi quòd hic vtilitatis causa: ille nulla sperata vtilitate ad voluntatem loquitur, sibi quæ imperauit omnia omnibus assentiri: (sic autem apud Terentium in Eunuchò legendum, non assentari) non video cur *ἄρεσκος* bellus potius, quàm blandus latinè sit nominandus: fac vno aut altero loco belli nomen ad hanc significationem trahi posse, vt epist. ad Attic. lib. 1. durius accipere hoc mihi visus est, quàm vellem, & quàm homines belli solent, quod tamen non dabo: blandus quidem is ferè semper intelligi videtur, quem græci *ἄρεσκον* dicunt. Terent. in Hecyra: At tu xcastor morem antiquum atq; ingenium obtines, vt vnus hominum homo te viuat nunquam quisquam blandior. Idem Adelph.

Age age nunc experiamur contrà, ecquid ego possiem

Blandè dicere, benignè facere.

Cic. in Cluentiana: tùm appellat hilari vultu hominem Balbus ut blandissimè potest. Ad Attic. Scis me minimè esse blandum: itaque minus aliquanto dico, quàm sentio. sed quid tot exemplis opus est? hoc vnum arbitror contrà dici posse, eum à Græcis *ἄρεσκον* dici, qui alterius orationem gratiæ causa probet, neque refellat, etiam si aliter sentiat, eò quòd vereatur offendere: blandum autem à Latinis appellari eum, qui suam orationem ita comparet & componat, vt ab altero inire gratiam possit, qui uè sermone dulci ac placido alterum sibi conciliare, atque in suam sententiã adducere conetur. Ego ingenuè fateor haud facilè esse vna voce Latina græcam *ἄρεσκον* interpretari. Puto tamen si qua reperiri possit, blandum, quàm bellum aptius latinè red di posse. Neque verò Budxi nostri contemnenda auctoritas est, qui in suis commentarijs linguæ græcæ *ἄρεσκον* blandum interpretatur. Quòd si cui nihilominus placebit bellum nominari, huic ego cedere atque assentiri, quàm pertinaciter repugnare malo.

40 Indignatio] in tanta linguæ latinæ inopia, nobis hoc, opinor, vocabulo licebit vri ad significandam eam, quã

Græci νέμεσιν nominant, quæ est ægritudo suscepta ex alterius indigni rebus secundis, quæ maximè opponitur misericordix, cum sit hæc ægritudo ex alterius rebus aduersis iniuria laborantis. Itaque miror M. Tullium cum inuidiam & misericordiam lib. 4. Tuscul. in perturbationibus numerasset, ac definisset, hanc, quam dico νέμεσιν, ab eadem ingenij indole proficiscentem, prætermisisse. de qua sic Aristot. lib. 2. rhetor. *Αγρίκεται δὲ τῷ ἐλαίῳ μέλιστα μὲν ὁ καλῶσι νεμεσῶν. τὸ γὰρ λυπεῖσθαι ἐπὶ ταῖς ἀσάξιας κακοπραξίαις, αὐτίκειμενόν ἐστι τῆς τοῦ τινος, καὶ ἀπὸ τῆ αὐτῆς ἡθες τοῦ λυπεῖσθαι ἐπὶ ταῖς ἀσάξιας διπραξίαις, καὶ ἄμφοτερά παθῆναι τῆς τοῦ χρεῖος.* & topicorum secundo. *νεμεσητικὸς δὲ ὁ λυπεύμενος ἐπὶ ταῖς τῶν κακῶν διπραξίαις.*

41 At ea quæ plurimum distant inter se] hæc eadem posita sunt in categorijs capite *περὶ ποσῶ*, iisdem penè verbis. *τὰ γὰρ πλείστον ἀπ' ἀλλήλων διεσκηκότα τῶν ἐν αὐτῷ γίνονται, ἐναντία ὀρίζονται.*

42 Immanitas illa in voluptatibus] sic *ἀναισθησία* nominat M. Tull. in partit. temperantiam imitatur immanitas in voluptatibus aspernandis. & lib. Tuscul. 3. verba illa Crantoris quæ leguntur apud Plutarchum *ἐν τῷ παραμυθητικῷ πρὸς Ἀπολλών. τὸ γὰρ ἀνόδῳον τὸ το, οὐκ αὖδ μετὰ λαν ἐγγίνεται μιδῶν τῷ ἀνθρώπῳ. τεθηριῶσαι γὰρ εἰκὸς ἐκεῖ μὲν σῶμα τοῦτον, ἐνταῦθα δὲ ψυχὴν*, sic interpretatur. nam illuc nihil dolere, non sine magna mercede contingit immanitatis in animo, stuporis in corpore: quo loco perspicuè immanitatem vocat duritiem immanè in contemnendo, ac non sentiendo dolore.

43 Ad quæ progressio] sic Aristot. *πρὸς αὐτὴν ἐπίδοσις μᾶλλον γίνεται.* scio *ἐπίδοσιν* apud græcos incrementum, atque accretionem quandam significare, idque per translationem. ego tamen existimo eam esse huius loci, quam expressi, sententiam. Neque verò mihi etiam nunc displicet, quod aliquando arbitratus sum, *ἐπίδοσιν* hîc deditionem non incrementum significare à verbo *ἐπίδοιδόμαι*, quod apud græcos interdum valet dedere se, dare manus, ut sit hæc sententia: quibus homines magis dare manus solent. Quod si cui non placebit, sciat is quibusdam viris doctissimis tamē proba-

probari. Atque ut ijs etiam satisfaciam, qui vulgatam huius loci interpretationem magis amplectuntur, potest & hoc modo verti : quæ magis amplificantur in nobis .

44 Quæ quidem est cuiusque] ὅπερ ἐστὶ τὸ δ'. secutus sum codicem Parisiensem, Florentinum, Venetum, veterē interpretem, Argyropylum. nam mendosi codices habent, διόπερ ἐστὶ &c. quos secutus est Perion.

45 Quemadmodum & suadebat Calypso.] Sed non dicuntur hæc à Calypsōne, ut hîc memoria lapsus ait Arist. neque à Circe, ut item fallitur Eustrat. immò verò ab Uliſſe gubernatorem hortante ut Charibdin vitet. Sunt autem versus hi ὁδυσ. μ.

Σοὶ δὲ κυβερνήτῳ ὃ δ' ἐπιτέλλομαι, ἀλλ' ἐπὶ θυμῷ

Βάλλω ἐπεὶ νῆος γλαφυρῆς οἰκίῃα ναυμάχης :

Τά τε γὰρ κατὰ, καὶ κύματος ἐκτὸς ἔεργε

Νῆα, συδὲ σκισπέλα ἐπιμαίεο .

46 Attamen & quauis] versus est ἰλιά. γ.

Ἀλλὰ καὶ ὥς τόλῃ περ' εὔσ' ἐν νηυσὶ νέεω .

Quem ut omnibus illo tempore notissimum, prætermisit Aristot. ego nihil me à fidelis interpretis munere alienū facturum putavi, si eum proferrem. Verba autem sunt senū illorum Troianorum, qui cum Priamo sedebant belli muneribus propter ætatem vacantes. Ad eos cum venisset Helena Menelaum & Paridem singulate certamen inituros spectatura, dicebant illi neque Græcis, neque Troianis esse vitio vertendum, si diu talem ob mulierem molestias & labores perferrent : Eam enim Deabus immortalibus forma & oris pulchritudine similem esse : Veruntamen (inquiunt) etiam si talis sit, in patriam reuertatur, Menelaoque reddatur, ne & nos & liberos nostros in posterum damnis & calamitatibus acerbissimis afficiat.

47 At qui paulum] ἀλλ' ὅμην μικρὸν τῷ δ' παρελθάνων. Perion. qui paulum aliud decōrum egreditur. aliud est τὸ δ', aliud decōrum. τὸ δ', ipsa est bonitas & præstantia actionis seu electiois, ipsa denique recta absolutio & perfectio, & (ut ita dicam) ipsum benè, ut suprâ annotauimus. Verba autem quæ deinceps sequuntur, ἔτ' ἐπὶ τὸ μᾶλλον, ἔτ' ἐπὶ τὸ ἥττον, quæ Perion. omisit tanquam otiosa, coniungenda sunt cum parti-

cipio παραβαίνων, ne quis forte incautior existimet ad verbum λέγεται pertinere.

48 Hoc igitur quoddam haecenus] τὸ μὲν ἄρα τοῦτον, δηλοῖ ὅτι &c. ego hæc lego coniunctè τὸ μὲν τοῦτον. alij separant hoc modo. τὸ μὲν ἄρα. i. hoc igitur, τοῦτον δηλοῖ. id tantum declarat. &c. à quibus dissentio.

In librum tertium.

1 Quas sponte nostra suscipimus] καὶ ἐν μὲν τοῖς ἐκνύοις. Ceteri ferè omnes τὰ ἐκνύοια voluntaria, aut voluntate suscepta latinè reddiderunt. ego institutum meum tenens, ne in his libris, vocabulorum confusione lectoris animum turbarem, cum Aristoteles infra ubi ostendit, quid interter sit inter προαίρεσιν, & ἐκνύοιον, dicat ἐκνύοιον etiam in pueros & feras cadere posse: voluntas autem non sit in feris: existimaui ineptè tùm ad sententiam Aristotelis, tùm ad docendum rationem ἐκνύοιον voluntarium nominari. Itaque cum sint apud grecos hæc tria ἐκούλησις, προαίρεσις, ἐκνύοιον, ea proprijs ac distinctis nominibus, quoad eius fieri potuit, appellaui. Ac priori quidem quoddam Latinum nomen respondere, nemini obscurum est: proximum autem προαίρεσιν, consilium latinè reddidimus. sed ἐκνύοιον quod vno vocabulo Latino exprimi non poterat, sponte factum, aut sponte susceptum semper appellaui. Porro nominibus grecis ἐκνύοιον & ἀκνύοιον latina sponte & inuitus respondere existimaui. Iam ἀκνύοια quæ sunt ἐκνύοις contraria, inuitè facta, aut inuitè suscepta, quæ uè inuitè suscipiuntur aut fiunt, nominantur. Nam qui ea inuoluntaria dixerunt, voce usi sunt minus latina: qui non voluntaria, in eam, quam tantopere vitauimus, confusionem inciderunt. Aristoteles enim perspicuè hæc tria distinguit ἐκνύοιον, ἀκνύοιον, οὐχ ἐκνύοιον. & ἐκνύοια, ἀκνύοια, οὐχ ἐκνύοια. ut sint ἐκνύοια quæ sponte fiunt, ἀκνύοια, quæ inuitè, οὐχ ἐκνύοια, quæ non sponte fiunt. sed quid hæc ab ijs, quæ fiunt inuitè, differunt? eo videlicet, quoddam dicitur is egisse nō sponte, qui insciēs egit quidem ille, sed nulla molestia ex eo quod egit, afficitur: inuitè egit autem, qui

ex eo quod egit insciens & coactus, dolore ac molestia afficitur. Neque est quod quisquàm mihi dicat, mea sponte & sua sponte, non admodum esse v̄itata, pro, mea & tua voluntate, sed sæpius habere locum in rebus inanimis, quàm animatis, vt cum dicimus ignem sua sponte moueri: & vera & falsa sua sponte, non aliena iudicari: & cum Lucretius ait:

Si non fœcundis vertentes vomere glebas,

Terraiq; solum subigentes cimus ad ortus,

Sponte sua nequeant liquidas existere in auras.

Quod si in ijs quoque, quæ ratione vtuntur, sua sponte dicatur: ne hîc quidem idem valere, quod sua voluntate, sed potius per se, suis opibus, suo Marte, vt cum homines agunt aliquid per se ac non rogati, neque admoniti, vel sine aliorum auxilio, dici posse sua sponte agere; vt Cic. ad Marium: magnum quiddam spectauit, ne sua quidem sponte, sed eorum auxilio &c. hæc (inquam) si quis mihi obijciat, nihil commouear. dico enim, sponte, locum habere tû in rebus inanimis, tum in animatis. Atque in inanimis quidem, & animantibus rationis expertibus, sponte sua, idem valere quod per se, nulla vi coacta, aut nulla arte adhibita. in ijs autem quæ ratione sunt prædita, interdum sua vi, & per se, & non rogata, neque adiuta: interdum etiã sua voluntate, vt Cic. partit. Qui sua sponte & voluntate aliquid faciunt. ad Attic. lib. xv. Gaudeo te id mihi suadere, quod ego mea sponte pridè feceram. & epist. lib. ix. ad Dolabel. quanquàm verissimè possum respondere te, quæ facias, tuo iudicio, & tua sponte facere, nec cuiusquàm egere consilio. Hoc loco autem, tua sponte, valere idem quod, tua voluntate, declarat locus ille in epist. ad Papyr. Pætum cod. lib. nō possum ei non amicus esse, neque solum tua commendatione, quæ apud me, vt debet, valet plurimum, sed etiam voluntate ac iudicio meo. Eadem enim vtrobique dicuntur alijs verbis. idem de orat. lib. 2. Aut senatui parendum de salute reip. fuit: aut aliud consilium instituendum, aut sua sponte faciendum. & Terent. Adelp. potius consuefacere filium sua spōte rectè facere, quàm alieno metu. Postremò hoc cōtendo philosophiam latino sermone explicari ab eo nō posse, qui vsque aded sit religiosus, ut nullum in oratione ponere

nere nomen audeat, nisi Ciceronianum.

2. Aut per inscientiam] *ἢ δι' ἀγνοίαν*. Poteram dicere per imprudentiam, idque erast uicatus, & si quæris, magis Ciceronianum: sed cum videam apud græcos philosophos nimium quantum interesse inter *ἀγνοίαν*, id est ignorantiam, seu inscientiam, & *ἀπροσῆκιν*, id est imprudentiam: malui minus Ciceronianus haberi, dummodò distinctius & planius Aristotelis sententiam explicarem, neque tamen prorsus inquinatè loquerer, quàm nimio Ciceronis imitandi studio districtus totam hanc disputationem ab Aristotele pulcherrimè, distinctissimè, accuratissimè tractatam, obscurare, atque adeo perturbare.

3. Ferè enim ea, quæ expectantur] alij aliter, ego veterem interpretem, & codicem manu scriptum secutus sum. est autem illius codicis hæc scriptura, quam annotauit Adriani Turnebus vir doctiss. *ὅτι γὰρ ἐπὶ τὸ πολὺ, εἰς τὰ μὲν προσδοκώμενα λυπηρὰ: τὰ δ' ἀναγκάζοντα, αἰσχροῦ*. Vetus interpretes uidetur legisse *αἰσχροῦ ἀναγκάζονται*. Argypor. *εἰς αἰσχροῦ ἀναγκάζονται*. quarum omnium lectionum una & eadem sententia est, atque ad hunc locum accommodata: Vulgata autem lectio *ἀναγκάζοντα*, à qua nihil discrepat Florentina, & inepta & corrupta est. *τὰ ἀναγκάζοντα* enim sunt, ea quæ cogunt. Quæ expectantur porro, & quæ cogunt, unum sunt, scilicet *τὰ λυπηρὰ*, qualia sunt damna, seruitus, mors, cruciatus. At oportet duo esse, totidemque, si diligenter attendas, ponit Aristot, nempe & *τὰ προσδοκώμενα*. i. ea quæ expectantur, quæ sunt molesta, grauias, aspera, horribilia, & ea, ad quæ impellimur à potentiore, quæ sunt turpia, ut si quis tyrannus iubeat amicum prodere, vel patriam oppugnare, & nisi faciamus, proscriptionem bonorum, pœna, cruciatum minitetur, atque intentet. Amicum prodere igitur, est id ad quod impellimur à potentiore, quod Aristoteles nominat *τὸ ἀναγκάζον*, vel *εἰς αἰσχροῦ ἀναγκάζονται*, proscriptionis bonorum, cruciatus &c. *τὰ λυπηρὰ*, sunt *τὰ προσδοκώμενα*. i. quæ expectantur.

4. Quod si quis dicat ea quæ iucunda] secutus sum Aspasium, qui hoc modo legit hunc locum. *εἰ δέ τις τὰ ἡδέα καὶ τὰ λυπηρὰ, βίαια εἶναι φαίη*, libri Florentini, cum quibus alii ferè

ferè consentiunt; habent, τὰ ἡδέα καὶ τὰ καλὰ: id est iucunda & honesta . Vetus interpres videtur legisse τὰ ἡδέα καὶ τὰ ἀγαθὰ vel σπουδαῖα . sic enim vertit iucunda & bona. Argypylus autem neque vocem λυπηρὰ, neque καλὰ, neque σπουδαῖα habuit in suo libro, aut certè reiecit. Ego in tanta librorum, & interpretum dissensione, si mihi coniectura vel licet, arbitror ita scriptum esse ab Aristotele: εἰ δὲ τις τὰ ἡδέα, βίαια εἶναι φαίη. Id vt credam, facit ea, quam dixi, librorum varietas, quam lectorum dubitatio peperit, alias atque alias voces pro suo cuiusque sensu & arbitrio ad marginem libri ascribentium: quam auxit postea librariorum incertiam, ne dicam an audaciam? qui quæ ascripta ad oras librorum, repererant, in ordinem verborum Aristotelis retulerunt. Præterea ea verba quæ statim sequuntur, Et qui vi aliqua coacti atque inuiti agunt, molestè ferunt: qui iucundo ad agendum, inuitantur, cum voluptate & iucundè agunt: hæc igitur verba eò pertinent vt refellat Aristoteles quod fuerat obiectum, nempe iucunda esse violenta, fieri nō potest, (inquit) vt iucunda sint violenta. Nam violenta dolorem ac molestiam afferunt: at iucunda, voluptatem. Quare vocem τὰ λυπηρὰ delendam censeo . Iam illa quæ sequuntur, Et RERVm quidem honestatum in seipsum, turpius in iucunda, causam conferre, argumētum sunt, hoc nomen καλὰ, quod reperitur in libris Florētinis post vocem τὰ ἡδέα, etiam esse reiciendum. significant enim solere homines rerum honestarum causam sibi attribuere . At si honesta essent violenta, dici non possent homines honestarū actionum auctores, cum violenta sint extrā . mea igitur sententia sic legendus est hic locus . Εἰ δὲ τις τὰ ἡδέα, βίαια εἶναι φαίη, id est . Quodd si quis dicat ea quæ iucunda sunt, esse violenta &c.

5 Qui iucundo] οἱ δὲ διὰ τὸ ἡδύ, (subaud. πράττοντες) μεθ' ἡδονῆς. in nonnullis libris corruptis ita scriptum est. οἱ δὲ διὰ τὸ ἡδύ, τὸ κακὸν μεθ' ἡδονῆς. quos Perionius secutus est cū ita vertat, ijs malum affert cum voluptate. in eundem scopulum offendit Gruchius, quanuis à Perionii interpretatione hoc loco discrepet. Verum eradendum est illud κακόν. nam neque in vllis exemplaribus reperitur emendatis,

8. Actum autem ab inuito] Aristot. τὸ δὲ ἀκούσιον βού-
 λεται λέγεσθαι: si quis verbum de verbo exprimere velit,
 ita vertat: Actum autem ab inuito vult dici id est solet, vel
 debet dici. Locos aliquot collegi, in quibus similis verbi βού-
 λεται significatio est. lib. 4. i princ. βούλεται γὰρ ἄσματος εἶναι
 ὁ ἐν τῇ κακῇ ἔχων, τὸ φεῖρον τὴν οὐσίαν. id est Asotus enim
 propriè is videtur esse, qui vno vitio affectus est, eo nimirū,
 quo res familiaris consumitur. eod. libro. βούλεται γὰρ ὁ
 πρῶτος ἀτάραχος εἶναι. &c. id est. ea enim videtur esse mā
 sueti & lenis hominis natura, ut & ab omni animi tumultu
 sit liber, ac solutus. &c. lib. quinto. ὁ γὰρ δικαστὴς βούλεται
 εἶναι ὅσον ἐμφυχόν τι δίκαιον. id est nihil enim aliud: vide-
 tur esse iudex, quā ius quoddam animatum. ibid. de num-
 mo. ὅμως δὲ βούλεται μένειν μάλλον. Veruntamen nummus
 manere firmus & stabilis magis solet natura. lib. 8. πατρικὴ
 γὰρ ἀρχὴ βούλεται ἢ βασιλεὺς εἶναι. id est ad patriam enim
 potestatem regnum proximè videtur accedere. ibi. ἴσοι γὰρ
 οἱ πολλοὶ βούλονται καὶ ἐπιεικεῖς εἶναι. & β. ῥητορ. βούλεται ὁ
 κατηγορῶν σελτίων εἶναι τοῦ φεύγοντος. & lib. 6. φυσικ. βούλε-
 ται γὰρ οὐ παῦ εἶναι τὸ ἔχατον, τέλος, ἀλλὰ τὸ σελτίον. id
 est non enim omne extremum finis dici debet, sed id demū
 quod sit optimum. quo loco D. Thomas præstantiss. alio-
 qui philosophus, & Aristotelis interpret acutiss. græcæ lin-
 guæ incertia titubavit. Cum enim Aristoteles poetā quen-
 dam reprehenderet, qui dixerat eum, qui mortuus esset, si-
 nem, cuius gratia natus esset, consecutum esse: videri enim
 non omne extremum esse finem, sed id demū extremum,
 quod esset optimum, D. Thomas illud βούλεται refert ad
 poetam hoc sensu: vult poeta non omne extremum esse fi-
 nem. &c. cum sit coniungendum cum nomine ἔχατον, ut
 diximus: ut non

9. Aiunt sibi ex ore] rectè annotat P. Victorius vir do-
 ctiss. in lib. variar. lectionum ἐκίπην idem esse quod ex
 ore excidere. sed non eniendat vocem αὐτοῦς hoc loco. quæ
 mea quidem sententia corrupta est, putoque legendum ἐκ-
 πῶν αὐτοῖς. alioqui ἐκπῶν dicuntur actores tragæ-
 diarum aut comædiarum, qui non fuerunt à spectatōribus
 probati, qui non steterunt, qui eiekti & explōi sunt. nota
 sunt

sunt illa ex orat. Demosth. *περὶ στεφανίου*. σὺ μὲν ἐξέτιπες, ἐ-
 γὼ δὲ ἐσύριψον. Arist. *περὶ ποιητικῆς*. ἡ ἐκπύπυσις ἢ κακῶς
 ἀγανίσρονται, ὅσοι πέρσιν ὀλίγῃ ἔλην ἐποίησαν, καὶ μὴ κα-
 τὰ μέρος.

10 Aut cum ostendere vellet] secutus sum codicem Flo-
 rentinum, veterem interpretem, Argyropyl. quanvis mihi
 non displiceat ea scriptura, quam se reperisse in quibusdam
 veteribus codicibus, ait Adrianus Turnebus, *θεῖται* id est
 tangere.

11 Et hastam esse sphaeræ in modum] *ἐσφαίρωσαι*. ri-
 diculè vertit Perionius. & hastam orbicularis esse figuræ,
 quæ sit lanceæ in formam directæ. quis enim mortalium
 vidit unquam hastam orbicularis figuræ? nesciuit scilicet
ἐσφαίρωμένην. dici ligna, quæ ita sint obesa, ut eorum ex-
 tremum sphaeræ in modum sit rotundum. hæc omissus est nu-
 merus index, in verbis Aristot.

12 Præterea verò quamobrem] sic arbitror hunc locum
 esse legendum apud Aristot. *ἔτι δὲ τί διαφέρει τῶ ἀκούσια
 εἶναι τῶν κατὰ λογισμὸν, τὰ κατὰ θυμὸν ἀμαρτηθέντα*;
 Vult ostendere Aristoteles. neque ea quæ ab ira impulsæ,
 neque quæ cupiditate inflammati agimus, inuitè agi. Pro-
 bavit autem iam superiore ratione, ea quæ cupiditate pec-
 cantur, dici non posse inuitè peccari, quia hæc molesta sūt,
 illa iucunda. nunc docet neque ea quæ iræ impulsu admittū-
 tur, inuitè peccari dicenda, hoc modo. dicunt nonnulli ea
 quæ quis adhibita ratione peccati, ab iis quæ iræ impulsu
 peccat, eo differre, quòd hæc inuitè admissa sint, illa autem
 nequaquam. At si ita esset, hæc non essent fugienda, illa ef-
 sent. nunc autem utraque sunt fugienda, tum ea quæ ratio-
 ne adhibita peccantur, tum ea, quæ iræ impulsu; si fugien-
 da, ergo & mala. At quæ facta sunt inuitè, non sunt mala.
 Ergo quæ quis peccat iratus, non peccat inuitus, immò ve-
 rò sua sponte ac voluntate.

13 Tum cupiditas & iucundi est] non dubitavi multo-
 rum codicum consensum improbare Florentini, Parisiensis,
 Veneri, Germanici, in quibus ita scriptum est. καὶ ἡ μὲν ἐ-
 πιθυμία ἡ δ' εὖς καὶ ἐπιλύπου; ἢ προαίρεσις δ' αὐτὴ λυπηροῦ,
 εὖς ἡ δ' εὖς. Visa est enim mihi longè concinnior, planeque
 in-

incorrupta ac germana ea scriptura quam P. Victorius in
vno codice manuscripto antiquo extare dicit. hoc modo .
καὶ ἡ μὲν ἐπιθυμία ἡ δ' ἐὼς, καὶ ἐπίλυτος, ἡ δ' ἐπ' ἀφ' ἑσθ' οὐ-
τε λυπηρά, οὐτε ἡ δ' ἐὼς.

14 Neque dicimus, neque conuenit ita] προαρούμεθα
δὲ λέγειν οὐχ ἀρμόζει. Perion. præ nobis ferre non decet.
multa vno loco peccata: primum ἀρμόζειν non est decere:
sed conuenire potius: deinde quid sibi hæc volunt præ no-
bis ferre? non enim hoc dicit Aristoteles indecorum esse, aut
non decere fateri, atque adeò prædicare, propositum nobis
esse vt beati simus. (id enim gloriosum & prædicandum est,
cùm beatitudo sit vltimum bonorum) sed cùm ostendere
velit quid intersit inter βούλεσθαι & προαρεῖσθαι, dicit nos
proprie & aptè ita loqui, βέλομαι δ' δαίμονεϊν. id est volo
beatus esse: sed προαρεῖσθαι δ' δαίμονεϊν id est consilium ca-
pio, vt sim beatus, si quis dicat, ineptè locuturum.

15 Quandam opinionem] opinionem quandam appel-
lat Aristoteles eam quæ versatur in iis rebus quæ nostra ope-
ra effici possunt. Suprà autem proximè opinionem, vniuersa-
sam accipe. Idcirco malim illud ὅλως id est omnino coniū-
gi cum nomine δόξῃ, hoc modo. Idem igitur quod omnino
opinionem &c.

16 Cuiusdammodi sumus.] Aristot. ποῖοι τινες ἐσμέν
id est cetero quodāmodo affecti sumus, nempe vel boni, vel
mali, vt suprà admonuimus.

17 Quod eius rei sit] τὰ εἶναι δ' εἶναι. Perion. eius rei
quæ sit honesta: quanuis non admodum absq̃ ab Aristotelis
sententia, tamen arbitror non idem esse, honestum, atque id
quod oportet.

18 Etenim rerum omnium] Aristoteles hic quatuor o-
mnium rerum causis onometat. naturam, necessitatem, for-
tunam, mentem, & quicquid opera hominis agit. Perionius
huic locum sic vertit: horum enim causa est natura, necessi-
tas, &c. quorum nempe eorum quæ in nostrâ potestate sūt.
est enim talis Perionij verborum sententia. At hoc falsum
est, neque vnquàm ab Aristotele cogitatum.

19 Et quicquid per hominem agit] Arist. καὶ πᾶν τὸ δι'
ἀνθρώπου. Subaudiendum est ἀπ' αὐτοῦ. Perionius autem sic
quic-

quicquid ab homine geri potest. At qui fieri potest ut quicquam ab homine gestum causa sit, cum sit effectum?

20 Ad artem pecuniæ] *χρηματιστικὴν*. Perion. artem nummulariam. mendosè.

21 An sanaturus sit] *ἂν ὑγιάνῃ*. Perion. an curet. Primum *ὑγιαίνειν* non est curare, sed sanare, aut sanum facere. Deinde sanare latinum verbum atque etiam (si quæris) Ciceronianum est. sic enim de natura Deorum 3. Vomica Phærei Iasonis, quam medici sanare non potuerunt. Idem officiorum 3. sanum facere pro sanandi verbo usurpat. si eo medicamento sanus factus fuerit. Postremò aliud est sanare, aliud curare. curant enim multi qui non sanant, curatq; omnes ut sancti: sed quisquis sanat, curauit, neq; quisquam sanat, ut curet.

An bonas leges] *εἰ δημοκρατικώτερον*. Perion. an legē cōdat. tolerabilius peccasset, si bonam addidisset.

23 Retexere veluti descriptionem] *Ἀριστ. διὰ γραμμῶν*. Perion. lineam ducere]. Lineam ducere latine dictum est, sed non satis est eum qui græca in latinum conuertit, latine loqui: oportet enim illum eadem loqui & sentire, quæ loquitur is, quem interpretatur.

24 Aut sit ne ita pistus ut oportet] *ἢ πεπνηται ὡς δεῖ*. in quibusdam libris impressis sequuntur hæc, *ἢ πεποίηται ὡς δεῖ*, quæ absunt à libris Florent. Venetis, Parisiensib.

25 Cum principium ad seipsum] *ὅταν εἰς αὐτὸν ἀναγῇ τὴν ἀρχὴν, καὶ αὐτὴ εἰς τὸ ἡγούμενον*. Perion. cum principium ad rem quam vult aggredi, retulerit, atq; ad id ipsum, quod est ex eo consequens. aliud loquitur Aristoteles, aliud Perionius. Aristoteles hoc dicit, quærendi tum quenque finem facere, cum actionis principium ad se, & ad eam sui partem, quæ præest, nempe rationem seu mentem potius, reuocarit.

26 Hæc est enim quæ] *τὸ το γὰρ τὸ προαυγόμενον*. alii sic verterunt, hoc enim est quod eligitur. sed non rectè. Itaque D. Thomas culpa veteris interpretis, hunc locum perperam intellexit.

27 Atqui eorum oratione] hoc dicit Aristoteles. Quidam dicunt id quod sub uoluntatem cadit, esse uerum bonum: sed

sed responderi potest, non ita esse: alioqui eueniet vt quod quis velit, non sit voluntati optabile, exempli causa, quod quis optat atque eligit non rectè, id malum est: at quod quisque eligit, id vult: ergo quod is vult, qui eligit minus rectè, id non est voluntati optabile, seu vt planius dicam, sub voluntatem non cadit. nam si sub voluntatem caderet, esset bonum: at erat malum. ergo id quod vult quis, non erit voluntati optabile, quod est absurdum.

28 Voluntati optabile] sic βελητόν hoc loco appellauit. aliàs id quod sub voluntatem cadit. sed quia hoc mihi videbatur hñc productius ac longius, illo altero vti malui: Est autem sic accipiendum hoc totum, voluntati optabile, quasi vnum sit nomen, ne quis forte mihi dicat me debuisse dicere, boni viri voluntati optabile. quod quidem si cui magis placeat, non repugnabo. Hoc tantum volebam, hæc duo, voluntati optabile, pro vno βελητόν haberi, quando nullum vnum in tota lingua latina reperitur. Peto autem vt mihi ignoscant tum disertis, tum philosophico studio dediti homines, si neque dum latinè loqui studeo, verbis vtor interdum philosophorum nationi satis tritis, nèque dum philosophicas disputationes, ac distinctiones religiosius tracto & persequor, verba vsurpo Ciceroni vsitata. Nam cum M. Tullius philosophiam Peripateticam latinis literis uix liberauerit, ac tantummodò commentarios quosdam Stoicorum in Latinum sermonem suo arbitratu conuerterit, non est dubium quin fieri non possit, vt quisquam verbis Ciceronianis philosophiam Peripateticam explicet. Præclare verò nobiscū agatur, si tāta nobis Latinorū verborū copia suppetat quāuis nō admodū Ciceroni vsitatorū, vt ijs Arist. latinè possimus interpretari. Est igitur βελητόν, id quod barbari voluntabile appellant. id quod quis velle potest aut debet.

29 Itaque si quid agere] ὡς εἰ τὸ πράττειν καλὸν ὄν] sententia horum verborum non est illa quidem obscura: veruntamen eam non sunt assecuti neque Perionius, neque Strebzus. Duo igitur proponuntur, agere, non agere. quod agere, est honestum, id non agere, turpe est: quod non agere, honestum est, id agere est turpe.

30 Sponte improbus nemo] ὃ δ' εἰς ἐκὼν πονηρὸς, & δ' ἑ-

καὶ μάκαρ. Versus est trimeter, è quo nos octonarium latinum fecimus.

31 Ut ne vel caleamus] securus sum libros emendationes in quibus sic legitur. *μὴ θερμαίνεσθαι*. nam à quibusdam, ijsque corruptis, abest negatio.

32 Nam ne æger quidem sanus] *εἰ δὲ γὰρ ὁ νοσῶν, ὑγιής.* Perion. ita. quoniam ne ægrotus quidem valens & incolumis sit. nihil hîc de incolumitate quaeritur. sed non est ausus uti vocabulo sanus. quo tamen utitur M. Tull. pro eo quem græci *ὑγιή* nominant, & qui corpore valet, ut suprâ annotauimus. Utitur & Horat. elegantissimus latini sermo nis auctor. Ita dum fugit apta & propria nomina, utitur aliis, minimeque ad rem accommodatis.

33 In manus sumere ac iacere] Arist. *λαβεῖν καὶ ῥίψαι* sic libri Florentini, Parisienses, Veneti. sic & manu scripti. sic denique Argyropy. aliter autem vetus interpres. qui videtur legisse *καλεῖν καὶ ῥίψαι*, cum quo nonnulli codices consentiunt.

34 Imbecillitatis, deformitatis] *ὁμοίως δὲ καὶ περὶ ἀδυνειαν καὶ αἰῶρος*. Videtur mihi vox *αἰῶρος*, redundare hoc loco. nam cum paulo ante dixerit eos qui deformes sunt natura, reprehendi non solere, quid opus est iterum eadē de replicare?

35 Visionem] *φαντασίαν*. sic eam M. Tull. nominat, ut suprâ ostendimus. quam Perionius æstimationem dicit, nouo & barbaro nomine. Voluit existimationem dicere: quæ tamen græco respondet *ὑπόληψις*, ut alio loco docuimus.

36 Sin autem maleficij admittendi.] longum est hyperbatum, quod vsque ad illum locum pertinet: *εἰ δὲ ταῦτ' ἐστὶν ἀληθές*. itaque vsque eò suspenditur sententia. Quia vero solet hæc res obscuritatem parere, memoriamque lectoris turbare, remedio utitur vsitato, eorum videlicet verborum repetitione, ad quæ referuntur, & à quibus pendent ea quæ longo post intervallo sequuntur, hoc modo; si igitur hæc vera sunt, scilicet neminem sibi ipsum, cur maleficium admittat, causam esse &c.

37 Et si appetitionem finis] *ἢ δὲ τὸ τέλος ἐρεσις ἐκ αὐθαι-*

αὐθαίρετος. suspenditur etiam nunc sententia: Perionius ita vertit quasi concludatur, & quod grauius est, totum hunc locum corrumpit, quippe qui *αὐθαίρετος* vertat propter se approbanda.

38 Adoptare potest] adoptare propriè valet eligere, ita M. Tullius dicit, adoptare sibi patronum & defensorem, & Plaut. adoptare socium, & adoptare tutorem.

39 Benè à natura informatus] *ἀφ' οὗτος*, benè factus, benèque compositus natura. Quocirca *ἀφ' οὗτος* nos naturæ bonitatem latinè reddidimus.

40 Positus est] *κείται*. Sciendum est. *ἐν τοῖς πρακτοῖς* id est in iis quæ sub actionem cadunt, finem esse tanquam principium, quoniam ex eo pender & apta est eorum, quæ ad actionem pertinent, necessitas, si necessitas est appellanda. Itaque quemadmodum in mathematicis nonnulla sunt, quæ non egent probatione, neque docenda autè demonstranda sunt, sed ea oportet esse posita & concessa, appellanturque principia: sic *ἐν τοῖς πρακτοῖς*, finem positum, fixum, certum, clarum, minimeque obscurum esse par est, tanquam principium.

41 Sed aliquid etiam est] *ἀλλὰ τι καὶ παρ' αὐτῷ ἐστὶ*. sic habent boni codices. nonnulli *παρ' αὐτῷ*. quæ quidem verterunt alii, extra ipsum, alii præter hoc, alii aliter. incidi in quendam librum Germanicum, in quo scriptum esset *παρ' αὐτῷ*, quæ lectio non est reiicienda. sententiam enim continet non absurdam, hoc modo. sed si quid etiam est ab ipso, id est ipsius labore, industria, studio partum, non à natura tantum acceptum. Vetus interpres, & Argyropylus perspicuè legerunt *παρ' αὐτῷ*, quam lectionem secuti sumus, ut omnium optimam.

42 Aequè enim in homine malo] hunc locum quanto & melius & fidelius, quam alii, verterim, docti iudicabunt. Ego quidem & optimos codices secutus sum, & Aristotelis sententiam summo studio exquisivi, atque expressi. Primum igitur veram lectionem proponam: deinde eius lectionis sententiam exponam. *οἰοῖται γὰρ καὶ τὸ κακὸν ὅτι καὶ χεὶ τὸ δι' αὐτὸν ἐν ταῖς πράξεσι, καὶ εἰ μὴ ἐν τῷ τέλει*. horum verborum hanc sententiam esse puto: fingamus (inquit A-

riskoteles) finem vnicuique hunc vel illum videri, ac propositum esse natura: nihilo magis tamen viri boni, quam improbi hominis actiones, quæ ad eum finem referuntur, eaq; quæ ei fini consentanea sunt, ab eius opera, & studio proficiuntur. Vult autem ostendere Aristot. vitium æquæ ut virtutem, esse ἐκείσι, id est voluntate contrahi, siue finem nobis ipsi per nos & nostro Marte proponamus, siue cùm finis nobis propositus fuerit natura, nostræ actiones à voluntate, & consilio nostro orientur.

43 Et à quibus rebus] ὅθεν γίνονται, καὶ ὅτι τέτων πρακτικῶν. hæc vno quasi spiritu continentur, quæ tamen alii discerpserunt.

44. Cum rerum singularium] εἰδότες τὰ καθ' ἑκάστα. Perionius, quod rerum singularium teneamus scientiam. falsum est nobis res singulares semper esse cognitæ. Nam si semper essent cognitæ, nihil vnquam ageremus inscientes, nihil inuiti. Nunc autem accidere potest ut quis cum muliere aliqua rem habeat, quæ sit mater aut filia: quam tamen alienam esse existimet.

45 Solitudinem, vitamque sine amicis.] sic reddidimus latinè ἀφιλίαν M. Tullium imitati lib. 1. de finib. Nam cùm solitudo, & vita sine amicis, insidiarum & metus plena sit, ratio ipsa monet amicitias comparare. Idem in Lælio videtur ἀφίλως, inopes amicorum dixisse, et βίον ἀφιλον, vitam incultam & desertam ab amicis.

46 Et in pecunia amittenda fidenti] καὶ πρὸς χρημάτων ἀποβολῇ ἀθαρσῶς ἔχει. Perion. ad largiendum sunt paratissimi. multa in paucis verbis peccata. quæ mihi non licet amplificare dicendo. ipsa enim per se magna sunt.

47 Quæ autem homini tolerabilia sunt] τὰ δὲ κατ' ἀνθρώπον. Perionius: quæ homini accidere possunt: mendose. multa enim homini accidere possunt, quæ nō sint κατ' ἀνθρώπον. i. quæ homo ferre non possit.

48 Imperterritus] ἀέκκληκτος. Perion. reprehensione caret. reprehensione carere latinum, & si voles, etiā Ciceronianum. sed quid tum postea? oportet interpreti eam linguam quam interpretatur, esse cognitam. ἐκπλήσθην est exterrere. Vnde ductum ἀέκκληκτος, qui non exterreretur.

sed

sed ille fortasse putauit legendum ἀνεπίληπτος.

- 49. Sed ita vt oportet, & vt ratio postulat, &c.] sic Arif. αὖς δ' εἰ δὲ, καὶ αὖς ὁ λόγος, ὑπομενεῖ, τῷ καλῷ ἐνεκα. Perion. hęc verba αὖς ὁ λόγος, ὑπομενεῖ, coniunxit, & ita interpretatus est, vt ratio postulat. Atqui ea sunt separatim legenda αὖς ὁ λόγος subaud. λέγει. κελεύει. vt infra eadem pagella. & iterum οὐ δ' αὖς ὁ λόγος. ὑπομένειν autem valet ferre, perferre, subire, non, postulare, vt ille interpretatur.

- 50. Nam pro rei dignitate] κατ' ἀξίαν γάρ, scio Argopylum legisse, κατὰ τὴν ἔξιν, id est ex habitu. Verum securus sum veterem interpretem, & codicem Florentinū, & ceteros vulgatos.

- 51. Omnis autem actionis finis est id quod] sic Aristot. τέλος δὲ πάσης ἐνέργειας ἐστὶ τὸ κατὰ τὴν ἔξιν. alij sic interpretantur. omnis actionis finis est is qui habitui conuenit. & ita vetus interpres. ego mei facti proferre possum multos viros doctos approbatores, qui sic hęc accipiunt. τὸ κατὰ τὴν ἔξιν. i. id quod habitui conuenit: non vt sit τὸ τέλος ὄν κατὰ τὴν ἔξιν.

- 52. In iisdem igitur rebus] scio ita legi in omnibus, quos quidem viderim, codicibus, περὶ ταῦτα μένουσιν. id est in his igitur. sed placuit mihi M. Antonij Mureti coniectura, qui suspicatur legendum περὶ ταυτά. quam lectionem sequitur Aretinus. Quamquā vtrocuque modo legas, nihil de sententia decedit.

- 53. Cogunt etiam ij qui in prima acie locant] omnes libri & impressi, & manu scripti, quos quidem viderim, habent οἱ προσάγοντες. sed Amioto viro doctissimo, qui mihi olim affirmauit se scriptum reperisse in codice quodam Pontificio manu scripto προτάγοντες, id est in primo ordine locantes, assentior, eamque scripturam, quia mihi ad hunc locum valdè accommodata videtur, non possum non probare. Vetus interpres quidē infra proximè quo loco legitur in vulgatis παρατάγοντες, perspicuè legit προτάγοντες.

- 54. Belli terrores inanes.] δοκεῖ γὰρ εἶναι πολλὰ κενὰ τῷ πολέμῳ. scio in quibusdam libris legi καινὰ, sed mendosè. notum est prouerbiū κενὰ πολλὰ τῷ πολέμῳ.

- 55. Hermæo] Hermæum locus fuit in vrbē Boeotiz Co

rona fortasse à Mercurio sic appellatus . in quo cum Cōronæi & Bæotij milites auxilio eis missi aduersus Oenōmarchum, qui arcem vrbis sibi proditam occuparat, confliget, omnes ad vnum ciues, pugnantes occubuerunt: auxiliarij verò statim ut audierunt ducem quendam suum in prælio cecidisse, in fugam versi sunt .

56 Maximū enim ad adeunda] varia est huius loci lectio. aliàs enim ὀρμητικώτατον γὰρ ὁ θυμός. aliàs κινητικώτατον. al. ἰπτικώτατον. quatum quancunque secutus fueris, eadē sententia manebit .

57 Eosque ira adiuuat.] ὁ δὲ θυμός σπυργεῖ αὐτοῖς. non rectè Perionius, eis subsidio est, quasi verò subsidio esse idem sit Latinis quod σπυργεῖν Græcis, qua de re infra dicemus:

58 Nam si sint in sylua, aut palude] sic omnes codices & manu scripti & impressi, εἰ γὰρ ἐν ὕλῃ ἢ ἐν ἐλειῇ. quam P. Victorio viro de literis optime merito assentior, qui suspicatur à librarijs indoctis cum vnum ex his tantum ab Aristotele esset positum, à studioso autem aliquo ad libri marginem alterum adiectum, vtrunque esse inculcatum.

59 Non igitur eò fortes] locus hic aliquanto mendosior est: quem sic arbitror esse corrigendum, leuiterq; immutandum, εἰ δὲ ἔστιν ἀνδρεία τῷ δὲ ἀληθόνος καὶ θυμῷ ἐξελανόμενα πρὸς τὸν κίνδυνον ὀρμᾶν. vel εἰ δὲ ἔστιν αὐδρεία διὰ τὸ ὑπ' ἀληθόνος καὶ θυμῷ, &c.

60 Pugnaces] μάχιμοι. Perion. non rectè bellicosi.

61 Verum simile quiddam habent] secutus sum bonos codices cum quibus consentiunt vetus interpres & Argyropylus. est autem hæc illorum scriptura. παραπλήσιον δ' ἔχει τι. verba enim illa. οἱ κατ' ἐλπίσιν, quæ reperiuntur in quibusdam Germanicis, ab aliquo imperito & audaci librario adiecta sunt.

62 Nisi ex euentu] εἰ μὴ κατὰ συμβεβηκός. Perionius uertit fortuitu. sed hoc mihi videtur græco respondere κατὰ τύχην. euenta autem ea esse quæ Græci συμβεβηκότα, barbari accidentia nominant, ex Lucretio optimo Latini sermonis auctore cognoscere licet. lib. 1.

Ergo præter inane, & corpora, tertia per se

Nulla

Nulla potest rerum in numero natura relinqui,
 Nec quæ sub sensus cadat vlllo tempore nostros,
 Nec ratione animi quam quisquàm possit apisci.
 Nam quæcunque cluent, aut his coniuncta duabus
 Rebus ea inuenies, aut horum euenta videbis. &c.

At M. Tullius lib. de natura Deor. 2. Sunt autem (inquit) qui omnia naturæ nomine appellent, vt Epicurus, qui ita diuidit, omnium quæ sunt, naturam, esse corpora & inanæ, quæque his accidunt. Quibus ex locis perspicuum est quæ dicuntur à Lucretio corporis & inanis euentu, à M. Tul. dici ea quæ his accidunt.

63 Nec ceruo viso] ἡ δ' ἰδὼν ἢ δ' ῥὼν ἔλαρον, alludit ad Homeri versum. qui est ἰλίδδ. γ. Ευρών ἢ ἔλαρον κεραὼν ἢ ἀγριον αἶγα.

64 Quapropter collum sibi] secutus sum codicem Florentinum, & Parisiensem, quorum hæc est scriptura. διὸ καὶ ἡνῆατό τις ὁ φιλόξενος ὦν. in aliis codicibus autem, quos secutus est vetus interpres & Argyropylns, sic legitur: ἡνῆατό τις φιλόξενος Ερύξιος. Ego hæc duo φιλόξενος Ερύξιος, puto ab aliquo lectore esse adiecta, quæ reperiuntur tamen in libris ad Eudemum. sed admonendus est lector hunc philoxenum falsò Eryxium appellari mea quidem sententia, atque vbicunque legitur φιλόξενος Ερύξιος, legendum, φιλόξενος ὁ Ερύξιδος. .i. Eryxidis filius. Cur ita credam, hæc sunt causæ. primum quòd Athenæus libro sexto eum τὸν Ερύξιδος, non Ερύξιον nominat. Deinde quòd idem lib. octauo, eundem Κυθήριον appellat, ex quo perspicuum est Philoxenum illum Κυθήριον à loco, τὸν Ερύξιδος, a patre esse appellatum. Præterea lib. 3. de moribus ad Eudemum disertè Eryxidis filius idest ὁ Ερύξιδος nominatur. Postremo Hermolaus Barbarus, cuius plurimu facienda est aucto-ritas, in epistola ad Antonium Galatheum, quam præposuit Themistio in latinum sermonem a se conuerso, sic loquitur. Philoxenum Eryxidis, & Gnatonem Siculum gulæ proceres &c. hæc me causæ impulerunt, vt credere libros eos oēs esse corruptos in quibus hic Philoxenus Eryxius appellatur.

65 Omnes enim cum indigent] ὅταν εἰδέως ἢ. Perion. cum vacui sunt. non placet.

66 Lectum iugalem] *καὶ διῆς*. pars est vltima versus Homeric. *ἰλιάδος. ω*. D. Thomas lectum putauit significari ad quietem, cum eo lecto significet Aristoteles complexum & vsum rerum venerearum. nos lectumque iugale vertimus, satis, opinor, verecundè, nec minus apertè.

67 Offendunt pauci] *ἀμαρτάνουσι*. i. peccant, vt aliàs admonuimus.

68 Cum huius vel illius rei amantes] *φιλοτοιῦτοι* dicuntur à græcis, qui vnus alicuius rei studio præcipuè sunt dediti. vt *φιλολόγοι*. *φιλάργυροι*. *φιλόψυχοι*. *φιλότιμοι*. *φίλοινοι*. &c.

69 Vel quòd nimium delectentur] sic Arist. *ἢ τῷ μᾶλλον, ἢ ὥς οἱ πολλοὶ*. doctus quidam sic hæc verba accipit, vt vnum significant hoc modo. aut quòd magis quàm vt multitudo, à quo dissentio, primum quòd delectari re aliqua vt vulgus, malum est ipsum per se; etiam si non insit in eo nimium: deinde quòd infrà paucis post versibus, ita loquitur. *μᾶλλον ἢ δεῖ, καὶ ὥς οἱ πολλοὶ, χαίρουσι*. i. magis quàm oportet, & ita vt vulgus, delectantur.

70 Quòd non quā parte debent] *ἢ μὴ ὅ δεῖ*, omnes ferè interpretes hæc verba omiserunt, vel quòd non intellexerunt, vel quòd se intelligere dissimularunt. inest enim in eis (vt quidem mihi videtur) obscœnitas.

71 Et cum voluptatibus potiri non potest.] *καὶ ἀποτυγχάνων*. Perionius. & fruendo angitur. si dixisset nō fruendo, non admodum malè vertisset.

72 Neque omnino quibus ex rebus] *ἢ τε οἷς μὴ δεῖ*. repetendum hic verbum *ἢ δεῖται*. quod proximè antecedit, itemque in ijs quæ statim sequuntur *ἢ τε σφόδρα ταιύτῳ ἢ δεῖ*.

73 Neque magis quàm debet.] *ἢ δὲ μᾶλλον ἢ δεῖ*, repetebat verbum superius *ἐπιθυμῶ*. delenda est autem vox *ἢ δεῖ*, quæ sequitur in omnibus ferè codicibus etiam Florentinis, præterquam in Parisiensibus. sic enim se reperisse scriptum in quodam codice manu scripto testatur Adrianus Turnebus *ἢ δὲ μᾶλλον ἢ δεῖ, ἢ δὲ ὅτῳ μὴ δεῖ, ἢ δὲ ὅλως τῶν τοιούτων ἢ δεῖ*. subaudi *ἐπιθυμῶ*. neque est quòd quisquàm mihi dicat in ea voce *ἢ δεῖ*, quam tolli oportere dicimus, subaudi-

ri posse verbum ἡδεται . Nam primum obstat verbum ἐπιθυμῶ , quod est vicinius . deinde si ita esset , Aristoteles eodem prope tempore & loco , idem ridiculè & præter-con-suetudinem suam bis diceret . modò enim dixit ἔτε σφόδρα τοι ἔτω ἡδενί . id est neque vehementer vlla re tali delectatur , vehementer autè delectari & magis quàm oportet , delectari , vnum & idem sunt .

74 Ad errata puerilia transferimus .] ἐπὶ τὰς παιδικὰς ἀμαρτίας . Perion . ad errores . ille scilicet nihil interesse putat inter errorem & erratum , cùm errore duci , aut in errore versari dicantur qui falluntur , aut qui falsum aliquid opinantur : erratum autem idem sit quod peccatum : græci ἀμαρτήματα aut ἀμαρτίαν nominant . Sciant autem ij qui græcas literas nesciunt , ἀκολασίαν dictam esse à verbo καλεῖται , quod valet castigare . Iccircò tralatione quadam pueri ferociiores & contumaciores , dicuntur ἀκόλαστοι , quasi non castigati , vel qui castigationis indigent .

75 Nam etiam pueri cupiditatem tanquàm vitæ suæ] κατ' ἐπιθυμίαν γὰρ ζῶσι καὶ τὰ παιδία . Perionius . libidinosè viuunt . non puto Latinè dici posse pueros libidinosè viuere . & quid dixi latinè ? immò ne verè quidem . non cadit enim in eam ætatem ea , quam latini libidinem nominant , neque pueri libidinosi dici solent , etiam si rebus iucundis delectentur . puerilibus enim rebus delectantur , non turpibus & flagitiosis , ex quibus libidinosa vita nominatur .

In librum quartum .

1 Iam verò ea quæ appellatur à Græcis .] Huius loci hæc mihi videtur esse sententia . Asotia & illiberalitas (inquit Aristotel .) sunt in pecunia nimium & parum . sed asotia , quàm proprium eius vitii , quod illiberalitati opponitur , nomen esse volumus , latius patère , atque ad alia viti a pertinere videtur . Eos enim qui pecuniam , & rem familiarem in libidinem & res venereas profundunt , asotos appellamus . at nomen quærimus , quod opponatur illiberali . Nam asôtus eum propriè significat , qui rem familiarem & bona sua dissipat ac profundit , simpliciter , etiam si ea ad libidinum

in

intemperantiam, & rerum venerarum vsum non conferat. appellatur enim asôtus *παρά τὸ σάζειν*, & à particula priuante *a*. id est ab eo quodd is seruari nō possit. Videtur enim ad interstium properare is qui suas facultates perdit, ac profundit. Intelligamus igitur hanc vim huic nomini subiectā esse, neque nunc asotiam pro intemperantia & libidinosa illa luxuria accipiamus. Hanc putamus esse Aristotelis sententiam. Quodd asotos hoc loco luxuriosos latine nominamus, id M. Tullij exemplo facimus, cuius hæc verba sunt lib. de finib. secundo. de Epicuri verbis ad verbum expressa: Si ea quæ sunt luxuriolis efficientia voluptatum, liberarent eos deorum & mortis & doloris metu, docerentq; qui essent fines cupiditatum, nihil haberem quodd reprehenderem, cum vndique complerentur voluptatibus, nec haberent vlla ex parte aliquid aut dolens, aut ægrum idest aut malum. Idem paulo post, quos hîc luxuriosos latino nomine appellauit, græco asôtos nominat his verbis. Quid ergo attinet dicere, nihil haberem, quodd reprehenderem, si finitas cupiditates haberet? hoc ē dicere, non reprehenderē asotos, si non essent asoti. &c. Atque hoc planius ex Athenæo cognosci potest, qui eam Epicuri sententiam attingit his verbis. lib. ζ. *οἷται γὰρ οὗτος ὁ σοφὸς καὶ τῶν ἀσώτων εἶον ἀνὲπιληπτον εἶναι, εἰπὲρ αὐτῷ προσγένοιτο τὸ ἀδέεσκαὶ τὸ ἰλεων.*

2 Nimirum eo quodd rem familiarem] *τὸ φθεῖρεν τὴν οὐσίαν*. P. Victorius notat, in codice antiquo legi. *τὸ φθεῖρον*: quam lectionem si probamus, quanuis nihil immutet eam sententiam quam exposui, sic vertam. nimirū eo quod rem familiarem perdit & consumit.

3 Omnium hominum qui] *τῶν ἀπ' ἀρετῆς*. puto subaudi *φιλυμένων*.

4 Molestum autem minimè] secutus sum codicem Florentinum, Parisiensem, Germanicum, qui hanc lectionem continent. *ἄλυπον, ἢ κισαλύπηρον*. vetus interpres autē videtur legisse *ἄλυπον ἢ ἢ κισαλύπηρον*. id est molestiæ expers aut minimū molestum. quæ quidem lectio aliquantū differt à priore, quam ego expressi. illa enim omnino negat id quod ex virtute geratur, esse molestum: hæc fatetur ali-

aliquantulum esse molestum. id est enim minimum molestum. & ita D. Thomas explicat ab interprete in fraudē inductus.

5 Nec ad accipiendum sit attentus, nec ad.] sic latine *ληπτικόν* reddidi, ut *φυλακτικόν*, ad custodiendum pertinacem. Est enim pertinax valde tenax, ut ex Plauto intelligere licet.

6 Idcirco & vulgò] *διὸ καὶ ἑγκαλεῖται ἡ τύχη*. sic enim legendum non *τῇ τύχῃ*. id est accusari fortuna solet.

7 Aut ceteris id genus honesti formulis] *καὶ ἑτέρα ἅλλα τοιαῦτα*. Quemadmodum dicimus causarum, actionum, iudicii, fiducie, postulationum, testamentorum formulas: sic hæc, dare quibus, quo tempore, quantum, quo animo dare oportet, honesti formulas appellavi.

8 Neque ei probatur Simonides.] Plutarchus in libello *περὶ τῆ θεοῦ βραδείας τιμωριεύου*, scribit Simonidem dicere solitum ioco, duas se captas habere, ynam pecunie, alteram gratiarum, illam se semper plenam: hanc semper inanem reperire. Verba Plutarchi sunt hæc: *Σιμωνίδης ἔλεγε παίζων τὴν τῆ ἀργυρίου κισσὸν τὸν διρίσκειν αὐτὴν πλήρη, τὴν δὲ τῶν χαρίτων, κενὴν*.

9 Non facile copulari, neque vnà] *ὅτι πάντῃ σιωδαίεται*. sic habet liber Florentiæ impressus. aliàs *σιωδοιιάεται*. quod idem valet. quorum verborum hæc sententia est. profusionis propria sunt hæc, multa donare: pauca accipere. dixit enim suprà prodigum dando & non accipiendo modum superare: accipiendo modum deserere. Hæc igitur duo multum donare, parum accipere, non admodum vnà consiliter, nec coherere possunt. non enim facile est eum qui à nemine accipiat, omnibus donare. quidam alij libri habent *σιωδαίεται*, & ita vetus interpres. quam lectionem si quis alteri anteponeret, cum eo equidem non pugnabo. erit autem eius hæc sententia: quæ sunt profusionis propria, non admodum amplificantur. non enim facile est eum, qui nihil aut parum accipiat, diu donare, diuque profundere. Nam (ut inquit ille) largitio fundum non habet.

10 Aliunde igitur querere.] *ἀλλὰ κἀκεῖθεν οὐκ ἔστι ποθεν πορίζειν*. Peripicua huius loci sententia est. Prodigii im-

mo-

moderato sumptu suas facultates citò exhauriunt. itaque cum sumptum perpetuò facere velint, neque id assequi còsumpto patrimonio, possint, coguntur aliunde rem facere. Quòd si hōnēstis rationibus rem facerent, non essent reprehendendī: nunc autē tanto largiendi studio dicuntur, ut dummodo largiendi facultatem habeant, quiduis facere & pati nihil pensi habeant. Perionius hęc verba sic. vertit. alienis bonis manus asferre cōguntur: non satis rectē mea quidem sententia, quantumvis clamet licet illa Ciceronis esse. Scio. sed quid sibi illa velint apud Ciceronem, quæso videamus. hęc loquitur M. Tull. offi. 2. atque etiam sequuntur largitionem rapinæ. cum enim dando egere cœperunt, alienis bonis manus asferre coguntur. ita cum benevolentię comparandæ causa benefici esse velint, non tanta studia assequuntur eorū, quibus dederunt, quanta odia eorum, quibus ademerunt. en hęc verba, EORVM quibus ademerunt, & illud superius RAPINAE: declarant, manus asferre bonis alienis, esse aliena eripere. At *πορίζειν ἐτ' ἑρῶδεν*, non est aliena eripere, neque hoc dicit Aristoteles, sed prodigos patrimonio suo effuso, cogi ad aliquam pecuniæ quærendæ rationem non satis honestam confugere: quod, ita esse, ut dico, ex illis uerbis Aristotelis intelligi potest. *ἄμα καὶ διὰ τὸ μηδὲν τῷ καλῷ προτιζέειν.* &c

II In hęc mala delabitur. *ἢ εἰς ταῦτα μεταβαίνει.* Perionius. in has miseras incidit: non probo.

III Alij quidem cum æquitate & bonitate quadam &c. *οἱ μὲν διὰ τιν' ἐπιείκειαν, καὶ δ' ἁλίσκειαν τῶν αἰχρῶν.* sequitur *δοκῶσι γὰρ ἔγνοι*, id est uidentur enim nonnulli. &c. quæ uerba interpositionis nota sunt includenda usque ad illa. *οἱ δ' αὖ διὰ φόβον.* id est alij autem metu deterriti. &c. Atque hoc membrum respondet illi superiori, *οἱ μὲν διὰ τιν' ἐπιείκειαν.* Quod non uidens Perionius totum hunc locum indignis modis lacerauit, ac perturbauit, simulque in eo peccauit quòd *δ' ἁλίσκειαν τῶν αἰχρῶν*, vertit, uoluptatum obscœnatum fugam. Atqui non dicit Aristot. aliquos esse qui ob fugam turpium uoluptatum, aliena neque appetant, neque tangere uelint, sed ob id quòd uereantur, ne quid in se turpitudinis admittant, ut mox ipse declarat.

13 Et quibusexiguum lucrum magna mercede constat] *καὶ οἱ τὰ μικρὰ ἐπὶ πολλῶν*. oratio est admodum præcisa. nā subaudiendum in illo τὰ μικρὰ, verbum aliquod. & in hoc ἐπὶ πολλῶν, nomen subintelligendum. Antequàm igitur meæ interpretationis rationem reddam, quàm variè hic locus explicari probabiliter possit, exponam. Ac primùm arbitrantur quidam subaudiri posse verbum *διδόντες*, hoc modo οἱ τὰ μικρὰ δίδόντες ἐπὶ πολλῶν. in hoc autem ἐπὶ πολλῶν, necessario subintelligendum τόκῳ uel μισθῷ. & ita erit hæc sententia, & qui parua dant magnam mercedem accepturi. Verùm huic interpretationi aduersatur id quod proximè sequitur. Nam propter quæstum, eumque exiguum, turpitudinem ac dedecus subeunt. Itaque hanc interpretationem reieci. Alia est multum diuersa, eaque propriè mea. in qua subaudio non *διδόντες*, sed *λαμβάνοντες*, hoc modo, *καὶ οἱ τὰ μικρὰ λαμβάνοντες ἐπὶ πολλῷ μισθῷ*: quorum verborum ea, quam expressimus & secuti sumus, sententia est. Probatur autem mihi primùm propterea quia cum ijs & quæ sequuntur, & quæ antecedunt, maximè concinit. Deinde quia video sic Græcos & Latinos esse locutos, ut μέγαν μισθόν, & magnam mercedem dicant in malum. Hom. ιλ. δ. σώτε μεγάλην ἀπέτισαν. ubi interpres annotat μεγάλην. subaud. τόκῳ ἢ χόλῳ. ego χόλῳ, nullo modo probō, τόκῳ malim aut μισθῷ. Et Demosth. ἐν τῷ περὶ τῶν ἐν χερσὶν ἡσώ. Εὐ δὲ τῶν περιγίνεται ἡμῖν μὲν ἡ χολή, καὶ τὸ μισθὸν ἡ δὴ ποιεῖν (ἀ δὲ δοίχ' ὅπως μὴ ποτε ἡγήσῃαι ἐπὶ πολλῷ γεγενῆσθαι) τῶ τοις δὲ χάριτες. id est ex his autē nobis queritur & redit origo, nihilque iam agere. quæ vereor ne aliquando existimetis vobis carè constare, vel magna mercede contigisse. Catull. Rufe, mihi frustrā ac nequicquam credite amice: Frustrā? immo magno cum pretio atque malo. M. Tull. in epist. ad Lentulum. Tamen in molestia gaudeo te eandem fidem cognoscere hominum non ita magna mercede, quàm ego maximo dolore cognoram. non ita magna mercede, valet, non ita magna iactura, aut magno incommodo. Et Tuscul. lib. 3. Tamen istuc nihil dolere, non sine magna mercede contingit immanitatis in animo, stuporis in corpore, quæ sunt expressa de Crā

tore, vt suprâ annotauimus. Cur autem participium λαμβάνοντες, potius quàm διδόντες, subaudiamus, facit præter ea quæ diximus, verbum ipsum λαμβάνειν, quod antecedit. ibid. οἱ δ' αὖ κατὰ τὴν λῆξιν ὑπερβάλλουσι τῷ πάτοθεν λαμβάνειν, οἷον οἱ τὰς. &c. structura ipsa verborum profectò postulat, vt subaudiatur λαμβάνοντες. immo repetatur potius ἀπὸ τῆ κοινῆ hoc modo, καὶ οἱ τὰ μικρὰ λαμβάνοντες. loquitur enim de ijs qui accipiendo modum superant. Sed quæret aliquis, quomodo in accipiendo modum superare possunt, si exiguum quæstura magna mercede emunt? dico eos ita circè modum superare in accipiendo dici, quòd totum in eam rem, studium suum conferant, totique sint in accipiendo occupati quantumuis sit illud exiguum ac pusillum. magnam autem mercedem accipio, vt ex ijs exemplis, quæ suprâ protulimus, perspicui potest, non magnam aliquā pecuniam, sed dedecus potius, turpitudinem, atque infamiam, qua afficiuntur ex eo quòd his artibus rem faciant. Eleganter igitur tales homines paruum lucrum magna mercede, aut magno pretio emere dicuntur. Nam vel maximum lucrum cum infamia & turpitudine coniunctum, si cū ea comparetur, paruum est: itemque ea ipsa infamia cum illo lucro comparata, verè magna merces appellatur.

14 Qui vrbes euertunt] πόλεις πορθοῦντας. Perionius. qui ciuitates oppugnant. Primum non ciuitates, sed vrbes oppugnantur potius: deinde πορθεῖν non est oppugnare, sed expugnare, euertere, delere. ex quo Vlysses & alij dicuntur ab Homero πολίπορδοι.

15 Mendicoque vago dare sæpe solebam.] Hom. ἰλ. ρ. καὶ πολλάκι δόσκον ἀλήτη.

16 Magnificus autem homini scienti similis est.] ἐπισήμονι ὅμοιος. Perion. docto. non rectè. aliud est enim ἐπισήμων, aliud πεπαιδευμένος.

17 Sed in his quicquid magni est. &c.] sententia huius loci hæc est. magnificètia à liberalitate magnitudine differt duntaxat, operisque in quo sumptus collocatur, amplitudine. Cum igitur liberalis pecuniam impendit in re magnam & præclaram, magnitudo illa magnifici propria est.

18. Nempe magnitudo atque amplitudo eius, quæ &c.] sic

sic Arist. *οἷον μέγας περὶ ταῦτα τῆς ἐλδ. θειότητος ὕψος.*
 Locus est aliquanto obscurior . ego autem verba sic conne-
 cto , *οἷον μέγας τῆς ἐλδ. θειότητος τῆς περὶ ταῦτα ὕψος.*
 quorum verborum hanc sententiam esse puto . coniunctis
 ijs quæ proximè antecedunt. In iis quæ agit liberalis, quic-
 quid est magnum, magnifici est : ut magnitudo liberalitatis
 quæ in his versatur : quod simile est, ut si diceret, magnificen-
 tiam esse quandam liberalitatis magnitudinem . quam sen-
 tentiam videtur probasse D. Thomas . eandemque expres-
 sisse Argyropylus . interpunctio autem, quæ adhibetur inter
 vocem *μέγας*, & præpositionem *περὶ*, tollenda erit, si hæc
 sententia placebit. M. Antonius Muretus , homo iudicii li-
 matissimi, ingenijque acerrimi, existimat interpunctum il-
 lud esse retinendum : ea autem quæ statim sequuntur, men-
 do non vacare, atque adeò sic esse corrigenda , *περὶ ταῦτα
 δὲ τῆς ἐλδ. θειότητος ὕψους, καὶ ἀπὸ τῆς αὐτῆς δαπάνης τὸ
 ἔργον ποιήσει* , &c. id est cum in eisdem autem versetur li-
 beralitas, in quibus magnificentia, tum ab eodem sumptu
 opus efficiet, &c. de qua cōiectura nihil pronuntio: hoc tan-
 tum dicam , lectionem receptam ac vulgatam ferri posse ,
 eiusque sententiam mihi videri non ineptam neque ab-
 surdam .

19 Possessionis atque operis virtus.] vide quæ suprà hoc
 de nomine annotauimus .

20 Operisque virtus ac præstantia.] secuti sumus codi-
 ces emēdiatores Floren. & Parisiensi. qui sic habent *καὶ ἔστιν
 ἀρετὴ ἔργου μεγαλοπρέπεια ἐν μεγέθει* . quibusdam codici-
 bus deest vox *ἀρετὴ*, quos secutus est Perion.

21 Quoniam & præter dignitatem.] *παρὰ τὴν ἀξίαν γὰρ
 καὶ παρὰ τὸ δέον*. Perion. citra dignitatem & decōrū. *παρὰ*
 non est citra, *δέον* non est decorum .

22 Decet porrò magnificentia.] Aristot. *πρέπει δὲ καὶ
 οἷς*. &c. Perion. Atque etiam eos honestant. nihil vnquam
 vidi peruersius. erat hic locus verbo decere : non est usus,
 usus est alienissimo: ubi non est locus , inculcat.

23 Vel ampulla :.] *ἡ λίκυθος . λίκυθον* ampullam nomi-
 nauit Adriano Turnebo auctore . & sanè quas græci *ληκύθες
 λόγων* appellant, Latini verborum ampullas dicunt . Hora.

Proicit

Proicit ampullas & sesquipedalia verba. vnde ampullari verbum, quo idem Horat. vitur. Et tragica defœuit & ampullatur in arte. M. Tull. ad Atticum, lib. secundo. nosti illas ληκύθους.

24 Doni puerilis.] παιδικὸν δῶρον. Perionius. Pueri ratione & sententia: nihil fingi potest à sententia Aristotelis alienius.

25 Eos qui symbolam in cœnam dederunt.] sic ἐρανισὰς nominaui, quia reperio in Græcorum commentariis ἐρανισον sic definitum τὸ ἐκ συμβόλων δειπνον. ne quis autē miretur me symbolam, non symbolum dixisse, admonuit Adrianus Turnebus, Terentij locum illum qui est in Andria, corrigendum esse, symbolamque ibi legendum, non symbolum. quā de re plura etiam dicemus in commentariis nostris in Horatium.

26 Venusti ac lepidi. &c.] οἱ μικροὶ δ' αἰετοί. Perion. breues homines sunt astuti, mera somnia. quid valeat nomen græcum αἰετός, quid latinum astutus, ne pueri quidem ignorant.

27 Quisquis autem maiora sibi deberi] finge aliquem magnis dignum esse, & paulo maiora tamen sibi deberi existimare: hic non est elatus, neque superbus: magnanimo enim proximus est, ita vt quid causæ sit, cur hoc nomine dignus non sit, difficile sit iudicare. sic D. Thomas hunc locum explicat. alij hoc modo. finge aliquem paruis dignū esse, & maiora quàm quibus dignus sit, sibi sumere, aut postulare, hic non est elatus.

28 In vna re potissimum sanè versabitur] περὶ ἐν μάλιστ' αὐτῇ. sic habent emendati codices, quos secutus sum. nōnulli περὶ ἐν μάλιστ' αἰετός αὐτῇ. sed mendosè, nam vox αἰετός delenda est.

29 Quænam igitur sit huiusmodi. &c.] τί οὐ τοιῦτ' ἐστὶν ἐκ τῆς αἰτίας ληψέον, tota hæc sententia abest à libris Florentinis, Venetis, Parisiensibus, neque agnoscit vetus interpres, neque Argypop.

30 Neq; verò verbis aut ratione] καὶ αὐτὰ δὲ λόγῳ φαίνονται. &c.] Poterāt hæc & hoc modo cōverti. neq; verò ratio est quærenda cur dicamus magnanimos in honore versari.

31 Neque porro conueniat magnanimo dimissis] *οὐδαμῶς τὰ ἀρμύροι μέγαλοφύχῳ φάγειν παρασείσαντι*, subau. *τὰς χεῖρας*. quid sit fugere dimissis manibus, ex Plauto intelligere licet. sic ille in Epid. immò si audias meas pugnas, fugias dimissis manibus domum. docet Aristoteles libro de ingressu animalium, eos citius currere, qui dimissis manib. currant: verba Aristot. sunt hæc, καὶ οἱ θέοντες θᾶλλον θέουσι παρασείοντες τὰς χεῖρας. Non est autem dissimulandum huius loci restitutionem P. Victorio de literis optimè meritò, ac doctissimo viro deberi: quem legat studiosus adolescens lib. xv. variar. lectionum. Vtùm autem dimissis manibus, an demissis, vt scribitur apud Plautum iu Pseudo. sit dicendum, pronuntiare non est meum. Veruntamen si quis meam sententiam exquirat, dimissis malo, quàm demissis, propterea quòd magis græco uerbo παρασεῖν respondet. hoc eodem autem uerbo utitur Arist. *πρὸς βλημ. περὶ κόπυ.*

32 Tribuere maiora] *μεῖζον αὐτῷ ἀπονέμειν*. Perionius. maiores habere, nempe honores: non probò: probarem si dixisset Arist. *μεῖζον*.

33 Itemq; ignominiam atque infamiam] sic Hor. epist. ad Quintium. Falsus honor iuuat & mēdax infamia terret Quem nisi mendosum & mendacem?

34 Nam ne in honorem quidem] huius loci hæc sententia est: magnanimus (inquit) tanti non faciet opes ac diuitias, vt aut in rebus secundis insoleseat, aut in aduersis animo frangatur, & cōcidat. nam ne in honorem quidem, quæ res multo pluris est, quàm diuitiæ, eo animo erit, ut aut honorem adeptus nimia lætitiâ gēstiat, aut honore spoliatus ac deiectus, mœrore contabescat: deinde rationem subiicit, quare honos diuitiis & potentia pluris sit. Nam potentiam (inquit) & diuitias expetunt homines, vt honore afficiantur. Verba autem illa *ὡς μέγιστον* ὄν valent, rem quàm maximam, non vt vulgo interpretantur, tanquam rem maximam. sic enim loquuntur græci *ὡς μέγιστος*, *ὡς κάλλιστος*, *ὡς ἀριστος*, vel *ὅτι μέγιστος*. &c. id est quàm maximus, quàm pulcherrimus, quàm optimus.

35 His ipsis] *δὲ αὐτῶν*. non dicit *δὲ αὐτὰ*, quod esset eorum causa, vel propter ipsa: sed *δὲ αὐτῶν*, vt dixi, id

est per ea.

36 Et huiusmodi vitii affecti.] καὶ τὰ τοιαῦτα ἔχοντες κακὰ. scio hæc abelle à libris Florent. Verum quia & habuit vetus interpret, nec mihi videntur superuacanea, nõ putavi mihi esse reiicienda.

37 Iam verò neque sese offert &c.] Varia est huius loci lectio. Alij enim codices sic habent, οὐκ ἔστι δὲ πυκνοκίνδυνος, οὐδὲ φιλοκίνδυνος, id est non crebrò autem sese periculis offert, neque, adeundi periculi cupidus est: alij οὐκ ἔστι δὲ μικροκίνδυνος, οὐδὲ πυκνοκίνδυνος: id est non offert autem sese ad casus paruorum periculorum, neque crebris periculis sese obicit: alij οὐκ ἔστι δὲ μικροκίνδυνος, οὐδὲ φιλοκίνδυνος, quam eò secuti sumus, quòd ea & reperitur in libris Florentinis, & à vetere interprete, atque Argyr. probata est.

38 Et beneficium deuinctus erit.] καὶ ἔσαι δὲ πεπονητός. Perion. beneficium accipiet, benè vertisset, si Aristoteles dixisset, καὶ δὲ πείσεται.

39 Neque Thetis] Ἰλιάδ. α. sic loquitur Thetis,

Ζεὺ πάτερ εἴ ποτε δὴ σε μετ' ἀθανάτοισιν ὄνησα
ἢ ἔπει, ἢ ἔργω. &c.

40 Neque Lacedæmonij] cùm in Lacedæmoniorum fines Thebani inuasissent, Lacedæmonij ab Atheniensib. auxilium petiuerunt: id vt obtinerent, non sua in illos, sed illorum in se beneficia præterita commemorarunt.

41. Neminem aut vix quenquam rogare] μηδενὸς δεῖσθαι, ἢ μόγις. δεῖσθαι, valet & rogare, & egere. Itaque hunc locum sic quoque licebit interpretari, nullius indigere. ego tamen illo modo malui.

42. Odiosum, vixque tolerabile est.] φορτικόν: potest & ita verti, odiosum atque ineptum.

43. Amat enim orationis libertatem] varia est huius loci scriptura. Videtur autem mihi ea multo optima, quæ in duobus codicibus manu scriptis reperitur, vno P. Victorij, altero Adriani Turnebi, quam quidem secutus sum. sic habent autem illi codices. παρρησίας γὰρ διὰ τὸ καταρρητικὸς εἶναι: καταρρητικὸς δ' ἐστὶ διὰ τὸ παρρησιασικὸς, καὶ ἀληθευτικὸς εἶναι.

44 Neque verò alterius nutu] Aristot. καὶ πρὸς ἄλλων μὴ δ' αὐτῶν ζῆν. Perionius. nec cum alijs, nisi cum amico vita, uictuque coniungitur. Nihil ab Aristotelis sententia alienius excogitari potest. πρὸς ἄλλων ζῆν, est alieno more uiuere, alterius arbitratu uiuere. sic loquitur idem Aristot. libro rhetor. ἡ ἐλευθερία γὰρ τὸ μὴ πρὸς ἄλλων ζῆν. id est libralis enim ingenii est alterius arbitratu non uiuere.

45 Neque facile admiratur] Horatius ait nihil admirari unum propè esse, quod beatum & efficere & seruare possit. Nil admirari prope res est vna Numici, unde Solaque, quæ possit facere & seruare beatum.

46 Est. n. hominis nimium studium &c.] Arist. ἀπεδάξοντος γὰρ ὅτι οὗτος ἔχειν, περὶ ταῦτα. Peri. boni. n. viri est his in rebus eam animi affectionem, constantiāque retinere. pudet me huius interpretationis. putauit scilicet verbo ἀπεδάξοντος significari virum bonum: ἀπεδάξειν περὶ πλοῦτον, περὶ τιμὴν, περὶ λόγον, est in diuitiis, honore, literis studium ponere. sic loquitur Isocrates. ἐθαύμαζε τοὺς περὶ αὐτὸν ἀπεδάξοντας. & Plato ἀπεδάξει περὶ τὸν πόλεμον: & Plutarchus ἀπεδάξει περὶ τὴν φιλίαν. sic Aristot. πολιτ. primo. ἀλλ' ὅτι ἐστὶ περὶ ὃ ἀπεδάξυσσι. & infra. ὃ γὰρ ἀπεδάξικὸς ὁ περὶ ὀλίγα ἀπεδάξων. Itaque vocem ἀπεδάξοντας. coniungo cum illis verbis, quæ sequuntur, περὶ ταῦτα, hoc modo, οὕτως ἔχειν, nempe ὁλοφύρτικόν καὶ δεητικὸν εἶναι, id est facile queri de rebus aut necessariis, aut paucis, eius hominis est, qui his rebus studeat, qui in his rebus elaboret, qui in his rebus studium, atque operam collocet.

47 Propter has causas autem] Arist. διὰ τούτων: quæ verba explicat Aspasius. διὰ ταῦτα.

48 Et vox acuta est] sic Arist. ἡ δ' ὀξύφωνία καὶ ἡ ταχυφώνια. Perion. Vocis contentio. aliud est vocis contentio, aliud ὀξύφωνία. Potest enim aliquis voce acuta esse, qui voce non contendat, vt puer, aut mulier: potest & aliquis voce contendere qui voce non sit acuta, immò grauissima. At contentio vocis Ciceronianum est. quid tūc postea multa sunt & alia vocabula Ciceroniana. sed nos oportet Aristotelem bona fide interpretari, non verba Ciceronis

alieno loco inculcare .

49 Sed pigri potius] mendosi sunt hoc loco libri Florentiæ impressi, in quibus ita scriptum est ἀλλὰ μάλλον νοεροῖς, cum sit legendum ὀκνηροῖς. quam lectionem confirmant vetus interpret, Argyrop. & omnes alij codices.

50 Deinde se ipsi, quales sint] εἴτα ἐξελέγονται. Perion. culpantur. ineptè.

51 In eum qui studiosior sit] sic Aristot. ἐπὶ τὸ μάλλον, ἢ οἱ πολλοί. λέγοντες δὲ, ἐπὶ τὸ μάλλον ἢ δέ. mira verborum breuitas, quam assequi nobis difficile est. itaq; hoc loco sententiam Aristotelis, ut potui, expressi : verba nō numeravi. quod iccirco dico, ne quis maleuolus mihi obiciat scriptum esse ab Aristot. ἐπὶ τὸ μάλλον, non ἐπὶ τὸν &cet.

52 Extremi] οἱ ἄκροι. non rectè igitur ii qui uertunt extrema, quanuis uetus interpret ita legisse videatur.

53 Ea enim videtur esse mansueti] βούλεται γὰρ ὁ πρῶτος ἀτάραχος εἶναι. Perion. Vult enim clemens omni animi vacare perturbatione. nos de huius verbi βύλεται, significatione in his locis, supra diximus lib. 3.

54 Videtur enim hic prorsus] secutus sum scripturam librorum Florentin. & Parisiens. quæ talis est. δοκεῖ γὰρ ἔκ αἰσθάνεσθαι, ἢ δὲ λυπεῖσθαι, μὴ ὀργιζόμενός τ' ἔκ εἶναι ἀμυντικός. quam & vetus interpret probauit. Argyropylus autem videtur legisse, ἔκ εἶναι ἀμυντικός. M. Antonius Muretus putat τε, commutadū in δέ, hoc modo μὴ ὀργιζόμενος δ' ἔκ εἶναι. &c. idest. Cum minimè irascatur autem, non facile ad propulsandam iniuriam excitari, quæ sanè lectio mihi videtur elegantior ac politior.

55 Iram enim continent] κατέχουσι γὰρ τὸν θυμὸν. Perion. Parèt enim animi dolori. quid est aliud Aristotelis sententiam corrumpere?

56 Qui enim paulum quiddam &c.] sic Aristot. ὁ γὰρ μικρὸν παρεκβαίνων ἢ λέγεται, ἢ τ' ἐπὶ τὸ μάλλον, ἢ τ' ἐπὶ τὸ ἥπρον. Participium παρεκβαίνων cum iis quæ sequuntur, ἢ τ' ἐπὶ τὸ μάλλον, ἢ τ'. &c. coniungendum est. qui deflectit paulum à medio, siue in hanc, siue in illam partem, id est siue ad nimium, siue ad id quod est parum, non uituperatur. Itaque

Pe

Perionius, qui cum verbo *λέγεται*, coniunxit, ab Aristotelis sententia longissimè aberravit. sic enim vertit. is non est in vitio neque maiore, neque minore. Quid sibi velint hæc verba, vitium maius, vitium minus, nescio: hoc scio nō reperiri apud Aristotelem. Vtitur ille quidem his vocibus, *μᾶλλον, & ἥσσον*: sed in utraque subaudiendum ἢ δέ. id est magis quàm oportet, & minus quàm oportet. quæ sunt nimium & parum.

57 Morosi & in contentionibus] *δύσκολοι, καὶ δυσέρι-
δες*. Perionius, seditiosi. non rectè. seditiosos græci *σασιώδεις* nominant, qui longè alii sunt, quàm *δυσέριδες*.

58 Commodum & bonum amicum] *ἐπιεικὴ φίλον*. sic melioris notæ codices sine coniunctione: deteriores habent *ἐπιεικὴ καὶ φίλον*.

59 Aut damnosum] *βλαβερόν*. Perion. nocens. non probo. Damnosum autem quavis non sit Ciceronianum, est tamen Plautinum, Terentianum, & Horatianum.

60 Quòd si quid erit quod ei] hunc locum aliquantum obscurum ac difficilem, ego satis dilucidè, nisi fallor, interpretatus sum. Veruntamen ut adolescentibus consulam, sententiam Aristotelis fusius & planius explicabo. Si quid faciat (inquit) is quicum congressus erit is, quem amicum nominamus, quod ei ipsi, qui faciat, nec parvum dedecus, nec leue damnum illaturum sit: ipse autem amicus aduersando leui molestia eum sit affecturus: factum illud turpe non probabit. Perionius ea verba Aristotelis *ἢ δ' ἐναντίως μικρὰν λύπην*, sic vertit, & contraria leuem molestiam. *ἐναντίως* valet aduersari: *ἐναντίως* igitur ipsa est aduersandi actio.

61 His autem quæ sunt euentura &c.] *τοῖς δ' ἀποβαίνουσιν, ἐὰν ἢ μείζω*. &c. Verba sunt facilia, sententia planissima: Perionius tamen sic: quæ autem eueniunt, ex honestate, dico, et vtilitate: debuérat dicere, quæ autem eueniunt, honestas (inquam) & utilitas.

62 Vel minora fingere] sic Horat. ad Claud. Neron. Sed timui mea ne finxisse minora putarer

Diffimulator opis propriæ, mihi commodus uni.

63 Nec verò vi ac facultate] id est non intelligitur is

esse arrogans qui eam vim ac facultatem habet, ut possit sibi, quæ non habeat, arrogare: sed qui suum consilium ed contulit, ut sibi ea arroget, quæ non habet. sic loquitur Arist. rhetor. 1. *ὁ γὰρ σοφιστικὸς ἔκ' ἐν τῇ δυνάμει, ἀλλ' ἐν τῇ προαιρέσει.* &c. & eadem de re topic. 4.

64 Sed quòd elationem animi fugiant.] *ἀλλὰ φρόνοντες τὸ ὀγκληρὸν.* sic habent libri Florentiæ, & Lutetiæ impressi. alii autem *ὀγκληρὸν*. Vetus interpres videtur veranique lectionem secutus esse.

65 Qualis est Lacedæmoniorum] de hac Lacedæmoniorum ex squalore vestis, arrogantia sic scribit Aelianus varix historiæ libro nono. *Διογένης εἰς Ὀλυμπίαν ἐλθὼν, καὶ θεασάμενος ἐν τῇ πανηγύρει Ῥοδιακοὺς τινὰς νεανίσκους πολυτελῶς ἠδωμένους, γελάσας ἔφη, τύφος τοῦτό ἐστιν: Ἔτα περιτυχὼν Λακεδαιμονίοις ἐν ἑξωμίσι φούλαις καὶ ῥυπώταις: ἄλλος, ἔπειν, οὗτος τύφος.*

66 Intererit autem etiam inter quales] *ἰδοίσει δὲ καὶ τῶ ἐν τοῖς τοιούτοις λέγειν ἢ τοιούτων ἀκούειν*: secutus sum hoc loco D. Thomam. qui mihi eum videtur rectissime explicare. Poteram & sic vertere, nulla ex parte tamen ea, quam expressi, sententia immutata. Hoc autem differet ea, quæ dixi, sermonis communitas altera ab altera, quòd vel inter hos atque illos verba fiant, vel hi atque illi audiant.

67 Et odiosi homines] *καὶ φορτικοὶ*. si dicerem hoc loco, & inepti homines, non quadraret.

68 Increbuerint] ne quis miretur me dicere increbuerint, non ut vulgò, increbuerint, quanvis hoc alienum est à nostro instituto, lubet tamen; paucis etiam hoc loco mei facti rationem reddere, eam ob causam maximè, quòd audio doctos quosdam aliter sentire. Dico igitur à nomine creber, verbum crebesci deduci: ut à nominibus macer, niger, ceterisque quòrum patrius casus exit in ri, macresco, nigresco, & à patriis casibus integri, sacri, integrare, sacrare. Quòd autem illi obiciebant rubesco à nomine ruber proficisci, atque eadem ratione crebesco à creber esse fingendum, non crebresco: respondeo illud rubesco, non à rubro, sed à rubore fornari: ut pallesco à pallore, puteo à putore, facteo à factore, candeo à candore, caleo à calore.

In librum quartum.

343

69 Nam quæ quisque æquo animo] *ἂν γὰρ ὑπομένει ἀ-
κέρως.* Perion. quæ enim sustinet audire. hoc loquendi ge-
nus latinum esse non puto, nedum Ciceronianum. Latine
enim dicimus proprie onus sustinere, ex cuius similitudine,
nata sunt illa sustinere munus, dolorem, laborem, seruitu-
tem, penam, negotium, curam, culpam, gravitatem cæli
&cet. sustinere audire autem, videtur mihi durum, & in-
solens.

70 Salsè dictum enim, quoddam] idem Aristoteles ali-
bi *σκαῖμα* dicit esse *ἀχρήμονα λοιδορίαν.* id est maledictū
speciosum, seu honestum.

71 Scurra autem ridiculo] *ὁ δὲ ἑωμολόχος ἥπλων ἐστὶ τῶ
γελοῖο.* id est si verbum de verbo exprimas, scurra ridiculo
inferior est, quod tantundem valet, quantum si diceret, à
ridiculo superatur, non potest sibi imperare quin risum mo-
ueat, vel quin aliquid salsè dicat. Esse autem difficile ea quæ
salsè dici possunt, tenere, declarat illud Ennianum, flammā
à sapiente facilius ore in ardente opprimi, quàm bona dicta
teneat. quod cum esset ab Ennio in aliam sententiam di-
ctum, faceti quidam homines eò detors'erant, vt bona di-
cta, salsè dicta interpretarentur, quemadmodum scribit M.
Tull. de orat. lib. 2.

72 Cùm nec sibi, nec sic Horat. Dummodò risum
Excutjat sibi, non hic cuiquàm parcat amico.

73 Eorum enim quæ] Arist. *ἐπὶ τοῖς ἐκκρίσις γὰρ ἡ αἰ-
δώς.* nihil his verbis facilius. Perionius autem sic ea inter-
pretatur.] Pudor uoluntate, iudicioque suscipitur: quàm
benè, vel pueri iudicabunt.

In librum quintum.

I Valenter ambulare] *ὕγιενως βαδίζειν.* Perion. rectè
ambulare. non probò. sciendum est autem cum *ὕγιενον* di-
catur, (vt scribit Arist. lib. 1. topic.) tribus modis, τὸ μὲν
ὕγιενος ποιητικόν, τὸ δὲ *φυλακτικόν*, τὸ δὲ *σημαντικόν.* id est
aliud efficiens sanitatis, aliud quod vim habet conseruandę
sanitatis aut valetudinis, aliud quod significat in aliquo in-

Y 4 esse

esse sanitatem, totidemque modis dicatur ὑγιεινῶς, accipiendum esse hoc loco ὑγιεινῶς pro σημαντικῶς. Idcirco interpretati sumus valenter, nō, salubriter. nam valenter ambulare, significat eum qui ambulat, benè valere. rectè autem ambulare potest aliquis, qui non benè valeat.

2 Soliditas carnis] sic σαρκὸς πυκνότητα nominavi. nā quæ densa sunt, eadem sunt & solida. & apud Teren. in Eumuch. corpus solidum quod laudat Chærea ille in uirgine, vī detur mihi idem valere, quod πυκνόν.

3 Nominis communitas] sic ὁμωνυμία, latinè reddidi. ὁμωνυμία enim sic definit Arist. ὃν ὁ νομα μόνον κοινόν, ὃ δὲ κατὰ τοῦ νομα λόγος τῆς ὑσίας, ἄτερος.

4 Clavis] κλεῖς apud græcos est homonymum, apud Latinos non item.

5 Et is qui contra legem] duæ ponuntur ab Aristot. siue partes, siue formæ τοῦ ἀδίκου. ὁ παρανόμος, qui legibus nō obtemperat, seu qui contra legem committit. ὁ ἀνίστος, id est iniquus, seu inæqualis. quem & πλεονέκτην nominat. sed quia hic ἀνίστος seu πλεονέκτης, non solum sibi plus boni, quàm par sit, appetit, sed etiam minus mali: mali autem minus quodammodo videtur bonum, sit vt μειονέκτης τῶν κακῶν, id est is, qui minus malorum sibi sumit, dicatur etiam πλεονέκτης esse. i. plus sibi vendicare. dicatur denique & ἀνίστος, quia ἀνίστος continet plus & minus.

6 Ius igitur erit tum] sic malui τὸ δίκαιον Latinè reddere, & ἀδίκον iniuriam, quam iustum & iniustum. quanuis & ἀδίκημα soleam nonnunquam iniuriam interpretari. nā iniuriæ nomen tum id significat quod iuri opponitur, vt cū dicimus, iure an iniuria occiderit: tum iniuste factum. sic enim definit auctor ad Herenn. vt infrà dicemus numero 33. Quoties igitur τὸ δίκαιον, ius interpretor, necessariò τὸ ἀδίκον, iniuriam appello. ἀδίκημα autem sæpius iniuste factum. rarò admodum iniuriam.

7 Quæ simpliciter bona sunt] τὰ ἀπλῶς ἀγαθὰ. Perio. salutaria: non placet. Aristoteles enim hoc loco, diuitias, opes, & cetera fortunæ bona, bona appellat, quæ nemo qui latinè sciat, salutaria dixerit.

8 Sed iniustus non semper] locus est facilis, & apertus, quem

quem Perionius tamen minus rectè interpretatus est. hoc igitur ait Aristot. non semper iniustus plus sibi vendicat, ac sumit, sed interdum etiam minus, exempli causa. in bonis, plus sibi boni sumit, in malis, minus mali: sed quia minus malum, si cum maiore malo comparatur, quodammodo bonum est, bonique rationem obtinet, ideo homo iniustus, quoties sibi minus mali sumit, plus aliis relinquit, atque addè imponit, videtur nihilominus dici posse *πλεονέκτης*, id est pluris, ut ita dicam, cupidus: sed est propriè *ἄμιστος*, ut diximus. hoc enim *πλεονέκτην* & *μειονέκτην* continet.

9 Cupiditas autem eius quod plus est] pendet etià nunc sententia, hoc modo. quia autem cupiditas eius quod plus est, &c. id est quia cum dicimus aliquem plus sibi appetere, eum significamus plus boni sibi appetere, ideo ille. &c. Perionius hæc non satis explicat. Verba autem illa quæ statim reperiuntur in quibusdam libris Germanicis *τὸ γὰρ ἄμιστος ἔχει τὸ πλεον καὶ τὸ ἔλαττον*, cum absint à libris Florentinis, neque ea habuerint vetus interpres, Argyropylus, Aretinus, ego mihi reiicienda putavi, ut ab aliquo arrogante adiecta.

10 Nam hoc ipsum quod peccatum in legem] sic habent omnes libri & manu scripti, & impressi, quos quidem viderim, *τὸ γὰρ ἡ παρανομία, ἢ τοι ἡ ἀνισότης*. &c. id est nam hoc ipsum, peccatum in leges aut inæqualitas, quibus verbis nihil mea sententia ineptius dici potest. Equidè hunc locum semper esse iudicaui corruptum. Nam primum *παρανομία* & *ἀνισότης*, id est peccatum in leges & inæqualitas, duæ sunt res differentes ac diuersæ, quas iniustitiæ nomine significari dixit. non potest igitur constanter ab Aristotele ita dici, hoc, nempe peccatum in legem, aut inæqualitas, quasi hæc duo vnum sint: Deinde quid minus credibile, quàm ita esse locutum Aristotelem, *τοῦτο ἡ παρανομία ἢ τοι ἡ ἀνισότης*, nonne, satis erat dixisse *τὸ γὰρ*, quod refertur ad id quod proximè antecedit? Postremò si quis dicat Aristotelem, id fecisse, ut planius loqueretur, ac se ipse explicaret: cur alterum illud addidit, *ἢ τοι ἡ ἀνισότης*, quæ ut dixi, in iis numerata est, quæ communi iniustitiæ nomine significantur, & ut à peccato in legem differens, posita? sed
quid

quid frustra tempus contero? ego hæc verba ἡ παρανομία ἢ τοῖ ἢ ανισότης, putō esse merā librariorū peccata, qui cū ea reperissent ad marginē ascripta, alijs lectoribus sub pronocabulo, τοῦτο, παράνομίαν, subintelligentibus, alijs ανισότητα, in scripta Aristotelis coniecerunt. Quod quidem ita videtur & M. Antonio Mureto doctissimo atque acutissimo viro. Ego autē nē nimis ad viuum omnia refecarem, vocem illam, ἡ παράνομία, suō loco non moui, quanuis, si quis meam auctoritatē sequi velit, eam quōque poterit vel meo periculo, delere. satis enim plana & luculenta oratio est sine hac puerili atque inepta nominis repetitione: neque quisquam est, paulo qui sit homo tolerabilis, qui cū hæc legat, τοῦτο γὰρ περιέχει πᾶσαν &c. non statim subintelligat nomen quod proximē antecedit, τὸ παρανομον. Vnum etiam restat, de quo admoneam, verba illa superiora, τοῦτο γὰρ περιέχει καὶ κοινόν, quæ sunt interiecta inter hæc duo, ανισός, καὶ παράνομος, M. Antonius Muretus putat eadem librariorum vel imprudentia, vel confidentia in locum alienum inuasisse: censetque ille totum hunc locum, hoc modo legendum. διὰ τοῦτο δοκεῖ πλεονέκτης εἶναι: ἐστὶ δὲ ανισός καὶ παράνομος. τοῦτο γὰρ περιέχει πᾶσαν ἀδικίαν, καὶ κοινόν ἐστὶ πάσης ἀδικίας.

11 Rectē quidem ea lex] secutus sum libros Florentinos, & Parisienses, in quibus ita scriptum est. ὁρθῶς μὲν ὁ κείμενος ὁρθῶς, χεῖρον δὲ &c. quam scripturam comprobāt Argyrop. Alii libri habent ὁρθῶς μὲν &c. χεῖρων δὲ &c.

12 In ijs autem quas cum altero] ἐν δὲ τοῖς πρὸς ἕτερον. Perion. in alienis. non probō.

13 Si eum cui in acie proximus,] τὸν παραστάτην. Perio. Si in acie locum & ordinem, deseruit. nomen παραστάτην ὁ satis videtur expressisse.

14 Verū quoniam non est idem. &c.] Varia est huius loci lectio, sic liber Florent. & Parisiens. cum quibus consentiunt Argyropylus & Aretinus. Εἴπερ δὲ τὸ ανισόν, καὶ τὸ πλεόν, οὐ ταυτόν, ἀλλ' ἕτερον, ὡς μέρος πρὸς ὅλον: τὸ μὲν γὰρ πλεόν ἅπαν ανισόν. τὸ δ' ανισόν οὐ πᾶν πλεόν: καὶ τὸ ἀδικόν &c. Vetus interpretes autem sic videtur legisse. Εἴπερ δὲ τὸ ανισόν καὶ τὸ πλεόν οὐ ταυτόν, ἀλλ' ἕτερον ὡς μέρος πρὸς ὅλον:

ὅλον: τὸ μὲν γὰρ ἅπλουν ἅπαν, παράνομον: τὸ δὲ παράνομον οὐχ ἅπαν ἄνισον. τὸ μὲν οὖν πλεον ἅπαν ἄνισον: τὸ δ' ἄνισον οὐ πλεον, sed perspicuum est hanc scripturam esse mutilam ac decurtatam. Iam in scriptura libri Florentini & Parisiensis desideratur totum illud membrum de inæquali & eo iniusto quod contra leges committitur: quod vel precipuum argumentum est, quo probat Aristoteles iniustitiā vnam aliquam esse vniuersam & generalem, alteram vt partem, generi subiectam, de qua hoc libro disputare instituit. Est enim tale argumentum. si id iniustum quod contra leges committitur, (παράνομον appellant græci) generis est instar: id iniustum autem quod inæquale nominatur, pars est generis: efficitur ex eo vt iniustitia hæc de qua hic disputaturus est, quam inæqualitatem dicimus, non sit eadem atq; illa vniuersa & generalis quæ legibus aduersatur, quæque impellit, vt quis contra leges committat. Idemque de iustitia sentiendum, vnam scilicet esse legitimam, generalem quandā & vniuersam iustitiam: alteram eius partem seu speciem, quam æqualitatem nominamus. Quoniam igitur hæc Aristotelis sententia est, quam exposuimus, sic censeo ea quæ desunt ei scripturæ, quam vetus interpres secutus est, supplenda. Εἰπέ δὲ τὸ ἄνισον καὶ τὸ πλεον, ἢ ταυτὸν, ἀλλ' ἕτερον, ὡς μέρος πρὸς ὅλον: τὸ μὲν γὰρ πλεον ἅπαν ἄνισον, τὸ δ' ἄνισον οὐ πλεον: καὶ εἰπέ τὸ παράνομον, καὶ τὸ ἄνισον οὐ ταυτὸν, ἀλλ' ἕτερον ὡς μέρος πρὸς ὅλον: τὸ μὲν γὰρ ἄνισον ἅπαν παράνομον, τὸ δὲ παράνομον ἢ ἅπαν ἄνισον: καὶ τὸ ἄδίκον. &c. Hanc lectionem probauimus, atque interpretati sumus. quæ si cui non probabitur, licet totum illud tollat, qd' est ab illis verbis καὶ εἰπέ τὸ παράνομον, vsq; ad illa καὶ τὸ ἄδίκον. Ego quidem & veteris interpretis auctoritate, & sententia Aristotelis, quæ hunc verborum ordinem postulare mihi videbatur, adductus sum, vt ita hunc locum legendum putarem.

15 Non est enim fortassis idem.] M. Tull. episto. ad Lentulum, significat aliquid interesse inter bonum virum, & bonum ciuem his verbis: Ego cum ipsa quasi rep. sum collocutus, vt mihi tam multa pro se perperesso atque perfuncto concederet, vt eum quem bonum ciuem semper habuisset, bonum virum esse pate-

pateretur, Et Aristot. lib.3. polit. pluribus verbis hac de re disputat, probatque tandem in optima reip. forma eundem esse bonum virum & bonum ciuem.

16 Est vt alter cum altero] id est fieri potest vt : quod græci dicunt interdum *ἕστιν ὁ πῶς*. Hora. epist. ad Iccium lib. 1. non est vt copia maior Ab Ioue donari possit tibi. Lucret. lib. 2. non est ut credere possis Esse infinitis distantia semina formis. & lib. 3. quod si linquuntur & insunt, Haud erit vt meritò immortalis possit haberi. Et lib. 4. Hic odor ipse igitur nares quicumque laceffit, Est alio ut possit permitti longius alter.

17 In quacunq; enim actione] sic Arist. *ἐν ὁποιαῦτα ἡ ἀράξει ἕστι τὸ πλεον καὶ τὸ ἐλαττον, ἕστι καὶ τὸ ἴσον*. Perion. Verbis perperam interpunctis hoc modo, in quacunq; enim actione plus & nimium uersatur, in eadem etiam minus æquumque cernitur.

18 In duobus minimùm reperitur] *ἕστι δὲ τὸ ἴσον ἐν ἐλαττέροις δυοῖν*. Perion. in duobus minimis. non loquuntur ita. Latini.

19 Nam quod ius in distributionibus τὸ γὰρ δίκαιον ἐν ταῖς διανομαῖς. Perion. in legibus: fortasse putauit legendum ἐν τοῖς νόμοις. turpissimum erratum.

20 Ij aut apud quos reip. præsunt &c.] οἱ ἀριστοκρατικοί. Aristocraticos appellat eos Aristoteles, qui optimatum imperio gubernantur. Perion. ita, Qui optimum reip. statum sibi constituerunt. Atqui multum interest inter optimum reip. statum, & eum in quo optimi vel optimates imperant.

21 Eius numeri quo aliquid numeramus] *μοναδικόν* appellant græci eum numerum qui constat ex monadibus, id est (si hoc nomine vti licet) vnitatibus. Hoc ergo dicit Aristoteles. non in hoc numero solum proportionem reperiri, sed etiam in rebus iis, quæ numerantur.

22 Iniuriæ medium, id est eius] hic locus proculdubio corruptus est. Videtur autem deesse vox *ἀδίκη*, hoc modo. καὶ μέσον τὸ δίκαιον τῇ ἀδίκῃ τῇ τίσι. &c. Vetus autem interpreter videtur ita legisse. δίκαιόν ἐστι καὶ μέσον. τὸ δ' ἀδικόν ἐστι τὸ παρὰ τὸ ἀλόγον. τὸ γὰρ ἀλόγον μέσον. &c. id est alterna extremorum cum extremis coniugatio ius est, & medium

dium. Iniustum autem est id quod à proportionē auersum est. Nam quod &c. ego priorem scripturam secutus sum.

23 Lucrum autem & damnum plus & minus est contrariè.] Perionius huius loci sententiā totam deprauauit. quæ tamen planissima est.

24 Nihil aliud enim videtur] *ὁ γὰρ δίκαιος βούλεται εἶναι οἷον ἐμψυχον δίκαιον.* Perion. Profitemur enim se iudex legem esse loquentem. At non est ea vis verbi *βούλεται* hoc loco, quam putauit, vt suprà docuimus. præterea *δίκαιον ἐμψυχον*, non rectè reddidit legem loquentem mea quidem sententia.

25 Itaque vocant eos nonnulli *μεσιδῖες*] sic scriptum est in libris Florentinis; & Parisiensibus, non, vt habent alii nonnulli *μεσοδῖες*. Existimo autem *μεσιδῖες* esse qui ali quam rem mediam diuidunt à verbo *μεσίζεν*, quod est medium diuidere, seu in duò æqualia partiri.

26 Sed paria paribus respondent] *ἀλλ' αὐτὰ δὲ αὐτῶν γένηται.* alii sic hunc locum verterunt, quando constāt suæ cuique opes. alii, quando sua cuique per se ipsa euaserint, alii aliter. genus hoc loquendi rarum admodum est. ego sententiam expressi neque admodum à verbis abhorrentem, ne que ab eo de quo agitur, alienam.

37 Itaque lucri cuiusdā & damni, quæ præter.] Locus est aliquanto obscurior. secutus sum autem scripturam libri Florentini, & Parisiensis, quā agnoscit vetus interpres, probat Argyropylus quæ talis est: *ὥς κέρδους τινός καὶ ζημίας μέσον τὸ δίκαιον ἐστὶ τῶν παρὰ τὸ ἐκούσιον.* loquitur hoc loco Aristoteles de iurē quod *ἐπαγορευτικὸν* à Græcis appellatur, idest quod ad emendandum comparatum est, in quo lucri & damni nomina à contractibus voluntariis mutuo accepta sunt. Lucrum enim exempli causa, fecisse dicitur is, qui alterum verberauit: damnum, qui vapulauit. Hoc igitur ius (inquit Aristoteles) lucri cuiusdā & damni est medium, eorum quæ locum habent in contractibus non voluntariis. nonnulli cōdices habent *τὸ παρὰ τὸ ἐκούσιον.* quæ lectio si cui probabitur, coniugendum erit cum voce *δίκαιον.* hoc sensu, ius quod diuersum est ab illo, quod versatur in contractibus voluntariis. Iam illa verba quæ se-

sequuntur τὸ ἴσον ἔχειν καὶ πρότερον, καὶ ὕστερον, videntur ea quæ antecedunt, declarare hoc modo, hoc ius medium, est lucri cuiusdam & damni, quæ præter voluntatem eveniunt, ut tantundem quis habeat re coram iudice disceptata, atque exæquata, quantum habuit antequàm ad eum adiret iuris sui persequendi & obtinendi gratia. in nonnullis codicibus scriptum reperi τὸ ἔχειν. quod mihi non displicet. Quidam vir doctus putabat legendum τὸ παρὰ τὸ ἐκούσιον ἴσον ἔχειν καὶ πρότερον καὶ ὕστερον, cuius lectionis hanc sententiam esse dicebat, lucri cuiusdam & damni hoc ius medium est, ut nisi aliter ipsorum voluntate convenierit, tantundem posterius habeant, quantum prius habuerunt.

28 Ius talionis porrò neque ad id ius] τὸ δ' ἀντιπεπονθὸς οὐκ ἐφαρμόζει. secutus sum libros Florentinos & Parisienses, cum quibus consentiunt Argyropylus, & vetus interpres. nam in quibusdam codicibus Germanicis interponuntur aliquot verba planè otiosa, & superuacanea, quæ ego reieci. erant aut posita deinceps post illud τὸ ἀντιπεπονθὸς secūdū, ante id quod sequitur τὸ δ' ἀντιπεπονθὸς. ea verba sunt hæc τὸ δ' ἀντιπεπονθὸς οὐκ ἐφαρμόζει ἄτε ἐπὶ τὸ νόμιμον, ἄτε ἐπὶ τὸ πολιτικόν. πολιτικὸν δὲ λέγω τὸ κοινωνικόν. τὸ δ' ἀντιπεπονθὸς. &c.

29 Civilem societatem continet] σὺνέχει. Perionius concluditur.

30 Factis enim proportionē reciprocis] τὸ ἀντιποιεῖν, γὰρ ἀνάλογον, συμμένει ἡ πόλις. Perion. τὸ ἀντιποιεῖν, vertit, gratiam referre, cū ἀντιποιεῖν sit simpliciter, id quod passus sis, referre, & ut ita dicam, contrà facere. gratiam referre autem, quod Latini dicunt, à græcis ἀντ' ἀποιεῖν dicitur.

31 Aut enim malum acceptum reponere] Aristotel. ἢ γὰρ τὸ κακῶς ζητῶσιν. &c. repetendum verbum ἀντιποιεῖν, in his τὸ κακῶς, & τὸ δ', hoc modo, ζητῶσιν ἢ ἀντιποιεῖν κακῶς, id est ἀντικακουργεῖν, ἢ ἀντιποιεῖν δ'. id est ἀντ' ἀποιεῖν. Quare Perionius cum illud κακῶς vertit malè mereri, & hoc δ' beneficium conferre, sententiam Aristotelis non exprimit.

32 Sublata est rerum communicatio.] μετὰδοσις μετὰ
τα

ταδιδόναι, est impertiri: alii μετάδοσιν, remuneratio-
nem interpretantur: sed non convenit. nam remuneratio-
nem Græci ἀνταπόδοσιν nominant.

33 Tollantur enim & concidat, nisi &] Quia hæc sen-
tentia ab Aristotele paulo antè posita est, suspicantur qui-
dam viri docti à librariis esse inculcatam, cum ea reperissent
in margine ab aliquo studioso lectore memorie causa an-
notatam.

34 Fit medius] μέσον. quidam libri habent μέτρον. id
est mensura.

35 Sunt autem in proportionis figuram deducendi,] lo-
cus est obscurissimus tum propter scripturæ repugnantiam:
alia enim ait, alia negat: tum propter sententiæ ipsius dif-
ficultatem. Quavis igitur libri Florentini, cum quibus
consentiunt Parisienses, negationem contineant hoc mo-
do, εἰς ἑῷμα δ' ἀναλογίας εἰ δ' ἢ ἄγε οὐ τὰν ἀλλὰ ζῶνται. &c.
ego tamen libros manuscriptos, consentiente præsertim
cum eis vetere interprete, & Argyropylo, sequi malui. I-
taque hunc locum cum D. Thoma sic explano. Debent ad
figuram proportionis deduci cum sunt permutaturi, vt. &
ij qui contrahunt, & res ipsæ fiant inter se proportione ari-
thmetica æquales. Nam si hoc non fiat, alterum extremum
vtranque habebit excellentiam, seu vtranque nimium: ex-
cellentiam artis eam qua sutores præstat ædificandi artifex:
& excellentiam operis qua domus calceo præstabilior est:
vel quod idem ferè est, vtranque excellentiam intellige plus
& minus: plus, quia ædificiorum opifex sutor præstantior
est opifex: minus, quia sutoris opus, quod ædificiorum opi-
fici datur, eius opere sit deterius. Illa autem verba, ἀλλ' οὐ
τὰν ἔχοντι τὰ αὐτῶν, coniunctè erunt legenda cum iis quæ
statim sequuntur, εἰ τῶν ἰσῶν καὶ κοινῶν, &c. Quòd si quis
alteram lectionem in qua negatio est, huic anteponeret, hæc
mihi videretur sententia, ex iis verbis elici posse, atque ita hic
locus declarandus: non esse deducendos ad æqualitatem seu
proportionem postea quam permutaverint, sed antequàm
fiat permutatio, alioqui alter permutantium vtranque præ-
stantiam habiturus est, nempe plus & minus. &c. vt supra.
ac tum illa verba ἀλλ' οὐ τὰν ἔχοντι τὰ αὐτῶν, interpunctio-
nis

nis nota ab iis, quæ deinceps sequuntur ἡ τῶς ἴσοι, erunt se-
iungenda, & particula ἀλλὰ, referetur ad negationem supe-
riorem, eiq̃ue aduersabitur, vt solet. Ego arrogantis esse
puto alteram lectionem probare, alteram improbare, ac ve-
luti capitis damnare: hoc tantum dubitanter ac timide di-
cam, priorem mihi videri veriore, atque integriorem: negationem autem huc irrepsisse existimo ex particula ἀλ-
λὰ, quæ quoddam soleat aduersandi vim habere, cum viderent
imperiti quidam lectores, nihil antecedere, cui aduersaretur,
negationem deesse iudicarint, eamq̃ue iccirco tanquā
necessariam adiecerint.

36 In permutationem autem futuram] ὑπὲρ δὲ τῆς μελ-
λουσης ἀλλαγῆς, id est propter permutationem futuram.
sed in permutationem & dulcius & bonis latinæ linguae an-
ctoribus vsitatus est, qualia sunt illa M. Tullii, data pecu-
nia in rem militarem: cognitorem me in hanc rem dedit.
& Terent. pisciculos in cœnam seni.

37 Non enim æqualem semper] ἢ γὰρ αἰῖσον δύναιται.
Perion. non enim semper æquum potest. horrida atque ine-
legans oratio.

38 Tanquam mensura quædam communis] scio in lib.
Florent. scriptum esse μέτρον, verum tamen cum videam ve-
terem interpretem & Argyropyllum μέτρον legisse, eaquæ
vox huic loco maximè conuenire videatur: ego quoque μέ-
τρον probaui, μέτρον reieci. quoddam si quis hoc illi anteponet,
equidem cum eo non pugnabo.

39 Idque hominum concessu & ex conditione] τὸ τοῦ
ἐξ ὑποθέσεως. ὑποθέσεις dicuntur à mathematicis ea quæ
postulare solent, vt sibi concedantur: quæ ponuntur, non
probantur, neque docentur: quæ sunt eis denique veluti
quædam suarum demonstrationum principia ac funda-
menta. Ex quo ὑποθέσεις appellantur ἐν τοῖς πρακτοῖς,
fines earum rerum, quæ sub actionem cadunt, ad quos agen-
di consilia referuntur. Ita hoc loco dicit Aristoteles num-
mum omnium rerum mensuram esse ἐξ ὑποθέσεως, id est
ex hominum conuento, & consensu, & ob id quoddam hoc inter
se statuunt, & concedant, non quoddam ita sit.

40 Perspicuum est iustam actionem inter faciendam.]

Tria

Tria sunt hoc loco, ἀδικεῖν, iniuste facere, seu iniuriam facere, ἀδικεῖσθαι, iniuria affici, seu iniuriam accipere, δικαιοπραγεῖν, iuste agere. iniuriam facere, plus est: iniuriam accipere, minus: iuste agere, medium. Verum (vt dicam ἐν παρόδῳ) inter δικαιοπραγεῖν, id est iuste agere, & δικαιοῦν, id est ius alteri reddere, seu iusti iudicis munere fungi, hoc interest, quod δικαιοπραγεῖν commune est ei qui cum altero iuste contrahit, cum eo qui iusto iudicis munere fungitur. δικαιοῦν autem propriè de iudice aut magistratu, qui suum cuique tribuit, dicitur. sed hac de re mox plura dicemus.

41 Iniustitia autem extremorum est] extrema sunt plus & minus. itaque & is qui plus boni obtinuit, minusq; mali perpeffus ē: & qui plus mali pertulit, minusq; boni obtinuit, quodammodo iniustus est, nempe quā inæqualis: & iniustitia est in utroque: sed ille est improbus, hic non est. iniustitiz igitur duo sunt extrema, vnum ἀδικεῖν, id est iniuriam facere, quod est plus, quàm medium obtinere: alterum ἀδικεῖσθαι, id est iniuria affici, quod est minus, quàm medium obtinere. quod quidem minus est malum, quàm illud alterum.

42 In aliorum autem negotio] ἐπὶ δὲ τῶν ἄλλων, τὸ μὲν ὅλον ὁμοίως. locus est aliquanto obscurior, quem sic declaro. Vniuersè quidem iniustitia in aliorum negotio plus vni tribuit boni & mali, quàm alteri: quod ad id iniquum autem attinet, quod à proportionē auersum est, in eo non seruat dignitatem, sed utrocunque modo casus tulerit, bonum & malum distribuit: ita vt cui plus boni, minus mali debeatur, ei plus mali & minus boni tribuat, & contrà.

43 Utrocunque modo casus tulerit] id est, nunc huic, nunc illi parum: nunc huic, nunc illi nimium. quod perinde est ac si dicat, temerè.

44 Iniuste facti aui] τοῦ δ' ἀδικήματος, τὸ μὲν ἔλαττον, τὸ ἀδικεῖσθαι. hunc locum sic vertit Perionius, Accipere autem quàm facere præstat iniuriam. speciosa & Cicero-niana oratio, sed aliud Perionius loquitur, aliud Aristoteles. dixit suprā Aristoteles τὸ ἀδικεῖν εἶναι πλέον ἔχειν: τὸ δ' ἀδικεῖσθαι, ἔλαττον ἔχειν, id est iniuriam facere esse plus

Z habet-

habere : iniuriam autem accipere , minus habere . id ipsum iterat in hoc extremo libro his verbis . *φανερὸν δ' ἔχει ὅτι ἄμωρον μὲν φαῦλα, καὶ τὸ ἀδικεῖν, καὶ τὸ ἀδικεῖν: τὸ μὲν γὰρ ἐλαττον, τὸ δ' ἐπλεονέχειν ἐστὶ τῷ μέσῳ* , id est vtrunque malum est, & iniuriam accipere, & iniuriam facere . Illud enim minus, quàm medium,obtinere est : hoc plus.nihil aliud hoc loco dicit, ita ut quiuis non tardissimus hæc intelligere queat . Quanuis autem vtrunque sit malum, tamen deterius facere iniuriam est : atque hoc ipsum est, quod non suo loco dixit Perionius , tamen accipere quàm facere præstat iniuriam . dicitur autem hoc infra in extremo lib.

45 In iis qui communitate & societate vitæ] *ἐπὶ κοινῶν βίῃ* . secutus sum librum Florentinum , & Parisiensem , cum quibus consentit Argyropylos . Alii enim corruptè habent *ἐπὶ κοινωνοῦ* . Vetus interpretatio autem etiam corrupta est .

46 Ut homines liberi & æquales] *πρὸς τὸ εἶναι αὐτὰρ κείων ἐλᾶ-δέρων καὶ ἴσων ἢ κατ' ἀναλογίαν, ἢ κατ' ἀριθμὸν* . Perionius sic, ut satis magna sit multitudo hominum, qui liberi sint, vel æquo inter se iure viuunt . scđum erratum, *αὐτάρκειαν* , satis magnam hominum multitudinem interpretari . Homines autem proportionē æquales intellige exempli causa, qui sub regno, aut optimatum imperio viuunt, ubi æqualitas ex dignitate spectatur : æquales numero verò qui statu populari utuntur, ubi non habetur ratio dignitatis, neque uirtutis, neque ullius alius præstantiæ, sed capitū. tantum enim tribuitur honoris & præmii cerdoni, modo libero, & ciui, quantum viro & animi & fortunæ bonis ornatissimo. D. Thomas hæc uerba , proportionē vel numero , coniungit cum superioribus illis, ius politicum . itaque aliter explicat. ego Eustrat. secutus sum .

47 Eis inter ipsos non] sic Aristot. *οὐκ ἔστι τοῦτοις πρὸς ἀλλήλους τὸ πολιτικὸν δίκαιον* . Perion. inter eos ius ciuile non est ius . secutus est scilicet codices mendosos , in quibus scriptum esset *τὸ πολιτικὸν δίκαιον, δίκαιον*, aut ipse de suo addidit hoc *δίκαιον* . Porro si quis quærat qui sint ij quibus inter ipsos non est ius ciuile, sunt pater & filius: dominus & seruus , ut paulo post dicit Aristoteles.

48 Iudicium enim iuris] sic Arist. *ἡ γὰρ δίκη κρίσις τοῦ δικαίου, καὶ τοῦ ἀδίκου*. Poteram & sic vertere. iusti & iniusti disceptatio. Verùm cùm τὸ δίκαιον, hoc loco commodius latinè, ius, reddatur, quàm iustum, vt & multis alijs locis: τὸ ἀδίκον iniuriam eadem opera reddidi, ne si iniustum dixissem, contrarium contrario respondere non uideretur. Iam ἀδίκημα, quo alio latino nomine, quàm iniuriā, aut iniustè factum redderemus, non veniebat in mentem. sed quauis iniuria etiam iniustè factum significet apud Latinos, tamen ἀδίκημα, iniustè factum sapius, quàm iniuriam nominaui, distinctionis causa.

49 Vsq̃ue eò dum parui sint, neque à patre seiuncti,] secutus sum libros Florentinos & ceteros omnes impressos, cum quibus congruit Argyrop. P. Victoriùs notat in quodam antiquo codice scriptum reperiri καὶ χωρισθῆναι, sine negatione, cuius lectionis extant manifesta in antiqua interpretatione vestigia. utrocunque modo legas, manet eadem sententia. veruntamen negatione sublata, paulo aliter hic locus erit vertendus, puta hoc modo. vsque eo donec adoleuerint, & fuerint à patre separati.

50 Ius ciuile autem aliud naturale est. &c.] longè aliter ius partiùtur Iurisperiti. extat enim hæc iuris apud eos diuisio. Ius aliud est naturale, aliud ciuile, aliud gentium.

51 Aut illud capram Ioui immolare] hunc locum in omnibus libris, quod sciam, deprauatum, restituit M. Antonius Muretus. Cùm enim antea legeretur hoc modo, *ἢ τὸ αἶγα θύειν, ἀλλὰ μὴ δύο πρόβατα*, ille ex Herodoto sic emendauit. *ἢ τὸ αἶγα διὰ θύειν, ἀλλὰ μὴ πρόβατα*. Verba autem Herodoti quæ ad hunc locum pertinent, hæc sunt. ex lib. 2. *Ὅσοι μὲν δὴ Διὸς Θηβαίως ἱδρύωνται ἱρὸν, ἢ νομῶ τοῦ Θηβαίου εἰσὶν, οὗτοι μὲν πάντες οἶων ἀπεχόμενοι αἶγας δύναισι*.

52 Sed non ita est, omni quidem] locus est obscurissimus, valdequæ variè à philosophis explicatus. Ego secutus sum meo quidem iudicio, opinionem veriozem, Aristotelisquæ sententiæ maximè consentaneam, quam D. Thomas, & Faber Stapulensis probauerunt, hoc modo: Existimant nonnulli (inquit Arist.) iura omnia esse legitima, nul-

lumque esse naturale, propterea quia vident, id quod naturale est, fixum esse, atque immutabile: iura autem omnia quotidie immutari, neque ius apud omnes vnum esse, sed apud alios aliud. Refellit illorum rationem, quia adducuntur illi, ut credant, nullum ius esse nisi legitimum, hoc modo. non ita est, id est, non est hoc verum, omnia quæ natura valent, fixa esse & immutabilia, eandemque ubique locorum & gentium, vim habere, omni quidem ex parte: est certe aliqua ex parte verum. Et sanè apud Deos ita fortasse se res habet, nempe omnia quæ naturalia sunt, esse perpetua, fixa atque immutabilia, sed apud nos &c.

53 Et sanè apud Deos fortasse] securus sum hoc loco veterem interpretem, apud quem extant talis scripturæ vestigia. καὶ τοι παράγει τοῖς θεοῖς ἴσως ὁ δαμῶς ἄλλως ἔχειν. in aliis libris desideratur vox ἄλλως. quæ tamen, mea quidem sententia, ascribi debet. Ac D. Thomas huius lectionis sententiam eam, quam exposui, probat atque explicat.

54 Sed quodnam & quale sit ius illud eorum.] Hæc huius loci sententia est. si utrunque ius & naturale & legitimum, mutabile est: quodnam ex iis quæ aliter evenire possunt, erit naturale? & quæ naturale à legitimo distinguetur? respondet Aristoteles, fore illud naturale, quod apud omnes peræquè nationes ac populos, nisi apud barbaros, ac ferarum similes: apud omnes homines, nisi apud eos qui corrupti ac depravati sunt, ratum, certum, ac penitus in animis infixum est: quemadmodum dextera manus verè dici & potest, & solet valentior ac robustior quàm læva, natura, etiam si reperiantur nonnulli ἀμφοτέρω, id est utraq; manu dexteri, vel quibus utraque manus dextera est, qualis fuit Asteropæus ille apud Homer. immo verò etiam si accidere possit, ut omnes homines utantur manu læva perinde ut dextra.

55 Differt autem ab iniuria, iniuste factum] diligenter nobis notandæ ac distinguendæ sunt voces hæc, quibus utitur Aristoteles, si disputationem totam de iustitia subtilissimè ab eo explicatam, cognoscere, animoque comprehendere volumus. τὸ δίκαιον, ius, seu id quod iustum est. τὸ ἀδίκον iniuria, seu quod est iniustum, τὸ ἀδίκημα, iniuste factum:

po-

potest & iniuria appellari, ut supra diximus. sicque eam definit auctor ad Herenn. iniuria est quæ aut pulsatione corpus, aut conuicio aures, aut aliqua turpitudine vitam cuiuspiam violat. M. Tull. parad. Quocunque aspexisti, ut furæ, sic tibi tuæ occurrunt iniuriæ. & pro Rosc. Amer. Quem vides ipsum ab sese tam atrocem iniuriam propulsare non posse. sed facilioris distinctionis gratia, ἀδίκημα, iniuste factum appellare maluimus, ne, si iniuriam diceremus, ἀδικον & ἀδικημα, confunderemus, quorum illud superius, iniuriam nominare solemus, τῷ δικαίῳ, id est iuri contrariam. τὸ δικαίωμα, est iustum officium, seu iuste factum, quo alter ius suum obtinet, iustusque efficitur: quod quidem est iudicis, eiusque hominis, qui iniuriam alteri ab altero illatam vindicat, hominemque iniustum, iustum efficit. δικαιοπράγημα, iusta actio. quod nomen commune est ei qui iuste agit, iustamque actionem obit, ut qui reddit depositum cum eo qui iniuste agentem, iniuriamque alteri inferentem, multa aut poena coercet. quod quidem proximum proprio nomine δικαίωμα appellatur. δικαιοσύνην autem iustitiam, & ἀδικίαν iniustitiam semper nominaui. ἀδικίαν certè nunquam iniuriam, quod fecit Perionius. apud quem maxima est horum nominum confusio, atque inconsistentia.

56 Cum igitur neque pinatò] παραλόγως. Perion. non consultò. inconsulta dicuntur ἀπροαίρετα ἢ ἀπροβούλματα, verbi gratia, si quis iratus hominem occidat. παράλογα autem, id est inopinata, si modo hoc nomen græco respondet, sunt ea quæ præter communem omnium opinionem, atque adeò præter rationem fiunt: ut si venator feram persequens, hominem in vepribus dormientem interficiat, pro fera. hinc παράλογα τοῦ πολέμου dicuntur, belli euentus neque pinati, ut si xxx. hominum millia, à sex millibus vincantur. παράλογα igitur omnia sunt ἀπροβούλματα, & ἀπροαίρετα: sed non omnia ἀπροαίρετα sunt παράλογα. quale illud exemplum est, quod supra posuimus de irato. nam iratus ἀπροαίρετως quidem atque ἀπροβούλτως occidit alterum, sed non παραλόγως. non enim ab hominum opinione abhorret, neque à ratione alienum est, ab irato

alterum occidi posse.

57 Non de industria] οὐκ ἐκ προνοίας. sic malui quàm quo modo Perionius, non ex voluntate. suprâ docuit Aristoteles iratos peccare ἐκασίως, id est sua voluntate, seu sua sponte, quos nunc negat peccare ἐκ προνοίας. Ergo ἐκ προνοίας peccare, non est peccare sua voluntate.

58 Ob iniustitiæ enim speciem] sic Aristot. ἐπὶ φαινομένην γὰρ ἀδικίαν ἡ ὀργὴ ἐστίν. Perion. sic. Quoniam ira speciem quandam fert (præ se fert voluit dicere) iniuriæ. At longè aliud sentit Aristoteles, quàm loquitur Perion. Inductus est ille videlicet in fraudem à quibusdam codicibus mendosis in quibus scriptum est ἐπιφαινομένην coniunctè. sed potuerat hoc erratum suo ingenio, nulloque alio exempli fretus corrigere, præsertim admonitus similibus loquendi generibus, ut rhetor. secundo de invidia. εἰ γὰρ ἐστὶ καὶ τὸ ἐπὶ φαινομένην παρυσία ἀγαθῶν ἐντίμων καὶ ἐνδεχόμενων αὐτῷ λαβεῖν περὶ τῶν ὁμοίων τῇ φύσει &c. & topi- cor. secundo. εἰ γὰρ ὁ φθόνος ἐστὶ λύπη ἐπὶ φαινομένην ἀπαραγία τῶν ἐπιεικῶν τινός, δῆλον &c.

59 Itaque qui ab irato læsus est.] hunc locum verti paulo vberius, quàm Aristoteles scripsit, ut obscuritati ex mira verborum breuitate, & interpositione aliarum rerum natæ, aliqua ratione mederer. Secutus sum autem hoc loco interpretando Eustratium, qui sic eum explicat: cuius auctoritatem si quis parui æstimat, ego meam sententiam ratione stabilire conabor. dixerat paulo antè Aristot. eum qui iratus læsit, eumque qui ab irato læsus est, de facto consentientes, de iure inter se dissentire. interposuit hæc: at qui insidiatus est, id est qui malitiosè & re deliberata nocuit, non ignorat factum. redit deinceps ad institutum, atque ad id quod dixerat, illos de iure tantum dissentire. Itaque (inquit) alter, nempe is qui ab irato læsus est, &c. Solet autem sæpe Aristoteles pauca quædam, atque adeò multa interponere: deinde ad institutum redire, ut sciunt, qui eius libros terunt.

60 Ut dixit Euripides] Perionius, ut Euripides absurdè tradidit. nihil tradidit Euripides de facienda, aut accipienda iniuria. Scripsit ille quidem tragædias: sed philosophi & historici tradere dicuntur, non poëtæ, nisi forte quis

ita

ita loquatur, memoriz traditum est à poetis. quod loquendi genus, mea quidem sententia huic loco minimè conueniret. sunt autem hæc ex Bellerophonte. sed non est omitendum quod quidam vir doctus me admonuit, hæc verba *Πρὸς τὸν μὲν εἴεσι* &c. quæ sic conuerti. Ac primùm quidem utrùm ita se res &c. sibi videri à superioribus pendere, ideoque ita esse interpretanda: ac primùm quidem si ita se res habet &c. à quo dissentio.

61 Eadem sui iuris obtinendi] *ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῷ δικαιοῦναι . δικαιοῦναι* Latine reddidimus ius suum obtinere. ius suum obtinent autem tùm is qui fecit iniuriam, tùm is qui accepit, vbi iudex eum qui fecit vel multat, vel pœna afficit. Nam etiam ij, qui capite plectuntur, ius suum obtinent, iusti quæ ex iniustis efficiuntur, id est æquales ex inæqualibus. Est enim *δικαιοῦναι*, seu ius suum obtinere, medium obtinere: quod omnis iudex facere conatur, cum boni iudicis munus sit, ius suum cuique tribuere, atque inæquales ad æqualitatem redigere. Sunt autem inæquales & is qui iniuriam fecit, & is qui iniuria affectus est. nam qui fecit iniuriam, plus habet: qui accepit, minus. Boni igitur iudicis sententia uterque sit æqualis: is qui iniuriam fecit, quia multatur, aut supplicio afficitur: is qui affectus iniuria est, quia ei damnum sarcitur.

62 Ab altero eius voluntate] *ὑπ' ἄλλου βλάβηοιτο ἐκόντος*. Perion. incommodum ab alio, qui paratus est dare, accipiat. *ἐκόντος*, qui paratus est, non probro.

63 Qui plus alicui tribuit] *ὁ γέρας παρὰ τὴν ἀξίαν τὸ πλεῖον*. Perion. qui sibi plus sumit. pugnant hæc planè cū iis quæ dicit Aristoteles, si quidem sumere & tribuere inter se pugnant.

64 Aut eius, quod absolutè honestum est] *ἢ τῷ ἀπλῶς καλοῦ*. Perion. quàm eius quod omnino bonum est.

65 Præterea ex definitione faciendæ] poteram & ita interpretari. Præterea ex iis quæ de facienda iniuria à nobis explicata & distincta sunt.

66 Ad sanitatem] *πρὸς ὑγίαν*. non putavi mihi fugiendum nomen sanitatis, quo non semel M. Tullius est usus. nō

longè abieris. Tuscul. 4. Corporis temperatio, cum ea cōgruunt inter se è quibus constamus, sanitas est. & off. 3. in mancipiorum venditione venditorum fraus omnis excluditur. Qui enim scire debuit de sanitate, de fuga, de furtis, præstat edicto ædilium. idem de optimo genere orat. qui integra sanitate sunt. quod postremum translatum est à corporis, ad orationis sanitatem.

67 Atque hoc humanum est] secutus sum veterem interpretem, qui uidetur ita legisse. τοῦτο δ' ἀνθρώπινόν ἐστι. quam lectionem probat Argyropylus, aut eam certè quæ illi finitima est, καὶ τὸ ἀνθρώπινόν ἐστι.

68 Nam qui propius intuentur, neq; ut &c.] ἔτε γὰρ ὡς ταυτὸν. Perion. non enim ad idem aut diuersum genus pertinere videtur. habuit scilicet codicem corruptum, in quo scriptum esset, ἔτε γὰρ πρὸς ταυτὸν. &c.

69 Nam vel ius non est bonum,] secutus sum veterem interpretem, apud quem extant, mea quidem sententia, sinceræ lectionis vestigia: cuius sententiam D. Thomas comprobat, atque explicat. Nam ex aliis libris, quo modo hic locus in eis scriptus est, nullus probabilis sensus elici potest. sic igitur legendum arbitror, ἢ γὰρ τὸ δίκαιον ἔστω ἀγαθόν, ἢ τὸ ἐπιεικὲς ἔστω, εἰ δὲ καὶ ἄλλο, ἢ εἰ ἄμφοτερά, ταυτὸν ἐστι. Non affertur autem vis admodum magna vulgaræ lectioni: sed illud δίκαιον, quod erat & corruptum & loco motum, suo loco reponimus. Nam ex δίκαιον, quod erat verum atque integrum, factum erat δίκαιον. & illud εἰ, quod antecedere debebat, posteriore loco erat collocatum. Verbis igitur hoc modo in suum ordinem restitutis, tale est argumentum Aristotelis: si æquum bonum à iure dissidet ac discrepat, vnum aliquid horum ex ea re nascitur absurdum. Nam vel ius non est bonum, vel æquum bonum non est bonum, vel si ambo bona sunt, idem sunt. nihil est & verbis & sententiæ horum verborum planius: nihil hoc argumento potest dici aptius conclusum. si ius diuersum est ab æquo bono, & ius bonum est: ergo æquum bonum non est bonum: & rursum si æquum bonum, bonum est, ius bonum non est: aut si utrunque bonum est, idem est utrunque. Genus autem illud loquendi δίκαιον ἄλλο, apud Aristotelem perquam vñtatur est.

est, ut aliàs admonuimus. sic hoc eodem libro τὸ το γὰρ ἐκείνου ἄλλο. nosque iisdem penè verbis latinis reddidimus, quòd ita reperiamus bonos scriptores esse locutos.

70 Et de quo legem tulisset] καὶ εἰ ἦδεν, ἐννομότητην αὖ. Perion. etiam si iam legem tulisset. longè absunt hæc verba à sententia Aristotelis. Videtur legisse ἦδη pro ἦ-
δει.

71 Et qui non est iuris] ὁ μὴ ἀκριβοδίκαιος. intelligūt ferè omnes de iudice seu iure, & ad omnia summo iure vtente. quidam docti viri de quouis priuato dictum accipiunt, qui si velit æquus & bonus esse, summo iure rem suam persequi non debeat, neque in deteriorem partem omnia rapere, sed de suo iure potius decedere.

72 Qui se ipse exanimauit] non annotarem id quod leue ac puerile est, nisi quidam amicus meus, dubitare se dixisset, an latinè dicatur se ipsum exanimare. quam quidè eius dubitationem ilico sustuli prolatis his verbis C. Iulii Cæsaris è lib. vi. de bello Gallico. Catuulcus Rex dimidiæ partis Eburonum taxo, cuius magna in Gallia, Germaniaq; copia est, se exanimauit.

73 Præterea ex eo quòd] sic reperi scriptum in omnibus libris & impressis, & manu scriptis, quos quidem videmus. καὶ ὁ ἀδίκος ὁ μόνον ἀδικῶν. ego verò aliquando existimaui legendum: ἀδίκος μόνον ὁ ἀδικῶν, vt sit hæc sententia, ex eo quòd iniustus est tantum is qui iniuste facit &c.

74 Ex ijs quæ à nobis] omnes libri sic habent, κατὰ τὸν διορισμὸν τὸν περὶ τῆ ἐκκρίσεως ἀδικεῖν. Docuit suprà neminem sua voluntate accipere iniuriam. Itaque verendum est ne hîc legendum sit, περὶ τῆ ἐκκρίσεως ἀδικεῖν. aut certè ita, περὶ τοῦ ἐκκρίσεως ἐδένα ἀδικεῖν. Sententiam igitur Aristotelis hanc esse perspicuum est, definitum iam atque explicatum esse; inuito fieri iniuriam: vt si quid insit mendi in scriptura, nobis non sit admodum laborandum. Vetus interpres quidem videtur legisse ἐκκρίσεως ἀδικεῖν.

75 Quod quidem similem rationem] quod, videlicet medium inter hæc duo, iniuriam accipere, & facere. Hic locus corruptus est in omnibus libris excusis, quos quidem vi-
de-

derim: in quibus ita scriptum est, τὸ μέσου, ὡς περ ὑγιεινόν. &c. præterquam in Germanico, in quo legitur ὡς περ ὑγιεινὸς μὲν. &c. Ego autem eum emendavi ope codicis manuscripti perantiqui, in quo is ita scriptus est, ὡς περ ἔχει, ὡς περ ὑγιεινὸν μὲν &c. δ'εκτικὸν δ'ε. &c. Natum autem mendum est ex duarum vocum propinquarum similitudine ὡς περ, & ὡς περ. Argyrop. solus veram, & emendatam scripturam agnoscit, ac retinet. Perion. & Gruch. ab Aristotelis sententia longissimè discesserunt. D. Thomas autem ex vitiosa interpretatione, veram, & germanam sententiam elicit, immo potius singulari quadam ingenii præstantia, interpretationem vitiosam corrigit. scriptura autem Germanica omnium vulgarum tolerabilissima est.

In librum sextum.

1 Intendit aliquid & remittit] ἐπιτείνει καὶ ἀΐησι. Perion. sic. vel consequitur, vel ab eodem aberrat. Ille vero ab Aristotelis sententia toto cælo aberrat.

2 Nihil eo amplius sciat.] sic Arist. εἴδ' ἐν αὐτῷ εἰδ' εἶναι πλέον. Sequitur deinceps οἷον ποῖα δ' εἴ προσφέρειθαι πρὸς τὸ σῶμα, εἴ τις εἴπειν. &c. neque lectionis vlla est in libris vel manuscriptis, vel impressis varietas: sed M. Antonius Muræus dicebat sibi videri, hunc locum mendo non carere: suâq; mihi coniecturâ proferebat, quæ ductus hoc modo emendabat: εἴδ' ἐν αὐτῷ εἰδ' εἶναι πλέον, ἢ ὅ ποῖα δ' εἴ προσφέρειθαι πρὸς τὸ σῶμα, εἴ τις εἰδ' εἶναι, ὅτι ὅσα &c. quorum verborum hæc erit sententia: nihilo plus sciat, quàm qualia sint ad corpus alendum adhibenda, si quis sciat ea adhiberi oportere, quæ præcipit medicina.

3 Non solum hoc esse verè dictum] μὴ μόνον ἀληθὲς εἶναι τοῦτ' εἰρημένον. sic libri Florent. Parisiens. & ceteri impressi, cum quibus consentit vetus interpres, Argyrop. Aretii. P. Victorius autem annotat, se in vno codice manuscripto reperisse scriptum, μὴ μόνον ἀληθὲς εἶναι .i. non solum id esse verum, quod dictum est.

4 Partium quoque animi, eam quæ ad utrunque apta sic
nata

natura , oportet genere differre, si quidem eis ex similitudine .] Iccirco Plato animum ex elementis constituit. simile enim simili cognosci. huc pertinent versus illi Empedoclis, quos profert Arist. lib. i. de anim.

Γαλή μὲν γὰρ γαῖαν ὁπάπαμεν, ὕδατι δ' ὕδωρ,
Λιθέρι δ' αἰθέρα δῖον, ἅταρ πυρὶ πῦρ αἰδῶλον,
Στοργῇ δὲ στοργὴν, νεῖκος δέ τε νεῖκεϊ λυγρῷ.

Id est, terram terra aspicimus, aquam aqua, cœlo cœlum, igni autem ignem. &c.

5 Principium (inquam) unde motus] Aristotel. lib. v. τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ, scribit causas dici quatuor modis, his verbis: τὰ δ' αἰτία λέγεται τετραχῶς, ὧν μίαν μὲν αἰτίαν φασὲν εἶναι τὴν ὕσιν, καὶ τὸ τί ἦν εἶναι. ἀνάγεται γὰρ τὸ διὰ τί πρῶτον εἰς τὸν λόγον ἔχρατον. Αἴτιον δὲ καὶ ἀρχὴ τὸ διὰ τί πρῶτον. μίαν δὲ τὴν ὕλην, καὶ τὸ ὑποκείμενον. στίτην δὲ ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως. τετάρτην δὲ τὴν ἀντικείμενην αἰτίαν ταύτην, καὶ τὸ ἕνεκα, καὶ τὸ ἀγαθόν. Id est, causæ aut quatuor modis dicuntur: ὕσιν (liceat nobis eam essentiam dicere) materia: tertia ea unde motionis principium existit: quarta id cuius gratia res est. Quod principium autem hoc loco nominat, causam in lib. i. τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ appellari perspicuum est. cum dico igitur (inquit Aristoteles) consilium actionis esse principium, intelligendū est id principium unde motus existit, non id cuius causa res agitur.

6 Neque sine habitu] sic habent boni & emendati codices, quos probauit uetus interpres, ὃ δ' αὖδ' ἡ δίκη ἔστιν ἔξω. nonnulli, iiq̃ue corrupti, ὁρῆξεν.

7 Cogitatio autem ipsa] scio in libris Florentinis, & ceteris impressis ita scriptum esse: διαύσια δ' αὐτῇ id est cogitatio hæc. sed secutus sum tamen veterem interpretem & Argyropyllum, qui sunt vsq̃ melioribus codicibus, in quibus legerunt διαύσια δ' αὐτῇ, id est cogitatio ipsa. sciendum est autem ipsius cogitationis, quæ per se est, & quam alio nomine lib. 3. de animo, νοῦν θεωρητικόν appellat, finem, esse veritatem, nihilq̃ue aliud præterea ab illa desiderari. Itaque hæc nihil mouet, nihilq̃ue molitur: altera autem cogitatio seu διαύσια, quæ finem alium sibi propo-

tum habet, quàm veritatem, & quæ ad agendum accommo-
data est, ea ad agendum impellit, & aliquid molitur. Cum
igitur paulo antè proximè Aristoteles de cogitatione ea,
quæ ad agendum valet, & sine qua actio obiri non potest,
locutus sit: si nunc diceret, hanc cogitationem nihil moue-
re, pugnantia loqueretur. At si legamus *διανοια δ' αὐτῇ*, in-
telligemus eum iam de cogitatione ea, cuius finis est veri-
tas, verba facere: & ita nihil erit in oratione repugnans.

8 Hæc enim etiam ei] poterat statim aliquis quærere,
quid de ea cogitatione quæ ad efficiendum valet, sentiend-
um sit, quam *ποιητικὴν* nominant Græci: huic occurrens
respondet, hanc esse illi quodammodo subiectam, illiusque
imperio parère, eandem denique cogitationem ad agen-
dum esse idoneam, quæ sit ad efficiendum expedita, quanuis
earum fines discrepent.

9 Nam quisquis aliquid efficit.] sic Arist. *ἐνεκα γὰρ τοῦ*
ποιεῖν πᾶς ὁ ποιοῦν. Perionius hoc modo. Ad hanc enim om-
nes qui effectiorem sequuntur, quæ faciunt, referunt om-
nia. apparet illum usum esse libro, in quo ita scriptum es-
set, *ἐνεκα γὰρ τέτυ*. sed quanuis hanc scripturam non im-
probem, utpote cuius extant in antiquo interprete vesti-
gia, eamque sequatur Argyropylus, eius tamen interpre-
tationem non probabo. debuit enim sic interpretari. Ad
hoc enim, vel ad hunc finem enim. Nam significat Aristote-
les, eum qui faciat, proponere sibi finem aliquem singula-
rè, ut domum, statuam, calceum: eum qui agat verò, pro-
positum sibi habere aliud nihil, quàm bonam actionem.

10 Appetitio autem ultimi est] hæc verba omiserunt
librarii, quæ poni debent statim post illa, res benè gesta
hoc modo. Actionis enim ultimum est perfecta actio, id est
res benè gesta. Appetitio autem ultimi est. & ad hæc verba
numerus ille 10. debet ascribi, non ad quem locum ascripse-
runt. sic igitur Aristoteles. *ἢ δ' ὁρεξις τοῦτε*, id est appeti-
tio huius est: videlicet finis, seu ultimi. repetendum est
enim nomen *τοῦτε*. Perion. autem illa verba *ἢ γὰρ δὲ πρᾶ-
ξις τέλος: ὁρεξις δὲ τοῦτε*, sic interpretatur. Est enim offi-
cii, rectèque factorum omnium fructus ac finis ipsum offi-
cium & actio, ad quam appetitio refertur. in quibus verbis
tam

tam multis , multa quoque insunt peccata : primùm quod præposterè dicit officium & actionem, finem esse rectè factorum, cum dicendum sit, officii & actionis finem esse rectè factum : deinde quod ἀπράξιν, rectè factum nominat, non distinguens effectiōem ab effectu, neque ab effectiōne actionem : Deinde quod appetitionem ad actionem referri dicit, cum Aristoteles vtatur prouocabulo τοῦτο, in quo subauditur τέλος, nec τοῦτο & πράξεως, coherere possint : postremò quod suo more vtitur verbo referri, cum Aristoteles diserte dicat, appetitionem finis esse, id est finē appeti, nimirum vt bonum.

11 Nemo consilium capit Ilium] ὅστις εἰς προαιρεῖται Ἰλίου πεπορθέναι . Perion. nemo vult Ilium expugnare : Toties iam docuit Aristoteles aliud esse βούλεσθαι, aliud προαιρεῖσθαι. Perionius tamen quasi nihil intersit, ita προαιρεῖσθαι, velle interpretatur.

12 Nanque existimatione & opinione] ὑπόληψιν, existimationem latino nomine appellauī, eoque nobis in his studiis philosophicis sæpe est vtendum . nam id quo vulgò vtuntur recentiores, æstimatio, ad hanc rem ineptum est, & barbarum . nomen existimationis autem esse latinum ad eam rem significandam, atque vñtatum bonis scriptoribus, declarant exempla ex M. Tullio in Cluentiana . Oppianicus re & existimatione iam, lege & pronuntiatione nondū condemnatus . in Verr. v. in hoc genere facilius est existimatio, quàm reprehensio, ideò quod cum qui hoc facit, auarum possumus existimare : crimen in eo constituere non tam facile possumus . de prouinc. consul. sed non alienum esse arbitror, quo minus sæpe aut interpeller à nonnullis, aut tacita existimatione reprehendar, explicare breuiter &c. Cælius ad Cic. lib. vii. epist. & quemadmodum actū sit, & quæ existimatio consecuta, quæque de eo spes est, diligenter tibi perscribemus . idem ad eundem . De comitiis consularibus incertissima est existimatio . Existimatio igitur cum de eo qui existimat, dicitur : id quod hoc loco quærimus, significat : cum de eo, de quo alii existimant, nomen, & famam valet . vt cum dicimus : violare existimationem alterius : iudiciū summæ existimationis . & Cic. de oratore

oratore, bona existimatio diuitiis præstat.

13 Ea cum longè à conspectu remota sunt] *ὅταν ἔξω τοῦ θεωρεῖν γένηται.* sic Eustrat. & D. Thomas explicant. alij sic, cum animo non cernuntur, nec cognoscuntur.

14 Nam quæ necessario sunt simpliciter,] sic hæc interpunguntur ab Argyropylo, & D. Thoma. in libris Florentinis verò interpunctum post vocem *ὄντα* locatur, hoc modo, *τὰ γὰρ ἐξ ἀνάγκης ὄντα*, id est, nam quæ necessitate cōstant, seu quæ necessario sunt, ea simpliciter sunt æterna. ego priorem scripturam huic posteriori antepono.

15 Atque inductio quidem, principium] sic habent libri Florentini, & ceteri serè impressi *ἡ μὲν δὲ ἐπαγωγὴ ἀρχὴ ἐστὶ, καὶ τοῦ καθόλου.* Argyropylus non adhibet coniunctionem *καὶ*. Inductionem esse principium vniuersæ dicit Aristot. quod vniuersa, ex quibus constat syllogismus, inductione cognoscuntur. incidi in quosdam libros in Germania impressos, in quibus ita legitur, *ἡ μὲν δὲ ἐπαγωγὴ, ἀρχὴ ἐστὶ, καὶ τοῦ καθόλου*: quorum verborum multo facilius erit explicatio, hoc modo, inductio principii est, & vniuersorum, quod perihæde est, ac si quis dicat, inductio ad eam rem comparata est, vt principia per eam doceantur, & cognoscantur: (Principia autem hoc loco iuniuersa: intelligo) nam cum vniuersa nec sensu, nec syllogismo doceri possint, relinquitur vt inductione doceantur. Atque ita explicat D. Thomas, quanuis antiquus interpres principii, non principii, verterit. Eustratius itidem legit *ἀρχὴ*, non *ἀρχὴς*. Et Aristoteles libro secundo rhetoricorum, ita scribit. *ὁμοίον γὰρ ἐπαγωγῇ τὸ παρὰ δειγμα: ἡ δ' ἐπαγωγὴ ἀρχὴ.* id est inductioni exemplum simile est. Inductio autem principium est. Itaque tot libris eam, quam priore loco posui, & quam secutus sum, scripturam confirmantibus, non sum ausus ab ea discedere, quanuis hæc posterior sit (vt dixi) facilius atque expeditior. Neque verò institui Aristotelis sententiam in his libris subtiliter explicare, sed consilii mei rationem, cur aliquem locum sic vel sic verterim, reddere.

16 Est igitur eorum inductio] potest his verbis superior ille locus explanari sunt quædam (inquit Arist.) principia

pia, quorum non est syllogismus, id est, quæ syllogismo probari non possunt . eorum igitur inductio est, id est, ea igitur inductio docenda & cognoscenda sunt.

17 In origine & molitione rei] Aristot. *ἐν γένεσει*. sic M. Tull. *ἄνεσιν* interpretatur in Timæo .

18 Inertia contra] *ἀτεχνία*. sic M. Tull. in partit. artibus, inertitiis.

19 Omnia enim sese aliter habere quoque] id est omnia enim quæ ex talibus principiis, nempe ijs quæ aliter se habere possunt, proficiuntur, aliter quoque sese habere possunt . Eustratius & D. Thomas paulo vberius hunc locum explicant. Dicebat paulo antè Aristot. quorum principia sese aliter habere possunt, eorum demonstratione non esse . si quis, inquit, hoc negabit, ergo eveniet, ut aliqua quæ sint demonstrata, sese aliter habere possint, quod est & absurdum & falsum . id autem quod dixi, consecuturum perspicuum ex eo esse potest, quod principia deteriore conditione esse non possunt natura, quam quæ ex principiis natarunt . at principia illa sese aliter habere possunt, ut posuimus. ergo & ea quæ ex huiusmodi principiis demonstrata sunt, sese aliter habere possunt .

20 Quia aliud actionis] *γένος*, non *τέλος* habent boni codices, cum quibus consentiunt vetus interpres, & Argyropylus .

21 Effectiois enim alius, quàm] *ἑτερον*, subaudiendum *τῆς ποιήσεως*, id est, alius ab ea ipsa effectioe, nempe opus .

22 Actionis verò non semper] *τῆς δὲ πράξεως οὐκ αἰεὶ*. sic omnes optimæ notæ codices. nonnulli & ii quidem deterrimi, *οὐκ αὖ εἴη*. quos secutus est Arctinus, & unà Perizonius.

23 Eorum enim quæ sub actionem] hac de re plura dicemus sub finem huius libri .

24 Habitum esse cum ratione &c.] *μετὰ λόγον ἀληθοῦς*. sic legit Eustrat. quem sequitur Argyrop. in omnibus fere libris scriptum est *ἀληθῆ*. ego cōstantiæ causa *ἀληθοῦς, πρᾶξι*. suprà enim non semel dixit *λόγον ἀληθοῦς*.

25 Sed nec habitus est. &c.] hunc locum non satis aperte

tè interpretatur Perionius, neque fieri posse arbitror vt eius oratione, quæ sit Aristotelis sententia, quisquam intelligat. Prudentia (inquit Aristoteles) non est habitus cum ratione verà coniunctus tantum: id est non est integra hæc prudentiæ definitio, neque ab arte prudentiam distinguere. habitus enim cum ratione coniunctus, id est ars, obliuione deleri atque interire in animo potest, prudentia non potest.

26 Nullum autem ex his tribus] *τέτων δὲ τῶν τριῶν μὴδ' ἐν ἐνδέχεται εἶναι*. id est, si neque prudentia, neque ars (nam artem prudentiæ nomine vult contineri, quod ytraque in eodem versetur) neque sapientia, neque scientia, principiorum est, relinquitur, ut principiorum sit mens: quod perinde est ac si diceret, si neque prudentiæ, neque sapientiæ, neque scientiæ munus est principia cognoscere, relinquitur vt id sit mētis propriū, cum omnino nihil sit præter scientiam, prudentiam, sapientiam, mentem, quo verum eloqui aut mentiri possimus. Perionius miserè hunc locum corrumpit his verbis, eorum autem trium in nullo intelligentia esse potest, relinquitur vt in principiis, initiiisq; cernatur. quæ ab Aristotelis sententia magnopere discrepant.

27 In Margite] Margites poëma fuit Homeri, quod non extat, de quo Arist. in lib. *περὶ ποιητικῆς*, vbi scribit ille hoc poëma eandem comparisonem habere cū comædia, quam habet Ilias cum tragædia. Basiliius autem in oratiuncula quadam *πρὸς τοὺς νέους, πῶς αὖ ἐκ τῶν ἑλληνικῶν* &c. non Homero, sed Pittaco Margiten ascribit.

28 Itaque sapientiam dicere licebit] ita scriptum est in omnibus libris emendatis. *ὥς' εἴη αὖ σοφία νῦν καὶ ἐπισήμη καὶ ὡς περ κεφαλὴν ἔχουσα ἐπισήμη τῶν τιμιωτάτων*. Perion. autem legisse videtur *ἔχουσα ἐπισήμην*, qui ita interpretatur, quali caput continens eorum omnium scientiam quæ in summo honore sunt. quæ quidem & lectio, & interpretatio se ipsa refellit. quid enim ineptius, quàm ita loqui, sapientia fuerit, & intelligentia, atque veluti caput habens scientiam? quid sibi vult rursus hoc dicendi genus, caput habere, & scientia, caput habens vt in omnibus libris legitur

gitur? sed ego lectorem non tenebo suspensum diutius, quamvis qui paulo acutior erit, facile etiam non admonitus, quam scripturam secutus sim, aut potius, qua in re scripturam vulgatam immutari, perspiciet. Ego igitur hunc locum sic emendaui detractaliter. *ν. καὶ ὡς κεφαλὴ ἔχουσα ἐπισήμη*. Natum autem scripturæ vitium esse puto ab indoctorum quorundam audacia, qui cum scriptum reperissent, *κεφαλὴ ἔχουσα*, nec attenderent, hæc verba, hoc ordine esse componenda, *ἐπισήμη ἔχουσα ὡς κεφαλὴ*, putarunt nomini *κεφαλὴ*. *ν.* deesse, propter participium *ἔχουσα*, quod statim sequitur, cum sexto casu coniungi solitum. Est autem hoc genus loquendi apud Græcos vñtissimum, *ἔχει ὡς κεφαλὴ*, *ἔχει ὡς κέντρον*. i. ratione capitis obrinet. instar quasi pñcti obrinet. Porro hæc emendatione eo libenter amplector, quod eam M. Antonius Muretus approbat.

29 Quod enim singulis in rebus pro cuiusque] Huius loci scripturam semper corruptam esse iudicaui. Est autem hæc in omnibus libris impressis Parisiens. Venet. Florent. German. & in manuscriptis, quos quidem viderim. *τὸ γὰρ περὶ αὐτὸ ἔχουσα τὸ θεωρουῦν, φαίνεται εἶναι πρόμιμον, καὶ τὸ ἐπιτέλειαν αὐτὰ*. Hoc vno Parisiensis differt à ceteris, quod in eo sine articulo *τὸ* scriptum est *θεωρουῦν*. Ex hac igitur scriptura difficile admodum est sententiã verbis cōsentaneam elicere. Itaque omnes, quos vidi, interpretes, alij magis, alij minus eam immutarunt: Argyropylus illud *αὐτὸ*, legit cum spiritu aspero *αὐτὸ*, neque articulum *τὸ* agnoscit. idem facit vetus interpres. Aretinus autem participium *θεωρουῦν* in tempus infinitum commutat, atque interpretatur, prouidere. Iam Perion. & Gruch. longissimè ab hac lectione discedunt. Nam primùm cū dicat Aristoteles *τὸ θεωρουῦν*, in genere neutro, illi conuertunt latinè. Qui enim rectè rebus, rationibusque suis consulit: deinde illa verba *καὶ τοῦτο ἐπιτέλειαν αὐτὰ*, ita interpretantur: eiq̃ue se ac sua omnia committunt, vt videantur legisse *ἑαυτῶν*, non *αὐτὰ*. D. Thomas autem hæc ipsa verba, quomodocunque à vetere interprete conuersa sint, sic explicat: & tali homini prudentia concedenda & tribuenda est. quæ sententia profectò à verbis plurimùm distat. non enim di

cit Aristoteles αὐτὴν, vt subaudiri possit φρόνησιν, id est prudentiam, sed αὐτὰ, vt omittam quòd ἐπιτρέπειν non valet apud Græcos concedere aut tribuere, sed committere, & custodiam rei alicuius tradere, & prouinciam dare. Quid quæris? mira est huius lectionis obscuritas, inusitatum loquendi genus, maxima in ea interpretanda, interpretum varietas, multiplex denique fit ab illis scripturæ commutatio. Ego autem sententiam Aristotelis coniectura quadam exquirens & augurans, sic initio verteram. Id enim quod in rem suam res singulas acutè perspicit, prudens esse dixerint, & huic eas commiserint. Sed hoc inest in hac interpretatione vitii, quòd nemo vnquam ei, qui rerum singularum cognitionem ad lucrum & quæstum suum reuocet, res illas commiserit, nisi earum iacturam facere velit. sige aliquē esse qui equos ita tractare & curare sciat, vt nihil præter utilitatem suam in eis curandis spectet: nonne ille sit demetissimus, qui ei equum suum curandum tradat? Ergo non erit verum, quod hîc dicit Aristot. omnes ei qui singulas res in usum suum diligenter & accuratè perspexerit & cognouerit, eas res commissuros. Ne diutius igitur lectorem morer, existimo de M. Ant. Mureti sententia hunc locum esse corrigendum. Non enim dubitat ille. quin vulgata omnium librorum scriptura sit corrupta, (quod ego dudum suspicatus sum) sed ita corrupta tamen, vt sine vlla arrogantiæ nota possit emendari. Nihil enim addens de suo, nihilq; detrahens, sed vnam vocem duntaxat, culpa librariorum disiunctam ac diuulsam, de integro conglutinans & cōiungens, & ex illis duabus αὐτὸ ἕκαστα, vnam faciens, αὐτοῦ ἕκαστα, emendat hoc modo, τὸ γὰρ περὶ αὐτοῦ ἕκαστα τὸ εἶναι πρῶτον, παρὲν αὐτὸ εἶναι φρόνιμον &c. Quorum verborū ea est sententia, quam expressi. αὐτοῦ ἕκαστα, igitur interpretatus sum res singulas pro cuiusque natura. ea enim mihi vis esse videtur huius nominis. τὸ εἶναι verò solus ex omnibus interpretibus integrum seruavi, cum alij articulum τὸ omiserint, reddidique latinè actionis præstantiam. αὐτοῦ ἕκαστον autem vox est non solum Platonis, vt aliquando existimaui, sed & Isocratis, & aliorum scriptorum. Nam Plato quidem, ut omnibus notum est, αὐτοῦ ἕκαστον, vsurpat pro cuiusque rei notione, & forma, quam ideam appellat.

30 Tanquam extremum .] ἔξατον. aliud est hoc loco ἔξατον, quod extremum Latine nominatur: aliud τέλος. ἔξατον enim intelligitur hic ab Aristotele aliquid singulare, quod sensu percipitur, quia & ab eo cognitio nostra oritur ad vniuersa progrediens, & ab vniuersis profecta ad singularia definit. Iam quodd τέλος nonnunquam vltimum & extremum nominauimus, in eo M. Tullium sumus imitati: sed id vno aut altero loco duntaxat fecimus. non enim me præterit τὸ ἔξατον apud Aristotelem, latius patere, quàm τέλος, neque omne extremum finem esse, sed id tantum; quod sit optimum.

31 Qua sibi quisque & vni prospicit.] sic Aristo. ἢ περὶ αὐτὸν καὶ ἑνα. alij putant legendum περὶ τὸν αὐτὸν, à quibus dissentio.

32 Multarum actionum studio] pluribus verbis dixi, quod vno græci, πολυπράγμονες.

33 Iccirco & Euripides,] citantur hi versus à Plutarcho in libro περὶ τοῦ ἀνὲπιφθόγου ἑαυτὸν ἐπαυεῖν, integri. nam hic versus tertius est mutilatus. sic igitur est ex Plutarcho supplendus ἴσον μεταχρῖν τῷ σοφωτάτῳ τύχῃς. *Plutarchus & Euripides in fine tractatus sunt pluribus syllabis julij.*

34 Vel hanc esse grauem] Græci interpretes subaudiūt verbum ἀγνοῦσι, quod nonnulli in ordinem verborum Aristotelis coniecerunt.

35 Non illo] non vno ex quinque sensibus, aspectu, auditu, odoratu, gustatu, tactu, sed eo quem internum & communem dicimus.

36 Verumtamen prudentia sensus est potius.] liber Florentinus, Parisiensis, Venet. German. & scripti aliquot sic habent: ἀλλ' αὐτὴ μᾶλλον αἰσθησις ἢ φρόνησις. quorum verborum hæc sententia est, sed hic sensus communis qui dicitur, sensus est potius, quàm prudentia. Vetus autem interpres, cum quo consentit Argyropylus, legit hoc modo, ἀλλ' αὐτὴ μᾶλλον αἰσθησις ἢ φρόνησις. quam lectionem ita explanat D. Thomas: prudentia ad hunc sensum communem propius accedit, quàm ad scientiam, & vt verba magis exprimam, prudentia sensus est potius, quàm scientia. Atque hæc lectio mihi sanè videtur & verior, & incorruptior, eaq; iccirco secuti sumus: illa autem superior, mendosa & corru

pta est, meo quidem iudicio. Quin si mihi, quod sentio, liberè liceat dicere, videtur mihi etiam hæc suspecta, putoq; hoc totum *ἢ φρόνησις*, ab aliquo studioso primum ad oram libri ascriptum, ad explicandum id prouocabulum *αὐτῇ*. deinde ab aliquo inperito librario in ordinem verborum Aristotelis coniectum: postea alios (vt solent propagari falsa) quò illud nomen *ἢ φρόνησις* pertineret, non intelligentes, in *ἢ φρόνησις* commutasse propter illud *μᾶλλον*, quod antecedit. Ne diutius igitur lectorem suspensum teneam, coniectura mea est hæc, scriptum esse ab Aristotele hoc modo *ἀλλ' αὐτῇ μᾶλλον αἰδήσις* hoc sensu. sed hæc, videlicet prudentia, sensus est potius, subaudi quàm scientia. solet autem Aristoteles, quod & alii itidem scriptores faciūt, cum aliquid ingressus dicere, aliud interposuit, ad id quod inchoatum reliquit, reuerti, atque id ipsum vel iisdem verbis, vel aliis repetere, & absolvere. Ita cum dixisset, prudentiam esse extremi, quod extremum non scientia, sed sensu comprehendatur: deinde ea interposuisset, quæ ad illam sensuum distinctionem pertinebant, redit ad illud quod interruperat, hoc modo: sed hæc, sensus est potius: quod quidem id ipsum est, quod aliis verbis proximè dixerat, extremū in quo uersatur prudentia, nō scientia comprehendendi, sed sensu percipi. nā hæc oratio, sed hæc sensus est potius præcisa est, quærit integra, si ita expleas, sed prudentia sensus est potius, quàm scientia, id est prudentia sensui, quàm scientiæ, similior est.

37 Illius autem alia forma, aliaque notio est.] illius nempe scientiæ. alii ad sensum referunt. non est autem omnittendum veterem interpretem legisse *ἐκείνη δ' ἄλλο εἶδος*, cum in omnibus libris, quos quidem viderim, scriptum sit *ἐκείνης δ' ἄλλο εἶδος*.

38 De bona consultatione] *περὶ δ' βουλίας*. Perionius prudentem consultationem: quasi verò bona cōsultatio aut minus sit Latinum, aut non propius accedat ad græci nominis *ἐτυμον*.

39 Sagacitas] sic *ἀγγίγνωσιν* nominaui. Nam cum videt dictam esse *ἀγγίγνωσιν παρὰ τὸ ἀγγιγεῖν*, id est à proximè intelligendo, seu à propinquitate mentis: sagaces autem à

sagiendo, id est acutè sentiendo, vt scribit M. Tullius: sentireq; idem sit interdum, quod intelligere, & homo dicatur animal prouidum, sagax, multiplex: visum est latinum nomen satis aptè græco respondere. vno contentus ero exemplo. ex quo intelligere licebit ἀγχινοῦ, & sagacem idem valere. Plancus Cicer. lib. x. Sed certè nimia eius indulgètia in Lepidum, ad hæc pericula perspicenda fecit eum minus sagacem. Definitur autem ab Aristotele ἀγχινοῖα, hoc modo ἀναλυτ. ὑστέρ. lib. 1. in extremo ἡ ἀγχινοῖα ἐστὶν ὁ σκοτίατις ἐν ἀσκέπῳ χρόνῳ, τοῦ μέσε· ὅσον εἴ τις ἰδὼν ὅτι ἡ σελήνη τὸ λαμπρὸν αἰεῖ ἔχει πρὸς τὸν ἥλιον, ταχὺ ἐνεγόνησθε διὰ τὸ τοῦτο, ὅτι πὸ λαμπρὸν ἀπὸ τοῦ ἡλίου· ἡ διαλεγομένη πλεσίῳ ἐγνωστίοτι δαναίξεται. Nam solertiam ostendemus suo loco eam esse, quam græci δεινότητα appellant, Acumen autem mihi non displicet, si quis hoc malit.

40 Scientiæ. n. nullum est rectum: nam neq; eius ἵσις Arist. Επισήμης μὲν γὰρ ἔκ ἐστιν ὁρθότης· οὐδὲ γὰρ ἀμαρτία. nihil est his verbis facilius homini non indoctissimo. scientia semper est recta, nunquam praua, cum versetur in rebus veris, & necessariis: esset autem eius aliquod rectum, si esset eius aliqua prauitas. nunc autem cū scientiæ nulla sit prauitas, sequitur vt neque eius vllum sit rectum. Perionius hæc sic vertit: Quoniam in scientia non spectatur quid rectum sit, quoniam, ne in peccato quidem. Equidem fateor ingere nuè me, quid sibi hæc verba velint, non intelligere.

41 Decisum iam ac constitutum est] διωρίσθαι. Peri, enumerata ea sunt omnia, in quibus esset opinio. non dicit Aristoteles se aliqua in quibus esset opinio, enumerasse se Perioni, sed eum, qui opinatur, id quod opinatur, iam decidisse, & constitutum in animo habere, tamen re sit dubium, & incertum, atque ad eò fortasse falsum.

42 Cogitatione igitur inferior est] διανοίας ἄρα λείπεται. Perion. relinquitur vt sit mentis, non relictæ. Λείπεσθαι cum patrio casu iunctum, valet, superari, inferiorem esse: sic loquitur lib. 2. de animo ἐν μέν ταῖς ἄλλαις αἰσθήσεσι αἰσπεται πολλὰν τῶν ζώων· κατὰ δὲ τὴν ἀφύμν, πολλὰ τῶν ἄλλων διαφερόντως ἀκριβοῖ. Aelianus ποικίλ. ἱστορ. α. de Gorgia & Protago, τῇ δὲ σοφίᾳ τοσούτον ἐλείποντο, ὅσον αὐτῶν

δρῶν παῖδες. Iccircò autem dicit bonam consultationem cogitatione seu mente esse inferiorem, quòd bona consultatio, cum sine ratione constare non possit, nihil enuntiet, sed ratiocinetur & quærat aliquid: cogitatio autem sit enuntiatio. Sed quæret aliquis: quorsum hîc Aristoteles cogitationem interiecit, cum opinionis & bonæ consultationis differentiâ ostendere instituerit? fortasse idèd quòd utraque nempe cogitatio, & opinio aliquid enuntiat, id est vel ait, vel negat. si probatum igitur sit bonam consultationem iccirco esse cogitatione inferiorem, quòd illa nihil dum enuntiat, hæc aliquid enuntiat, erit quoque probatum bona consultatione opinionem esse superiorem, quia & opinio non sit quæstio, sed iam enuntiatio.

43 Hæc enim nondum enuntiatio] αὐτὴ γὰρ ἔτι οὐ φάσις. hæc nempe bona consultatio. Vetus interpretes videtur legisse αὐτὴν, id est ipsa bona consultatio, quæ mihi videtur incorrupta & germana lectio.

44 Sed magno malo accepto] κακὸν δὲ μέγ' ἐπιηφώς. Perion. sed magnum id malum existimant, aliud est ἐπιηφώς, aliud ὑπεπιηφώς aliud λαμβάνω, aliud ὑπολαμβάνω.

45 Alio loquente] ἄλλου λέγοντος. Perionius tacentibus nobis. cui probabitur hæc interpretatio?

46 Ea autem quæ γνῶμη à græcis] Tota hæc disputatio de ea, quam græci γνῶμη appellat, nominibus ipsis ita implicata est, ut si quis aliis, quàm græcis, eam persequi conetur: aut aliud agere, aut iocari, aut operam ludere denique videatur. Equidem fateor ingenuè me ea, quæ hîc ab Aristotele dicuntur, satis commodè latinè explicare non posse. hoc dico amplius me in hac esse sententia, ut ea ab eo, qui græcè nesciat, vix intelligi posse existimem. Itaque melius fortasse mihi consuliissem, si totum hunc locum non attigissem, aut certè græca nomina ea, quæ ad hanc distinctionem atque explicationem pertinent, retinuissem. Verùm altera ex parte reprehensores aliquos extimescebam, qui, si hæc in latinum sermonem non vertissem, dicerent me opus inchoatum edidisse: desertum negotium quererentur: nihil esse, quod ex vna lingua in aliam transferri nō possit: me vel nimis religiosum, ac timidum fuisse, vel hæc inter-
preta

pretari non potuisse. Ego igitur vtrisque satisfacere institui, & græcarum literarum rudibus, & græcè doctis: illis, vt ne querantur sibi non esse consultum: his, vt lætentur se græcas literas didicisse, cum viderint quanto hæc nostra latina græcis sint deteriora. Quòd si qui hæc eadem melius verti potuisse contendent, æquissimo animo me ab eis doceri patiar.

47 Ad consentiendum id est ad ignoscendum] συγγνώμην. scio συγγνώμην non esse id quod latini consensum appellant, neque συγγινώσκειν, consentire: sed nos his nominibus vti oportuit, si vellemus hanc Aristotelis de sententia, quam græci γνῶμην dicunt, explicationem latinè reddere. Nam si συγγνώμην veniam,³ aut veniæ dandæ voluntatem, & συγγινώσκειν ignoscere & veniam dare, & δῖγνῶμονα moderatum, aut æquum, aut commodum, aut facilem nominassem, totam hanc disputationem ac distinctionem, inutilem atque ineptā reddidissem. Pendet enim è nominibus, nec nisi seruata nominum quasi cognatione, intelligi potest.

48 Consensum accommodare] συγγνώμην ἔχειν dicunt græci. nam consensum accommodare scio non esse latinis admodum vsitatum, sed volui (vt dixi) in iisdem perpetuò nominibus hære, vt qui hæc nostra legeret, facilius, quid sibi vellet, aut quid sentiret Aristoteles, intelligeret.

49 Viri æqui & boni] τοῦ ἐπιεικοῦς. secutus sum Aspasium, nam D. Thomas interpretatur ipsius æqui boni. quod græci dicunt τὸ ἐπιεικές.

50 Et mens extremorum est] sic Aristo. καὶ ὁ νοῦς τῶν ἐσχάτων ἐπ' ἀμφοτέρω. huius loci hanc sententiam esse arbitror. mens tùm primorum terminorum est, id est definitionum, eorumque principiorum, quæ demonstrari non possunt, tùm eorum extremorum, quæ propriè hoc nomine appellantur, id est singularium, quæ sensu quoque ipso percipiuntur. sunt autem singularia principia vniuersorū: & vniuersa singularium fines. Mens igitur vna est, quæ primos, fixos & immobiles terminos cernit, quales sunt definitiones, & enuntiationes vniuersæ: easq; ad constituendas demonstrationes adhibet, cum illæ tamen demonstrari non

possint. Altera est, quæ extrema, hoc est singularia contem-
platur, & considerat, versaturque in iis artibus, quæ ad agen-
dum valent. atque hæc sensui communi similima ac gemi-
na est.

51 Sed ut probi efficiamur] τοῦ γενέσθαι, subaudiend-
um ἀποδοῦναι, non ut Perionius putavit, προνίμω. itaq;
expeditior esset lectio hoc modo. ἀλλὰ καὶ τοῦ γενέσθαι ἀπο-
δοῦναι, τοῖς ὅσιν οὐθὲν αὐτῷ εἴη χηρίσματος. ego tamen nihil mu-
to. sed sententiam sequor tantum.

52 In valetudine curanda] περὶ ὑγίαιαν. Perion. in me-
dicina; non rectè.

53 Nam ea certè, quæ efficit] ἡ γὰρ ποιῶσα ἀρχὴ καὶ ἐπι-
τάττει περὶ ἑκαστα. Perion. Nam cum eius omne opus sit in
agendo &c. quid ab Aristotelis sententia disunctius fingi
potest?

54 Veruntamen non ut valetudinem] secutus sum lib. Flo-
renti. Venet. Parisien. in quibus ita scriptus est hic locus
Ἐπειτα ποιῶσι μὲν, ὡς ἰατρικὴ δὲ ὑγίαιαν, ἀλλ' ὡς ὑγίαιαν,
οὕτως ἡ σοφία δὲ δαιμονίαν: quæ lectione confirmant Eustr.
vetus interpres, Argyr. verba aut Eustr. sunt hæc, ὡς μέρη
συμπληρωτικά τῆς δὲ δαιμονίας. idest, ut partes, quæ bea-
titudinem constituunt, & complent. significat Aristoteles
prudentiam, & sapientiam effectrices esse vitæ beatæ, non
ut causas efficientes, sed ut partes eas, quæ constituunt to-
tum. alii codices habent ὡς ὑγίαιαν τὰ εὐεκτικά, οὕτως ἡ σο-
φία δὲ δαιμονίαν: quos videtur probasse D. Thomas, quan-
vis vetus interpres (ut dixi) vocem εὐεκτικά, nō habuerit.

55 Quam solertiam] δεινότητα solertiam appellavi
bonis auctoribus linguæ latinæ fretus: melius (opinor)
quàm Perionius, qui ingenium: melius quàm alii qui cal-
liditatem nominarunt. nam calliditas quidem πανουργία est
potius, sed nominis solers, exempla proferamus. M. T.
offici. 1. decipere hoc quidem est, non iudicare. quocircà
in omni re, fugienda talis solertia est. idem de natura deo-
rum lib. 2. Quibusdam bestiis machinatio quædam, atque
solertia, ut in araneolis. Idem offi. 1. in extremo. Sic ho-
mines, ac multo etiam magis, natura congregati, adhibent
agendi, cogitandique solertiam. Idem ibidem. aut enim
in

in perspicientia veri, solertiaque versatur, aut in hominū societate &c. quo loco perspicue solertiam eam nominat, quam Græci *δεινότητα*. Idem in Bruto. Habuit à natura genus quoddam acuminis, quod etiam arte limauebat, quod erat in reprehendendis verbis versutus, & solers. Terent. in Eunuch. fac periculum in palæstra, in musicis, solertem dabo. Horat. od. 8. lib. 4. Solers nunc hominem ponere, nunc Deum. His locis omnibus, arbitror solertem & solertiam *δεινόν* & *δεινότητα* græcè reddi posse.

56 Non est porro prudentia] Secutus sum veterem interpretem, & Argyrop. qui hoc modo legerunt. *ἔστι δὲ, ἡ φρόνησις οὐχ αὐτὴ ἡ δυνάμεις*. à codice Florentino & Veneto abest vox *αὐτὴ*, immo deest potius. nā sine dubio ascribenda est. significat autem Aristoteles prudentiam non esse solertiam quidem illam, sed non esse tamen sine solertia.

57 Habitus autem hoc quasi] D. Thomas hoc animi oculo solertiam significari putat, atque ita hunc locum explicat: in hoc animi aspectu atque oculo, id est in solertia ingenerari prudentiam non sine virtute. Eustratius hunc oculum vult esse *τὸν πρακτικὸν νοῦν*, id est mentem, quæ ad agendum valet. Ego D. Thomæ assentior in eo, quod hunc animi oculum vult esse solertiam: sed nolim intelligi habitum cum virtute ingenerari in solertia, sed potius huius oculi, nempe solertiæ, opera ac beneficio, habitum cum virtute coniunctum in animo innasci, ut illud *τῷ ὁματι* sic inlustranti loco positum: habitus autem ille cum virtute coniunctus, prudentia.

58 Ratiocinationes enim ex quæ] Nulla est hoc loco in omnibus græcis exemplaribus lectionis varietas, nullum scripturæ vitium: tantummodo vitiosa interpunctio est. nam id interpunctum, quod voci *εἰς* posteriore loco appingitur, abradendum est, & si sequitur, vno spiritu sunt legenda hoc modo, *οἱ γὰρ συλλογισμοὶ τῶν πρακτικῶν ἀρχῶν ἔχοντες, εἰσὶν ἐπειδὴ τοιοῦνδ' ἐστὶν τέλος*. id est ratiocinationes, quæ rerum in actione positarum principia continent, eò sunt, in eoque vim suam habent sitam, quod talis sit finis, nempe vel id quod sit re ipsa bonum, vel id quod boni speciem præ se ferat. Namque in iis rebus, quæ sub actionem cadunt, finis principii in-

stat

star obtinet. Quemadmodum enim in iis, quæ animo cernuntur, constare scientia non potest, si principia sint incerta, dubia, deniq; nõ necessaria: ita in illis solertia vacillabit, claudicabit prudẽtia, atq; iccirco ad actionẽ min^o alacriter, minusq; expedire aggredietur, si nullus certus finis, ad quẽ actionis consilium referatur, propositus sit. Et quemadmodum in his principia demonstrari neque possunt, neque debent, sed ea posita oportet esse, & concessa: sic & in illis fines, ut pote qui principiorum loco sunt, positi, fixi, rati, certi esse debent.

59 Sic se res habet in iis animi bonis] *ἔτω καὶ ἐν ταῦθα*, id est sic & hic. in omnibus libris impressis, quos quidem viderim, ea est interpunctio, quam exposui. Eustratius autẽ lectionem aliter interpunctam proponit, huiusmodi *ἔτω καὶ ἐν ταῦθα ἐὰν λάβῃ νοῦν*, ut hæc coniuncte legantur, quæ membratim legebantur. Verum cum hæc lectio, quam secuti sumus, tot librorũ fide, ac testimonio confirmetur, habeatque sententiam non solũ probabilem, & consentaneam, verum etiã apertam; non putavi mihi ab ea temere esse discedendum. Si quis autem huic alteram anteponeret, neque ei aduersabor, neque inuidebo.

60 Quanto in agendo ceteris antecellant] *ἐν τῷ πράττειν διαφέρει*. Scio apud græcos *διαφέρειν* valere differre, interesse: sed valet quoque antecellere, præstare. Isocr. de Helena, *ἡ καὶ τῷ γένει καὶ τῷ κάλλει, καὶ τῇ δόξῃ πολὺ διήνεγκα*. idem *περὶ εἰρήνης*. *τοσοῦτον ἀνείκα διήνεγκαν πάντων ἀνθρώπων*. Arist. lib. 7. Polit. *εἰ εἴησαν τοσοῦτον διαφέροντες οἱ ἕτεροι τῶν ἄλλων, ὅσον ὑγίμεθα τὰς ἡρώας τῶν ἀνθρώπων διαφέρειν*. Atque hanc proximam huius verbi significationem magis convenire huic loco existimaui. D. Thomas quidem cui vix linguæ græcæ elementa fuerunt cognita, & qui interpretatione usus est penè barbara, sic explicat. Hisq; ferè verbis utitur: multũ differt excellentia bonitatis: Quod si quis malit hoc loco *διαφέρειν*, pro differre accipi, Perionii tamẽ interpretationem probare nullo modo possum, quæ talis est. iam magna est in actione distinctio.

61 Nam quod uirtutes omnes] Plato in Menone.

62 Ea cui prudentia moderatur.] *ἡ κατὰ τὴν φρόνησιν*. id est

id est ea quæ prudentiæ congruit.

63 Illam nondum erit consecutus.] τὴν δ' οὐπω εἰληφώς ἔσαι. Sic liber Flor. et Parisi. Vetus interpres videtur legisse ἔπως, idest nullo modo, nequaquam. Quæ lectio sanè mihi non displicet. erit enim hæc sententia, vt intelligas orationem esse eorum, qui dicebant, uirtutes posse inter se separari, fierique posse, vt quis sit fortis ac liberalis, nec tamen temperantiam, nec iustitiam sit consecutus. quale est illud M. Tullii offi. 1. sunt enim qui in rebus cōtrariis parùm sibi consent: voluptatem seuerissimè contemnant, in dolore sint molliores: gloriam negligant, frangantur infamia. Iam si legamus ἔπως, erit hic sensus, fieri posse, vt qui non fuerit, verbi gratia, nuper temperans, is consuetudine adhibita, laboreque suscepto, eam virtutem comparet. non est autem omittendum, hæc verba εἰληφώς ἔσαι, Perionium non mihi videri rectè vertisse hoc modo, percepit. aliud est enim εἰληφώς ἔσαι, aliud εἴληφε.

64 Sed vt existat, & adfit.] ὅπως γένηται nempe sapientia. Hoc significat Aristot. quemadmodum medicinæ præposita valetudo est, sic & prudentiæ sapientiam esse propositam: Perion. sic, sed vt quicque fiat, prouidet: quæ quàm longè absint ab Aristotelis sententia, nemo est, qui non videat.

In librum septimum .

1 Quemadmodum Lacōnes.] Plato in Menone, in extremo. καὶ οἱ Λακωνεῖς ὅταν τινὰ ἐγκωμιάζωσιν ἀγαθὸν ἄνδρα, θεῖος ἀνὴρ (φασὶν) ἔστω. quo loco Muretus legendum putat σεῖος, cui assentior. sic enim loquebantur Lacedæmonii: Suprà autem, malè librarit impresserunt illud, pro illum pag. 158. versu vltimo.

2 Incontinenter viuere possit.] Arist. ἀκρατεύεται. Perionius iudicium suum retinere possit. puto eum aliud egisse, cū hæc scribebat.

3 Omnino rationem eorum qui] ὅλως ἐμάχετο πρὸς τὸν λόγον. Poteram & sic vertere, cum eorum ratione pugnabat.

gnabat. Perionius bellum gerebat. atqui μάχεσθαι non est bellum gerere, sed præliari, aut pugnare, nisi forte bellum & prælium, idem esse existimat. sed hæc leuia sunt. librarii hic omiserunt vocem, omnino.

4 Atqui si opinio est incontinentis] sic Aristot. Ἀλλὰ μὴν εἶγε δόξα, καὶ μὴ ἐπιστήμη. &c. Perio. Atqui si opinio quidem & scientia insit. sustulit negationem.

5 Puta si etiam in falsa.] Arist. εἰ καὶ τῇ ψαδῇ. Perion. æquè ut si falsa. Hoc sentit Aristoteles. si continentia faciat, ut nos in omni opinione maneamus, etiā falsa: mala erit: à qua sententia longè abest Perionii oratio.

6 Quia ei mentiri sit molestum.] διὰ τὸ λυπεῖσθαι ψαδόμενον. Perionius, tum cum vi doloris coactus mentiretur. monstri similia profectò videri possint ei qui cum Græcis conferat.

7 Sophistarum ratio quam mentientem] mentientem etiam M. Tullius commemorat lib. 2. de Diuinat. Quomodo aut mentietem, quem ψαδόμενον vocant, dissolvas? & acad. quæst. 2.

8 Adbibere? secutus sum librum Florentinum, in quo legitur ἐπιπίνειν. Alii habent ἐπιπίνειν. id est amplius bibere: quorum utrum sequamur, nihil magnopere refert.

9 Si enim ei persuasum esset] secutus sum veterem interpretationem, & librum Parisiensem. ab Adriano Turnebo emendatum: cuius hæc scriptura est, εἰ μὲν γὰρ ἐπέπεισο αὐτὸν ἀπείη, μεταπειθεὶς αὐτὸν ἐπαύσατο: οὐ γὰρ οὐ πεπεισμένος, οὐδὲν ἢ πῶν τοιοῦτα ἀπείη. quam quidem esse veram & incorruptam lectionem, quivis non tardissimus facillè intelligat.

10 An potius quod sic, vel sic] deerant hæc in omnibus libris vulgatis, quæ restituta sunt à P. Victorio. eorumque reperiuntur in vetere interpretatione, vestigia. ἀλλὰ τῷ αὐτῷ, ἢ ε'.

11 Idem. n. esset incontinentia, quod intemperantia] sic Arist. ταυτὸν γὰρ ἢ τῇ ἀκολασίᾳ. quod perinde est, ac si dixisset: ταυτὸν γὰρ ἢ τῇ ἀκρασίᾳ τῇ ἀκολασίᾳ. Perionius, qui ἀκρασίαν semper impotentiam nominat, (quod tamen non reprehendo) sic vertit. idem enim esset, quod impotentia. debuerat dicere, quod intemperantia.

12 Nonnulli enim eorum qui] id probat Plato in Menone .

13 Nonnulli enim non minorem] sic Aristot. *ἐνιοι γὰρ πιστεύουσιν ἐδέν ἢ πον, οἷς δοξάζουσι*. Perionius: non enim sunt apud quosdam minus firmæ de iis quæ credunt, opiniones . inuerso verborum ordine, sententiam Aristotelis corrupit, vt cuius intelligere licet.

14 Quod declarat Heraclitus] qui omnia moueri putabat, vt scribit Arist. *topic. 1. & Plato in Cratylo*, his verbis, *χεδόν τι αὐτοῖς καὶ Ἡράκλειτον, ἡγοῦντο αὐτὰ ὄντα εἶναι τε πάντα, καὶ μένειν ἐδέν*. alij referunt ad id quod dicebat Heraclitus, se omnia statim à puero scire cœpisse .

15 Præterea quoniam duo sunt, &c.] Disputat hoc loco aduersus Platonem, qui negat eum qui sciat, quicquam alienum ab eo , quod sciat , agere posse . ostendit primum scire dupliciter dici : Nam scit is , qui cum sciat, scientia non utitur, nec ea quæ scit, animo cernit, vt grammaticus aliud agens, quàm quod est grammatici , putanens, numerans, &c. scit & is qui ea quæ scit, considerat, & contemplatur : Deinde duo esse enuntiationum genera . aliæ enim sunt vniuersæ, aliæ singulares. si quis igitur vtrunque genus sciat, & non utatur tamen singulari, sed vniuersa tantum : non sit mirum, si ea quæ agit, ab iis quæ scit, aliena sint: quia singularia duntaxat sub actionem cadunt.

16 Præterea alio modo] sic Arist. *ἐτι τὸ εἶχεν τὴν ἐπισήμην, ἄλλον τρόπον τῶν νῦν ρηθέντων ὑπάρχει*. Perion. situm est in homine, vt alia ratione scientiam habeat. non probo, quòd illud ὑπάρχει vertit, situm est in homine . quid ita? quia neque hoc loquitur Aristoteles, neque sentit. commodius vertisset hoc modo; Præterea habere scientiam, alio modo præter eos, quos nunc diximus, inesse potest in hominibus.

17 Nā eius qui sciētiā habet] sed: quid interest inter huius habitum, & illius quem suprà commemorauit his verbis? Nam & is qui scientia præditus est, nec ea utitur. &c. Respondeo illius habitum solum & expeditum esse, ita vt cum velit, habitu fungi possit: huius autem, vinctum atque impeditum, ita vt non sit ei liberum, cū sit opus, munere scientis fungi .

18 Oportet enim illa vnà cum ætate] *δεῖ γὰρ συμφύναι.*
subaudio *τὸς λόγους.*

19 In iis quæ sunt cognitionis, &c.] locus est facilis ijs
qui paulum modò in philosophia exercitati sunt. Aliæ sunt
(inquit) opiniones de rebus vniuersis, aliæ de singularibus.
Atque illarum alix in ijs scientiis locum habent, quæ in co-
gnitione posite sunt, aliæ in iis quæ ad agendum, aut efficiē-
dum sunt viles. simulatque igitur in illis dixit aliquis, om-
nem hominem esse animal, & Socratem esse hominem, ne-
cesse est animum assentiri, Socratem esse animal: in his au-
tem, statim vt quis dixit, quicquid est dulce, gustandum est:
& hoc est dulce, gustat. Perionius huius loci sententiam nò
intellexit: quod quidem declarat eius interpretatio. Nam
primùm verba illa *ὅταν μία ἐξ αὐτῶν γένηται*, sic vertit,
cùm earum vna adfuerit, cum longè aliud significent, nem-
pe cùm ex iis, quæ duæ erant, vna facta sit: deinde illa *ἐν-
δα φαίαι τὴν ψυχὴν*, animum intus præscribere. at quis
vnquā somniauit *ἐνθα* latinis valere intus, & *φαίαι* præscri-
bere? postremò illa *ἐν δὲ ταῖς ποιητικαῖς*, sic, & vires eas
quarum omne opus in agendo est: planè totum hunc locum
indignis modis corruptit.

20 (Hæc autem est quæ agit)] *αὕτη δ' ἐνεργεί.* hæc sunt
includenda interpositionis nota. quod non vidit Perio-
nius, qui hoc modo vertit. hæc profecto exequitur: neque
emendauit Gruchius.

21 Vt eam habere non sit scire] *ὥς οὐκ ἦν τῷ ἔχειν. ἐπί-
σαι.* sic habent codices Florent. Paris. Nonnulli au-
tem alij *τὸ ἔχειν.* ego hanc scripturam corruptam esse puto,
corrigenendumque vel hoc modo, *ὥς οὐκ εἶναι τὸ ἔχειν ἐπί-
σαι*: quorum verborum sententiam expressimus, vel vt
M. Anton. Muretus mauult, *ὥς οὐκ εἶναι ἐν τῷ ἔχειν ἐπίσαι*,
id est vt in ea habenda non insit scire, quæ mihi videretur
germana lectio, eamque vetus interpres agnoscere vi-
detur. malè autem librarij infra versu abhinc tertio impres-
serunt vniuersa pro vniuersus. hoc igitur erratum corrige.

22 Eos igitur qui in his] videlicet per se expetendis:
longum est hyperbatum ab illis verbis, Quoniam autem
eorum quæ voluptatem, &c, vsque ad hunc locum.

23 Homo dicebatur] Huius loci hæc sententia est. Quæ admodum ille Olympiorum victor non Plato, non Aristides, non Socrates, aliouë proprio nomine appellabatur, sed communi omnium hominum nomine, homo: sic ira & luxuriæ, & ceterarum rerum incontinens, communi nomine incontinens appellatur, cum incontinens tamen multum ab illarum rerum incontinente differat. Eustratius in proximo commentarii in libr. 1. de hoc homine Olympionice sic scribit. ἡ δὲ προκειμένη ἀρετὴ δικαιοσύνη μὲν λέγεται, καὶ ὀνομάζεται τῷ τῆς ὅλης δικαιοσύνης ὀνόματι: ὄνομα δ' ἱππιδιον οὐκ ἐκληράσατο: ἀλλ' ὥσπερ ἐκείνος ὁ Ολυμπιονίκης ἔστι Σικράτης, ἢ Πλάτων, ἢ κ' Αἰσίδαης, ἀλλὰ τῷ κοινῷ πάντων ἀνθρώπων ὀνόματι ἀνθρώπος ὀνομάζεται: ἔτω καὶ ἡ παρ' ἡμῶν ἀρετὴ δικαιοσύνη καλεῖται: ex quibus verbis suspicari possit aliquis, illum nescio quem Olympionicen proprio nomine caruisse, communique omnium hominum nomine fuisse appellatum. Quidam doctissimi viri existimant fuisse olim quendam Olympiorum victorem, qui communi omnium hominum nomine Ἀνθρώπος, quod ei tamen esset proprium, appellaretur.

24 Cuius rei hoc argumentum est] σημεῖον δὲ. Hæc pertinent ad continentis & incontinentis differentiam, neque sunt referenda ad similitudinem victoris Olympici, quæ proximè interposuit, ut putavit Perionius.

25 Cuius rei argumentum est] secutus sum codices meliores & quidem manuscriptos, in quibus ita scriptum est. σημεῖον δὲ καὶ γὰρ μάλα κριτέον, quam lectionem confirmat vetus interpres, & D. Thomas, probat Victorius. Ea autem quorum nimum ferre non possunt molles, sunt famēs, sitis, frigus: illa à quorum nimio qui vincuntur, molles non dicuntur, sunt pecunia, luxuria, honos, ira.

26 Quanuis hi in iisdem versentur] οἱ δ' ἐστὶ μὲν περὶ ταῦτα. sic legendum, non ταῦτα repugnantibus omnibus serè codicibus. sed Argyropylus tamen, & D. Thomas probant ταῦτα, idest eadem.

27 Quocircà qui secus] Διὸ ὅσοι μὲν παρὰ τὸν λόγον, &c. Hic est ἀνακόλουθον. nullū enim verbum nomini huic ὅσοι infra respondet, sed subicit mutata loquendi figura, μὴ
χθι-

χθηνία μὲν οὐκ ἴδμεν περὶ ταῦτ' ἐς δὲ διὰ τὸ &c. id est vitium igitur in his. &c.

28 Propter similitudinem autem] sic habet liber Floren. & Parisien. & ceteri ferè impressi, δι' ὁμοιότητα δὲ τοῦ πάθους προσεπιτιθέντες τὴν ἀκρασίαν περὶ ἐκάστου λέγουσι. quæ verba sic quoque verti possunt, sed obscurius: Propter perturbationis autem similitudinem, adiecta præterea incontinentia, de vnaquaque re dicunt. vetus interpres, & Argyrop. videntur legisse περὶ ἑκάστων. ego Aristotelis sententiam quàm planissimè potui, expressi.

29 Quòd in complexu venereo] sic Aristo. ὅτι ὁ πύκνιν, οὐκ ὁπύονται. vetus interpres ita vertit, quia ducunt, non ducuntur. quibus verbis inductus ac deceptus D. Thomas putavit hoc sentire Aristotelem, mulieres non esse eò dicendas incontinentes, quòd non affectus, & appetitus suos rationi obediētes præbeant, sed ab affectibus suis trahantur. Verùm id non sentit Aristoteles, sed illud, mulieres non iccirco incontinentes esse dicendas, quòd patiantur muliebria, non agant. Est enim hoc mulieribus attributum à natura, ut subigantur à maribus, non subigant mares.

30 Quemadmodum & cum qui] hic locus in omnibus libris, corruptus est, & sic emendandus. καθάπερ καὶ τὸν περὶ τοὺς θυμους ἔχοντα τοῦτον τὸν τρόπον, τούτου τοῦ πάθους ἀκρατῆ, ἀκρατῆ δ' ἔλεγκτόν. natum est mendum ex voce ἀκρατῆ, quam cum librarij bis scriptam viderent, putarunt alteram superare, atque iccirco sustulerunt. Illud τὸν præterea omiserunt, vel consultò, vel imprudenter, propter similitudinem trium syllabarum deinceps insequentium τέτε τέ.

31 Deinde ab actione aberrant.] secutus sum codicem Floren. Parien. & ceteros melioris notæ, cum quibus consentit vetus interpres, & Argyrop. sic habent autem libri illi. ἔτα ἀμαρτανύσι τῆς πράξεως. P. Victorius testatur se in nonnullis scriptum reperisse προσάξεως, id est à mandato, aut præscripto aberrant. quam scripturam non improbo.

32 Et quatenus sunt communes] καὶ ἐφ' ὅσον κοινὰ. Perion. quia communes. non rectè,

33 Ad fores] ad fores iudicii.

34 Præterea nemo dolens stuprum. &c.] οὐδεὶς ὑβρίζει
 λυπούμενος· ὑβρίζειν non solum id valet, quod Latini con-
 tumelia afficere dicunt, sed etiam stuprum inferre, ut inter-
 pretati sumus.

35 Non inest enim in ira] ἔ' γὰρ ἐστὶν ἐν θυμῷ ὕβρις. Pe-
 rion. neque enim ira dominante loci aliquid libidini relin-
 quitur. Speciosa oratio, sed ab Aristotelis sententia aliena.

36 Sed eo carent] ἀλλ' οὐκ ἔχει. nonnulli codices, ἰσχυ-
 ροὶ μὲν εἰσὶν, ἀλλ' ἡμέτεροι οὐκ ἔχουσιν. quos secuti
 sunt Perion. & Gruch.

37 Innocentior enim, minusque perniciofa] ἀσινεστέρα
 γὰρ. sic habent codices emendati. alii ἀδενεστέρα, id est im-
 becillior, quos secuti sunt Perion. & Gruch.

38 Eorum autem qui consilium] horum prior est incō-
 tinens, posterior mollis, ut mox ipse dicturus est. ibi, eorū
 igitur. &cet.

39 Eorum igitur qui suprà] sic Arist. τῶν δ' ἡ λεχθέντων
 τὸ μὲν μαλακίας εἶδος μᾶλλον, ὁ δ' ἀκρατής. atque hæc est
 vera & incorrupta scriptura, quamvis libri Floren. habeant
 ὁ δ' ἀκόλαστος. vetus interpretatio autem hoc loco planè
 corrupta est. namque eius autor præter cetera mala, videtur
 legisse κακίας εἶδος. sed Argyropylos, & Aspalis per spi-
 cūe probant eam lectionem quam secuti sumus. Verba Aspa-
 lis sunt hæc. τῶν δ' ἡ λεχθέντων (δηλονότι τῶν μὴ προαιρεμέ-
 νων,) ὁ μὲν ἡπώμενος ὑπὸ τῶν λυπῶν ὧν οἱ πολλοὶ ἔχ' ἡπῶν-
 ται μαλακός· ὁ δ' ἡπώμενος ὑπὸ τῶν ἡδονῶν, ὧν οἱ πολλοὶ
 ἔχ' ἡπῶνται, ἀκρατής. sed quid Argyropyli, quid Aspalis
 auctoritate opus est? ipsa se ratio ac nuda veritas tueri ac
 probare potest. Nam quod hic dicitur ab Aristotele, illo-
 rum, quæ paulo ante posuit ibi Eorum, qui consilium
 non caperunt ita viuendi, aliis &cet. repetitio est, qua tum
 uti solent scriptores, cum aliquid dicere ingressi, id non ab-
 soluerunt. cœperat autem dicere, eorum qui consilium nō
 capiunt, alium dulcedine voluptatis duci, alium doloris me-
 tu perterreri, deinde docet, interesse inter eum qui leui cu-
 piditate adductus flagitiosum aliquid admittat, & eum qui
 vehementi &c. quorum ille est intemperans, hic est incō-
 tinens. His interpositis, subiicit. Eorum igitur, quos dixi-

mus non capto consilio quâ voluptates sequi, quâ dolores
 è cupiditate natos fugere, ille est incontinens, hic est mollis.

40 Vt Theodectæ Philoctetes] Theodectes & Carci-
 nus poëtæ tragici fuerunt, de quibus Aristoteles in libro
 περὶ ποιητικῆς.

41 Quemadmodum Persarum regibus] scio libros Flo-
 rent. Parisien. & ceteros omnes impressos habere Σκυδῶν:
 sed ipsa historix veritas postulat, vt Περσῶν legatur. cui
 quidem eo libentius celsi, quòd eam quidam libri manu-
 scripti adiuuant, accedit his Aspasius, qui perspicuè legit
 Περσῶν.

42 Et vt scœmina à mare distat] distat mollitie. cōfer hūc
 locum cum illo superiore, vbi dicit scœminas pati, non age-
 re natura,

43 Vt ij qui se ipsi antè titillarint] ὡς περ προγαργαλί-
 σαντες. nonnulli libri προγαργαλιθέντες. Perionius ea,
 quæ proximè sequuntur, οὐ γαργαλίζονται vertit latinè,
 non succumbunt, non rectè.

44 Rationem non opperiantur] οὐκ ἀναμένει τὸν λό-
 γον. Perionius rationem, & iudicium suum non retinent,
 mendosè.

45 Hi enim] videlicet qui rationem adhibent in consi-
 lium, sed in ea non permanent.

46 Vt non quòd ita sibi] secutus sum librum Parien.
 Adriani Turnebi opera & diligentia emendatum, in quo
 ita scriptum est οἷος μὴ διὰ τὸ πεπιδῶαι. quam scripturam
 confirmat vetus interpres. nam Flor. Vene. & alij mendosè
 habent οἷος διὰ τὸ μὴ &c.

47 Ea, quæ posita, & concessa sunt] αἱ ὑποθέσεις. hæc
 de re suprâ diximus, annotat. lib. 5. numero. 39.

48 Aut ea, quæ ex consuetudine comparatur] ἡ ἐθισμὸς.
 sic omnes libri emendati, cum quibus concinit vetus inter-
 pres. mendosi autem ἡθικὸς.

49 Atque hi sunt, quos] εἰσι δ' εἰς καλῆστιν ἰχυρογνώμο-
 νας. Ego eosdem esse puto τοὺς ἐμμενετικούς τῇ δόξῃ, &
 τὲς ἰχυρογνώμονας. Quapropter illa εἰσι δ' εἰς. &c. sic ver-
 ti. sunt quæ hi quos &c. quod quidem eo maiore fiducia feci,
 quòd eas duas voces εἰσι δ' εἰς, scio abesse à codicibus quibus-
 dam

dam manuscriptis. Argyropy. quidem non habuit. Denique M. Antonius Muretus mihi assentitur.

50 Ut in Sophoclis Philoctete Neoptolemus] de quo supra ferè in principio huius libri.

51 Quia magis quàm par est] διὰ τὸ μᾶλλον'τι. oratio est præcisa, quam Perion. non intelligens, ita interpretatur. propter vim quandam maiorem. quæ quidem interpretatio inepta, & ab Aristotelis sententia valdè aliena est. non enim hic loquitur de vi maiore, quàm θεοῦ βίαν græci vocant, sed dicit incontinentem magis, quàm oporteat, voluptatibus delectari. in illo autem præciso (ut dixi) loquendi genere, subintelligendum est χαίρειν ἢ δέει. hoc modo, διὰ τὸ μᾶλλον τι χαίρειν ἢ δέει, quemadmodum interpretati sumus.

52 Non igitur incontinens est] εἰδὲ δὴ ὡς ὁ εἰδὼς καὶ θεωρῶν. Perio. sic. Nec verò debet impotens ita affectus esse, ut &c. ineptissimè. scilicet corrupto vsus est codice in quo scriptum esset δέει, pro δὴ. demus ita esse, at potuit vel à nullo emendatiore libro admonitus, neque adiutus, hunc locum per se corrigere. Sciunt enim omnes paulummodo literis græcis tincti, græcos ita loqui non solere, οὐδὲ δέει ὡς ὁ εἰδὼς καὶ θεωρῶν. &c.

53 Consultat, à qua spernitur lex, ciuitas] versus est trimeter ἢ πόλις ἐβέλει ἢ νόμων εἰδὲν μέλει. ἐβέλει autem legendum puto, non ἐβούλεθ' : Εβέλετο enim mihi nullo modo conuenire videtur. nam cum disertè dicat Aristot. incontinentem ei ciuitati esse similem, quæ leges habeat bonas quidem illas, sed eis non vtatur : nonne ad hunc locum ineptus esset Anaxandridæ versus, si hanc sententiam contineret, leges volebat ciuitas, cui leges non sunt curæ? Quòd si quis auctoritatem meam parui æstimat, Argyropy. mecum facit.

54 Quia voluptas omnis] aliter definit voluptatem ῥητορ. α. Sed illic populariter, & ad sensum vulgi accommodatè, hic subtilius, & enucleatius. definitio autem illa sic habet. ὑποκείμεν δ' ἡμῖν εἶναι τὴν ἡδονὴν κίνησιν τινὰ ψυχῆς καὶ κατὰσιν ἄθροον, καὶ αἰσθητὴν εἰς τὴν ὑπάρχουσαν φύσιν, id est, nobis hoc positum sit, voluptatem motionem esse

quandam animi & restitutionem vniuersam, quæ sensu percipitur, in pristinam naturam.

§ 5 Præterea voluptatis ars nulla est.] *ἔτι τέχνη ὑδραία ἡδονῆς*, hæc sic interpretatur Perionius. Iam vero nulli arti quasi materia, quam tractet, subiicitur voluptas. nõ probo. nam qui hoc argumentum afferebant aduersus voluptatem, non dicebant voluptatem nullius artis materiam esse, sed nullius artis opus esse: quare nec esse bonum, quia bonum omne humanum artis alicuius opus esse videatur.

§ 6 Et quæ malæ videntur] secutus sum scripturam codicis manuscripti, quo usus est Turnebus, quam confirmat vetus interpres. est autem ea talis. *καὶ αἱ φαῦλαι δονῆσαι αἱ μὲν ἀπλῶς φαῦλαι*. ab alijs libris absunt duæ particulae *αἱ μὲν*. quæ mihi non videntur otiosæ. Sed hanc diuisionem omnes interpretes, & commentariorum in hos libros scriptores, tribus membris constare volunt, hoc modo, malarum voluptatum aliæ sunt simpliciter malæ quidem illæ, sed alicui non malæ, immò optabiles & sumendæ, vt ægro medicamenta: aliæ ne huic quidem sunt semper optabiles, sed aliquando, & non ita diu, vt ei, qui iam iam fame sit moriturus, cibû alicunde suffurari optabilius est, quàm fame perire: aliæ speciem præ se ferunt voluptatis, cùm re vera non sint voluptates, vt mulieri citta, idest pica laboranti, carbones, aut lapides edere. Atque hæc quidem D. Thomas, quem sequuntur ceteri latini, à quo græci non discrepant. Sed pace tot & tantorum virorum dixerim, videtur mihi hæc diuisio duobus membris duntaxat constare hoc modo. Voluptates malæ aliæ sunt simpliciter malæ, sed alicui non, immò optabiles, quales sunt aialium corruptorû, vel natura, vel cõsuetudine voluptates, vt ferarû, & vitiosorum hoïum: aliæ ne huic quidem sunt optabiles, sed hoc tempore, eoquæ non longo, vt medicamenta, & cetera omnia, quæ adhibentur à medicis ad valetudinē. ad hoc genus pertinent cibus, potus, & vsus venereorum. adhibentur enim tanquam curationes, neque uoluptatem afferunt nisi penuria antegressa sit. Itaque hoc quod habetur tertium membrum, *αἱ δ' ὑδραία*, idest, hæc autem ne sunt quidem voluptates, erit explicatio secundi, hoc modo: hæc autem, quæ ne huic quidem

dem sunt expetendæ, sed aliquando, & non diu, non sunt re-
uera voluptates, sed ita videntur. Confirmat hanc senten-
tiam id quod est hoc eodem libro. pag. 187. Videtur igitur
non esse bonum voluptas duabus his de causis, ut diximus,
tum quod voluptates partim &c. quo in loco perspicue di-
uisio duobus membris, non tribus constat. nam ea, quæ se-
quuntur **ΗΛΕ ΑΥΤΕΜ.** &c. declarant ea, quæ proximè
antecedunt. Aliæ sunt curationes &c. ut dicemus suo loco.

57 Carentis aliqua re] scio in omnibus vulgaris codi-
cibus, etiam in Florentinis legi *υπολύπτε*, idest subtristis,
aut submœsti habitus: sed uidetur incorruptior & sanior al-
tera scriptura *υπολοιπτε*, quam quidem ita probauit vetus
interpres, ut eam duobus nominibus expresse-
rit. hanc ean-
dem secutus est Argyro. neque est, quod quisquam mihi di-
cat, ea verba, quæ deinceps sequuntur: *επιει και αυδ λυπης*,
declarare legendum esse hoc loco *υπολυπτε*. dico enim hæc
opponi superioribus illis *οσαι μετα λυπης και ιατρειας*, id-
est quotquot cum dolore aliquo & curatione &c.

58 Cum expletur & cum in suo] sic Arist. *αναπληρω-
νης τε της φυσικης, και καθεστηκης: αλλα καθεστηκης μιν &c*
si quis conferat nostra cum græcis: deinde Perionii latina
cum nostris & cum græcis, reperietur ille non solum hunc
locum male vertisse, sed etiam aliquot verba prætermis-
sisse. Cum expletur natura (inquit Aristo.) idest cum is qui cibo
& portione eget, reficitur, delectatur, verbi causa, cibus a-
cribus & amaris: cum verò nihil desiderat, absolute dulci-
bus.

59 Non enim ortus sunt voluptates] *υ γαρ γενεσεις εισιν
αι ηδοναι*. Perio. Neque enim sunt in motu voluptates. Pla-
nè loquitur alia, quàm Aristoteles.

60 Ut maius minori & æquali] Patroni voluptatis hac
quoque ratione conabantur ostendere voluptatem esse bo-
num, quæ proximè exposita est ab Aristotele: Quod fugien-
do contrarium est, id expetendum & bonum est: At dolori,
qui fugiendum quiddam est, voluptas contraria est: ergo
voluptas bonum est. eam rationem sic refellebat Speusip-
pus Platonis sororis filius. Non sequitur, si dolor malum
sit, voluptatem esse bonum. Nam fieri potest, ut duo ex-

extrema sint mala, quemadmodum, uerbi causa, maius & minus contraria sunt inter se, & utrumque æquali. fingamus igitur maius, esse malum: non continuo minus, erit bonum: sed maius, & minus, ut extrema, erunt mala, æquale erit bonum. Hanc Speusippi dissolutionem refellit statim Aristoteles.

61 Nulla enim muneris functio] ratio est illorum verborum, quæ sunt supra, Si non sit impedita. Solet enim sæpe Aristoteles multa interponere antequam rationem eorum, quæ dicit, afferat.

62 Siue inuiti dicant] Ut sibi consent, & ne pugnantia loquantur, ut ij, qui summum bonum in sola virtute ponunt.

63 Fama autem haud dubiè] versus sunt Hesiodi. quod neque Perionius, neque Gruchius animaduerterunt. Eorum autem alter non est integer, sed ex Hesiodo qui omnium manibus versatur, suppleri potest.

64 Immo verò fieri etiam poterit] ἀλλὰ καὶ λυσιτεροῦς ἐν δέχεται ζῆν. Perionius hæc non satis consideratè coniunxit cum superioribus.

65 Nam quibus in habitibus] hunc locum mihi ita vertisse uideor, ut à quouis non hebetè facile possit intelligi. Veruntamen hoc significat Aristo. non omnium voluptatum esse nimium, sed corporis voluptatum tantum. nimium enim omne vitiosum est: at animi voluptates nullæ sunt vitiosæ. neque eorum igitur ullum est nimium. Verbi gratia, nullum est eius voluptatis, quæ ex contemplatione proficiscitur, nimium, quia contemplationis ipsius nullum est nimium. at voluptatis corporis aliquid est nimium. Nā motionum ipsarum, atque habituum ex quibus oriuntur hæc voluptates, aliquid est nimium. P. Victorius vir doctissimus eleganter & doctè hunc locum explicat libro. xxj. variat. lection.

66 Contrà fit in dolore] locus est obscurus, quem sic declaro ex D. Thomæ sententia. Dixerat non esse eum vitiosum, neque reprehendi solere, qui sequatur voluptates necessarias, sed qui immoderatè & immoderatas. In dolore (inquit) contrà fit. nanque homines non fugiunt nimium dolorem

dolorem tantum, sed dolorem simpliciter. Non enim voluptatis nimio dolor contrarius est, ut bonum malo: sed & dolor, & nimium voluptatis mala sunt. Quod dixit autem dolorem non esse voluptatis nimio contrarium, id ex eo intelligi potest, quod sapiens dolorem fugit, ut malum, non nimios dolores tantum. voluptatem autem moderatam, & ita uti oportet, expetit: & si moderata, & concessa voluptate careat, doliturus est. At si nimium voluptatis esset dolori contrarium, statim ut sapiens immoderata & nimia voluptate potiri non posset, dolore afficeretur: nam contraria sese vicissim pellere solent, & quemadmodum vno depulso, admittitur alterum: ita vno admissio, pellitur alterum. Sapiens autem & immoderatas voluptates aspernatur, & omnem dolorem etiam mediocrem fugit. nimium voluptatis igitur & dolor non sunt contraria: sed voluptas & dolor simpliciter sunt contraria. Ita fit, ut sapiens & dolorem fugiat, & voluptatem necessariam, mediocrem, humanæ naturæ congruentem expetat. Dicit tamen potest voluptatis nimium esse dolori contrarium, si eum spectemus, qui nimias voluptates consecratur, nempe hominem vitiosum. Vitiosus enim voluptates nimias persequitur & expetit tanquam dolori contrarias, & quasi alia ratione fieri non possit, ut dolores, quibus assidue roditur, ac mordetur, propulset, nisi voluptatibus immoderatis perfruat. Quod ipsum ex ipso Aristotele paulo post audiemus. Itaque illa verba, NON ENIM nimio dolor est contrarius &c. hanc habent sententiam. dolor non est nimis voluptati contrarius, nisi eum spectes, qui nimiam voluptatem consecratur.

67 Quia videntur cum suo contrario.&c.] *Διὰ τὸ παρὰ τὸ ἐναντίον φαίνεσθαι.* sic habent libri serè omnes impressi. nonnulli tamen legunt *περὶ τὸ ἐναντίον*, quam scripturam nullo in codice reperi. sed priorem illam, & peruulgatam alii sic interpretantur. quia magis elucet cum suo contrario compositæ. à quibus dissentio.

68 Quod voluptates.&c.] Ex hoc loco superiorē illā divisionem malarum voluptatum bimembrem esse collegi. Quæ sequuntur enim deinceps. HAB AUTEM pariu-
b 4 tur:

tur: non efficiunt tertium membrum, sed membrum secundum declarant, hoc modo. Hæ autem voluptates, quas curationes appellauimus, tum gignuntur & existunt, cum ij quibus aliquid deest, expleantur, & in integrum naturæ habitum restituantur. Atque ita D. Thomas hunc locum explicat, quo magis miror eum, superiorem illam diuisionem, trimembrem esse putauisse, cum perspicue ostendat Aristoteles se hic ea, quæ illo loco dixerat, iterare.

69 Cum expleantur cupiditates] Aspasius hoc τελευτήτων sic explanat, cum expleantur cupiditates. D. Tho. sic, cum ij qui desiderant, perficiuntur, atque in integrum naturæ statum restituantur, quæ sanè inter se consentiunt, & conuincunt.

70 Parte ea, quæ sana &c.] ὑπομένοντος τοῦ ὅγιῦς πράγοντός τι. Perion. quia valetudo reliqua est, quæ aliquid agit. quæ verba longè aliam habent sententiam, quàm quæ loquitur Aristoteles.

71 Sed inest in ea etiam aliquid alterum] καὶ ἕτερον. notum est ex Platonis Timæo, ex materia, quæ indiuidua est, & quæ semper est vniusmodi, & ex ea, quæ corporibus diuidua gignitur, Deum tertium materiæ genus ex duobus in medium admiscuisse, quod esset eiusdem naturæ, & quod alterius. Hoc igitur quod alterius naturæ M. Tullius nominat, Plato in Timæo ἕτερον appellat eodem nomine, quo vitur hoc loco Aristoteles. quo fit, vt credibile sit Aristotelem ad illud ἕτερον Platonicum respexisse. Eodem pertinet illud M. Tullii in Catone maiore: & cùm simplex animi natura esset, neque haberet in se quicquam admixtum dispar sui, atque dissimile, non posse eum diuidi.

In librum octauum.

I Itaque adolescentibus opitulatur] secutus sum libros emendatiores in quibus ita scriptum est, πρὸς θεραπεΐαν καὶ τὸ ἐλλεῖπον τῆς πράξεως δι' ἀδένειαν, βοηθεῖ. non vt in aliis nonnullis corruptis βοηθείας, quanuis extent in antiqua interpretatione huius lectionis vestigia.

2 Atque duo cum vnà carpunt iter] *σύν τε δύ' ἐρχομένω.* versus sunt Homeri *ιλ. κ.* ita noti, & triti omnium sermone, vt prouerbii locū tū obtinerent, vnusq; versus principium duntaxat efferretur. sic M. Tull. epistola ad Varro- nem. Volebam prope alicubi esse, si quid bonæ salutis. *σύν τε δύ' ἐρχομένω.* & ad Att. lib. ix.

3 Et id quod ex omnibus iuribus maximè ius est] *καὶ τῶν δικαίων τὸ μέγιστον.* quæ verba sic explanat Aspasius. Cū multa sint iuris genera, ciuile, paternum, & id quo do- minus in seruos vitur, horum id quod maximè ius est, nem- pe ciuile, quod quidem in æqualitate potissimū posuitur est, ad amicitiam pertinet maximè. Perionius sic vertit. Iu- storum etiam proprium est in expetendis amicitis excelle- re maximè. quæ quàm longè absint ab Aristotelis sententiā, nemo est qui non videat.

4 Et amicorum multitudo] secutus sum eos libros, qui habent *πολυφιλία*, Florentinum, Parisiensem, Venetum, Germanicum, cum quibus consentit Argyrop. eamque scri- pturam agnoscit Aspasius. Verus interpretes autem legit *φιλοφιλία*. i. amicorum amicitia.

5 Nam semper similem ad similem] principium est ver- sus Homericus, *ὥς αὖ τὸν ὁμοῖον ἄγει θεὸς ὥς τὸν ὁμοῖον.*

6 Alij contrā hos tales figulos inter se] *οἱ δ' ἐξ ἐναν- τίας κεραμεῖς πάντας τοὺς τοιούτους ἀλλήλοις φασὶν εἶναι,* id est dicunt similes, inter se inuidos esse figulorum & artificū instar. natum prouerbium est ex Hesiodi versu. *καὶ κερα- μῶς κεραμεῖ κοτέει, καὶ τέκτονι τέκτων.* significat autem prouerbium inuidiam esse inter æquales, qua quidem de re ita scribit Aristot. lib. *ρητορ. β.* *φιλοῦσι καὶ τοὺς ὁμοίους, καὶ τ' αὐτὰ ἐπιτηδύνοντας ἀν' μὴ παρ' ἐνοχλῶσι, καὶ δ' ἀπὸ ταυτοῦ ἢ ὁ βίος. γίνεται γὰρ οὕτω τὸ κεραμῶς κεραμεῖ.* solent (in- quit) homines, similes amare, & eos qui eadem studia, eas demque artes exercent, nisi obstant, nisi que eodem ex artifi- cio victum & cultum quærant. Perionius hunc locum A- ristotelis in quo versamur, ridiculè interpretatus est, sic: Alij contrā figulos aiunt ita esse inter se animatos.

7 Tellus quidem imbrem amat] *Ερᾷ μὲν ὄμβρου.* sic leguntur integri versus hi apud Athenæum.

Ἐρᾷ μὲν ἄμβρο γαῖ' ὅταν ξηρὸν πέδον,

Ἀκαρπον αὐχμῷ νοτίδος ἐνδ' εὖς ἔχη.

Ἐρᾷ δ' ὁ σεμνὸς ἑρᾶνός πληρούμενος

Ὀμβροῦ πεσεῖν εἰς γαῖαν Ἀφροδίτης ὕπο.

8 In inanimatorum amatione.] ἐν μὲν τῇ τῶν ἀψύχων φιλήσει. non fugi nomen amationis, quo & Plautus usus est, præsertim cum ad hanc de amicitia disputationem maxime sit necessariū, ut infra cognoscemus. Neque verò hæc nomina quæ grammatici verbalia in iō appellant, tanto opere fugerunt veteres. Nam & Catullus vocationem, esuritionem, osculationem: & M. Tullius scriptionem, auditionem, osculationem, iocationem, & Plautus tactionem, tisionem, inscensionem, amationem dixerūt. Iam quòd Perionius φίλησιν, amorem & ἀντιφίλησιν, amorem mutuum interpretatur, latinè ille quidem, sed neque fideliter, neque accommodatè, neque distinctè. amorem enim græci ἀπῶτα. ἔρωτ' autem & φίλησις, nimium quantum inter se discrepant, ut sciunt vel pueri.

9 Sed ut quàm liberalissimè agamus.] ἀλλ' εἴπερ. poteram & sic vertere ut alibi: sed si hoc demus, idest si quis contendat mutuam esse in eis amationem. Perionius altutè has duas voces tacitas atque intactas prætermisit, ut multas alias.

10 Ita ut hoc utrique perspectum sit] μὴ λαμβάνοντας, Perionius hæc verba præterit.

11 Estque uterque & simpliciter,] nihil est his verbis, eorumque ipsorum verborum sententia facilius. καὶ ἔστιν ἐκάτερος ἀπλῶς ἀγαθός, καὶ τῷ φίλῳ. Perionius sic. Atque etiam omnino uterque bonus est alteri. Latina oratio, sed tanti nominis interprete indigna. Iam cetera quæ proximè sequuntur, indignis modis discerpit ac lacerat.

12 Sux enim & tales. &c.] αἱ οἰκεῖαι πράξεις, καὶ αἱ τοιαῦται: Perionius omisit nomen τοιαῦται, tanquam superuacaneum.

13 Nam & his & ceteris &c.] locus est aliquantum difficilis propter lectionis varietatem. vulgati libri sic habent. ταύτη γὰρ ὁμοία καὶ τὰ λοιπὰ: alii ταύτη γὰρ ὅμοιοι καὶ τὰ λοιπὰ. alii ταῦτα γὰρ ὅμοιοι καὶ τὰ λοιπὰ: quam quidem

postremam lectionem probat Aspasius: eamq; secutus sum, ut omnium longè optimam. habet autem hanc sententiam *κατὰ ταῦτα ἄρ' ὅμοιοι καὶ κατὰ τὰ λοιπὰ*. idest. viri boni qui amant inter se honesti causa, sunt inter se similes & virtute, & vtilitate, & iucunditate. Sunt enim boni, vtilis, iucundi & per se, & ipsi inter se. Vetus interpres quidem perspicuè legit similes, idest *ὅμοιοι*: Denique D. Thomas admirabilis Aristotelis interpres, qui cum Aristotelem in barbarem linguam conuersum haberet, eius sententiam tamè verissimè, & aptissimè explicauit, hunc locum ita, ut nos interpretati sumus, explanat.

14 Neque verò quenquam in amicitiam] hoc loco sunt mendosi omnes libri Florentiæ & Venetiis impressi, qui habent *δὴ*, pro *δέ*, hoc modo, *ὅδ' ἀποδέξασθαι δὴ πρότερον*. Vetus interpres quidem & Argyropylus perspicuè *δέ*, legerunt, non *δὴ*. Quòd si quis vulgatam lectionem tueri velit, contendarq; verbum *ἐστὶ*, quod antecedit, *ἀπολοινοῦ* repeti posse, non pugnabo cum eo, pertinaciter: hoc tantum dicam, alteram scripturam mihi videri probabilior.

15 Similis denique utrique ab altero est.] sic Aristoteles, καὶ ὁμοία ἐκατέρω παρ' ἐκατέρου. nonnulli legunt *ὅμοια*, ut sit hæc horum verborum sententia, similia denique utrique ab altero præstantur. quam quidem neque ineptam esse arbitror, neque à me refellendam. hoc dicam, priorem lectionem mihi videri incorruptiorem. quam Argyropylus probat. Vetus interpres autem hoc loco corruptus est. nam vox, simile, quæ apud eum reperitur, græcè *ὁμοία*, nullo modo respondet.

16 Tum minus diu in eadem inter se voluntate] Aristoteles, καὶ διαμένουσι. vox *ἥτιον*, quæ antecedit, repetenda est, hoc modo, καὶ εἰσὶν ἥτιον φίλοι, καὶ ἥτιον διαμένεσι. quod Gruchius Perionii corrector non vidit. Nam ad illius non nouum erratum, addit ipse nouum vulnus. sic enim corrigit, & minus diligunt, & diu permanent in amicitia. cum planè aliud sentiat Arist.

17 Nam non admodum copulantur.] οὐ γὰρ πάντῃ συνδιδάσκειται. sic suprâ dicebat lib. 4. ea quæ profusionis sunt pro-

propria, nempe immoderatè donare, nihil aut parum accipere, non facile copulari, neque inter se coherere posse.

18 Sed amatio perturbationi similis est.] quam φίλῃσιν græci nōinant παρὰ τὸ φιλεῖν, eam amationem ab amando latinè reddidimus. Qui verò amorem reddiderunt, res duas dissimilimas, confuderunt, vt diximus. docet autem hoc loco Aristoteles quid iuter sit inter φίλιαν, & φίλησιν, id est amicitiam & amationem, ostenditque amationem valere etiam in rebus inanimatis, quæ redamare (vt ita dicam) non possunt: amicitiam verò locum habere in rebus animatis & ratione vtentibus tantum. Itaque si φίλῃσιν, amorem interpretemur, mendax reperiatur nostra oratio, cū in amore & rebus amatorijs sæpe adsit ἀντιφίλησις.

19 Et voluntate & genere] secutus sum veterem interpretem, & librum Parisiensem, & quosdam libros manuscriptoros optimæ notæ, in quibus ita scriptum est καὶ τὸ ἴσον ἀνταποδίδωσι τῇ βελήσει καὶ τῷ εἶδει. Atque hanc lectionē sic explicat D. Thomas, par pro pari refert amicus & amici erga se voluntati & amicitie generi, vel vt nos paulum immurantes reddidimus, par pro pari refert amico, & voluntate, & amicitie genere. Est autem huiusmodi illorum amicitie genus, quod quemadmodum alter amatur ab altero non illius, sed sua causa, ita ille hunc quoque amat non sua, sed eius causa. Vulgari codices etiam Florentini, habent hoc modo βελήσει καὶ ἡδεῖ. id est voluntate & iucundo, quæ lectio mihi nullo modo probari potest. Nam si quis mihi dicat, hanc ex ælici posse sententiam, amicū amico suo respondere & voluntate & iucunditate, quia se in eum æquè beneuolum ac iucundum præbet, vt illum experitur erga se, cur potius iucundum dixit, quàm vtilem? aut cur non vtrunque? cū in amicitia bonorum, honestum, iucundum, vtile per æqua proportionem compareant? sic igitur hunc locum legendum & corrigendum arbitramur, ita tamen, vt suum cuique iudicium liberum relinquamus.

20 Præstodque adsunt, atque occurrunt] ἀπαντῶσι, Perionius adiumenta, præsidiaque suis rebus duris petunt, nihil tale sentit Aristoteles, quin ne loquitur, quidem ἀπαυ

ταῦν ἐστὶν ὁccurrere, pręsto adesse; congtedi, obuiam ire. ille fortasse putauit legendum ἀπαυτῶσι.

21 Fortasse verò neque bonum esse.] ἴσως δ' οὐδ' ἀγαθὸν εἶναι. repete ἀπὸ κοινοῦ, ἢ ῥάδιον, vt sit integra oratio. fortasse autem ne facile quidem est bonum esse. difficile est enim in amicitia bonorum multos vni vehementer placere, cū eos oporteat bonos esse; bonum esse autem difficile sit. Perionius longè aliter accepit, qui ita reddiderit. neq; fortasse vtile est, atqui omnes libri sine vlla varietate habēt ἀγαθὸν εἶναι: nullus (quod sciam) ἀγαθὸν εἶναι.

22 Eorum est qui faciunt mercaturam] ἀγοράων. Perionius qui in foro, iudiciisque versantur. nihil ad rem.

23 Sed fortasse & bonos] δεῖ δ' ἴσως καὶ τοὺς ἀγαθοὺς, τοιοῦτους &c. huius loci hæc sententia est. beati amicos vtilēs non desiderant, sed iucundos. Verū oportebat & bonos querere, qui etiam amicis sunt tales, id est iucundi. boni enim (vt suprā docuit) & vtilēs sunt, & iucundi. Perionius non rectè, hoc modo. Itaque amicos suauēs deligūt, quos quidem par est probos esse. Atqui non dicit Aristoteles oportere illos bonos esse. græcè enim dixisset δεῖ δ' ἀγαθοὺς εἶναι, sed oportet bonos querere. nam verbum ζητεῖν, à superioribus repetendum est, vt uidebunt, qui græcè sciunt.

24 Alii sñanes ac iucundi] Arist. ἑτεροὶ ἢ δεῖς. Perionius alios habent ministros libidinum. non est hæc Aristotelis sententia Perioni, vehementer erras. sed eos suauēs & iucundos intelligit, quorum consuetudo sit suauis, sermo facetus & urbanus. hoc indicat versus qui deinceps sequitur.

25 Rerum iucundarum desiderio tenentur,] τοῦ ἠδέος ἐπιμένοντες. in nonnullis codicibus corruptis legitur ἐπιμένοντες, quos secutus esse videtur Perionius. hanc certè distinctionem iucundorum & vtilium amicorum misere confudit. Admonendus autem lector est minus exercitatus in græcis literis, illa τοὺς δὲ δεῖνους, non esse coniunctè legenda, sed ita τὸς δὲ, videlicet χεντίμους, deinde δεῖνους παράστα. idem de illis verbis, τοὺς μὲν ἀπράγηνους: sunt enim ea quoque, separatim legenda hoc modo, τοὺς μὲν, uidelicet ἠδεῖς, ἀπράγηνους &c.

26 Verum homini dignitate] locus est aliquanto obscurior. habet aut hanc sententiā. Vir bonus nō facile opulento & potentia præstanti sit amicus, nisi quanto potens ille potentia & opibus præstat, tanto cum vir bonus virtute & bonitate superet. Videtur paulo post in voce ὑπερχόμενος, subintelligi articulus δ'.

27 Primo loco ponitur æqualitas ea] Quam Aristoteles æqualitatem κατ'ἀξίαν appellat, eius ea lex ac natura est, ut qui virtute, vel rebus gestis, vel opibus, vel aliis rebus antecellit, is plus consequatur, quàm qui ijs rebus inferior est. aliter autem æqualitatis, quæ appellatur κατὰ πόσιν, proprium est non habita meritorum, aut potentiarum, aut virtutis ratione, tantundem vni, quantum alteri tribuere. Non rectè autem Perionius τὴ κατὰ πόσιν, latinè reddidit, quantum quisque auferre debet. Nam si quis benè de rep. meritis ducenta verbi gratia consequatur, alter longè melius meritis quadringenta, uterque dici poterit tantum quantum meretur, esse consecutus: non erit tamen æqualitas κατὰ πόσιν, sed κατ'ἀξίαν. id est ex dignitate.

28 Quatenus progredi amicitia possit] Arist. εὖς τινός. Perion. sic, quatenus hi permaneant in amicitia, non rectè. nam si quatenus pro quādiu posuit, ut omittā dicere quòd id Latinus sermo non patitur: hoc dico, quod est grauius, hic de eo non quæri, quādiu permaneat amicitia, sed vsq; ad quantam excellentiam ac distantiam salua esse possit, id est quantam inter amicos excellentiam amicitia ferre possit: exempli gratia: finge duos esse ciues Rom. eiusdem ordinis, pari generis nobilitate, paribus fortunis: eosq; inrer se amicos: quid si alter fiat ædilis, prætor, consul: alter maneat priuatus? salua nemanebit amicitia? quid si idem ille fiat dictator? quid si clarissimis rebus gestis triumphet? quid si ad unum summa res deferatur?

29 Sin longiore inreruallo] πολὺ δὲ χωρίδιόντες. quā scripturam retinent liber Florent. & Parisien. quibuscum consentit Argyropy.

30 Profectò maneat oportet, qualiscunque tandem ille sit] sic Arist. μένειν αὐτὸς δέοι. Ego sic accipio: manear oportet amicitia, qualiscunque sit alter ex amicis. Et ita D. Thomas

mas explicare videtur.

31 Est enim assentator amicus] sic Aristot. ὑπερχόμενος γὰρ φίλος ὁ κίλαξ. Perio. sic. Est enim amicus nimius, assentator. quæ uerba plurimum ab Aristotelis sensu dissidēt, hoc enim sentit Aristoteles, assentatorem, amicum esse inferiore, atque (ut ita dicam) humiliorem, aut certè qui se talem esse simulet. Nullus enim assentator sese ei cui assentari decreuit, exæquat, sed illum potius, quàm maximè potest, admiratur atque attollit; de se contrà quam plurimum detrahit.

32 Suam de seipſis opinionē stabilire] ex hoc loco explicari ac declarari debet locus ille, qui est in 1. lib. pag. 6. honorem enim expetunt homines, ut credant seipſos bonos esse.

33 In eo ut amemus] ἐν τῷ φιλεῖν. Perion. in amore. significat Aristoteles amicitie virtutem, idest præstantiam in actione, non in perſessione, esse positam, in amante non in eo qui amatur, denique in amando altero, non in alterius erga se amore sentiendo & experiendo.

34 Quanta porrò societas est] sic Aristot. καθ' ὅσον δὲ κινῶνται σιν, ἐπὶ τοῦτόν ἐστι φιλία, Perionius sic. quandiuq; homines inter se communione aliqua consociati sunt, tandiu quoniam iuris communio, amicitia permanet, quæ uerba cum lastas (ut ait ille) onerent aures, ordinemq; clausularum, & membrorum orationis perturbent, tùm ne sententiam Arist. quidem exprimunt.

35 In aliis amicitiiis] secutus sum libros magis probatos, in quibus scriptum est, ἐπὶ τῶν ἄλλων φιλιῶν. nam alii nonnulli habent φίλων, i. in aliis amicis.

36 Aliæ igitur sunt & iniuriæ.] corrupti sunt hoc loco omnes, quos quidem viderim, codices. nam cùm ita sit legendum, ἑτέρα δὴ καὶ τὰ ἄδικοι, habent tamen, ἑτέρα δὴ καὶ τὰ δίκαιοι: quæ sanè lectio nullo modo probanda est. nam & paulò antè de iuribus dixit, & exempla, quæ subiicit, satis indicant, eum nunc de iniuriis loqui. incidi in quosdam libros, in quibus utraque vox, scripta esset, δίκαιοι καὶ ἄδικοι, hoc modo, ἑτέρα δὴ καὶ τὰ δίκαιοι, καὶ τὰ ἄδικοι, id est alia igitur sunt iura, aliæq; iniuriæ. Argyropylus perspicuè

spiciuè legit καὶ τὰ ἄδικα.

37 Iam verò etiam societas ciuilis.] καὶ ἡ πολιτικὴ δὲ κοινωνία τοῦ συμφέροντος χάριν δοκεῖ καὶ ἐξ ἀρχῆς συνηλθεῖν, καὶ διαμένειν. Perion. sic. societas autem ciuilis iam ab initio constituta est. omisit illa καὶ διαμένειν.

38 Id quod ex nauigatione quaeritur] τὸ κατὰ τὸν πλοῦν πρὸς ἐργασίαν χημῶν, hanc lectionem secuti sunt vetus interpres, & Argyropylus, eandemque P. Victorius probat, quanuis alteram illam πρὸς ἐργασίαν ἢ χημῶν, teste tur in libris manuscriptis reperiri.

39 Et eorum qui pro rata cuiusque parte symbolas &c.] ἐρανιστῶν. ἔρανος (vt suprâ admonui) est τὸ ἐκ συμβολῆς δεῖπνον. id est cœna in quam pro sua quisque parte collectâ confert, ex quo ἐρανισαὶ dicuntur tales conuiuæ.

40 Verisimile est enim prisca sacrificia.] Idem scribit Horat. lib. 2. epistola prima,

Agricolæ prisca, fortes, paruoque beati
Condita post frumenta leuantes tempore festo
Corpus, & ipsum animum spe finis dura ferentem,
Cum sociis operum & pueris, & coniuge fida,
Tellurem porco, Sylvanum lacte piabant.

41 In utroque enim ~~unus præest~~ :] ἄμφω γὰρ μοναρχίαι. Perion. utrique enim vnus præest. commodius dixisset. in utroque enim vnus præest.

42 Nam qui talis non fuerit. &c.] secutus sum libros optimæ notæ, quibus Turnebus vsus est. in eis autem ita scriptum est: ὁ γὰρ μὴ τοιούτος, κληρωτὸς αὐτὶς εἴη βασιλῆς. Florentinus, Venetus, Germanicus habent κληρωτὸς αὐτὸς εἴη βασιλῆς. & ita vetus interpres & Argyropylus. quam lectionem si quis illi alteri, quam secuti sumus, anteponet, subintelligendum erit μάλλον. vt apud Terent. si quisquam est qui placere se studeat bonis, Quàm plurimis. & Hom. ἢ α. Βούλομαι ἐγὼ λαὸν σαὸν ἔμμενα, ἢ ἀπολέσαι.

43 Quod enim optimo est contrarium. &c.] boni codices habent, κάκισον γὰρ τὸ ἐναντίον τῷ βελτίστῳ. non vt vulgari κάκισον δὲ. quanuis sciam nonnunquam δὲ etiam apud Aristot. valere γὰρ.

44 Patriam enim potestatem regnum. &c.] πατρικὴ γὰρ ἀρχή.

ἀρχὴ βούλεται ἡ βασιλεία εἶναι. Perion. Vult enim regiam potestatem esse patrium imperium. Existimat Perionius, verbum βούλεται, ad Homerum referri, cum ad vocem βασιλεία referendum sit. Sed hac de re suprā diximus. lib. 3.

45 In unoquoque autem reip. statu, eatenus sese. &cet.] φίλια φαίνεται ἐξ' ὅσον καὶ τὸ δίκαιον. Perion. tandiu amicitia manere videtur, quādiu ius & officium permanet. nihil tale sentit Aristoteles.

46 Isdem studiis ac disciplinis. &c.] eos libros secutus sum, in quibus ita scriptum est ὁμομαθεῖς, καὶ ὁμοήθεις. nōnulli sic habent, ὁμοήθεις, καὶ ὁμοιοπαθεῖς, idest similibus moribus præditi sunt, similibusq; affectibus seruiunt. quam lectionem non damno.

47 In declinationibus autem à recto.] ἐν δὲ ταῖς παρεκβάσει. Perion. in euerfionibus. neque ego probō, neq; quenquam doctum probaturum existimo.

48 His enim prosunt quidem & consulunt.] sic Aristotē. ὠφελεῖται μὲν γὰρ ταῦτα ὑπὸ τῶν χρωμένων. sententia huius loci est in promptu. Dicit Aristoteles artificem, animū, dominum, instrumenti, corporis, serui, quibus vtuntur, curam habere. Perionius longē aliam sententiam esse putat, vt eius hæc verba declarāt. Ab his. n. percipiūt utilitates ij, qui vtunt. debuerat ita reddere pot'. ab iis. n. qui utūt, hæc utilitatē percipiūt, eratq; tolerabili'. neq; hūc locū correxit Gruc.

49 Id autem à quo aliqua orta sunt. &c.] sic habent omnes, quos quidem viderim, codices. ἐκείνων δ' οὐδ' ἐνὶ τὸ ἀφ' οὗ. vetus interpretes autem paulo secus legisse videtur. ἐκείνων δ' οὐδ' ἐν τὸ ἀφ' οὗ, idest illius autem nihil à quo aliquid ortum est: quorum verborum sententia eadem est.

50 Parentes igitur liberos.] γονεῖς μὲν εἰμ &c. mendosi sunt libri, qui habēt γονεῖς μὲν γὰρ. si Nā eo ipso quod.] sententia est aperta, quæ sunt aliquibus idem, ea ob eam causam inter se sunt idem. Quoniam igitur filii cū patribus cōparati, idem videntur esse, atque illi: fit vt inter se cōmparati, vnum & idem quodammodo esse videantur. Ad r. Turnebus vir nostræ Galliæ doctiss. cum ad hunc locum peruenissemus, (hos enim libros cum eo contuli & communicaui) cum sic intelligendum, atque explicandum esse

existimabat. Quodd si lingua latina pateretur, ut vocabulum Græcum *ταυτότητα*, pari latino identitatem appellare possemus, multo facilius ac planius Aristotelis sententiam latinè redderemus. Perionius non satis feliciter ita interpretatur. Quæ enim ipsis cum illis est coniunctio, idem inter illos efficit. Nam primum nomen coniunctio longissimè abest à vi nominis græci *ταυτότης*: deinde illa altera pars, idem inter illos efficit, Aristotelis sententiam nō exprimit: debuerat potius dicere, eos idem inter se efficit. nam nemo (opinor) qui græcè sciat, *ἀλλήλοις* interpreta bitur, inter illos, sed inter se, vel alterum alteri. Lectio igitur omnium librorum & manuscriptorum, & impresso- rum sine ulla uarietate hæc est. ἡ γὰρ πρὸς ἐκείνα ταυτότης, ἀλλήλοις ταυτό ποιεῖ. sed Marcus Antonius Muretus has duas voces postremas *ταυτό ποιεῖ*, coniungebat, atque ex duabus vnā faciebat *ταυτοποιεῖ*. quæ coniectura mihi valdè probatur. verbum enim nobis restituit græcorum ele- gantia ac felicitate dignissimum.

52 Nam æqualem æqualis] sic Aristote. ἥλιξ γὰρ ἥλικα. Est autem particula versus nescio cuius poëtæ, cui abest ver- bum *τέρπει*, id est delectat, prouerbiiq̃ue locum obtinet, ut indicat rhetori. primo his verbis. ὅθεν καὶ αἱ παροιμίαι εἴρηνται: καὶ ἥλιξ ἥλικα τέρπει: καὶ ὡς αἰὲ τῷ ὁμοίῳ εἶλον τὸ ὁμοιον. &c. habet autem nescio quem lepōrem versus poë- tarum præsertim notos, & tritos, & prouerbiorum similes, non totos proferre, quales sunt illi. σὺ δ' ἐδ' ἔρχομένῳ, & τῆς δ' ἀρετῆς ἰδρῶτα, & ἔρδοι τις, & μάντις δ' ἀριστος. & αἰὲν ἀριστέην. & μὴ δ' εἰδέν. Quanuis igitur sciam hanc admi- rabilem elegantiam pari breuitate coniunctam latinos as- sequi non posse, quod indicant exempla suprā posita, quæ M. Tullius ne vertenda quidem sibi esse putauit, cum lati- nè loqueretur, ego tamen arbitror, vbi verbo aliquo omis- so, sententia nihilominus elucere potest, eam, quam dico præcisionem, atque elegantiam esse studiosè amplectendā. Eo igitur consilio in hoc prouerbio ἥλιξ ἥλικα, idest æqua- lis æqualem, verbum delectat, omisimus, quia videbamus, & ab Aristotele esse prætermissum, & à quouis non tardissi- mo faciliè subintelligi posse.

53 Atque in ceteris quidem hætenus &c.] ἐπὶ τοσοῦτον ἡ κοινωνία ἐστίν. Perion. sic. ac bestix quidem hoc unum spectant & sequuntur &c. Negare non possum quin hæc ad Aristotelis sententiam accedant: sed certè à verbis nimium quantum distant.

54 Iam qui beneficiis alterum superat &c.] ὁ δ' ὑπερ-
 ἑλλων, τυγχάνων οὐ ἐφίεται, καὶ αὐτὸν ἐγκαλῶν τῷ φίλῳ. Perionius sic. Et qui cum scænore consecutus est, quod volebat &c. quæ quidem rectè versa sunt, si beneficio superare alterum, & cum scænore consequi, sunt eadem. significat Aristoteles veros amicos beneficiis inter se certare, nullumque alium fructum, quam amicitiam ipsam & honestatem spectare.

55 Sic & amicitia, quam utilitas constituit] Aristoteles, καὶ τῆς κατὰ χρησιμὸν φιλίας ἡ μὲν ἠθικὴ, ἡ δὲ νομικὴ εἶναι. Perionius hæc uerba negligenter & dissolutè cōuertit hoc modo. sic emolumentum quod ex rebus utilibus capitur &c. Audio quid dicturus sit, se habuisse librum corruptum, in quo scriptum esset ἀφελείας, pro φιλίας. demus ita esse. quid tum postea? num ideo ei ignoscemus? primum nonne debuit multa exemplaria adhibere, & consulere? deinde quis puer non statim animaduertat hoc loco, etiam si à nullo alio meliore libro adiuuetur, φιλίας esse legendum, non ἀφελείας?

56 Aequi boni facere oportere] δεῖν εὖ εἶναι. εὖ εἶναι, hoc loco non est amare, aut diligere, sed contentum esse, æquo animo ferre, æqui bonique facere. non rectè igitur Perionius vertit: sed sibi caros esse putant oportere. neque hæc corripuit Gruchius, ut neque alia quàm plurima.

57 Sed hic tanquam amico donat, aut quidlibet &cet.] hic locus variè scriptus est in exemplaribus græcis. in aliis sic, ἀλλ' ὡς φίλῳ δωρεῖται, ἢ ὅτινι δῆ ποτ' ἄλλῳ, cuius scripturæ extant in antiqua interpretatione vestigia: in aliis sic, ἢ ὅ, τι δῆ ποτ' ἄλλῳ. atque hanc lectionem secutus sum. quam quidem probauit P. Victorius, itemque Argyropyl. mei autem consilii si quis rationem postulet, hanc equidè in hoc tempore asserre possum. Dixerat Aristoteles in hac amicitia utilitatis causa constituta, nullam certam mercedem

dem esse præstitutam, sed alterum alteri tanquam amico donare: quoniam autem donandi verbum, quo usus erat, non videbatur tali amicitie conuenire, quia quanuis nulla promissio mercedis intercessisset, id ageretur tamen inter eos, qui contraherent, ut qui donasset, suæ donationis mercedem ferret, quod à donationis natura alienum est: iccirco statim occurrens, aut si non donat, (inquit) quidlibet aliud agit: non magnopere laboro: appellet hoc, quo quisque nomine volet. in his igitur verbis ἢ ὅ, τι δὴ ποτ' ἄλλο, subintelligo πράττει. Quod si quis alteram lectionem huic anteponet, eam sic intelligemus: donat ut amico: vel si quis contendat, hunc talem, amicum verè dici non posse, donat ut cui libet alii.

58 Non enim nobis amicum quenquam qui nolit &c.] sic Aristot. ἄκοντα γὰρ φίλον εἰ ποιητέον. locus est aliquanto obscurior. Debet (inquit) is qui ab altero beneficium accepit, nulla quidem remunerationis mentione facta, sed eo tamen, qui prior dedit, remunerationem sperante, debet, inquā, sua voluntate referre gratiam. Neque est quod dicat illum sibi, ut amicum amico donasse: non enim cuiquā debemus quodāmodo uim afferre, ut sit nobis amicus: quod faceremus, si ei persuadere vellemus, eum gratis donasse: qui tamen eo animo donauit, ut tantundem, aut plus eo, consequeretur. Quare si facultatem habemus, beneficium referre debemus, perinde ac si initio ea conditione accepimus, ut redderemus. Hunc locum sic explicat D. Thom. quēum secutus sum. commentariorum græcorum scriptores, enatāre non possunt. Perionius autem ita vertit. Neque enim amicus quicquā inuitus facere debet. quæ sententia è græcis verbis nullo modo elici potest. Non dissimile est illud Xenophontis, ἑ. ἀπομνημόν. ἄκοντα γὰρ φίλον εἶναι ἐργάζεσθαι. i. amicum inuitum capere operosum.

59 Aut patiatur, aut recuset.] ὑπομένει, ἢ μὴ. sic Perio. ut expectet, aut minus expectet. Quid dicat Perionius, scire arbitror neminem.

60 Eique qui muneribus capitur] καὶ τῶ δωροδόκῳ, sic habent codices emendati, atque huius scripturæ vestigia extant in vetere interpretatione manifesta. alii habent, ἄδω-

ποδοκῶ, sed mendosè. dixisset enim *ἀδωροδοκῆται*, non *ἀδωροδοκῶ*. Præterea sententia sit inepta, si ita legamus.

61 Quemadmodum in honoribus iis. &c.] *ὥσπερ ἐν ταῖς τιμαῖς τοῦ θεοῦ τιμαῖς*. Perio. quod in iis contingit societatibus, quæ nobis sunt cum Diis. nihil absurdius, nihil ab Aristotelis sententia alienius excogitari potest.

62 Is probus & pius esse videtur.] *ἐπιεικὴς εἶναι δοκεῖ*, scio *ἐπιεικῆ*, alium esse ab eo, quem *δ'σέβῃ* appellant græci: veruntamen quia *ἐπιεικεία* in Deos nulla alia virtus est, quàm *δ'σέβεια*, idest pietas, *ἐπιεικῆ*, hoc loco pium latinè reddidi.

63 Simulque nemo fortasse discedere.] Totus hic locus admodum habetur obscurus, varièque ab iis, qui scripserunt commentarios in hos libros, explicatur. Ego in vertendo nihil de meo addidi: verba Aristotelis quàm planissimè potui, latinè reddidi, quorum sententiam hic meo arbitratu exponam. sed mihi admonendi sunt prius studiosi adolescentes, *ἀπαίπασαι* non esse exheredare, sed abdicare: deinde illa verba *τὴν δ' ἐπικυρίαν ἀνθρωπικὸν μὴ διωδεῖσαι*, non rectè esse à Perionio ita latinè reddita, communis humanitas impellit, ut ne omni præsidio desertum eum esse patiamur. Nam nec *ἐπικυρία*, præsidium est, neque subsidium, quo ille nomine abutitur pro auxilio, aut subsidio, huic loco conuenit, neque *διωδεῖσαι ἐπικυρίαν* est alteri præsidium, seu auxilium potius denegare, sed auxilium ab altero oblatum reiicere, seu alterius auxilio vti nolle. Nam *διωδεῖσαι* est reiicere, recusare, aspernari. vtiitur eodem verbo Aristoteles libro decimo, vti suo loco ostendemus. Querit igitur hoc loco Aristoteles, vtrum patri filium abdicare liceat, nec ne: & vtrum filio patrem, nec ne. & respondet patri filium licere, filio patrem non licere. hanc rationem affert. filius patris est debitor. at creditori debitorem dimittere, atque absolvere licet, debitori creditorem non licet. Sequitur iam: simulque nullus &c. quæ verba alii de filio dici volunt, in quibus uest D. Thomas, hoc modo, credibile non est filium à patre discessurum, à quo auxilium sperare debeat. sed viris nostræ ætatis doctissimis (quibus assentior) placet, hæc sic intelligi. Credibile non est

illum patrem à filio discessurum, à quo videlicet auxilium, subsidiumque senectuti speret, nisi forte filius insigniter sit improbus: sed contrà fugiendum erit filio, quandoquidem est improbus, patri opitulari & subuenire, aut certè nō admodum laborandum. subiicitur vtriusque ratio. Pater non facillè filium suum amandabit, aut eiiciet. nam præter communem omnium patrum affectum, omnibus institum est à natura, vt beneficium accipere velint. at pater procreationis, atque educationis gratiam à filio iure expectat, suæque senectuti subsidium, in eo sibi constitutum esse existimat. Contrà filius improbus patrem facile ablegabit, atque exiget, neque ei subuenire studebit. Nam omnes ferè homines beneficium dare fugiunt. Cum igitur hæc ita sint, cumque filius in hanc partem, pater in illam propensus sit, huic malo subueniendum, ac remedium adhibendum est: patrius affectus adiuuandus, filij ingratus animus coercendus; & ita statuendum est ne liceat filio patrem amandare ac dimittere. suprà enim dixit homines in contrariam partem, idest in eam à qua refugiant, atque abhorrent natura, ab ea inquam sunt procliuiiores, esse detorquendos. patri autè permittendum suo iure vti, cum verisimile non sit, eum aut communis humanitatis oblitum, filium à se dimisurum, aut auxilium subsidiumque suæ senectuti, quod in præsentia filij positum est, repudiaturum. Iam uerò filium ortus, & educationis mercedem, ut alimenta, ceteraque huius generis, patri debere, ostendit Plato libr. octauo de rep. idem docet Aristot. infrà lib. nono his uerbis. videntur autem filii parentibus maximè res ad victum necessarias suppeditare debere, tanquam debitores.

In librum nonum.

1 Placet illud nonnullis] secutus sum hoc loco Eustratium qui disertè legit ἀρέτης, non, ut habent libri ferè omnes, ἀρχῆ. idest satis est, cum quibus tamen consentit vetus interpres. Quòd si quis hanc receptam omnium librorum lectionem meliorem iudicabit, non repugnabo.

2 Dicta viro merces] Μισθὸς δ' ἀνδρὶ φίλῳ, versus est Hesiodi dimidijs. Legitur autem integer hoc modo Μισθὸς δ' ἀνδρὶ φίλῳ εἰρημένος ἄρχος ἔστω.

3 Qui de altero propter ipsum &c.] οἱ μὲν δὲ αὐτοὺς προΐεμενοι. Perion. sic: ii quoniam vltro dant. quæ verba longissimè absunt ab Aristotelis sententia. sciendum est autem huic membro, alterum, quod est infra, multis tamen verbis interpositis, respondere. VBI VERO non hoc modo &c. μὴ τοιαύτης δ' ὕψους. &c.

4 Neque pretium paris momēti] τιμὴ τ' ἰσόρροπος ἔκ αὐτοῦ &cet. τιμῇ, apud græcos tūm pretium, tūm honorem significat. ego pretium reddere malui, quānuis Argyropylos honorem appellavit. quod non probo. Honos enim sapientiz fortasse par haberi potest: pretium autem par ac iustū persolui nullo modo potest.

5 Vbi verò nō hoc modo &c.] μὴ τοιαύτης δ' οὐσίας τῆς δόσεως. hæc, (ut dixi) respondent superioribus illis: qui de altero priores propter ipsum, &cet. malè autem Perionius ea, quæ proximè sequuntur, ἀλλ' ἐπὶ τινι reddidit, aliud referatur, cum ἐπὶ τινι, valeat latinè propter aliquid, referri autem ad aliquid, græci dicant πρὸς τι.

6 Eum qui prior accipiat] τὸν προέχοντα. Perio. eum qui rem tradat. quid tam peruersum? dicet fortasse se scriptum habuisse in suo libro παρέχοντα. sit ita sanè. Iccirco ne Perionius, aut optimus interpres habeatur, aut libros de optimo genere interpretandi nobis venditabit?

7 Quanta enim huic utilitas allata est, aut quanti] ὅσον γὰρ αὐτὸς ὠφελήθη, ἢ ἀνθ' ὅσου τὴν ἡδονὴν εἴλετο αὐτόν. Perion. hoc posterius membrum sic reddit, aut quantam uoluptatem secutus sit. non dicit hoc Aristoteles, sed (ut eius verba proprius attingam) quanto pretio uoluptatem prætulisset. sic loquitur Demosth. Olynth. Ἀντὶ πολλῶν αὐτῷ χρημάτων ἐλόμην, idest multis pecuniis prætulim, multa pecunia emerim, in locum multarum pecuniarum sumpsim.

8 Eum iustius esse arbitrantur &c.] scio librum Florentinum, & reliquos ferè omnes habere οἷεται. sed secutus sum veterem interpretem, qui perspicuè scriptum habuit οἷοντα.

9 Multa enim non tantidem æstimant] sic Aristotel. τὰ πολλὰ γὰρ &c. alii, τὰ πολλὰ, dictum volunt Attice pro κατὰ τὰ πολλὰ, idest plerunque, sæpe. quibus assentiatur qui volet: non impedio, neque refello.

10 Nam patrem potius, quàm vel seipsum &c.] sic Aristot. δόξει γὰρ καὶ ἑαυτοῦ μᾶλλον τὸν πατέρα. Perionius & Gruchius sic. Na m suus cuique pater potius sit redimendus. sed multo plus dicit Aristoteles. Non enim significat suum cuique patrem esse redimendum, sed patrem potius, quàm vel seipsum videri esse redimendū.

11 Nam ne ei quidem qui &c.] Arist. κ' δ' ἐ γὰρ τῷ δανείσαντι ἐνίοτε ἀντιδανειεόν, Perion. Neque enim semper ei commodandum est vicissim, qui commodarit. Iurisperiti docent, quid intersit inter commodatum, & mutuum. quam distinctionem nobis puto diligenter esse retinendā: videlicet rei mutue transferri dominium, commodatæ nequaquam: mutuum consistere in iis rebus, quæ pondere, mensura, numero constant, commodatum etiam in aliis. mutuum non idem numero, sed idem specie reddendum: commodatum autem idem numero esse reddendum. de quibus qui plura scire uolet, legat institutiones iuris civilis & pandect. tit. si certum petatur. Perionius hanc distinctionem non putavit sibi esse tam religiosè obseruandam, vno aut altero fortasse Ciceronis exemplo confusus: in quibus videatur commodatum pro mutuo vsurpari. sed eo cautius illa sunt imitanda, quo sunt rariora.

12 Quemadmodum neque Ioui omnia immolantur] confer cum hoc loco ea, quæ sunt libro quinto pag. 126. capram Ioui immolare, non oues.

13 Funeribus & parentalibus interesse] καὶ εἰς τὰ κηδεύειν & μάλιστα. alii ferè κηδεύειν reddunt sponsalia, sed non rectè. Ego cum hunc locum ita ut nunc est, vertissem, P. Victoriū virum doctissimum posse à mecum facere cognoui.

14 An hoc fieri non potest?] respondet interrogando, ut facere consuevit in iis quæstionibus, quæ in vtrinq; partem disputantur, & in quibus, vtrius partis rationes sint vtiores, non facile expediri potest: quales sunt de rebus civilibus, de moribus, de affectibus, de actionibus humanis.

15 Non enim oportet rerum malarum studio, neque amore teneri] *οἰλοπόνηρον γὰρ ἔχει εἶναι.* sic Aspasius, & D. Thomas. alii malorum hominum amorem vetari volunt: ut libet, parum admodum refert.

16 Quæ à pueritia constitutæ sunt] in omnibus libris impressis, quos quidem viderim, vox *παιδείας* corrupta est. legendum enim *παιδίας*, ut videbunt, qui græcas literas didicerunt.

17 Non alio in eum animo &c.] *ἄρ' ἂν ἐν ἄλλοιότερον πρὸς αὐτὸν ἐκτέον.* Perion. utrū nihilo erga eum alieniore animo esse debet, mendosè: non enim dicit *ἄλλοτριώτερον*, sed *ἄλλοιότερον*, idest nihilo secus, vel non aliter: nec quærit Aristotele. an non alieniore esse animo ab eo debeat, quàm si nunquam amicus fuisset, sed an non alio animo, idest an eodem, atque si nunquam eum amasset. Nam alieno animo is dicitur esse ab altero, qui alterum non amat, qui ab eius consuetudine, atque amicitia abhorret: alio autem animo est is, qui animum suum immutauit pristinum, siue olim oderit, & nunc amet: siue olim amauerit, & nunc odio persequatur. Postremò latinè dicimus alieno esse animo ab aliquo, non in aliquem: sed hæc puerilia sunt.

18 Et amici ij inter: quos aliqua offensioncula &c.] *καὶ τῶν φίλων οἱ προσκεκρυμένοι.* Perionius sic, ii quæ amici, qui temeritate ducti sunt ad amandū. Gruch. Perionij corrector sic, nihilo quæ melius: qui veluti impulsī ad amandum feruntur. Atqui, vel pueri sciunt, quid sit *προστρούειν*. est enim in offensionem incurrere, offendere, interdum etiam consistere.

19. Non vna aliqua animi parte] *κατὰ πᾶσαν ψυχῇ.* Perionius. per omne tempus ætatis. huius interpretationis, quam rationem reddere possit Perionius, non video, nisi fortè dicet animū interdum pro vita accipi, atq; iccirco *κατὰ πᾶσαν ψυχῇ*, idem hoc loco valere, quod *κατὰ πᾶσαν ζωὴν*. Sed errat Perionius. Nam cum dicit *κατὰ πᾶσαν ψυχῇ* Aristoteles, respicit plures animi siue partes siue facultates, quæ in vno & eodem homine, ut in incontinente, & improbo dissident, & seditionibus agitantur, quemadmodum infrà dicit. Nunc autem ostendit hoc, in animo
viri

viri boni accidere non solere. Est enim in eo mirificus omnium animi partium consensus, neque vlla est in eius animo dissensio, neque discordia, eandemque rem vel toto animo expetit, vel toto aspernatur: non vt incontinens, vna animi parte persequitur, altera fugit.

20 Eam partem qua sapit & prudenter sentit.] καὶ μέλη σα τοῦ τοῦ φρονεῖ. Perion. ob id maximè quia sapit. quantū distent hæc ab Aristotelis sententia, vel cæco appareat.

21 Sed nullus est qui si alius, quàm] huius loci hæc sententia est: si quis in lapidem, aut asinum vertatur, nolit se asinum iam factum, aut lapidem, bonis omnibus humanis abundare, sed ijs duntaxat, quæ asini aut lapidis naturæ cōueniant. Habet & Deus verum, atque vndique perfectum bonum, idque bonum naturæ diuinæ conuenit maximè: non cōueniret aut si Deus unus & idem non maneret, vt manet, quicquid sit Deus. non enim huius loci est querere, quid sit Deus.

22 Plurimarum perceptione &c.] καὶ θεωρημάτων δ' ἀπορεῖ τῇ διανοίᾳ. Perionius. eius animus abundat præceptorum copia. Constat iam inter omnes eruditos, quæ θεωρήματα Græci dicunt, percepta à Cicerone appellari. qua de re & P. Victorius dudum admonuit, & Adrianus Turnebus vir singulari bonarum artium, & vtriusque linguæ cognitione in primis instructus in doctissimis suis annotationibus in lib. M. Tullij de fato, scripsit aduersus quendam volubilem nostræ ætatis dialecticum: qui cū se philosophū, & eloquentem profiteretur, populoque se talem esse persuadere vellet: præstantissimos earum artium principes Aristotelem, & M. Tullium Ciceronem verbis & scriptis petulantissimis insectatus est, applaudente, & admirante quidem multitudine imperita, prudentissimo autem & doctissimo quoque maximopere indignante, ac stomachante. θεωρήματα igitur percepta M. Tullius appellat, quantunvis licet reclamant insolentissimi homines. hoc eodem vocabulo vsus est Arist. lib. 10. his verbis, ὁ δὲ οἰομαθὴς ἐνεργεῖ τῇ διανοίᾳ περὶ τὰ θεωρήματα. quæ verba sic verti. Disciplinarum studiosus autem, in rerum cognitione, agitatione mētis elaborat, munereque suo fungitur.

23 Quoniam igitur hæc [singula in viro bono insunt.]

Hæc sunt apud Perionium valdè dissoluta, disiecta ac perturbata, quæ nos paulo magis astringimus, aptiusque colligauimus.

24 Sed certè primùm hac ratione] sic Arist. *δόξει δ' αὐ ταύτη εἶναι ἡ φιλία ἢ ἐστὶ δύο ἢ πλείω ἐκ τῶν εἰρημένων.* Perion. sic. Tandiu autem amicitia manet, quandiu eorum, quæ dixi, aut duo sunt, aut plura. tantùm hæc absunt ab Aristotelis sententia, quantùm praua à rectis. Primùm nemo græcis literis mediocriter tinctus, vnquam dubitauit, quin ταύτη non sit tandiu. deinde nemo vnquam suspicatus est, hîc quæri de amicitia diuturnitate. sed frustra tempus contero. Hunc locum Aspasium secutus sic explico. Nam D. Thomas veteris interpretis culpa sententiam Aristotelis non est assecutus. Dixerat paulò antè Aristoteles se hanc quæstionem, an cuiquàm erga seipsum intercedere amicitia possit, in præsentî omittere velle. Verùm tamen eam ἐν παρόδῳ, transigit hoc modo. sed certè hac ratione (inquit) seu ex hac parte videatur alicui in seipsum constare amicitia posse, quæ quisque duo sunt, aut etiam plura, vt corpus & animus: tùm iterum animi plures sunt partes: altera rationis particeps, altera rationis expert, ut suprà dictum est. Ita igitur dici poterit aliquis seipsum amare, vel si corpus suum amet, vel si animum. Prætereà solemus eam amicitiam, quæ modum superat, cum amicitia, quæ cuique secum intercedit, comparare, vt cùm ad hûc modum loquimur. Ego te amo tanquam meipsum. Quibus verbis significo te mihi esse carissimum: Quamobrem sequitur vt amicitia nobis erga nos ipsos esse possit: alioqui hoc loquendi genus non esset apud nos vsitatum.

25 Iis enim spretis ac reiectis, quæ sibi bona &c.] *αἰρουῦνται γὰρ αὐτὶ τῶν δοκούντων ἑαυτοῖς ἀγαθῶν εἶναι τὰ ἡδέα & λαβερά ὄντα.* Perion. ijs omnia anteponunt quæ sunt iniucunda & molesta. Gruchius quoque hoc loco pugnantia cum Aristotele loquitur, sic, Quæ enim sibi bona esse staterunt, ea iis quæ iucunda sunt, cum suo etiam damno coniuncta anteponunt. Corrigere Gruchiû possit aliquis duarum vocum ordine mutato, vt pro ea iis, scribat iis ea.

26 Propter improbitatem vitā oderūt] secutus sum feri-
pturam, meo quidem iudicio, meliorem, quæ reperitur in
quibusdam codicibus manuscriptis, quamque Argyropylus
probasse videtur. Ea autem est huiusmodi. οἷς δὲ πολλά καὶ
δεινὰ πέπρακται, διὰ τὴν μοχθηρίαν μισῶσι, καὶ φέυγσι τὸ
ζῆν. Libri autem impressi, in quibus & Florentinus, habent
καὶ διὰ τὴν μοχθηρίαν μισοῦνται, φέυγσι τὸ ζῆν. quam le-
ctionem vetus interpres secutus est. Ego priorem, integrio-
rem ac meliorem eò iudicavi, quòd videtur mihi significare
Aristoteles, homines improbos ac sceleratos, vitam odisse
ac fugere propter, scelerum suorum conscientiam, non pro-
pter pœnæ metum tantum. At si diceremus sceleratos ic-
circo vitam fugere, quòd se in odium hominum incurrisse
sentiunt; aliam ob causam vitam fugerent, quàm propter
angorem animi ex scelerum suorum recordatione natum.

27 Et altera pars propter improbitatem] secutus sum
scripturam libri Florentini, Parisiensis, & aliorum impres-
sorum emendationum, quæ talis est: καὶ τὸ μὲν διὰ μοχθη-
ρίαν ἀλλεῖ ἀπεχόμενον τινων, τὸ δ' ἡδέεται. loquitur autem
Aristoteles de diuersis animi nostri partibus, vt rectè P. Vi-
ctorius admonet, atque hanc lectionem sequitur vetus in-
terpres, in nonnullis aliis libris ita scriptum est. καὶ τοτὲ
μὲν διὰ μοχθηρίαν ἀλλεῖ ἀπεχόμενος τινων, τοτὲ δ' ἡδέεται.
cuius hæc sententia est: & nunc propter improbitatem do-
lore angitur, quia se à quibusdam rebus abstinet, nunc vo-
luptate afficitur. sed hanc lectionem, neque probant viri
doctissimi, neque ego germanam iudicavi.

28 Tanquàm eum diuellentes]. ὥσπερ διασπῶντα. ni-
hil est his verbis facilius, nihil eorum sententia apertius. Pe-
rionius tamen ita interpretatur: vt solent partes dissoluti
corporis.

29 Nam nec contentionem habet, nec &c.]. οὐ γὰρ ἔχει
διάτασιν, οὐδ' ὄρεξιν. Perionius. præsertim cum nec sit
desiderii, nec appetitionis particeps. ὄρεξις, appetitio La-
tinè appellari potest: διάτασις; autem desiderium nullo
modo. nomen est enim à verbo διατείνεσθαι ductum, quod
valet dilatari, & contendere. eò autem in benevolentia
contentionem non inesse dicit, quia qui in alterum bene-
uolq

uolo est animo, ne tantillum quidem eius causa contendere velit, ut mox declarabit exemplo pugilum aut gladiatorum. Nam sic ἀγωνισαs interpretatus sum: quod nomen generale est, & ad eos omnes qui spe alicuius præmii certant, pertinet: qua de re plura dicemus annotationum libro proximo & ult.

30 Sed eos sua opera adiuuare &c.] συμπράττειν δ' ἐν. Perion. sic. cum interim nullis officijs, nullis actionibus coniungi queant. vix intelligo quid ille sibi velit. sed mihi profectò videtur ab Arist. sententia longissimè abesse. συμπράττειν idem valet, quod σωεργεῖν: Latini dicunt adiuuare. Longè enim aliud est adiuuare, quàm auxiliari: in quo video errare nonnullos qui habentur latinè docti. Nam auxiliari, vel auxilium ferre dicimur ei qui uersetur in periculo, aut cui aduersi aliquid acciderit: adiuuare autem etiam eum, cuius res sunt valdè secundæ: & auxiliari ei qui ab altero opprimatur, aut oppugnetur: adiuuare autem etiam eum qui alterum oppugnet: denique auxiliari fortasse à verbo græco ἀλίζειν, manauit, quod est arcere, propulsare: adiuuare verò non est propulsare, sed alteri inservire, atque operam dare, & (ut Græci dicunt) σωεργεῖν καὶ συμπράττειν, καὶ συλλαμβάνειν. sic M. Tull. offic. 1. vicinum potius adiuuetis in frugibus percipiendis, quàm aut fratrem, aut familiarem. & 2. Qui denique ex bestiis fructus, aut quæ commoditas, nisi homines adiuuarent, percipi posset? ibid. nunc dicamus de gloria, quandoquidem ea in rebus maioribus administrandis adiuuat plurimum. ib. in iis tamen qui se adiuuari volent, non ut ne affligantur, sed ut ad altiorem gradum ascendant, restricti omnino nullo modo esse debemus. Terent. in Eunucho. faciam sedulò, ac dabo operam, adiuuabo. idem in Heautont. at te adiutare oportet adolescèntuli causa, id est, συμπράττειν τῷ Δρόμωνι. & adiutor σωεργός. idem Terent. Adelph. postremò, hoc die in psalteria istac emenda hic adiutor fuit. & Phor. Fortes fortuna adiuuat. & iterum M. Tull. offic. 3. Qualis habendus est is qui non modo non repellit, sed etiam adiuuat iniuriam? Idem pro Quintio. non ad mendacium obtinendum, sed ad uerum probandum veritatem adiuuare. Pro

Archia

Archia poëta . Literæ adiuuant ad percipiendam , colendamque uirtutem . In his omnibus locis, quos exempli causa protulimus, si quis auxiliandi, pro adiuuandi verbo, utatur, improprie & barbarè loquatur . adiumentum item longè aliud est, quàm auxilium . Cic. pro Quintio . hoc mihi in causis consuevit esse adiumento . offic. secundo . quos negat sine adiumentis hominum tantas res efficere potuisse : M. Brutus Ciceroni : Tùm quòd Bruti eruptio non solum ipsi salutaris, sed etiam magno ad victoriam fuit adiumento .

31 Principium igitur amicitiz &c.] *ἔοικε δὲ ἀρχὴ φιλίας εἶναι, ὡς περ τοῦ ἐρᾶν, ἢ διὰ τῆς ὁμοφροσύνης* . sententia huius loci aperta est . repetendum est autem è superioribus nomē *ὁμοφροσύνη* . neque quisquàm mortalium vnquàm hunc locum aliter intellexit . At Perionius . longè aliter : ut amoris, sic & amicitiz principium est, voluptas ea, quæ ex aspectu percipitur : quæ interpretatio profectò magnopere distat ab Aristotelis sententia . significat enim Aristoteles beneuolentiam esse amicitiz principium, quemadmodum amoris principium est ea voluptas quæ aspectu gignitur . Perionius uult hanc ex aspectu nascètem voluptatem, esse & amoris & amicitiz principium , quod est falsum .

32 Itaque rectè quis translatione sermonis usus] secutus sum librorum emendatiorum scripturam , quæ talis est . *διὸ μετὰ τέρων φαίνεται τις αὐτὴν ἀρχὴν εἶναι φιλίας* . quam omnes libri manu scripti comprobant , uetus interpres sequitur . iccirco autem beneuolentiam appellat Aristoteles amicitiam otiosam , quòd qui erga alterum habet beneuolentiam , ei omnia secunda exoptat quidem ille, sed nullum laborem, nullamque molestiam eius causa suscipere, nullum denique periculum adire uelit . amicus autem , ut amico proficit & consulat , nihil tale recusare , aut pertimescere solet . Perionius lectionem quorundam aliorum librorum secutus est, huiusmodi *φαίνεται τις αὐτὴν ἀρχὴν φιλίας εἶναι* , uertitque hæc uerba latinè, amicitiz fontem licet dicere . quod eò libentius ei ignosco, quòd etiam Argyropylos hanc scripturam sequitur, probat Eustratius . à quibus hoc loco dissentio , Petroque Victorio potius assentior , qui luculentè do

docet priorem illam esse aptiorem ac verio rem.

33 Qui verò alicui res secundas &c.] ὁ δὲ βουλόμενός τιν' ἔπράττειν. Perionius sic. At verò qui beneficium ponere vult, non rectè, nimirum putavit ἔπράττειν, idem esse, quod ἔποιεῖν. sed non est ita. est enim ἔπράττειν, rem suam bene gerere: ἔποιεῖν, beneficium in alterum conferre. sed hæc nota sunt vel pueris.

34 Ut illi in Phœnissis] Eteoclem & Polylicem significat. de quibus vide Phœnissas Euripidis.

35 Neq; instar Eurippi fluunt & refluunt] καὶ ὡς μεταρρῶ ὡς περ Εὐρίππος. Eurippus fretum est in Eubœa, quod duodecim horarum spatio septies fluit, & refluit, ut sciunt omnes. Perionius hunc locum felicius vertit, quàm illum, qui est in oratione Aeschinis in Ctesiphontem πλείους τὰ πάμπαν προπὰς τοῦ Εὐρίππου, παρ' ὃ ὤκει. sic enim interpretatur, plures se in formas quàm Eurippus, cuius erat accola, vertens: quasi verò Eurippus Proteus quidā sit. Atqui uel ex M. Tullio suis deliciis discere potuerat Eurippum nō Protea, sed fretum aliquod esse. Sic enim M. Tull. pro Muræna. Quod fretum, quem Eurippum tot motus, tantas, tam varias habere putatis agitationes fluctuum? sed hac de re tum dicemus, cū orationes illas à nobis quoque in latinum sermonem conuersas edemus. quod quidem non fiet longius.

36 At ubi sibi quisque eadem] sic habent omnes libri excusi, ταῦτ' ὁ ἕκαστος βουλόμενος ταῦτα, præter unum manuscriptum, in quo repertum scriptum ταῦτα, quam scripturam secutus sum, ut ueram & germanam.

37 Eiusque rei quasi præter rationem & opinionem] καὶ ὡς παρὰ λόγον γινόμενον ἐπιζητεῖται. Perio. quæ nobis cōtra opinionem incidit quæstio. quid sibi hæc uelint, intelligere arbitror neminem.

38 Quemadmodum itaque in rebus mutuis] ἐπὶ τῶν δανείων. Perionius in commodato. suprā aliud esse mutuū, aliud commodatum à iurisperitis doceri ostendimus.

39 Ex hominum improbitate spect.] Epicharmus poeta comicus Siculus non extat. Eius uersiculi nonnulli reperiuntur apud Athenæum, Stobæum, M. Tullium. sed nihil

hildum reperi, quod ad hunc locum pertineat. Aristoteles autem in libello *περὶ ποιητικῆς*, scribit eum fuisse Siculū, quod item multis locis significat M. Tullius: & uno, atque altero loco Horatius.

40 Quàm ab opere suo amaretur &c.] *ἡ ἀγαπῶν δὲ αὐτὸ ὑπὸ τοῦ ἔργου ἐμψύχου γενομένου*. Perionius. quàm suis quisque operibus, quæ muta & inanimata sunt, lectoris otio abutitur Perion. cum Aristotelem ita interpretatur.

41 Qui opus effecit igitur &c.] *ἐνέργεια δὲ ὁ ποιήσας τὸ ἔργον, ἐστὶ πῶς*. Ego huius loci sententiam hanc esse puto, artificem qui opus aliquod effecit, tum re uera & functione esse artificem: ante quàm uerò opus effecerit, potestate duntaxat esse artificem: verbi gratia, pictor qui Venerem pinxit, re & functione operis, pictor est. Grammaticus qui opus aliquod ex se prompsit grammaticum, re & functione grammaticus est: denique uir sapiens cum sapientiæ munere fungitur, re & usu sapiens uerè dici potest. Alii ferè omnes penè dicam incredibiliter dicunt hoc sentire Aristotelem, effectorem operis alicuius, opus esse suum quodammodo. Sic Eustratius, sic Argyropy, sic D. Thomas intelligunt. Atque Eustratij quidem hæc uerba sunt. *καὶ τὸ ἔργον ἐνέργεια ἐστὶν ὁ ποιήσας. ἡ γὰρ εἰκὼν αὐτῇ, ἐνέργεια ἐστὶν ὁ ζωγράφος*, idest & opus functione est operis effector. nam imago ipsa functione pictor est. Quæ sententia si cui placebit, (nam meum non est in re tanta iudicium meum interponere) sic erit hic locus latinè reddendus. qui opus igitur effecit, re & functione muneris, suum quodammodo opus est.

42 Quæ res enim potestate est &c.] sic Aristote. *ὁ γὰρ ἐστὶ δυνάμει, τοῦτο ἐνέργεια τὸ ἔργον μνηύει*. Ex hoc loco colligi potest sentire id Aristotelem, quod paulò antè dicebamus, eum qui potestate tantum erat artifex, antequàm opus efficeret: tum re & functione esse artificem, cum opus effecit. opus enim cuiusque artificis (inquit) eum re & functione operis, artificem esse declarat, qui potestate tantum erat artifex, antequàm aliquod ab eo opus effectum esset.

43 Omnium autem rerum ea iucundissima est &c.] *ἡ δὲ τῶν πάντων κατὰ τὴν ἐνέργειαν, καὶ φιλητὸν ὁμοίως*. Perionius, sed

sed tamen eo, quod præsens tanquam in manu datur, nihil iucundius, nihil amabilius est. Vera sunt hæc, quæ dicuntur à Perionio, sed ab Aristotelis sententia sunt alienissima. Nō enim hic agitur de donando, sed cum tria dixisset Arist. esse iucunda, vltimum seu functionem præsentium, spem futurorū, memoriam præteritorū: horum trium dicit esse iucundissimum, functionem præsentium.

44 Contrā se res habere videtur &c.] modò dixerat rerum honestarum memoriam esse iucundam, utilium non item: nunc contrā se rem habere dicit in spe, seu expectatione. Nam rerum utilium expectatio maxima nos lætitia afficere solet, honestarum verò non admodum: huius dissimilitudinis ratio est. honesta non delectant nisi cognita: ac fieri non potest, ut sint cognita, nisi ab eo, qui habeat. ita fit, ut futurorum honestorum spes delectare non possit, sed præteritorum memoria potius, utpote cognitorum. vtilia autem nota sunt & præterita & futura quidem illa, sed præteritorum vtilium memoria iccirco minus delectat, quia utilitatis præteritæ fructus celeriter euane scit: futurorum autem expectatio propterea magnopere delectat, quia cū sibi persuaferit vnusquisque iucundè, beateque viuendi rationem in copiis rei familiaris, & fortunæ bonis esse positam, eo se iucundius victurum esse confidit, quo plus utilitatis sit consecuturus.

45 Eos igitur qui in actione sunt superiores] sic Arist. τοῖς ὑπερέχουσι δὴ περὶ τὴν πράξιν ἔπεται τὸ φιλεῖν καὶ τὰ φίλικα. Perionius hæc interpretatur (inuitus equidem dicam, sed tamen dicam, idque necessariò) indoctissimè. hoc modo. Qui autem in actione sunt occupati, eos necesse est diligere. ὑπερέχων, non est occupatum esse, sed excellere & præstare, nisi forte mendoso codice vsus est, in quo scriptum sit ὑπάρχουσι, quod quāuis demus ita esse, fœdū tamē est erratum.

46 Quòd nihil agat à suis rationibus &cet.] sic habent omnes excusi libri, quibuscum manuscripti consentiunt, οὐθέν αὐτ' αὐτοῦ: sed Eultratrium sequor, qui legit αὐτ' αὐτοῦ. quam lectionem confirmat vetus interpres.

47 Qui maximè sit amicus] τὸν μάλιστα φίλον. Perion.
qui sit maximus amicus. non probō:

48 At is maximè amicus est, qui quem uult bonis ornatum esse;] φίλος δὲ μάλιστα ὁ βουλόμενος, ὃ βούλεται τὰ γὰρ, ἐκείνου ἔνεκα. Hæc est emendatorum librorum scriptura. quanvis uetus interpres aliter legisse uideatur.

49 Etiam si nemo sciturus sit] καὶ εἰ μηδεὶς εἴσεται. Perion. etiam si ad se ex his nihil redeat. in duobus uocabulis duo errata, quæ tamen non emendat Gruchius, ut neq; alia multa, ynum quod μηδεὶς, interpretatur nihil: alterū quod εἴσεται, latinè reddit, redeat. εἴσεται, futurum tempus est verbi εἰδέσθαι, quod ualeat scire. hoc vel pueris notum est.

50 Hæc autem insunt in vnoquoque &c.] ταῦτα δ' ὑπαρχει μάλιστα αὐτῷ πρὸς αὐτὸν. sententia est aperta. significat Aristoteles sibi quenque maximè velle omnia bene euenire sua causa. Perionius sic. Quæ sibi quenque conciliant. non probō. at sunt Ciceroniana. quid tum postea? non satis est esse Ciceroniana. oportet præterea cum Aristotelis sententia congruere.

51 Itaque si quid utriusque sui ipsius &c.] εἰ δὴ λαβόμεν; τὸ φίλαυτον πῶς ἑκάτεροι λέγουσι. nomen ἑκάτεροι refero ad eos qui rationes illas superiores in utranque partem attulerunt: quod si quis malet ad nomen λόγους referre, non pugnabo cum eo pertinacius: sed illud τὸ φίλαυτον, non rectè interpretatus est Perionius, sibi carum, aut sui amantem. non enim dicit τὸν φίλαυτον, sed τὸ φίλαυτον, id est τὴν φιλαυτίαν.

52 Quemadmodū aut pars præcipua &c.] ὅτι πᾶρ δ' ἐ καὶ πόλις τὸ κύριώτατον μάλιστα εἶναι δοκεῖ, καὶ πᾶν ἄλλο σύστημα, οὕτω καὶ αἰθερώπος. nihil horum uerborum sententia planius, nihil dilucidius. At Perionius hæc ita interpretatur, ut meræ tenebræ videantur, hoc modo: ut enim ciuitas, omnisque alius conuentus, sic homo est omnium optimum. hæc Aristoteli profectò nunquàm in mentem uenerunt.

53 Quod mens in illo superior sit &c.] Ἀριστοτ. τῷ κρατεῖν τὸν νοῦν ἢ μὴ. Perion. quod animum vincat & teneat, vel non teneat. fæda interpretatio: tolerabilius erat. quod
animus

animus vincat. & ita fortasse ab eo scriptum est.

54 Quantum interest utrū quis &c.] sic reperi scriptū in oībus libris īpressis, & manuscriptis *ὅσον τὸ κατὰ λόγον ἔῃν τῷ κατὰ πάθος, καὶ ὀρέγεσθαι ἢ τῷ καλῷ ἢ τοῦ δικοῦτος συμφέρειν*. vetus interpres videtur legisse *καὶ ὀρέγεσθαι τοῦ καλοῦ*, sine particula disiungente ante *τοῦ καλοῦ*: quæ quidem mihi videtur planè otiosa. Sic igitur hunc locum expli- cant latini: tantum interest inter eum, qui mentem suam amat, & eum qui partes animi rationis expertes colit, quā- tum inter vitam rationi consentaneam, & eam quæ pertur- bationibus dirigitur, & quantum inter honesti appetitio- nem, & simulatæ utilitatis. Eusth. hæc tria *τὸ κατὰ λόγον ἔῃν*; *τὸ ὀρέγεσθαι τῷ καλοῦ*, *τὸ ὀρέγεσθαι τῷ συμφέροντος*, vna cō- iungit hoc modo, quantum interest, utrū quis rationi cō- uenienter viuat, & honestum, aut id quod ad honestum obti- nendum valet, appetat, an affectibus animi seruiat: sed secutus sum D. Thomam, & Latinos.

55 Ipse honestum quæritur] *αὐτῷ δὲ τὸ καλόν*, mutat numerum.

56 Fortuna cum fauet &cet.] *ὅταν ὁ δαίμων δίδιδῷ, τί δεῖ φίλων*, versus est Euripidis in Orestæ. Perionius puta- uit esse verba Aristotelis.

57 Si igitur hæc uera sunt] nos hæc addidimus propter hyperbatum, quod pender ab illo loco. Quod si beatum es- se, in uiuendo &c.

58 Quemadmodum ait Theognis] versus Theognidis absunt hoc loco à bonis codi. & mihi sit uerisimile ab Ari- stotele esse prætermis- sos, ut omnibus notissimos, quanuis eos infrà proferet.

59 Rei autem principatus] *τὸ κύριον*. Perion. laus om- nis in actione consistit. pulchrè dictum & verè. sed non fi- deliter. aliud enim loquitur Perionius, aliud sentit Aristote- les. *τὸ κύριον*, vis præcipua, principatus, id quod pluri- mum valet.

60 Ad naturam ipsius boni pertinet] *τῆς τ' ἀγαθοῦ φύ- σεως*. Perion. ad naturam boni uiri accommodata est. Pu- tauit Aristotelem de uiro bono loqui. sed non ita est. signi- d 2 fiat

ficat enim id quod finitum ac terminatū est, ut Pythagorei tradiderunt, esse in ordine rerum bonarum locatum: quemadmodum infinitum in malarum. qua de re diximus in annot. lib. I, pag. 290. nume. 29.

61 Quo circa viuere videtur omnibus esse &c.] *διόπερ ἔοικε πάντων ἡδὺ εἶναι.* repetendum τὸ ζῆν à superioribus. Perionius aliter intellexit. putauit enim significare Aristotelem τὸ εἶναι, idest ipsum esse, omnibus esse iucundum: quod quanuis uerum sit, id non dicit tamen hoc loco, sed alibi dicturus est.

62 Sentire autem nos sentire, & intelligere nos intelligere possumus.] *αἰσθανόμεθα δ' αὖ ὅτι αἰσθανόμεθα, καὶ νοοῦμεν ὅτι νοοῦμεν.* hunc locum non rectè vertit Perion. hoc modo. Atqui sensu aliquid percipere possumus, quia sensu percipimus, & mente agitare quid possumus, quia cogitamus. Non dicit Aristoteles nos iccirco sentire, quia sentiamus, aut intelligere, quia intelligamus: esset enim dictu absurdum, atque ineptum: sed hoc significat, cum uiuere sit sentire, aut intelligere, & cum sentiamus nos sentire, intelligamusque intelligere, ex iis effici, ut intelligamus nos uiuere: si uiuere, ergo & esse.

63 Esse autem eò cuique] sic libri impressi, & nonnulli manu scripti, quos uetus interpres & Argyropy. secuti sunt. τὸ δ' εἶναι ἡν ἀρετὸν διὰ τὸ αἰσθάνεσθαι αὐτοῦ ἀγαθοῦ ὄντος. mendosè autem scriptum est in libris Florētinis διὰ τὸ αἰσθάνεσθαι αὐτοῦ ἀγαθοῦ ὄντος, quæ scriptura virum⁺ quendam doctissimum in fraudem induxit, ut existimaret hanc esse huius loci sententiam: esse autem erat optabile propterea quod quis sentiat seipsum bonum esse. Sed vehementer errat. Non enim dicit Aristot. τὸ εἶναι, propterea esse expectandum, quod quis seipsum virum bonum esse sentiat, sed propterea quod τὸ εἶναι sit per se, & natura bonum tum omnibus, tum maxime viris bonis, ut suprà dixit. Qua de re plura dicerem, nisi uerba ipsa Aristotelis, quæ sunt hoc loco, sententiam illam perspicuè refoellerent.

64 Multorum neque dicaris, neque nullius hospes] *μήτε πολλῶν ἑταίρος, μήτ' ἀλλήλων.* ab est uerbum καλέεσθαι. verus

Religat Jo. Burnardus
et hinc.

sus est Hesiodi.

65 Neque huic rei agendæ satis sint &c.] καὶ οὐ χίκανος ὁ βίος αὐτοῖς τοῦτο πράττειν. βίον fortunas & facultates latine reddidi Eultratum & Argyropylum secutus. Alii vitam interpretantur, vt sit hic sensus, ne totius quidem vitæ spatium eis satis futurum ad hoc agendum. sed non est omit-tendum, Argyropylum legisse ὁ βίος αὐτὸς, non vt in omni-bus libris impressis legitur, αὐτοῖς.

66 Iam qui uoluptatis causa comparantur &c.] sic Ari-sto. καὶ οἱ πρὸς ἡδονὴν δὲ. Perionius sic, iis etiam qui dele-ctationis, iucunditatisque causa amicitia præsidia quaerunt. non rectè. primùm enim debuit dicere, ij etiam qui &c. scri-ptum est enim ab Aristotele. οἱ πρὸς ἡδονὴν, non τοῖς: de-inde quid sibi hæc volunt, amicitia præsidia voluptatis cau-sa quaerere? quis vnquam audiuit præsidia adhiberi causa voluptatis?

67 Amor enim quoddam amicitia nimium &c.] Aristo. ὑπερβολὴ γὰρ τις εἶναι βούλεται φιλίας. repetendum ἀπὸ κοινῷ τὸ ἐρᾶν. idest amare.

68 Quin ciuili more] πολιτικῶς μὲν οὐ. μὲν οὖν in-terdum aduersandi vim habet, vt hoc loco.

69 Volunt enim de aliquibus benè mereri] βούλονται γὰρ εἴ τι δρᾶν. Perion. præsertim cùm alijs consultum velint, hæc verba sententiam Aristotelis non exprimunt.

70 Ac nisi quis doloris vacuitate &c.] sic Arist. καὶ μὴ ὑπερτείνῃ τῷ ἀλυπία τὴν ἐκείνοις γενομένην λύπην οὐχ ὑπο-μένει. mutat numerum, vt sæpe aliàs solet. Huius loci au-tem hæc sententia est, quam D. Thomas culpa veteris inter-pretis assequi non potuit. Viri fortes, animoque virili ami-cos suos nolunt secum vnà dolere. Et nisi quis animo sit pe-rè dicam ferreo, ita vt in eum non cadat ullus animi dolor, ex quo animo non feret illorum dolorem ex suis casibus ad-uerfis contractum. Verbum ὑπερτείνῃ, absolutè (vt loquun-tur grammatici) positum est: vt suprâ hoc eodem lib. εἰαν δ' ὑπερτείνῃ ἢ δόσις τῷ καλῷ. & lib. 3. ὅταν ὑπερτείνῃ ὁ κίν-δυνος.

171 Amicorum autem præsentia in rebus secundis] ἢ δ'

ἐν ταῖς ἀτυχίαις τῶν φίλων παρουσία. Perionius vsus est corrupto codice in quo scriptū esset ἀτυχίαις. vertit enim. in rebus asperis.

72 Satis est miserum esse me] ἄλῃς ἐγὼ δυσυχῶν. Euripides in Oreste.

73 Veruntamen acerbitalis opinio &c.] δόξαν δ' ἀνδρίας ἐν τῷ διωθεῖσθαι τῶς ἐυλαβητέον. omnes codices sine vlla varietate sic habent. Huius quoq; loci sententiam vitio interpretationis antiquæ non est assecutus D. Thomas. nata est difficultas ex uerbo διωθεῖσθαι, quod valet reiicere, recusare, vt supra diximus. Quemadmodum (inquit Aristoteles) non nimis cupidè ex amicitia in amicorum rebus secundis vtilitatem quaerere debemus: sic si amicus benignè nobis facere velit, emolumentumque aliquod ac beneficium deferat, non debemus ita præcisè ac præfractè reiicere illius liberalitatem, ut insuaues, atque acerbi meritò videri possimus. Perionius quoque in hoc loco lapsus est, qui ita reddit. sed tamen vitanda est in denegando, quod petitur, offensionis opinio.

74 Seipsum autem sentire esse &c.] sententiam verborum expressi, non verba appendi. sic enim loquitur Aristoteles. περὶ αὐτὸν δ' ἡ σάφηναις ὅτι ἐστὶν αἶρεσις. idest verbum ferè è verbo, sensus autem cuiusque in seipso occupatus, quo se esse sentiat, expetendus est. ergo, & in amico. Perio. autem sic: suus cuique in semetipso iucundus est sensus, quæ verba parum declarant Aristotelis sententiam. Tùm omissa sunt illa, ὅτι ἐστὶ, in quibus tota vis sententiæ posita est.

75 Et quacunque in re suus cuique &c.] καὶ ὅ, ποτε ἐστὶν ἐκάστοις τὸ εἶναι. poteram sic verbum è verbo interpretari, si liceret ita loqui, & quodcunque tandem cuique est esse.

76 Deinceps autem nobis de voluptate] ἐπόμενον δ' αὖ εἰναι διελεῖν περὶ ἡδονῶν. doctissimi quidam viri putant hæc esse superuacanea, neque esse Aristotelis: quibus assentior. nam quæ in hoc extremo libro ponuntur, in principio eius, qui proximè sequitur, aptius dicuntur, magisque suo loco ponuntur.

In librum decimum .

1 Quasi omnis sit expetenda] ὥς τοιαύτην οὖσαν : in corruptis codicibus legitur cum negatione, ὥς οὐ τοιαύτην οὖσαν, quos Perionius & Gruchius secuti sunt.

2 At omnibus in rebus id, quod sit, &c.] ἐν πᾶσι δ' εἶναι τὸ αἶρετὸν ἐπιεικὲς, καὶ τὸ μέλιστα, κράτιστον. præposterè hæc interpretatur Perion. In omni re quod bonum sit, esse expetendum, & optimum quicque maximè.

3 Qualis res est iuste agere, & temperanter &cet.] libri omnes impressi sic habent, neque dissentiant manuscripti, præter quàm unus & alter, ὅσων τὸ δίκαιοπραγεῖν καὶ σωφρονεῖν. quidam scripti cum quibus consentit uetus interpretatio, τῷ δίκαιοπραγεῖν, quam lectionem si quis probabit, coniungendum erit illud τῷ cum participio προσιδεμένην, neque variabitur vllā ex parte sententiā.

4 Nihilòque magis bonum &cet.] καὶ γὰρ ἐν μάλλον ἐτέρου. poteram & sic interpretari, nihilòque magis bonum, quàm quiduis aliud. & ita Argyropylus : probat D. Thomas: tametsi parum interest inter hanc, & illam interpretationem. mihi quidem hæc quam secutus sum, concinnior videtur.

5 Quòd si iucundum alteri bono admistum] Aristote. εἰδὲ τὸ μικτὸν κρεῖττον. Omnes qui in hos libros scripserunt commentarios, sic accipiunt, τὸ, vt subaudiant ἡδὺ, idest iucundum: quam uocem latinam maioris lucis gratia mea interpretatione representandum esse existimaui.

6 Quod omnia desiderat] οὗ πάντα ἐφίενται. libenter ex Perionio quaesierim cur hæc verba, ἃ πάντα ἐφίενται, reddiderit latinè hoc loco, quod omnes appetunt : in primo libro autem maluerit interpretari, ad quod omnia referuntur. Eadem sunt verba, eadem sententiā est. Vtrum dicet se consiliū mutauisse? an orationis formam, dicendique figuram variare uoluisse? at hoc in ijs, quæ subtiliter disputantur, maximeque in definitionibus, vel facere non oportet, vel ita facere, vt eadem sententiā maneat. Suprà autem dō-

cuius aliud esse referri ad aliquid, aliud quippiam desiderare, aut appetere. iam quòd dixit omnes appetunt, non, omnia, in eo, uel secutus est codicem aliquem corruptum, uel suo arbitratu id fecit. Nam omnes libri emendati habēt πάντα, non πάντες.

7 Nam si sola mentis expertia] duos codices manuscriptorum antiquissimos secutus sum, in quibus ita scriptum est, εἰ μὲν γὰρ τὰ αἰόνητα μόνα ὠρέγεται αὐτῶν, quā quidem scripturam confirmant Eustratius & Argyropylus. libri uulgati autem non habent uocem μόνα, ac ne Florentini quidem, neque Parisienses. D. Thomas tamē & latini eam subintel ligunt: imihi certè prorsus necessaria uidetur.

8 Quàm ipsorum sit captus] ἢ καθ' αὐτὰ. Adriano Turnebo approbatore, atque adeo auctore, hunc locum sic interpretatus sum. significat Aristoteles in malis siue rationis expertibus, siue ratione utentibus, aliquod esse bonum naturale, sanum, integrum, incorruptum, melius denique, quàm id, quod in illis est uitiosum, & corruptū: hoc aut appetere id, quod sibi sit accommodatum, atque amicū: Omnia porro appetere sine ulla varietate uoluptatem: Summum igitur esse bonum uoluptatem, eamq; integræ, atq; incorruptæ naturæ maximè conuenire. Suprà autem proximè x̄ illa uerba ἵσως δ' ἐκείνη ἐν τοῖς φαύλοις, sic verti: fortasse verò etiā in uitiosis, nō in uitiosis hominibus. puto enim hoc φαύλοις, neutrum esse à recto casu numeri multitudinis φαῦλα, quod ita esse declarant ea uerba ἢ καθ' αὐτὰ.

9 Verum tamen si ad ea &c.] εἰ μὴν ἐπίγε τῶν εἰρημένων ἀληθεύοντες. Hæc uerba hanc sententiam continent. dicunt illi uerum simpliciter, malum opponi & malo, & bono, quemadmodum duo extrema & inter se opponuntur, & medio. sed si quæ dicunt, ad ea de quibus querimus, exigantur, non reperientur uera. nam si dicent dolorem opponi uoluptati, ut malum malo, ergo erunt ambo fugienda: si neutrum erit malum: vel neutrum erit fugiendum, vel similiter utrunque. At uidemus dolorem fugi &c. Perionius hæc sic reddit latinè, sed ab iis, quæ dicta sunt, dissentit, quàm aptè, iudicent homines.

10 Sin neutrum esset malum] securus sum librum Floren. Parisien. Vene. & D. Thomā. sic Aristo. τῶν μηδετέρων δὲ μηδέτεροι, ἢ ὁμοίως. Quæ sic interpretantur Perionius, & Gruchius, si neutrum sit aut alterum, eadem ratio est: omnino (ne quid dissimulem) uitiosè.

11 Si igitur ex perceptione voluptatis] εἰ μὲν οὐκ ἐκ τοῦ ἡδεῖσθαι. Perionius si ex maiore & minore id iudicant. equidem quid sibi hæc velint, nescio. ἡδεῖσθαι est delectari, voluptate affici. quod si mihi dicat in verbo ἡδεῖσθαι, subaudiri μᾶλλον καὶ ἥσσον, ego tamen non probabo hanc interpretationem ἡδεῖσθαι μᾶλλον καὶ ἥσσον, maior & minor voluptas.

12 In iustitia quoque, & ceteris virtutibus, ex quibus perspicuè aiunt &c.] hic locus sic in omnibus libris & impressis & manuscriptis legitur, καὶ περὶ τὴν δικαιοσύνην, καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς, καθ' ἃς ἐναργῶς φασὶ μᾶλλον καὶ ἥσσον τὸς ποιὺς ὑπάρχειν, καὶ κατὰ τὰς ἀρετὰς εἶσαι τὸ αὐτὸ. quæ scriptura sine dubio corrupta est. quorsum enim illa inanis iteratio καθ' ἃς, & κατὰ τὰς ἀρετὰς? quæ quidem doctissimos homines commouit, ut hæc postrema verba κατὰ τὰς ἀρετὰς, putarent esse delenda. Ego cùm viderem tantum omnium librorum consensum, antequàm ea rejicerem, diligenter mihi considerandum esse existimaui, qua ratione huius loci peruulgatam scripturam tueri & seruare possem. Reperi tandem ordinem verborum tantùm esse perturbatum, eaque verba κατὰ τὰς ἀρετὰς, suo loco esse inota, quæ si restituantur in sedem suam, totum hunc locum perpurgatũ, & restitutum iri. sic igitur lego. Εἰ μὲν οὐκ ἐκ τοῦ ἡδεῖσθαι τὸ κρίνεσθαι, καὶ περὶ τὴν δικαιοσύνην, καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς, καθ' ἃς ἐναργῶς φασὶ μᾶλλον καὶ ἥσσον τὸς κατὰ τὰς ἀρετὰς ποιὺς ὑπάρχειν, εἶσαι τὸ αὐτὸ. in hac emendatione (ut dixi) nihil præter ordinem mutatur, immò verò nihil præter ordinis perturbationem innouatur, nisi quod copulatio καὶ etiam tollitur. Poterat & iisdem verbis seruatis, eademque sententia, quam ego ex verbis elicio, neque vlla ex parte verborum ordine immutato, sed sublata copulatione καὶ, & in eius locum tràsflato articulo τοὺς, hoc modo legi. μᾶλ-

λον

λον καὶ ἡ ἦν ποιὺς ὑπάρχειν, τὰς κατὰ τὰς ἀρετὰς. Si quis autem ex me quærat, qui dicantur οἱ κατὰ τὰς ἀρετὰς, respondēbo sic appellari ab Aristotele eos qui virtutes colūt, seu virtutum studiosos. sic enim loquitur lib. 4. cuni de magnificētia disputat. Τῶν δὲ κατ'ἀρετὴν εὐδαίμων ἡλίθιος: quæ verba sic sum interpretatus: eorum autem qui sunt studiosi virtutis, nemo stolidus est. Simile ferè illud est, in lib. de categorijs, capite περὶ ποιῶ καὶ ποιότητος, in extremo. vbi docet in qualitatibus locum habere eā quæ dicuntur magis & minus. Sic igitur loquitur. Ἀλλ' οὐκ ἅπασαι κατ'αὐτὰς λεγόμενα, ἀναμφοισβητήτως ἐπιδέχεται τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧϊον. Quod si quis malet illa verba τὰς κατ'ἀρετὰς ποιῶς, coniunctè legi, vt ποιοὶ κατ'ἀρετὰς, intelligantur ij qui ex virtutibus cuiusdammodi facti, & quodam modo confortati sunt, perinde mihi probabitur. sic enim idem Aristot. locutus est suprà lib. 1. εἴρηται γὰρ ψυχῆς ἐνέργεια κατ'ἀρετὴν ποιεῖ τις.

13 Siquidem sunt aliæ puræ] omnes libri excusi habēt, εἰς ὧσιν αἱ μὲν ἀμείβεσθαι, vnus scriptus ὡς εἰσὶν .i. quoniam sunt, paruo discrimine.

14 Neque voluptas est motus] sic definitur apud Mar. Tull. lib. 2. de finibus. Voluptas est iucundus motus quo sensus hilarantur.

15 Qualis est ea] sic Aristot. οἷον τὸ τῷ κόσμῳ, πρὸς ἄλλο, atque ita scriptum reperi in omnibus codicibus excusis emendatioribus, non vt in nonnullis Germanicis οἷον τῇ τῷ κόσμῳ. huius loci sententia non est obscura, si Eustratiū spectes, & D. Thomam, & ceteros, qui in hos libros scripserunt commentarios, aut scholia. omnes enim sine vlla varietate, hæc verba εἰ μὴ καθ'αὐτήν, οἷον τὸ τῷ κόσμῳ, πρὸς ἄλλο, sic explicant: omnis motionis propria est tarditas & celeritas, si non per se, at comparatione facta ad alias motiones, qualis est ea qua mūdus mouetur, id est prima sphaera. hæc enim celeritatis & tarditatis non est capax per se, propterea quod æquabiliter perpetuò mouetur: sed si quis eam cum aliarum sphaerarum motionibus cōferet, reperiet eam motionibus illis longè celeriore esse. Verum si verba

Aristo-

Aristotelis alio ordine collocentur, & legantur: videtur & planiora futura, & eam sententiam quam modò exposui, significantius oculis subiectura, hoc modo. Πάση γὰρ οἱ κείον εἶναι δοκεῖ τάχος καὶ βραδυτής, καὶ εἰμὴ καθ' αὐτίκω, πρὸς ἄλλο, οἷον τὸ τοῦ κόσμου. Præterea non reprehendam, si quis dicat in illis verbis πρὸς ἄλλο, οἷον τὸ τοῦ κόσμου, subintel- ligi τάχος, hoc modo πρὸς ἄλλο τάχος. οἷον τὸ τῷ κόσμῳ τάχος, quanvis sciam hoc doctissimis viris non probari, à quibus mihi graue est dissentire.

16 Id in quo fiet expletio, etiam voluptate afficietur.] sic Arist. ἐν ᾧ ἢ ἀναπλήρωσις, τῷ τ' αὖ καὶ ἡ δόιτο. τὸ σῶμα ἄρα. hæc sic interpretatur Perion. id in quo fuerit expletio, id profecto corporis percipiat voluptatem. quæ quidem interpretatio à verbis & sententia Aristotelis abest longissimè.

17 Et ex iis quæ in sensibus positæ sunt] in omnibus libris impressis, à quibus manuscripti non dissentiunt, sic legitur, καὶ τῶν κατὰ τὰς οἰθήσεις καὶ διὰ τῆς ὁσφρήσεως. quam lectionem sine dubio mendosam & corruptam ego de tracta vna litera .κ. emēdaui, feciq; , vt legatur αἱ διὰ τῆς ὁσφρήσεως, cum antea καὶ legeretur, vt dixi: neque dubito quin omnes docti hanc meam coniecturam sint probaturi. M. Antonius Muretus quidem & probat, & negat aliter huius loci sententiam consistere posse.

18 Et verò acroamata]acroama nomen est græcum: significat autem narrationem iucundam, fabulam, cantilenā, quicquid denique audiendi sensum permulcet. eo utitur M. Tull. in ora. pro Archia poëta. Cum ex eo quæreretur, quod acroama, aut cuius vocem libenter audiret.

19 Quibus pueri lætantur, quàm maximè] ἡ δόμενος ἐφ' οἷς τὰ παῖδια, αἷς οἷοντε μάλιστα. Perion. Voluptatibus perfusus, quibus pueri quàm maximè putant. Videtur vsus esse corrupto codice, in quo scriptum sit οἷονται id est putāt, pro οἷοντε. quanquam Argyropylus quoque & vetus interpres ita legisse videntur. Iiber Florentinus quidem, Parisiensis, Venetus quibuscumq; consentiunt manuscripti, habēt οἷοντε. quos secutus sum.

20 Videtur enim aspectus] ὄρασις. propterea quod ὄρασις est ipse videndi sensus, ὄρασις autem, oculi functio, atque actio, querebam nomen aliquod Latinum, quod græco responderet. Ac nomen aspectus quidem, quia mihi etiam videbatur videndi sensum significare duntaxat, vsque eò fugi ac reieci, quoad apud M. Tull. relegi pro Cecina. aspectus armatorum, & Philippic. secunda, aspectus auctionis.

21 Aut igitur in toto tempore, aut in hoc] omnes quos quidem viderim codices, sine vlla varietate sic habent, ἢ ἐν ᾧ παντὶ δὴ τῷ χρόνῳ, ἢ τῷ τόπῳ, præter Germanicū, à quo abest ἢ, quem secutus est Perionius. sic enim interpretatur. aut certe in eo toto tempore. quæ scriptura postrema vnā cum sua interpretatione, vitiosa est.

22 Aliā est à columnarum ad pares angulos collocatio-
ne.] sic Arist. ἑτέρα τῆς τοῦ κίονος ῥαβδώσεως. ῥαβδῶσιν κίονος (inquit Eultrati-
us) λέγει Ἀριστοτέλης τὴν κατὰ μῦ-
κον τοῦ κίονος πῆξιν, ἢ τις γίνεται ὅταν πρὸς ὀρθὰς γωνίας ἵστη-
ται, id est rhabdōsin columnæ, nominat Aristoteles, colu-
mnæ in longitudinem, collocationem, & (si liceat dicere)
deflexionem, quæ tum fit, cum ad rectos angulos recta stete-
rit. doctissimi quidam viri putabant ῥαβδῶσιν, esse colu-
mnæ striaturam, seu striationem, & κίονας ῥαβδῶτες, colu-
mnas striatas, & quasi virgatas. qui tamen Eultratii aucto-
ritate commoti facili de sententia decesserunt.

23 Lacunaris] τριγλύφε. τρίγλυφα, (inquit Eultrati-
us) ξύλα ἐστὶ τὰ περιχὰ ἐν τοῖς πέρασιν ἐγκεκλυμμένα, id est li-
gna sunt in extremis tabulatorum partibus tripliciter
insculpta. Ego affirmare non ausim τρίγλυφον, idem esse,
quod apud Latinos, lacunar: sed cum videam τρίγλυφον, te-
cti esse ornamentum è lignis sculptis, seu cælatis, neque vl-
lum latinum vocabulum, quod ad eam rem significandam
propius accedat, reperire possim, hoc mutuatus sum, ei gra-
tiam habiturus, qui mihi aliquod aptius proferet.

24 Si enim loci mutatio] sic φορὰν appellavi. nam la-
tionis nomen, quo alii vtuntur, reformidavi. translatio au-
tem nihilo magis mihi probatur. Iam φορὰν non ineptè lo-
ci

ei mutationem latinè dici posse, ex ipso Aristotele intelligere licet, qui in libro de categoriis, ubi motus partes, seu formas enumerat, *πορὰν* perspicuè *τὴν κατὰ τόπον μεταβολὴν* appellat, his verbis: *κινήσεως δὲ εἰσὶν εἰδὴ ἕξ, γένεσις, φθορά, αὐξήσις, μείωσις, ἀλλοίωσις, καὶ ἡ κατὰ τόπον μεταβολή*, quanuis in Topicis id improbare videatur.

25 Huius quoque formæ] quoniam hoc loco brevius ac præcisius loquitur Aristoteles, ut sæpe aliàs solet, nos ea verba, quæ subintelliguntur, perspicuitatis gratia, repræsentauimus. sic loquitur Aristoteles. *Εἰ γὰρ ἔστιν ἡ πορὰ κινήσις πόθεν ποῖ: καὶ ταύτης διαφορὰ κατ' εἶδος πτήσις, βάδις, ἀλσις, καὶ τὰ τριῶντα*, repetendum ἀπὸ κοινοῦ, *κινήσεις εἰσὶ πόθεν ποῖ*. Nihil est horum verborum sententia planius homini nō hebeti. argumentū est à genere: si loci mutatio est motus à puncto vnde, ad punctū quò, huius quoq; differētix, id est partes seu formæ inter se differentes, motus erunt alicunde aliquò. Perionius sic interpretatur. si translatio motus est, quo hinc illuc itur, & huius genera sunt volatus, ingressus, saltatio, & alia generis eiusdem. quæ verba ab Aristotelis sententia plurimū distant.

26 Saltus] *άλσις*. Perionius, saltatio. aliud est salire, aliud saltare. nemo ferè (inquit M. Tull.) saltat sobrius. aliud igitur saltus, aliud saltatio. neque verò nomen saltus nobis fugiendum est. eo enim utitur M. Tull. in Catone, nec enim excursionē, aut saltu, nec eminē hastis, nec comminus gladiis vteretur.

27 Motum informat] *εἰδοποιόν*. id est formarum efficiens, & quodam modo parens: quod perinde est ac si diceret, puncta vnde, & quò loci sit mutatio, motionis formas efficere differentes.

28 Perspicuum igitur est &c.] sic Aristote. *δὴ λανθάνουσιν ἑτέρας τε εἶναι ἀλλήλων, καὶ τῶν ὅλων τι καὶ τελείων ἢ ἡδονῇ*. Perionius minus attentè, minusque consideratè ita interpretatur. Ita perspicuum est & inter se specie differre voluptates, &c. Hic non colligit è superioribus Aristoteles inter se differre specie voluptates, sed motum: à voluptate eo differre, quòd nihil uetet, quò minus motus sit imperfectus:

voluptas autem sit quiddam totum, & integrum. atque ita explicat D. Thom.

29 Neque horum quicquam vel motus] sic habent omnes libri vulgati Parisiens. Ven. Florent. *ὅδ' ἐ τοῦτων ὅδ' ἐν κίνησις, ὅδ' ἐ γένεσις.* quam lectionem cum reiicere veritus sim, cum putavi legendum deinceps, *ὅδ' ἐ δὴ ἡδονή*, quæ admodum legit & Argyropylus, vt mox dicemus. Huius autem vulgaræ scripturæ hæc sententia est, neq; aspectû, neq; punctû, neq; monada, seu (si dicere liceat) vnitatem, esse motum aut ortum. Ergo neque voluptatem esse motum, quod alii dicebant. neque me commouit quorundam librorum manu scriptorum auctoritas, in quibus ita scriptum est, *ὅδ' ἐ τοῦτων ὅδ' ἐν κίνησις.* quanuis enim hæc sint verissima, tamen cum paulo antè dixerit aspectus, puncti, monadis non esse motionem, ineptam repetitionem futuram existimaui, si statim subiungeret, neque cuiusquam horum motio aut ortus est. Præterea tota hæc disputatio pertinet ad eos refellendos, qui dicebant voluptatem esse motum. colligit igitur hîc à similibus illis aspectû, puncto, monade, quæ cum sint quædam tota, non sunt motus, neque voluptatem esse motum. docuit autem primùm neque aspectus, neque puncti, neque monadis esse motionem: deinde addit, neque horum quicquam esse motionem. Quod si nihil horum est motio, ergo neque voluptas motio est. eo enim his similis voluptas est, quod quiddam totum & perfectum est.

30 Ergo neque voluptas] sic arbitror hoc loco legendum *ὅδ' ἐ δὴ ἡδονή*, quantunvis reclament licet omnes codices. Ac meam quidem sententiam adiuuat Argyropylus, præter ipsam rationem, quæ nullo pluris est.

31 In vnoquoque igitur] scio in omnibus libris impressis legi *καθ' ἑκάστον δ' ἐ*, sed arbitror *δ' ἐ* esse reponendum. Vetus interpres neutram habuit neque *δ' ἐ*, neque *δ' ἐ*. pendet autem sententia ab illo loco, Iam verò cum sensus omnis & cet.

32 Atque vt quæque voluptas est perfectissima, ita est iucundissima,] *ἡδίστη δ' ἡ τελειοτάτη.* Perionius præposterè hæc interpretatur. Vt autem quæque actio plurimùm habet

bet iucunditatis, ita est perfectissima. articulus enim præpositus voci *τελειοτάτη*, postulat ut *τελειοτάτη* antecedar si non ordine, at sententia.

33 Sed non ita perficit ut & res sensui subiecta.] sic omnes habent codices sine ulla uarietate, *ὅν τὸν αὐτὸν δὲ πρόπον ἢ τε ἡδονὴν τελειοί, καὶ τὸ ἀλθιπτόν τε καὶ ἡ αἰθισις*. quorum verborum hæc sententia est, aliter functionem sensus perficit uoluptas, aliter & id quod sensu percipitur, & sensus. Nam voluptas functionem sensus perficit, vel ut forma, vel ut finis, quemadmodum infra docebit Aristoteles. id autem quod sensu percipitur, & sensus, ut mouentia quædam perficiunt. Atque hoc quidem modo D. Thomas explicat. sed Eustratius & aliter explicat, & scripturam immutat. sic enim legendum censet. *ὅν τὸν αὐτὸν δὲ πρόπον ἢ τε ἡδονὴν τελειοί, καὶ τὸ ἀλθιπτόν τὴν αἰθισιν*. putat enim mendum esse in nomine *αἰθισις*, suspicaturque in eius locum scribendum esse *τὴν αἰθισιν*, ut sit hæc sententia Aristotelis. non eodem autem modo sensus functionem perficit voluptas, quo modo id quod sub sensum cadit, sensum: sed id quidem quod sub sensum cadit, sensum perficere dicitur, tanquam eum à potestate ad functionem muneris deducens: voluptas autem muneris functionem perficere dicitur tanquam eā amplificans, maiorēque efficiens. Ea. n. quæ ex terræ dimensione percipitur, voluptas, terræ dimetiendæ studiū & functione exauget, promouet, amplificat: itemque ea quam ex fidium cantu capit fidicē, auget fidicinis fidibus canentis functionem. Quemadmodum igitur medicus & bona valetudo non eodem modo benè valendi sunt causæ: sed medicus qui dem extra eum est qui conualuit, & homine benè valente prior est: ægrotante enim homine erat medicus is qui morbum depulsurus est: ille autem non erat valēs. at bona valetudo & est in eo qui benè valet vel ut habitus, vel ut forma (bona valetudo enim hominē benè valentē informat, cum à bona valetudine benè valens & sit & appelletur) & vno eodemque tempore est, quo is qui benè valet: sic id quod sub sensum cadit, longè aliter sensum, eiusque vsum & functionē perficit, quàm voluptas. Nam id quod sensu percipitur, sensum

eò perficit, quòd sensum ipsum quodammodo laceffit, atq; ad munus fungendum prouocat, functioneq; ex eo in quo potestas inest, elicit: voluptas autem propterea quòd functionem muneris amplificat, vt diximus.

34 Veluti eos qui florent, ætate] *τοὺς ἀκμαίους* uel *τοὺς ἀκμαζοντας* soleo ita latinè reddere ætate florentes. nam & pastores illi Virgiliani Ambo florentes ætatibus, mihi videntur græco nomine *ἀκμαζοντες* dici posse. & flos ætatis apud Lucretium & Terentium, *ἀκμή* à Græcis nominatur.

35 Principio enim incumbit in ea cogitatio] secutus sum hoc loco librorum Florentinorum, Parisiensium, & ceterorum emendationum scripturam: quæ sic habet, *τὸ μὲν γὰρ πρῶτον παρακέκληται ἡ διάνοια*, quanuis mihi non displiceat altera lectio, quam secutus est Arpyropylus, *παρακέκληται*. idest excitata, & prouocata quodammodo cogitatio est.

36 At differunt specie functiones cogitat.] *διαφέρουσι δὲ αἱ τῆς διανοίας*. &c. in quibusdā codicib. corruptis reperitur hæc sententia bis scripta, semel hic suo loco: iterum suprâ alieno, statim post illa verba *οἰόμεθα τελειῶθαι*. atque eos codices secutus est Perion. neque emendauit Gruchius.

37 Cum inepti & mali sunt equorum agitadores, aut histriones] *ὅταν φαῦλοι ἀγωνίζομενοι ὧτι*. secutus sum hoc loco Eustrat. qui hæc verba sic explicat. *Δηλοῖ τὸ συμβαῖνον ἐν ταῖς ἵπποδρομίαις. οὐδεὶς γὰρ τῶν θεατῶν, ἀγωνιζομένων τῶν ἡνιόχων ἄλλοτι πρῶτῃ, ἀλλ' ἐκείνοις πάνυ προσέχασι διὰ τὸ σφόδρα χαίρειν τοῖς τῶν ἵππων δρόμοις, καὶ ταῖς τῶν ἡνιόχων ἐνεργείαις*. i. declarat id quod accidit in ludis circensibus. nemo enim spectatorum certantibus aurigis aliud agit, immò verò eos spectant attentissimè propterea, quòd equorum cursibus, & aurigarum functionibus delectantur, cum boni sunt aurigæ. sic igitur Eustratius. sed *ἀγωνισαὶ* intelligi etiam possunt histriones, quod ex libro Aristote. *περὶ ποιητικῆς*, cuius cognoscere licet. *ἢ ἐκ πίπστιν ἢ κακῶς ἀγωνίζονται*. ibid. *εἰ γὰρ εἴδῃ κατὸν τραγῳδίας ἀγωνίζεσθαι, πρὸς κλεψύδρας αὖ ἡγωνίζοντο*.

38 Euenit igitur muneris functionibus] sic Aristoteles συμβαίνει δὲ περὶ τὰς ἐνέργειας τοῦ ἀντίον ἀπὸ τῶν οἰκείων ἡδονῶν τε καὶ λυπῶν. quorum verborum sententia est aperta. At Perionius sic. nec emendat Gruchius. Contingit ergo circa actiones rem se habere contrā in voluptatibus iis, quæ naturæ accommodatæ sunt, atque doloribus: quæ oratio, neque satis emendata est, neque sententiam Aristotelis declarat.

39 Non tamen videtur voluptas] οὐ μὴν εὐκείῃ ἡ ἡδονὴ διανοία εἶναι, ὅθ' ἡ αἰσθησις. quibus verbis hoc significatur si verum de verbo exprimas, non videtur tamen voluptas cogitatio, aut sensus esse. sed cūm græci & latini Philosophi, qui in hos libros scripserunt commentarios, hæc verba sic accipiant, διανοία & αἰσθησις, quasi dixerit διανοίας ἐνέργεια, αἰσθησεως ἐνέργεια: ego quoque mihi faciendum esse putavi, ut hunc locum alioqui obscurum futurum, hoc modo interpretando luculentum redderem.

40 Quod si hoc rectè dicitur, ut videtur, & si uniuscuiusque rei &c.] secutus sum eam scripturam, quæ reperitur in omnibus emendatis codicibus, Florentinis, Venetis, Parisiensibus. est autem huiusmodi. Εἰ δὲ τὸ το καλῶς λέγεται, καθὰ περ δοκεῖ, καὶ ἐστὶν ἐκάστῳ μέτρον ἡ ἀρετὴ, καὶ ὁ ἀγαθὸς ἡ τοιοῦτος: καὶ ἡδονὰς εἶναι αὐτὰς τὰς φαινόμεναι. mendosa sunt autem exemplaria quædam Germanica, in quibus legitur καὶ ἐστὶ καὶ ἐκάστῳ, tollendaq; est copulatio καὶ, quæ est ante vocem ἐκάστῳ: eaque verba καὶ ἐστὶ, sic sunt accipienda quasi dixerit καὶ εἰ ἐστὶ. idest & si est. repetitur enim particula εἰ, è superioribus. Quare mendosè vertit totum hunc locum Perionius hoc modo. Quod si præclare ac verè dicitur, profectò ut videtur, sic etiam est rerum omnium mensuræ virtus & sapiens quia talis est. Putauit sententiam hanc concludi & finiri, cūm pendeat vsque ad illa verba τὰ δὲ τὰς. Est autem legendum hoc loco in meis latinis. Quod si hoc rectè dicitur, ut uidetur: non ut librarius impressit, dici videtur.

41 Multæ enim exoriuntur hominibus pestes &c.] sic Aristoteli. πολλὰ γὰρ καὶ φθοραὶ καὶ λύμαι ἀνθρώπων γίνονται. Perionius

Perionius sic. Multæ enim sunt hominum deprauatæ, infestæque affectiones, non dicit Aristoteles multas esse hominum deprauatas affectiones, sed multas existere hominum corruptelas, idest multa quotidie exoriri, quæ ingenium hominum corrumpant, ac deprauent.

42 Sed earum, quæ uidentur esse &c.] Perionius hunc locum (dissimulare non possum) ualde inconsideratè interpretatur. Verba Aristotelis hæc sunt τῶν δ' ἐπιεικῶν δοκῶν σὺν εἶναι ποίαν, ἢ τίνα φατέον τοῦ ἀνθρώπου εἶναι; Primum horum verborum vnus spiritus, una continuatio est. ille autem discerpfit, hoc modo, bonorum autem sunt veræ voluptates. sed quæ tandem, qualisue hominis propria voluptas habenda est? Deinde in nomine ἐπιεικῶν, subintelligitur ἡδονῶν: Perionius uult subintelligi uirorum. Postremo δοκῶν, participium est patrii calus, numeri multitudinis à rectò δοκοῦσα, quod cohæret cum nomine ἐπιεικῶν: quæ cum sint puerilia, & in promptu posita, non persequeretur, nisi Perionius in eis lapsus esset.

43 Siue igitur una, siue plures &c.] sic Aristote. εἴτ' ὅυμια εἰσιν, εἴτε πλείους, αἱ τῷ τελείῳ καὶ μακαρίῳ ἀνδρὶ. Subintelligendum nomen ἐνέργειαι, quod antecedit, non ἡδοναί, vt interpretatur Perionius. Toties dixit Aristoteles vnamquamque actionem, seu functionem muneris à sua voluptate perfici. nunc hoc dicit. siue una, siue plures sint viri boni actiones, eas, quæ has actiones perficiunt, voluptates, propriè dicendas esse hominis uoluptates.

44 Et verò ex ludis ij qui remissionis] Aristot. καὶ τῶν παιδιῶν αἱ ἡδοναί, Perion. atque etiam ex, quæ pueris gratæ sunt & iucundæ, oblectationes. παιδιὰ græcis, ludus est latinis. Nemo græcè doctus contrà dicet. at Perionius unus aliter sentit.

45 At quæ ex virtute vita degitur &c.] ἢ τὸς δ' ἐπὶ ἀρετῇ, Perion. quoniam ea demum sapiens videtur. ἀρετῇ, hoc loco non sapientem, sed grauem, seuerum, ac serijs rebus deditum significat. itaque εἰς ἀρετῇ ab Aristotele appellatur vita seuera, & in rebus serijs posita: & ἀρετῇ ζῆν interdum valet res serias agere & ἀρετῇ τοῖς γελοίοις, idest ridiculis

diculis statim opponit.

46 Nisi & uitam cum uirtute cōiunctam] *εἰ μὴ καὶ βίη.*
Eustratius & Argyropylus subintelligunt *σπουδαίως*. alii *διδάσκωντος*. ego illos secutus sum.

47 Videtur itaque sapientia] *δοκεῖ γὰρ ἡ σοφία*. secutus sum libros Venetos, Florentinos, & ceteros ferè omnes: in quibus ita scriptū est. *vetus interpres & Argyropylus legunt ἡ φιλοσοφία*. quod si quis probet, non repugno.

48 Fortasse vero melius] sic omnes libri habent *βέλτιον δ' ἵστας σωεργούς ἔχων*. *vetus interpres videtur legisse σωεργούς ἔχεν*. quam scripturam si quis probet, sic erit interpretanda: fortasse verò præstiterit adiutores habere.

49 Nemo enim bellum gerere] ratio est superiorum illorum. Versamur enim in rebus gerendis &c. quædam interposuit suo more.

50 Si cum amicis inimicitias suscipiat] *εἰ τὰς φίλους πολεμῶν ποιοῖτο*. Perionius, si quis amicos ad bellum instruat. rectè sic interpretatus esset Perionius, si *πολεμικῶς* scriptū esset. nisi fortè putat *πολεμικῶς*, & *πολεμῶν*, idem esse. quod longe aliter est. hanc sententiam sic Homer. *ἰλ. ια' τ.*

Ἀρρητῶρ, ἀθέμιτος, ἀνέσιός ἐστιν ἐκείνος,

ὅς πολεμῶν ἔραται ἐπιδιμῖν, ὁ κρυόεντος.

Et M. Tull. Phil. ip. 13. in princip. Nā nec priuatos focos, nec publicas leges uidetur, nec libertatis iura cara habere, quem discordiæ, quæ cædes ciuium, quem bellum ciuile delectat: eumque ex numero hominum eiiciendum, ex finibus humanæ naturæ exterminandum puto.

51 A facultate ciuili diuersam ac] sic habent om. lib. impressi. neque dissentiant manuscripti: *ἑτέραν ἔσαν τῆς πολιτικῆς*, &c. quorum verborum hanc sententiam esse puto. Reip. quoque administratio negotiosa est. nam præter reip. gerendæ curam, & operam, is qui remp. administrat, sibi, ac ciuib. potentiam, & honores, aut beatitudinem comparat: quæ quidem beatitudo à ratione reip. gerendæ differt, eamque beatitudinem quærimus, ut ab illa plurimum differentem. Eustratius uidetur vim asserere verbis Aristotelis, & in locum nominis *πολιτικῆς* substituere uelle *θεωρητικῆς*.

55 Et humaniter viuat] sic loquitur M. Tullius in quadam epistola docebo quid sit humaniter viuere.

56 Iam verò verùm dij erunt temperantes] scio in omnibus libris impressis legi. *εἰ δὲ σώφρονες, τί δὲ εἶναι*: sed cū viderem hæc verba non satis aptè cohærere cum ijs, quæ antecedunt, *δικαίας, τὰς ἀνδρείας, τὰς ἐλευθερίας*, suspicatus sum subesse mendum. auxit suspicionem meam quidam vetus codex manuscriptus, in quo ita scriptum reperi. *οἱ δὲ σώφρονες*. Præterea vetus interpres aliquantum abest ab hac vulgata lectione, videreturque legisse *ἄρα αὐτοὶ εἶναι*: vt hæc fortasse sit integra huius loci scriptura. *οἱ δὲ σώφρονες ἄρα αὐτοὶ εἶναι, ἢ φορτικὸς*. &c. quorū verborum sententiam expressi, cum ijs, quæ sentit Aristoteles, meo quidem iudicio, valdè consentaneam. Verba autem, quæ deinceps sequuntur, an odiosa ac non ferenda &c. quæ cum interrogatione pronuntianda sunt, affirmationis vim obtinere intelligentur. quod genus Aristoteli perquam vsitatum est.

57 An odiosa ac non ferenda laus illa] *ἢ φορτικὸς ὁ ἔπαινος*. suprà annotaui vocem *φορτικὸν* mihi videri aptè reddi posse latinè odiosum, non ferendum. Adr. Turnebus arbitrabatur hoc loco *φορτικὸν ἔπαινον* commodè dici posse, laudem ineptam: cuius auctoritatem quanuis plurimi faciam, non sum tamen semper secutus, existimans ineptum minus esse, quàm *φορτικὸν*.

58 Neq; huius rei iudicium] *οὐδ' ἡ κρίσις*. quibusdam codicibus mendosis desunt hæc *ὐδ' ἡ κρίσις*.

59 Et qui res quàm potuerint honestissimas, gesserunt] omnes libri tùm impressi, tùm manuscripti, quos quidem viderim, sic habent *πεπραγότες δὲ τὰ κάλλιστα ὥς ὅτε*. Ego verò eos omnes arbitror esse corruptos. qua in re non dubito, quin homines eruditi, & perpolitī mihi sint assensuri. Quis enim ita loqueretur? & qui res, (vt arbitrabatur) honestissimas gesserunt. Existimo igitur ita primū scriptum esse ab Aristotele *πεπραγότες δὲ τὰ κάλλιστα ὥς εἶόντες*. deinde vel librariorum, vel arrogantium aliquos homines (quorum maxima turba est) ex *οἷόντες*, fecisse *οἶονται*. Postremò studiosos, & mediocriter doctos animaduertētes verbū tē-

poris præsentis οἶνται huic loco non quadrare, & suspicantes ab Arist. scriptum esse ὡς ἔειπε, vt ad Solonem referatur, non ad participium πεπραγότας, ita correxisse. legendum igitur hoc loco censeo ὡς οἶόντε. neque puto quenquam auris purgatæ hominem à me dissenfurum. M. Antonius Muretus quidem mihi assentitur, cuius vnus sententia & iudicium instar est multorum. Quemadmodum autè græci dicere solent, ὡς οἶόντε κάλλιστον. ὡς οἶόντε βέλτιστον. ὡς οἶόντε μέγιστον: Ita & latinè dicimus, quàm possum maxima voce dico, quàm breuissimè potui, quàm maximè possumus, quàm potui maximis itineribus.

60 Quippe qui dixerit mirum sibi non futurum, si multitudini &c.] scio Eustratium ita hunc locum explicare, quasi significet Arist. Anaxagoram dixisse, sibi mirum non futurum, si ipse haberetur à multitudine ineptus quidam & absurdus. sic enim scribit Eustratius. λέγει δ' ὁ Ἀναξαγόρας μηδ' ἐν εἶναι θαυμάσιον ἐν τοῖς πολλοῖς ἄτοπος καὶ κακοδαίμων νομίζομαι. Id est non est mirum (inquit Anaxagoras) si à multitudine absurdus, & miser habear. Verùm pluris est apud me Aristoteles ipse in libris ad Eudemum, cuius hæc verba sunt. Ἀναξαγόρας μὲν ὁ Κλαζομένιος ἐρωτηθεὶς τίς ὁ ἀδαιμονέστατος, εἰ θεὸς εἶπεν ὃν σὺ νομίζεις, ἀλλ' ἄτοπος αὐτίς σοι φανείν. id est Anaxagoras Clazomenius interrogatus quis esset beatissimus: non is (inquit) quem tu existimas, sed absurdus quidam, atque à beatitudine valde alienus videatur. Apparet igitur ex his verbis, non dixisse Anaxagoram mirum non futurum, si ipse miser, minimèque beatus à vulgo habeatur: sed si is qui re vera sit beatus, non habeatur à vulgo beatus. fateor tamen etiam Eustratii sensum huic loco conuenire.

61 Vis actionum præcipua] τὸ κύριον. Perion. in quibus laus versatur. non probō. τὸ κύριον malim interpretari, id quod plurimum valet, vim præcipuam. &c. vt sup.

62 Multa quidem & meritò præmia magna ferant] πολλὰς αὐτῷ μισθὸς καὶ μεγάλας &c. versus est Theogn. integer pentameter. interiectum est autem aduerbium δικαίως. cuius sententiam non est assecutus Perionius. quin ne suspica-

tus

tus est quidem esse verum. sic enim interpretatur, magnum illa quidem fructum ferrent, idest, vt opinor, afferrent. *ἐφέρον* autem valet hoc loco *ἐφέροντο*. idest consequerentur, obtinerent, referrent. Præterea non probo quòd *μυδὸν* fructum interpretatur, cum mercedem significet, neq; verò est, quòd quis mihi vitio uertat, quòd præmia latinè reddiderim. nam & licuit mihi in versu *μυδὸς* præmia dicere, et arbitror etiam in soluta oratione præmium pro mercede usurpari posse, non tamen contrà pro eo, quod latini præmium propriè nominant, mercedem, nisi quis vti velit tralatione liberiore, & penè dicam, inuerecunda.

63. Docile ad virtutem reddere] scio *κατακώχμιον*, valere *ἀλωτόν, κατεχόμενον, κεραττημένον*, idest captum, obnoxium, diuino quodam spiritu afflatum. sed cum lingua latina talem tralationem non ferat, nisi ita verterem, virtutis studio, atque amore diuinitus afflare, studui in Aristotelis sententia exprimenda quàm proximè ad græci nominis notionem alio loquendi genere accedere. Inflammandi igitur verbum, quo vsus sum, quanuis à significatione nominis græci *κατακώχμιος* valdè remotum sit, ab eo tamen, quod significat Aristoteles, non valde longè animos abducit. Alterum autem illud, quod priore loco posui, docile ad virtutem reddere, græco *κατακώχμιον ποιῆσαι*, ita simile est, vt idem penè videatur. Eustratius enim disertè ait *κατακώχμιον*, hoc loco valere *τὸ ὑπὲρ καὶ δ' περὶ*. idest quod cedit, facileque obtemperat: quibus nomen docilis propemodum par est. Non est porrò omittendum Argyropyli mihi videri aliter legisse, quàm in vulgatis libris scriptum reperitur. sic enim habent omnes libri typis excusi, cum quibus consentiunt manuscripti, quos quidem viderim, *ἦθος τε δ' γενὲς καὶ ὡς ἀληθῶς φιλόκαλον, ποιῆσαι αὖ κατακώχμιον ἐκ τῆς ἀρετῆς*. quorum verborum ea sententia est, quam expressimus. Ille autem sic videtur legisse *ἦθος τε δ' γενὲς καὶ ὡς ἀληθῶς φιλόκαλον, πείσαι αὖ κατακώχμιον ἐκ τῆς ἀγωγῆς*. idest ingenioque generoso, verèque honesti studio bona educatione diuinitus afflato fidem facere posse: cuius lectionis vestigia nusquam alibi reperi.

64 Præclareque fortasse nobis cum agatur.] ἀγαπητὸν δ' ἵσως ἐστίν. ἀγαπητὸν ἐστίν, latine dicere solemus, benè aut præclare nobiscum agitur, magna diis habenda est gratia. Perio. sed contenti esse debemus. non probo.

65 Sed oporteat animum auditoris. &c.] ἀλλὰ δέη προδιμεργᾶσθαι τοῖς ἐθέσι τὴν τοῦ ἀκροατῆ ψυχὴν. Perionius hæc verba, τὴν τῷ ἀκροατῇ ψυχὴν, interpretatur. impotentis animum, duorum uocabulorum similitudine ἀκροατῆς & ἀκρατῆς deceptus. quorum alterum auditorem significat, alterum incontinentem seu impotentem. neque emendauit Gruchius.

66 Quonam modo oratione de sententia sua demouere possis?] Varia est huius loci lectio ita tamen, ut quomodo cunque legas, eadem sit sententia. libri Veneti, Florentini, & Parisienses, quos secutus sum, sic habent. πῶς οἶόν τε μεταπίσσει. alii πῶς οἶόν τε μεταπίσαι. subintelligè λόγος: alii quos secutus est vetus interpres. πῶς οἶόν τε μεταπίσσειν.

67 Perinde quasi viri boni in primis consuetudine] secutus sum scripturam omnium librorum impressorum, quos quidem viderim. quæ talis est. ὡς ὑπακκοσμένων τῶν ἐπιτεκῶν τοῖς ἐθέσι προσηγμένως, quâuis eâ suspicer eē corruptâ. suspicionem meam adiuuat vetus interpres, qui videtur legisse προσηγμένων, proculdubio mendosè. ne igitur longum faciam, puto omnino legendum προσηγμένων. atque hanc meam coniecturam codices nonnulli manuscripti comprobant & confirmant. Erit autem si ita legamus, hæc sententia. perinde quasi viri boni consuetudine prouecti, sint obtemperaturi.

68 Cyclosum more vxorem & natos priuata lege gubernans.] κυκλωτικῶς θεμελιῶν παίδων, ἢ δ' ἀλόχῃ. Hom. ὁδύατο.

69 Ceteris denique institutionibus] καὶ τῶν ἄλλων παιδαγωγμάτων. in quibusdā codicibus scriptū reperi, καὶ τῶν ἄλλων ἐπιτεκνιδωμάτων. Vtraque lectio æquè probabilis est.

70 Suntque ad obtemperandum faciles & propensi.] καὶ εὐπειθεῖς. nonnulli codices habent εὐπαθεῖς, sed mendosè.

dosè. quos secuti Perion. & Gruch. hunc locum perpetuam interpretati sunt.

71 Ita enim, quod sibi opportunum, & atque utile est.] *μᾶλλον γὰρ τοῦ προσφόρου τυγχάνει ἕκαστος.* Perion. omnes enim utilitatem sequuntur libentius. sunt hæc quidem vera, sed ab Aristotelis sententia valdè dissident.

73 Quemadmodum & nonnullos ipsos sibi medicos] *καθ' ἅπαν καὶ ἰατροὶ ἐνιοὶ δοκῶσιν ἑαυτοῖς ἀριστοὶ εἶναι.* Perion. sicuti etiam sunt quidam medici, qui suo iudicio sunt clarissimi. longè aliam orationem affingit Aristoteli, quàm ipse sentiat Aristoteles. non enim dicit quosdam medicos sua opinione, suòve iudicio esse optimos, sed reapse quosdã sibi esse medicos optimos, propterea quòd iis rebus observatis, quæ sibi prodesse & quæ obesse soleant, didicerint, quo potissimùm victu, & quibus exercitationibus suã valitudinem tueri possint.

73 Ut legum ferendarum scientia præstet.] *νομοθετικῶν γενέσθαι.* Perionius. ut ad leges imponendas idoneus esse videatur. docuimus suprâ leges imponere, esse ferre leges perniciosas, aut inutiles. neque hoc loquendi genus huic loco convenire, neque tamen hæc sunt à Gruchio emendata.

74 Non enim cuiuslibet hominis est quenvis, & eum qui &c.] *ὅντινα γὰρ οὐ καὶ τὸν προτεθέντα διαθεῖναι καλῶς οὐκ ἔστι τοῦ τυγχόντος.* Perion. & Gruchius hæc verba *ὅντινα καὶ τὸν προτεθέντα* referunt ad νόμον, non rectè. sic enim illi, Neque enim cuiusvis est nosse quas leges ponere oporteat, & quomodo rectè disponendæ, quas ponere velit. quam quidem interpretationem ego refellerem, nisi græci sermo nis usus, & proprietas refellerent. Quis enim græcorum ita unquam locutus est *προτεθεῖναι νόμον*, pro legem ponere aut ferre? prætereà his verbis, *ὅντινα οὐκ*, nullo modo ea sententia, quam illi expresserunt, subiici potest. Postremò Argyropylus, & Aretinus, & ceteri omnes verba illa *ὅντινα*, & *τὸν προτεθέντα*, de homine qui sit instituendus, accipiunt. Quin D. Thomas tametsi corrupta interpretatione usus sit, eam tamen sententiam, quam ego expressi, sequitur, & explicat.

Errata sic corrigenda.

Pagina	versus	
3	21	eruditi
4	12	debeat,
5	17	vttiliter
7	4	encyclia
eadem	13	bonorum sunt fines
11	7	eo quod
12	10	quo &c. eo
14	13	Eodemq; niodo
20	13	chamæleonem
21	30	fortunæ
25	4	accommodata
ead.	13	atque eo quidem &c. quo
28	1	hic versus duo præposterè positi sunt.
ead.	10	quod parum
35	5	temperata
36	13	propter has
38	9	dicam)
48	11	per inscientiam) hic omisus est index numerus 2.
50	2	horum
eadem	29	ditatur
51	28	sphæræ hic omisus num. 17.
52	5	Ea autem
56	1	possunt. Neque
63	29	quæ sint, & qualibus
65	8	qui in bello &c. decernuntur.
eadem	14	afferunt.
73	29	nec ceruo viso) hic omisus num. 63
77	29	Nam et pueri) hic omisus num. 75
84	16	propensiores
85	3	alii quidem tum
eadem	16	& quibus exiguum
86	9	μεγαλοπρεπεια
87	25	operis, quod
97	7	temore
99	15	ἀπρόχολοι
100	6	accommodati sunt. Sed
118	15	Itaq; vocant eos &c.) n. 25 omisus
125	24	vsq; ed dum parui) nu. 49 omisus
134	18	absurdum vi detur,

135	4	fieri potest :
139	14	partium quoque animi eam , quæ
140	29	gesta. Appetitio, 10. aut ultimi est. Cō siliū &c.
156	28	careat : sic se
158	30	illum haud
159	19	tolerantia, siue
160	25	, omninò rationem eorum
166	17	non est vniuersus
173	14	præditæ
176	27	Hæc enim à consilio auersa est : Illa
183	9	quæ ab his
188	20	sed <i>inest</i> in ea
204	9	Videntur autem
208	1	autem reip.
247	15	expletio, etiam
255	15	easdem esse probab.
eadem	24	Quòd si hoc rectè dicitur, vt videtur,
268	23	ab omnibus

Errata in annotat.

273	21	incuria , seu quæ
288	29	: ἢ ὅτι
316	23	etiam si quis
323	22	παρ' αὐτὸ
351	6	eam
385	24	τῶν δ' ἢ
397	7	bonos esse : bonum esse
398	14	κατὰ πᾶσιν, & ita vers. 19.
401	23	qui vtuntur, hæc
407	3	ἀρχίος
416	38	ἢ δὲ ἵσον δὲ τὸ κατὰ
427	32	perfruens

